FOR KIRKE OG KULTUR

UTGIT AV

THV. KLAVENESS OG EIVIND BERGGRAV-JENSEN

ATTENDE BIND

KRISTIANIA

STEEN'SKE BOKTRYKKERI OG FORLAG

1911.

v.18
1911

EFTERTRYK FORBYDES

INDHOLD.

Side

Andersen, Kristen, læge: Kristus i det moderne verdensbillede 129, 287
— Nogen bemerkninger om «frisindet kristendom og møterne for frisindet kristendom» 513
Berggrav-Jensen, Eivind: Reklamemoral 1, 83
— Digtere og mennesker 113
— Strømdrag i kirke og kultur 189
— Det som visner og det som gror 265
— Debat: bjergpræken og kristendom 346
— Bokhandlerne og «utskeielserne» 362
— To dansker 376
— Øiet 436
— De hjemløse 519
— «Din væn far» 554
— Prest 577
— Litteraturdøden 623
Boye, Andreas: To socialreformatorer 464, 539
Brochmann, J. H. H.: Undfangen av den Helligaand, født av jomfru Maria 311
Dahl, Jonas: Om bidrag til ny salmebok 440
Devik, Olaf, stud. real.: Kristendommen og utviklingslæren 427
En ældre bokhandler: Om bokhandlernes forhold likeoverfor litteraturens utskeielser 489
Eskeland, Lars: Solrenning 597
Fleischer, Andreas, missionsprest: Fra det moderne hedenskap i det fjerne østen 30
Frøvig, D. A., sogneprest: Jesus og fattigdommen 482
Færden, J. M.: Fra religionshistorien 99
Gleditsch, Jens: Prestevælde 582
Gjessing, Marcus, sogneprest: Om bidrag til ny salmebok 351
Grønland, Erling: Florentinermosaik 503
Günther, V. H., tysk prest i Kr.a: Har Jesus levet? 209
Hambro, Nico.: Børn og forbrydelser 220
Hertzberg, Joh., inspektør: Tør vi tro 611
Ihm, Viggo: Blindebuk-teologer? 308

328723

Side
Jansen, J. J.: Debat: Hedningernes mulighet 349
— Et tidens tegn 459
Jensenius, missionær: Dansesyke og djævleutdrivelse paa Madagaskar 530
Johnson, Johannes: Norges universitet 385
Johnson, Sam., advokat: Hvad tykkes eder? 537
Keilhau, Vilhelm, cand. øcon.: Digteren Hamsun 108
Klausen, Sverre, cand. mag.: Moralens oprindelse — et indlæg mot lykketeorien 45
Klaveness, Thv.: Den forskutte hustru 193, 285
— Lockouten 389
— Nutidens kulturkrise 399
Kløvstad, G. O.: Det som gror 257
— Debat: Vi skal ikke stræbe efter at være med, mot eller foran tiden, men efter at være i sandheten 343
— Kirkelige skikke og tradition 608
Kruse, Alfred, journalist: Moderne kristelig socialisme i England 159
— Demokrati og broderskap 370
Leganger, Nina Moe: Morkvaler 142
Lehmann, Edv., prof. dr., Berlin: William James er død 22
Mannsaaker, Jon, stud. teol.: Vi og vort folk 417
Michelet, S., dr. prof.: Folkesagnene i det gamle testament 271, 332
Mowinckel, Sigmund, cand. teol.: Verdens ældste lovbok 146
Nesse, Sigurd: Natverd-hymna 208
Norup, K. prest, Danmark: Tidstanker 242
Olden, O. F., adjunkt: Nye fremskridt i kemien 364
Paasche, Fr., universitetsstip.: Heinrich von Kleist. — Et hundreaarsminde 583
Ravn, O. E., dr. phil.: Religiøse forestillinger og religiøs kultus .. 65
Reusch, Kristine: I et nordafrikansk harem 248
Sandvik, O. M., cand. teol.: Litt om Jakob Knudsen 34
Sinding, Olav, prest: Europas gallerier 167
— Luther i katolsk belysning 619
Skard, M., skoledirektør: Forældres tale med barn 449
Skjeseth, Kristen: Leo Tolstoi 76, 226
— Det sociale moment i sidste aars litteratur 321, 493, 557
— Fremtidens religion 600
Søderblom, Natan, professor, Uppsala: Uppenbarelsetron och vetenskapen 432
Thomsen, Th. Lomholt, prest, Kjøbenhavn: Biskop dr. teol. P. Madsen 395

Litteraturanmeldelser:
56, 118, 174, 252, 315, 379, 445, 510, 569, 625

REKLAMEMORAL.

Et foredrag om litterær reklame og om pressens og anmeldernes forhold til den.

Av *Eivind Berggrav-Jensen.*

Hvorfor dette skal frem.

Mange har i aarevis ærgret sig over den litterære massereklame i juletiden. Den virker saa brutalt. Naar man saa attpaa blir opmerksom paa at der finder sted en næsten systematisk fordreielse av de anmeldelser, som blir trykt op som avertissementer, blir saken av alvorligere interesse. I en artikel i «Morgenbladet» rettet jeg en appel til pressen om ikke at tillate slik misbruk med det pressen skrev om bøker. «Aftenposten» gav dette redaktionel tilslutning og sa, at saken hadde den største betydning for pressen. Ellers har ikke en eneste avis, venstre, socialister eller høire, brydd sig med at nævne forholdet.

Den konservative presseforening opfordret mig til at holde foredrag om disse ting, og til dette møte blev en del forlæggere indbudt. Foredraget blev her møtt med sterk tilslutning og der kom frem en del nye oplysninger, som jeg tar med, naar jeg nu offentliggjør mit materiale.

Det interessanteste resultat av møtet var at repræsentanten for et stort forlag sa sig villig til at lægge over paa ny baug, hvis de andre vilde være med. Det samme har indehaveren av et andet større forlag uttalt. Man maa da gaa ut fra, at der kan komme noget ut av forhandlingen. Men skal der sættes magt bak ordene, maa ogsaa det publikum som det her dreier sig om, og som i aarevis dels har ærgret sig over reklamen, dels har latt sig narre av den, bli opmerksom paa

hvad det gjælder. Og ikke mindst skal pressens mænd landet over ha set hele stoffet. Disse indtar likesom bokhandlerne veiledernes plads. Og naar det efter foredraget sterkt blev betonet at *alle* interesserte maatte faa leilighet til at stifte bekjendtskap med det, da blir det ikke bare forlæggerne det gjælder om at naa.

Hos forlæggerne er der villighet. Hos presse og publikum kræves opmerksomhet.

Derfor skal dette frem.

Første del: Forlæggernes reklame.

1.

Det maa siges at være almindelig godkjendt at en forretningsmand kan reklamere som han vil for sine varer. Han siger at hans varer er verdens bedste. Alle vet jo, at det er de ikke. Og kjøbmændene mener det ikke selv engang. Det er ordenes værdi som over hele linjen har skiftet, der maa brukes superlativer for overhodet at komme med i konkurransen. Og derfor lar man de handlende skrike og skryte, det er nu engang markedets vis.

Men det gaar ikke an for forlagene at kappes i superlativer som kaffehandlerne. En bok er mer en personlighet end en vare. Varer er indenfor en bestemt grænse saa nogenlunde ens. Kaffe er kaffe og kan kokes til kaffe enten den saa er prima-prima eller sekunda. Men et menneske, la os si en personlighet, kan variere i saa uendelige grader, og i saa uoverskuelig forskjellige karakterer, at vi her ikke kan nøies med andet end en uttømmende karakteristik — hvem, hvorfra, hvorledes o. s. v. Og bøker er noget av personligheter. Derfor kan man heller ikke om dem bruke stereotype vendinger, som er uten karakteristik. Det er en skam naar anmeldere forflater sin opgave ved at bruke denslags landeveisfraser. Vi skal komme tilbake til det. Det er bøkernes egenart som negter forlagene at reklamere som andre kjøbmænd. En bok er noget levende, man bringer i sit hus, eller i sit sind. Og som med andre man skal ha om sig, vil man kjende den godt først, se dens attester, høre den omtalt.

Nu har forlagene ræsonnert som saa: vi kan ikke selv gi disse væsener attest. Vi faar faa attester fra andre. Dem stoler folk mer paa. — Og dette er rigtig og vel.

Men saa skal der jo helst tés frem saa mange attester som mulig. Og man har daarlig tid og sværten er dyr, altsaa maa de forkortes. At forkorte attester er en meget vanskelig sak. Det er ingenting man maa fare saa varlig med som bruken av attester. Særlig en *karakteristik* kan vanskelig forkortes. Men des flere som skriker i munden paa hinanden i det fæstekontor som heter julekjøpet, des mere korter de av paa det de skriker. Des mere lar de karakteristiken fare og leter efter knaldord, som skal overdøve de andre skrikere. Og saaledes skyter der av den jevnt surrende reklamering før jul pludselig frem en skingrende Sfinx'isk røst: «dette er verdens bedste bok — det er verdens peneste». Og der blir rolig et sekund, saa ilskriker en ivrig en: «juleboken fremfor alle andre! En oplevelse at læse». Eller: «N. N. i «Mrgbl.» siger at den er det bedste vor bokverden eier». Da blir mange ivrige og læser ramser av adjektiver og superlativer, og saa knitres der av denne græshoppekanonade fra Lutherstiftelsen om Julie Wiborgs «Smaafolk»:

«— — rene perler!
— — — ypperlige!
— — fortrinlige!
— — — udmerkede!
— — — fængslende!
— — gripende!
— — kvikke!
— — livfulde!
— — morsomme!»

Uten angivelse av kilde, bare med det alt overdøvende «**Pressens dom!**» paa siden.

Se da kan vi jo alle sammen le, særlig naar det er nogen uskyldige «Smaafolk» som lar sig forlede av de store til at skrike saa forfærdelig.

— Men nu er der ingen som tør fæste lit til folk naar de skriker slik i munden paa hinanden. Man blir ræd for at kjøpe bøker bare paa grund av skriket. Derfor blir det værst for

forfatterne tilslut. Det er jo ingen lek at stelle med et lands litteratur. Litteraturen nævnes jo sommetider i forbindelse med noget saapas alvorlig som *vort aandsliv*. Og saa faar man da faa lov til at rense denne markedshalloi ut av aandslivets tempel.

2.

Naar vi skal gjennemgaa forlagenes reklamer maa vi sortere materialet.

Det begynder med det tillatelige, eller rettere det som man ikke kan forby dem. Nemlig at benytte sig av opskryt eller karakteristik som de selv lager og ikke gir ut for at være andres. Som «En hjemmenes bok», «Julehefternes clou!» eller lignende. Selvfølgelig kan ogsaa forlagene paa forhaand uttale sin forvisning om, at kritikerne vil maatte si det og det. ««Julens smukkeste, muntreste og mangfoldigste bok!» Saaledes vil kritikens og det læsende publikums dom lyde om . . .» Naar deres alsidighet saaledes gir dem mod til at optræ som spaamænd kan de ogsaa forutane et stort salg: «Vi spaar Vandrerens fortælling en succes». Saa gjør det jo ikke noget om det ikke b l i r nogen succes. Bare at ordet s u c c e s straks ved bokens fremkomst er bragt i forbindelse med den, det er et godt fif.

Men her ligger fristelsen uhyre nær. Kunde man nu sætte en slik spaadom i anførselstegn og dermed antyde, at en anden end forlaget var spaamanden, s a a vilde virkningen unegtelig forøkes. Og saa optrær da ogsaa sætningen anført. Og da er sogar ordet «v i» (spaar) stroket og erstattet av prikker, forat det kan henstaa i en virkningsfuld uvisshet, h v e m det er som agerer profet.

Her er vi paa grænsen av det tillatelige, eller rettere vi er alt hinsides grænsen. For efter al menneskelig betragtningsmaate er citationstegn en vare, man maa omgaas samvittighetsfuldt med. De maa sættes paa rette sted. Og de maa ikke brukes omkring en mands anbefaling av sig selv for at gi denne præg av at være andres dom. Men dette er skedd noksaa utbredt. Saaledes f eks. i 1909 med Hamsuns Vandreren (se avert Morgenbladet nr 691) og med Hjort Schøyens Herskeren (begge hos Gyldendal), om hvem forlaget citerte

sine egne ord i forhaandsreklamen, at forfatteren hadde sat sig høie formaal (!).

Vi sporer alt heri en tendens, som ikke blir tiltalende, naar den lægges bar paa vort bord. Meningen er ikke at veilede publikum, men om mulig at vildlede det.

3.

Og her trænges det at vi faar nogen *principer* at gaa ut fra, naar vi skal dømme om de utslag denne tendens gir sig. Jeg er saa heldig i dette stykke at kunne holde mig til en forlæggers egne ord, nemlig til hr. W. *Nygaards* uttalelser i et intervju i «Aftenposten», fremkaldt ved den før nævnte artikel i «Mrgbl.»

1. Hensigten med at gjengi uttalelser fra pressen er den, siger hr. Nygaard, at folk skal faa vite det, som staar i en bok. Det kan de som regel ikke læse sig til av titelen.

I dette maa man gi hr. Nygaard ret. Titlerne er ofte umaadelig litet karakteristiske. Hvem kan ane at naar Gyldendal sender ut en bok med titelen «For Guds aasyn», at den da handler om mandlig perverst kjønsliv? Eller hvem kan av titlen «Tro som guld» slutte sig til at boken fraadser i forførelser og bordelinteriører? Det er *meget* berettiget at der siges folk noget om indholdet. En anden sak er det, at forlæggerne yderst sjelden tar med det som antyder indholdet av en bok *i de tilfælde man netop burde kjende dette indhold.* Som f. eks. med den bok av Karin Michaelis jeg nys nævnte. Vi skal møte den igjen siden. — Her skal den anerkjendt ene gyldige mening med reklamerne være understreket: de skal veilede publikum.

2. Om den maate, utdragene skal gjøres paa, siger hr Nygaard: Utdragene maa gjøres samvittighetsfuldt. Anmeldelserne maa ikke lemlæstes. Anmeldelsens hovedmening, dens tendens maa bevares.

Dette er utmerket. Disse principer er rigtige. *Hele* anmeldelsen kan man i regelen ikke kræve gjengit Men utdragene skal bare være formindskede, ikke forvanskede gjengivelser av originalen.

4.

Her møter vi nu straks den grove og den fine synd mot disse forlagenes to bud. Vi tar den fine først. Vi har alt set at forlagene averterer sine egne ord som citat. Hr. Nygaard siger selv, at publikum ikke stoler paa forlagenes egen dom, derfor bruker man andres, da publikum i dem tror at finde en *objektiv dom*. Naar da forlagene ved at citere sig selv søker at gjøre sin subjektivitet til objektiv dom, saa er dette ikke netop fint, men man maa allikevel regne det til de finere synder.

Til samme sort maa vi regne det naar forlagene ved utstyr og stil prøver at gjøre sine avertissementer skuffende lik den redaktionelle tekst. De betinger sig aabenbart da altid at faa plads like ved tekstavdelingen. Hvis disse reklamer stod langt borte paa 3dje side, skilt fra teksten ved sedvanlige avertissementer, da var jo hele hensigten spolert. Jeg nævner som eksempel «Morgenbladet» 1909, nr. 644 og 665, eller «V. G.» 1910, nr. 344.

Da redaktør *Vogt* i et presseforedrag talte om denne snedige maate at trænge ind i teksten paa, la han vegt paa, at bladene her hadde betinget sig at forlagene satte et tydelig «avertissement» nedenfor. Nu, jeg skal ikke henstille til enhver opmerksom avislæser at avgjøre om dette «avertissement» der nede kan kaldes tydelig. Efter min mening er det alt andet. Og særlig betyr det ikke stort, hvis der er en hel række litteraturanmeldelser av denne slags like under hinanden med stor delestrek mellem hver og saa bare under den *sidste* det lille «avertissement». Som De ved nærmere eftersyn vil finde staar der forresten ikke engang avertissement helt ut, men bare «avertiss.» — jeg vet ikke egentlig hvad man vil opnaa ved denne avstumping — *billigere* blir reklamen ikke og *tydeligere* blir tilkjendegivelsen heller ikke. Og det er vel ogsaa det motsatte som tilsigtes: at gjøre det lille flaue «avertissement» saa umerkelig som mulig.

Jeg synes derfor det er merkelig at pressen lar sig nøie med dette aldeles utilstrækkelige avladspant. For ellers er pressen meget nøie paa, at angivelse av kilde er tydelig. Saaledes gjengav «Mrgbl.» i sin tid Heidenstams digt ved B. B.'s død efter «V. G.» og satte da citatkilden V. G. med saa

smaa bokstaver (skjønt tydelige nok) at V. G. dagen efter krævet kilden oplyst mer iøinefaldende.

Men *forresten* er disse artikel-lignende reklamer meget tiltalende. De er behagelige at læse og er en langt noblere maate at avertere bøker paa end de markskrikerske fettypereklamer. De faar først en lei bismak da, naar deres egentlige tendens er at liste noget indpaa folk. Og vil pressen her helt være ren, saa maa den ikke nøie sig med det utydelige «avertis.», men kræve at faa sætte disse artikler blandt de andre avertissementer. Eller ialfald kræve at forveksling mellem tekst og avertissement ved hele ombrækningen blir utvetydig. Som det nu er vil nok litt *dreng arisfolk* straks skille klinte fra hvete, men det store godtroende publikum, en mængde fruer f. eks. vil aldrig i verden kunne overskue slike finesser. Jeg kjender eksempler paa, at bøker er kjøpt fordi «Morgenbladet» angivelig hadde anbefalet dem, medens det ved undersøkelse viste sig at ha været i en slik narrereklame.

Jeg har omtalt alt dette saapas utførlig, fordi det røber *tendensen* i hele reklameaffæren. Og det er vigtigere at faa *den* bragt for dagen, end at faa de enkelte grovere misbruk frem. Man kunde tro at disse var mer isolerte foreteelser, som maatte bedømmes som tilfældige og enestaaende og derfor burde undskyldes. Men hvis tendensen viser sig at være gjennemført rettet mot at føre bak lyset, saa maa vi se de grovere narrerier som naturlige vekster paa en almindelig jordbund av usund moral i reklamesaker.

5.

Det usunde viser sig ogsaa i det slags avertissementer som danner motsætningen til de nævnte behagelige og værdige artikelreklamer, nemlig de markskrikerske trompetstøtavertissementer, som vi alle kjender fra juletiden. Det er merkelig nok, jeg tror endog undergjørende belter og arkanahumbug averteres paa en værdigere maate, end vi her ser aandslivets høieste produkter frembudt paa. Der ligger en uhyre nedværdigelse baade av publikum og forfattere i dette raabarkede kapskryteri. Der syndes ialfald utvilsomt mot hr. Nygaards regel, at reklamernes raison d'être er at gi folk besked om hvad der er indholdet i en bok — «særlig

folk paa landet» som han sa. Men hvad faar folk paa landet vite om bøkernes indhold ved avertissementer som disse?

„den straalende og morsomme bog".
(Verdens Gang.)

„en skat et førsterangs verk".
(Øreblad et.)

„En merkelig julebog". *(Aftenposten.)*

„Et nationalt pragtverk". *(Landsbladet.)*

„Det lækre verk". *(Intelligentsen.)*

„Den mest raffinerede – den delikate bog". *(Aftenposten.)*

„Nyhedens fulde interesse, intet sidestykke i vor litteratur". *(Landsbladet.)*

„Et enestaaende verk". *(Verdens Gang.)*

Det er snarere som man vilde prøve paa at mørbanke folk, saa de glemmer hvad indholdet er. Og denne mørbankethet merker man da ogsaa til jul. Hele vort litterære aandsliv er uten balance i denne tid.

I denne sammenhæng maa jeg ogsaa nævne, at forlagene i den senere tid næsten stadig river løs en halv eller en kvart sætning av en anmeldelse for at trykke den *paa toppen av en reklame* som utroper. Disse halve eller tredjedels sætninger, gir meget ofte et forvansket indtryk av anmeldelsens mening, og de er desuten en uværdighet likesom det øvrige markedsskraal. De er saa utbredte, at knap nogen bok er uten disse fettbesmurte lokkebiter. Eksemplerne er her utallige og de er ganske usedvanlig utækkelige. Jeg vet ikke hvor mange bøker paa denne vis er blit «verdens bedste» og

«sæsonens mest læste bok». Man kan se selv og dømme om det værdige i denne trafik[1]).

6.

Hr. Nygaard nævner i intervjuet, at anmeldelserne *maa* forkortes, for folk vilde simpelthen ikke læse dem, hvis man trykte dem av i deres helhet, noget som ogsaa vilde falde meget kostbart. Dette synes jeg er rigtig. Der er desuten ogsaa den ting, at man jo nødig gjengir bare én uttalelse. Det virker mer stimulerende paa kjøpelysten, hvis der er flere som paa én gang roser boken.

Men alt forkortelsen er en farlig kunst. Hvis anmeldelsen bare bestaar av en aandsfattig mands hjælpeløse publikumsfraser, kan den jo gjerne forkortes om man vil like til enkeltvise bokstaver uten at skifte karakter. Og denslags anmeldelser» er ikke saa sjeldne, særlig i den ubetydeligere del av provinspressen[2]). Er kritiken derimot et sammenhængende hele, undgaar man vanskelig at saare en eller anden nerve i den. Det kan jo være at dommen over boken mer gis os som et *totalindtryk* vi faar av anmeldelsen og ikke i rene og kontante ord. I saafald skal der næsten ingen ting til for at forvanske dette indtryk eller endog gi det en helt motsat farvelægning.

Det er vanskelig at dokumentere dette her, for saa maatte vi gjengi lange anmeldelser og jevnføre dem med utdragene. Jeg kan for aaret 1909 henvise til Norlis forkortelse av fru Fernanda Nissens anmeldelse av Aagot Wischmans «Sinker»,

[1]) Som kuriosum nævner jeg at et forlag et sted averterer som topreklame «Verdens mest underholdende barnebok.» Samtidig averterer *samme forlag* om en *anden*, at den er «den aller(!) bedste barnebok.» Og slik er det i mange andre tilfælder ogsaa.

[2]) Da «provinspressen» er et ord som hyppig forekommer baade i dette foredrag og ellers, vil jeg for retfærdighets skyld ha sagt: 1. «Provinspressen» maa i vore dage opfattes bare som en geografisk betegnelse. Ordet siger ingen ting om kvaliteten av et blad. Der er blade i provinsen som er fuldt saa gode som nogen «hovedstadsavis». 2. Den mer tilfældig redigerte del av provinspressen er i grunden organer bare for lokalnyt og utklip av andre aviser. — Men saa findes der ogsaa mellemformer mellem de to sorter. Ansvaret for indholdet er selvfølgelig likt for alle.

til Gyldendals gjengivelse av C. J. H.s bedømmelse av J. F. Vinsnes: Johannes og Helena, videre til samme forlags reklamer for John Paulsens erindringer og Hj. Søderbergs Doktor Glas.

Det næste skridt er nu, at forlæggerne ønsker at *uthæve* særlig nogen av de mest rosende ord i en anmeldelse.

Ogsaa *uthævelser* er likesom citater noget man ellers efter anerkjendt folkeskik maa omgaas varlig med. Hvis man uthæver et citat, sætter man uttrykkelig til en oplysning om, *hvem* det er som har foretat uthævelsen. Men ogsaa her synes forlæggerne at holde en egen reklamemoral. De uthæver frisk væk i den grad, at anmeldelserne ofte blir rent latterlige. Dette er ikke kriminelt, men det er overmaade litet værdig[1]).

Kriminel blir en uthævelse først, hvis den er skikket til at forvanske det indtryk en uttalelse ellers skal gjøre Her er eksemplernes tal visselig legio. Jeg skal ikke bry Dem med mer end et par tilfælde.

C. J. H. skrev om Liebleins «Kismet» (G.)[2]): «En av de udmerkede bøker til at fylde en ledig stund med og hvile sine tanker ut i». Skulde man nu understreke noget og derved faa anmelderens mening mer utvetydig frem, da maatte man spærre: «*til at fylde en ledig stund med*». Det var til det bruk boken var udmerket. Men nu spærrer forlaget slik: *En av de udmerkede bøker . . .*». Som om C. J. H. hadde tapt sin kritiske sans saa totalt, at han hadde sagt at Kismet var *en av udmerkede bøker*.

Det er morsomt at lægge merke til, hvorledes de uskyldigste smaa tilsnigelser kan utvikle sig videre, naar der

[1]) Jeg vil ha bemerket, at det er forlagene som anstalter som her behandles. Forlæggernes eller direktørernes personer bør holdes utenfor. Noget ganske andet er det, at en forlægger selvfølgelig personlig blir ansvarlig for det som sker under hans navn, selv om han personlig ikke har sat det i verk eller vidst om det.

[2]) Jeg sætter i det følgende (G.) for Gyldendals forlag og (A.) for Aschehougs. — Det er mest disse — de to største — forlags affærer jeg har undersøkt. De har de fleste bøker og averterer mest. At ta med alle forlag og alle bøker kunde jeg umulig overkomme. Det vilde bli et større arbeide end nogen kan ane, som ikke selv har været oppe i det.

ikke staar en uryggelig lov bak, som ikke gir kjøp i principerne, selv om avvikelsen er liten. Mens vi er ved *Kismet*, saa skal vi ta det tilfælde, at en slik vildledende uthævelse blir kombinert med en bortskaaret forsætning. Da kan man jo opnaa herlige resultater. «Landsbladet» skrev om Liebleins roman: «Noget litterært værd har den ikke. Men den er en overmaade velskreven og underholdende moderne Cooper . . .» De ser at motsætningen er *litteratur* og *Cooper*. En fremhævelse maatte derfor gjælder det Cooper. Men nu sløifer Gyldendal dette om at boken intet litterært værd har og begynder en ny sætning efter «men», hvor man saa spærrer: «Den er en *overmaade velskreven og underholdende moderne Cooper* . . .» Og forlaget antyder ikke at de her begaar synd mot den mest elementære folkeskik, idet de ved sit citat har ændret en sætning fra «men den er» til «Den er», uten med saa meget som en prik at antyde at der her er skedd et operativt indbrud i anmeldelsens organisme[1]).

Farligere kirurger at komme ut for end forlæggerne skal man i det hele lete efter. De snitter ut et stykke til skilt, som faar helt ny mening, naar det blir revet løs fra kroppen.

Jeg har først nogen eksempler paa slike *løsrevne* sætninger som jeg vil være saa forsigtig at sætte i rubriken «paa grænsen».

C. J. H. skrev nylig om en dansk forfatter, hvis navn vi ikke før kjendte det spor til: «Et nyt navn i dansk litteratur, men et navn som engang vil komme til at bety noget, om forfatteren faar lykke til o. s. v. Saa serveres der kort efter en reklame over tre spalter med overskriften: «Et nyt navn i dansk litteratur». Ordet nyt hadde anmelderen brukt i betydningen ukjendt. Nu forvandler forlaget det til noget ganske andet idet det ved at isolere forsætningen sætter streken under navn: Et nyt *navn*.

Nu staar i dette tilfælde den hele sætning at læse nedenfor i det samme avertissement, saa Gyldendal kan forsaavidt si, at enhver læser kan kontrollere uthævelsen, og se at

[1]) Noget lignende var tilfældet med Alb. Gundzmanns sidste bok (G.). Jeg henviser til Mrgbl. nr. 615 (anmeldelsen) og nr. 629 (avertissementet).

Gyldendal har foretat en forvanskning. Citatet er heller ikke sat i anførselstegn.

Allikevel røber saadant som dette saa utvetydig tendensen i hele reklamemoralen. Og det røber forlæggerens fine psykologiske tæft. Det som først er kommet ind ad en bakdør i den menneskelige bevissthet, faar man ikke saa let drevet ut hovedveien. Og har man først paa forhaand slaat fast betoningen: Et *nyt narn* i dansk litteratur, saa kan næsten ingen læser undlate at paavirkes til ogsaa at læse C. J. H.'s ord med denne forvrængte betoning. Slik gik det ialfald mig. Det var først efterpaa den rette sammenhæng gik op for mig.

Av samme art er det avertissement som Aschehoug i høst har benyttet om Kr. Elsters nye bok. Der staar fett over «*En ganske sjelden forteelse*». *Morgenbl.* Der staar punktum efter, saa man faar indtryk av, at det er en hel sætning, uttalt saaledes av anmelderen uten forbehold. Men nedenfor faar man se, at det er den megen ungdom og naturlighet i boken som er en sjelden foreteelse!

Naar Norli sætter om Vislie's Vintervegen: «Overgaaes ikke av nogen norsk forfatter», saa studser man eller blir rasende. Men i sammenhængen, som er vedføiet med normale typer længer nede, heter det at boken hviler paa en iagttagelsesevne saa skarp, at *her*[1]) overgaas ikke Vislie av nogen norsk forfatter.

Jeg siger om denne sort reklame, at den er paa grænsen. Men kanske er det et for mildt uttryk.

Tendensen stikker ogsaa frem, synes jeg i et avertissement som det omstaaende side viser. (Janson: Hjørdis — (G.)).

Tallet 20 000 skal jo — for en som ser flygtig over avertissementet — gi en forestilling om *Hjørdis* den skal narre os i underbevisstheten til at forbinde Hjørdis med en voldsom succes. Men for den som gir sig tid til at læse alt det som staar med smaat (men hvor mange er det?) viser det sig, at det er forfatterens bok «Han og Hun», som er utkommet i det voldsomt store antal eksemplarer. Hvorfor saa ikke uthæve denne boks navn — *det* er dog av betydning! Her møter vi atter smart psykologi. Paa samme maate kommer tendensen

[1]) Uthævet av mig.

nøken frem, naar samme forlag (G.) om Emmy Drachmanns roman anfører to uttalelser, en fra «Urd» og en fra Clara Tschudi i «Morgenbladet», men fortier, at det var Clara Tschudi som skrev i «Urd» ogsaa. Da er det at føre folk bak lyset, naar man utgir de to uttalelser som to forskjellige og selvstændige kritikeres dom.

KRISTOFER JANSON

HJØRDIS

Billeder fra Nordland.

3 Kr. 50 Øre.

20,000 Eksemplarer er ialt trykt med det i Høst udsendte 12 Oplag af Forfatterens berømte Bog «Han og Hun». Den nye Udgave koster kun en Krone: indbundet i smukt komponeret Bind 1 Krone 90 Øre.

7.

Det er nu interessant at se, hvorledes de her berørte forhold — «paa grænsen» — viser sig at føre direkte over i det utvilsomme «hinsides grænsen». Det juridisk uangripelige «Et nyt navn i dansk litteratur», som først stod der uten citationstegn og med den fuldstændige ordlyd nedenfor, det blir kort tid efter uten blussel gjort til: «*Et nyt navn i dansk litteratur*. Dette er den velkomsthilsen som «Morgenbladet» iaar gir . . . o. s. v.» Og den uthævelse angaaende Kismet, som ovenfor er omtalt, den blir siden revet løs fra hele sin begrænsende sammenhæng og gjort til kort og godt: «En av de udmerkede bøker («Morgenbladet»)» — uten spor av tillæg og uten ringeste antydning av, at der oprindelig stod noget mere.

Dette er altsaa ikke bare tekstbrudd. Det er ogsaa et *fordækt* brudd paa sammenhængen. Det er ilde nok, naar

anmeldernes reservationer bare blir gjengit ved prikker . . . . foran og bak et citat, men det er et voldsommere brudd paa folkeskikken naar prikkene sløifes og bruddstykket gjøres om til selvstændig sætning.

Av saadanne tilfælder kunde nævnes flere. La mig endnu ta et par, jeg har for haanden. «Ørebladet» skrev om «Hvad der hændte frøken Fiffi» (A): «Boken har ingenting med litteratur at gjøre, men den er underholdende etc.» Her begynder avertissementet med ny sætning ved: «Den er underholdende . . .»

Det samme er tilfældet med en anmeldelse, hvor den lille reservation endog uten at gjøre nogen skade godt kunde være tat med, nemlig C. J. H. i «Mrgbl.» om Kr. Elster. Jeg uthæver her den sætning, som avertissementet sløifer:

Anmeld.:	Avertissement:
«Det er en glædelig overraskelse at læse Kr. Elsters nye bok. *Ikke fordi den er meget betydelig, men fordi* den er en hjertevarm, elskværdig bok, fuld av lune og sundt og godt humør».	«Det er en glædelig overraskelse at læse Kr. Elsters nye bok. — Den er en hjertevarm, elskværdig bok o. s. v.»

Her maa man indrømme at der ikke bare er fordækt tekstbrudd, men at ogsaa hele den følgende sætning faar en anden, langt sterkere og mer uforbeholdent rosende tone naar den staar selvstændig, end naar den staar efter et indskrænkende «men», knyttet til en nedsættende dom om boken. En kritikers balance er kanske ikke stor i julen, men man gjør stor uret mot hans kritiker-ære, naar man skjærer væk de reservationer, som viser at han ikke bare har rost i det blaa [1])

[1]) Den som vil ha fler eksempler kan se i «Mrgbl.» nr. 608 og nr. 626. C. J. H.'s anmeldelse av Barfod og Hjortø er overmaade feilagtig gjengit. Det kritiske repræsenteres ved tilsammen 12 prikker! Desuten er en sammenfattende uttalelse om begge ved fordækt tekstbrudd blit horribelt rosende. Endelig har man her et høist fornøielig billede paa den «samvittighetsfuldhet», som forlagene viser naar de gjør utdrag. C. J. H.'s uttalelser om de to forfattere er nemlig forbyttet, saa det han siger om Hjortø averteres om Barfod, og hans dom om Barfod averteres til fordel for Hjortø. Her er vi fuldstændig oppe i fårcen!

8.

Ogsaa uten fordækt *tekstbrudd* kan man imidlertid forvanske en anmeldelses mening og aand ved at utelate vigtige avsnit og stille sammen sætninger som oprindelig stod langt fra hinanden.

Først skal vi herunder ta fat i de tilfælder, da bøkerne har en tendens eller et bestemt anlæg, som anmelderen har varskodd publikum om, men som forlaget vil skjule.

Naar folk føler sine anskuelser stillet i falsk lys pleier de forresten protestere. Saaledes blir *disse* fortielser ofte opklaret. For en del aar siden skrev f. eks. J. Belsheim en overordentlig skarp kritik av indholdet i en av Færdens bøker. Men han indledet den med ordene: «En aldeles glimrende fremstilling.» Da nu denne sætning blev revet løs fra kritiken og avertert sammen med andre kritikeres rosende domme, protesterte han kraftig og der blev et helt opstyr av det.

Nu for tiden er kritikerne meget slappere med at protestere. De bør ikke være det. For det gaar ut over deres renommé.

Og de er desuten med paa at føre folk bak lyset, naar de lar sine oplysninger om en boks art stikke under stolen i avertissementer.

Karin Michaelis fik av ar. i «Ørebl.» attest for mer og mer at opsøke det til perversitet grænsende. Da faar jo anmelderens følgende ord en betydning derefter: «Tro som guld» — det lyder som en konfirmationsbok, n.en det er den tristeste, mest realistiske skildring av, hvordan et fint, godt, sundt pikebarn gaar til grunde — og tilslut i døden — flekket av det smudsige liv». Naar nu forlaget (G.) averterer bare dette avsnit, men utelar det om «perversitet» som gav hele boken farve, som gjorde smudset til ækkelhet o. s. v., da staar dette i den mest skrikende strid med den hensigt utdragene av anmeldelser skal ha: at retlede publikum om indholdet. «Særlig folk paa landet» burde faat vite mer. Tilfældet er langt fra enestaaende.

Bare ett endnu. —V— i «Aftp.» (professor dr. Morgenstierne) skrev en meget lang anmeldelse av Hj. Christensens «Et liv» (A.). Jeg trykker av en del av hans skarpe ord — de kan ha interesse ogsaa i sig selv:

«Han (hovedpersonen) viser sig mere og mere som en noksaa ordinær og holdningsløs levemand, der som tusen andre ligger under for sin grove sanselighet. Det er en langsom demoralisation, en gliden utover, en temmelig uappetitlig forraadnelsesproces, fremkaldt ved mangelen paa selvbeherskelsens og selvfornegtelsesevnens salt og støttet ved en kras materialismes atmosfære og ved den i 1880-aarene almindelige forkyndelse av kjødets evangelium.

At skildringen i saa henseende bærer tidskarakter, er sikkert nok. Det er ogsaa lykkes forfatteren paa en træffende maate at vise, hvorledes demoralisationen efterhaanden angriper Hans Heigaards hele personlighet, ogsaa den intellektuelle, hvorledes hans utskeiende liv har git ham en splint i øiet, saaat hans dømmekraft kan hildes i et saa perverst syn paa forholdene som det f. eks. kommer frem i sammenligningen mellem allemandskvinden og den rene kvinde, hvor det er den første, som trækker det længste straa. Det samme kommer frem i den selvsuggestionerede foragt, hvorom bohêmen ser paa mænd, som hylder en anden moralopfatning end hans og ikke paa samme maate som han er kommet paa kant med samfundet. Disse edderspændte karikaturbilleder av en række let gjenkjendelige samtidige kan dog ikke helt skrives paa Hans Heigaards regning. Dertil er den detaljerte utmaling og de tydelige fingerpek til fastsættelse av vedkommendes identitet altfor unødige som bidrag til heltens karakteristik. Forfatteren faar derfor selv ta ansvaret for, at denne del av hans bok virker som en pamflet, som i ondskapsfuldhet søker sit sidestykke i vor litteratur».

Disse overmaade vegtige indvendinger er i avertissementet helt borte. Det lyder:

«Er saaledes boken efter mit skjøn litet virkningsfuld som samlet komposition, som helhet betragtet indeholder den paa den anden side meget fortræffelig i enkeltheter. Den er skrevet med virtuosmæssig litterær dygtighet; der er fuldt op av slaaende iagttagelser og bemerkninger, og der findes enkelte ypperlige, levende følte naturskildringer».

Det eneste professor Morgenstierne efter dette skulde ha at utsætte paa boken er nogen «kompositionssvakheter», et daarlig arrangement av stoffet!

— Hvor tendensen eller arten ved en bok er hovedsaken, der skal forlagene vær saa god oplyse dette — de er æresforpligtet, hvis de da godkjender hr. Nygaards eget maal paa avertissementer: at de skal oplyse folk (paa landet!) om indholdet, hvor man ikke kan se dette av titelen.

9.

De *misvisende utdrag* er imidlertid like saa slemme, hvor det gjælder en boks litterære værd og betydning og ikke likefrem en særlig tendens.

Jeg er nødt til her at indskrænke eksemplernes tal og bare ta nogen som er typiske eller særlig graverende

C. J. H. delte sin omtale av Jonas Dahls «Broder Peder» i en litterær og en folkeøkonomisk. I førstnævnte henseende fandt han den svak, men i sidstnævnte roste han den sterkt. Forlaget (G.) utelater den litterære reservation og trykker op noget om «Kunsten at spare.» Og — jeg sætter fingeren paa dette — forlaget sætter endog dette misvisende utdrag under overskriften: «Tre vegtige uttalelser.» (I parentes bemerket: hvad skal det nu være godt for at «smøre» anmelderne ved paa denne maate at la dem levere «vegtige uttalelser»?!)

Om Peter Egges «Pastor Hals» hadde likeledes C. J. H. *en række* kritiske bemerkninger. I dette tilfælde nævnte han ogsaa i sin sammenfattende slut-dom disse reservationer. Sidste passus lød:

«Trods større og mindre indvendinger er pastor Hals dog (dette stryker forlaget (G.) og begynder sin gjengivelse med ny sætning ved:) en bok som man vil læse med interesse o. s. v.»

Akkurat paa denne maate ogsaa med Carl Nærups anmeldelse av Knut Hamsun. (Jeg tar her de mest fremskutte digtere, som man jo kunde tænke sig en enstemmig ros av. Hvad kan man ikke da vente at finde om de smaa digtere!) Carl Nærup skrev en passus som denne: «Nogenlunde saaledes føles indtrykket. Man vil kanske si, at det altsaa ikke later til at være nogen overmaals betydelig bok. Det pretenderer den heller ikke at være.» Og saa siger han siden om *sproget* i boken — og *dette* citerer forlaget (G.) uten at antyde det forutgaaende som gjælder indholdet —: »Saa klart, saa sikkert, saa spillende muntert kan bare sprogets fødte herre og mester utfolde sig.» Dommen om *boken* er fortiet og erstattet av en dom om sproget.

I denne slags «forkortelser» er omtrent alle forlag like gode.

Til slut skal jeg stille frem enkelte særlig graverende ting. Fr. P. skrev i «Morgenbladet» en anmeldelse av Hulda Garborgs bok om Rousseau. Jeg gjengir:

«Rousseau! Det virker næsten overraskende at træffe en norsk bok om ham. Men vi kan tage det med ro: Hulda Garborgs bok er ikke

nogen bok om Rousseau. Den er meget mer en bok om «hans tanker i nutiden» og allermest en bog om Hulda Garborgs tanker.

Det vil sige, der staar nok en hel del om Rousseau ogsaa. Men alt *det* har ingen særlig interesse, giver aldrig et nyt syn, sjelden et samlet billede. Og forfatterindens fremstilling av den historiske bakgrund for Rousseaus kamp er saa springende, saa uklar og saa efterplaprende, at *den* kan man trygt lade ligge om man læser hendes bok.»

Efter denne knusende dom følger et avsnit, som forlaget (G.) har trykt op paa sin egen vis:

Anmeldelse:	Avertissement:
«Og læse den bør man. For de sidste kapitlers skyld. For Hulda Garborgs tankers skyld. Her hvor hun er inde paa vor tids forhold taler hun sig varm.»	Og læse den bør man. For Hulda Garborgs tankers skyld. Her hvor hun o. s. v.

Ikke med saa meget som en prik er det antydet at man har skaaret væk den sætning, som grænser hele dommen av til at gjælde et par kapitler i boken! Til den som ønsker en bok om *Rousseau* og ikke om Hulda Garborg har anmelderen sagt at det slet ikke er nogen bok om Rousseau. Hvilket ikke er helt uvigtig for den som skal kjøpe boken.

Anmelderen bruker sterke ord om fru Hulda Garborgs tanker i disse bokens sidste avsnit. «Den gir meget at tænke paa,» siger han tilslut «Tag og læs.» Her maa man jo si, at han leder forlaget ut i fristelse. Og anmelderen faar ta sin hovedpart av ansvaret, naar nu forlaget av *hele* denne anmeldelse av en bok, hvis titel jo vitterlig forleder til at tro at den handler om Rousseau! — *bare* tar de tre sidste ord og lager en reklame over *tre spalter* med 1 cm. høie bokstaver [1]).

«Tag og læs» (siger Morgenbladet).

(Vi skal ikke endnu hefte os ved, at det nu er blit «*Mrgbl.*» og ikke Fr. P. som med hele sin autoritet kastes i vegtskaalen for boken om Rousseau.) — Det er typisk for den «veiledning» man vil gi publikum, at bare de mest vildledende ord — nogen ord som for os ikke veier mer end en mislykket slut-spurt fra skribentens side, naar vi læser *hele* anmeldelsen — de og ingen andre trykkes op over tre spalter.

[1]) Bokens *egen titel* er i dette avertissement bare trykt med typer som bare er 7 mm. høie!

Der er nogen reklamer, som burde kontrolleres og det er de uttalelser i danske blade, som Gyldendal bruker mange av her oppe, baade om danske og norske bøker. Men det vilde bli et stræv, som ikke er til at overkomme. I et enkelt tilfælde har det lykkes at faa fat i den danske orginal. Og dette tilfælde roper vagt i gevær overfor de ukontrollerbare gjengivelser fra danske kilder. Jeg avtrykker side om side avertissement og anmeldelse. (Den sidste næsten i sin helhet, bare et par sætninger uten interesse for os er sløifet). Man skal lægge merke til, hvor fiffig reklamen her ved at bruke uthævelser har prøvet at føre folk bak lyset. Og denne forvanskede og forfalskede dom har man villet gi yderligere autoritet ved at sætte over, at det er en saa agtet kritiker som Harald Nielsen, som her uttaler noget om Emmy Drachmanns roman.

Anmeldelse:

»Fru Emmy Drachmann har gjort lykke baade i pressen og i handelen med sin roman «Inger.» Det er med rette forsaavidt som hendes bog adskiller sig fra alle lignende «opgjør» ved at være ganske fri for skandale.

En anden ting er, at likesaa tiltalende et lys boken kaster over fru Drachmanns karakter, likesaa værdiløs er den som bidrag til vort kjendskap om hans. I denne fornuftige, borgerlige fremstilling er der intet, som man ikke paa forhaand kunde sige sig selv, intet — ikke et glimt av det særegne, urolige, lunefulde, geniale væsen, der var hans særmerke. Saa merkelig det end kan lyde, saa vet den, der blot i én time har været sammen med Drachmann mere om ham, end han vil kunne faa at vite ved at læse denne bok. Han er ganske uigjengivelig i den fremstillingsform, forfatterinden raader over. Dette er en indvending, der naturligvis rammer boken baade som kunstverk og som «document humain».

Avertissement:

«Fru Emmy Drachmann *har gjort lykke* baade i pressen og i handelen med sin roman «Inger.» *Det er med rette* for saa vidt som hendes bok adskiller sig fra andre lignende «opgjør» ved at være ganske fri for skandale.»

Saaledes lyder kritikerens dom. — Efter avertissementet er Harald Nielsens mening om boken kort og godt den: Den har gjort lykke. Det er med rette.

Man kan gjøre ikke faa refleksioner ved at se ind i denne slags reklamemoral.

Jeg vil bare peke paa noget, som ligger litt til siden og ikke bare gaar ut over forlaget. Se hvordan det ironiske i anmeldelsen («gjort lykke i handelen og i pressen» f. eks.) ved hjælp av forvirrende uthævelser er gjort om til purt alvor — men paa en saa dristig maate, saa likefrem utfordrende, at enhver vettug læser maa spidse ører og bli opmerksom paa humbugen. Dette fortæller en hel del om den maate folk læser avertissementer paa. (Eller som forlaget tør gaa ut fra at de læser dem). Her kan man driste sig til i hundretusener av eksemplarer at by folk som reklame nogen sætninger, som hvis de blev læst med normal opmerksomhet med én gang vilde fortælle det stik motsatte av det, forlaget med disse ords gjengivelse vil ha sagt publikum. O heldige enfold!

— Av en egen enestaaende sort er de følgende eksempler.

Bj. Bjørnson uttalte i et riksmaalsforedrag nogle ord om Thomas Krags sprog. Disse ord blev gjengit av forlaget i en reklame for Krags Mester Magius, men de var sat ovenfor bokens navn og med indledning: B. Bjørnson om Thomas Krag. Dette er fuldt i sin orden.

Bjørnson hadde bl. a. sagt.

«Jeg blev forbauset over hans sprogs rigdom og finhet. Ensomhetens dystre tungsind malet i mørke toner, den ensomme dunkle begrepsfunderinger, og saa med en gang knitrer og gnistrer det av liv.»

Da det nu lider nærmere jul, er imidlertid ordene om Krags sprog (som var uttalt i al almindelighet) puttet under boktitlen som om de var uttalt om Mester Magius:

Thomas Krag **Mester Magius** 4,00, ib. 5,50.
«Knitrer og gnistrer av liv.»
(Bj. Bjørnson).

Der kunde anføres en del til undskyldning for et saadant tilfælde Men ved nærmere undersøkelse faar man rede paa, at det er led i et system. For ogsaa det foregaaende aar har nøiagtig det samme fundet sted. Da er disse B. B.'s ord anført under en *anden* bok av Th. Krag som om det var om *den* Bjørnson hadde sagt, at den knitret og gnistret av

liv. — Og en lignende uttalelse av ham om Haukland: «Alt det eiendommelige, vakre, sterke har han derfra (fra dialekterne) draget ind i sin sprogfølelse», den er sat som reklame under Hauklands bok det aar.

Dette er hverken tekstbrudd eller forandring, men begge dele og sammen med noget langt værre.

Noget slikt som dette vilde aldrig kunnet ske, hvis ikke hele reklamestasen var befængt med en noget markstukken moral. Gevekserne syner os, hvad der skjuler sig i blodet. Det nytter ikke at harmes over gevekserne og la blodet være.

Jeg vet meget vel, at et bokforlag er en forretning og ikke en opdragelsesanstalt. Jeg har ikke et øieblik stillet krav, som ikke den almindelige folkebevissthet selv stiller til renhet i handel og vandel. Vil derimot nogen hævde at handelen kræver denne slags moral, saa skal en saadan forkyndelse ialfald ske under fuld lyskastning over de forhold vi dermed er oppe i.

Mange av de ting vi her har rørt ved, fører os ogsaa ind i vigtige spørsmaal i andre grene av boksporsmaalet. Baade i forlæggernes forhold utenfor anmelderutdragene i pressens forhold og i anmeldernes er der mange ting at undersøke. Dette blir gjenstanden for den følgende del av foredraget. (Forts.).

WILLIAM JAMES ER DØD.

Det største tap, aaret 1910 bragte den tænkende verden, var *William James* død[1]). Og hvad den tænkende verden taper, det vinder den tankeløse verden. Mellem de to staar kampen bestandig, og av de to er den sidste den største. Er den ogsaa den sterkeste? Hvor mange tankeløse mennesker kan en tænkende mand ta paa sin samvittighet? De, som tror paa tankens ret, vil ogsaa tro paa dens magt.

Amerika behøvde tænkere og behøver dem endnu. De har ikke hat tid til at tænke derover fra Kristoffer Kolumbus dage og til nu. Først skulde de jo rydde skoge, skyte indianere, dyrke land, lave politik og finde paa maskiner og penger, penger, penger.

Det kræver altsammen tænkning, intet kan lykkes uten tænkning. Maatte vore helter i Coopers romaner ikke ogsaa bruke deres hoder? Men det forbruker ogsaa den tænkning, det kræver. *George Washington* var en tænkende mand av udmerket rang, men hans tænkning gik med til hær og parlament. Den eneste av det gamle Amerikas mænd, der producerte nogen visdom, der kunde gaa fra mund til mund og fra mand til mand, det var *Benjamin Franklin,* og hvor har de ikke levet paa denne visdom i Amerika! Hans levnetsløp optegnet av ham selv, er deres bedste folkebok. Dens venlige rationalisme og hæderlige moral er grundlaget for ynglingealderens opdragelse, — brukt og slitt paa, til den er blit fortersket, til folk har faat nok derav som tyskerne av Schiller.

Denne ene, stille røst fra rationalismens dage, og nu fra romantikens tid en eneste mand av betydning, og endda ikke en tænker av betydning: *Ralph Waldo Emerson*, en mild og harmonisk gjenklang av Weimarkulturen og dens filosofiske fortsættelse; en opspædt Carlyle; saa meget filosof som en

[1]) Han var født i 1852 og døde den 27de august 1910.

æsthetiker kan være og saa meget religion, som kan rummes i en fint kultivert unitarianer. Men ogsaa ham har de levet paa, levet intensivt og uttømmende paa, de der higet efter noget mere end hvad kontorliv og kirkegang kunde by dem.

Ti ogsaa *kirkerne* har jo talt med i Amerika, talt langt mere end vi vet og vil vite av herover. Vi tror, det altsammen er *struggle* i Amerika. Jo det er *struggle*, men der er ogaaa en indre kamp, der bestandig har været kjæmpet Alle de taler, der holdes av Austauschprofessorer fra Amerika, begynder med at erindre om, at den amerikanske kultur er grundlagt paa puritanismens grund, at det er den calvinske alvor og strenghet og fromhet, der ligger bakved det hele. Hvor blev de radikale kjøbenhavnere ikke forskrækket, da de endelig hadde faat en amerikaner over, og han saa hele tiden talte om kristendom; og da de saa viste ham «Regensen», undret han sig høilig over et college, der hverken hadde sportsplads — det kunde de forstaa — eller *chapel*, — — det forstod de ikke.

Jo, de har religion i Amerika; men religion er heller ikke filosofi; og den amerikanske religion er, utenfor unitarianernes Emersonske kredser, ganske særlig ufilosofisk. Det er sektererisk frikirkekristendom i allehaande avskygninger, sterke av standpunkt, snevre av syn. Oftest mørk og streng, som calvinismen er det eller stilfærdig opløsthet i sig selv paa kvækernes vis. Gammelpuritansk syndegru og hellighetslove. Verdensfrygt og verdensflugt midt i verdens brogede larm. Mystisk stilhet midt i den susende travlhet.

Hyppig personlige gjennembrud med ivrig bevidnelse og forkyndelse; inderlig sammenslutning mellem de troende kredser med praktiske opgaver, *meetings*, pengeindsamlinger og, om fornødent, agitation og reklame.

Liv i det altsammen, men intet overblik. En fragmentarisk leven hist paa det ene og her paa det andet — netop det blindebukkeliv, som leves, der hvor tænkningen ikke faar ordet, og hvor folk ikke gir sig tid til at tænke.

Det er netop paa denne bakgrund at *William James* træder frem. Han har Amerika i sig: energien, realiteterne, det religiøse alvor. Hans ansigt viser os ved første øiekast

amerikaneren, ved nærmere betragtning den fine, ædle søn av den amerikanske kultur.

Hans utvikling førte ham gjennem begge de strømme, som hans filosofi skulde forene: han utgik fra et hjem, præget av den sektereriske fromhets alvor — hans far var nok prest ved et saadant samfund —; og han gik ind i studier av den menneskelige virkelighet, saa nær som en læge kan komme den. Anatomi og fysiologi blev hans videnskabelige fag, hvormed han begyndte sin akademiske lærervirksomhet ved det berømte Harward universitet.

Men et foredrag som han holdt engang over psykologi, vakte hans kollegers opmerksomhet; og rask som man er i Amerika, gjorde man ham kort efter til professor i psykologi, den videnskap, som han skulde gi nye former og ny betydning, ikke blot for Amerika men for hele verden.

Først sent tok han til orde, men da som den fuldt utviklede mand. 48 aar gammel utsender han i 1890 sin *Principles of psychology*, det største og mest objektive av hans verker. Snart efter samlet han dets indhold til en lærebok: *Text-book of psychology* (1892)[1]).

Efter en stansning, som betyder nye arbeider i sakens fundamenter, kommer den vegtige «*The will to believe*» (1897) og dermed hans egentlige originalitet for første gang ret til orde. Han har i denne bok undersøkt troslivet som blot sjælelig funktion. Endnu et fem-aars studium og han utfolder det religiøse liv efter dets indhold i den bok, som gjorde ham verdensberømt: «*Varieties of Religious Experience*» (1902; oversat paa dansk under titelen «*Religiøse erfaringer*» 1906).

Han mente, han dermed hadde git sit egentlige indhold; men man skulde faa andet at vite. Med fornyet energi,

[1]) Endnu kortere har han gitt sin praktiske psykologi i den ypperlige «*Talks for teachers*» (1899), oversat paa norsk av *Einar Aas*. (Stavanger. J. Dreyer 1905.) Den er saavidt jeg vet utsolgt og tiltrænges haardt i ny utgave, som ogsaa maa rettes igjennem (f. eks. s. 32, hvor der skal staa: nysgjerrig sansning istedenfor «sensationel nysgjerrighet»). Saa skal jeg ogsaa nok faa rettet feilene i min og frk. Mynsters oversættelse av «Religiøse erfaringer» — dem som vore kritikere har været saa glade over at finde — naar den nu snart maa i 2den utgave.

skjønt allerede nu bærende spiren i sig til den hjertesygdom, der skulde bli hans død, vender han sig mot erkjendelseslæren og søker — med større iver end nogensinde tilforn — at komme til et nyt grundlag for denne gjennem den psykologiske undersøkelse. Det sir han i sin korte, men fyndige, næsten revolutionære *Pragmatisme* (1907) og den samme traad holder han fast i de kort efterfølgende *A Pluralistic Universe* (1908) og hans sidste bok «*The meaning of Truth*» (1909).

Han saa selv disse bøker som kampskrifter, og følte dem først og fremst som ytringer av sin egen tankekamp. — den som han haabet nu at ha overstaat. «Nu er min Sturm- und Drangzeit forbi», sagde den 68-aarige mand til en ven nede ved badet i Nauheim — livskilden som de hjertesyke søker til og hvor ogsaa han haabet at faa litt kraft endnu. Han vilde da skrive en Indledning i filosofien» — indledningen til en ny, samlende og klarende periode i hans tænkning.

Nu har han maaske fundet samlingen og klarheten andensteds, og som en sand filosof har han stillet os opgaven uten at gi os løsningen.

Hans sidste ord blev paa en forunderlig maate et «sidste ord»; en artikel i Hibbert Journal, hvor han taler om umuligheten av en almindelig løsning av erkjendelsens sidste spørsmaal slutter han med de ord: *There is no conclusion: this is my last word. Farewell!*

Det faktiske menneskes psykologi, men dette faktiske forstaat som det hele menneske med hele dets indre side og alle dets høiere egenskaper: dets tænkning og tro, dets frie skaperkraft, dets sedelige handlekraft, ja dets sværmen og søken ut over det givnes grænser, — det var det, han vilde

Og det er herved han virker videreførende, fornyende, befriende overfor den form av erfaringspsykologi, som naturvidenskaperne og positivismen hadde ført ind paa, og som hadde svært ved at komme ut over det fysiologiske og rent funktionelle ved det menneskelige sjæleliv. *Selviagttagelsen*, som i den gammeldagse psykologi hadde været en grundkilde, kommer atter til sin ret og først og fremst aapner James en

kilde, som den egentlig fagmæssige psykologi kun hadde gjort liten bruk av: *Selvbevidnelsen,* den indre oplevelses vidnesbyrd, saadan som især biografierne byder det.

Altsammen som et led av *erfaringen!* Empirisk er metoden saa godt som i nogen naturvidenskap, men empirien skal med like stor respekt og interesse agte paa alt, hvad der hører ind under menneskelig sjæleliv. Selv om det er illusioner der danner sig, — de er ikke mindre virkelige for det, ligger ikke mindre mennesker paa sinde, griper ikke mindre ind i menneskelivet. Og at det er illusioner, det skal en erfaringsforskning dog først godtgjøre, førend den paastaar det.

«Hos William James», siger en av hans biografer, «foreligger der for første gang en empirisme, der i erfaringens navn gjør sig til talsmand for den religiøse tros virkelighet»

Det er ved denne utvidelse av erfaringens omraade, at James er blevet *religionspsykologiens* grundlægger. Han hadde her sin landsmand *Starbuck* til forgjænger, som hadde indsamlet et stort spørremateriale om folks religiøse standpunkter og tilstande; og han har alle andre foran sig, der fra *Schleiermachers* tid har villet beskrive selve *fromheten* som et sjælelig fænomen. Men forgjængere er netop kun forgjængere; og at selve saken er gjort i sit fulde omfang og i stor gjennemførelse i William James' «Religiøse erfaringer» — derom vil der sikkert aldrig komme til at herske tvil.

Erfaringsstoffet selv var ham det vigtigste[1]), saaledes som det samledes fra fortid og nutid, fra religionens og kirkens stormænd og litteraturens kjendte skikkelser til dagliglivets smaa eksistenser, der kjæmper kampen og lider eller fryder sig, alt eftersom de taper eller seirer. Drankeren, der vender sig fra flasken, tobaksrokeren, der lægger pipen hen, — de kommer med i «omvendelsen», konkursmanden, der midt i forretningen, paa gaten, i sporvognen, kan lukke sig inde i salig stilhet, — han kommer med i mystiken.

Saaledes skaper denne bok en verden av menneskeliv om os, av dype, virkelige oplevelser, der trænger sig nærmere og

[1]) — *the quotations (which are the book)* skrev han til mig i det brev, jeg har anført i bokens forord.

nærmere paa os og spør os: Hvordan staar det saa til med dig selv? Har du selv noget i dig, som du kan kalde religiøs erfaring? Har du nogensinde oplevet noget, som satte dig i forhold til hint forunderlige, som disse mennesker kalder troens verden? Eller har din tanke nogensinde hævet sig saa høit eller strakt sig saa vidt, at den er havnet i noget, du kunde kalde Gud?

Selv hadde han det aabenbart. Han vet, at der er et sjæledyp i mennesket, som ingen analyse kan beskrive; og han vet, at tilværelsen selv har sit uendelige dyp tillike, det som ingen tanke kan bunde, og han synes, han kan fornemme eller mener at han tør formode, at der fra denne livsgrund strømmer liv til vort liv; at sjælegrunden i os besvangres og fornyes, saa den kan føde og skape, hvad intet øie har set og hvad intet øre har hørt. Det var ham stadig et overvældende faktum at der kan ske noget *nyt* i en menneskesjæl. Det vigtigste og største ved mennesket, det han aldrig kunde tape av syne, var «det overstrømmende skaberiske i en menneskelig personlighet, de uberegnelig fremsprudlende, nye kræfter.»

Hans maal med dette var ikke blot at beskrive og forklare. Han vilde redde mennesker, han vilde frelse sjæler. Redde os ut av det barbari, vi kalder kulturen, — hvem kjender det bedre end amerikanerne! — frelse os fra dagliglivets og fra tankelivets aandelige armod. Han saa den sjælelige fattigdom, ikke blot hos smaakaarsfolk med deres snevre synskreds, men likesaafuldt — ja maaske mere — hos tankelivets professionalister. De fleste mennesker lever kun med et stykke av deres sjæl. Mange, tidt de vigtigste, av sjælelivets funktioner forkrøbles under trykket av en ensidig vekst.

Og fremfor alt er *intellektualismen*, forstandsvældet dræpende hvor mennesker ikke har forstand nok til anvise forstanden dens plads.

Kun hos de færreste av os kan det undgaaes, siger han selv, at de enkelte sjælelige virksomheter hæmmer hinanden. Jeg tror, at kun faa videnskapsmænd kan *bede*, kan faa holde

et levende samkvem med Gud. Men mange av os vet meget godt, hvor meget glædeligere og ydekraftigere vort liv vilde bli, hvis saadanne vigtige former av energiforhøielsen ikke blev undertrykt i os.

Kunde han bede selv? Han bekjender aapent at han baade kunde det og gjorde det. Han kunde ikke undvære det; han kunde ikke la være. «Og spør nogen mig, hvorfor jeg gjør det,» skriver han etsteds, — «saa svares jeg: *because I cannot help.*»

Han priser fysiologen og filosofen *Fechner,* fordi han paa engang kunde følge sin sans for mystik og dog bestandig være en videnskapens mand. Saaledes var han selv: en mand for hvem, midt i al hans strenge erfaring, den mystiske erfaring av livet beholdt sin fulde gyldighet.

Og naar man saa læser hans psykologier, saa ser man bestandig, hvordan denne mand av mystisk fromhet dog var *praktiker,* — praktisk som en amerikaner.

Tidt tar det sig ut, som han skriver det hele blot for at faa *viljelivet* frem. «Vi har vor hjerne for at bruke den til noget» er hans hovedsætning. Ethvert sjælelig forløp har noget praktisk til formaal og bør gi sig praktisk utslag. Et bevissthetsliv, hvis forestillingsrække ikke ender i en viljesytring er sjælelig set ufuldstændig. Ikke forestillingen, men viljelivets *reaktion* paa forestillingen er det, det kommer an paa; ikke tanker, ikke følelser, ikke ord, men *handlinger* er det, der skal avles. Det er det, vor hele organisme er indstillet paa og indrettet til.

Opdragelsen skal ha det til maal at fremkalde og organisere disse reaktioner, indøve gode vaner, opøve de nervebaner, der fører til noget, «gjøre vort nervesystem til vor allierte istedenfor til vor fiende.»

Aktivitet og *energi,* det er hvad vi skal lære børnene — kundskaperne er kun midler og vei dertil. Arbeide, pligter, orden, stadighet og selvovervindelse, det er det liv og den moral, han vil føre os til. Opdragelsens maal? At utdanne en *karakter.* Og hvad er en karakter? En fuldt utdannet vilje.

Det er det liv, der leves i Amerika, som her har faat sin psykologi, — en viljeslivets sjælelære helt ind i *the will to believe.*

Men *friheten* da, den, som Amerika prises for?

James hadde den ogsaa i sig, og han førte dens sak i sin kamp mot intellektualismen og rationalismen, — hans egentlige og blivende fiender. Ikke blot det, at gjøre livet til tanker istedenfor til handling, men dette at ville paatvinge alle den samme erkjendelse eller mene at alle — rent psykologisk set — maatte mene det samme, opfatte verden paa samme maate og tænke sig det samme om verden — det blev ham mer og mer den filosofiske tvangsforanstaltning, som han vilde tillivs. Det var derfor han i sit sidste forfatterskap gav *individet* saa stort et spillerum selv i erkjendelsesteorien. Han vilde hellere avhøre hvert menneske hans erkjendelse end diktere noget menneske en erkjendelse. Hvem vet hvor mange muligheter, ja hvor mange forskjellige virkeligheter vi vilde støte paa paa dette omraade, som man hittil har anset for fælles for alle?

Det var den opposition, hvori han stanset med sit sidste ord om problemerne: *There is no conclusion!*

Men alt var det led i hans samlede stræben: at *kjende livet*, saadan som det leves, og dette for at *leve livet* saadan som det skal leves. Leves av hver enkelt, helt og fuldt med alle hans sjæls kræfter, i hele hans eiendommelighet, med hans egen forstaaelse og med hans eget formaal.

Saa er vi paa vei til sandheten og livet, og saa naar vi det nok engang!

Edv. Lehmann.

FRA DET MODERNE HEDENSKAP I DET FJERNE ØSTEN.

Liang Tsi-chao: Min mening om liv og død.

Det fremholdes hyppig i avhandlinger om Chinas tre religioner, confucianisme, tao-isme og buddhisme, at confucianismens væsentlige mangel er denne, at den ikke gir nogen lære om livets og dødens gaate og ikke besvarer det «grændsespørsmaal», som dog ethvert tænkende menneske vil stille og altid har stillet til sig selv: hvorfra kommer jeg, og hvor gaar jeg hen? Og at buddhismen, den «fremmede religion» (jæng-giao — det almindelige skjældsord for kristendommen nutildags), som trængte ind fra Indien, har faat slikt indpas og en saa betydelig magt og utbredelse over det chinesiske samfund, og delvis æres som statsreligion ved siden av confucianismen, skyldes netop, at den utfylder det hul, som confucianismen lar staa aapent, idet den gir en løsning av livets og dødens gaate.

At dette har været det *historiske* forhold, er vel ogsaa rigtigt. Men spørges der *for alvor*, om buddhismen *virkelig* for det chinesiske folk har løst livets og dødens gaate og git sjælen hvile, da vil svaret bli benegtende.

I China har der ikke fundet sted nogen gjenoplivelse og modernisering av buddhismen, svarende til, hvad der har fundet sted i Japan. Herom siger en erfaren mand i et ledende blad her ute: Dette folks hjerte er blit sløvt og haardt. Vi ser forfald og død om os paa alle kanter! — Dette viser sig rent utvortes i at saa mange buddhistiske helligdomme overlates til forfald og glemsel, samt i de buddhistiske munkes sløvhet og uvidenhet. De allerfleste av dem har intet rede paa sin religions dypere tanker og indhold, en hel del er gaat i kloster, blot fordi de ikke hadde nogen levevei, andre for at undgaa lovens arm, og de viser sig gjennemgaaende at være et meget

ubekvemt materiale for det kristelige missionsarbeide, — ikke saa forresten de mange vegetarianere, som staar i et løsere forhold til «buddhistkirken».

At buddhismen *ikke* er *død* i China, viser imidlertid den omstændighet, at de fremste blandt Chinas moderne ledere er *buddhister,* — buddhister av den fuldt moderne japanske skole. Blandt disse er mest bekjendte de to reformpolitikere Kang Yu-wei og Liang Tsi-chao. De var keiser Kwang-Shii's hjælpere ved hans reform-forsøk i 1897, og maatte derfor begge flygte for livet ved enkekeiserindens statskup i 1898. De har siden opholdt sig i landflygtighet, Kang Yu-weî i Singapore og Liang Tsi-chao i Japan, men har ogsaa reist meget i Europa og Amerika, og har skrevet en mængde avhandlinger og skildringer, der regnes for den mest typiske og mest indflydelsesrike ny-chinesiske literatur.

Særlig gjælder dette om Liang Tsi-chao's skrifter. Denne har uttrykkelig erklært sig som *buddhist*, idet han siger, at confucianismen *ikke* tilfredsstiller den religiøse trang, hvad han heller ikke finder *kristendommen* gjør. Buddhismens fortrin for kristendommen finder han særlig i, at den lærer mennesket at søke frelsen ved *egen* kraft og ikke ved en uberegnelig mystisk kraft, som kommer *utenfra*. Likesaa i at buddhismen lærer mennesket at gjøre sig selv til herre over sig selv og naturens kræfter, og ikke at underkaste sig blindt en ukjendt guddom, hvad han og de moderne chinesere kalder «blindtro» eller «overtro» og anvender det samme uttryk om kristentroen og om avgudstroen.

Imidlertid er der ingen enthusiasme eller tro paa det chinesiske folks fremhjælp ved buddhismen i hans troesbekjendelse. «Chineserens lynne er oprindelig et praktisk og aktivt lynne,» siger han. «Oprindelig var vi håndlingens mænd i det fjerne østen. Nu er vi blit den sovende nation. Og vort folk kan deles i *seks* klasser. 1) Den helt ubevisste og uvidende (det almindelige folk). 2) Jeg-klassen (det almindelige aristokrati og embedsverk). Og den mere religiøs-idealistiske del av folket kan deles i de følgende fire klasser: 3) Sukkeklassen (de som indskrænker sig til at sukke og klage over verdens daarlighet). 4) Spotte- og haaneklassen (de som haaner og spotter alt hvad andre foretar sig, men selv intet

bestiller). 5) De som venter paa at andre skal ta initiativet. 6) Vente-tid-klassen (de som venter, til tiden blir god, hvad aldrig indtræffer).» Men disse klasser svarer helt til *buddhismens* ak- og ve-, spotte- og passivitets-metode for ens egen og verdens frelse.

I en avhandling om liv og død, hvor han gir det oprigtigste og alvorligste uttryk for sin livsanskuelse, viser han hvor paafaldende likt det vesterlandske «fritænkerske» hedenskap og det moderne buddhistiske hedenskap i det fjerne østen er. «Vi enkeltmænd maa dø. *Alle enkelte* dør. Det er vor pligt at vike pladsen for den slegt som kommer. Og naar jeg dør, utslettes mit enkeltvæsen. Der er ingen individuel sjæl, som lever efter døden. Heri stemmer buddhismen og den moderne evolutionslære overens. Men om det er feilagtigt at tale om en udødelig individuel *sjæl,* saa er vi dog enig med den mere idealistiske evolutionisme i, at der er en *aandelig energi*, som det er hvert menneskes kald og pligt at utvikle, og denne gaar ikke tilgrunde. Ti om den enkelte dør, forblir den av ham oparbeidede aandelige energi-mængde i samfundet og bidrager til at gi dette og det folk han tilhører, sin *karakter* Den enkelte personlighet efterlater sig ved døden en karakter, der saaledes former nationen og enkeltmændene. Derfor lægger Buddha slik vegt paa at rense menneskenes hjerter fra onde tanker og begjæringer. Ti hvis jeg huser disse i mit hjerte, vil de nødvendigvis gi sig utslag og derved paatrykke efterslegten et slet indtryk, der forringer og skader den samlede aandelige energi i verden.

Om end kristendommen har uret i sin tale om enkeltsjælen, har den git en ypperlig tanke uttryk i sin tre-enighetslære. Gud fader, Guds søn og Guds aand er jo uttryk for: guddommen, aabenbareren og aandsenergien. Nu forener aandsenergien aabenbareren med guddommen, og gjennem aabenbareren forenes saa ogsaa den enkeltes aandsenergi med den totale i verden, det er med guddommen. (En eiendommelig pantheistisk antydning av treenighetslæsen!) Ti ved sin lære om helligaanden som den bevægende magt i guddommen og i verden har kristendommen ogsaa git uttryk for den tanke, at den enkeltes aandelige energi er en forgrening av den

totale, og at dens opgave er at paavirke samfundet, slegten, og saa atter forenes med altets aand og forsvinde i denne.

Confusianismen er for flat og aandløs, idet den kun omhandler den enkeltes pligter mot *hjemmet*, ikke mot *samfundet*. Chinas nuværende lave, forsumpete standpunkt kommer av, at det savner idéen om samfundslivet og den enkeltes *evige* samliv med menneskeslegten gjennem det indtryk han har efterladt sig i sit folk, sin gruppe, sin familie. Min familie dør ikke, min gruppe, min art dør ikke, mit folk dør ikke, saa dør da heller ikke *jeg*. Confucius er død; men hans aand lever i confucianismen. Buddha er død; men hans aand lever i buddhismen. Napoleon er død; men naar en mand vil studere krigshistorien, faar han merke, at Napoleon lever i den. Washington er død; men naar en mand vil studere republikens historie i verden, vil han finde, at Washingtons aand lever. — Hvis folk først forstaar sin pligt til at leve og sin pligt til at dø, vilde de ikke *frygte* for døden. — De vilde forstaa, at døden er en *pligt* vi har at opfylde mot samfundet, mot slegten. Dette viser sig mest glimrende paa slagmarken, hvor krigeren opfylder sin pligt mot sit land ved at *dø* for det. Likesaa naar patrioten utgyder sit blod for at hjælpe samfundet fremover. Mere prøvsomt og tungt er det at tæres hen av sygdom; men ogsaa her vil den vise roligt og værdigt vike pladsen, naar hans time kommer.»

Som man ser, savnes her, trods alt slegtskap med vestens evolutionisme, troen paa personlighetens *evighet*, og dermed hævdelsen av den enkeltes evige ansvar og uendelige værd. Den enkelte gaar tilgrunde og forsvinder i altet. Men er ikke vore vestlige «fritænkeres» opfatning den *samme*, og derfor like hedensk og like haapløs?

Yiyang, Hunan, den 20de juli 1910.

Andreas Fleischer.

LITT OM JAKOB KNUDSEN.

Naar man læser Jakob Knudsen, kan det ord falde en i tanker: «the child is father of the man». En fra barneaarene av jevn, i rendingen hel utvikling maa denne personlighet ha gjennemløpet, tænker man; selvom islætten har været av mangfoldig, fantasiskapende art. Og det man saaledes — uten at kjende biografiske data — tænker sig om ham, blir særlig sterkt ved dobbeltromanen «Gjæring» og «Afklaring» og bekræfter sig ved de bladopsæt han har samlet under titelen «Livsfilosofi», en bok, hvis tankerikdom jeg ikke noksom kan anbefale til studium. Barneindtrykkene — som hænger sammen med ernæringsdriften, siger han selv — er uhyre sterke i ham, faa digtere har vel levert en saa sand skildring av barns følelsesliv som forfatteren av «Inger» og «Gjæring». Fødselsdagsgildet, hvormed den første bok begynder, er psykologisk saa rammende at enhver læser kjender sig igjen, om han har oplevet noget lignende; og en bedre karakteristik av en aandfuld, sympatisk og dog noget forfeilet historieundervisning og dens følger for barna end den «Gjæring» beretter om, kan jeg ikke tænke mig.

«Vælg saa selv engang, børnlille, at kjæmpe i aandens kraft for det, som «Ædle kalde livets lyst» », siger presten, onkel Jørgen i historietimen. Og barna prøver at kjæmpe aandens kamp i sin lek, bl. a. «Asa-Tyr», hvor en hakkelsmaskine skulde forestille Fenrisulven og den som stak haanden i den, var Asa-Tyr — og alle til en begyndelse følte spændingen ved hvad det *kunde* bli til med de aandens helte, og de saa alle efter tur svigtet, saa «leken blev bare grin». Karls refleksioner over det 6te bud engang han oplever noget han er helt uskyldig i, gir ogsaa et fortræffelig billede av en noget overspændt og abstrakt undervisnings virkning. Skildringen gir foruten det individuelle ved personen Karl noget almengyldig, som enhver læser vil erindre netop paa dette punkt, selvom han ikke er grundtvigsk opdragen.

Forfatteren gir os en mængde beviser paa barns skarpe mottagelighet for indtryk. En række personer faar vi se lyslevende fremført for os gjennem disse barn, hvis iagttagelse er nøiagtig og ubarmhjertig som fotografiplatens — en ny opdukkende skikkelse avlures ubevisst alle sine eiendommeligheter, og disse sammenlignes med den kjendte daglige omgang, og saa faar vi den nye erfarings virkning paa barna selv. Herunder kjender vi igjen ogsaa den egenhet ved barnet, at det saa let lar sig narre, naar det maaler betydningen av den personlighet det tilsynelatende saa nøiagtig opfatter. Skvadronøren Meyer i «Gjæring» kommer tilstede ved onkel Jørgens oplæsning av «Synnove Solbakken», han imponerer straks barna ved sin egenartede, hemmelighetsfulde stemmeklang - han siger «frøgt», «manneske», «forklaare». Der tales mellem de voksne om et uhyggelig rop ute paa den taakete fjord. En mener det nok kom fra søndersiden av fjorden, men saa faar vi hr. Meyers vegtige uttalelse: «Næ, det troer jeg ække», og han «saa visst paa den talende og presten» — «Karl syntes onkel Jørgen blev saa underlig tør og lille overfor den mand».

Før oplæsningen av «Synnøve» sitter Karl «beklemt ved at tænke paa hvad der forestod. Han følte sig allerede i en fremmed magts vold. Da presten sluttet, — der hvor Thorbjørn har plantet blomsterne i Synnøves have - sad Karl som en fuld mand, med et smil om munden, som nu havde staaet der en halv time og næsten var blevet fjollet, — og han følte sig aldeles overvældet av — ja, av en taknemmelighed, som han dog ikke rigtig vidste, hvor han skulde gjøre af: over at han var født i Danmark, og broder til nordmændene, og med i dette liv, som onkel Jørgen talte om — denne aandens store herlige livsstrøm, som kom helt fra de gamle, gamle dage —». Slikt *alvor* eier netop barneindtrykkene, de er voldsommere end nogengang senere, likesom der er skarphet og nøiagtighet i iagttagelsen. Like fuldkommen som den ovenfornævnte begyndende refleksion over samvitighetsspørsmaal er denne skildring av aandslivets vaaknen i barnesjælen.

I de nævnte bøker saavelsom i «Sind» er det *landsbarn* som føres frem for læseren. Og de indtryk disse faar er

naturlig noget sterkere, mer samlet end hos barn fra byen. Men i hovedsaken er jo barnesindets eiendommelighet den samme. Og jeg tror vor tids pædagoger kunde ha godt av et kursus hos Jakob Knudsen ved at studere disse levende typer paa barn som han gir os i mange av sine bøker.

For ham selv som digter mener han disse saa intense barndomsindtryk har faat en bestemmende indflydelse. I en avhandling «Noget om at digte» siger han at de personer han som barn har truffet sammen med og hat noget indtryk av, fordi de nu var egenartede, kan han altid og i alle situationer skildre, selv om samværet har varet bare nogen timer. Og visst er det, at de bønder, proprietærer o. s. v., der optrær i hans bedste bøker er helt heimfæstet, de «staar godt i landskapet», og *maa* optræ som de gjør i det miliø. Forfatterens sansning er fri for alt uvedkommende akkurat som barnets, derav den vrimmel av træffende smaa iagttagelser, der karakteriserer den optrædende eller talende. «Der var noget andet i hans ansigt og væsen, der var saa fremtrædende saa man uvilkaarlig undredes over, at han kunde lade sig se med det i selskab: den aldeles nøgne ligegyldighed overfor sine medmennesker. Det var en egoisme saa fræk aabenlys saa hans høflighed virkede pinlig, ja uforskammet». Særlig er forfatteren lydhør for nuancer i sproget. Personen er opfattet likemeget gjennem øret som gjennem øiet. «Herredsfogdens tone lød altid, syntes Karl, som om han kunde sige: «Kjære venner! — i denne skrækkelige tilværelse — saa lad os dog ta'e den smule gode, der er at faa — —». Det er et eget tonefald som præger «den gamle prest», og som gjør ham kjær for os, likemeget som ved den person han er, — man erindre saaledes det vidunderlige slutningskapitel, hvor han musikalsk dysser grevindens sorg til hvile. Og den djerve jydske tone i proprietær Wintrup («Gjæring») gir os hovedindtrykket av denne bondemands egte, fine kultur.

Likesom personerne og sjæleindtrykkene fra barneaarene er præget trofast i digterens sind, staar ogsaa landskapet der med barneiagttagelsens friskhet. En naturskildring hos Jakob Knudsen er som oftest ikke en høitidelig del av det nye kapitel med den nye situation, men den nødvendige ramme om en person, der nu i sine tanker og følelser befinder sig

overfor *det* stykke natur og derfor nødvendig blander sit synsindtryk av det med den erindring, forventning, refleksion o. s. v. som i øieblikket optar ham, akkurat som det virkelig foregaar i vort sind, hvor *en* bevægelse altid faar følge fra alle kanter. Denne «metode», som forfatteren selv i en filosofisk forklaring kalder «speiling», er noget som gir hans skildringer noget eiendommelig livsfyldt, og er i høi grad noget der særpræger ham, gir hans personer med deres milieu et meget varig liv hos læseren.

Utviklede mennesker vil i Jakob Knudsen finde nyt land. Noget i høieste grad værdifuldt vil de fleste erkjende i den personlighet som skimtes bak den arbeidende kunstner — en der selv «staar godt» i det jydske landskap, har saa dype røtter i hjemjorden, og derfor er fyldt av kjærlighetens forstaaelse overfor alt det som skapte hans barneoplevelser. Han vil minde en om Frenssen med hvem han ofte med rette sammenlignes, men er mindre fantastisk, mer kritisk og realistisk og eier fremforalt en finere ironi end denne.

Og han er et fribaarent kristenmenneske, der djervt hæver sine fra al verdens autoriteter ofte avvikende meninger. Som den Grundtvigs arvtager han er, ser han det folkelige d. v. s. nationale, nøie forbundet med det kristelige som det dyrebare gode Gud har skjænket danskerne og gjør dem til et folk, «uten national tegning intet som aand kan paavirke, ingen sjæl». Men de kredse han saaledes med hjertebaand tilhører er det netop han med saa skarp en sakkundskap kritiserer. Folkehøiskolens nuværende repræsentanter «staar gjennemsnitlig ikke godt i dansk landskap», og prestetypen er «smuk men litt flau». Hans mandige retfærdighetssans er bekjendt fra flere av hans bøker, som har vakt mest opsigt; loven skal tugte og skræmme, det maa vi ikke overse i vor godtkjøps moderne, humane bestræbelser. Derfor kan endog mordet være berettiget, naar lovens vogtere i samfundet ikke gjør sin pligt. Ti personlighetens suverænitet er den høieste menneskerettighet, en helstøpt karakter maa handle i overensstemmelse med sin samvittighet, ut fra sine forutsætninger. Den vanlige kristelige betragtning av kjønsmoralen angriper forfatteren i overenstemmelse hermed ofte med stor kraft, og hans dypt alvorlige indlæg er gjennemgaaende egnet til

at bringe større klarhet. Der er en sjelden sans for livets realiteter hos den mand, der har skrevet «den gamle prest» — skildret morderen i den lidenskapelig bevægede bok «Sind» og alsidig belyst de nordiske typer Inger og Ditlef og deres skjæbne.

Det som mest drar en i Jakob Knudsens bedste produktion og bringer en til at vende tilbake til den og fordype sig deri, er den livets varme som straaler ut av hans religiøsitet Mulig han ikke kunde fødes uten i Grundtvigs fædreland den digter som har skrevet «Inger», og «Gjæring — Afklaring». *Vi* er i hvert fald uten sidestykke til denne digtning. Et rikdoms dyp av troens sandheter gjemmer sig i «Inger», og lærdommen om «Guds solskin i hjertet», som meddeles av pastor Nissen, er uforglemmelig som denne harmoniske personlighet selv. Baade det fribaarne ved forfatterens religiøse syn og det kamplystne i ham kommer til orde i denne mands kraftige paamindelse til menigheten om at skjelne mindre snevert mellem de forskjellige «synder», indrømme at de erotiske feiltrin kan være baksiden av noget godt som fører til Guds rike og huske at Jesu tale om pengene er det mest ubetingede av hans strenge ord; aapnes skulde menigheten for toldere og syndere, istedetfor at man — paa grund av bedsteborgerlig selvgodhet og frygt for verden — stænger dem ute. Forfatteren forherliger de sterke karakterer, og et av de sandeste folkelige træk hos ham er den brede plads han byr religionen som det bestemmende for deres skjæbne. Vi nordmænd har Bjørnsons ord om kirken i «Synnøve» og vi har Over Evne I», men av vore store er det blit Garborg alene som rigtignok ensidig har bidrat til vort folks religiøse karakteristik. Den store jyde yder noget andet og mere: et billede av hvad kristendommen gjennem generationer har været for danskerne, en livsmagt, dypt rotfæstet som deres eget danske sind.

Av særlig interesse er den skildring, forfatteren gir av et gjennemdansk moderne menneskes religiøse utvikling med dets kampe, saaledes som vi har det i dobbeltromanen «Gjæring» og «Afklaring», der vel ogsaa i flere henseender er hans vegtigste arbeide.

Proprietærsønnen Karl lever sin barndom og ungdom i

solide, enkle jydske forhold sammen med sine lekekamerater, søskendbarna paa prestegaarden. De opdrages helt «grundtvigsk» av presten, «onkel Jørgen». Den vidunderlige skildring vi faar av deres rike — og ensidige — barneliv, i intimt samliv med naturen og de «ædle», den aandens mand onkelen fremtryller for dem, belyses paa en interessant maate ved det Knudsen fortæller i «Livsfilosofi»: «Jeg har som barn og halvvoksen modtaget maaske den mest udprægede, mest levende høiskoleundervisning, der nogensinde er given. Jeg formoder dette, ikke blot fordi min far, af hvem jeg modtog den, hørte til høiskolens første mænd, men fordi han talte til sine børn, der *levede* av hans ord.» Hvorfor ogsaa høiskolens historie har et uvurderlig dokument i Jakob Knudsens billede av den første undervisning. — Til dette barndomshjem naar ogsaa, omend svakt, duren av de aandens storme som med Georg Brandes hjemsøkte Danmark. Onkel Jørgen bemerker om ham at han er en «jætte». Da Karl ved en leilighet spør ham om han har læst nogen av de omstridte skrifter, svarer han nei; men det behøves heller ikke, ti han «ved hvad der staar i dem.» Karl begynder litt efter litt at kritisere sin gamle lærer; men først samværet med den fine æstetiker pastor Grabow gir ham nogen klarhet over hvorfor han opponerer mot det hjemlige. Istedenfor den samvittighetsangst han i høi grad var anlagt for — og som ved en leilighet kunde gjøre ham halvt vanvittig, skjønt han var ganske uten skyld — og den dunkle frygt for naturens, «skjæbnens» magter, møter han hos den fine tviler et tilsynelatende rolig avklaret livssyn, en salig frigjorthet for følelse av ansvar, hensigt og mening; i den ubevisste naturbetragtning skal ingen angst blande sig, ingen høiere «betydning» forringe glæden eller lægge til sorgen. Bøcklins «Frühling» billede paa Grabows væg blir symbolet paa denne nye betragtning, og dryaden paa samme maleri legemliggjort for ham i den unge pike, Rebekka Woltersiens skikkelse. — Forskjellige omstændigheter avbryter imidlertid de nye indtryk, og sammen med høiskolemanden Meyer blir den unge mand sig sin høiskolekjærlighet bevisst og vil vie sit liv til en kamp for det gode. Hans barndomsveninde, den yndige Henriette, vet med sig selv at hun vil dele dette liv med ham, og uten at noget

siges, gjengjælder han hendes kjærlighet. — Imidlertid bringes Karl atter paa avstand fra onkel Jørgen og hans ideer ved den forfærdelige begivenhet, som er bokens mest monumentale skildring, faster Maries og hendes datters drukning paa den taakete islagte fjord — og denne oplevelses virkning paa det religiose liv i egnen: ulykken er Guds fingerpek om at der bør oprettes en frimenighet. Da samtidig Meier viser sig som den pjalt han er, søker Karl atter til Grabows idealer som det der stemmer bedst med hans egen natur. Og nu efter et aars forløp møter han, der imidlertid er blit student, atter vidunderet, Kjøbenhavnerinden Rebekka. «Hun eller ingen!» gaar det gjennem ham som et lyn; men hun opdager Henriettes kjærlighet, og som det udmerkede menneske hun er, negter hun sig selv at gi efter for sin tilbøielighet og haaber han maa glemme hende. Men et aars tid efter da Rebekka under et frimenighetsmøte toner flag som fritænker i den lumre og selvgode forsamling om onkel Jørgen, tror hun at ha opdaget, at Karl paa ingen maate hører hjemme i «et saa hykkelsk samfund.» Og efter den opdragelse hun har faat, de anskuelser hun nærer, og økonomisk uavhængig som hun er, mener hun at intet længer kan hindre deres forbindelse — uten cermonier av nogen art. I det kritiske øieblik indfinder sig imidlertid hos Karl ganske instinktivt alt det som han fra barndommen av har anset for ret, og han dømmer som synd at hun ganske uskyldig og suverænt vil hengi sig. Dermed er igrunden deres forhold dømt. Hadde han været som Ditlef i «Inger», kunde han vel med «Guds solskin i hjertet» ha fulgt kjærlighetens stemme, men Karl er mer sammensat, han har muligheten for samvittighetsnagenes helvede truende over sig. Bakefter foragter han alt det «lumre», gammelmodige i sin natur, og en het vilje efter at vinde hende allikevel tændes i ham. Men samtidig som han stormer ut mot livet efter hende, føler han at den verden han forlater aldrig kunde bli ham uvedkommende.

«Gjæring» er psykologisk vidunderlig, og viser Jak. Knudsen som den skikkelsedannende mester han er. Og hele charmen ved ham som typisk dansk digter, har vi fuldtonende i denne herlige roman.

Saa høit staar ikke «Afklaring» trods dens mange glim-

rende partier. Kanske det er vanskeligere at gi et billede av en avklarings- end av en gjæringsproces. For hovedpersonens vedkommende er imidlertid utviklingen sand og naturnødvendig, og det er jo det vigtigste. De situationer som skal markere hans stadier, er imidlertid ofte noget abstrakte, vi faar mere diskussioner end billeder av livet. Flere av de optrædende personer er rigtignok ypperlig tegnet, saaledes Karls ven Hellum, en overmaade interessant skikkelse. Men selve repræsentanten for den anden verden, som Karl nu skal møtes med, Rebekka, forflygtiges efterhaanden noget for læseren. Forfatteren kan ikke ha kjendt hende helt. Hun er ved sin fremtræden paa skuepladsen et vidunder, høit dannet, yndefuld og naturlig, fin av tankegang, begavet — fortryllende den plet hvorpaa hun staar. Hun maatte, synes man, ha betingelserne for at kunne motta indtryk fra «fiendens» leir, der kunde ha frembragt kamp i hendes indre, saameget mer som forfatteren antyder der fins bro mellem hendes og Karls betragtning av livet. — La os imidlertid se paa «den anden verdens» repræsentanter. Den dypeste og mest gjennemførte er «pastor» Grabow. Denne forhenværende prestemand og nu praktiserende gratislæge, lærde forsker og fuldblods æstetiker synes at gi os sit aandelige billede i den bemerkning til Karl om hans fasters ulykkelige død: «Prøv at tænke Dem, at det hele var ganske tilfældig . sæt Dem ind i den stemning», og ved Bøcklins billede: «—ta Dem et bad i det betydningsløses stemning, i ligegyldighedens hav. Men i virkeligheten er han lange tider som lammet av «livsangst», og han bekjender at efter hans mening er denne uadskillelig fra ethvert dypere moderne menneskeliv; selv Goethe, som saa herlig forstaar at skjule det, har sin «angstknude» et sted, «han narrer mig ikke, der er noget i hans skrivemaate som overtyder mig. «Kristus har bragt angsten ind i verden, og det er forbi med den bundfrosne, antike ro.»

Den unge straalende Rebekka har ingen oplevelser der frembringer angstknuter. Hun er helt irreligiøst opdragen, men for dyp av natur til at hun skal nøie sig med hvad livet kan by hende, den alt beseirende skjønhet, hun der er som «mægtig taarnede glødende skyer.» Livet maa «rumme noget evigt,» og da blir det vidunderlige at søke i kjærlig-

heten, der maa kunne by i alfald ett uforglemmelig øieblik, da jord og himmel gaar i ett og lykken er fuldkommen. Og for denne pris fik man taale alle livets graa hverdage. Men skal det kunne ske, maa de to som elsker hinanden, møtes i hedensk frihet, være uavhængige av ansvar overfor nogen fremmed magt. Og det hun forlanger av Karl er derfor at han skal «være troende, og ikke tjene 2 herrer».

Dette er blit hendes livs værdi, og naar forholdet dem i mellem brister fordi han ikke kan frasi sig Gud, er det med begges karakter for øie muligens ikke saa opkonstruert endda. Merkelig blir det jo likefuldt at to unge forelskede mennesker teoretiserer istykker sin lykke.

Rebekka er tragedien om den ufolkelige og fremforalt irreligiøse opdragelses ubotelige skade for et dypt og fint sind. Men forfatteren kan sis at skylde os hendes utviklingshistorie. Hun interesserer os i høieste grad, men vi faar bare glimtet av hende, der dog paa en maate er bokens centrale skikkelse, den om hvem saa mange av personernes tanker dreier sig. Men hun lever som sagt ikke saa meget sit eget liv som en fantasitilværelse i de andres tankeliv Som type betragtet er hun fortræffelig *beskrevet*. Og Hellums forklaring av hendes væsen utfra Versaillesdannelsens avlægger, den ufolkelige moderne, reale, men materialistisk ensidige dannelse, er sikkert træffende. Fjernt fra naturlivet «med de tusen krydrede dufte», blir denne aandsretnings repræsentanter panteistiske i sin naturbetragtning, og fremmede som de er for det arbeidende folk, er de uten anelse om den «glæde og sorg som rinder frem av sprogets kilder»; folkepoesiens verden er lukket for dem.

Fattig og ribbet — men paa en anden maate en Grabow — søker Rebekka tilslut sin trøst i at dele de nationalt ulykkelig stillede polakkers sorger; hun finder noget værdifuldt i det at la alle følelser og tanker munde ut i en eneste, og hun lever i mindet om Karl og hans folkelige interesser.

Den «aandelige brostensgevekst» hr. Fensmark er den tredje repræsentant forfatteren lar os møte. En lærd mand, men fuldkommen sjælløs, et billede paa «vor tids raske ekspedithet ogsaa i den filologiske videnskap, men uten anelse om ordenes følelsesværdi, — aandelig naturløs.

Karls utvikling i denne tid da hans studium og samværet med Hellum styrker den hjemmefra medbragte arv, sansen for det folkelige i sprog og traditioner, samtidig med at kjærligheten til Rebekka trækker den anden vei, er tegnet med den fuldeste anskuelighet. Han kommer efterhvert i sine aandelige interesser til ubevisst at utvikle sig bort fra hende. Men det som bringer det avgjørende moment, er en samvittighetsnød, der atter tænder troslivet i ham. Han har set 2 mennesker gaa gjennem isen, er blit hindret av politiet fra at hjælpe til, og begge druknet. Bakefter analyserer han de bevæggrunde han muligens hadde for ikke at hjælpe, og samvittigheten fordømmer ham gauske, han finder livet helt værdiløst om dette spørsmaal blir uavgjort, «angsten sænker sig som et mulm over ham,» og vanviddet er nær. Da begynder han at be, — de dæmoniske magter forsvinder, og «hele hans barndom bryter ind over ham.»

Bestemmende blev denne oplevelse av Gud. Hans kjærlighet til Rebekka er like sterk, han har kun et eneste ønske, nemlig at forenes med hende. Men da hun saa endelig gaar ind paa at la sig vie til ham, og de er paa bryllupsreisen, og Rebekkas avgjørende spørsmaal stilles: «du tror ikke paa Gud?» saa maa han svare: «det er jeg ikke herre over, — jeg vet jo jeg ikke sat her hvis ikke Gud selv hadde været hos mig den gang — og reddet mig fra at gaa under — i vanvid.»

«Saa stor en magt hadde det altsaa over ham, hans tro, dette med Gud, at det kunde bringe ham til at frasi sig lykken,» lyder det i Karls indre. Men da var det jo, indser han, «sjælelig undergang» ikke at leve helt efter denne overbevisning. — — —

— Endnu staar da tilbake for Karl at vinde hjem til menigheten. Og han opdager omsider det som skal forsone for ham motsætningen som han føler mellem troen og dens repræsentanter. At saadan en humbugmaker som Meier kunde gaa uopdaget, og at meget andet kunde taales, hadde altid været ham en gaade. Men da han ved hjemkomsten overvar gudstjenesten, fik han den samme følelse som han oftere hadde hat: der var en magt derinde som paa en vis var noget helt andet end menneskene omkring ham, — men som dog behøvet disse

samme skrøpelige væsener, likesom musiken trænger instrumenterne. Det var den Guds kraft, som bodde blandt dem og var «forskjellig for deres eget ækle væsen» — og endog «gjorde vrøvlehodet Madsen til en sandsiger.» Blandt kristne mennesker erkjender han at han for fremtiden maa ha sit arbeide. Ja han ærgrer sig tilslut ikke engang over Meiers væsen, men maatte naar han hørte hans ofte udmerkede taler, erkjende sig «opbygget i den følelse at der er mægtige kræfter over os og iblandt os.»

«De enkelte kunde forekomme ham saa vederstyggelige, de syntes ham forenede til et usselhedens fællesskab i madstræb, feighed, hykleri, selvgodhed, magtbrynde — og saa var alligevel Guds rige midt iblandt dem, og det var de ogsaa fælles om! — — her i menighetens tro møtte han jo Gud fader den almægtige selv og med ham et evig liv her paa jorden».

Denne «gjæring» og «avklaring» har som resultat et rikt, helstøpt menneske, dypt nationalt og med vid horizont, sterkt religiøst og frit for snerperi. Motstykket til saamange av de typer, forfatteren har tegnet fra kirkelige kredser.

En saadan mand skal drive en høiskole, mener forfatteren. Og en mønsterskole blir det visst som Karl gaar i gang med. I grundtvigsk aand: med det maal at «danske» danskerne gjennem morsmaalet og gjennem historien. Og det med sterkere sans for naturen og dens love end de gamle høiskolemænd hadde.

En saadan moderne folkelærer vil «pynte godt i landskapet» som Karls far gjør det. «Hvem i alverden — undtagen hans far, tænkte Karl — kunde dog maale sig i skjønhed med disse aabne, jydske marker med deres sommerblæst og lerkesang Og skjønheden var saa helt av samme art. — -- — hans øine ganske samme udtryk som marken — lyst, aabent og dog tungsindig».

Pynte er det, de ikke gjør mange av de karrikaturer av høiskolefolk [1]), J. Knudsen gir os i sine bøker indtil den sidste «To slegter» med det glimrende billede av Haar. Og som han lunt smilende eller uvorrent fremstiller prestetyper til almenhetens beskuelse og latter, kritiserer han ogsaa med voldsomhet folkehøiskolen. Menighetens tro og folkehøiskolens nationale aand er for ham inderlig forbundet med hinanden, og bak hans originale og djerve kritik føler vi hans mægtige tro paa kristendommens og det folkeliges fremtid i Danmark.

[1]) Se den sprudlende avhandling «Om folkelig vækkelse» i «Livsfilosofi».

O. M. Sandvik.

MORALENS OPRINDELSE — ET INDLÆG MOT LYKKETEORIEN.

Naar man vil værdsætte menneskelige handlinger, kan man fortrinsvis fæste opmerksomheten ved deres *virkninger paa samfundet*.

En kan saa spørre: hvilke handlinger er til gavn for samfundet?

Der var engang en gammel engelsk moralfilosof som sa: «Det er de egoistiske! De er de gode handlinger.» Og han fortalte en historie om et bisamfund. I kuben var der et myldrende liv, en virksomhet uten like.

Fra sol gik op, var der en ustanselig summen fra blomst til blomst. Det gjaldt at komme først og finde de søteste. Hver bi tænkte kun paa sig og sit lille sted i den store kube. De andre var konkurrenter. Det gjaldt overalt bare at komme dem i forkjøpet.

Men saa en dag kom der profeter og forkyndte at bierne førte et daarlig liv. Det var jo bare selviskhet altsammen med dem. Og bierne indsaa at deres liv ikke var som det burde. Først og fremst maatte egoismen utryddes blandt dem. Men efterhaanden som dette syn vandt indgang blandt bierne, gik det tilbake med den travle virksomhet blandt dem. Og en vakker dag stod kuben der tom. Hele bisamfundet var utdød.

Moralen i fabelen er jo den: Samfund og stater trænger egoismen. For dem er egeninteressen et gode.

— Ut fra samme syn lovpriste Adam Smith den fri konkurrance. —

Det er let at se ensidigheten ved denne synsmaate. I bisamfundet er der andre kræfter tilstede end egeninteressens. Fortælleren har bare set bort fra dem og utelukkende fæstet opmerksomheten ved de egoistiske kræfter. — Heller ikke den fri konkurrance er jo ensbetydende med alles kamp mot

alle. Den frihet som lates egoismen, er begrænset. Ved siden av de individualistiske kræfter: egeninteresserne, findes der i ethvert samfund tillike sociale kræfter. Dette gjælder for alle samfund, hvor stor frihet de end later den enkeltes egeninteresse. Og kanske er det saa at det netop er tilstedeværelsen av disse sociale kræfter som indeholder betingelsen for at det kan bli et godt resultat av egeninteressernes kamp.

La os følge disse sociale kræfter tilbake til deres ophav i individerne. Vi stanser da ved sympatien, samfølelsen individerne imellem. Ogsaa her har vi en drivkraft til samfundsgavnlig arbeide.

Ogsaa naar en værdsætter menneskelige handlinger efter deres virkninger paa samfundslivet, ogsaa da vil en ved vurderingen uvilkaarlig ta hensyn til handlingernes bevæggrunde, og man vil kvie sig for at kalde saadanne handlinger gode som har sit utspring i egoismen.

Sympatien derimot er, i motsætning til egoismen, et ord med ædel klang. Hvor talen er om sympatihandlinger, synes derfor intet bihensyn til motiverne at kunne bringe os fra at anerkjende dem som gode, forutsat at deres virkninger paa samfundet virkelige er gavnlige.

Men det er de ikke altid Der gives handlinger som utvilsomt er utsprunget av sympati, av medfølelse, og som en dog ikke kan billige fra samfundssynspunkt.

Saaledes naar forældre opdrar sine barn bløtagtig. Vi kan ikke billige et saadant handlesæt, fordi det synes at skape daarlige borgere.

Eller at gi almisser. Ogsaa her skulde jo motivet være medfølelse. Men saaledes som man sedvanlig gir, i porter og i dører, kunde det synes at være en maate at opelske et professionelt betleri paa.

I denne forbindelse kommer jeg til at tænke paa en skikkelse i en av Schandorphs fortællinger. Det er en prest. Han er fuld av medfølelse med de daarligstillede i samfundet, og deler ut alt hvad han eier til kreti og pleti. Men ikke det alene; ogsaa sit bedste arbeide vier han til det formaal: «at gjøre godt». Og dog virker hans arbeide i en fuldstændig motsat retning. Det fremelsker snylteværsener; og ved

hans død har samfundet som minde om hans virke en sump i sin midte.

Man kan heller ikke bebreide denne mand, at han har kastet ut sin hjælp paa maafaa. Men han er et barnlig gemyt, og det er fremstillet saaledes som om netop hans sterke medfølelse, hans letvakte medlidenhet, tilslører hans blik for virkeligheten, saaledes at han blir et let bytte for bedragere.

Ikke alle sympatihandlinger gavner altsaa samfundet. Og følgelig konstituerer ikke sympatien som handlingsmotiv hvad en fra samfundssynspunkt set vilde kalde den gode handling.

En ting maa en være opmerksom paa naar en vurderer handlinger efter deres virkninger paa samfundet. Helt ut kjender en aldrig disse virkninger. En maa stanse ved de nærmeste, og selv da kan en komme ut paa gyngende grund[1]).

For at naa en sikrere værdsætning av handlinger maa vi derfor bedømme dem ikke efter deres virkninger, men *efter deres motiver*.

Det viser sig, at endog de som bare vil se paa handlingernes virkning paa samfundet, og som alene deri søker en moralsk maalestok, de gaar *i praksis* frem paa en anden maate hvor det gjælder at vurdere handlinger. La os ta som eksempel Dreyfusprocessen. Vi kan tænke os resultatet av denne proces avhængig av en enkelt mands utsagn. Det kan være at forholdene er saa, at hvis denne mand taler sandt, blir Dreyfus frifundet. Men sandheten, saa ser det i øieblikket ut, vil træffe hele det franske samfund som en ulykke. Løgnen rammer bare en enkelt mand. Hvad er nu her ret, og hvad er uret? En kan ikke være i tvil om det (lykkemoralisten vel neppe heller i praksis?). At si sandheten, det er det rette. Men skulde en bare ta hensyn til handlingernes

[1]) Smlgn. her Brandes og Høffdings strid om Napoleon. Begge vil værdsætte Napoleon i forhold til de virkninger han har utøvet paa menneskeheten. Høffding tar mest hensyn til de mere haandgripelige virkninger: nedgang i velstand, tap av menneskeliv o. s. v., og fordømmer keiseren. Den anden fremhæver den umaadelige, om end vanskelig paaviselige indflydelse han har øvet paa mennesketen i gavnlig retning. Napoleon har jo, som ingen anden mand i nyere tid, vist den enkelte hvor høit individet er i stand til at svinge sig ved egen kraft.

virkninger, saa kunde en rigtignok komme endog i sterk tvil. Her vilde kanske lykkemoralisten si: «Min mening er at det sandfærdige vidnesbyrd i længden vil ha de gavnligste virkninger paa det franske samfund.» — Kan være. Men dette kan ikke demonstreres. Det beror paa *tro*. Og hvem tviler paa at denne tro har sin forutsætning i den umiddelbare erkjendelse: den handling der utspringer av sandhetskjærlighet er god?[1])

Vi holder altsaa fast ved at den moralske vurdering tar fortrinsvis hensyn til handlingernes motiver.

Naar vi nu søker efter *handlingernes oprindelse* stanser vi ved individet.

Fra dypet av dets væsen springer handlingerne frem. Vi skal nu ta vort standpunkt i individet. Vi faar da se handlingerne indenfra, under individets egen synsvinkel.

Individet er en liten verden for sig. Derfor kan man ikke uten videre gaa ut fra, at hvad der er godt for samfundet, eo ipso ogsaa er godt for individet. Hvad der skal forstaaes ved en god handling, synes at bli noget forskjellig, eftersom man ser den fra samfundets eller fra individets standpunkt. Under individets synspunkt synes egoismen at ville vokse frem til at bli en handlingsmotor av alt overveiende betydning. Den enkelte vil intet ha med samfundet at skaffe — uten forsaavidt han kan ha fordel derav. Allikevel kan de som indtar dette standpunkt, for de enkelte moralbuds vedkommende befinde sig i den skjønneste overensstemmelse med dem som værdsætter handlinger fra samfundssynspunkt. Man kan fra begge sider være enige om t. eks. at stemple tyveri som forkastelig. Individualistens opgave blir det da at paavise at den enkelte handler i sin egen

[1]) Det er forutsætningen at motivet er ædelt (sandhetskjærlighet). At avgi et sandfærdig vidnesbyrd er i og for sig, naar vi bortser fra motivet, bare en legal, en lovmæssig handling. Moralsk værdi faar først handlingen naar vi anerkjender dens motiver. Det kan jo tænkes at man kan foreta en legal handling — i dette tilfælde avgi et sandfærdig vidnesbyrd — av egeninteresse. Da er det selvfølgelig ingen moralsk handling.

interesse naar han respekterer eiendomsretten. Bare forsaavidt dette er tilfældet, kan handlingen anerkjendes som god fra individualistisk synspunkt. Omvendt har, sier individualisten, en slet handling sin grund i en mangelfuld erkjendelse hos den enkelte av hvad der stemmer med hans interesse.

Saaledes skulde ogsaa forskjellen mellem et godt og et slet menneske bare bestaa i en større eller mindre klokskap i at vareta eget tarv?

Denne opfatning miskjender moralitetens væsen. Det er ikke saadanne ting den moralske vurdering av et menneske tar sigte paa. For at bringe det paa det rene behøves bare en umiddelbar appel til vor moralske bevissthet. Vi forholder os væsentlig anderledes likeoverfor en dum person eller handling, end likeoverfor en umoralsk. Et dumt menneske ler vi av, men et slet menneske møter vi med harme eller ringeagt. Og vor dom blir den samme selv om det umoralske menneske besidder stor klokskap og forstand paa at vareta egen interesse.

Det moralske handlesæts oprindelse er altsaa ikke at søke i egoismen, ikke engang om den kombineres med forstanden.

End nu sympatien? Finder vi i sympatien det moralske handlesæts — derigjennem moralens — oprindelse? Da maatte sympatien og det moralske sindelag være et og det samme. Men det er ikke saa. Det er et utpræget moralsk sindelag som gir sig uttryk i den bekjendte romerske sentens: fiat justitia pereat mundus (retfærdigheten maa ske, om saa verden skulde gaa under), men det har sandelig litet med sympati at gjøre. Altsaa heller ikke i sympatien ligger moralens oprindelse.

Ser vi paa sympatihandlinger fra individualistisk synspunkt, synes disse at trænge et forsvar. Hvorfor bekymrer den enkelte sig overhodet om de andres vel? Svaret synes alene at kunne bli: fordi det volder ham fornøielse. Den individualistiske etik synes altsaa, ogsaa hvor den anbefaler sympatihandlinger, at maatte havne i en finere egoisme. Vi kan kalde denne finere egoisme, der altsaa omfatter saavel altruisme som egoisme i snevrere forstand, driften til lyksalighet. Lyksalighet synes at være det eneste fornuftmæssige formaal for menneskelige handlinger.

Der er dem som lærer dette. Men de skjelner mellem et objektivt og et subjektivt formaal. For den handlende selv

behøver ikke lyksalighet at være formaal naar han handler moralsk. Men der er handlinger, sier de, som, uten at ha dette formaal, dog fremmer det. Vi forbeholder os nu, sier de videre, at bestemme handlingernes moralitet i forhold til den lyksalighet de frembringer.

Dette forestillingssæt bunder i troen paa en nær sammenhæng mellem virkelighetens verden og moralens. Virkeligheten skulde i alle tilfælder belønne den som handler moralsk. Hvis det var saa, kunde jo den frembragte lyksalighet tjene som en slags maalestok paa handlingernes moralitet. Kun maatte man fastholde at lyksalighet bare var virkning, men lyksalighetsdriften aldrig motiv til den moralske handling. Hvis det var saa? — men denne tro paa at den moralske handling frembringer øket velfærd, er vel ikke saa uangripelig. For et uhildet blik synes det idetmindste ikke altid som om virkeligheten indfrir de veksler som nyttemoralisten trækker paa dens velsindethet. Det synes ikke altid som den der har gjort sig værdig til lykke, i alle tilfælde virkelig er lykkelig. Eller at den lykkeligste ogsaa er den som har gjort sig mest fortjent til lykken. (Her træder religionen til og bringer likevegt istand mellem moralitet og lykketrang, idet den peker paa et hinsidig liv, hvor de gode skal faa løn, de slette straf).

Dette blir at vurdere handlingernes moralitet efter deres virkninger. Det gaar, efter hvad der ovenfor er utviklet, ikke an.[1])

Men en ting fæster vi os ved. Selv disse moralteoretikere indrømmer at der subjektivt, eller set fra individets synspunkt, er andre formaal for den moralske handling end lyksalighet. Følgelig maa der ogsaa være moralske handlinger som i individets indre er fremsprunget av andre bevæggrunde end lyksalighetsdriften.

[1]) Hvor man som her nærmest fæster opmerksomheten paa virkninger indenfor den handlendes eget sjæleliv, kommer man i skarp motsætning til den almindelige moralske vurdering av handlinger. Der er handlinger som ansees for at være utpræget moralske, og dog er deres virkninger ikke lyst- men smertefølelse. Forøvrig gjælder det ogsaa her, som hvor talen var om virkninger paa samfundet: en kan aldrig helt overskue disse virkninger, men maa holde sig til de nærmeste.

Det moralske handlingsmotiv kan da ikke ligge i lyksalighetsdriften.

Læg merke til hvorledes vor agtelse for en handling avtar i samme grad som vi henfører dens motiver til lyksalighetsdriften En ren lyksalighetshandling behøver ikke at være ond, men paa den anden side synes den os heller ikke værdig til beundring.

Fra en helt anden kilde end lyksalighetsdriften stammer de moralske impulser som har fundet uttryk i ordene: Elsk din fiende!» «Hvo som ikke hader sin far og mor for min skyld, er mig ikke værd.» Her synes moralen at optræ helt løsrevet fra det naturlige menneske med dets lykketrang. Er dette moral, saa maa en opgi at søke moralens oprindelse i lyksalighetsdriften.

Den ydre virkelighet regjeres av sine egne love, og bare i ringe grad kan vi overskue dens indviklede fletverk av aarsak og virkning. Det kan derfor gjerne være, at hvad en tilstræber som kilde til lyksalighet, netop blir ophavet til ens ulykke Paa denne maate blir en avhængig av den ydre virkelighets gunst. Saa individualistisk egoismen og lyksalighetsdriften efter sit væsen synes at være, saa betyr derfor deres herredømme ingen selvstændiggjørelse av den enkelte likeoverfor utenverdenen. I dette forhold betegner moraliteten en frigjørelse av individet. Den moralske handlen beholder sin selvstændige værdi, uanseet virkninger der for os maa staa som mer eller mindre tilfældige. Den er en fri selvvirksomhet, fremsprunget av individets inderste væsen.

Det spørsmaal kunde tænkes stillet: hvorfor følger den enkelte disse moralske impulser, forsaavidt de synes at bringe ham lidelse? Hvis mennesket bare var et sanselig væsen, saa vilde dette i sandhet være uforklarlig. Det moralske handlesæt bunder i en *oversanselig natur*, utspringer altsaa av en anden natur end drifthandlingerne. Herav forklares den suverænitet hvormed de moralske bud optræder likeoverfor det sanselige menneske med dets lykketrang. De er nemlig diktert av en natur som staar helt selvstændig likeoverfor sanseligheten.

Men beror den ikke delvis paa en illusion den lidelse som følger med en saakaldt selvopofrende handling? Man kan

spørre om den ikke opveies eller mere end opveies ved den eiendommelige tilfredsstillelse, den lyst om man vil, som ogsaa følger med det moralske handlesæt. Kan det da ikke tænkes at lysten (rigtignok en lyst av et eiendommelig slags: en finere, ædlere lyst som kan optræ i forening med sanselig smerte), ogsaa er formaalet for den moralske handling? Lykketeorien staar igjen her, rustet til angrep. Men hvorledes lærer man at kjende forbindelsen mellem en selvopofrende handling der er utsprunget av moralitet, og den lyst som følger den? Mon ikke erfaringen om denne forbindelse forutsætter foregaaende handling? Men bevæggrunden til denne handling kan ikke være forestillingen om en lyst som skal erhverves, fordi handlingen isaafald ikke er i sandhet selvopofrende eller moralsk. Altsaa maa vi i den moralske handling søke oprindelsen til moralsk erfaring, og ikke omvendt ville forklare de moralske handlinger ut fra moralsk erfaring.[1])

En anden sak er det at en handling som oprindelig har været en ren pligthandling (t. eks. understøttelse av en uven), gjennem en stadig fornyet erfaring om den lyst der i dette bestemte tilfælde belønner selvovervindelsen, kan gaa over til at bli en lysthandling.

Men, vil man indvende, dette vil ogsaa kunne gjøres gjældende om de handlinger som utvilsomt har lyksalighetsdriften til motiv. Heller ikke disse handlingers oprindelse kan være at søke i lyksalighetsdriften. Ti det er ikke bare erfaringen om den moralske lyst der forutsætter handling, men det samme gjør erfaringen om en hvilkensomhelst, selv den grovest sanselige, lyst der følger med en handling.

En maa være enig heri. Den oprindelige handling, av hvilken art den end er, maa overhodet tænkes som opstaat uavhængig av forestillingen om dens virkninger med hensyn

[1]) Evolutionisterne hævder at den moralske bevissthet hos et nutidsmenneske grunder sig paa en nedarvet erfaring der er blit til instinkt. Ogsaa dem maa vi da spørre: Hvorledes blir den til erfaringen om hvilken lykke, eller, set fra samfundssynspunkt, hvilken nytte der til eksempel ligger i selvopofrelse? Mon ikke denne erfaring allerede forutsætter hvad den vil forklare i den moralske daad. Uten denne kommer der nemlig ingen erfaring istand om dens lykke- eller nyttebringende egenskaper.

til følelsen av lyst eller ulyst, fordi disse virkninger endnu ikke kjendes. De oprindelige handlingsimpulser kan vi altsaa ikke utlede fra lyksalighetsdriften, de maa stamme fra en anden kilde.

Lyksalighetsdriften er altsaa vistnok handlingsmotiv, men bare et avledet. Den forutsætter et oprindelig handlingsmotiv som ikke er bestemt ved forestillingen om lyst. Hvor det gjælder handlinger som erfaringsmæssig er forbundet med lyst, er lyksalighetsdriften traadt istedetfor den oprindelige handlingsdrift. Selve handlingen er altsaa overalt betingelse for erfaring om den lyst der er forbundet med den. Siden kan lysten træ ind som handlingsmotor, handlingen kommer til at utføres let og uvilkaarlig: handlingsbevisstheten gaar ad banede veier.

Men den moralske handling er et utslag av den oprindelige handlingsdrift.

Men hvis den moralske vurdering bare tar hensyn til en handlings motiver, saa kunde jo en hvilkensomhelst vitterlig umoralsk handling bli moralsk bare derved at den handlende «mente det godt» eller hadde en «god» hensigt med sin handling? Kan ikke dette føre til jesuitisme i moralen? Denne indvending nødvendiggjør en nærmere bestemmelse av det gode handlingsmotiv som alene skal kunne gi handlingen moralitet. Dette blir at søke i den *moralske erkjendelse* av hvad der er godt og ondt.

Mens vi tidligere i moraliteten har seet et utslag av en oprindelig handlingsdrift, saa bestemmer vi den nu som *erkjendelse*. Men en erkjendelse der tænkes som handlingsmotiv, maa være en aktiv, en handlingserkjendelse. Denne erkjendelse kan være mer eller mindre utviklet i de forskjellige tider, hos de forskjellige folk, de forskjellige individer. Den blir dog som erkjendelse menneskenes fælleseie paa samme maate som t. eks. matematiken. Altsaa ikke i den forstand at alle mennesker skulde sitte inde med den — det er jo heller ikke tilfældet med den matematiske erkjendelse — men i den: at enhver bevissthet hvori denne etiske erkjendelse er spiret frem, ogsaa er underkastet dens love. Dette betyr ikke at det væsen som har moralsk bevissthet, altid handler i overensstemmelse med hvad denne bevissthet byder, men det

betyr at det aldrig helt kan undfly erkjendelsen av at det burde handle saa.

Det gode er altsaa ikke det som *er,* men det som *burde være.* Det henter ikke sin realitet fra faktiske handlinger. Selv om der ikke fandtes en eneste handling der var utsprunget av rent moralske bevæggrunde, saa hadde det gode dog sin realitet i den moralske erkjendelse av hvad der burde være.

Nuvel! Men hvorfor tale om *erkjendelse?* Hver tidsalder har jo sin moral, ja endog hvert folk sin. Hvad blir der saa tilbake av den moralske bevissthets enhet? At der er en saadan enhet, er jo forutsætningen for at man kan tale om erkjendelse. Den pytagoræiske læresætning gjælder ikke bare for grækeren, men like fuldt for romeren, ikke bare for oldtiden, men like meget for vor tid, ja vi tør nok si: ogsaa for al fremtid. Høit hævet over tids og raceforskjelle og al subjektiv vilkaarlighet lyser de matematiske sandheter som et menneskenes fælleseie. Men forholder det sig paa samme maate med de moralske sandheter? Naar vi følger den borgerlige eller religiøse lovgivning ned gjennem tiderne, saa ser vi snart at disse love er meget forskjellige, alt efter den tid, det samfund de gjælder. Men heller ikke inden sin indskrænkede ramme med hensyn til tid og sted, har disse bud nogen ubetinget gyldighet. Der er mulighet for konflikt mellem rets- og moralbud. Ja selv indenfor den religiøst moralske lovgivnings eget omraade har ikke budene ubetinget gyldighet. — Du skal ikke slaa ihjel, — undtagen naar t. eks. pligten mot fædrelandet byder det o. s. v., der kan overalt tænkes det individuelle tilfælde der dispenserer fra budet. Saaledes kan der overalt inden denne lovgivning appelleres fra de positive bud til den moralske bevissthet. Fra de matematiske læresætninger gives der ingen appel.

Hvorledes kan man da i moralen tale om erkjendelse, selvom det bare var nogenlunde i samme forstand som i matematiken?

Tingen er at vi først finder enheten og almengyldigheten i den moralske lovgivning naar vi abstraherer fra ethvert materielt formaal som t. eks. ordning av samfund, religiøse som borgerlige. Hvad blir der saa igjen av moralen naar man ser bort fra et hvilketsomhelst formaal i «virkelig-

hetens» verden? Der blir tilbake som enheten i hele denne lovgivning hvis bud kunde være saa forskjellige, bevisstheten om den lovgivende kraft hvorav hele denne side av det menneskelige aandsarbeide er utsprunget. Der blir tilbake bevisstheten om den aktive erkjendelse, hvis formaal, skapt av den selv, ligger bakom virkelighetens verden, og aldrig adæquat kan realiseres i denne. Der blir tilbake bevisstheten om at dette formaal: det gode, vistnok ikke er av denne verden, men dog *er*.

I denne bevissthet, forutsætningen og regulativet for al sedelig lovgivning, ligger moralens oprindelse. Her karakteriserer den moralske bevissthet sig ogsaa som erkjendelse. Den er nemlig den usvikelige prøvesten for alt hvad moral er. Man motbeviser ikke denne moralske bevissthets enhet om man paaviser at der er bud og handlinger som ikke har sit utspring her. Dette beviser bare at der i givne tilfælder ingen moral er, men ikke at der er flere moralske bevisstheter.

Vor efterforskning av moralens oprindelse førte os først til individerne. Moralitet var en eiendommelig individuel funktion, hvorved enkeltvæsenets uavhængighet av den ydre verden blev manifesteret. Nu viser det sig at denne individuelle kjerne hvorav moraliteten fremsprang er av fællesmenneskelig natur nemlig erkjendelse om godt og ondt.

Cand. mag. Sverre Klausen.

LITERATUR.

Regnbuen av *Fr. Vinsnæs.* (Gyldendal).

Boken fremstiller en kunstnersjæl som vingestækkes av tuberkulosen. Om fortællemaaten kan der siges litt av hvert. Fortællingen gives mest i form av tilbakeblik i tanken. Denne form kræver, at man maa læse med litt mere opmerksomhet end man som regel ofrer paa en roman; ellers taper man traaden. Det er ganske vist i sig selv ikke nogen skade, men snarere en fordel. Men det kan dog ikke negtes, at det undertiden virker litt trættende, saa dygtig det end er gjort. Men indholdet er ubetinget skjønt. Der er over den hele skildring en fin skjær ynde, som er sjelden i norsk litteratur.

Thv. Klaveness.

Anmeldt av dr. *Otto Jensen:*

Korsets lægedom. Missionsarbeidet blandt de spedalske paa Madagascar. Av *T. G. Rosaas*, missionær. 88 sider. Lutherstiftelsens forlag.

Man skriver apologier for kristendommen. Dette er den bedste apologi, jeg har læst. For et herlig blad av vor missionshistorie! Enkelt og nøkternt fortæller den gamle missionsveteran om sit arbeide paa den store ø. Om spedalskhetens forfærdelige gru i hedningeland. Om hvorledes den norske mission aapnet fristed for disse syke, som alle skydde som pesten, og som selv var i dødens tærende hænder. Saa kom de fra krokene og elendighetens huler, gaaende, krypende eller baaret — ikke av kjærlige hænder, men av rædde folk, som fik dem fra sig og sprang sin vei. Men «barmhjertighetens by», Ambohipiantrana, aapnet sig for dem. De fik ly og pleie og borgerret i dødens og barmhjertighetens hus. Tilslut kom der hundreder, næsten tusen. Den 10de september 1904 var der 900 spedalske paa Ambohipiantrana. Hvem av os forstaar, hvad et saadant tal rummer?

Der straaler lys over denne by, over denne ulykkelige plet paa vor jord. Korsets lægedom! Hvor varm man blir i hjertet, hvor myk i sindet, naar vi læser om, hvorledes den jordiske barmhjertighet ogsaa har banet sig vei til *hjerterne*, saa disse dødens barn samles tillidsfuldt og ydmygt om livets og frelsens gud: «Naar denne underlige samling (s. 48) har indtat sine pladser paa gulvet om døpefonten, begynder gudstjenesten og daabshandlingen i overvær av hele menigheten. Det er gripende og skjønt at se disse lidende og forvildede brødre og søstre bøie knæ for Jesu kors med nødropet: «Herre Jesus! forbarm dig over os!» «Og endda herligere er det at faa bringe dem hjælpen og frelsen og føre dem ind i Guds rike.» «Flere kom krypende frem, da deres ben var for daarlige. En bad om at faa navnet Lasarus. Alle saa de lykkelige ut.» (S. 49). I de svundne 20 aar er døpt 1098 spedalske.

Hvilke praktiske vanskeligheter frembyder ikke en saadan by, hvor alt maa ordnes paa den bedste maate for de halv-friske, for de hel-syke og for de døende! Og hvor man maa garantere, at smitten ikke kommer utenfor porten til de omliggende egne og til de besøkende slegtninge. Og hvor der fødes barn, *friske* barn av spedalske forældre. Man forfærdes, naar man læser: «I de sidste 8 aar er der født ca. 250 barn paa spedalskehjemmet.»

Vanskeligheterne har været mange og store; men de har været møtt med seig utholdenhet og megen omtanke. Franskmændene, som ikke liker fremmede nationer i sin kolonii og helst lægger hindringer for deres arbeide, maatte dog gjennem sin guvernør, general *Gallieni* ved hans besøk i 1900 yde sin anerkjendelse. «Journal Officiel» siger: «Idet generalen forlot spedalskehjemmet, gratulerte han hjertelig pastor Rosaas med denne i sandhet mærkværdige anstalts organisation og ledelse, likesom ogsaa med den personlige opofrelse, han hadde vist under utførelsen av dette filantropiske arbeide gjennem den lange aarrække, han hadde virket paa Madagascar.» Hele den daglige byrde med tilsyn og pass og pleje falder dog paa de modige diakonisser, som hver dag fra morgen til aften opholder sig blandt de syke, trøster og hjælper dem paa enhver maate. Kun i særlig vanskelige tilfælde til-

kalder de hjælp av missionæren eller lægen. De maa utdele levnetsmidler, klær og mediciner, pleie de dødssyke, se efter at liket lægges i kiste og begraves — sørge for barnas undervisning og sysselsættelse», — alt ved hjælp av en stab av de mindst syke av de spedalske, som maa hjælpe dem; for friske folk kan man ikke faa til hjælp i denne smittefarlige by. Pleien maa være god; for dødelighetsprocenten er lav. «I 1904 f. eks. var gjennemsnitsbelægget 852 syke; av disse døde i aarets løp 68, altsaa kun 8 %.» (S. 45). Andre aar er den større.

For et arbeide disse diakonisser staar i, hver dag omgit av den smittefare, som er døden. «Vi har endnu intet eksempel paa, at en virkelig spedalsk er blit helbredet.» Det er med en viss stolthet, vi s. 79 ser billedet av disse 4 diakonisser med det skarpskaarne, norske ansigt: søster *Marie Føreid*, søster *Juliane Berg*, søster *Ragnhild Andreassen*, søster *Sina Løken*. — Veteranen blandt dem er S. Marie. Om hende skriver den engelske redaktør av bladet: «Madagascar News»: «Likesom Frankrig har sin fader *Damien* og England sin frøken *Favler*, saaledes er nu Norge repræsenteret i diakonisse *Marie Føreid*. Hun har indviet sit liv til denne opgave. Gud gi, hun maa undgaa smitten (fader Damien blev som bekjendt smittet og døde) og bli et middel til at begeistre Europa, Amerika og Madagascar for at skaffe midler til den store gjerning, hun har ofret sig for.»

Jeg synes missionær Rosaas burde tildeles Olavsordenens ridderkors og søster Marie guldmedaljen! Det er folk, som fortjener det, og som mindst av alt har gaat og ventet paa nogen orden eller medalje. Det er ved den slags æresbevisninger ordensvæsenet tillike hædrer sig selv.[1])

Rosaas's bok maa interessere alle varmhjertede mennesker, ikke mindst læger, og alle som spør efter missionsarbeidets frugter. Alle nervøse mennesker, som bare gaar og tænker paa sig selv og føler ondt allesteds, skulde ogsaa læse denne bok, saa fik de noget andet og ædlere at tænke paa.

[1]) Franskmændene har været foran os og git S. Marie en fortjenstmedalje.

Herman Lunde: **Martin Luther**, hans utvikling og livsverk, 111 sider. Gyldendals forlag.

Hvad skal vi med flere Lutherfremstillinger? Fordi vi aldrig blir færdig med Luther og aldrig blir træt av «hans utvikling og livsverk.»

Luthers liv indtil riksdagen i Worms er et enestaaende værdifuldt drama! Hver ny slegt maa læse det forfra igjen, og den gamle slegt maa læse det om igjen. Derfor trænger vi ogsaa nye fremstillinger, gjennemtænkt, — man kan sige gjennemlevet — av mænd, der tænker og føler ut fra vor tids syn og tænkemaate. En saadan mand er Herman Lunde. Og hans fremstilling av Luther er, som man kan vente det av ham, aandfuld og gripende. Man læser den gamle saga og faar ny kjærlighet.

Det er Luther fra Erfurt og Wittenberg og Worms, Lunde tegner for vort øie. Deri gjør han ret. For denne Luther og han alene er den evig unge. Det er fra ham den sten blev kastet, der sætter altid videre bølgeringer i slegtens utvikling. Citaterne er utmerket; farvetonen over det hele varm og klar.

Saa gir Lunde os tilsidst et kapitel om: Vurderingen av reformationsverket. Han viser os den gjennemslaaende motsætning mellem katolsk og protestantisk livssyn og kristendomsopfatning, det troende kristenmenneskes frihet og de livskræfter, der utgaar fra denne tro. Særlig god er hans fremstilling s. 106 av hvad der ligger i det tunge og av mange uforstaaede ord: Retfærdiggjørelse av troen alene: «I disse ord uttaler nemlig Luther sin hele opfattelse av den *menneskelige personlighet*. Den troende er heri fuldelig forenet med Gud; i kjærligheten er de ganske ét; ingen lov, ingen tvang, ingen frygt adskiller dem længere fra hinanden. Troen blir herved det skapende princip, hvorav hele de nye sedelige liv utvikler sig . . .» Han ender med at sige: «Det rent menneskelige føres tilbake til det guddommelige som sit egentlige grundvæsen, saaledes at livet ingen sand virkelighet har uten dette.» Herved blir der indre organisk enhet i hele menneskelivet. Det er det Luther kalder et *kristenmenneskes herlige frihet*.

Saa skulde det være! Naar bare ikke ortodoksi og pietisme hadde forenet sig om at ødelægge saa meget av dette skjønne ideal.

Naar vi har læst Lundes bok, føler vi en glæde ved at være luthersk-evangeliske kristne.

O. F. Olden: **Atlas over norske missioner.** I kommission hos Lutherstiftelsen.

Missionsvenner har længe ventet paa nye missionskarter. Landmarks kart, som det n. missionsselskap i sin tid utgav, er forlængst antikveret, og haabet om at missionsselskapet vilde besørge en ny utgave og da ta Kina med, er ikke gaat i opfyldelse. Men adjunkt Olden har følt den trang, der forelaa, og har git os et missionsatlas over alle den norske missions arbeidsmarker. Det skal han ha tak for. Arbeidet er gjort med samvittighetsfuldhet og dygtighet. Der er oversigt over saavel missionsarbeiderne, som hvor de virker. En hvilkensomhelst missionær, vi hører om, kan vi straks faa rede paa, og enhver missionsstation vi hører om kan vi straks hjælpes til at finde paa kartet. De enkelte karter maa siges at være klare og greie. De kunde naturligvis havt bedre utstyr; men det vilde ha kostet mere; og den økonomiske side av saken har vel ved utgivelsen ikke været den letteste.

Oversigten over den samlede missionsmark paa Madagascar og i Kina savner vi ogsaa i nogen grad. Et samlet hele f. eks. over den sydlige del av Madagascar vilde været fortræffelig. Dog, det er nærmest ønsker for et fremtidig oplag. Missionsvenner maa med glæde kjøpe dette atlas, og missionsforeninger bør forære enhver skolestue et ekspl. Naar der saa kommer nyt oplag, vilde det være fornuftig, om hvert enkelt missionsselskap gav et tilskud til kartet for sin missionsmarks vedkommende, saa kunde dette atlas fremtræde i endnu bedre utstyr og i endnu større fuldkommenhet. Oldens missionsatlas er et monument over vor kirkes missionsarbeide ved begyndelsen av det 20de aarhundrede.

Anmeldt av *A. Ræder:*

Yngvar Nielsen: **En Christianensers erindringer.** Gyldendalsk Boghandel, Nordisk forlag 1910.

Det er en interessant bok og en hyggelig bok professor Nielsen her har git os. Det er ikke forfatterens egen person som spiller hovedrollen, og som det gjælder at stille frem i det fordelagtigste lys, men det er alle de mange mere og mindre merkelige personer som han er kommet i forbindelse med, der føres frem for læseren og skildres, altid med den største humanitet og elskværdighet. Det er skoledagene paa Kristiania Kathedralskole i 50-aarene og universitetslivet i 60-aarene som danner midtpunktet i beretningen, og som føres frem for vore øine med en aldrig svigtende hukommelse og med historikerens sans for det eiendommelige. Det hele gir et ypperlig billede av datidens Kristiania, dengang alle endnu kjendte hverandre og dannet som en stor familie, før de store politiske sprængninger, hvis tid dog allerede indvarsles. Kan forfatteren skildre de aar som følger paa, 70 og 80-aarstiden, med samme objektivitet, maa man haabe at det blir alvor av hans tanke at fortsætte med sine erindringer.

S. Eitrem: **Cicero og hans tid.** Interiører og portrætter paa grundlag av de efterladte breve. H. Aschehoug & Co. 1910.

Jeg vil paa det bedste anbefale denne Eitrems bok til alle som har sans for historisk læsning. Han fører os ind i en interessant tid, de store brytningers tid, da det romerske enevælde blev forberedt. Med Cicero som midtpunkt og ut fra oversættelser av dennes breve viser han os tiden og dens mænd. Man faar et godt indtryk av hvilken værdifuld historisk kilde disse breve er. Forfatterens bedømmelse av Cicero er den moderne, der stræber at forstaa ham ut fra de givne forutsætninger, ikke at dømme ham. Man maa være hr. Eitrem taknemlig for det arbeide han har lagt paa at gi sit sprog et norsk præg; opgaven er ikke altid let, og der kan nok være kommet ind ord og vendinger som man ikke synes om netop i den forbindelse de brukes; men retningen er den rigtige, og det skal forfatteren ha anerkjendelse for.

Anmeldt av *Olaf Strømme:*

Aksel Borge: **Ebba Falch.** Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag. Kristiania 1910.

Temmelig snart ute i denne Aksel Borges anden fortælling faar man en følelse av at den er skrevet med to hænder. En som har lært og øvet sig til en klar, kold, til kynisme grænsende stil og et likegyldig, utenfra seende blik paa de stakkars mennesker. Og én som mindre har lært, men mere følt, som tar nænsomt og forstaaende, om ikke fuldt saa forstandig, paa sine medmennesker. Hadde denne sidstnævnte haand faat raade alene, da var «Ebba Falch» blit en betydelig bok. Det yttre apparat er meget godt, replikkerne rammer festlig, penslen er malende, dramatiken fast, psykologien — selvfølgelig, kan man vel si — en smule forbløffende. Men som boken nu er, — med sine iøinefaldende evner naar forf. ikke at gi os det store, eller rettere sagt det eneste lille som vi leter efter: repliken som løser spørsmaalet, tanken som snor sig frem av det nye bekjendtskap, bildet som staar tilbake naar de gaar. — Det hele blir et *tilfældig utklip* av livet, som trods al sin uomtvistelige dygtighet, talent, dog blir forødte og forødende kraftforbruk, vand i den negative foss.

Med alt dette er allikevel «Ebba Falch» en meget interessant bok — men det er dog lite at si, naar der er momenter i den, som peker paa noget meget, meget mer.

Og denne idelige hensynsløse blottelse: den *er* da ikke en saadan letvindt kunstart. Det er nemesis som er ute, naar ogsaa i «Ebba Falch» mange av de bedste intentioner faar grundstøt paa *den.*

Anmeldt av fru *Aagot Ræder:*

Hans Kinck «**Den sidste gjæst**». Drama fra barokkens første aar. Aschehougs forlag.

Efter renæssansen følger med naturnødvendighet barokken; paa de store følelsers, de vældige individuelle tiltaks periode følger eftersnakkets, de tomme frasers, de fete glo-

sers, utartningens, oplosningens tid; i Buonarotti's, Tizians, Tintoretto's kjølvand følger Aretino.

Kinck's Aretino er manden, som fremfor andre i sin samtid evner at tilgodegjøre sig anløpne rester fra renæssansens rike bord; hans styrke er hans naturs tilpasningsevne for det, som tiden og leiligheten byr.

Pa dette vokser han sig rik og stor og frodig:

> lunger spilte
> som galeiens fyldte seil,
> blod tungt som cypervin . . .

Mægtig og farlig er Aretino saalænge han er ubeskaaret sit eget rotløse, egoistiske selv, saalænge for ham «livet er ett»; grum er han og ubarmhjertig, hvor han veirer motstand, mens han godmodigt knurrende kjærtegner den, som slikker saalen av hans sko.

Men se: i dette robuste menneskedyr, — med «den svake hjerne bak den spæde guttepande, og den digre mund, en blodrød næsevinge . . . hvor aanden virker næsten litt som krebseyngel i et havuhyres gap og derfor blir litt vanskelig at finde» . . . — — her lister sig ind, selv her, en spire av en ny og skjæbnesvanger art: en ukjendt følelse, en kjærlighet, høist ulik Aretino's vante elskov til Venedigs yppige, rødblonde Angela og Marietta.

Aretino gripes av en uforklarlig kjærlighet til den bleke, brystsvake Perina Ricci; og denne følelse slaar kloen i hans kjæmpekrop og ryster den i bund og grund.

Thi «Verdens lumskeste gift», sier Kincks drama, «er kjærlighet til *een*.»

Vistnok smitter Aretino den unge Perina Ricci med sin egen last; hun dør som «flane»; men giften i sit eget indre kan Aretino ikke mer bli kvit; der inde værker «tvilens flis» og Aretino er en merket mand, ræd, forskræmt, søvnløs, monoman, vanvittig, — han dør, denne «sidste gjæst» ved renæssansens bord, han dør, naar brytningen begynder i ham mellem dyrisk-egoistisk instinkt og høiere menneskelighet.

Med voldsom energi, i pragtfuldt sprog, med minutiøs nuancering har Kinck fulgt fænomenet Aretino ind i hver tankens og følelsens trevl gjennem bokens 400 sider.

Motivet gir anledning til stemninger og situationer av dem, som særlig falder i denne forfatters pen.

Fint og vemodigt slynger sig ut og ind gjennem dramaets optrin «Malamocco visen» om ung kjærlighet.

Sigrid Undset: «**Ungdom**» (Aschehougs forlag) er en liten samling digte, smaa stemninger, gjennemgaaende i moll og helst over motivet: et høstligt savn, en tomhet efter kjærlighet som slap sit tak og bittert angret. Fyldigst og mest eiendommelig faar denne stemning uttryk i digtet «Høstvarsel».

Anmeldt av *Mimmi Swensen:*

Minder fra min skolemestertid av *Nils Hertzberg.* Aschehougs forlag.

Det er beundring eller ærbødighet — eller begge dele — man blir fyldt av, naar man læser erindringer og optegnelser, fortalt paa statsraad Hertzbergs vis.

Han har levet sit liv saa tro i det altsammen: fra ungguttens første forsøk som lærer i Bergen og altid videre og videre, jo flere vanskelige opgaver der er blit lagt paa ham — til den sidste store tid ved Hamar seminar og der sammenstøtet med Grundtvigianerne.

Og fortalt blir det med en lun beskedenhet, som ikke merkes ofte nutildags!

Det er akkurat som han hele boken igjennem takker — takker for hvad han fik leve for og leve med i og for hvad han fik av andre. Men sandelig staar der litet om alt hvad andre fik av ham! (F. eks. kapitlet Krigsskolen). Hvor forf. fortæller om eller taler om *barna* — der kommer hjertelaget frem tilgavns. Her er livsopgavernes brændpunkt, her hvor det gjælder: «dette fredlyste folk av smaa, som den ældre slegt har at verge som sit dyreste eie.»

Med dette i tankerne er bokens sidste kapitel skrevet, saa at si, som forfatterens testament til forældre og til lærere.

RELIGIØSE FORESTILLINGER OG RELIGIØS KULTUS.

Av dr. phil. *O. E. Ravn*.[1])

1. Man gaar vist ikke feil ved at si, at kravet om personlighet, om personlig tilegnelse av det, som kommer til os gjennem overleveringen, eller eventuelt om opposition mot overleveringen, hvor man mener, at en saadan personlig tilegnelse er umulig, — at det krav er et av de typiske træk i vor tids aandelige fysiognomi, og tillike, at det krav stilles, hvor talen er om forholdet til det religiose Indenfor somme kredse opfattes det som en mangel hos os, naar vi ikke kan tilegne os alt det vi har faat meddelt under vor opvekst som tidligere slegtleds religiose oplevelser og erfaringer; er det noget deri, vi støtes ved, skal vi ikke skille os av med det, men haabe og selv arbeide paa at komme paa bedre tanker desangaaende.

I andre kredse er det omvendt: hvad vi mener, vi ikke kan tilegne os, ut fra vor tids forutsætninger, maa vi netop hurtigst mulig gjøre rent bord med, forat kunne opta resten paa en saa meget des inderligere og personlig maate. Mennesker der i det hele tat mener, at bevægelse og fremskridt maa være selvfølgelige ting paa alle menneskelivets omraader, er de nærmeste til at bære sig ad som de sidstnævnte, til at skjelne mellem brukbart og forældet blandt de talløse traditioner, opfattelser og skikke, og ikke la andet passere, end hvad de kan staa inde for med fuld oprigtighet.

Naar de da søker at hævde det religiøse ogsaa under vor kulturs forutsætninger, er de prædisponert til at lægge hovedvegten paa ting, hvorom det er indlysende, at de kan komme den enkelte ved, ogsaa nu om stunder, saaledes som stemnin-

[1]) Opskrift til et foredrag, holdt i «Ny teologisk forening» i Kjøbenhavn den 23de november 1910.

gen, andagten, det fromme sind, — og til at betragte dogmer og kultiske skikke med skepsis, da disse fremfor andre religiøse fænomener bærer præg av andre tiders forutsætninger, som ikke uten videre er tilstede i vore dage.

En saadan sympati for det stemningsfulde og lyriske ligger i luften — i hvert fald paa fastlandet — og kan undertiden paavirke videnskapsmænds syn paa religionshistorien. Professor *Erman's* bok om den ægyptiske religion er f. eks. skrevet ut fra en tydelig sympati for de sparsommelige utslag av individuel følelse — kan man vel kalde det —, som av og til dukker op i gravskrifterne — længsel efter den avdøde o. lign. — og med mangel paa interesse for de lange rituelle tekster, om Osiris og Horus, man ellers læser paa gravminderne. Nu mener professor Erman neppe, at der er mere egte ægyptisk tankegang i de nævnte leilighetsvise ytringer end i de lange ritualer; en saadan opfattelse av dem vilde ogsaa i hvert tilfælde være urigtig.

2. Det karakteristiske i en religion finder man just først og fremst i dens *ritual og kultus*, ikke i enkelte menneskers privat-meninger. Det synes jeg, fremgaar alene av den maate, man alle dage er kommen i forhold til det religiøse paa. Der gives ikke et enkelt, bestemt tidspunkt i ens utvikling, da man pludselig begynder at beskjæftige sig med den art ting; man mottar tvertimot religiøse indtryk likesaa tidlig som man mottar indtryk av enhver anden art. Man ser, saa tidlig man overhodet kan bruke sine øine, templer og kirker om sig, man møter prester og andre personer, som har et særlig forhold til det religiøse, man hører om kultiske skikke, og optar utefra en mængde forestillinger og billeder av religiøs art i sig. Det vil si, alle vigtige forestillinger og skikke indenfor en religion er givne ting for en, inden der normalt er tale om et bevisst, personlig forhold til dem.

Men hvorledes er saa forholdet med det, som enkeltmand bidrager, utover, eller i motsætning til det der møtte ham i traditionen? Det kan ha overmaade megen psykologisk, poetisk, ja, i det hele tat almindelig menneskelig interesse; men religionshistorisk betydningsfuldt blir det først, naar det, om jeg saa maa si har hat succes, naar det avføder nye forestillinger og kultusformer, med andre ord har visshet, ikke

blot individuelt, men ogsaa socialt; det møter da paa sin side en ny generation som det givne, paa samme maate som tilfældet var med de forestillinger og skikke, der nu er et tilbakelagt stadium for dette nye. Det er ved et saadant sammenspil, at der i det hele tat kommer en religiøs historie igang, et sammenspil mellem socialt og individuelt; men ser vi ut over religionshistorien, er det sociale — det religiøse samfund — det primære, og dermed rykker det religiøse samfunds kjendemerke, det kultiske og rituelle, frem i første række som det, man maa se paa, naar man vil ha fat paa det karakteristiske.

3. Indenfor det, man i vid forstand kan kalde ritualet, indtar de religiøse *forestillinger* en fremragende plads. Det er ikke vanskelig at vise at bestemte forestillinger er nødvendige indenfor et religiost samfund med dets ceremonier, bøn og offer. Naar vi taler med, naar vi omgaaes andre mennesker, har vi gjennem deres ytre fremtræden, ansigtsuttryk og tale et indtryk av dem, som ikke forsvinder, selv om de kommer ut av syns- og hørevidde. Nu har en religions tilhængere aldrig set dens guddomme; naar de ikke destomindre henvender sig til den gjennem ofring og bøn, og der ikke skal være handling og tale hen i veiret for dem, saa er det jo en uomgaaelig betingelse, at de i forveien sitter inde med ganske bestemte forestillinger om det guddommelige, som de her træder i forhold til; de træder i stedet for de indtryk, som vi for menneskers vedkommende har faat gjennem deres ytre og deres tale. *Søren Kierkegaard* har uttalt sig derom paa en saa klar og avgjørende maate, som det vel er mulig, — i nogen faa linjer, som jeg derfor vil læse op for Dem: det er et sted i «Avsluttende uvidenskabelig efterskrift» hvor han viser, at ting der synes saa like til i virkeligheten kan være høist komplicerte.

«Det er besynderligt nok med det Enfoldige, at det kan være saa vidtløftigt. Lad os tage et Exempel fra den religieuse Sphære . . . det at bede er noget høist enfoldigt, man skulde troe, det var likesaa let som at knappe sine Buxer . . . . . Og dog, hvor vanskeligt! Intellectuelt maa jeg have en aldeles tydelig Forestilling om Gud, om mig selv og om mit Forhold til ham, og om den Forholdets Dia-

lektik, som er Bønnens, at jeg ikke forvexler Gud med noget Andet, saa jeg ikke beder til Gud; og ikke forvexler mig selv med noget Andet, saa jeg ikke beder; og i Bønnens Forhold — bevarer Forskellen og Forholdet.»

Men vi kan komme videre endnu i at paralellisere religiose forestillinger og indtrykkene av vore medmennesker. Selv om billedet av en bekjendt staar noksaa tydelig for mig, finder jeg naturligvis ikke paa pludselig at tale ut i rummet, som om han var tilstede i egen person, men venter, til et særlig anskuelig indtryk av vedkommende viser mig, at han virkelig er der. Paa religiost omraade gir man sig heller ikke like med ett i lag med kultiske handlinger; man forvisser sig først om, at guddommen virkelig er tilstede og kan ta mot en. Det kan ske ved at hans billede eller symbol fremstilles, men sker navnlig ved, at forestillinger, som er eiendommelige for guddommen drages frem som indledning til ritualet og saaledes baade indstiller sindet paa at møte guddommen i den kultiske handling, og forvisser om, at han virkelig er tilstede. Derav vil De forstaa, at det ikke alene er selve de kultiske skikke, som det er vigtig at studere, men likesaameget de forestillinger, som er knyttet til dem, fordi det er dem, hvori guddommen saa at si er tilstede ved handlingen.

Og det er saa meget desto vigtigere at være opmerksom paa disse *kultiske* forestillinger, som der indenfor hver religion er en mængde andre forestillinger, som nedarves f. eks gjennem mytologien; nu kan man ved at undersøke ritualet fastslaa, hvilke forestillinger, der er de rituelt betydningsfulde, og hvilke der alene skal skrives paa poesiens og fantasteriets regning. Men jeg maa heller illustrere det forhold med et par eksempler fra den ægyptiske og babyloniske religionshistorie, og derigjennem tillike vise Dem, at heller ikke alle forestillinger, som har vundet adgang til rituelle hymner f. eks. har samme betydning.

4. Ved begravelser i det gamle Ægypten, som de skulde være efter gammel sed og skik — men ganske visst ikke altid var — opførtes der av presterne et litet skuespil, som fremstillet *Osiris's* død, begravelse og tilbakevenden til livet; og man utførte det, for — maaske paa magisk maate — at sikre den døde den samme utgang av livet som Osiris. Der-

til var der knyttet et Osiris-ritual med hentydninger til hvorledes det gik til, at Osiris kom til live igjen, — navnlig ved, at han fortærte sin søn *Horus's* øie, som Horus beredvillig ofret til sin faders bedste. De kjender grundtrækkene av Osiris's historie: uvenskapet mellem O. og hans broder Set, hvorledes Set dræpte broderen og skaffet hans lik bort, men hvorledes saa Isis - Osiris's søster og hustru - fandt ham og i fællesskap med deres søn Horus bragte ham tilbake til livet, saa at han tilsidst kunde indsættes til herre over de døde og deres dommer, naar de — som Osiris selv — naadde gjennem døden og vaagnet til nyt liv. Her er det klart, at forestillingerne om Osiris og hans skjæbne, er av vidt forskjellig betydning; hvorledes det var gaat til nærmere med fiendskapet mellem de to brødre, med Osiris død, og hvorledes Isis og Horus fandt ham og gav ham liv igjen, alt det kan fortælles — og er ogsaa blandt ægypterne blit fortalt - paa forskjellig maate, men varianter i fortællingerne vedrører ikke de centrale forestillinger om Osiris: at han engang mistet livet, men vaagnet til live igjen; det er av hensyn til disse enkelte forestillinger, at et Osiris-ritual knyttedes til gravlæggelsen, idet Osiris og hans skjæbne betragtedes som forbilledet for alle senere døde. Der har vi altsaa de egentlige karakteristiske Osiris-forestillinger, resten kommer først i anden række, de tilhører fantasien og mytologien, og har kun religiøs værdi, forsaavidt de støtter og anskueliggjør de faa nævnte forestillinger av direkte religiøs betydning.

Paa lignende maate forholder det sig med *Ishtar* i Babylonien og Assyrien. Om hende var en broget mangfoldighet av forestillinger i omløp: Hun var — særlig i Assyrien — krigsgudinde; hun er morgen- og aftenstjernens gudinde, og kaldes (som repræsentant for et himmelsk fænomen, snart datter av Anu [himmelens gud] snart datter av Sin maanegudenl); endelig omtales hun som frugtbarhetsgudinde, guden Tammuz's elskerinde, som gik til underverdenen for at hente ham tilbake, da han var død. Hvor finder vi nu derimellem de typiske Ishtar-forestillinger? Var hun oprindelig og væsentlig en stjerne? eller amazone? eller hvad var hun? Vi faar svar derpaa ved at lægge merke til hendes kultus i Erech, og senere i Syrien som Astarte — hvor der var en

rikt florerende tempel-prostitution. Den oplyser os om, at vi i de træk, som sætter I. i forbindelse med Tammur har de særlige Ishtar-forestillinger, at hun altsaa selv først og fremst er en frugtbarhetsgudinde; de andre forestillinger er overført paa hende fra andre gudinder, som hun med sin voksende popularitet har fortrængt.

Naar vi indenfor en religion træffer et mylder av forestillinger om guderne, blir kultus da det middel, der sætter os i stand til at utpeke ett som væsentlig, et andet som uvæsentlig. Det første, vi maa gjøre, er at se efter hvilke forestillinger der i det hele har fundet vei til liturgien, og det andet der indenfor at skjelne mellem dem, hvis tilstedeværelse er nødvendig for at kultus skal ha en mening, og de andre, sekundære, der blot er hjælpeforestillinger eller tilfældige tilvekster; det er de første, de «kultiske forestillinger», kan man maaske kalde dem der betinger, at den ofrende eller bedende kan føle guddommen som virkelig nærværende under den handling han utøver.

5. Naar jeg har begyndt med disse overveielser av almindelig religionshistorisk art, er det ikke for deres egen skyld, men for at kunne se paa nogen aktuelle teologiske spørsmaal ut fra en lignende religionshistorisk synsmaate.

At behandle teologiske spørsmaal religionshistorisk, er ikke noget usedvanlig nu om dagen; der er f. eks. i Tyskland en del teologer (Bousset o. a.), som kalder sig selv den «religionshistoriske skole», men den interesserer sig mest for at undersøke oprindelsen til enkelte kristelige forestillinger og skikke, som de mener er trængt ind i oldtidens kristendom fra andre kulturer. Jeg tror ikke nogen for alvor vil bestride berettigelsen av den art forskning; og der er neppe heller nogen, som negter, at en optagelse av fremmede trosformer har fundet sted. Hvad man strides om, er mere, hvor langt tilbake i kirkens historie den proces gaar, om den f. eks. naar tilbake til aposteltiden, maaske endog til Jesus selv. Naar jeg altsaa vil anlægge et religionshistorisk synspunkt paa nogen spørsmaal i den kristelige teologi, tænker jeg ikke paa enkeltundersøkelser av den art, men paa nogen mere almindelige, men ganske visst ogsaa større spørsmaal.

6. Mon det ikke er gaat nogen av Dem saaledes ved den megen diskuteren av det subjektive og objektive i kristendommen, at det tidt har været dem uklart, hvad man egentlig strides om? De, man kalder subjektivister indenfor teologien, mener dog, der er noget objektivt, man forholder sig subjektivt til, og det objektives tilhængere mener dog ogsaa, at det objektive maa tilegnes paa subjektiv maate. I virkeligheten dreier striden sig vel om, — ikke just, hvorvidt der i det hele hører forestillinger med til et normalt gudsforhold, men, i *hvor høi grad* saadanne forestillinger maa være tilstede; nogen mener, at det væsentlig er gjort med stemningen, andagten, det fromme sind; de andre mener, at det hele gudsforhold blir taaket og meningsløst, naar man ikke har endog ret noie forestillinger om den Gud, man forholder sig til. For de forstnævntes vedkommende er man navnlig skeptisk overfor saadanne nedarvede forestillinger som dem om den tre-enige Gud, om Guds menneskeblivelse og Kristus som Guds søn, jomfrufødslen, de dødes opstandelse o. lign. Derfor vil det naturligvis være interessant, om man historisk kan uttale sig om, hvorvidt saadanne overleverte forestillinger rummer det karakteristiske og væsentlige i kristendommen, eller om den har fundet et tilstrækkelig, og maaske ogsaa mere fuldkommet uttryk i de ganske faa og enkle forestillinger, som subjektivisterne vil noies med, om Gud som Fader f. eks.

Da den kristne kirke jo ikke danner et stort samfund, blir altsaa spørsmaalet, om der gives nogen fælles forestillinger av saa fremragende betydning, at forskjellen mellem kirkeavdelingerne svinder ind i sammenligning dermed, om vi kan peke paa nogen forestillinger, der kan bli en generalnævner for alle de store historisk betydningsfulde kirkesamfunds vedkommende.

7. Naar man som utenforstaaende ser paa den gamle jødedom, parsismen, og muhammedanismen — som nærmest lar sig bruke til sammenligning paa grund av deres monoteisme — saa træder de hver for sig frem for os med sit ganske bestemte fysiognomi, trods de mange sekter og kjætterier indenfor hvert.

I Buddismen er det ikke saaledes; Buddas egne forkyn-

dere spores ikke meget i de samfund, som opkaldes efter ham, da gamle, helt avvikende bestanddele (guder f. eks.) har fundet sin vei derind og fortrængt Buddas ateistiske lære. Hvorledes er det med kristendommen? Viser den sig for utenforstaaende med nogen ganske bestemte, karakteristiske træk? Eller er det saadan, at der vel er nogen fælles kjendemerker paa alle de store samfund, men at der paa den anden side er en avgrund mellem stifteren selv og dem, der — med urette — opkalder sig efter ham? Forresten mener jeg, at selv om det forholdt sig saadan, maatte vi dog som karakteristisk kristelige betragte kirkesamfundenes fællesforestillinger og skikke — om saadanne findes — da det dog udelukkende er gjennem dem, kristendommen historisk har været virksom; men det behøver dog kun at være et tankeeksperiment.

8. Vil vi svare paa det spørsmaal, jeg opstillet om karakteristisk kristelige forestillinger, maa vi efter det, jeg sa i begyndelsen, gaa til den *kristelige kultus*. Den kristelige kultus har sit høidepunkt i et par sakramentale handlinger, men er ellers ikke bunden til nogen bestemt tid eller sted. «Kultiske forestillinger» er derfor ikke alene knyttet til ritualerne ved disse enkelte handlinger; men man maa se baade paa bekjendelser og salmer. For en der kom utefra, tror jeg, de kristelige forestillinger, som forekommer der, i al almindelighet vil vise sig at gaa ut paa at hævde en stor avstand mellem Gud og mennesket, Guds rike og verden, himmelen og jorden, men ogsaa at Gud av egen drift har ophævet den avstand, av egen drift er kommen mennesket i møte. — og endelig at denne vei fra jorden til himmelen alene gaar gjennem Kristus; Guds rike og verden er derefter ikke mere to omraader, der ligger helt utenfor hinanden, men omraader, som paa et begrænset stykke dækker hinanden. De konkrete forestillinger, der viser i den retning kan variere efter tid og sted. Det mest intensive uttryk har vi maaske i læren om messeofret, hvor garantien for møtet mellem jordisk og himmelsk ikke findes blot i en begivenhet 2 000 aar tilbake i tiden, men i ting, der foregaar den dag i dag i den katolske gudstjeneste. Urkristendommen optokes særlig av forestillingen om Kristi nære komme og dermed gudsrikets endelige opret-

telse; en senere tid især av det problem, hvorledes de 2 verdener mødtes, ikke i messeofrets hostie, men i menneskets Jesus Kristus.

Hvis nu Jesu forkyndelse gik ut paa det, som man fra liberal side i Tyskland navnlig gjerne anser for hans egentlige budstale, Gud som fader og menneskene som brødre, vilde der ganske vist være en svimlende avstand mellem ham og kirkens lære.

Men jeg tror, det er med rette, man fra katolsk modernistisk side har opponert mot tyskernes teorier[1]). For Jesu eget vedkommende har de ovenfor nævnte grundtanker faat sit uttryk deri, at han ansaa sig for *Messias*. At han virkelig betragtet sig som Messias, tror jeg, vil bli anerkjendt mere og mere. Hvad beviset ut fra enkelte episoder i evangeliet angaar, minder jeg om prof. Harnacks forsøk paa at vise Messiastankens vekst i Jesu bevissthet under hans offentlige optræden. Men allerede grunde av ganske almindelig art gjør det urimelig at anse det paagjældende vidnesbyrd derom for ægte. Abbé Loisy spør den gjængse liberale teologi, hvorledes det i det hele tat skulde være gaat til, at Jesus mistet livet, hvis hans forkyndelse hadde været av en saa ganske uskyldig, religiøs-etisk art, som den skole antar?[2]) Tillike er det jo bekjendt, at Jesu husfæller engang ansaa ham for sindssyk, hvad der dog ikke vilde være nogen anledning til, forutsat, han hadde lagt hovedvegten paa det samme, som den tyske protestantisme. — Endelig mener man, at det messianske og eschatologiske skulde være kommen ind i evangeliet, da det dengang laa i luften; men gjorde det virkelig det, hvorfor skulde saa Jesus alene ha staat utenfor de tankegange?

Derfor tror jeg, Jesus virkelig har vedkjendt sig forestillinger av ganske lignende art, som de kirken senere fremsætter. Og selv om der er nogen forskjel baade med hensyn til enkeltheter i de forestillinger, som de forskjellige samfund anerkjender, og paa det eftertryk, man lægger paa, hvad der dér er fælles, saa er der nogen, som praktisk talt er fælles-

[1]) Her tænkes særlig paa *G. Tyrrel's* «Christianity at the Cross-Roads», London 1909.

[2]) I «Hibbert Journal» 1910.

eie, der uttrykker grundtankerne paa den prægnanteste maate; det blir omtrent de forestillinger, vi har i den saakaldte apostoliske trosbekjendelse.

9. Hvis jeg nu har ret i de betragtninger jeg har anstillet om de karakteristiske, kristelige forestillinger, vil jeg be Dem et øieblik tænke paa det, jeg før sa om det religiøse samfund. Naar det er gjennem det, vi for første gang kommer i berøring med det religiøse, blir det ogsaa nu om stunder en opgave for det, at la det være træffende og typiske forestillinger, man lar gaa i arv til den nye slegt. Og skal det være kristelige forestillinger, maa det være forestillinger, som dem vi netop har gjennemgaat, eller i hvert fald forestillinger, der ligger i forlængelsen av den linje, de angir. Men her møter vi unegtelig et problem.

Vi maa nemlig gaa ut fra nu om stunder, at den religiøse *erkjendelse er symbolsk*. Den religiøse erkjendelse skal tjene til at gjøre os en verden, vi ikke ser, anskuelig; den skal gi det religiøse forhold den støtte, som er betingelsen for, at der kan bli mening deri; den skal hindre den fornemmelse, at man dyrker Gud ut i det blaa. Vi kan naturligvis ikke beskrive den usynlige verden med andre uttryk end dem, vi ogsaa bruker om verden omkring os, men disse kommer ved den anvendelse til at bety noget andet, — mere- eller mindre — end det gjør til daglig bruk; saaledes, naar Gud kaldes fader, og man lar ham bo i himmelen o. s. v. Det er saa selvfølgelige ting, at jeg ikke behøver at gaa nærmere ind paa dem; tillike er det jo ikke blot den kristelige, men enhver religiøs erkjendelse, der ifølge sakens natur maa være symbolsk; og man kan likesaagodt som tidligere sammenligne de forskjellige religioners gudsbegreper, ved at se, hvilke der har benyttet de mest omfattende og ædleste uttryk og billeder for menneskelivet om det guddommelige.

Men det er naar vi kommer til de særlig kristelige forestillinger, f. eks. den, at Kristus opstod fra de døde, at der er et problem. Der kan efter mit skjøn ikke være nogensomhelst tvil om, at den forestilling hører oven i kjøpet til de aller mest karakteristiske for kristendommen; og dens religiøse værdi beror netop paa naturstridigheten, eller maaske bedre det ekceptionelle i begivenheten. Kommer vi altsaa til denne

centrale forestilling fra den ene side, maa vi si, at dens betydningsfuldhet beror derpaa, at det, der sies, er likesaa virkelig som alt andet, vi uttrykker i mere dagligdags forestillinger, – men kommer vi fra den anden side, ser vi, at den som andre forestillinger om det usynlige og dets forhold til verden maa være av symbolsk art. Et problem dukker altsaa op naar gudsbegrepet indeholder forestillinger, der strækker sig ind over historiens omraade. Hvorvidt det kan løses tilfredsstillende for tanken vil jeg ikke gaa ind paa, men hellere henstille, at det for Dem, mine tilhørere, kan bli utgangspunkt for nogen diskussion senere hen.

Unitarerne søker i sin kultus at hugge knuten over ved simpelthen at ignorere det, der volder vanskeligheten. Hvorvidt de har ret overfor de store kirkesamfund, vil jeg heller ikke drøfte, men kun si saa meget, at jeg tror jeg har vist, at de kun naar sit formaal ved at stryke ting, som netop er væsentlige og karakteristiske.

10 Tillike har jeg med mit foredrag villet henlede deres opmerksomhet paa tankegange, som ikke er gjængse herhjemme.

Den religiøse erkjendelses symbolske karakter er jo herhjemme paavist av prof. *Hoffding*, men det er først for dem, som vil se saken fra kirkens side, at der kommer et problem, som det jeg nævnte. *Aug. Sabatier* har i sin religionsfilosofi forkyndt dogmernes symbolske betydning, men naar han skal dømme om, hvilke der da er karakteristisk kristelige, bruker han f. eks. overfor katolicismen en meget fremskreden protestantismes maalestok.

I motsætning dertil tror jeg, likesom repræsentanter for den katolske modernisme, at man maa anlægge et langt bredere synspunkt, og at den gjængse liberale protestantisme skyter ganske forbi maalet, naar den opfatter sin religiøse etik som det egentlig kristelige.

Men hvis den liberale teologi er gaat paa vildspor, betyr det altsaa heller ikke, at man skal vende tilbake til den gamle protestantismes 2 berømte grundsætninger i hvert fald ikke i den gjængse forstand; for egentlig er det jo saadan, at man fra anerkjendelsen av bibelen som den eneste veiledning og rettesnor maa gaa videre til kirken, som den skylder sin autoritet, det vil si, man kommer dog ogsaa ad den vei engang til at stille de teologiske spørsmaal paa et langt bredere grundlag, end man hittil har villet gjøre det.

LEO TOLSTOI.

Hvorfor var det I gik ut i ørkenen? for at se et rør som svaier for vinden? Eller hvorfor var det I gik derut? for at se et menneske i fine klæder? Eller hvorfor var det I gik derut? for at se en profet? Ja jeg sier eder, endog mere end en profet. Det er ham det er skrevet om: Se jeg sender mit bud for dit aasyn; han skal rydde din vei for dig.

I.

Eller hvem skal vi ligne ham med, om ikke med Johannes den døper?

Nogen blev fortørnet, da det engang blev sagt. Det lød som helligbrøde i deres øren. La os derfor først bli enig om, at han var en profet, en Herrens profet som de gamle.

Det stemmer ikke med vor religiøse geografi. Vi har vænnet os til at stedfæste profeterne i hine lande, hvor mændenes dragt naar jorden og særlig i det land, som engang «flot med melk og honning. Derfor synes kamelhaarskappen os mere egnet som profetdragt end den russiske muschiks kofte. Og græshopper og vild honning har mere hellig klang end havrevelling og kornkaffe, som var Tolstois føde i 30 aar.

Det strider ogsaa mot vor religiøse kronologi. Vi har vænnet os til at tidfæste profeterne hinsides «tidens fylde». Op av oldtidens historiske skodde raker deres gigantiske skikkelser. De faar hine fjerne tiders sagaglans omkring sig, der de selv staar som den guddommelige sandhets fakkelbærere. De store Gudsmænd fra nyere tid blir som dverge ved siden av dem. Deres livshistorie ligger i dagklart lys. Desuten er det gammel skik at betragte profeterne som spaamænd om «fremtiden og ikke først og fremst som mænd, der saa sin egen samtid sandheten. Men *det* gjorde profeterne. De blottet tidens brøst, de ropte sit straffende verop. Men de var opti-

mister tillike. med det lyseste fremtidshaap. Ti de trodde paa den levende Gud, der har magt over livets love og over menneskesjæle, som kommer til sig selv.

Trods vor medfødte religiøse geografi og kronologi var Tolstoi en profet. Han fik den hellige indvielse i tre aars sjælekamp paa randen av vanvid og selvmord. Han blev like glødende som Israels profeter, like sandhetskjærlig. Han hadde det samme uboielige mot og en sjæl fri for menneskefrygt, fordi han hadde lært, hvad et menneske bør frygte.

I sine angrep paa tsar og synode, minder han om Amos fra Tekaa, der forkyndte kongen av Israel og presten i Betel Guds straffedom.

Og naar han hvæsser sin pen mot den ytre gudsdyrkelse mindes vi ord, som vi læste i Jesaias bok, ord, som dukker op i vor tanke særlig i julen, i høitiden rik paa godt og ondt:

> «Eders nymaanefester og høitider hader min sjæl.
> De er blit for mig en byrde, jeg er træt av at bære.
> Naar I utbreder eders hænder lukker jeg mine øine.
> Hvor meget I saa end beder, jeg hører det ikke.»

Og vi kan finde karaktertræk fælles med de fleste gamle profeter.

Men hvorfor ligne ham med forløperen?

Fordi adventstidens mørke ruger over kulturlivet. Fordi det bærer raatne frugter i litteratur og kunst. Der maa — og det snart — komme et nyt gjennembrudd av Messias. Og det netop saadan, som Tolstoi har ryddet vei for det. Messias som gudsaabenbareren i hvem det religiøse og sociale forholdet til Gud og forholdet til næsten slutter sammen i harmonisk uopløselig enhet.

Tolstoi har oplevet det religiøse grundspørsmaal paa ny vis. For lød det med egoistisk biklang: Hvad skal jeg gjøre for at arve evig liv? Jesu svar til den rike yngling: Du skal elske Herren din Gud av hele dit hjerte og din næste som dig selv.» — «Sælg hvad du har og giv det til de fattige» blev glemt, og man lot Paulus svare; men hans svar taalte ikke eftertidens fortolkninger og forvrængninger. Ti hvem kan si, hvad den rette tro er for noget?

Til Tolstoi kom spørsmaalet saadan: *Hvorfor lever jeg?* I tre aar truet livets meningsløshet ham med vanvid. Da kom svaret til ham en vaardag i skogen, og det lod som et livsforklarende evangelium, akkompagnert av fuglenes sang: «Gud er livet, lev idet du søker Gud, da vil der ikke gives noget liv uten Gud.» Senere mere bestemt: «Du lever for at gjøre Guds vilje. Og Guds vilje fandt han tilslut i en krok, som ialfald ikke den russiske kirke hadde hat bruk for, i bjergprækenens moralsk himmelstræbende, spidsbuede helligdom. Og for bjergprækenens Messias har han ryddet vei som ingen anden.

De religiøse herolder, der varsler og forbereder vending i Gudsrikets historie, har altid hat en livsutvikling, der var skikket til at gi deres ord myndighet hos folket. Den har været forskjellig efter de skiftende tiders standpunkt og behov. Man kan se, hvordan det religiøse instinkt hos dem reagerer mot gudsforladt tradition, hvordan det bryter sig frem i dem med en naturmagts vælde, hvordan det griper, vækker, tænder i brand samtiden, der ofte uten at vite det staar og venter paa rosten fra ørkenen, paa veiviseren ind i det forjættede land, som dens dypeste længsel gaar imot. Ti slegten føler sig selv som en vandrer i ørkenen. Og det den finder av gode ting i ørkenens oaser er ikke nok til at stille dens underlige livstørst og lykkehunger, hvor raffinert end livsnydelsen er blit.

Johannes var fra fødselen viet til sin gjerning. Han blev opdraget i ørkenens ensomhet nær floden som var helliget ved mange nationale minder. Jorden, som han vandret paa, fortalte om folkets vekslende skjæbne. Jordan, som flød forbi, mindet om overgange til og fra fangenskap. Den hellige skrift, som han læste, vidnet om de dypeste aarsaker til medgang og motgang.

Der kom rygter til ham om folkets liv og om tilstanden ved templet i Jerusalem. Han saa med forfærdelse den skrikende motsætning mellem Jahves lov og folkets liv. Herrens store dag maatte komme. Derfor: Omvend eder! Ti Guds rike er nær. Messias kommer. Kasteskovlen er i hans haand.

Dengang hadde menneskene respekt for saadan en underlig ørkenmand. Det mystiske, det hemmelighetsfulde trak til-

hørere fra nær og fjern. Det brændende alvor lot de sterke ord slaa ned i samvittigheterne. Og veien blev ryddet for Messias.

1500 aar senere hadde den katholske kirke bygget en ceremonivei og sakramentbro til himlen. Da sat der en ærlig munk i en ensom klostercelle og kjæmpet for sin sjæls frelse. Han fandt den ikke i cellen og selvpinslen. Da stod han op og gik til sin fader i Kristi navn og fandt, hvad han søkte. Han vovet sin halsbrækkende gjerning med de 95 sætninger paa kirkedøren i Wittenberg. Stod senere i Worms og utfordret pave og keiser: «Her staar jeg, jeg kan ikke andet.» Og han banet vei for samvittighetsfriheten, selv om den senere ofte blev kneblet. —

Dengang maatte en munk rydde vei for Messias.

Hvordan skulde veirydderen være i vor tid?

En uklippet, uvidende ørkenmand vilde risikere sindsykeasyl, om han optraadte med profetprætensioner i et civilisert samfund.

En kronraket munk vilde vinde gehør i en snever kreds, til munden blev stoppet av en ufeilbar paves bulle. Brot han med kirken, kunde han allikevel ikke tale med myndighet mot tidens dypeste skavanker, fordi han selv hadde levet avsondret derfra.

Tolstoi derimot har, saa underlig det end ser ut, faat den rigtige opdragelse som nutidens rydningsmand og forløper. Hans stemme lyder fra den rette bakgrund. Den faar sin intense kraft, fordi den toner ut fra det lidenskapelige brudd med egen fortid. Den forkynder kun dommen over det, som la hans eget liv ode, og peker paa det, som atter gjorde det rikt.

Likesom Johannes maa Tolstoi fra fødselen av være bestemt for sin gjerning som søn av en officer fra Napoleonskrigene, en spiller, der tapte sin formue, en spekulant, som atter kom paa føte ved et rikt gifte. Han blev opdraget av en tante, der plantet tre idealer ind i guttens sind: at bli adjutant hos tsaren, faa en rik pike og mange livegne. —

Han blev hensat i et overfladisk og utadvendt milieu, men utstyret med en grublers og selviagttagers temperament. Bar derfor altid utilfredsheten og selvforagten med sig ind i

ungdomstidens utskeielser. Han var uten kompas i nogen religios livsanskuelse, derfor ofte vildfarende. Men det medfødte moralske instinkt viste stadig vei, og altid til selvfornegtende arbeide for andre. Det første forsøk blandt godsets bønder støtte paa en mur av mistro og mistænksomhet. Det mislyktes og idealismen fik foreløbig en knæk.

I Petersburg tok han del i de sociale parasiters liv, blev betat av spillelyst, og atter av selvforagt, brøt oververt og søkte ensomheten i Kaukasien. Var som officer øienvidne til krigens rædsler i Sebastopol. Blev ved sine skildringer berømt som skjønlitterær forfatter, velset og velkjendt i hovedstadens litterære kredse.

Nu, da han var 28 aar blev det spaadd om ham av Turgenjew: «Naar denne mest faar gjæret, blir der en gudedrik av ham.» Dette menneske vil komme meget vidt og efterlate dype spor. Det skulde gaa i opfyldelse, men anderledes end spaamanden tænkte.

End ikke den litterære berømmelse gjorde ham rolig. Han reiste til Vesteuropa, lokket av beretninger om den høie civilisation. Han blev oprørt over en henrettelse i Paris og over en scene med en gitarspillende tiroler i Luzern. Med foragt og avsky for den opskrytte civilisation vendte han tilbake til Rusland. —

Efter endnu et par Europareiser og et forsøk som skolemester for godsets barn slog han sig til ro i familiens skjød i femten aar – de store romaners tid – altid med selvironiens piskesmeld over helten, hvad enten han heter Besuchow eller Lewin. Man minnes stadig Ibsens ord: «At digte, det er at holde dommedag over sig selv.» Han lar ogsaa altid helten gjennemleve den viljens ombøining, som han længtet efter i sit inderste, men som der ikke blev noget av i livet.

Betydningsfuldt er, hvad han fortæller om sin utvikling til denne tid. Først har han stræbet med het attraa efter at bli ædlere og bedre. Denne stræben ophørte snart, da han manglet religionens nærende jordbund og opmuntring fra sine omgivelser. Istedet traadte ønsket om at bli mægtigere, fornemmere, sterkere end de andre. Senere blev kun tilbake en almindelig tro paa fremskridtet: «Alt gaar fremover, dermed ogsaa jeg.» Og denne tro gaar tilslut over i arbeide for at

gjøre sig tilværelsen i familien saa behagelig som mulig. — Mon ikke dette er den tragiske livsutvikling hos mangen veltilfreds, tykmavet bedsteborger, der engang begyndte som idealistisk, høitstræbende yngling? —

Men Tolstoi kunde ikke ende der. Hans digterarbeide tvang ham til stadig at se ind i sig selv og til at kaste kritisk blik paa tilværelsen. —

Og en dag stod han som hungrende mand i en stor ørken. Da kom livsleden til ham og fristet ham:

Jeg følte, at der var knust noget i mig, som mit liv hittil hadde hvilet paa, at jeg ikke hadde noget tilbake, som jeg kunde støtte mig til, og at mit liv moralsk set var tilende . . . . Den kraft som drev mig fra livet var voldsommere end et blot ønske . . . . Det var et krav av hele mit væsen om at bli livet kvit . . . . Jeg frygtet livet; jeg følte en trang til at slippe det, og allikevel haabet jeg stadig noget av det . . . .

Alt dette hændte mig paa en tid, da mine ytre kaar var saadanne, at jeg hadde grund til at føle mig fuldstændig lykkelig. Jeg hadde en god hustru, som elsket mig, og som jeg elsket igjen, gode barn og en stor formue, der stadig økedes, uten at jeg behøvet at anstrenge mig. Jeg nød mere anseelse blandt mine venner og kjendinger end nogensinde før; . . . . jeg kunde uten ubeskedenhet anta, at mit navn allerede var berømt . . . og saa var jeg hverken svakelig eller syk . . . .

Og dog kunde jeg ikke anføre nogen fornuftig grund til noget som helst av hvad jeg foretok mig . . . . Har livet noget maal, som den uundgaaelige død ikke vil ødelægge og gjøre til intet? —

Disse spørsmaal er de naturligste i verden. Uten at finde svar paa dem er det umulig — det erfaret jeg — at utholde livet . . . .

Allikevel, medens min forstand arbeidet i mig var der noget andet, som ogsaa arbeidet i mig og som holdt mig fra at fuldføre gjerningen . . . .

I løpet av dette aar, da jeg næsten stadig tumlet med spørsmaalet, om jeg skulde bruke kule eller rep, bevaret mit hjerte ved siden av alle disse forestillinger og iagttagelser en anden brændende og higende længsel. Jeg kan ikke gi denne

noget andet navn end «tørst efter Gud». Dette krav paa Gud hadde intet at gjøre med min hjernes arbeide; men den kom fra hjertet. Det var et slags angstfølelse, der gjorde, at jeg var tilmode som et forældreløst barn, ensom mellem alle disse fremmede ting. Og i denne angstfølelse blandet der sig et haap om at finde hjælp hos en eller anden.»

Under sin ørkenvandring søkte han i kulturlivets oaser — søkte som en rasende, søkte i videnskap og kunst. Men videnskapen gav et svar bort i natten, og kunsten var et speil der kun viste ham hans eget fortvilede ansigt. Kunsten blev ham «latterlig og pinlig.»

Endelig kom hin vaardag, hvorom før er meldt. «At erkjende Gud og at leve — det er den selv samme ting.» Fra nu av klarede alting sig i mig og utenom mig . . . Gradvis og umerkelig vendte livskraften tilbake. Og det underlige var, at denne tilbakevendende kraft ikke var ny. Det var min fordums ungdomskraftige tro, overbevisningen om at det eneste formaal for mit liv var, at jeg skulde bli bedre. Jeg trak mig tilbake fra det konventionelle verdensliv, da jeg fik se, at det var intet liv, men kun en parodi, som dets overfladiskhet hindrer os i at gjennemskue.»

Saadan forløp Tolstois utvikling og det som kaldes hans «omvendelse». Med saadan fortid maa han vinde gehør hos den tid, der i meget i ligner ham, hos alle de kulturmennesker, der likesom ham har brudt med gammel religiøs fromhet, men ogsaa derved kommet til at føle livets meningsløshet, naar jorden gaar rundt, og livet gaar fremad, men ingen kan si, hvor det bærer hen eller hvad maalet er.

Adelsmand, rik godseier, lykkelig familiefar, forhenværende officer, berømt forfatter — da han begyndte at tale, kom verden til at lytte, ti han var prøvet i alle ting likesom den selv. —

Hans forkyndelse har virket meget, og hvad den vil komme til at virke i fremtiden, vet ingen. Men i hans skrifter ligger bomber nok til den store aandsrevolution, som vilde bringe Guds rike med kraft til jorden. Og derfor vil vi ligne ham med Johannes den døper og la sindet bli fuldt av lyseste fremtidshaap om at vi atter nærmer os den gryende dag.

Men om hans forkyndelse og om hans discipel Collin og dennes fortrinlige bok vil der bli skrevet i en senere artikel.

Kristen Skjeseth.

REKLAMEMORAL.

Et foredrag om litterær reklame og om pressens og anmeldernes forhold til den.

Av *Eivind Berggrav-Jensen.*

Anden del: Pressen og bokreklamen.

Den virksomste reklame er selvfølgelig den, man kan faa ind i den redaktionelle del av et blad. Derfor søker ogsaa forlæggernes annonceavdeling ikke bare forbindelser med avisernes ekspeditioner men tillike med redaktionerne.

Og forlagenes annonceavdeling tar saa i sin tjeneste pressens dovenskap og pressefolks lyst til at komme gratis i besiddelse av de boker som utkommer. Dette forhold kan man træffe paa gjennem alle sorter av provinspressen[1]) og delvis ogsaa i hovedstadspressen. Det dreier sig om to slags «tekst-annoncer»: de fabrikerte anmeldelser, som mindre provinsblade tar op mot at faa bøkerne, og dernæst notiserne om nye oplag med tilhørende karakteristik.

1.

Naar forlagene sender en bok til en utenbys avis og til mindre hovedstadsblade, vedlægger de en trykt anmeldelse, som — «hvis det passer redaktionen» — kan sendes ubearbeidet like op i avisens trykkeri. Den er nemlig redigeret — ikke som om dens virkelige ophav, forlaget, hadde formet den, men som om *redaktionen* hadde laget den selv. Man efterligner sogar den noget forlorne kritiker-tone, som man

[1]) Men som jeg før har pekt paa: der findes indenfor denne gruppe — «*provinspressen*» — nogen av vore aller bedste aviser og de har intet med disse anker at gjøre.

tror vil passe i milieuet. Her har De et saadant forlagsprodukt om en bomberoman fra denne høst:

«At der i denne forbindelse er nihilister med i spillet er vel overflodig at fortælle. Vi skal imidlertid ikke robe mere av bokens indhold! kun skal vi henstille til vore læsere(!) at kjøpe og læse boken, og derved skaffe sig nogle fornøielige timer.»

Enkelte gange siges der, at boken sendes til anmeldelse, men hvis man ikke har tid til at anmelde den selv, saa staar vedlagte færdiglavede anmeldelse til disposition! — Det er jo en høflighet som grænser til grovhet.

Paa denne maate reklamerer en stor del av vor utenbys presse og landdistrikternes aviser for alle slags bøker efter forlagenes egen opskrift. Det er saa snedig sat i scene, at man maa beundre det. Men jeg synes at den utenbys presse, som nylig var saa ømfintlig for enhver antydning av at skulle være tilfals for godtgjort reklame, den burde ha set dette væsen efter i sømmene. Hvad er forskjellen paa at faa godtgjørelsen i form av aarets julelitteratur og paa at faa den som økonomisk valuta?

Mand og mand imellem har samtalen ofte gledet ind paa saadanne forhold ved pressen som dette. Uten nogen tvil har de ret, som hævder at den norske presse er en ubestikkelig presse. Der kan ikke engang være tale om *direkte* smurning. Da dette derfor ved given leilighet blev vist saa skarpt tilbake, var pressens harme ingen blot demonstration — som enkelte tillot sig at ymte litt om. Det er ikke paa de direkte bestikkelsers omraade, at der er nogen fare. Det er de indirekte maater at «smøre» paa, som pressemoraleus vogtere maa agte paa. Der hvor fristelsen er, der skal man møte op. Ikke hvor der ingen fristelse eller fare findes.

— Der er mange smaabladsredaktører, som med stolthet kan peke paa sit bibliotek, hvor det bugner av al nyere litteratur. Der er blader som i høstmaaneterne i hvert eneste nummer har *spalteris* av bokanmeldelser, som er fabrikert i forlagene. Uten at læse en eneste bok, uten at gjøre to minutters arbeide, faar man hele samlingen av bøker, som utkommer til jul! Betingelsen er bare den, at fabrikanten selv faar redigere den omtale som avisens tekstavdeling skal gi av hans varer.

Sig saa, at ikke redaktoren er vaaken for sin presses uavhængighet!

Mest gjælder selvfølgelig dette den del av provinspressen, som man kunde kalde *smaapressen* eller lokalpressen. Men den paaholdne pen redigerer ogsaa flere av de mere selvstændige provinsorganer.

Et par eksempler paa det likefremme *slurv* som her trives skal jeg anføre. Det viser bl. a. at mange pressefolk anser sig fritat for at være saa vaakne overfor litteraturens saker som de er overfor andet stof, de putter ind.

I et og *samme nummer* har «Romsdalsposten» saaledes to forskjellige anmeldelser av Amanda Sevaldsen: Bortlaant. Den ene — paa første side — er skrevet for bladet. Den anden (paa baksiden av samme spalte, hvor den første staar) er forlagets reklamebilag. I den dyre juletid *to* anmeldelser av én bok — og i samme nummer!! — «Vestlandsposten» indtar den 22de december en forlagsfabrikeret «anmeldelse» av Yngvar Nielsens erindringer, til trods for at bladet *tidligere* har havt en anden anmeldelse av samme bok! Var ikke den rosende nok eller hvad i al verden bringer bladet til at levere en omtale nr. 2 — og det som spidsartikel i en pladstrang tid to dage før jul? Tilfældet er desværre ikke enestaaende.

Endnu værre er et tilfælde fra «Hamar Stiftstidende» — et av de grønne trær, hvad skal vi da vente av de andre? Det trykker op som et simpelt avertissement, i rækkefølge, forlags-utklip fra andre aviser! Der citeres under hinanden «Bergens Tidende», «Landsbladet» og «Vestlandsposten» ganske som det ellers gjøres i forlagenes annoncer. — Det er penge spart — maa forlaget tænke, for det stof som ellers ene og alene hører hjemme i avertissementsspalterne, er her «gratis» (ɔ: med boken som betaling) rykket ind i teksten.

2.

Jeg maa i denne forbindelse omtale det lille skrift, som Aschehougs forlag utgir og som heter «Fra bøkernes verden.» Her skriver en del mænd og kvinder, for det meste under navn, om forlagets bøker. Og selvfølgelig har forlaget fuld ret til dette. (Skjønt man nok kunde synes at titelen burde

hete: «fra Aschehougs bokverden», for der omtales ikke likelig bøker bøkernes verden i dennes hele omfang!)

Naar disse anmeldelser nu anbringes i forlagets reklameskrift, saa kan det tænkes at de helst bør være av anerkjendende art. De fremhæver ialfald alt det gode som kan siges om bøkerne. Men la det straks være sagt: de undertegnes dog som regel med fuldt navn og er langt at foretrække for anonyme forlagsreklamer. Og hvad et kjendt navn undertegner maa en forlægger være fuldt berettiget til at sende om til sin kundekreds, og maa kundekredsen ogsaa kunne læse med tillid. Men det kan dog ikke negtes, at disse bedømmelser jo er kommet istand paa forlagets initiativ og til reklamebruk Og selv om de er godt signeret, saa er det dog ikke utenforstaaende og formelt uavhængige kritikere som her siger sin mening.

Det vil derfor være vanskelig — synes jeg — i et avertissement at stille disse anmelderes dom ind blandt presserecensioner. Det gjør en forskjel for de læsendes opfatning om vedkommende har avsagt sin dom som konsulent i forlaget eller som helt hensynsfri kritiker. Det er netop dette hr. Nygaard har forstaat, naar han i det før omtalte intervju siger, at publikum selv har indtryk av at faa den mest objektive dom» naar det ikke er forlagene selv, som fortæller noget om boken, men utenforstaaende anmeldere.

Og naar det i tidligere aar, 1908 og 1909 hændte, at de recensioner som hadde staat i forlagets reklameskrift blev citert sammen med pressens uttalelser, da er dette vanskelig at forsvare. Naar der ved siden stod angit som kilde bare «F. B. V.», da er der ikke mange av dagspressens læsere, som kan vite, at disse bokstaver betyr «Fra Bøkernes verden», og hvor mange er der igjen av disse faa, som vet at dette skrift ikke er et almindelig presseorgan, men forlagets eget reklameskrift? Dette forhold er blit sterkt paatalt fra andre hold og det er saavidt jeg skjønner utslag et uholdbart princip. Men jeg skylder at oplyse, at i praksis har dette ikke været anvendt i nævneværdig omfang. «F. B. V.» var i 1908 anført som kilde bare for 5 (uskyldige) bøker og med angivelse av fuldt navn for den som hadde forfattet uttalelsen.

Likesaa et par gange i 1909. Derimot ikke i noget tilfælde i 1910[1]).

De samme navngivne mænd og kvinder (tildels forlagets konsulenter), som skriver i bøkernes verden, leverer ogsaa — likeledes under navn — de forlagsanmeldelser, som vedlægges bøkerne til bruk for pressen. Man maa — som jeg for har gjort — absolut foretrække disse navngivne folks domme for det anonyme forlagsskryt. Men selv om de nu er aldrig saa uavhængige — det virker frygtelig enstonig at se de samme ord og navne i snart sagt alle landets aviser ved omtalen av de samme bøker. Bare i de faa provinsblade, som jeg har leilighet til at se, finder jeg at Gabr. Scotts bok til jul er anmeldt i «Hamar Stiftstidende» av Helene Lassen, i «Oplandenes avis» likeledes av Helene Lassen, «Stavanger Avis» nøiagtig de samme ord av Helene Lassen, og i Fredrikshalds avis» heller ingen avveksling: atter igjen Helene Lassen med de samme ord om den samme bok. Det er godt gjort at den som skriver for forlaget dermed ogsaa skriver for halve landets presse.

Men dette forhold er jo ikke noget at anklage *forlaget* for! Det skulde tvert imot anerkjendes for sit tiltak til at komme væk fra de anonyme helt uansvarlige forlagsfabrikata[2]).

Den som ved dette forhold kommer i det mindre flatterende lys er ene og alene den presse, som ikke har større krav til sig selv, end at den trykker alt av som sendes den.

[1]) Blandt de uregelmæssigheter, jeg støtte paa under arbeidet med denne sak, var ogsaa nogen uttalelser, som bare var signert med et enkelt bokstav uten angivelse av citatkilden. Hvad der skjuler sig bak et saadant forhold kan man jo ikke vite, og angrepet paa disse løse bokstaver har været haardt. En omhyggeligere undersøkelse viser, at deres forekomst er meget sjelden. De kan i enkelte tilfælder henføres til en eller anden avis, er i andre tilfælder uforklarlige. Men at henregne dem til de farligere ting vilde visselig være meget nervøst.

[2]) Som eksempel — blandt massen — paa en slik anfører jeg f. eks. hvad der er optrykt landet over om en forøvrig saa ypperlig bok som Bendix Ebbels: «Paa liv og død»: «En kraftig og gripende bok. Bør trykkes. Utbeder mig paa forhaand et eksemplar» var den anbefaling en av forlagets konsulenter sendte tilbake med manuskriptet til Ebbels bok.» — Dette er jo affektation for anledningen. Og det er ikke noget for landets presse at trykke av.

Der er heri ting som bekræfter en antagelse, man ogsaa ellers føres hen imot, nemlig at en stor del av pressen endnu slet ikke har faat syn for, at litteraturens affærer ikke kan behandles uansvarlig som gods der ikke trænger sigtning. Aviserne er jo ellers vare for at faa samme stof som de andre lokale aviser. De fælles korrespondentbureauer etc. har aldrig mer end én avis at forsyne i samme by. Men med forlagenes anmeldelser er det anderledes. Der tar den ene avis rolig den ene dag op, hvad folk allerede for 4 dage siden læste i den anden lokalavis. De maa nærmest betragte disse saker som likegyldig fyld. Det blir jo paa denne maate pressen selv som driver forlagene til at benytte sig av dens slaphet.

Skal hele smaapressen (og en ikke liten del av den mer selvstændige provinspresse ogsaa) endelig redigere sin bokavdeling med saksen, saa kunde de ta ut av uavhængige blade uavhængige kritikeres dom. (Skjønt det ikke er tiltalende at tænke paa, at hovedstadskritiken skal faa endnu mer at si end den har nu!) Det er jo vanskelig at skaffe originale anmeldelser til alt sammen, og det er desuten tiltalende at beholde som eie saa mange av bøkerne som mulig — skal en anden anmelde dem, gaar de jo fra én. — Slik som forholdet nu er, følger der med juleflommen ogsaa en flom av ensidig ros utover hele landet av alle slags bøker — en flom som i længden vil virke dræpende paa folks appetit paa baade bøker og bokanmeldelser.

Men her er det pressen det gjælder, ikke forlagene. Forlagene maa jo kunne sende hvad de vil av tryksaker med sine bøker. Noget andet er det om pressen vil godta dette som tekst til avisen.

3.

Det samme er ogsaa tilfældet med de saakaldte *notiser*, som forlagene ved pressens efterlatenhet faar optrykt i avisernes tekst. Selvfølgelig kan de trykke det tørre faktum, at en bok er kommet i 2det eller 3dje oplag. Selv det hører forresten snarere hjemme i avertissementsavdelingen. Men forlagene avfatter ikke notiserne i en saa nøktern form. Der smugles stadig ind en del rosende adjektiver, eller en be-

merkning om bokens sukces eller lignende. Der kan skjule sig umaadelig megen affektation i disse notiser. Hør f. eks. en fra denne høst;

Bøger som slaar an.

For faa dage siden udkom Wiers-Jenssens hyggelige bog Tante Mine fortæller, og den fine, gribende brevsamling: Fra far til datter af en anonym forfatter. Allerede nu har H. Aschehoug & co s forlag maattet bestemme sig til at lægge nyt oplag under pressen af begge disse bøger.

Tænk de har *maattet bestemme sig* — et tungt tak!

Det er bare en to-tre aviser som vægrer sig ved at ta op denslags notiser.

Denne uskik er forholdsvis ufarlig naar det gjælder jevne publikumsbøker. Men saa snart vi møter de hidsende sensationsbøker er væsenet ubetinget av det onde. Jeg har ved en anden leilighet paapekt, hvorledes den norske presse ad denne vei var med paa at hjælpe Gyldendal til at faa spredt en saa lummer spekulationsbok som Kvindehjerter. Jeg skal ta frem et eksempel paa de notiser, som pressen dengang trykte op. Det er fra et blad, som nok ellers vil vite at stille sig som dydens vogter, nemlig «Vestlandsposten», som serverer sine læsere følgende:

Kvindehjerters Sukces.

Endnu forinden fjerde Oplag naadde til Christiania, var ogsaa dette utsolgt, og et nyt Oplag sat i Arbeide i Kjøbenhavn.

Forutbestillingerne fra norske Bokhandlere var saa talrige, at de ikke kunde tilfredsstilles av de fra Kjøbenhavn mottagne Eksemplarer, men en Del maatte utstaa til Ekspeditionen av femte Oplag, der kan ventes til Christiania de sidste Dage av denne Uke.

Det er som om bladet vil ha halve Stavanger paa bryggen for at ta imot den nye forsyning, naar den kommer[1].

[1] Og ialle fald tok «Vestlandsposten» — efter at denne notis var paatalt i artikelen i «Mrgbl.» — ind en ny notis om boken da et følgende oplag utkom! Støtter bladet systematisk denne skandallitteratur eller er det «bare» redaktionsslurv?

Hvis en redaktion virkelig ønsker at arbeide for en bok, saa kan den selvfølgelig ta op slike notiser. Men det er sandelig alt andet end bevissthet som i regelen bringer disse notiser til sætteren. Vi møter her en ansvarsløshet midt i den ansvarlige presse, som er like saa forbløffende som den er forargende. Pressen som er saa vaaken, gaar sovende med paa at en uvedkommende holder den i pennen og faar frem sine egne specielle affærer bak den ansvarliges ryg. Hvad nytter ansvarligheten, naar den ikke gjælder alle kroker? Hvad er en fasade av ansvarlighet og en bakgaard av uansvarlighet?[1]).

4.

For *pressen* stiller i disse ting som ellers kravet paa *uavhængig dom* sig i første linje. Jeg har tilstrækkelig paapekt dette for en del punkters vedkommende. Her skal tilføies: hvis ikke pressen er uavhængig av de *averterendes søkning*, da er dens uavhængighet ikke værdifuld. Jeg mener ikke her, at det er galt det som nu sker, at man ikke tar op *en notis* om et møte el. l. uten at dette samtidig averteres i bladet. Dette er en forholdsregel som maa til, hvis ikke alslags foreninger og arrangements bare skal hænge sig paa redaktionens del av avisen og spare avertissementer. Men jeg mener, at aviserne maa være helt fri for i stilhet at ta hensyn til en mands store avertissementer, naar de skal omtale den mands varer. Det er ikke unødig, at dette krav understrekes.

Og likeledes maa det kræves, at pressen ikke lar sig lokke av den reklame, som ligger i at *forlagene trykker op avisens anmeldelser*, hvis disse bare er rosende nok. Deri ligger en stor fare for anmeldelsernes uavhængighet. I dette spørsmaal bevæger vi os ikke i de indbildte eller blot mulige farers verden. Tre av vore større forlag har oplyst mig om, at ret som det er er der aviser, som henvender sig *med*

[1] At der trives meget slurv ogsaa i disse ting er der de mest kuriøse eksempler paa. Som selvstændig notis i et julaftennr. finder jeg saaledes: «Av frk. Sicks bok er likeledes(!) 3dje oplag utkommet.» Forlagsnotiser gaar nok utenom den redaktionelle sigtning.

klage til forlagene, fordi ariens anmeldelser ikke er blit optrykt i forlagets avertissementer. De har prøvd at rose saa godt de formaadde, og saa nyttet det slet ikke. Det vilde jo været saa morsomt at set sit navn med i den store koncert av de citerte størrelser! - - Vi kan indrømme, at fristelsen ligger nær. Men des nærmere den ligger, des farligere er den, og des mer avgjort maa den norske presse sky den.

En liten ting endnu burde pressen ta sig av. Det er noksaa almindelig, at der nu citeres bare bladets navn under utdraget av dets anmelders dom. «Morgenbladet siger . . . At dette ofte er misvisende er let at paavise. Det forutsætter en ensartethet i den litterære bedømmelse, som intet blad har. Et tidsskrift med en bestemt tendens ogsaa i litterær opfatning som «For Kirke og Kultur» kan selvfølgelig med rette gjøres ansvarlig for hvad de enkelte anmeldere skriver, og det kan forsvares bare at angi «F. K. & K.» som kilde. Men «Morgenbladet» f. eks. kan ikke staa inde for de grundsætninger, som de forskjellige anmeldere bygger sine domme paa. For at ta et eksempel fra et omraade, som jeg selv følger godt med paa, apologetiken nemlig. Der er utkommet nogen bøker om naturvidenskap og kristendom av en schweizer ved navn *Bettex*, og de er blit oversat til dansk. Der er intet emne, som det er saa farlig at behandle med forutfattede meninger som dette. Man kan da bli redskap til at slukke den rykende tande hos en tviler istedenfor at hjælpe den til liv, og det er dette jeg frygter Bettex gjør, naar modernt tænkende unge faar fat i ham. (Jeg siger ikke at ikke gamle, befæstede kan glæde sig ved hans forklaringer[1]). Denne mands bøker har der nu kunnet reklameres for med hele «Morgenbladet»s autoritet. Kom nu nogen til Morgenbladet og sa: Svarer denne mands apologi virkelig til det, Morgenbladet ønsker at anbefale sine læsere blandt tidens unge, saa vilde redaktionen med rette avvise tanken om at

[1] Jeg skyter her en autoritet som Olfert Richard foran mig. Han siger: «Avskrækkende i sin uforstaaende ubehersketthet er F. Bettex i sine senere altfor hyppige skrifter.» Hans overfladiskhet er ogsaa paavist av H. Ostenfeld.

den var solidarisk med sin anmelder. Der er jo ikke noget iveien for at en og samme bok kan faa en helt forskjellig bedømmelse fra to penner i samme avis. Julens barneboker fik en gjennemgaaende meget god dom i «Mrgbl.» Der kunde været citert et godt ord om dem næsten alle med Mrgbl.» som autoritet. Men i samme avis gir ogsaa en anmelder en bloc den dom tilbedste at det er søtladent barnesproit — hjemmelavet og fremmedlavet — som sendes ut over markedet » Dette kunde altsaa likesaa godt været optrykt med «Mrgbl.» som autoritet. — Jeg kunde ogsaa henvise til første del av foredraget, f. eks. til tilfældet Fr. P.'s bedømmelse av fru Garborgs Rousseau, hvor Fr. P.'s meget reserverte dom i avertissementet blev til hele «Morgenbladet»s fete tilskyndelse: Tag og læs. o. s. v. o. s. v.

Pressen bør altsaa kræve sine enkelte anmeldere nævnt ved citat. Bokanmeldernes tendens behøver ikke at være ensartet i samme avis, de er ikke identiske med redaktionens syn, som f. eks. de politiske artikler er det. Dette krav synes at svare godt til den kamp mot anonymiteten og det forfordelte ansvar, som pressen selv har ført i det sidste.

5.

Til disse ord om pressen — og særlig til den alvorligere anke som ligger i deres spekulation i ros — vil vi gjerne føie en oplysning om den franske presse, som C. J. *Hambro* fremkom med i sit værdifulde indlæg i debatten om dette foredrag paa pressemøtet. Jeg tar den med, fordi vi har godt av en sammenligning med andre forhold, naar vi taler om den norske presse. Med en svensk (navngit) forfatter som kilde fortalte hr. Hambro, at franske aviser lot *forfatterne* selv besørge anmeldelsen av sine egne boker, naar herrerne bare kunde betale godt for sig. Den nævnte svenske forfatter hadde faat en bok oversat til fransk og fik saa en vakker dag brev fra en av de største franske blade med tilbud om at han selv kunde faa levere en anmeldelse av sin bok i bladet, hvis han bare vilde betale saa og saa mange hundrede francs for saa og saa mange linjer tekst. — Det blev ogsaa oplyst fra et av vore nabolande, at denne sak

der stadig hadde skullet tas op, men at det endnu ikke var blit til noget.

Der har været pirket saa meget ved pressen i det sidste — og jeg pirker jo ogsaa selv her — at der let kunde indpodes den skjæve opfatning hos folk, at vi hadde en noksaa anlopen presse. Jeg uttaler mig ikke om hvad vi *faar* for en presse, men om den vi *har*, tør nok den dom trygt voves, at man ikke finder en saa hæderlig presse, hvor man end leter. Den enkelte lille avdeling av dens arbeide, som jeg her har tat frem, maa paa en egen maate være behandlet litt løselig, og dette er jo bare en grund mer til at dra forholdene frem. Men det skal ikke behøve at bidra til ny skumling over pressen — ialfald ikke før man ser i hvilken retning disse ting utvikler sig.

Tredje del: Anmelderne og reklamen.

1.

For anmelderne er det en vanskelig tid før jul. Det er slet ikke godt at sætte sin dom om en bok paa papiret med faa ord. Men skal man risikere at maatte ta hensyn ikke bare til ordenes betydning, som den blir, naar de staar i sin sammenhæng, men ogsaa til den mening de faar hvis de løsrives fra sin plads og sees isolert, da blir det hartad umulig at være anmelder. Det en anmelder skriver av *dadel* om en bok, det vet han, han skriver bare for sit eget blads læsere; det han derimot skriver av *ros*, det skriver han med ansvar overfor hele landets avertissementslæsekreds! Dette forhold maa jo dræpe al stræben efter virkelig kritisk vurdering av litterære arbeider. Det gaar desuten ut over kritikernes anmelder-anseelse, naar folk faar den rosende del av al deres skrivning citert, mens hvert kritisk ord blir holdt borte fra dem. Det er jo ikke rart man taper tilliden til en litterær kritik som bare viser sig at rose.

Dette gjælder særlig naar anmelderen citeres i avertissementer utenfor sit eget blad. Det virker likefrem til hans forkleinelse i det almindelige omdømme. Hvad maa f. eks. «Morgenbladets» læsere ha faat for et indtryk av Th. Cas-

paris kritiske sans ved blot at se mer eller mindre banale rosiflængiader optrykt av hans anmeldelser? Og vice versa: hvad mening maa «Aftenpostens» læsere faa om C. J. *Hambro* i «Morgenbladet»? Al den ros han har præstert, den faar de servert dag ut og dag ind i den voluminose dragt, som den faar naar den har gjennemgaat gjødningskur i forlagene. Men hvad han kritiserer vet de intet om. — Jeg tror forresten at dette gjælder sogar for anmeldelsernes egne organer. Disses læsere faar ogsaa det rosende saa ofte og saa ioinefaldende servert, at det kritiske forsvinder som dug for en overmægtig sol.

Jeg kjender et eksempel paa, at en kritiker har følt sig saa besværet ved den buldrende reklame, et forlag gjorde med en anmeldelse, at han et følgende aar behandlet en lignende bok med skarp kritik, for at verge sig mot at hans elskværdighet igjen skulde ropes ut over alle taker.

Selvfølgelig findes der av anmeldere mange slags. Og at der lages til sætninger netop til optryk i reklamer kan man ofte høre paastaat av dem som skjønner sig paa det.

Og at der er anmeldere, som gjerne ser sig optrykt, er ikke saa underlig. Der er kanske mange.

Jeg sætter at et aldeles ukjendt navn eller merke begynder at anmelde i en mindre utbredt avis. Han vil jo da kjendes utelukkende av dette blads læsere. Men skriver han saa rosende, at forlagene stadig kan trykke ham op, saa blir hans navn jo bragt viden om.

Man behøver bare at være menneske for at kunne forstaa, at der kan ligge en uhyre fristelse i dette. Des mer man citeres, des mer kan forlaget ha ret i om en kort tid at skrive: det kjendte merke N. N. skriver . . . .

Og at der kunde være tilfælder, hvor dette direkte var ogsaa i *avisens* interesse behøver vel ikke at paapekes.

2.

Dette omraade er derfor det første, hvor vi møter kravet paa uavhængighet hos anmelderne.

Men der er ogsaa mangt andet de kan bli avhængig av. Ja der er næsten ikke grænse for det! Aller mindst i et litet samfund kan vi bli fri slike hensyn som f. eks. dem

til nært bekjendtskap, medarbeiderskap, store personer o. s. v.

Bekjendt eller ubekjendt er forresten likegyldig for forfatterne. Det er saaledes en utbredt skik at forfatterne skriver et brev til en kritiker, straks han har anmeldt deres bok. Har kritiken været velvillig, saa strømmer brevet over av tak for den hjælp, den opmuntring, ja den likefremme vekst i mot og arbeidsglæde, som kritikeren ved sin omtale har git forfatteren. Har kritiken været ubehagelig, saa er brevet derefter. Kanske er det i dette tilfælde ikke rettet til anmelderen, men til redaktøren, som lar en saa uduelig kritiker boltre sig paa aandslivets arena. Det er mulig, at mange er helt følelsesløse overfor disse tilnærmelser eller fornærmelser. Men at særlig de første ofte drar med sig ubevisste tendenser til ialfald siden at være *skaansom* kanske litt blind i kritiken tror jeg vilde være psykologisk forklarlig.

Saa er det «store» folks bøker, venners bøker, medarbeideres bøker. At medarbeideres bøker behandles anderledes end andre folks bøker kan der hentes krasse eksempler paa fra de bedste blade. Det er formodentlig gjængs pressemoral.

For venners vedkommende er det vanskeligere at *paavise* eksempler, men alle vet at de findes. Nævnes kan ialfald de *privat*breve som forfattere skriver til hverandre om sine bøker, eller som utenforstaaende med «navn« skriver til forfatterne, brever som saa straks stilles til reklamens disposition.

Med «store folk» er det likedan. Hvem siger fra da? De eksempler, som her kunde nævnes (og som blev nævnt i presseforeningen) vilde det ikke være behagelig at offentliggjøre.

At ville rense ut al avhængighet er der ingen raison i. Det vilde kun la sig gjøre med det bekjendte resultat: han døde; men feberen forlot ham. At ville fordre kritikere som er fri for alle forbindelser var det samme som at vi blev uten kritikere. Det hele blir et taktspørsmaal. Men det burde kunne hævdes her, som redaktør *Friele* hævdet det i journalistiken ellers: en mand som vil være uavhængig maa hver dag kunne

risikere at miste sin beste ven for sin overbevisnings skyld. — Det omvendte hænder kanske oftere.

Vanskeligere er det at bedømme kritikernes forhold til forlæggerne. Den dag Andreas Jynge blev konsulent i Aschehougs forlag sluttet han straks sin litterære kritik i «Morgenbladet». Derimot er det jo offentlig bekjendt, at Carl Nærup samtidig er konsulent hos Gyldendal og anmelder (ogsaa av boker fra Gyldendal) i «Tidens Tegn».

3.

Hvorledes anmelderne skal skrive kan ingen foreskrive dem. Men det kunde være fristende at be sig befriet for alle de flate fraser, som de serverer, og som selv de kritiske av kritikerne ikke er fri for at benytte. Med rette blev i presseforeningen meget av skylden for de banale skryt-reklamer lagt paa anmelderne. Men jeg tør ikke mere citere hverken anmelderens navne eller de angjældende boker, for det er let at støte uten at man selv vet det eller vil det. Men fra «bedste» hold citerer jeg om en av de bedste boker, en av dem som en ordentlig kritiker ikke bare skal lire av noget om, men virkelig maa bedømme: «Den er ubetinget det betydeligste jeg har læst av ham og vil sikkert bli *en av sæsongens mest læste boker*». (Den betydeligste han har læst, — hvad betyr det? Muligens har han slet ikke læst de andre, langt betydeligere boker, som vedkommende forfatter har utgit? Men hvorfor da uttrykke sig slik? Det gjør ialfald god effekt i reklamens øiemed. For vi andre, som *har* læst de andre boker av forfatteren, vi maa jo tro at denne nye er hans bedste verk — og derved stimuleres til at kjøpe den. Men isaafald blev vi skuffet.) Og saa dette spaadomsvæsen, som de alle farer med. Er det nu nogen bedømmelse av en bok, at den «vil bli en av sæsongens mest læste»? Eller «vil nok gjøre lykke paa julebordet»? Eller alle disse dusinfraser, som alle kjender. Publikum maa være en artig race, siden forlagene finder sig tjent med at trykke op netop disse utvandede staaende vendinger, som jo dypere set maa bety en falliterklæring fra kritikens side og en falliterklæring for boken, som ikke har inspireret kritiken til en mer personlig uttrykt dom.

Tilbøieligheten til at la hver ny bok være den herligste og høieststaaende i sin genre har jeg før paapekt (Se «For Kirke og Kultur» 1910. side 567). Dette forhold hører heller ikke strengt tat ind i dette foredrags ramme. — «Noget av det skjønneste i al digtning» — *i al digtning!* — sa en av vore mest omtalte litteraturanmeldere om Jonas Lies Eventyr. Bare en eneste skingrende skikkelse maa jeg endnu faa lov at gi ordet. Det er heldigvis en utlænding, forfatteren Sven Leopold, som har sagt om Johan Boyers: Vort Rige (citert i norske reklamer): «Siden Gengangerne er der ikke skrevet strengere og alvorligere digtning i Norden. — Johan Bojer fortsætter den mægtige litterære linje — Søren Kierkegaard — Henrik Ibsen.» — Man forestille sig: Søren Kierkegaard — Henrik Ibsen — Johan Boyer . . . .

En undersøkelse av den *saklige* side ved litteraturkritiken kan ikke godt tas med her. Kritik av kritiken er ikke tiltalende, selv om materialet er fristende nok.

Vil nogen si, at der i dette foredrag er øvet kritik uten at der er pekt paa botemidler, saa er dertil at svare, at hvis kritiken er berettiget. saa gir botemidlet sig selv: man skal sløife reklamens særegne moral og holde sig til gjængs folkemoral, naar man skal gjengi andres mening. Alle parter staar sig bedst paa, at man kan stole paa forlagenes utdrag.

Forlagenes ret til at gjøre utdrag synes jeg ikke man kan bestride[1]) Heller ikke kan der være noget i veien for at *stryke* de indvendinger, som en anmelder selv betegner som betydningsløse. At gjengi en eneste sætning av en anmeldelse er vanskeligere. Men saa karakteristisk og selvstændig kan en sætning være, at anmelderen maa tillate, at den taler alene. F. eks. Sgpr. Klaveness's i «For Kirke og Kultur» om Bojers Folketog, gjengit i reklamerne: «Det er

[1]) Det hænder selvfølgelig, at forlagene finder en anmeldelse saa virksom, at de trykker den av i dens helhet. I saadanne fald har man ogsaa tat med de enkelte reservationer eller indvendinger, som kritikeren har gjort.

ikke mange bøker, jeg skulde ønske saaledes læst og lagt paa hjerte.» *Den* faar taale at staa alene.

Dernæst er der noget som heter kravenes værdighet. Det er let at forsynde sig mot den adelskapets forpligtelse, som skulde følge med at være impresarioer for litteraturens personligheter. En kunstner dømmes til en viss grad efter den maate, hvorpaa han lar reklamere for sig. Hans art og nivaa læser man derav. Der er ingen tvil om at den maate, hvorpaa litteraturen nu averteres sænker folks tanker om litteraturens nivaa.

Det andet punkt, pressens forhold til reklamen, kræver ogsaa bare en ophævelse av den særstilling utenfor ansvarsfølelsen, som litteraturen synes at ha.

Likesom redaktør *Vogt* vilde ophæve den særegne «pressemoral», saa skulde det ogsaa gaa med «reklamemoralen» og «anmeldermoralen». Det blir utvilsomt i længden det sundeste for alle parter.

FRA RELIGIONSHISTORIEN.

En anmeldelse av provst *J. M. Færden.*

Karl Vold: **Synd og soning i det gamle testament seet i religionshistorisk belysning** (tillike et indlæg i Babel-bibelstriden). Kristiania. Grøndahl & søn. 1909. 284 sider.

Dette er ikke det første arbeide av religionshistorisk art som pastor *Karl Vold* har offentliggjort. Aar 1904 utgav han «Naturdyrkelse i de gammel-semitiske religioner», et arbeide som vidnede om meget utstrakte studier av den nyere religionshistoriske videnskab og som kastede lys over mange dunkle partier av folkereligionerne, saasom over forholdet mellem astralguddommene og de telluriske guddomme og over den saakaldte totemisme, denne for naturfolkene eiendommelige religiøsitet, der ser stammeguddommen inkarneret i en eller anden naturgjenstand som da blir stammens helligdom og repræsentativ. Da der i dette skrift stadig tages hensyn til de religiøse forestillinger og forhold i Israel, har det betydelig interesse for studiet av den gammeltestamentlige religions naturgrund.

I sin sidste bok behandler pastor Vold en enkelt side av den gammeltestamentlige religion, men saaledes at han ogsaa her søker, saavidt muligt, at paavise den naturlige undergrund for de religiøse former og deres sammenhæng med tilsvarende skikke hos de stammebeslegtede folk. Det er soningstanken, saaledes som den danner hovednerven i de semitiske religioner og gir sig sit tilsvarende utslag i ofrene. Indledningsvis gjennemgaar han de forskjellige hypoteser om offertankens oprindelse og mening (gavehypotesen, kommunionshypotesen og sakralisationshypotesen). Han kommer til det resultat, at folkene til de forskjellige tider og paa de forskjellige utviklingstrin har hat forskjellig mening med ofrene. Opfatningerne, mener han, er tildels flydt sammen. «Offerværsenet har mange rødder,» som forfatteren uttaler og

dokumenterer det. Derefter undersøker han israeliternes opfatning av synd og paaviser at i gammelisrael blev synden helst og hyppigst set som urenhet, og denne urenhet blev, efter hans fremstilling, likesom sygdom og ulykke, utledet fra dæmoniske magters indvirkning, ti «folket var i lang tid behersket av dæmontro, ja kunde aldrig helt befri sig derfra, om end jahvetroen virket opløsende paa dæmontroen. Under kampen satte jahvetroen noget av sin principielle renhet til, idet efterhaanden en del av de tidligere dyrkede guder og dæmoner blev Jahve underordnet som dennes tjenende aander og hadde at utføre specielle funktioner alt efter deres specielle art. Tilslut var Jahve omgiven av en hel himmelsk hofstat. Andre dæmonvæsener holdt sig i folketroen — — —, de førte en «underjordisk tilværelse» paa det religiøse livs natside, indtil de igjen i større utstrækning dukket frem i efterexilsk tid» (side 66). I samme utstrækning som synden tænktes som urenhet, forvoldt ved utenfra kommende smitte, maatte ogsaa soningen foregaa ved motsvarende rensende og helligende handlinger. Disse religiøse desinfektionsmidler blir gjennemgaaet i stor utførlighet. Allerutførligst behandles syndofrene, som forfatteren mener var oprindelig ofre til dæmoniske magter, men tillike renselsesofre. Likeledes underkaster han uttrykket for soning (kipper) en grundig undersøkelse. Han kommer til det resultat, at det oprindelig har været det tekniske uttryk for «bortskaffelsen av den syndige urenhet og at det derfor har hat til grundbetydning: fjerne, rense, bortviske eller lignende. Det har først været brukt ved renselsesceremonier» (side 152). Reaktionen mot den gammelfolkelige, oprindelig hedenske opfatning av offerhandlingernes sonende kraft, saaledes som denne reaktion fik sit uttryk hos profeterne, er fremstillet i avsnittet «synd i etisk forstand» (side 87—111).

Pastor Volds bok har været underkastet en likesaa utførlig som sakkyndig kritik i «Norsk teologisk tidsskrift» av prof *Stave* i Upsala. Denne anerkjender bokens fortjenester, idet han finder, at den røber «et ikke ubetydelig studiearbeide i forening med en levende interesse for at trænge ind i et vigtigt gammeltestamentligt problem.» Men paa samme tid retter professoren flere sterke anker imot den. Han finder,

at den «røber brist paa klarhet i tankegang» og «overskuelighet i fremstillingen». Fremdeles finder han, at forfatteren oftere motsiger sig selv og fremfører paastande som savner bevis eller støttes ved utilfredsstillende bevis. Endelig finder han, at den polemik som forfatteren ut fra sit religionshistoriske standpunkt fører mot «den herskende opfatning», det vil si, mot Wellhausen og hans skole, er saameget mere ensidig og uberettiget som forfatteren selv ad sine egne veie i mange tilfælder kommer til resultater som i alt væsentligt falder sammen med Wellhausens. Dette sidste punkt skal vi her dvæle nærmere ved, da det ikke er bare forfatteren av foreliggende bok der taler saa overlegent om «disse forskeres nu heldigvis antikverte historiekonstruktioner» (side 162), men det er blit ret almindeligt at se fremført uttalelser om denne skole som indtagende et av den senere videnskab forladt standpunkt.

Det som er det nye og originale ved Wellhausens anskuelse, er paavisningen av de kildeskrifter der ligger til grund for mosebøkerne og de historiske bøker, og av de historiske forhold der fremkaldte deuteronomium og presteskriftet og paavirkede bearbeidelsen av de ældre historiske dokumenter. Her bygger pastor Vold fuldstændig paa den av Wellhausen lagte grund. Den formentlige korrigering rammer forholdsvis underordnede punkter. Det er vistnok saa, at ethvert menneskeligt aandsarbeide, ogsaa det mest banebrydende, trænger til en efterfølgende korrekturlæsning. Men om ogsaa korrekturlæseren opdager enkelte unøiagtigheter eller endog feiltagelser, saa er ikke dette tilstrækkelig grund for ham til at stemple det store arbeide som forfeilet. Det er ut fra den semitiske religionshistorie, at pastor Vold søker at korrigere Wellhausen og hans skole. "Men baade Wellhausen selv og hans disciple, særlig Gunkel, har hat aapent øie for det religiose stof som fra Arabien og Babylonien er optat og indarbeidet i den gammeltestamentlige religion, efterat ha undergaaet den forvandlingens lov som Israels monoteistiske og etiske religion nødvendiggjorde. Det er vistnok saa, at den nyere religionshistoriske skole har gravet endnu dypere ned i grunden og fundet tidligere ukjendte lag av religiose overleveringer, som i mosaismen og jødedommen har dannet

et urstof der vistnok har gjennemgaaet forvandlingens lov, men allikevel lar sig paavise. Dertil hører dæmontroen; fremdeles de av pastor Vold i et særeget kapitel (side 70 ff.) behandlede tabu-bestemmelser, og ialfald enkelte former av ofrene, f. eks. ofringen av den røde kvige og azazel-offeret. Men alt det som er videnskabelig godtgjort av saadanne mytiske indskud, kan fuldt vel indordnes ogsaa i denne skoles historiske religionsopfatning. Dette viser sig med størst klarhet i festernes historie. Den utviklingshistoriske skole lar israeliternes fester følge kulturhistorien gjennem dens tre store skifter, nomadetiden, bondetiden og prestetiden. I sine store træk lar denne utviklingsgang sig ikke imøtegaa. Hvorledes skulde steppens nomader kunne holde fest for indhøstningen av bygget (de «usyrede brøds fest,» paasken), for indhøstningen av hveten («ukernes fest,» pintsen), eller for indhøstningen av olje og vin («løvhyttefesten»)? End ikke en sabbat med arbeidshvile lot sig gjennemføre hos nomaderne. Likesaa aabenbart er det, at festerne maatte omlægges i eksilet. Israel kunde da ikke holde høstfester, naar de ikke hadde land eller jord at høste av. Festerne maatte omlægges til historiske mindefester, og ofringerne kunde ikke længere være førstegrødeofre. Der maatte gives dem baade nyt indhold og nye former. Her gjør da den mytiskhistoriske skole gjældende, at de hellige handlinger som prestetiden indførte, i virkeligheten ikke var nyordninger, men gjenoptagelse av ursemitiske traditioner. Men denne opfatning staar paa ingen maate i strid med den utviklingshistoriske teori, saaledes som pastor Vold gir det utseende av. En anden sak er det, at de som stiller den religiøse utvikling i sambaand med den almindelige historiske utvikling regner ogsaa med andre indflydelser end blot med de urgamle overleveringer. Derfor vil man neppe uten sterke forbehold kunne underskrive uttalelser som disse, at «offervæsenet er det mest «etniske» (hedenske) inden jahvereligionen» (side 277), eller at «hele det forestillingskompleks og alle de handlinger hvortil hattat-ofrene (syndofrene) hører, og hvormed de maa regnes i klasse, er gammel arv fra semitisk hedenskap. Det er litt efter litt optat i jahvereligionen og ombøiet av denne. Dæmonerne var magter som man blev uren ved at komme i kontakt med. Synden bestod

væsentlig i urenhet og var av kultisk art. Til at fordrive dæmoner, — til at bli fri for den ulykke dæmonbesættelser bragte, og til at rense væk den syndige urenhet, hadde man en række magisk virkende midler. Hattat-ofrene var saavel midler til den syndige urenhets fjernelse som til at stille dæmonerne tilfreds» (side 207). La alt dette forholde sig saaledes. La ogsaa paaskeofferet, som forfatteren mener, oprindelig være bragt «fordærveren». Alt dette kan ha sin interesse for den sammenlignende religionsvidenskap. Men for forstaaelsen av den historiskreligiøse utvikling har det større betydning at komme til klarhet over de indre og ydre forhold som førte til oprettelsen av det prestelige teokrati i det efterexilske jødesamfund og som ledede denne tids reformatoriske aander til at utstyre den prestelige midlerstand med offertjenestens vidløftige og halvhedenske midlerapparat. Denne opgave har de av pastor Vold saa foragtelig omtalte «wellhausianere» lost med beundringsværdig dygtighet.

Et punkt hvorpaa forskjellen mellem den mytiske og den historiske skole fremtrær med størst klarhet og skarphet, er opfatningen av «Herrens tjener» hos den anden Jesaja. Pastor Vold forklarer tjenerskikkelsen som fremstaaet under paavirkning av hin tids mytiske tammuz-adonisskikkelser. Det er sandsynlig, sier han side 255, «at de over den hele orient saa utbredte og saa populære forestillinger og fortællinger om døende og igjen opstaaende guddomme, der gjennem sin død og opstandelse bragte forløsning og fornyelse, og hvis død og opstandelse feiredes ved store offer- og klagefester, har spillet med ind ved dannelsen av de tankeforutsætninger hvorav en skikkelse som Ebed-Jahve i D. Jes. 52, 13—53, 12 er fremgaaet.» Den historiske retning ser derimot i «Herrens tjener» en historisk virkelighetsskikkelse. Dertil er disse videnskapsforskere ledet ved erkjendelsen av realismen i den egte profeti, og av det helt igjennem personlige præg av tjenerens billede og endelig av den tidshistoriske ramme hvortil tjenerens billede uopløselig er fæstet. Men likesaa samlet som man indenfor denne kreds har staaet i søken efter en historisk personlighet hvem disse sange skulde hylde, likesaa spredt er man gaaet, naar det gjaldt at paavise ham, indtil det endelig er lykkedes for professor *Sellin* at paavise en av

profetens samtidige, der opofrede sig for sit folk og længe blev holdt i dyp fornedrelse og miskjendelse, men derefter igjen blev gjenstand for hæder og hyldest, saaat hans minde like til Jerusalems undergang blev priset i «hellige hymner» (Josephus «Den jød. Krig» VI. 2. 1). Denne person er kong Jojachin som ifølge 2 Kong. 24, 12 og Josephus Antiqv. X. 7. 1 og X. 12. 2 «overgav sig selv frivillig med sine kvinder og børn og hele sin slegt, for ved indtagelsen at frelse sin hovedstad fra brand og plyndring,» og i egenskap av folkets ansvarlige repræsentant maatte lide straffen for folkets oprør mot Nebukadnezar, bl. a. ved at maatte i 35 aar hensmægte i babylonisk fængsel, men derefter igjen blev ophøiet til kongelig hæder og værdighet (2 Kong. 25, 27—30. Jer. 52, 31 ff.). Naar der sies at tjeneren blev bortrykket «fra de levendes land» til dødens og gravens boliger, da vet vi av Ezech. 37 og andre steder, at disse uttryk i det poetiske og profetiske sprog brugtes billedlig om bortførelsen fra det hellige land til Babylons fangenskap. Og naar kong Jojachin i 2 Kong. 24, 9 blir indregistreret blandt de av Juda rikes konger der gjorde «hvad ondt var i Jahves øine,» da vil det i den deuteronomistiske forfatters sprog si, at han ikke, likesom sin farfar, stillede sig til disposition for Jerusalems presteskap i bestræbelserne for at monopolisere al offentlig gudstjeneste i denne stad.

Her foreligger saaledes valget mellem en historisk og en mytisk tydning. Her foreligger spørsmaalet: har vi i disse sange en gjenklang av mysteriesange til ære for en døende og gjenopstaaende vegetationsguddom som Thamuz-Adonis og Hadad-Rimmon, eller har vi i dem brudstykker av de «hellige hymner» som i Jerusalem blev sungne til Jojachins ihukommelse? Begge tydninger er videnskablig antagelige. Pastor Vold har sammen med enkelte andre forsvarere av formentlig mere ortodokse opfatninger av det gamle testament seet i den mytiske skole en værdifuld bundsforvandt i kampen mot wellhausianismen. Men det viser sig, at den mytiske retning er en farlig allieret. Det viser sig at være en resikabel sak at søke at utdrive djævle ved hjælp av Beelzebub. Han har for vis at ta syv andre onde aander med sig, og det sidste blir værre end det første. Det ligger jo nær for tillhængerne

av mysterieteorien at fastholde den mytiske forestilling til sidste slut og uten den «omboining» som pastor Vold forutsætter, la den beherske hele utviklingen. Man har ikke let for at avvise den slutning: saasandt de religiøse forestillinger er undfanget i myternes og de hedenske mysteriers verden, saa er der grund til at anta, at de maa høre hjemme i den samme verden ogsaa de utslag de har git sig i religionens historie og dogmer. Dette er ikke en blot indbildt fare. Marburgerorientalisten *Jensen* ser i Jesu historie en jødisk lokalisering og personificering av det babyloniske gilgameschepos, og karlsruherfilosofen *Arthur Drews* lar i sin «Kristusmyte» Jesu person fuldstændig forflygtiges fra den historiske virkelighet. Et av hans tungest veiende argumenter er netop dette, at Herrens tjeners sange skal være en saadan mysteriesang til ære for den døde og gjenopstandne guddom, og at en senere tid blot har behovet at omforme mysterieskikkelsen til en historisk personlighet. Det viser sig at det er en glidende grund man bygger paa, naar man utleder de religiøse sandheter fra myterne og mysterierne.

Pastor Vold taler om at «ramme en pæl» gjennem andres opfatninger, ogsaa i saadanne tilfælder hvor det slet ikke kan sees, at pælen rammer. Saaledes siger han side 279, at «Israel hadde overtat fælles orientalske former for digtning, ordsprog og salmer, hvorav endog mange i ordlyd dækker sig med de babyloniske — — —. Babyloniske bodssalmer skriver sig tildels fra 2000 à 3000 aar før Kr. Dermed er en pæl rammet gjennem den paastand, at alle israelitiske salmer skal være efterekilske.» Men hvor gamle de babyloniske salmer end kan være, saa maatte de jo først være blevne kjendte av Israeliterne, førend de kunde øve indflydelse paa disses salmedigtning, og det er vel tvilsomt om der var leilighet for jøderne til saadant kjendskap før bortførelsen til Babylon. Den literære forbindelse var neppe synderlig levende paa hin tid. Pælen rammer vistnok, men ikke der hvor det var tilsigtet. Hermed skal der intet være uttalt om de israelitiske salmers ælde. Her er der mange grunde som maa prøves og veies. Side 272 har forfatteren «engang for alle slaaet en pæl gjennem den opfatning, at eschatologien i Israel var et sildigt fænomen.» Men dersom man ogsaa her skal

fastholde den hevdede opfatning av eschatologi, nemlig som forestillinger om tilstande der rækker ut over den jordiske tilværelse, da kan en virkelig eschatologi ikke vel la sig forene med de gammelisraelitiske forestillinger om Scheol. Opstandelsestroen dukker jo først op i Daniels bok omkring aar 167. Naar pastor Vold sætter eschatologien i forbindelse med tammuzdyrkelsen og gjør den jevngammel med denne, da maa man erindre, at hverken denne eller de øvrige mysteriereligioner, hverken de helleniske eller de orientalske eller de persiske, oprindelig var hvad de senere blev. Fra begyndelsen var de dyrkelse enten av vegetationsguddommen, hvis hendøen og gjenopstaaen man saa i vegetationens henvisnen og gjenopblomstring, eller av solguddommen, hvis nedstigen til og opstaaen fra dodsriket man saa i den synkende og stigende sol. Det var først paa et langt senere utviklingstrin at disse former av naturdyrkelse blev loftet op paa et høiere stade og blev tilknytningen for en virkelig eschatologi.

De her anførte steder er ikke de eneste, hvor man kan ha en anden opfatning end forfatteren, eller hvor man kan finde at hans meninger har faaet en tvilsom begrundelse. Men det vilde føre altfor langt, om man skulde paavise dette i det enkelte. Professor *Stave* har ret deri, at stoffet er altfor litet sigtet og gjennemarbeidet til overskuelig klarhet. Flere steder motsier forfatteren sig selv og slaar ihjel sine tidligere uttalelser. Andre steder blir man i uvishet om forfatterens egen mening. Man søker forgjeves hos ham en paavisning av offertankens blivende betydning. De etiske betingelser for syndsforladelse blir sideordnede med de rituelle midler som «midler av mere profetisk art». Helhetstanken savnes.

Forfatteren sitter inde med megen læsning og megen lærdom paa det religionsvidenskabelige og det gammeltestamentlige omraade. Men det vilde ikke ha været til skade for hans bok, om det lærde apparat i mindre utstrækning var lagt frem for læseren. Der er et gammelt ord som sier: *artis est celare artem*, det hører kunsten til at dolge kunsten. Om videnskapsmanden selv er nødt til at gjøre bruk av et stort videnskabeligt apparat, saa behøver han ikke derfor at trække hele dette apparat med sig, naar han trær frem for offentligheten. Jo mere imponerende det er, desto flere lar

sig skræmme bort av det. Det er saaledes at frygte for at den mængde av hebraiske citater som boken vrimler av, kan ha denne virkning. I de fleste tilfælder er de oversatte og kunde uten skade været anførte blot i oversættelse. End mindre nødvendig synes de at være alle de tødler hvormed transskriptionen av semitiske og hebraiske ord er utstyret. End ikke en saa velkjendt storrelse som satan kan forestilles for læseren, uten at han er utstyret med ikke mindre end fire distinktioner, nemlig saaledes: Sâtân. Det er blot i anmerkningerne han faar lov at vise sig uten dekorationer.

Men til trods for de paapekte mangler vil pastor Volds bok besidde et blivende værd ved det overmaade store, til en vis grad uttømmende materiale som her er samlet for studiet av et av kardinalpunkterne baade i gammel- og i nytestamentlig teologi. Og der er ikke tvil om at forfatteren sitter inde med videnskabelige betingelser som ved omhyggeligere sigtning og selvkontrol kan komme til at yde værdifulde bidrag til den religionshistoriske videnskap.

Fra forlæggerens side maa der være gjort betydelige offere for at tilfredsstille de fordringer som et saadant arbeide stiller til nøiagtighet i satsen og til tydelighet for øiet. Utstyret er helt igjennem fortræffeligt.

DIGTEREN HAMSUN.

Et angrep paa den almindelige mening er ikke noget som er modig i og for sig, — det kommer an paa for hvilket publikum det rettes. Naar saaledes Jacob Hilditch rakker ned paa hedningemissionen i Studentersamfundet og Berggrav-Jensen i «For Kirke og Kultur harcelerer Hamsun [1]) saa er det angrep som ikke netop er modige. For Jacob Hilditch maatte paa forhaand vite, at vort lands store bidrag til hedningemissionen var studenterne en forargelse, og Berggrav-Jensen er vistnok paa det rene med, at for det store flertal av dem som læser «For Kirke og Kultur» er Hamsun en daarlighet.

Men for dette store flertal vil det vel ha sin interesse *audire et alteram partem*. Derfor nogen ord.

For Berggrav-Jensen er Hamsun først og fremst monomanen Hamsun. Som ligger paa lur i et bakhold gjennem mange indholdslose sider for at faa den tilfredsstillelse at se sine egne personer kysses og kjæles og hore deres smæk og søte ord. Som er belastet med forvreden sansemani. Hvis digtning aander av vammel og ækkel «dynemystik», hvis hele verden er hvad mrs. Perkins Gilman kalder *oversexed*.

For os andre er han først og fremst digteren Hamsun. De sære, forunderlige ords digter. Og skaperen av «Naar han tier, blir der tyst», et digt saa deilig at det var værd at ha levet et helt langt liv bare for at ha skrevet disse linier. Det er ikke saa, at vi ser Hamsun som Bjørnsons arvtaker. Bjørnson var jo først og fremst en levendegjørelse av alt det norske i os, han var først og fremst folkeføreren. «Jeg levde mere end jeg sang», skrev han selv og Ibsen vilde paa hans gravsten ha sat de ord: «Hans liv var hans bedste digtning.» Hamsun er alt andet end norsk og alt andet end folkefører. Han har sunget mer end han har levet, og hans

[1]) Decemberheftet 1910

digtning er hans bedste liv. Han kunde med sandhet ha brukt om sig selv Wergelands ord: «Jeg er intet andet end digter». For han er aldrig andet, end ikke naar han taler i Studentersamfundet om at ære de unge eller skriver aktuelle artikler om turisttrafiken i «Verdens Gang». Men derfor har han ogsaa krav paa at bedømmes som bare digter.

Berggrav-Jensen er imidlertid tilbøilig til at bedømme ham som den forer, han ikke er og aldrig har været. Og derfor blir hans dom ikke retfærdig.

Likesom han i Hamsun ser foreren for en høist fordærvelig retning i litteraturen, finder han i «Livet ivold» bare et nyt ledd i denne. Og baade digteren og hans sidste drama fordømmer han med «selvbetragtelsens og naturalismens sump».

Men ethvert kunstverk har krav paa ogsaa at betragtes som noget sui generis, ja som noget helt enkeltstaaende. Som Harnack sa: «Selv enhver plante, ethvert dyr har krav paa at bedømmes ikke bare som et gjennemgangsledd i utviklingen, men ogsaa som noget i sig selv avsluttet. Gjør en ikke dette, hvor fattig blir ikke da den deilige verden.» Og «Livet ivold» er et eiendommelig og egenartet kunstverk, som godt taaler en isoleret bedømmelse.

Berggrav-Jensen finder, at dramaet ikke byr interesse, fordi det bare handler om en gammel kokottes sidste krampetrækninger. Jeg tror, han her er inde paa en gammel misforstaaelse av digtningens lover. Tingen er, at der kan ikke sættes regler for en digtnings indhold; men dens form maa altid være regelbundet. Det er ingen indvending mot et drama, at det bare handler om en gammel allemandskvinde, som ikke vil slippe den sidste elsker; spørsmaalet er bare, om denne kvinde er skildret med kunst.

Berggrav-Jensen finder videre, at dramaet virker kjedelig, fordi dets personer er merket, da tæppet gaar op, fordi Kongejuliane egentlig talt er færdig da det begynder, fordi der ikke er nogen psykologisk utvikling av hendes karakter. Har han ellers været inde paa at stille lover for et kunstverks indhold, er han her tilbøilig til at overse lovene for dets form. Hvad man nu end kan si om Aristoteles: dramaet kan aldrig komme *helt* bort fra kravet til tidens, stedets og handlingens enhet. En lang, nuanceret psykologisk utvikling vil scenestykket vanskelig

kunne gi. Det skrittvise fald, fortællingen om den langsomme, gradvise «ruin of a soul» som f. eks. Oscar Wilde har git den i «The Picture of Dorian Gray», vil ikke kunne rummes i et drama. Hvor mislykket en dramatisering av en nuanceret psykologisk utvikling gjerne blir hadde vi nylig et avskrækkende eksempel paa med Johan Bojers «Troens Magt». «Hvad vilde man si?» spør Berggrav-Jensen, «om et heltedrama begyndte med den døende helts krampetrækninger. Vilde det længer være noget drama?» Mon ikke «Gjengangere» begynder netop med sin helts sidste krampetrækninger; er ikke hele dramaet igrunden bare skildringen av hans langsomme oplosningsproces? Og «Gjengangere» er allikevel det første drama i norsk litteratur. Dramatikeren maa gripe sine personer like før krisen; hvad der har bragt dem dit faar replikkerne kaste streiflys over. Og det er ikke tvil om, at «Livet ivold» i dette stykke tilfredsstiller dramaturgiens krav.

Kongejuliane har været en kvinde med et stort hjerte, med «et kolossalt hjerte» for at tale med gamle Gihle. Der er intet smaalig eller knuslet ved hendes karakter. Hun har git av sit livsmot, av sin livstrang bestandig. Hun vil altid gi bort, hvadenten det er sit hjerte, sine gamle kjoler eller de 500 kroner hun fik til sin fødselsdag. Hun lider med de ulykkelige. Hun er av dem, som al sin ynkelighet og elendighet tiltrods vil bli reddet for hvad Oscar Wilde kalder «the beautiful moments» i livet. «Jeg har igrunden altid været likedan og uforanderlig, har aldrig skiftet, det er dere andre som har skiftet og skiftet mig bort. Jeg skulde ha været min elskedes *kone* skulde jeg ha været; men det begyndte saa galt, det begyndte med en krone paa vognduren. Og siden gaar det hver gang galt, fordi det begyndte galt.» «Og hver gang gaar det nedover. Og hver gang skrider jeg litt nedover og endda en gang nedover, og bestandig blir det en daarligere og en daarligere.» Og for hver gang blir hun ulykkeligere. Men hun er for stolt til at gi sig. Hun kjæmper til det sidste og for den sidste. Hun vil være uforanderlig av utseende som hun er uforanderlig av sind. Men hun taper den sidste kamp. Og ender med negeren. Den gamle kokottes sidste kamp, — det er et tragikomisk emne av rang.

Det er sandt at «Livet ivold» ikke er alderdommens tragedie. Men selv gir det sig heller ikke ut for at være det. Det er tragedien om dem, som gir sig livet ivold istedenfor at at prøve at herske over det. Tragedien om hvordan et slikt menneske gaar nedover og altid nedover indtil det ender i perversiteten, symbolisert i negeren. Det er sandselighetens tragedie. Og den grusomme slut blir et sindbillede paa dommen over en hel tidsalder: et sandselig aarhundrede vil ende med negeren likesom Kongejuliane, hvor kolossalt hjertelag det end kan ha.

Er der nu egentlig noget forkastelig i at skrive et drama om dette?

Men «Livet ivold» er ikke bare tragedien om Kongejuliane. Der er i Kiellands «Else» en biperson, en gammel forhenværende musikus, Schirrmeister, et stakkars forkommet individ som naar han var fuld og kom i stemning tok sin paryk av og blottet det hode, som den store Spohr engang hadde lagt haanden paa med den bemerkning: «Er wird es weit bringen». Denne udødelige figur har Hamsun bygget videre paa og har ut av ham lavet en av de mest rørende skikkelser i norsk drama. Musikeren Fredriksen er en tydelig ætling av gamle Schirrmeister — selv parykken som han tar av er blit med. Men Fredriksen har engang virkelig drevet det langt. Kongejuliane fortæller det: «Han var den største kunstner som spilte herhjemme. Ja. Han gjorde en koncertreise og tjente paa én kvæld hvad dere derborte ved bordet sliter for i et aar. Hvor vil *vi* stakkarer hen! Han spilte alverdens deilighet, han spilte Tschaikowski. Her har vi nu faat blomster, men *han* fik blomster engang, butiker av blomster, vogne fulde av guld og blomster. Han gav det bort, han strødde det ut igjen og beholdt intet selv. Nu spiller han violin paa tribunen i hotel Bristols kafé. Der sitter han og holder øie med kaféløverne, hvordan de begynder unge og rike, hvordan livet skrider utfor med dem, hvordan det blir trangere og trangere for dem. «Tilslut lever de av hvad det kan kaste av sig at gaa paa kafé. De flytter sig fra bord til bord og faar et glas ved hvert: kan du betale en whisky for mig? Laan mig en krone til middag. Og mens jeg sitter som en blaafrossen liten livsgnist paa tribunen og spiller og andre blaafrosne

livsgnister danser nede i kaféen, saa er det jeg har min mission. Ja. Saa spiller jeg en strykende vals for dem saa de kan være glade ialfald. Saa de kan forulykke for fulde seil ialfald. En filantropisk mission.»

Slik en gammel selvironisk musikus er Hamsun selv. Mens Kongejuliane og de andre som gir sig livet ivold skrider ut og gaar tilbunds, sitter han og spiller dem en strykende vals, saa de kan forulykke for fulde seil ialfald. Og han bor faa spille sin dødsvals tilende ifred for piping baade fra teatret og fra «For kirke og kultur». Som Berggrav-Jensen selv sier: der er ikke noget pikant ved den piping.

Wilhelm Keilhau.

DIGTERE OG MENNESKER.

Modige mænd skal man altid være taknemlig for at møte. Lad mig takke hr. Keilhau for det mod han viser ved at si sin mening i »For kirke og kultur».

Jeg har skrevet om «den monomane Hamsun». Hr. Keilhau skriver om digteren Hamsun. Dermed er der opstillet en motsætning, som jeg glæder mig over at faa belyse mer utførlig, end der var plads til i min forrige artikel.

Ogsaa jeg har nemlig meget sterkt følt *stemningsdigteren* og *sprogdigteren* Hamsun virke paa mit sind. Da jeg ved Bjørnsons død læste om igjen «Naar han tier, blir der tyst» og samtidig Hamsuns «dødsdigt» i «Verdens gang», da sa jeg til mig selv, at to slike digte, de kan vise os hvad digtere skal være til her i verden. Og jeg føler meget godt musiken i det dansende, smygende sprog i hans bøker, ogsaa i de sidste, som jeg har angrepet.

Men alt dette kan ikke ændre min dom om det samlede fænomen, som heter Hamsun. Det kan kun bringe mig til at beklage, at der gaar saa meget fint og stemningsrikt med i dette sluk, som den monomane Hamsun blir borte i.

Hr. Keilhau vil som statsøkonom maatte indromme, at en raatten forretning er farlig, selv om den er skjøn, farlig ialfald saa længe den ikke er isoleret, sat ut av forbindelse med det øvrige handelsomløp. Nu vil jeg paastaa, at det ikke er anderledes med en digter, som staar midt i menneskelivet. Vilde dyr kan holdes som zoologiske studieobjekter, vel forvaret i bur. Ond digtning kan det ikke. Hvis man vil hævde, at et folk kan holde digtere, som skal staa hinsides samfundslivet og være uten forpligtelser, da viser man at man misforstaar digtningens organiske forbindelse med alt menneskeliv. Smittebærende personer — tilsynelatende friske, arbeidsføre mennesker — blir isolert av samfundet, fordi vi mennesker er saa tæt knyttet til hinanden, at et individ ikke bare er et individ, men ogsaa en celle i et stort legeme.

Skal digterne mer og mer bli rotløse i samfundet, da visner deres digtning og samfundet faar i arv deres snyltende mikrober. Dette med samfundsløsheten er saa typisk for Hamsun. En av vore stor-blades teaterkritikere sendte mig som svar paa min artikel den bemerkning, at angrepet paa Hamsun først og fremst burde rettes paa hans rotløshet i menneskesamfundet. Der eksisterer ikke nogen race, som heter digtere i motsætning til mennesker, — eller uten hensyn til begrepet mennesker. Epigondigterne vore, de som laver den «store kunst», de har lært av den gamle forskruede Ibsen, at de skal digte om rotløse, forvredne mennesker. De søker ut i livets avfaldskroker for at finde menneskestof til sine skildringer, de gaar som blaafrosne livsgnister rundt paa kaféerne og lever av, hvad de kan faa ved bordene av de andre blaafrosne livsgnister. Og som bekjendt beror det seede paa øiet som ser: naar disse kaféøine kommer ut i naturen, saa ser de kafélivets symboler ogsaa i naturen, de kan lugte sig til sanselighet av en jordklump, de kan føle kvindekjærtegn av et vindpust og de suger lyster av det som gror om vaaren. Derfor er det humbug at tale om en «naturlig digtning», fordi om man søker til naturen efter milieu og billeder. Saa snart en digter ikke bare gjør streiftog ut i denne sansebelastede unatur, men forlægger sin bopæl midt ut i den, da kan han være saa meget digter han være vil, han er færdig som menneskers like. La ham være sprogets fødte herre og mester, la ham ha mange fine strenge i sin sjæl, — et menneske dømmes ikke efter slike detaljer. Det dømmes efter sit organiske liv — til godt, selv om der er skavanker, naar bare livsretningen er sund og frisk, — til ondt, selv om der paa det ødelagte liv hænger igjen en rose i knaphullet fra livet i menneskers samfund.

Naar jeg i slutningen av min artikel pekte paa de nye sociale forfattere som den gruppe, hvorfra fornyelsen kunde ventes, da staar dette netop i forbindelse med, at disse digtere staar midt i menneskers liv, og digter i samfund med mange mennesker. Akkurat det samme gjælder en digtning som Peter Egges seneste.

Altsaa kan man ganske vist «først og fremst se digteren»

i Hamsun, men man kan ikke se digteren uten hensyn til det menneskeliv, han staar midt i.[1])

Paa samme maate er det med hr. Keilhaus besnærende tale om at et *digterverk* er noget for sig selv, noget avsluttet, eiendommelig, — *sui generis* - som ikke maa bedømmes i sammenhæng med andre fænomener. — Det er sandt nok: hvis Hamsun skrev et lødig menneskedrama, saa vilde ingen forkaste dette, fordi det var av Hamsun. Jeg kom ikke med forutfattet mening til Livet i vold. Jeg har ikke bedømt det paa grundlag av Benoni og Rosa og Vandreren. Men jeg saa at det var av samme blod, og *derpaa* har jeg git det en videre belysning ved at peke paa dets sammenhæng med disse bøker. Dette med Harnacks ord om de enkelte væseners selvstændighet er høist uskadelig skyts: Harnack kan like saa godt citeres til indtægt for den opfatning, at intet fænomen fremstaar isoleret og uten forgjængere som belyser dets art. Livet i vold er lummert. Rosa, Benoni, Vandreren er lumre. Har man saa ikke lov til at si at to og to er fire?

Men nu de enkelte perler indenfor stykket! Først hævder jo hr. Keilhau *digterens* uavkortede selvstændighet, dernæst *digterverkets* og endelig de enkelte *replikers* og *figurers* selvstændighet. Længere gaar han ikke. Han burde tat de enkelte *ord* ogsaa. Et ord som i sig selv klinger godt, maa efter teorien anerkjendes uten hensyn til dets indhold, — som noget sui generis.

Jeg indrømmer villig at der er skjønne ting i enkelte scener, og at en person som gamle blaafrosne Fredriksen midt i sit delirium ikke er fri for min sympati. Men er da et digterverk noget saa mekanisk opbygget, at man kan ta ut

[1]) En like saa overraskende som interessant støtte faar disse betragtninger gjennem en artikel av den danske forfatter Johs. V. Jensen i «V. G. 20/1. Han haaner de forfattere som samler stoffet og hodepinen til til sine bøker paa kafeer i selskap med dagdrivere og demimandfolk». Og han rammer den samfundsløse digtning hos os i følgende tirade: «Bortset fra individuelle utilstrækkeligheter tror jeg, elendigheten bunder i en i Norge endnu herskende overtro paa geniet, naturmennesket, som ikke behøver at bestille noget» Han taler om whiskyfortærende, uopslitelige elskovsdrankere og om arbeidsløse «gudbenaadede lømler» — en type digtere, som forf. selv siger at netop *Hamsun* har leveret ikke faa træk til!

en sten her og en anden der og si at dette er herlige ting. selv om der ogsaa findes morkent gods imellem? Er ikke digtning organisk liv? Et flekket, støtt eple forkaster man ikke, men man skjærer væk raateflekken, saa er resten like godt. Men en organisme, som det forgiftende er gaat i blodet og som dermed er inficeret ogsaa i de tilsynelatende skjønne detaljer, — den har ingen redning for de enkelte perler, som er dele av denne organisme.

Om det tekniske skal vi ikke strides stort. Jeg har ikke sagt at Livet i vold er uten interesse, fordi om det handler om en gammel kokotte. Hun kunde været skildret med kunst saa skulde jeg ikke vraket temaet, — selv om der vel er grænser for hvad man kan finde frem i en avfaldshaug og skildre med «kunst». Hr. Keilhaus sætning at spørsmaalet *bare* er om temaet er skildret med kunst, har i praksis sin utvilsomme begrænsning.

Dette at kokottens krampetrækninger ikke skaper et drama, det har hr. Keilhau ikke opfattet ret. Jeg indrømmer selvfølgelig, at et menneskelivs sidste tragedie er et dramatisk motiv. Som i Gjengangere. Men naar man *begynder* med slutten som Hamsun gjør, naar det bogstavelig talt dreier sig om blotte *fysisk-nødvendige «krampetrækninger»* (Sigurd Bødkers betegnelse!), da er den psykologiske værdi i et drama dræpt.

Her kan jeg glædeligvis henvise hr. Keilhau til en anden autoritet end min. Da jeg skrev min artikel i december, var jeg ikke blit opmerksom paa, at der i bladet «Dagsavisen» i Kr.a hadde staat en anmeldelse av Hamsuns stykke, som er helt forskjellig fra panegyriken i de andre organer. Den er forfattet av sekretær *S. C. Hammer* (signaturen *—mm—*). «Fra akt til akt en merkbar synkning i selve handlingen», siger hr. Hammer. «Stykket bevæger sig ikke en tomme fremover. . . . Det er ørkesløst at gi nogen skildring av stykkets handling av den gode grund, at det ikke har nogen handling i ordets rette forstand.»

Her er der ikke brukt sminke. Og jeg har grund til at tro at hr. Hammers opfatning deles av de aller fleste, selv om de ikke kommer frem med den.

For det er jo leit med dette, at Hamsun skal være vort store lys. «Vi» anser ham ikke for Bjørnsons arvtager, siger

hr. Keilhau. Hvem «vi»? I min artikel ligger beviser nok for, at mange anser ham for B. B.'s efterfølger paa tronen. To blade som «V. G.» og «T. T.» er ikke at blaase ad. Og hr. Hammer siger det ogsaa med rene ord i sin artikel at Hamsun «ansees for Norges største digter i øieblikket».

Det er dem, som har hat uvett nok til at blaase Hamsun og «Livet i vold» op, jeg fremfor alt har villet angripe. Uten dem var Hamsun i og for sig — *sui generis* — ikke saa farlig. Bare man faar isolert ham! Men de som trækker ham midt ind i menneskevrimlen og gjør ham til livskilde, de skal høre piping. Vil Hamsun vise hvorledes hans og hans generations liv ender i negerliv, saa skal saa vist ikke jeg pipe. For det er netop det samme mine artikler har villet vise. Men hr. Keilhau er for artig naar han tillægger Livet i vold den tendens.

Der er desuten ingen som har sagt et eneste ord offentlig til tegn paa at «pipingen» i «For kirke og kultur» har hat en sangbund. Vi har organer her i landet, som kunde tænkes at ha til opgave at bidra til at skape opinion av en kritik av en digter som Hamsun. Men de har tidd like saa tæt som den presse, de selv ellers angriper fordi den tier til saadant. Saa det har ingen fare med at forstyrre Hamsun i hans møte med negerne.

Eivind Berggrav-Jensen.

LITERATUR.

A. Chr. Bang: **Hans Nielsen Hauge og hans samtid.** Med billeder og facsimiler. I 15 hefter. Gyldendals forlag.

Den norske kirke vil altid mindes biskop Bang med takk for hans værdifulde indsamling og ordning av det historiske stof vedkommende Hans Nielsen Hauges liv og virksomhet. Et værdifuldt stykke norsk kirkehistorie er derved reddet fra forglemmelse eller forvanskning.

Nu har biskopens verk i længere tid været utsolgt, og man har fundet det paakrævet at utgi det paany.

Foretagendet er ihvertfald risikabelt nu, da Jacob B. Bull har git os sin bok om Hauge. Som folkelæsning skal Bangs bok vanskelig kunne opta konkurrancen med digteren Bulls levende dramatisering av stoffet, saa meget mer som Bull har været saa tro mot det av Bang indsamlede stof, at intet væsentlig savnes.

Selgfølgelig gir Bang meget mere end en historisk fremstilling av Hauges liv og gjerning. Hele veien følges fremstillingen av utførlige citater fra Hauges egne skrifter. Forf. gir ogsaa en selvstænding vurdering av Hauge som menneske, folkelig opbyggelsestaler, skribent, kulturvækker, og en bedømmelse av Hauges samtid.

Men her vaakner allerede kritiken. Er hans vurdering av Hauge altid uangripelig og hans bedømmelse av samtiden, specielt da Hauges motstandere, fuldt retfærdig?

Endnu mere utfordres kritiken av forf.'s velmente men anstrengte forsøk paa at faa lægmanden fra Tune til at holde maal som den fuldt rettroende og retlærende profet. Ti forsøkene kjendes gang paa gang som likesaa frugtesløse, som de er velmente. Man faar ofte lyst til at si: hvorfor kan ikke Hauge faa være saa irregulær, som han i virkeligheten var? Han blir os ikke mindre kjær for det. Og det nytter ikke at prøve paa at bringe Hauge i fuldkommen overens-

stemmelse hverken med sig selv eller med nogen tids eller retnings anerkjendte dogmatik. Han var litt irregulær, han ogsaa. Ikke var han skaaret efter professor Stenersens, ikke efter den hernhuttiske pietismes og ikke efter rationalismens læst Han eide berøringspunkter med alle disse retninger, og ikke mindst er det reformerte drag let at opdage hos ham.

Men fremfor alt: han var en levende, aandsfyldt Guds profet, som selvstændig vokste frem til et i mange maater eiendommelig kristelig livssyn.

Frugten av hans livs virke er hans bedste forsvar!

Paa grund av det bedste i Bangs bok — det altid værdifulde — ønskes den imidlertid lykke paa sin fornyede vandring ut i vort folk.

Illustrationerne og det pene utstyr er ogsaa en anbefaling. *Erling Grønland.*

Dr. filos. O. Hallesby: **Om underet.** 1ste serie, nr. 1 av «Tidsspørsmaal, kristelig belyst.» (Lutherstiftelsens forlag.)

I forordet siger forfatteren: «For mig blev professor Fr. Petersens opfatning av underet den løsning der gjør det mulig for min tanke at hvile ved det jeg i troen har oplevet.» Og *stoffet* i dr. Hallesbys argumentation er ganske rigtig hentet fra Fr. Petersens: Skapelsen, opholdelsen og styrelsen, anden bok, side 126—176. I den grad er det hentet derfra at Elisas økse forekommer paa de samme to steder hos Hallesby som hos Petersen.

Naar disse Petersens dengang meget kjætterske tanker en menneskealder senere gjentages, saa sker det vel ikke som dengang for at sætte den religiøse tænkning igang. Men det sker forat binde os som nu lever til profetens ord. Det har sin interesse at se, at det netop er *denne profet*, som skal brukes saaledes. Men det viser sig ogsaa at dr. filos. Hallesby, som rimelig kan være, ikke har kunnet gjengi Petersens tankers frie løp men har strammet sammenhængen henimot *gjenfødelsens absolute under* s. 23.

Til denne avændring er der to aarsaker. Den ene er at tendensen hos Hallesby er den motsatte av hvad den var hos Petersen. Den anden er, at Hallesbys teologi efter hans religiøse oplevelse er tilspidset mot det absolute gjenfødelses-

under, hvad Fr. Petersens ikke var. Rigtignok beskjæftiget Petersen sig meget med gjenfødelsen, men han var som bekjendt sterkt psykologisk interessert paa det punkt, og ansaa derfor ikke som Hallesby gjenfødelsen for noget absolut under. Dermed hænger sammen at der hos ham laa større vegt paa historien og dermed paa Kristi person end hos Hallesby.

Nu er denne sidste ogsaa deri avhængig av Petersens bok at han s. 24 lægger temmelig sterk vegt paa Kristi historiske person — ja endog forskjellige steder bruker ordet «aandsunder» om ham. Men at han saaledes uthæver Kristus og historien passer ikke sammen med hans egen opfatning av gjenfødelsen, men med Petersens. Thi til den historiske Kristus svarer *ikke* det absolute gjenfødelsesunder men det psykologisk formidlede saaledes som Petersen tænkte det. Et kuriosum er at begge universitetsdogmatikere, baade Ording og Ihlen i dette punkt staar paa den ortodokse side mot Hallesby. Begge lærer nemlig, saavidt jeg vet, at gjenfødelsen er formidlet ved retfærdiggjørelsen, hvilket er ortodokst, mens det absolute uforklarlige gjenfødelsesunder er pietisme. Denne pietisme var heller ikke fremmed for Fr. Petersen, men netop paa dette punkt stemte han ikke med den men havde isteden en sammenhæng med den historisk-psykologisk orienterede kirkelighet.

Saaledes gjentar sig ogsaa her den ting at naar to siger det samme, saa er det ikke det samme.

F. eks. ordet «verdenssjæl» som baade Petersen og Hallesby bruker om Gud. Hos Petersen kan ordet forklares ut av hans trang til at bringe gudsbegrepet nærmere verdensbilledet. Hos Petersen staar det i en viss samklang med hans lovmæssige psykologiske opfatning av gjenfødelsen. Men i dr. Hallesbys dage har ordet «verdenssjæl» faat en anden klang. Og hvis f. eks. en kjætter som jeg brugte det vilde det indeholde alle kjætteriers kjætteri. Thi det vilde være brukt i sin *fulde panteistiske mening*.

Med dr. Hallesby har det sig naturligvis anderledes. Det er tydelig nok at han ikke endnu har staat paa tænkningens korsvei. Han mener sig endnu — vel i kraft av den absolut underfulde gjenfødelse — berettiget til at sige at han har «en anden tro» end hans lærer Michelet. Han har endnu ikke

spurgt sig selv, om det som lukket sig op for ham i hin hellige stund, maaske ikke var det absolute under men et glimt av en verdenssjæl som kan symbolisere sig anderledes for en anden fordi den er sjælen i alt som er til.

Men muligens kommer ogsaa han en dag saa langt at han faar set sfinxen i øinene. Og naar det sker, pleier der at indfinde sig en merkbar ulyst til at skille sin egen kristentro ut fra den kristentro, som findes hos almindelige enfoldige kristne som professor Michelet.

Foreløbig er der ikke mer at sige om den ting. Men naar der allikevel findes saadanne ting i Hallesbys bok, som disse, antar jeg ikke alle presteskolens venner vil like den. Eller hvis de liker den, saa antar jeg de ikke rigtig forstaar den. Og hvorvidt de andre som skal følge efter i kjølvandet enten forstaar eller liker admiralskibet er vel usikkert. Der er skarpe logiske hoder iblandt og L. Dahle melder i Missionstidende, at det er tvilsomt om han kan bli med.

Jens Gleditsch.

Anmeldt av pastor *Peter Marstrander:*

Dr. Kristian B.-R. Aars: **Tømmermandens søn.** En fremstilling av Kristi lære efter de 3 evangelier. — Kristiania 1910.

Tømmermandens søn» er i virkeligheten kun en samling stof — stof for «en fremstilling av Kristi lære efter de 3 evangelier». (Forf. taler kun om «de 3 ev.»; han synes ikke at ville anerkjende Joh.s ev. som evangelium). Den refererer og sammenstiller synoptikernes Kirstusutsagn og Kristusgjerninger, og føier hist og her til nogen faa forklarende og orienterende bemerkninger. Forf. har villet la det foreliggende stof tale for sig selv, og har ikke villet bebyrde fremstillingen med egne overveielser. Det er muligens anerkjendelsesværdig. Men hvorfor han da i det hele tat har fundet det paakrævet at utgi et saadant sammenfattende evangelie-referat, al den stund disse evangelier er let tilgjængelig for alle og enhver, blir da noget vanskelig at forstaa. Eller kanske «Tømmermandens søn» er beregnet som et evangeliesurrogat? Til benyttelse for slike moderne mennesker, der ikke kan bekvemme sig til at ta et Nytestamente i sin haand, men nok for være sig bekjendt at læse en moderne religiøs bok med

en kunstnerisk fiks titel, — endog utgit av en dr. filos.? Jeg benegter ikke muligheten av, at boken har en saadan hensigt.

Men naar nu altsaa forf. væsentlig kun vil gi en citatsamling ut fra synoptikerne, skulde man da tro, at han ialfald vilde komme med en *selvstændig* oversættelse av vedkommende kildeskrifter og forsøke paa at gjengi Jesu ord i moderne menneskers sprog. En naturlig moderne norsk oversættelse — i et sprog, som moderne mennesker er helt fortrolig med, vilde ha git boken adskillig værd. Forf. har derimot øiensynlig noiet sig med at skrive av den nye norske bibeloversættelse — en oversættelse, der vistnok er meget korrekt, men dog ikke har formaadd eller villet tale det sprog, nutidens mennesker taler.

I sit utvalg av det foreliggende stof synes forf. at bære sig noksaa vilkaarlig ad. Hans stilling til og vurdering av det historiske er i det hele tat temmelig uklar. Han siger saaledes i forordet, at han blandt synoptikernes underberetninger vælger dem, der synes ham bedst at karakterisere mesterens virksomhet, — uten hensyn til, om de er uforfalskede dokumentartede beretninger eller ikke. Men nogen faa sider forau erklærer han, at han ikke kan benytte sig av Joh.s ev., da det er saa vanskelig at finde ut, hvad der i Joh.s ev. har historisk dokumentværdi. En slik mangel paa fast standpunkt kan kun skape forvirring.

Det hele er litet sammenarbeidet og gir nærmest indtryk av et ufærdig utkast.

Dr. *P. W. v. Keppler:* **Mere glæde**. Oversat og delvis bearbeidet av *H. M. Fenger*. Kjøbenhavn 1910.

Titelen er lovende. Altfor lovende. Ti den vækker forhaabninger, som boken selv langtfra magter at opfylde. Man venter en livsglad og begeistret opfordring til glæde og en praktisk anvisning til at faa denne glæde i eie. Men man faar istedet en temmelig langtækkelig og trøstesløs paavisning av vor tids totale *mangel* paa glæde: Det moderne kulturliv er fattig paa glæde, nutidens mennesker har glemt at være glade, de har mistet evnen til at glæde sig. Forf. gaar saa op i dette negativt-kritiske, at han synes at glemme sin egentlige, positive opgave: at sige os, «hvad vi kan gjøre for at

frelse og foroke glæden i en tid, der er saa fattig paa glæde. For vi kan nu engang ikke faa fat i glæden blot ved at klage over, at vi ikke har den. Men det er denne klage, forf. fremfor alt vil ha os til at istemme. Forat opnaa det, anvender han al sin prestelige veltalenhet; og han henter «den moderne verdens profeter og autoriteter» frem forat de skal avlægge vidnesbyrd — i overflodig mængde.

Og saa tilslut i boken heter det endelig: Hvad skal vi gjøre? Og svaret er det gamle rousseauske: vi maa *tilbake* — tilbake fra kulturens glædelose glæder, tilbake til det egte menneskelige, til de enkle og stille, men dype og varige glæder i menneskelivet. Og fremforalt tilbake til kristendommen, den kristnes glæde er den eneste varige og virkelige glæde. Men mens disse positive tanker burde ha været det altbeherskende utgangspunkt i en bok om «mere glæde», er de trængt tilbake til den endelige konklusions mere beskedne plads. Disse slutningskapitler er det, som til en viss grad kan berettige bokens titel.

R. Muther: «**Geschichte der Malerei**». I–III. Konrad Grethleins Verlag. Leipzig 1909. Ca. 2800 avbildninger i teksten. Smukt indb. 36 mrk.

Muthers ry er stort. Han har gjennem en lang aarrække virket som kunsthistorisk forfatter og har altid levet med og for kunstnerne. For kulturhistorisk forskning har han ogsaa hat stor interesse. Naar saa nærværende bok, der var færdig like for forfatterens død, nu kommer ut som et mindesmerke over ham, kan det ikke undre en, at boken vinder den største opmerksomhet blandt den avdødes utallige venner rundt om i Europa. Ogsaa hos os har Muther mange beundrere, og jeg tror denne hans sidste bok fortjener stor opmerksomhet selv hos dem der ser tingene anderledes end Muther. Hans sterke personlige sympatier og antipatier præger jo naturligvis hans syn paa mange kunstforhold. Jeg skulde tro, at han som kunsthistorisk forfatter ikke litet minder om Jens Thiis hos os.

Først nogen mer almindelige bemerkninger. Den avdøde lærde hadde en livsopfatning fjern fra den kristelige, helt paa den materialistiske naturvidenskaps og historieforsknings

grund. I hans øine er kristendommen et forbigangent barne- og ungdomsstadium i menneskehetens historie. Han finder at den i sin tid hadde sin historiske ret og tjente sine historiske formaal i menneskehetens utvikling. Men nu anser han den for død ialfald i egenskap av levende virkekraftig religion, der kan være grundlag for en helstøpt livsopfatning.

Hvad vi maa beundre hos Muther, er hans overordentlig vidtskuende forskeraand og eminente evne til original opfatning av den kunst- og kulturhistoriske stofkreds. *Sammenhængen* mellem kunsthistoriens uendelige række av fænomener vet han paa en forunderlig slaaende vis at klarlægge. Han er nemlig ikke bare videnskapsmand, han er digter, han er kunstner, hans skjønhetssans er saa utviklet, som var han selv en stor maler. Hans kunsthistorie er helt igjennem populært anlagt og meget let at orientere sig i trods stoffets vældige mængde. Den er skjønlitteratur og videnskabelig avhandling i helstøpt enhet. Hans skildringer er fulde av liv og farve, de gløder og funkler som ædelstene, og samtidig virker de aldrig som løse paastande, meget mer merker man overalt grundig tænkning, utstrakt selvsyn, kolossal belæsthet.

Selv de mest kjendte og omskrevne verker forstaar han paa beundringsværdig maate at skildre med ny friskhet og avvinde nye sider. Navnlig formaar han at finde frem fra verkerne til kunstnerens karakter. Likesaa er han en mester i at finde forbindelsen mellem tidsrummenes kulturhistoriske og religionshistoriske grundkarakter og den kunstneriske stil, der hersker i dem. Og naar det gjælder at avdække de forskjellige epokers tidsaand, viser han en iagttagelsens og tænkningens kraft, værdig en stor filosof. Uten overdrivelse kan man derfor si, at aldrig tidligere er de forskjellige tidsaldres grundstemning, deres sjælelige temperatur blit saa levende skildret.

Kort sagt: Man læser i en kunsthistorie, og man lærer tusinder av andre ting fra kulturhistorien, fra verdenshistorien, fra kirkehistorien. Alt tjener til at oplyse os om malernes kunstnerpersonligheter. Herunder maa selvfølgelig Muther benytte hele sin subjektive følelse og fantasi, en digters hele subjektivitet. Ellers vilde han ikke saa kraftig kunne iretteelægge for os de utviklinger, forviklinger og omveltninger,

som mestrene alt efter sin betydning dels fremkalder, dels paavirkes av. Men digteren faar aldrig overhaand over videnskapsmanden. Ti altid merker man den strengt videnskabelige iver for at gi objektivt holdbare skildringer. Han minder herunder om Wikner, der i sin filosofiens historie saa alvorlig bestræber sig for at fordele lys og skygge retfærdig.

I overensstemmelse med Muthers iver for anskuelighet har forlaget paa fortjenstfuld vis sørget for et vældig billedmateriale og herunder fulgt et nyt princip: Der er ikke noget helsidesbilde, noget kunstnerisk bilag o. s. v., der er kun smaa, men gode og tydelige bilder i teksten. Herved har antallet av bilder kunnet bli saa rent overvældende stort

Jeg vil nu søke at gi en liten forestilling om indhold og fremstilling i det enkelte.

Det første indledende kapitel er helliget middelalderens dekorative maleri. Dette har sit utgangspunkt og faste rotfæste i de gammelkristelige og tidlig middelalderske mosaiker, og disse er igjen avslutningen paa den græsk-romerske tusenaarige kunstutvikling. Navnlig finder forf. mosaikerne i kirkerne San Vitale og San Apollinare nuovo i Ravenna at være herlig dekorativ kunst. Han paaviser hvorledes hin tids navnløse kunstnere har kjendt og faktisk benyttet det rent moderne impressionistiske maleris hovedprincip at sætte ubrudte farver ved siden av hinanden for paa denne maate at gi bilderne lyskraft og plastisk fjernvirkning. Han skildrer levende for os, hvor mægtig mosaikerne virker: I hushøide over beskueren svæver skikkelserne, og dog er kraften i de stive linjer saa mægtig, at personerne føles som allesteds nærværende, idet de forfølger os med sine blikke». Hvad mosaikteknikens farver angaar, efterviser forf., at de bare bestaar av hvitt, grønt, blaat og guld, og dog finder han farvevirkningen uforlignelig paa grund av glasstifternes lysende kraft. Han skildrer begeistret, hvorledes de store kirkerum mættes og varmes av farveglød. Hemmeligheten i hine navnløse mosaikkunstneres store resultater finder han deri, at den enkelte kunstnerindividualitet endnu ingen rolle spillet, idet alt stillet sig i en stor mægtig samklangs tjeneste.

Forf. gaar saa over til den egentlige italienske utvikling, der

har sin grundvold i de enkeltes frihet til at uttrykke sit personlige skjønhetssyn. I bedømmelsen av den række av kunstnere, han her tar for sig, er han ikke ræd for at fravike den almindelige landevei i bedømmelsen. Navnlig gaar denne Umwertung ut over Raffael, hos hvem forf. finder liten originalitet, hans begavelse bestaar i hans dygtighet til paa en fri maate at kunne laane av sterkere og originalere aander. Mantegna, Giorgione, Michelangelo, Lionardo og Tizian sætter han derimot overmaate høit. De to sidste minder ham nærmest om gjenopstandne hellenere, især Tizian. Et grundsynspunkt forf. anvender under sin klassificering av den herlige række italienske mestre, er paavisningen av, hvorledes mandig kraft er det overveiende hos nogen, som f. eks. hos Mantegna og Michelangelo, mens en vekere, bløtere kunstopfatning præger andre mestre, som Perugino og Correggio, tildels ogsaa Raffael. Likesaa viser han, at italienernes kunst i sin dypeste grund dog væsentlig var en form-kunst, kun i anden eller tredje række en farvekunst. Og han paaviser, hvorledes denne form-kunst omkr. 1550 væsentlig var utlevet, og da ogsaa fik sin første kunsthistoriske bedømmelse i Vasaris bok om italienske malere.

I andet bind blir renæssansen i Norden og baroktidens frembringelser behandlet. Forf. begynder med en paavisning av, hvorledes den belgiske farvekunst indledes med brødrene van Eycks herlige farveprægtige bilder. Særlig er Hubert van Eyck at berømme. Han er mer anlagt for det storartede i formerne end broderen Jan, der mer udelukkende er farvekunstner. Det var foran Huberts Gudfader, Johannes og Maria i det navnkundige Genteralter at Dürer fik inspirationen til sine fire vældige apostoliske skikkelser. Avhandlingen om Dürer hører til perlerne i andet bind. En liten prøve: «Det som gjør Dürers portræter interessante, er ikke deres rent kunstneriske, men deres aandelige værd. Han har i disse hoder nedlagt noget av sin egen Faustnatur, noget av sit væsens dype alvor. Navnlig øinene han maler, er berømt. Muligens bortset fra Antonello da Messinas Condottiere forekommer ikke saadanne øine paa italienske portræter. Man kan neppe utholde dette blik. Man frygter, at disse mennesker saa rolige, de er, pludselig kunde fare heftig op. Navnlig hører *Holzschuher*

til hine ganske sjeldne verker, som man aldrig glemmer. Han betyr i Dürers livsverk det samme som Mona Lisa i Lionardos. Der er i hans graanede hode med ildsjælen skapt en hel generations type: hin kantede kamplystne slegtstype, hvis konge var Luther, og som har skapt reformationen».

Forf. gir en ypperlig skildring av den katolske kontrareformations forhold til kunsten: først et fiendtlig forhold, derpaa et varmt venskapsforhold. Jesuiterne forlangte kun, at kunsten nu maatte by masserne en mer berusende drik end fortidens stille festlige kunst. Kun det pompøse, det drøie, det haandgripelige kunde vinde masserne. Saaledes opstaar da barokkunsten med dens grufulde martyrscener, med dens nervepirrende bodsscener, med de oftest sentimentalt følelsesfulde visioner o. s. v. I denne kunstretnings tjeneste staar ogsaa Rubens. Men Muther skildrer ham som den, der mot sin vilje og mot datidens opfatning faktisk narret jesuiterkirken. Han var, mener forf., for sund til at kunne virke heldig i den religiøse hysteris tjeneste, og er snarere et varsel om, at den tid nærmer sig, da «menneskeheten ganske trær ut av den religiøse idékreds».

Tredje bind bringer endelig rococotiden, empiretiden og vor tids billedkunst. Forf. efterviser, hvorledes kunsten i det 19de aarh.'s første halvdel er en retrospektiv kunst, der ved hjælp av de nye videnskaper, kunsthistorien og æstetiken, søker at finde den ideale kunstretning etsteds i fortiden. Sine emner søker man i fjerne landes romantik, eller man fæster sig ved det rørende eller pudsige i ens nærmeste omgivelser. Det seneste skridt er, at det rent maleriske, farven, seirer rent over formerne. Hertil kommer saa endelig, at der lægges mer vegt paa bildets opbygning, paa dets dekorative side, for saaledes at opnaa en mer poetisk farvevirkning. Av interessante resultater, forf. kommer til, nævnes: italienernes og spaniernes kunstkraft anser han utbrændt, russerne er svake efterlignere av franskmændene. Frankrike er fremdeles kunstens Hellas, men størst livskraft viser dog den germanske race.

Blandt de germanske malere han sætter høiest, er vor landsmand Munch: «I Munchs verker forefindes en urskogs storladne kraft. Han hører til de faa nutildags der virker

sjælelig . En uhyggelig hjertebeklemmende stemning er utbredt over mange av hans arbeider. Avsind og død er de frygtelige temaer . . . Og hvor vet han ikke ved sin malerkunsts vegt at fængsle ogsaa i andre bilder, hvor han gjengir ganske hverdagslige ting . . . Hans store bilde En nordisk sommernat» har f. eks. en dekorativ kraft uten like. Selv paa den største avstand blev det virksomt, i saa sterke samklingende akkorder bruser disse farver frem gjennem rummet . . . Og hvilken rytmus er der ikke i hans mindre landskaper . . . Altid har man følelse av, at et født malergeni i mægtig oprindelighet taler til os.»

Om det religiøse maleri i det 19de aarh. uttaler han den noget ensidige dom: «Det religiøse maleris historie i det 19de aarh. er en stor lidelseshistorie, en dødskamp, en kjede av mislykkede forsøk . Den dypeste grund hertil finder han deri, at vore dages kunstnere i det virkelige liv ikke længer finder slike sjælstilstande, som de bibelen fortæller om, og som behersket de gamle mestres tid. Paa den moderne verdensanskuelses grundvold kan ikke skapes stor religiøs kunst. Naar vi nordboer tænker paa Skovgaards arbeider i Viborgs domkirke, ser vi paa nært hold et bevis paa, at Muther dog tar feil, og feilen stikker i hans paastand: kristendommen er død.

Men Muther trodde ikke at religionens død var en lykke for kunsten. I bokens slutning uttaler han, at grunden til at kunstens kaar er saa magre i vore dager, hovedsagelig er den, at baandet mellem kunst og religion er brutt. Derved blir kunsten ikke længer for det store folk, men kun for kjenderne.

Olav Sinding.

KRISTUS I DET MODERNE VERDENSBILLEDE.

Av doktor *Kristen Andersen*, Kristianssand S.

Motto: Der er én Gud og én mellemmand mellem Gud og menneskene, det menneske Jesus Kristus. 1 Thim. 2. 5.

I.

Blandt de reformatoriske opgaver, som foreligger for denne tids kirke turde neppe nogen være væsentligere end den at bringe kristendommens teori i overensstemmelse med den nuværende tids verdensanskuelse, dens verdensbillede. For dem, som er overbevist om Jesu Kristi betydning som den universelle tilfredsstillelse av menneskets universelle og dypeste behov, for ham kan der ikke være tvil om, at Jesus Kristus i hele sin aabenbarelse maa kunne bringes i fuld overensstemmelse med sandheten i enhver verdensanskuelse.

At denne sandhet inden enhver tid kun er relativ og ikke har uttømt dybderne i den tilværelse vi har omkring os dette ophæver ikke forpligtelsen fra kristendommens side. Argumentet om videnskapens 20 aar gamle sandheter er intet andet end en utflugt for at undgaa at opta sakens vanskeligheter til personlig prøvelse. Ti er end sandhetserkjendelsen relativ, saa er den dog i sin relativitet paa vei mot fuldkommenhefen.

Naar jeg mener det at være en uomgjængelig pligt at la kristendommens teori følge sandhetserkjendelsens vekst, maa jeg straks ta en reservation. — Den høiere utviklede evne til *objektiv sandhetserkjendelse* indeslutter ikke evnen til en *dypere tilegnelse av Jesus Kristus*.

Det er nødvendig at ta denne reservation, fordi man undertiden hører fremsat den mening, at kristendommens aandsindhold skulde kunne forædles og løftes ved kulturen. Denne absurditet bèror paa en fuldstændig misforstaaelse av hvad kristendom er. Som et mystisk forhold til den levende Jesus Kristus er vor personlige kristendomsfylde avhængig av mystiske dispositioner i vort væsens dyp, disposi-

tioner av en ganske anden art end de forhold, som tilhører vort erkjendelsesliv og tankeliv. Likeoverfor den sterkt utformede erkjendelsesevne gjælder det meget mere, «at Jesu Kristi evangelium er jøderne en forargelse og grækerne en daarlighet». Heller ikke her er det imidlertid erkjendelsesevnen selv, som danner hindringen, men de sekundære mystiske dispositioner, som fremgaar av dens ensidige bruk. Det er dypest seet ikke den erkjendelsesmæssige vanskelighet, der skaper hindringen for naturvidenskapsmandens tilegnelse av Jesus Kristus. Det er en av den *ensidige bruk* av erkjendelsesevnen fremgaat utformning av hans menneskevæsen, som danner hindringen, og denne utformning karakteriseres væsentlig derved, at han svækkes i sin mottagelighet for livets umiddelbare indhold og værdi, der kun fornemmes subjektivt. Det er om denne utformning Jesus har sagt: «Uten at I omvender eder og blir som barn, kommer I ikke ind i Himmeriges rige.» I en forskjel mellem Kristi og menneskets *personligheter* ligger hindringen, ikke i en upersonlig meningsforskjel.

Dette ophæver imidlertid ikke kirkens pligt til at søke de erkjendelsesmæssige vanskeligheter utjevnet. Dens opgave lyder nu som altid: «Bered Herren vei; gjør hans stier like!» De erkjendelsesmæssige vanskeligheter er for de kristne selv en aarsak til indre delthet, der volder lidelse og tvil og for «verden» ialfald et moment der danner en hindring for umiddelbart og sterkt at fornemme Kristus som en virkelighet.

Ut fra disse synspunkter har jeg vovet et forsøk paa at fremsætte en del tanker, som er fremgaat under mine bestræbelser paa at faa helhet i min livsanskuelse, indad mystisk bunden til Jesus Kristus, utad behersket av den objektive verdensanskuelse.

Vort nuværende verdensbillede er bestemt av evolutionstanken. Kristendommen i den utformning, den har faat i den kirkelige teologi like til vor tid lar sig ikke anskue under evolutionstankens synsvinkel. Her ligger den store erkjendelsesmæssige hovedvanskelighet, der maa løses. Lar kristendommen sig ikke forene fuldt og helt med evolutionstanken, da er kristen-

dommen som verdensbeherskende aandsmagt domt, idet den ikke længer lar sig tilegne som realitet i samme forhold som verden («kosmos»). Det virkelighetsindtryk, som frembringes av det som sees og sanses vil da være sterkere end det, som frembringes av det aandelige, og da de er hinanden motsatte, vil de fremtvinge *et valg*, der vil gaa i retning av det sterkest virkende.

Naar det for nærværende viser sig, at denne avgjørelse kan undgaaes, da er det bare fordi den, som har valget utsætter det i haap om en av to ting: enten at forsoningen mellem kristendom og evolutionstanke dog findes, eller at evolutionstanken i fremtiden skal vise sig at være en feiltagelse. Da det sidste ikke vil indtræde er situationen den, at saasnart haapet om en forsoning av de to livsanskuelser definitivt opgis, indtræder avgjørelsen, hvis retning er nødvendig bestemt.

Tar vi nu i betragtning, at evolutionstanken, som i dette slægtled som aandsmagt er et særkjende for de mere dannede, i næste slægtled vil beherske massernes livssyn, da forstaar vi, at situationen er kritisk og kravet paa en løsning tvingende.

Den evolutionistiske verdensanskuelse ser verdensaltet som noget altid *vordende*, som dirigeres av iboende kræfter og er i stadig fremgang mot tilveiebringelsen av høiere former for tilværelsen. Denne utvikling fuldbyrdes gjennem tidsrum av utænkelig stor utstrækning. Dens utgangspunkt, dens drivende kraft og dens maal er alle ukjendte.

Det faktiske grundlag for denne anskuelse ligger paa to videnskabelige omraader: *astonomiens* og *biologiens*. Astronomien har ved sine undersøkelser tilrettelagt den del av utviklingen, som omfatter den anorganiske — livløse — ordningsproces (konsolidation), like fra nebulosemasserne til de ordnede, konsoliderede klodesystemer. Den biologiske forskning har paa den anden side tilrettelagt lovene for livets utvikling fra begyndelsen til den nuværende («temporære») fuldendelse i mennesket. Astronomiens resultater har universel betydning, biologiens kun terrestrisk — for vor jord, hvis liv den forsker.

Ut fra faktiske observationer er det for evolutionstanken en nødvendighet at se *mennesket* som et led i evolutionen fremgaaet av lavere tilværelsesformer. Ethvert forsøk paa at unddrage mennesket fra evolutionær oprindelse er paa forhaand dømt. Paa grund av huller i bevismaterialet kan et saadant standpunkt vistnok forfægtes i en akademisk diskussion. Men vor *virkelighetsberidsthet* overbevises ikke ved de argumenter, som lar sig høre i en saadan diskussion. De *allerede kjendte* forhold er tilstrækkelig til at gjøre menneskets evolutionære oprindelse fra lavere tilværelsesformer til «en til vishet grænsende sandsynlighet,» (foruten de tilstedeværende «mellemformer,» resultaterne av den sammenlignende anatomi og de nyere præcipitinundersøkelser[1]).

Hvad der i evolutionstanken maa opfattes som ubetinget faktisk er, forekommer det mig følgende:

1. Den progressive utvikling mot det mere fuldkomne, som foregaar gjennem tidsperioder av umaadelig stor utstrækning.
2. Menneskets sammenhæng med den øvrige tilværelse som et led i en række.

Hvad der derimot ligger utenfor den videnskabelige erkjendelse overhodet er saavel utviklingens maal som dens drivende kraft. Om denne er indesluttet i selve utviklingen, er «immanent» og om den maate hvorpaa den virker kan videnskapen ikke danne sig nogen mening.

[1]) Ved de nyere blodundersøkelser er det bragt paa det rene, at man ved at tilsætte til et dyrs blodvand blodvand fra en anden dyre*art* erholder bundblodfald *(præcipitation)* medens saadant bundfald ikke indtræder, naar blodvand fra to dyr av samme art sammenblandes. Likeledes har man fundet, at et dyrs blodlegemer opløses i blodvand fra et dyr av en anden art, medens de forblir intakte, om de tilsættes blodvand fra samme art *(hæmolyse)*. Man har i disse forhold fundet et overmaade fint reagens for avgjørelsen av spørsmaalet om artslægtskap mellem to dyreformer. Nu viser der sig, at mennesket og de anthropoide aber viser saadan artslægtskap, idet abens blodvand ikke fremkalder præcipitation i menneskets blodvand.

Rækkevidden av dette argument er meget betydelig og kan neppe fuldt vurderes av dem, som ikke er helt fortrolig med hele den herhenhørende tankegang. Argumentet er da ogsaa allerede bragt til anvendelse i aktionen mot den almindelige kristne tankegang.

Saa er da for os — som er bundne av denne verdensanskuelse — det store og for vor kristelige virkelighetsbevisthet avgjørende spørsmaal dette: Kan de guddommelige frelseskjendsgjerninger, saaledes som de er aabenbaret i Jesus Kristus helt og fuldt forenes med denne verdensanskuelse, om hvis universelle gyldighet vi er overbevist? — Hvorledes svaret paa dette spørsmaal har stillet sig for mig er det mit ønske at anskueliggjøre gjennem nedenstaaende utvikling, som omfatter følgende 2 punkter:

1. Jesus Kristus som evolutionens maal.
2. Hans frelsende gjerning seet under evolutionens synsvinkel.

I mine bemerkninger om disse punkter er jeg mig vel bevidst ikke at fremsætte eksakt naturvidenskabelig tænkning. Det er heller ikke min hensigt. *Kristendommen kan aldrig bli mondæn evolutionsvidenskab*, veien til Jesus Kristus kan aldrig bli den eksakte empiriske forskning. Den evolutionistiske livsanskuelse er ensidig og fremgaaet av tankens middelbarhet, kristendommens livsanskuelse er alsidig og fremgaaet av livets umiddelbarhet. Kristendommens opgave er derfor kun denne i sin alsidighet at indføre den videnskabelige ensidighet, forsaavidt denne er korrekt. Evolutionstankens korrekte ensidighet bestaar nu kristelig seet deri, at den har utdybet erkjendelsen av Guds væsen som verdensskaberen og paavist, at det er en Guds væsen iboende nødvendighet, at han opnaar sit maal med skabningen ved at la den utvikle sig skridtvis og at dette gjælder al skabning, ogsaa mennesket.

I tilslutning hertil kunde det være ønskelig at paavise hvilke ændringer, der er nødvendig i den kirkelige kristendomsanskuelse og i forholdet til den hellige skrift. Da dette imidlertid bør sees under mere generelle synspunkter vil jeg her ikke i større utstrækning berøre dette spørsmaal. Kun saa meget vil jeg paapeke, at intet av hvad Jesus efter de evangeliske beretninger har sagt eller gjort lægger hindringer iveien for at anskue ham saaledes som jeg i det nedenforstaaende har forsøkt.

*

1. *Jesus Kristus som evolutionens maal.*

For med engang at komme til sakens kjerne, vil jeg straks nævne hvad der forekommer mig at være den eneste mulige løsning paa de erkjendelsesmæssige vanskeligheter ved kristendommen. Denne løsning ligger deri, *at man paa den ene side helt ut akcepterer evolutionsteorien: men paa den anden side indser, at Jesus Kristus er evolutionens maal.*

Forutsætningen er forestillingen om Gud som al tilværelses fornuftige ophav. Denne forestillings sammenhæng med en dertil svarende realitet kan ikke bevises. Den maa antages i umiddelbar tilegnelse. Men erfaringen viser, at den ligger alt menneskevæsen nær; det er kun et minimum av mennesker, som ikke i en eller anden form tror paa en Gud, er deister. I grundforestillingen om Gud som tilværelsens ophav ligger intet, der umiddelbart hindrer den teoretiske tilegnelse av kristendommen.

Begynder vi saa vor tankerække ved livets opstaaen paa jorden, da er det for det første indlysende, at det ikke spiller nogen rolle, enten livets frembringelse av det uorganiserte fordrer en underfuld indgripen eller ikke. Det er likegyldig enten vi tænker os hele den jordiske tilværelse indesluttet i kim-form (potentielt) i den oprindelige urtaakes anlæg eller vi tænker os, at der kom et livskim utenfra og satte nok en begyndelse, livsorganismernes i motsætning til den livløse natur. La os for klarhets skyld anta, at livet er «skapt» paa jorden som urcellen. Potentielt indeholder denne da alle de kvaliteter, som senere utvikles, og den indeholder dem paa en saadan maate, at de har en tendens til stadig utformning mot høiere tilværelsesformer.

Spørger man sig nu med én gang ved utgangspunktet om det fornuftige maal for en saadan evolution, da synes det at ligge overordentlig nær at anta, at maalet er *utformningen av individuelt liv, der bevidst kan erkjende paa den ene side sin egen paa den anden side Guds tilværelse og paa basis av denne erkjendelse elske Gud sit ophav og fornemme hans gjenkjærlighet.* Maalet er naaet, naar det evolutionerede individ *fuldt ut* erkjender Guds væsen, *fuldt ut* selvhengiver sig til ham i kjærlighet og fuldt ut fornemmer hans gjenkjærlighet.

alt medens individet vedblir at være individ. En utvikling, som endte med at individet gik op i Gud — paa pantheistisk vis — vilde i virkeligheten ikke være en evolution men en *cirkelbevægelse*, en tilbakevenden til utgangspunktet uten noget opnaaet maal. Den eviges hensigt maa være utformningen av noget fra utgangspunktet forskjelligt, som har evighetens karakter.

Dette evolutionens maal er naaet i Jesus Kristus, der paa den ene side fuldt ut erkjender Faderen, paa den anden side fuldt ut elsker ham i fuld selvhengivelse og fornemmer hans fulde gjenkjærlighet. — I det øieblik, da Jesus Kristus stod for Guds, Faderens og verdensskaberens øie, i dette øieblik er evolutionen *objektivt sett*, fuldendt. Gud har opnaaet sit maal: Hvad der i potentiel ubevidst koncentration laa indesluttet i det oprindelige livselement staar i aktuel bevidst utformning for hans aasyn. «Denne er min søn den elskede i hvilken jeg har velbehag.»

At Jesus Kristus nu virkelig danner den yderst mulige tilnærmelse av menneskelig begrænset tilværelsesform til det guddommelige væsen staar fast for alle kristne. *Ut over Jesus Kristus gives ingen evolution.* For den sags skyld kunde Gud avsluttet verdensløpet den dag, da den til evighetens fylde utviklede kjærlighet lyste ut over jorden fra korset paa Golgatha.

Ser man imidlertid i denne Jesu stilling som den høiest mulige tilnærmelse til det guddommelige resultatet av en evolution, da falder med en gang to store vanskeligheter bort.

Ut fra den umiddelbare oplevelse anskuer kristendommen Herren og har altid anskuet ham *som den av Gud sendte frelser*. Og den tænker herved paa Gud som den i Kristi tilblivelsesøieblik momentant indgribende. – For dem, der saa tilværelsen under det jødiske verdensbilledes form, med dets sterkt begrænsede tidsperioder falder denne anskuelse ikke vanskelig. Og dette syn har saavel apostlerne som den senere kirke hat indtil vore dage. Der behøves ingen anden forklaring end den, at verdens frelser kom, da verden var skikket til at motta ham. I overensstemmelse hermed falder det let at se en nærliggende grund for hans komme netop da i de særlige forhold i det romerske verdensrike i religiøs, filosofisk og social henseende.

For os blir denne forklaring ikke saa fyldestgjørende. Thi for *vort* blik aapner sig forut for Kristus tidsrum av umaadelig varighet, hvori mennesker har levet og lidt, mennesker, som han dog ogsaa skulde frelse. Og disse tidsrum har en saadan utstrækning, at de 1900 aar som er henrunden siden han levede paa jorden skrumper ind til et øieblik. Seet i lys av menneskeslægtens historie er Kristus et barn av igaar. — Hvis Gud har sendt sin Søn som menneskenes frelser ved en direkte indgripen i den *ortodokse tænknings forstand*, da spørger vi med rette: Hvorfor sendte han ikke denne frelser før? Hvorfor skulde millioner og atter millioner av frelsetrængende mennesker gjennem skiftende aartusener gaa i graven, førend frelseren endelig kom for blandt andet at forkynde, at denne slægt, hvis frelser han er, seet som en helhet nu hælder mot det store og alt avsluttende endeligt?

Fordi slægten kun kunde frelses ved ut av sig selv at *evolutionere* sin frelser, *fordi* menneskeslægten kun kan frelses ved Menneskenes søn, og *fordi* denne Menneskenes søn er noget saa uendelig ophøiet, at kun aartuseners vekst under Guds hegnende og beskjærmende og livgivende virksomhet kunde frembringe ham. Derfor fødtes verdens frelser ved verdens aftentide.

Derfor skuede ogsaa Kristus «enden» som nær. Fordi der ikke længer var noget yderligere evolutionens maal. Fordi Guds skabevilje var fuldbyrdet paa et væsentlig punkt.

Jordlivets utviklingsmaal var naaet i Jesus Kristus. Guds skabervilje hadde realisert sin hensigt, *hvis denne hensigt kun hadde ligget i det enc plan av hans væsen, som evolutionsteorien har erkjendt.* Dette ved en utvikling av det potentielle og ubevidste at frembringe det aktuelle og bevidste. Dette «plan i Guds væsen», som evolutionsteorien har grebet, er uten al tvil baade en realitet og en nødvendighet i Gud; men det er av evolutionsteorien anskuet i ensidighet, og seet i denne ensidighet gir det likesaalidt noget reelt uttryk for Guds væsen i sin fylde, som et plan gir noget uttryk for den stereometriske figur, hvorav det er tat.

Da vi ved utgangspunktet for denne utvikling forsøkte at klargjøre os det maal, som maatte staa for Guds skaber-

øie, fandt vi det at maatte være utviklingen av individuelt liv, der bevidst kan erkjende paa den ene side sit eget paa den anden side Guds væsen og paa basis av denne erkjendelse elske Gud sit ophav og fornemme hans gjenkjærlighet.

Som evolutionens maal er det da den første bestemmelse ved Jesus Kristus, at han erkjender Guds væsen og derigjennem paa den ene side sit eget forhold til Gud og paa den anden side den derav utgaaende opgave i selvhengivende kjærlighet.

Den første del av denne erkjendelse rammer det omraade, som evolutionsteorien maa forbigaa som transcendentalt: spørsmaalet hvorfra» utviklingen kommer, hvorved, ved hvilke kræfter den er betinget. Jesus Kristus ser sig fuldt ut, virket, frembragt og fuldendt av den personlige Gud. Han føler sig staaende i et mystisk enhetsforhold til denne Gud, et forhold, som han uttrykker ved det menneskelige sprogs sterkeste uttryk for avhængighet og indre forbindelse med samtidig bevarelse av individuel selvstændighet, ved uttrykket *Guds søn*. Gud selv er evolutionens *hvorfra* og i like saa høi grad, som han ut fra sin evolutionære sammenhæng er *Menneskesønnen* i likesaa høi grad er han ogsaa *Guds søn*. Fordi han er fremstaaet ved et umaadeligt spring i evolutionen er han i denne sin stilling som den fuldt evolutionerte *den enestaaende* i sit Gudsforhold. Men: «Gud har forut bestemt dem, som han forut kjendte til at vorde *likedannede med hans* Sons billede, forat han, Sønnen skulde være den førstefødte blandt mange brødre.» (Rom. 8, 29). Det samme maal, som Jesus Kristus har naaet skal ogsaa hans brødre naa, kun at han i al evighet skal være den førstefødte blandt de mange brødre og den, hvorved alle de andre er naaet frem. Sønner av den samme fader skal de alle bli. Jesus Kristus er i sit gudsforhold enestaaende for det første i tiden for dettte gudsforholds virkeliggjorelse. («den førstefødte»), dernæst i dette gudsforholds dybde, men ikke *i dets væsen*. Thi hans som vort Gudsforhold er begrænset til det ved menneskelig tilværelsesform mulige («min Fader er større end jeg»).

For Jesu Kristi tilblivelse er efter det foregaaende livets evolution i sin almindelighet og menneskeslægtens i særdeles-

het den uundværlige betingelse. Hermed er imidlertid ikke sagt, at Jesus Kristus kan opfattes *blot* og *bart* som det evolutionære produkt av det i det oprindelige livselement potentielt givne. Den naturvidenskabelige *tænkning* — og kun om denne kan her tales, idet naturvidenskabelig *observation* ikke er tilstede i tilstrækkelig grad til derpaa at bygge erfaringer — den naturvidenskabelige *tænkning* ønsker kun at regne med den fra først av indlagte, immanente kraft og kjender ingen indgripen av Gud utenfor denne. Den umiddelbare religiøse bevidsthet kjender derimot Gud som et ogsaa utenfor fænomenerne staaende bevidst og handlende væsen der griper ind omend angrepspunkterne unddrar sig sandsbar kontrol. Denne umiddelbare religiøse bevidsthet fornemmer ogsaa umuligheten av at der midt i en syndefuld slægt pludselig kan fremstaa et syndefrit individ som en blot og bar fortsættelse av den forutgaaende syndefulde række. Den har derfor altid fastholdt, *at Jesus Kristi tilblivelse skyldes et dobbelt moment:* paa den ene side en naturlig forløpende utvikling av slægten mot det mere fuldkomne, men paa den anden side en direkte og ny indsats av Gud i slægtens liv.

Begge disse momenter maa sammenholdes og fastholdes for at faa forstaaelsens skjær over slægtens frelsesmuligheter. Gud vil ganske vist, at denne slægt skal frelses, og han staar paa sin side altid færdig til at indføre i den de nye aandsmomenter, som til denne frelse er fornoden. Men ifølge en nødvendighet ved hans væsen — en nødvendighet, der finder sit uttryk i evolutionens lov — kan han kun sætte sin indsats ind i forhold til det trin utviklingens gang til da har naadd. Og i samme øieblik, da slægten har naadd det maal at kunne frembringe fra sin side et produkt av sin evolution, der kan motta den guddommelige indsats i sin fylde, i samme øieblik sættes den ogsaa ind.

Jesus Kristus er saaledes fremstaat ved en samvirken paa den ene side av slægtens spontane evolution og paa den anden side av en guddommelig indsats av nye momenter. Men resultatet av denne samvirken er vel at merke *et sandt og virkelig menneske*. Mennesket blev ikke Gud: men Gud *blev menneske*, logos *blev kjød*. Og det er netop *det menneske* Jesus Kristus, der kan frelse os. Dette menneske har sagt

om sig selv ut fra sit kjendskap til sin tilblivelses hemmelighet, at han er *Guds son*, men han har aldrig sagt, at han *er Gud*.

Vi er herunder kommet ind paa grænsen av spørsmaalet om den saakaldte *præeksistens*. Det synes at maatte være klart, at Jesus Kristus som det historiske individ, der levede i jødeland for 1900 aar siden ikke har været præeksistent. Hans præeksistens kan vel ikke sige andet end at de guddommelige potenser, der medvirkede i hans frembringelse, de guddommelige nye indsatser, har hat en art av individuel selvbevidsthet i Guds væsen fra evighet av. Tankerne om præeksistensen er saaledes tanker om bestemmelser og bevægelser i Guds evige væsen. Det er selvindlysende at disse tanker for os savner ethvert positivt indhold. Hvad der for os alene har praktisk betydning er dette, at Guds kjærlighet saaledes har været rettet mot denne slægt, at han har gjort en indsats i den av sit eget væsen for at frelse den. Hvad der ligger forut for denne indsats har iallefald kun betydning for den ene og enestaaende i hvem den er fuldbyrdet.

Spørsmaalet om Jesu underbare fødsel har jeg med hensigt ikke berørt. Dette spørsmaal er helt ut av historisk art; om man slutter sig til det eller tar avstand fra det avhænger ikke av nogen indre nødvendighet i saken selv, men av bedømmelsen av den evangeliske beretnings autoritet. Guds underbare indsats kan likesaa vel *tænkes* at ske til et produkt av naturlig menneskelig avling som til et ad mirakuløs vei fremgaaet. At vilde forsøke paa at paavise *nødvendigheten* av jomfrufødselen er en naiv apologi som vistnok i sakens egen interesse bør opgives. En ganske anden sak er det, om man føler sig overbevidst og bunden av den historiske overlevering i og for sig.

2. *Kristi frelsende gjerning sett under evolutionens synsvinkel.*

Vi har i det foregaaende forsøkt at faa et indblik i forutsætningerne for Jesu Kristi væsen og tilblivelse, saaledes som det kan anskues av os ud fra hans egne uttalelser sammenholdt med vort kjendskap til Guds væsen ad den naturvidenskabelige erkjendelses vei.

For Herrens eget blik aapnede sig samtidig med hans stigende erkjendelse av sit væsens art ogsaa den herved betingede opgave i selvhengivende kjærlighet til slægtens frelse. Det er denne hans frelsende gjerning vi i det følgende vil gjøre til gjenstand for vor overveielse.

Hans erkjendelse av Faderens væsen viste ham denne opgave. Den viste ham det guddommelige Faderhjertes vurdering av *individet* likefra spurven, som falder til jorden til det enkelte menneskehjerte, viste ham glæden i himlenes rike over den ene synder som faar et nyt sind.

Med denne erkjendelse, som vi paa Herrens autoritet gjør til vor, kommer vi for at bibeholde et tidligere brugt billede ind i et andet plan av Guds væsen, et plan, som evolutionsteorien ikke har erkjendt. Den kjender kanske til nod en Gud, der er *artens Gud* og som med megen fornuft og ikke uten en vis kjærlighet vaager over og fremmer artens evolution, mens individet for ham kun blir et overgangsled uten selvstændig betydning i den fremadskridende række. Jesus kjender *individets Gud* og føler hans hjerte slaa for individets skjæbne.

Men individets skjæbne blir inden menneskeslægten av en uendelig betydning, fordi individet her har opnaaet uendelighet. Individets uopløselighet staar for Jesus Kristus som en umiddelbart given realitet. «Græsset er idag og kastes imorgen i ovnen, men I!» hvor uendelig høiere staar I!

Dette fortrin fremfor den øvrige skabning tilspidser til det yderste livets konflikt. Thi tænkt som en uendelig fremadskriden i det gode og i livets fylde kan det bli — og maa med nødvendighet kunne bli — en uendelig fremadskriden i det onde og i dødens tomhet. Evighetslivets herlighet lægger de evige konsekvensers forfærdelige alvor over slægtens liv. Saa gjælder det for denne slægts individer med den uendelige utstrækning at finde og gripe det indhold, der kan fylde dens evighets-utstrækning. Men dette indhold er alene Gud og hans kjærlighet. Den maatte frem til Gud. Guds maal med sin skabning og skabningens behov falder her sammen i ét punkt.

Men som der i naturens verden er en fælles drivende kraft, hvorved alt bevæges, hvorved alt holdes sammen og

hvorav kanske tilslut al naturlig kraftytring forklares, saaledes er der ogsaa i aandens verden en eneste kraft, der bevæger alt: kjærligheten. Alene ved *kjærligheten* kunde Gud drage menneskene til sig. Svarende til Guds store kjærlighet maatte der utvikles i menneskenes sind en tilsvarende kjærlighet, hvori Gud kunde finde hold for sin indgripen og løfte menneskene op til sig.

Fordi den gjensidige kjærlighet er den naviselige forutsætning for maalets opnaaelse og den kraft som alene bevæger hen mot maalet, derfor kunde slægten ikke frelses ved nogen akut indgripen av Gud som den enevældige og enehandlende. *Maalets opnaaelse forutsætter gjensidighet.* Mennesket maa *selv* naa frem til Gud. Mellem klarheten av Guds kjærlighetsaabenbarelse og menneskets forutsætninger til at motta aabenbarelsen maa der bestaa et nødvendigt forhold. Slægtens utvikling i brudte linjer mot sit maal og dens endelige frelse i Kristus er *livsbevægelser* og følger det levende livs love ikke juridiske eller sacrificielle formler. Og disse livets love er væsentlig to: *Den som har, ham skal gives. Den som intet har fra ham skal endog det tages, som han har.* Men at utviklingen gik i *brudte linjer*, og at maalet kun naaedes gjennem *frelse*, det skyldes en tredje livets lov, den, at *det onde har selvstændig betydning som aandsmagt i livet ved siden av Gud.*

Saa skimter vi Guds Faderhjertes higen og længsel efter at faa tændt kjærlighetens ild i menneskenes hjerter. Skimter bevægelser av smerte og skuffelse, av haab og av glæde, men aldrig av den fulde opnaaelse. Indtil det lykkedes i ham den ene, som fandt ind til Faderens hjerte og der fandt, — foruten *sin* lod og del, som vi ikke tør tale om — ogsaa sin opgave: at føre sine brødre ind, de brødre, med hvem han var ét i slægtsammenhængens realitet.

(Forts.).

MORKVALER.

Av *Nina Moe Leganger.*

8de mai.

Hun laa i stille forundring borte i sengen og saa sig om. Hvad var der i grunden hændt? — Likesom en tid, der var skutt ut av hendes tilværelse — et tomt rum. Men nu vendte tankerne tilbake — de lette efter noget. En smerte dirrede gjennem dem. Nei, de kunde ikke gripe det. — Det sang i luften, lik vinden i telefontraade.

Tankerne maatte ut igjen og lete — fandt ikke andet end barneklynk. Aa nei! hvad var det?

Lemmerne føltes som bly. — Eller kanske hun ikke hadde nogen. Var det hendes hænder — det hvite, tunge, der laa foran paa tæppet?

Gjennem de sammentrukne gardiner i sykeværelset kom en solstraale hoppende tvers over sengetæppet.

— «Her er jeg.» — sa den. «Jeg er livet, det, du var nær ved at slippe.» — —

— Livet! Tankerne fanget den. Livet, det var noget som varmet, saa bevisstheten vokset og tankerne blev klarere.

— Der kom barneklynket igjen. — Jo, det var et barneklynk. — En skjælven gjennemfor hende. — Hun skulde jo gi et barn livet — hvor var det? — —

Tanken kom bærende frem med noget som pludselig stod klart: Hun erindrede en stor, legemlig smerte, slik, at alle sanser taptes . . . . . og saa noget blødt dulmende, hun sank ned i og forsvandt. Saa kom det store stykke, der var tat ut av hendes tilværelse.

Hjernen maatte ha opfattet det svake barneklynk i det øieblik, hun gled ut i det dype, tomme rum og gjemt paa det til nu bevisstheten vaagnet.

9de mai.

Hvor det gjorde godt at faa drikke. — Hun drak i lange, begjærlige drag. — Hvem var det, som førte glasset til hendes læber?

Drømte hun, hun var paa et sykehus? Det var jo en søster med en hvit kappe og et venlig ansigt.

Hun faldt hen i døs, men vaagnet snart. Jovist var hun hjemme. Døren stod paa klem til daglistuen. — Kunde hun bare løfte hodet lit og se ind!

Der stod arbeidskurven paa sybordet med strømperne, som skulde stoppes til gutterne.

Gutterne! — Blodet strømmet varmt til hjertet. Det gav kræfter. — Liv! Hun var jo mor til tre prægtige gutter.

Men hvor var de? — Alt hørtes saa stille.

«Gutterne mine!» Hun prøvet paa at si det høit, uten at det lykkedes. —

Litt efter samlet hun alle sine kræfter, idet hænderne krammet lakenet.

«Drikke!» Der var menneskelig lyd i stemmen, den blev hørt. Glasset kom igjen. Det gjorde godt. — Atter blev hun borte i døsen.

— Stilhet. Utenfor øsregnet det.

Pludselig fo'r den syke op og naadde at reise sig halvt, støttende albuerne mot hodeputen. Ansigtet blir spændt, lytter lik en hund, man har tat hvalpen fra. — En svak støi høres langt borte

Hansemand! — Maa se Hansemand! —» Et mat smil gled over de bleke træk.

«Fruen skal faa se Hansemand i morgen. De har det godt alle tre, glæder sig til at komme ind til mor.»

Sykepleiersken la hende atter varlig ned paa puten.

— Tankerne fik det travelt en ganske liten stund, tumlet med: Mor — Hansemand — glæde — glæde!

Hun var saa underlig træt — sove — sove!

17de mai.

Der var nogen som græt. Hun saa fra den ene side til den anden. — Hvem var det?

Hun kunde virkelig høre sin egen stemme nu og bevæge lemmerne. Hænderne lette bort over tæppet, fandt en nakke. Haanden blev liggende, strøk og glattet.

Den nakken kjendte hun nok. Hvor hun elsket den!

— «Du maa ikke forlate mig. — Gaa ikke bort.» hulket han.

«Jeg gaa bort. — — Kom nærmere!»

Manden skjøv sig paa knæ opover langs sengekanten. Hun tok hans hode, la det ind i sin arm. Han lot det villig ske.

— — «Men har du tid. — Kontoret?» Hun smilte lykkelig om end litt forlegen.

Han trykket ansigtet varlig mot hendes bryst.

«Magge, Magge!»

Det var jo kjælenavnet fra de aller første dage, de levet sammen. Kunde hun svare med hans? — Underlig! han var likesom blit saa tør embedsmand — i det senere, at det ikke passet.

«Du maa ikke gaa bort, du maa leve — Har saa meget at be om tilgivelse for.»

«Aa du mener, du var — du syntes, jeg brukte for meget, naar — —»

«Nei, nei Magge! Du var den prægtigste kone i verden. Hvor du fik det til. Aa, hvor jeg beundret dig. — Saa uten alle fordringer —»

«Du, du beundret mig?»

— Det var da helt pudsig — Johannes beundret hende! Nogen stotvise kluk steg op av hendes bryst. — Det skulde være en liten lykkelig latter. Straks efter blev hun alvorlig.

«Johannes, tænk, om du hadde sagt dette for længe siden. — Bare en gang!»

Hans store, kraftige, solbrændte haand sluttet sig om hendes. — Nu var det hans stemme, der skalv. «Ser du, gamle folk som vi — sier ikke saadant.»

«De sier ikke saadant. Nei, de gjør vel ikke det. — — Men vet du,» hvisket hun neppe hørlig ind i hans øre, — «vet du, det var lykke, om de gjorde det.»

«Lykke, lykke!» Det begyndte at hulke i ham igjen. Forsigtig stak han armen ind under puten, hørte like ved øret, hvor hjertet slog bak natkjolen.

Magge, Magge, kan du tilgi mig?»

«Jeg forstaar ikke. — Kan jeg ha noget at tilgi dig uten — kanske — — —»

«Jeg mener, at da du nu blev saa syk. — Du vet, da Hansemand kom, sa doktoren — — En gang til saa — Men

jeg trodde, tænkte — — Det er jo naturens orden . . . . . Kvinderne — den vil nok. — —

«Naturens orden. Ja, det er vel saa. Kvinderne de skal. — Med smerte skal du — — —» En tanke slog ned i hende.

«Johannes, Johannes, hvor blev mit barn av?»

«De maatte — maatte — —»

«Johannes!» Hun gjorde forsøk paa, at løfte hans hode op og se ham ind i øinene. «Si det Johannes. det var en liten pike og de, de — Tullemor, Tullemor, som jeg drømte om de lange, søvnløse nætter — hun, jeg bar under mit hjerte — — Johannes, Johannes — dræpte de Tullemor!» skrek hun.

«Magge, Magge — Gud tok hende, Gud —»

«Johannes tror du, tror du, jeg faar se Tullemor? — Si Johannes, si,» — brøt det ut i endnu sterkere sjælenød — «at du tror, der er et rum i himmerike — et av de mange værelser for dem, som ikke — — ikke fik daabsvandet — og saa for alle dem, dem, de dræpte! — — Si mig, Johannes. — — Aa, hvad vet jeg, hvad vet jeg. — Er det naturens orden, der gaar mot Gud — Eller er det Gud, som bryter — bryter — — — —»

— Nede paa gaten bruste festtoget frem, hornmusikken spillet støiende: «Sønner av Norge».

Inde fra spisestuen lød en barnestemme helt høit oppe i diskanten:

— «Hu-ra for 17de mai!»

Den brutale larm skar gjennem den sterke mand. Han hævet de foldede hænder mot himmelen og det steg fra hans sjæls smertefyldte dyp:

— «Herre! du som selv har gaat smertenes vei — forbarm dig over os!»

VERDENS ÆLDSTE LOVBOK.

Av cand. teol. *Sigmund Mowinckel.*

I.

Over et halvt aarhundredes utgravninger i det gamle Babyloniens og Assyriens vældige ruinhauger har fra tid til anden bragt de mest uanede skatte av tidlig kultur for dagen. Vor historiske horisont er blit utvidet til det dobbelte. Den eventyrglans hvori verdensbyen ved Eufrat stod for grækerne, de taakede forestillinger de hadde om østens pragt og «magernes» visdom, hvorav endog en Pytagoras og en Platon skal ha øst, er vistnok ofte blit berigtiget, men vel saa ofte klarnet og bekræftet. Mer og mer ser vi, at skal vi søke kilderne til vor egen kultur, nytter det ikke at stanse i Hellas eller Ægypten. Vi maa til Babylons floder. Denne kulturs fødsel er skjult i ugjennemtrængelig mørke. Op imot begyndelsen av det tredje aartusen kan streifene av historiens lyskaster række. Og vi mere aner end ser, ikke en begyndelse, men et høidepunkt, mot hvilken Nebukadnesars Babylon kun var en skrøpelig renaissance. Men tiden en 7 –8 hundrede aar senere ligger i klar belysning, og det vi ser er nok til at fylde os med undren. Ikke mindst bidrar hertil verdens ældste lovsamling, den berømte kong *Hammurabis lorbok* fra før 1900 f. Kr.

Kun i uegentlig forstand en *bok*. Den er en $2^1/_4$ m. høi sort dioritbauta, fundet i Susa ved nytaarstid 1902 av en fransk arkæologisk ekspedition under de Morgan og Scheil. Øverst paa stenen er kongen selv avbildet, staaende foran solguden som overrækker ham lovene. Derefter følger indskriften, 282 paragraffer, elegant indgravet. Endel av dem, 5 linjer, er blit bortmeislet. Oprindelig stod stenen nemlig i soltemplet i Sippar i Babylonien. Herfra er den, sandsynligvis i det 12. aarh. under et erobringstog blit ført til Susa av

en elamitisk konge. Bortmeislingen har han latt foreta for at forherlige sin bedrift.

Det er ingen overdrivelse at erklære denne lovbok for det betydningsfuldeste historiske dokument som er kommet til os. Ikke mindst fordi dens dato og tilblivelse staar fast; det gjælder i almindelighet ikke de andre gamle love, f. eks. den mosaiske. Som juridisk system er den jo meget mangelfuld; eller rettere, der er ikke egentlig noget juridisk system i den. Men som kulturdokument er det, den avtvinger beundring. Vi ser her paa en overraskende maate like ind i det daglige liv, i forretning, i jordbruk, i familie, i sociale forhold, som det artet sig for over 4000 aar siden. Nogen træk av alt dette er det, jeg i det følgende skal gi.

Det herredømme, den sagnomkransede kong Sargon av Agade (ca. 2800) hadde utbredt over hele Forasien til Kypern, var styrtet i grus. Flere smaastater skiftedes om hegemoniet over de gamle riker Sumer og Akkad (Syd- og Nordbabylonien). Et nyt lag semitiske indvandrere holdt paa at sætte sig fast. Fra dem hævet sig et dynasti i Nordbabylonien, og dettes sjette konge *Hammurabi* (1945—1900) gjorde Babel til sin hovedstad og la herfra Eufrat—Tigrislandene og Syrien med Palæstina under sig, gjenreiste den gamle stormagt. Denne delvis nye befolkning betydde intet brudd i kultursammenhængen. Som saa ofte opslukte landet erobrerne. Hammurabi selv var helt ut en babylonier, følte sig som kongen over kulturstaten. Ikke mindst ved sin lovbok, hvor for en stor del den tidligere sædvaneret var kodificert, viste han det.

Som faa av de orientalske despoter har han forstaaet en herskers pligt. Saaledes begynder han sit verk:

«Da Anu, den ophøiede, og Bel, himmelens og jordens herre, som raader for landets skjæbne, hadde overdraget Marduk (byen Babels gud) herredømmet over menneskene paa jorden . . . ., da kaldte Anu og Bel, for at fremme menneskenes vel, mig Hammurabi ved navn for at skaffe retten gyldighet i landet, tilintetgjøre de slette og onde, forat den sterke ikke skal skade den svake, forat jeg kan opgaa som Schamasch (solguden, rettens gud) over de sorthodede (o: menneskene) og lyse over landet».

Med andre ord: det er den ordnede retsstat, ikke bare et rike, han vil grunde. Eller befæste.

II.

Det billede av de sociale forholde, Hammurabis lovbok fremviser, er i grove træk følgende.

Øverst stod den uindskrænkede *konge*. Han var konge av Guds naade. Orienten er det som har skapt det begrep. Efter teorien hadde han sit rike i len av Marduk. Religionen dannet derfor en grænse for hans magt. Men til religionen hørte ogsaa skik og bruk, den almindelige retsfølelse. Ti alt bestaaende hadde religios sanktion. «Marduks son» kunde saaledes ofte nok komme i et trykkende avhængighetsforhold til Marduks tjenere, presterne. At han ikke har følt sig ophøiet over loven viser den omstændighet at hans benaadningsret ikke var ubetinget. Ellers dannet kongen i retslig henseende den øverste instans. Til ham kunde alle appellere. Det blev altid i orienten regnet for kongens vigtigste opgave. Dens fyrsteideal var den for alle tilgjængelige overdommer. Over mulig uret skulde kongen «vredes hver dag».

I administrativ henseende var kongens forbindelse med rikets dele oftest i de orientalske stater meget løs. De var grundet paa lens- og vasalforholdet Av egentlige embedsmænd var der ofte ikke andre end hærens og hoffets. Dette var i Hammurabis stat et overvundet standpunkt. Ialfald i selve staten Babylonien (lydlandene vet vi intet om). Enheterne i riket var bykommunerne med de tilhørende jordeiendomme. Med sit tempel utgjorde hver by en kultusenhet, en menighet. Deres forfatning var et aristokratisk-hierarkisk selvstyre. Men i mange henseender stod de under kronens, «paladsets» myndighet. Overfor staten var byens borgermester og raad ansvarlig f. eks. for den offentlige sikkerhet. Der var ogsaa direkte kongelige embedsmænd. Loven nævner saker, som sorterer direkte under «paladset». Her vet vi forresten ikke stort. Ved en kurerpost kunde centralmyndigheten holde sig underrettet om tilstanden rundt om i riket.

Blandt klasserne indtok presterne en høi stilling. I kraft av den statsretslige teori om guden som eier av landet, og

som indehavere av den høieste dannelse hadde de en vældig magt. De dannet en adelsstand med mange privilegier. Dommerne tokes av prestestanden. Til templerne laa store jordegodser, som økedes ved testamentariske gaver og stiftelser. Deres talrike tjenerskap rekruttertes av adoptivbarn som fattige folk forærte dem, av ubemidlede, der gav sig i klient- eller slaveforhold til dem Templerne drev store pengeforretninger, og de bevarede kontrakter o. l. viser, at særlig prester og prestinder drev handel. Blandt andre begunstigelser hadde presteskap og tempel ogsaa skattefrihet. «Tempeljomfruerne» og «Marduks kvinder», en slags nonner eller mulatinder, hadde fri forføiningsret over sin eiendom, hvad døtrene ellers ikke hadde. — Til tempelpersonalet hørte ogsaa prostituerede, hieroduler, som hengav sig til gudernes ære, et utslag av en raa naturkraftkultus. Erhvervet gjaldt likesaalitt som den almindelige prostitueredes for vanærende.

Hovedmassen av befolkningen var de *fribaarne*, den almindelige mand, jordeier eller haandverker. En særegen stand blandt disse utgjorde *krigerne*. De var mot en forlening av kongen forpligtet til krigstjeneste. Lenet kunde bestaa baade av jord, hus og fæ. Det var uavhændelig, kunde hverken gives i pant eller sælges. Skede saa allikevel, tapte kjøperen sine penge. Det kunde ikke engang brukes til at løskjøpe krigeren av fangenskap. Strak ikke hans privatformue til, paalaa den pligt hans hjemsteds tempel eller paladset. Til gjengjæld var krigeren forpligtet til at holde lenet under kultur. Forsømtes det, kunde hvemsomhelst dyrke det, og efter tre aars hævd indtræde i hans rettigheter og pligter. Det arvedes til ældste søn; var han umyndig, beholdt moren midlertidig en tredjedel til hans opdragelse.

Under den fribaarne i rang stod den *frigivne*. I bestemmelserne om skadeserstatning vurderer loven ham bare til det halve eller en tredjedel av den fribaarne. Men da han oftest stod i stats- eller tempeltjeneste (var guds eller paladsets frigivne), stod han faktisk høiere. Hans eiendom nøt saaledes delvis den samme beskyttelse som kongens og templets.

Slaven var selvfølgelig en ting. Men hans kaar var dog betydelig bedre end efter den romerske ret. Han kunde med retslig virkning ha eiendom og saaledes løskjøpe sig. Eller

drive egen forretning. Ikke sjelden adoptertes han av sin herre mot at underholde ham. Han blev derved «fribaaren», hvad der ytret sig i besiddelsen av slegtsregister. Som slave var han nemlig ikke søn av nogen, men kun et «hode». Der var ogsaa retslig egteskap mellem slaver og frie kvinder; barnene var frie; farens efterlatte formue deltes mellem dem og herren. — Foruten husslaverne holdt de store eiendomsbesiddere ogsaa slaver til bortleie, særlig til høstarbeidet. Leieren holdt dem da med kost og klær; betalingen ellers gik naturligvis til eieren. — Slaverne var i almindelighet krigsfanger eller fremmede. Men ogsaa den indfødte kunde synke ned i slavestand. Saaledes den som ikke hadde midler til at erstatte forvoldt skade, eller en søn som satte sig op mot sin far. Likesaa kunde man for gjæld gaa i slaveri, eller gi sin kone eller barn til slavetjeneste. Dog bestemte loven, at en slik skulde behandles humant og ikke sælges, da fordringen imotsat fald bortfaldt. Efter tre aars tjeneste blev en slik slave ihvertfald fri. At slavinden var herrens frille, var det normale. Hvis hun da hadde født ham børn, kunde hun ikke sælges; efter mandens død blev baade hun og børnene frie. Disse kunde adopteres og hadde da arveret.

III.

Landets velfærd berodde særlig paa to ting: jordens intense utnyttelse og handelens uhindrede gang. Det er indtrykket av blomstrende kultur, lovens bestemmelse om *jordbruk* o. s. v. vækker. Den første betingelse var her en stadig regulering av elvene og nybygning og vedlikehold av kanaler. Forsømtes det, forvandledes landet i en fart dels til steppe, dels til sump, som det er den dag idag. Her var altid centralmagtens prove paa, om den var sin opgave voksen. Grundeierne var forpligtet til vedlikehold av vandledninger og damme; for al skade, forvoldt ved forsømmelighet herav («dovenskap» sier loven), var de erstatningspligtige. Paa kryds og tvers var landet gjennemskaaret av ledninger og vandingsrender; pumper og heiseverk sendte vandet ut over markerne. Korn, olje, dadler frembragtes i mængder. For nyrydning av land var der fastsat lettelser i avgifter. Anlæg av rationelle frugtplantager forutsættes som almindelig.

Jorden var for det meste fordelt paa de store godseiere, særlig templerne. De mindre selveiere var sjeldne. Det normale var at jorden dyrkedes ved forpagtere, der pagtet paa tre aar og var bundet i den tid. Dels betaltes en fast avgift, dels delte eier og pagter utbyttet. Da avgifterne mest betaltes i naturalier, hadde forpagterne pligt til at dyrke jorden. Bondens stilling synes temmelig tung. Men saa er jo orientens fellaher heller ikke forvænt. Den fordel ikke at være utsat for den rene vilkaarlighet hadde de. Vi har eksempler paa, at de ad retslig vei har faat sine avgifter nedsat. — Godseierne drev tillike fæavl i stor stil. Fæet overlotes professionelle gjætere paa visse nærmere fastsatte betingelser (sml. Jakob og Laban).

For at forhindre urimelige priser var der paa landbruksprodukterne fastsat en kongelig maksimaltarif. Den laa tilgrund for omsætningen av naturalier i penge.

Det var som «kræmmerstaden» med de vældige formuer, al tidens luksus, oplagene av alle verdens varer, at Babylon var kjendt, misundt og eftertragtet. Byen sat inde med *verdenshandelen*. Og nødvendigheten av at sikre handelsveiene var det som tvang Babylons herskere til at gripe efter verdensherredømmet. Veien fra Indien gjennem Mesopotamien over Nordsyrien til Middelhavet maatte være fri. Den bene vei over steppen gjorde altid beduinerne ubrukbar.

De store handelshuse var for det meste knyttet enten til templerne eller hoffet. Storhandleren var ofte en kongelig embedsmand, som drev sine forretninger paa kronens vegne eller i kompaniskap med den. Han hadde i tjeneste en mængde mellemhandlere, som var de egentlige kjøbmænd, der foretok reiserne til utlandet, kjøpte og solgte. Storhandleren forsynte dem med penge eller varer, og betinget sig en viss fortjeneste; efter vore begreper var hans fordringer temmelig ublue, naar loven bestemmer at mellemhandleren, om han ikke kan avslutte nogen forretninger paa sin tur, allikevel skal betale ham hans indskud med 100 pct.! — Vidt om for den babyloniske kjøbmand, til Sydarabien, til Indien, til Middelhavet og Ægypten. Paa floderne for talrige skibe og lægtere, paa kanalerne kom de til byerne inde i landet; over Syrien drog karavanerne som den dag i dag. Og paa veien laa «fienden», ogsaa som den

dag i dag. Selv stormagten maatte regne med ham; derfor var loven human nok til at bestemme, at i tilfælde utplyndring hadde mellemhandleren ingen erstatningspligt.

Handelen gjorde det nødvendig at kunne faa penge tillaans. De som hadde kapital undsaa sig da heller ikke for at la den arbeide: 20—30 pct. var den almindelige rentefot. Desto nødvendigere var bestemmelsen om at renterne skulde eftergives dem som var rammet av uaar. Det var templerne og presteskapet som drev pengeforretningerne. Kræmmerstadens guder var dens bankierer. Adelen var i det hele en kjøbmandsadel som i middelalderens lombardiske og tyske byer.

Forretningerne var betrygget ved lovens fordring om bestemte former. Først den skriftlige kontrakt, undertegnet av vidner, gjorde en forretning gyldig. Det var ganske nødvendig. For babyloneren har tydelig været enda procesgalere end nordmanden. Den personlige ærlighet er heller ingen orientalsk dyd. Hvilken vegt man la paa at kjøpet var foregaat i de lovlige former viser følgende bestemmelse: om nogen er bestjaalet og paatræffer sin eiendom hos en der paastaar at han har kjøpt den hos en tredjemand, men ikke kan skaffe kjøpekontrakt og vidner, saa straffes kjøperen som tyv med dødsstraf.

Om middelalderens handelsbyer minder de organiserede *haandverkerlaug*. Der nævnes i loven pottemakerne, tømmermændene, skrædderne, repslagerne, murerne, guldsmedene, stenhuggerne. Almindelig var at sønnen blev oplært i farens haandverk; ved adoptioner forutsættes det likefrem. Blandt de mere ansete var bygmesteren og skibsbyggeren; de fik for sit arbeide ikke «løn» som de mindre ansete, hvorav vel barberen og dyrlægen stod lavest, men «gave». Denne skjelnen er betegnende for orientalske æresbegreper. Til haandverkerne hørte lægen, hvis stilling, om lovens bokstav er blit anvendt, maa ha været meget ubehagelig. Lykkedes operationen, fik han betaling; gik det galt, skulde han miste sin haand; medmindre da offeret kun var en slave; isaafald skulde han erstatte nævnte husgeraad. Forøvrig var hans kunst nærmest begrænset til det kirurgiske. Den «høiere medicin» var religionssak, og sorterte under besværgelsespresterne.

Overfor haandverkslaugene viser den landsfaderlige ind-

gripen sig tydelig. Deres dagløn var bestemt ved lov, likesom lønsarbeidernes. Ogsaa kaféprisерne var, ialfald delvis, lovbestemte. Leien for vogne, trækdyr, skibe o. s v. var likeledes gjenstand for omsorg fra allerhøieste sted. Komisk forekommer os bestemmelsen om lægens honorar. For en heldig operation fik han for en fribaaren 10, for en frigiven 5, for en slave 2 sekel. — Hele erhvervslivet viser saaledes en langt fremskreden arbeidets fordeling.

IV.

Lovboken tillater os ogsaa et indblik i familiens ordning. Hver familie hadde i regelen sit eget hus; kun lønsarbeiderne («kulierne») bodde tilleie, og kunde naarsomhelst opsies paa dagen. — *Egteskapet* blev sluttet av parternes forældre; stundom forekom barneegteskaper. Dets former var som for kjøp og salg; kontrakten stiftet egteskapet. Brudgommen betalte en kjøpesum til brudens far. Efter trolovelsen, som altsaa var det retslige egteskap, kunde bruden vedbli at bo i forældrenes hus. Naar manden saa hjemførte hende, medbragte hun sin medgift, i almindelighet større end kjøpesummen. Den blev hendes særeie, som hun altid kunde disponere. Desuten kunde hun ved gavebrev sikres egen formue. Hvis brudgommen hævet trolovelsen, tapte han kjøpesummen; var svigerfaren den vægelsindede maatte han gi tilbake den dobbelte sum: like for like; han beholdt jo datteren, som altid var sin pris værd! Det hele altsaa meget forretningsmæssig. Den trøst hadde den forsmaaede brudgom, at loven forbød den «ven», som hadde baktalt ham og faat partiet hævet, at gifte sig med piken. Egteskapet var monogamisk. Men i tilfælde barnløshet, noget orientaleren betragtet som den største ulykke, var det manden tillatt at ha èn medhustru i legitimt egteskap. Gjerne gav hustruen ham hertil sin private tjenestepike, hun hadde med hjemmefra, heller end at faa en fremmed, som ikke var vant til at underordne sig hende. Medhustruen var nemlig ikke hendes like i rang, og skyldte hende lydighet. «Ophøiet hun sig», kunde hun sælges, eller om hun hadde barn degraderes til slavinde. Engiftet var dog udelukkende av juridisk, ikke moralsk art. Faktiske medhustruer var alle husets slavinder.

Skilsmisse stod til enhver tid manden fri. Men altfor ofte hændte det ikke, da det var kostbart; han maatte ut baade med medgift og kjøpesum. Medmindre aarsaken var utroskap; da kunde hustruen uten videre forstøtes. Helt moderne er bestemmelsen om skilsmisse uten særlig grund, efterat hustruen har født barn. Hun faar tilbake sin medgift, faar en sønnedel av mandens eiendom, skal underholdes av ham og beholder barnene, samt kan gifte sig igjen. Loven anerkjendte ogsaa rimelige skilsmissegrunde fra hustruens side. Saaledes mishandling fra manden. Eller om manden var faldt i krigsfangenskap og huset ikke kunde underholde hende og barnene, saa hun blev nødt til at «gaa ind i en andens hus». Slap manden fri igjen, hadde han dog prioritet, og at mand nr. 2 isaafald beholdt mellemækteskapets børn var sikkert bestemt til nr. 1's tilfredshet. Men den store forskjel var der rigtignok, at manden ordnet det hele ved et skilsmissebrev, mens hustruen maatte ha rettens kjendelse.

Familiefarens magt er hos Hammurabi betydelig mere begrænset end den uindskrænkede i romerretten. Den magt han har, har han ifølge lov, ikke uten videre. Rigtignok fastsætter loven strenge legemsstraffe eller slaveri for den opsætsige søn. Men faren kan ikke uten videre forstøte en søn og gjøre ham arveløs. Først skulde dommerne prove hans grunde.

Om *arv* hadde loven en række bestemmelser, og ikke om noget har der været ført saa talrike processer. I almindelighet var kun sønnerne arveberettigede. Den ugifte fik penge forlods til at kjøpe sig brud for. Enken beholdt sin medgift og særeie og en sønnedel til livsvarig bruk, samt ret til at bo i huset. Døtrene hadde krav paa medgift eller en sønnedel til livsvarig bruk.

V.

Alt det i det foregaaende nævnte, som for babyloneren repræsenterte tilværelsens goder, ansaa staten det som sin opgave at beskytte. Hvorledes den grep regulerende og hævdende ind er flere steder nævnt. Her hadde *domstolene* sit kald. De har nu altid været det svake punkt i de orientalske

stater. Enhver bibellæser kjender profeternes talrike klager over deres ubrukelighet. Interessant er det da at se, hvor langt det gamle Babylonien har naadd. Saavidt vi kan se, var heller ikke det naadd ut over den mangel som ligger i at dommerne selv har den eksekutive magt. At dommerstillingerne var en priviligert klasses, presternes, særret, er heller ikke andet end hvad vi maa være forberedt paa. Men loven var ogsaa betænkt paa at hindre misbruk saavidt gjørlig. Der var streng straf for den dommer, som lot sig bestikke eller ikke lot dommen eksekvere rigtig; avsættelse og store erstatningsbøter ventet ham — Rettergangen holdtes i templet for guden som den egentlige dommer. Til betryggelse var dommerne altid flere. Som vidner, sakkyndige o. s. v. var tilstede flere bisittere, oprindelig stedets «ældste», hoderne for de ansete slægter. Noget *personlig* privilegium var imidlertid liverken de ældstes eller dommernes stilling. De var embedsmænd, indsatte av kongen. — Sakerne avgjordes efter vidneførsel og fremlæggelse av bevisdokumenter; enhver handling av retslig natur maatte nemlig støtte sig paa skriftlig dokument. Til at fremskaffe bevismaterialet gaves en frist av indtil 6 maaneder. Eden var ikke avgjørende bevismiddel. Falsk vidnesbyrd hadde tilfølge dødsstraf eller straffen for vedkommende sak. Gudsdom grep man kun til i enkelte særlig nævnte tilfælde hvor bevis ikke kunde føres. En slik skildres i følgende bestemmelse, der ikke er os europæere helt fremmed: «Naar nogen anklager en anden for trolddom, men ikke kan bevise det, og den som er anklaget for trolddom gaar til flodguden og springer ut — hvis da flodguden griper ham, saa skal han som har anklaget ham ta hans hus (eiendom) i eie. Men hvis flodguden erklærer ham uskyldig og han flyter ovenpaa, skal den som har beskyldt ham for trolddom lide døden, men han som sprang i floden skal ta sin anklagers hus i eie».

I det store og hele synes retsvæsenet at ha virket forholdsvis tilfredsstillende efter datidens krav. I virkeligheten er det et tillidsvotum til den prestestyrte stat, at en bonde ad retslig vei kunde faa sine tempelavgifter nedsatte

Overalt i loven sporer man bestræbelsen for at sikre den enkeltes liv, frihet, eiendom og arbeide. Flere bestemmelser

viser statens omhu for borgernes sikkerhet. Saaledes er der dødsstraf for den kafévertinde, hvis skjænkestue benyttes som møtested for urolige elementer og sammensvorne, uten at hun gjør anmeldelse til politiet. For uopklaret røveri var stedets borgermester og raad ansvarlige og erstatningspligtige, en i sandhet forbløffende bestemmelse fra for 4 000 aar siden. Pligter som i det primitive samfund paahviler den enkelte, er overtat av staten. Saaledes er ethvert spor av den private retsforfølgelse, blodhævnen, forsvundet. At beskytte eiendommen er lovens vigtigste opgave; selv egteskapslovgivningen er git ut fra synspunktet eiendomsbeskyttelse. Lovens bestemmelser om erstatningsansvar er meget utførlige og strenge; saaledes var skipperen erstatningspligtig til befragteren ved kollision og havari uten spørsmaal om skyld. Dog skjelnes der her oftest mellem skyld og ikkeskyld. For skade, paaført aldeles uforutseet og uberegnelig, svares ikke.

Midlerne til hævdelsen av disse goder er det mindst civiliserede ved lovboken. *Straffene* har nærmest kun den hensigt at hævne. Det almindelige princip var gjengjældelsen, og det nøiagtigst mulig tilsvarende. Eks.: «naar en ødelægger en andens øie, skal man ødelægge hans øie til gjengjæld». Dødsstraf og lemlæstelser spartes der ikke paa. Dog var der ogsaa mange tilfælde, hvor gjengjældelsen omsattes i pengebøter. Saaledes for ringere tyverier, hvor fristelsen var stor og leiligheten let, f. eks. av et vandhjul paa marken. Den strengeste straf var for mord paa egtemanden; det var døden paa pælen, ellers anvendt overfor oprørere. Gjengjældelsen kunde endog utstrækkes til den skyldiges familie: «naar en bygmester bygger et hus for en, men ikke gjør det solid, saaat huset han har bygget styrter sammen og slaar ihjel eieren, saa skal vedkommende bygmester straffes med døden. Hvis det slaar ihjel eierens søn, skal man straffe vedkommende bygmesters søn med døden». — En handlings strafbarhet bedømtes efter dens utfald, ikke efter dens motiver. For en uheldig operation fik lægen hænderne avhugget. Dog mangler heller ikke her ansatser til en retfærdigere sondring mellem forsætlig og uforsætlig.

Meget i denne merkelige lov forekommer os besynderlig og urimelig, meget barbarisk og grusomt. Og dog savnes humanere tendenser ikke, selv om de i loven selvfølgelig frem-

trær i en nytteberegnende form. Hertil hører forbudet mot at ta pant i bondens plogforspand, bestemmelsen om at gjældsslaven blev fri om tre aar, om eftergivelse av rente i naar. Og i den ovenciterte hekseprocesbestemmelse er kravet om dødsstraf for ubevislig klage en skarp daddel over vor nyere tids hekseprocesser og deres letfærdige rettergang. Og endelig er den ovenskisserede rikets tilstand selv et bevis paa at datiden befandt sig vel under disse love. Hammurabitiden stod da ogsaa for det senere Babylon som guldalderen. Tar vi hensyn til den orientalske prunkstil, er det ikke blot tom selvforherligelse naar Hammurabi i lovens epilog gir sig denne attest: «De store guder har kaldet mig. Jeg er den heldbringende hyrde, hvis stav (scepter) er ret (retfærdig); god skygge er der over min by. Ved mit bryst skjærmer jeg indbyggerne i Sumer og Akkad, under min beskyttelse lar jeg dem gjøre sit arbeide i fred, i min visdoms sikre dyp har jeg skjult dem.» Nok kan vi tænke os, det er gaat som han venter: «Den fortrykte, som har en retssak skal komme for mit billede som rettens konge, læse min indskrift, fornemme mine kostelige ord; min indskrift skal forklare ham hans sak og gjøre hans hjerte glad; Hammurabi, vil han si, er en herre, der er som en far for sine undersaatter». Og overser vi rækken av de orientalske herskere, saavidt vi kjender dem, er vi aldeles ikke utilboielig til at gaa med paa det stolte utsagn: «mine ord er veloverlagte; min visdom har ikke sin like».

VI.

Mellem Hammurabi's og den mosaiske lov bestaar der en paafaldende mængde overensstemmelser. Man kan lage lange lister med tildels ordlydende likheter. Jeg nævner et par. Mose: «Om en okse stanger en mand eller kvinde, skal oksens eier være uten skyld. Men hvis oksen allerede længe har pleiet at stange, og man har gjort eieren opmerksom paa det, men han ikke har passet paa den, saa skal oksen om den stanger ihjæl en mand eller kvinde, stenes, og eieren skal straffes med døden. Hvis oksen stanger en slave eller slavinde, skal dennes eier ha 30 sekel sølv».

Hammurabi: «Om en okse gaar paa gaten og stanger

ihjel et menneske, skal herav ikke opstaa noget retsspørsmaal. Hvis ens okse pleier at stange, og man har gjort eieren opmerksom paa oksens feil, at den stanger, men han ikke skjærer av eller ombinder oksens horn, hvis da nævnte okse stanger ihjel en fribaaren, skal han betale en halv mine sølv. Hvis oksen dræper ens slave, skal han betale 1/3 mine sølv». Den eneste forskjel er her straffen, der er mere barbarisk i den israelitiske ret. Ellers er de retslige anskuelser og definitioner de samme. Hos Hammurabi heter det: «Naar en ødelægger en andens øie, skal man ødelægge hans øie igjen Naar en bryter et ben paa en anden, skal man bryte et ben paa ham igjen. Naar en slaar ut en andens tænder, skal man slaa hans tænder ut igjen». Hos Mose: «Sker der en skade, skal der bøtes liv for liv, øie for øie, tand for tand, haand for haand, fot for fot, brandsaar for brandsaar, stik for stik, slag for slag». Her er det ganske klart, at den israelitiske lov utdrager mere omfattende teorier av de retslige enkelttilfælde, som er kodificert hos Hammurabi.

Det er idethele ikke til at komme utenom, at de ældste dele av den mosaiske lov er avhængige av babylonisk lov. Nu betegner Hammurabi sig selv som «konge av Amoriterlandet» d: Syrien og Nordpalæstina. Om tiden en 4—5 aarhundreder senere viser Amarnafundet, at Palæstina da i stor utstrækning var paavirket av babylonisk kultur. Ogsaa i tiden forut maa der ha gaat en langsommere eller hurtigere paavirkning for sig. Alle betingelser er tilstede for at babylonisk retsteori og retspraksis kan ha utbredt sig vestover. slik som vitterlig andre babyloniske kulturprodukter har gjort. Det er ikke saa, at nogen Mose i ørkenen ganske tilfældig har frembragt disse overensstemmelser, enda mindre har han siddet og brukt Hammurabi til forstudier. Men paavirkningen har sin helt naturlige forklaring i den antagelse, at allerede før israeliterne trængte ind i Kanaan var disse retsregler gjængse der. De har forefundet dem, og ganske selvfølgelig optat dem som saa meget andet. Ogsaa herved faar Hammurabis lov krav paa almindelig opmerksomhet.

MODERNE KRISTELIG SOCIALISME I ENGLAND.

James Adderleys sidste skrift.

Aaret som svandt, bragte atter et skrift fra den bekjendte engelske socialistprest og skribent *James Adderley*, der i en lang aarrække har arbeidet i den sociale saks tjeneste, væsentlig inde i Øst-London.

Det er efterhaanden blit en rik og omfattende produktion, Adderley har at se tilbake paa Og hans sidst utsendte bok *The parson in socialism* staar avgjort fremme i fronten av hans forfatterskab.

Vel er det ikke splinternye tanker, han fremsætter, snarere utdyper han tidligere fremførte tanker og gir en avklaring av sin kristelig-sociale utvikling. Han er jo sluttelig ført fra de kristelige socialisters stade helt over til socialismen.

Adderley erklærer sig i denne sin sidste bok som fuldblods socialist, i række med ledende arbeiderførere som *Robert Blatchford* og *Keir Hardie*.

«The parson in socialism» er derfor helt igjennem et forsvarsskrift for socialismen. Ikke den ortodokse marxistiske socialisme, som den findes paa fastlandet, men en aandelig praktisk socialisme, der har kultur, moral og religion i sit følge. En socialisme, der i hele sit væsen er gjennemtrængt av sand levende kristendom, bygget op paa den kristne tros grundvold. Det er mere ad aandelig utviklings vei end ad de teoretiske betragtningers vei, at Adderley er vundet frem til sit standpunkt og har fundet sig selv som socialist. Kjendere av hans bøker har vel ogsaa gjættet, at han sluttelig vilde ende i den leir.

Mange sammenløpende aarsaker har vel virket bestemmende paa hans sidst indtagne standpunkt; men hoveddrivfjæren i Adderleys personlige utvikling har ubetinget været

denne dyptliggende men enkle ting: kristentroen har ført ham ind i socialismen. Det er væsentlig hans kristne tro, der betinger hans socialisme, selvom han ikke lukker øiet for, at socialismen ogsaa er et økonomisk system.

Fra disse rent personlige betragtninger over James Adderley skal jeg gaa over til at behandle hans i mange maater overordentlig interessante og for kristne lærerige bok.

Adderley indleder sin bok med et kapitel, hvori han fremhæver de hyppigste av de indvendinger, der fra kristelig side rettes mot socialismen og dens tilhængere.

Socialisterne gjør socialismen til religion, siger nogen.

Hertil svarer Adderley:

«Vi negter ikke, at der er nogen socialister, der gjør sin socialisme til en religion: (for den største del, fordi de kristne har forkyndt sin egen religion paa en saa utilfredsstillende maate); men det gjør os blot mere ivrige for at slutte os til socialisterne, for at overbevise dem om, at vi i kristendommen har alt, hvad der trænges av religion.»

Men slike indvendinger fra anti-socialistisk side bunder, efter Adderleys mening, mere i økonomisk frygt end i omsorg for religionen «For at advare en kristen mot et økonomisk system maa man selvfølgelig være i stand til at vise, at det er religiøst eller moralsk usundt. Og kun dette. Det er ikke sandhet at sige: hvad der er økonomisk usundt, maa være moralsk forkastelig.»

Andre siger: Socialisme er ateisme. Adderley indrømmer gjerne, at der indenfor socialisternes kreds findes ateister, at enkelte av deres penneførere som Robert Blatchford har bekjæmpet religionen. Men naar der ses hen til de kristne biskoppers stemmeavgivninger i Overhuset i løpet av det 19de aarhundrede, da maa man undres ved at socialisterne overhodet vil ha noget at gjøre med de kristne.

Nei! «Socialisme er ikke ateisme. Det høieste, som nogen sand kristen kan sige, er at nogen faa socialister er ateister.»

Adderley finder denne indvending væsentlig morsom. Der er noget uegte over denne bekymring for de socialistiske lederes religiøse stilling. Vittig bemerker han, at ingen konservativ bebreider Mr. Balfour, hvilket syn han har paa

det gamle testamente, likesaa litt som man fra liberal side agiterer mot Mr. Asquith, fordi han ikke aapner sine ministermøter med en salme.

Men fordrer Adderley da, at alle kristne skal bli socialister? Ingenlunde. Han selv kan bare ikke følge kristendommens høie, lysende idealer, uten at være socialist. Og hvad der end kan siges fra kristne anti-socialisters side, enten de er lorder eller ekspræsidenter eller prester, tør han ikke skifte standpunkt.

Han siger:

Naar jeg vender tilbake til min bøn og mit bibelstudium, bekræftes jeg i min fasthet, og jeg vedblir med at være socialist.»

Derefter følger et interessant avsnit om *socialisters indvendinger overfor kirken*, den organiserede kirke, enten den nu er anglikansk, romersk katolsk eller nonkonformistisk.

Adderley lar en socialist uttale sig saaledes:

Dersom eders religion blev gjennemført, vilde den gi os socialister det meste av, hvad vi ønsker og tilstræber. Den bok, som I priser saa meget, biblen, er fuld av de grundsætninger, som vi tror paa. Det gamle testamentes landsystem med dets sikkerhet for, at jorden ikke blev samlet paa faa hænder, var utmerket og langt mere utopisk og quixotisk end noget av det, som vi foreslaar. De prester, som vi læser om i biblen, baade profeter og apostler, synes at ha talt skarpt imot dem, som var ulydige mot de gode love og lagde hus ved hus og mark ved mark, saaledes at de optok al plads og frembragte en tilstand, der ligner tilstanden i England, hvor 2 500 personer av en befolkning paa 40 millioner eier over halvdelen av landet. Det ser ogsaa ut til at rente var forbudt i Guds navn, og at rentetagere blev forbandede. Biblen forkynder, at den mand der ikke vil arbeide, heller ikke skal ha føde, og at arbeideren er sin løn værd . . . . .

Vi finder tillike, at grundlæggeren av eders religion Jesus Kristus, forkyndte grundsætningerne om menneskenes broderskap, den væsentligste likhet mellem alle mennesker, om retfærdighet og barmhjertighet, — grundsætninger, som vi mener, at det maa være eders, hans disciples, særlige opgave at gjennemføre i livet. Man har ogsaa fortalt os, at han grund-

lagde et himlens kongedømme paa jorden, og at kirken gjør fordring paa at være dette kongedømme; at det var tilsigtet av grundlæggeren, at dette kongedømme skulde være et stort, virkelig humant samfund og bestaaende av brødre, der viste os utenforstaaende hvorledes man skal opretholde et ideelt samfund paa jorden . . . . .»

«Vi indrømmer, at I gjorde en ualmindelig god start . . . men det lykkedes ikke at føre de grundsætninger igjennem.»

Videre anklager socialisten nu de kristne for at være gaat i pagt med rigdommen og magten, at ha stillet sig imot socialismen.

Dette sidste *ikke saa meget ved direkte angrep, som ved i det uendelige at forkynde grundsætninger, som vi ønsker at ophæve.*»

Men det værste av alt er dog det at de kristne *«nyter utbyttet av det herskende frikonkurrencesystem, privat jordbesiddelse og egoistisk spekulation i personlig gevinst* og kun tænker paa at mildne de værste følger derav.»

Vi socialister derimot «ønsker at indføre et nyt system, eller som en av eders profeter Frederik Denison Maurice sa: *at gjennemføre et gammelt.*»

Ja, endnu sterkere svinger socialisten svøpen over den kristne kirke, der over alle sine smukke kirkebygninger og smukke litanier ganske har glemt at bekjæmpe den sociale elendighet.

Adderley knytter til disse angrep følgende bemerkninger:

«Meget av hvad jeg her har lagt i munden paa den indbildte, antikristne socialist, forekommer mig at være uimotsigeligt rigtigt. Det er i virkeligheten kun fordi jeg er enig med denne ven, at jeg er, hvad jeg er.»

Adderley viser nu videre, hvorledes socialismen i hvilken han ser et tegn fra Gud i nutidens liv, i virkeligheten er en hjælp for kristendommen i dens arbeide for at reise Guds tempel her paa jorden og la hans retfærds vilje ske fyldest hernede i timelighetens kaar paa samme maate som i evighetens verden. Socialisterne lærer her de kristne, hvad *John Ruskin* sa:

«Dersom du ikke ønsker dette rike, skal du ikke bede

om det; men ønsker du dets komme, skal du ikke blot bede om det; men arbeide for at virkeliggjøre det.»

At oprette dette Guds rike, hvori der hersker absolut retfærdighet og indbyrdes broderskap, hvor hele det menneskelige samfund er underkastet Gud, — er de kristnes herlige mission. Men synet av dette kald og opgavens storhet kan ængste Jesu bekjendere. Da trænger de til at styrkes i bevisstheden om, at socialisterne netop kjæmper for det samme. Og de tør sætte alt ind paa dette maals virkeliggjørelse; tør vende verden op og ned, om galt skulde være.

Altsaa: Adderley mener, at socialisterne ved hele deres begeistring og idealitet, deres kamp for retfærdighetens og broderskapets sejr i menneskesamfundet, styrker de kristne i deres arbeide for Guds rikes virkeliggjørelse.

Og ingensinde mener Adderley, har «de kristne trængt mere til at bli mindet om dette tilsagn end nu. Trods alt, hvad vi av verdens herlighet og vælde kan se i London og Newyork, Berlin og Paris er det fremdeles vor opgave som kristne: *at reise Guds trone som herskende midt i denne mægtige verden.*

Ja, for dem, der forener det at være socialist og kristen, faar «biblen og sakramenterne en ny betydning fuld av rigdom og skjønhet. Profeterne, salmerne, evangelisterne taler til os som aldrig før.»

Dog: Adderley er ikke ensidig. Kristendommen er ogsaa en hjælp for socialismen. Ganske vist skal kristne først ha *revideret sin religion i de sociale problemers lys* før de kan sige: bliv en kristen og det sociale spørsmaal er løst. Men paa den anden side muliggjøres socialismen kun i et kristent land, hvor jordbunden gjennem aarhundreder er blevet gjennemsyret av kristendommens bud om retfærdighet og broderskap mellem menneskene.

Adderley mener her at kristendommen bedst kan hjælpe socialismen ved at forkynde socialismens lære blandt rigdommens repræsentanter. Her yder den kristelig-sociale bevægelse et værdifuldt indskud. Den staar som en bro fra kirken til socialisterne; den har betingelse for at vinde indgang i de rikes kredse.

Dette med: at socialismen væsentlig skal forkyndes blandt de rike er *en av hovednerverne* i Adderleys tankegang.

«Det er under vort nuværende samfundssystem næsten grusomt at forkynde socialisme blandt de fattige; det er mest nødvendig at forkynde den blandt de rike», siger han. Blandt de rike findes mange kristne, derfor gjælder det om at faa disse omvendt til socialismen.

Presterne har ogsaa et stort ansvar. Det var ønskelig om disse, biskoper som prester, fyldtes mere og mere av social sans og social forstaaelse.

Adderley gaar derefter over til at paavise de mest skrikende uretfærdigheter indenfor det nuværende samfundssystem, i hvilket kirkens mænd i saa ringe grad har evnet at bringe deres tros principper til seir. Med stor styrke og klarhet eftergaar Adderley, hvorledes kristendommen kommer til kort overfor det praktiske livs opgaver. Ikke fordi selve kristendommen savner kraft til sin verdensmission. Men fordi der er saa stor en brist mellem de kristne og deres liv i troen. Manges forkyndelse bestaar deri: *at de skiller det aandelige liv ut fra det menneskelige.* I en gjennemgaaelse av de ti bud utformer Adderley dette nøiere og paaviser, hvilke væsentlige beroringspunkter, der findes mellem kristendommen og socialismen. Idealerne er i virkeligheten de samme.

At mange av kirkens mænd, prester som læger, har hat syn derfor er en kjendsgjerning, som i England har givet sig uttryk i forskjellige store kristelig-sociale organisationer.

Adderley giver en interessant skildring av disses utvikling. Selv har han jo været nerven i dem indtil han nu er gaat helt over til socialismen.

Der er en forskjel mellem at være kristelig-social og saa at være socialist — og kristen. En kristelig-social siger Adderley, er en kristen, der i al almindelighet interesserer sig for og arbeider med i socialt arbeide. Men dette standpunkt er et overvundet trin i hele James Adderleys utvikling.

Han er socialist, der i den økonomiske socialismes program finder «*det bedste politiske uttryk for sin religiøse tro*». Og ut fra dette grundsyn fremsætter Adderley i bokens slutningskapitel nogle betragtninger om socialismens fremtidsutsigter.

«Socialismen blir mindre og mindre en klassebevægelse og dette giver den en verdensomfattende magt.»

Det er ikke saa meget i selve arbeiderklassen at socialismen som helhet vil trænge i gjennem; snarere vil det bli *blandt de intellektuelle klasser og middelstanden*. «De fattige masser tænker ikke paa den; de ser efter den øieblikkelige befrielse.»

Arbeidermasserne er i virkeligheten meget konservative. Derimot er middelstanden mere interessert i socialismen og vil ogsaa høste flere fordele av dens gjennemførelse end selve lønsarbeiderne.

Videre venter Adderley, at kvinderne, der i øieblikket er saa sterkt optat av deres politiske frihetskamp, vil slutte sig til socialismen, idet deres kjøn og børnene er en av de vigtigste faktorer i den nuværende industrielle kamp.

De kristne staar med de herlige muligheter for at arbeide for socialismen. Men mange holder sig dog tilbake. De siger: at socialismen strider imot den menneskelige natur.

Men siger Adderley, «*det* er en tanke, som over alle andre burde drage kristne og socialister nærmere til hinanden. I en viss forstand er det sandt, at socialismen er imot den menneskelige natur. Det er kristendommen ogsaa.»

At mange socialister ikke er kristne i statskirkelig forstand, at enkelte socialistførere angriper kristendommen, veier intet op imot den kjendsgjerning, at flertallet av de engelske socialister ikke har brutt med kristendommen. Tvært imot! De finder netop i religionen den sterke kraft til at føre sin socialisme frem.

«Mange av vore arbeiderførere i parlamentet er eller har været prædikanter eller prester paa en eller anden maate.»

Nei, socialisternes uortodoxi har aldrig ængstet Adderley. Og han mener, at alle kristne, der ansvarlig maa vedgaa, at de er utilfreds baade med de rikes og de fattiges stilling i samfundet og som længes efter nye tilstande, i socialismen maa se et signal til forandring.

Da har kristne kun at skamme sig over, at deres kirke, trods dens høie idealer, endnu kun har evnet saa litet. Og denne følelse maa drive dem ut i arbeidet for Guds rikes reisning netop her midt i samfundslivet.

Vi *kristne har det i vor magt at gjennemføre en revolution, og vi bør beslutte os til at gjøre det.* Naar de kristne ikke hittil har evnet at gjennemføre Gudsriket paa jorden, er det fordi de har svigtet evangeliet. Vi maa atter frem til at gjøre alvor av at følge Kristus fremfor nogen anden eller andre.»

Dette er i korte rids hovedsummen av James Adderleys tanker, saaledes som de er fremført i denne hans sidste bok.

Naturligvis betinger de særlige engelske forhold meget anglikanerprestens syn. En omplantning av hans ideer kan derfor ikke uten videre la sig gjøre. Men der er ingen tvil om, at det er en bok rik paa erfaringer og iagttagelser, som har meget at sige andre landes kristne.

Den er et vegtig indskud i den kristelig-sociale literatur, som i de senere aar er fremkommet, et vidnesbyrd om en ny frembrytende socialisme, der ad mange veie trænger sig frem rundt om i landene. En socialisme der ikke bæres frem av teorier om «utviklingens jernhaarde nødvendighet» eller «klassehadets berettigelse», og som sætter sin lid til fastlønnede fagorganisationer eller politisk magt; *men som rundet av aandelige kilder, i harmoni med hele menneskenaturen, søker at naa frem til det socialistiske ideal netop i kraft av religionen.*

En socialisme, der paa kristentroens grund vil bygge et samfund op, hvori kristendommens principper om fuld og hel retfærdighet, menneskenes likeberettigelse og broderskap, er bragt frem til seir. Ikke til gunst for en enkelt klasse, men for hele menneskeheten.

Denne socialisme tror jeg hører fremtiden til. Efter læsningen av James Adderleys bok er jeg blevet bestyrket i mit syn: at kun en socialisme, der i sin nerve er i pagt med kristendommens aand har fremtiden og seieren for sig.

Kjøbenhavn. *Alfred Kruse,*
journalist.

EUROPAS GALLERIER.

Die Gallerien Europas[1]) er bare én av Seemanns store kunstutstillinger» av mesterverker gjengit i originalens farver. Serien *Meister der Farbe* er det rent moderne sidestykke til vort verk. Da det her er endnu virkende maleres verker det gjælder, har man ved bedømmelsen av disse anledning til at høre hvorledes kunstnerne selv er fornøiet med sine egne bilders gjengivelse i *Meister der Farbe*. En række saadanne uttalelser av europæisk berømte kunstnere viser den mest uforbeholdne tilfredshet blandet med forbauselse over reproduktionernes godhet. *Die Gallerien E.'s* har ogsaa faat sin ros, sin likesaa om ikke endnu mer fortjente — paa grund av arbeidets større vanskelighet ved ældre av tidens tand medtagne verkers reproduktion. I mangel av kunstnerne har her udmerkede kjendere offentlig i sterke ord skildret hvor vellykket, baade billedvalg og billedgjengivelse er i *Die Gallerien E.s.*

Naar vi skal gjøre os op en mening om betydningen av *Die Gallerien E.'s*, bør vi betænke følgende: Interessen for malerkunsten har i de sidste 10 til 20 aar vokset enormt over hele den civiliserte verden, utallige serier av kostbare og billige kunstbøker vokser ustanselig frem i de store og og smaa kulturlandes bokverden, og kjøpernes kreds økes rivende. Vi staar altsaa klarlig overfor en sterk opvaagnende,

[1]) *Die Gallerien Europas. E. A. Seemanns* forlag, Leipzig, fra 1906 av. I—III bind (aargangene 06—08) 100 trefarvetryk i hvert bind, indb. 45 Mk. pr. bind, IV bind (aargang 09) 60 trefarvetryk, indb. 30 Mk., uindb. 24 Mk. I dette aar utkommer hver maaned 1 hefte til 2 Mk., indeholdende 5 farvetryk, til hvert farvetryk 1 tekstblad, av og til følger en orienterende avhandling. Et hefte, særskilt kjøpt, koster 3 Mk., et enkelt bilde 1 Mk.

Professor *A. Philippi*: «*Die grossen Maler in Wort und Farbe*». E. A. Seemann. Leipzig 1909. 96 sider kunsthistorisk oversigt. 120 trefarvetryk med 1 side tekst til hvert. Smukt indb. 18 Mk.

almindelig utbredt trang til at ha mest mulig av god kunst om sig. Denne trang ytrer sig stadig kraftigere i kulturlandenes offentlige liv. Den kommer ogsaa frem i kunstnerisk utstyr av kirker, selv i protestantiske lande. I den senere tid viser denne trang sig ogsaa kraftig i Norge, baade i by og bygd.

Avdøde Julius Lange spaar etsteds i en av sine bøker at nogen ny sterk kunsttid for den bildende kunst ikke mer kan ventes, fordi menneskeheten er blit for reflektert. Men denne spaadom synes virkelig at skulle beskjæmmes, ialfald for maleriets vedkommende, det er vel snarere en sand iagttagelse én har gjort ved at si: Det attende aarhundrede var litteraturens, det nittende var musikkens, det tyvende tegner til at bli malerkunstens, øiets tonekunsts aarhundrede.

Det private livs behov for malerkunst i bokhylde og paa væg er hittil gjennemgaaende utilfredsstillende nært ved sorte farveløse gjengivelser, der i det høieste lar originalens lys og skygge træ godt frem. Men farvepragten har man maattet undvære. Og det er dog egentlig de lysende farver der særlig eier evnen til at belive og gripe vor fantasi og følelse, det ser vi ikke mindst paa den umiddelbare menneskenatur hos barn. Hvor hungrer ikke barnet efter farver! Sorte bilder, er det end kobberstik, blir de snart færdig med. Den overhændig store masse av alskens farveløse bilder, der vælter frem av illustrerte blade, skoleboker og aviser, er desværre langt mere skikket til at trætte, slappe, ja dræpe kunstfølelsen hos barn og ungdom end at belive den. Derfor er det av stor vigtighet tidlig at la barn og ungdom faa virkelig ædel kunst at glæde sig ved. Da skal man ikke senere klage over at deres øine er blinde for farvernes herlighet.

Her yder mange bilder i Seemanns *Gall. E.'s* god hjælp, og husk: For barn er kun det bedste godt nok! Nøi dig ikke med et surrogat av tarvelige julekort eller med en bekjendt mistænkelig billig engelsk serie. Avbildningerne er der ofte saa falske i farven, at man kun kan sørge over at denne serie forlængst har faat fast fot her i landet. Langt bedre *ett* farvetryk av Seemanns serie end en bok med *otte* av den engelske. De som vil de unge skal faa sans for en

ædel livsnydelse, der ofte kan virke vel saa oplivende og forædlende som god musik, de merke sig *Gall. E.'s.* Mange av bilderne der, likesom i «Meister der Farbe», er udmerkede bilder for barn og ungdom. Især under glas virker de meget nær som originale malerier, det kan jeg av eget øiesyn bevidne. Ofte er gode avbildninger paa grund av sit lille format, for uøvede øine især, lettere at nyte end originalerne paa svære lærreder.

Seemanns bilder har derfor en stor mission at gjøre blandt os. De virker opdragende til at fatte baade vort lands rikdom paa naturskjønhet og vore kunstmuseers skatter. Jeg husker en trettenaarig norsk rikmandsson i Rom. Av alt han saa i «den evige stad», syntes han kun daadyrene i Villa Doria-Pamphilis have var vakre. Og hvor mange voksne ellers dannede mennesker faar hodepine av at vandre i Louvres herlige saler! Dyrebare blir malerierne kun for dem der har vænnet sig til at nyte billedkunst fra barn av. Og denne del av livsglæden har mindst av alle den ofte noksaa tunge og mørke norske ungdom raad til at kaste fra sig. Ogsaa vort religiøse liv lider store tap ved manges manglende forstaaelse for den religiøse kunsts følelsesvækkende og fantasivækkende evne. Ret benyttet skulde den kristelige kunst baade utvikle de ædleste kristelige dyder og skape en rik glæde i Gud. Og da det ord er dyp sandhet «av vore glæder lever vi», kan vi heller ikke undvære den kristelige kunsts rike væld av lovsangstoner og frydefulde stemninger. Mange — især ældre — bilder f. eks av Kristi opstandelse og himmelfart er jo hele hymner av fryd og jubel og himmellængsel.

Det *gode* bekjæmpes meget ofte med det *bedste*, det maa en tænke paa naar en undertiden hører den indvending mot gode farvetryk, at de er *mekaniske*, maskingjorte. Virkeligheten er den, at der kræves adskillig *kunstnerisk* sans foruten stor omhyggelighet og megen øvelse for at faa frem et *godt* farvetryk, omtrent likesaa meget av kunstsans, flid og erfaring som der skal til for at faa frem et godt kobberstik. Og fordi selv et godt farvetryk ikke er jevngodt med originalen, er det likefuldt dristig at negte at vi her har med virkelig kunst at bestille. At negte at denne slags-

mængdereproduktion *overgaar* al hittil kjendt. er et standpunkt der ikke længe vil kunne holdes overfor første rangs gjengivelser som Seemanns. Meget mere bor vi være med at glæde os over at malerkunsten nu likesom digterkunsten kan tale til utallige skjønhetshungrige sjæle forholdsvis uavhængig av tid og sted. Det er nedbrytelsen av denne stængsel som gir os det skjønne haab: snart vil brede lag viden om i Europa omfatte malerkunstens stormænd med samme forstaaelsesfulde høiagtelse som hele det italienske folk gjorde det i renaissancens bedste tid.

Vort folk er kommet kortest her trods et utvilsomt godt naturanlæg. Der stræves rundt om i landet med mangeslags smaa muséer og biblioteker. Men det ikke mangen gang var vel saa berettiget for folkeopdragelsen at ha endel samlinger i by og paa bygd av gode farvetryk efter store mestres verker i glas og ramme. Vore skoler baade høiere og lavere kunde sikkert benytte slike samlinger med største utbytte for børnenes utvikling. Som opgave i norsk stil egner sig f. eks. udmerket beskrivelse av og indtryk fra et godt bilde. En billedbibel med gode farvetryk vilde være et meget nyttig skoleinventar ogsaa for religionsundervisningen. Hvor vilde f. eks. et farvetryk som «Jakobs drøm om himmelstigen» av Ferd. Boe (avb. i Phillippis bok no. 85) kunne benyttes i bibelhistorietimen, og hvad kunde bedre end «Samuel i bøn» av Jos. Reynolds (Philippi no. 117) illustrere for ungdommen hvorledes Samuel blev en Guds mand. Begge bilder er i høieste grad sjælfyldt kunst, fuld av høihet og helligbet.

De hittil utkomne bind av Seemanns «Die Gallerien Europas» er nærmest at ligne med en stor retrospektiv kunstutstilling, hvor de dyrebare altfor kostbare originaler er repræsentert av gode kopier fra alle malerkunstens tidsrum. Saa gjerne jeg benyttet leiligheten til at ta et rundskue omkring paa «utstillingen», saa vover jeg ikke at gjøre det, da jeg ikke engang kan by læserne sort og hvitt bilder som illustrationer til de verker jeg kunde ha lyst til at anbefale til indkjøp. Et saadant rundskue vilde ogsaa vanskeliggjøres derved, at det ikke er saa let at finde og gjette vort publikums smak. Desuten blir jo al anbefaling til en viss grad vilkaarlig, der hvor *alle* bilderne i sit slags

er udmerkede og paa sit sted hver for sig kan regnes blandt «utstillingens» perler.

Kun det være sagt, at der er faa skoler og retninger i malerkunstens historie i de sidste 600 aar, der ikke er repræsentert, og at billedutvalget er sjelden udmerket. Selv enkelte nyere mestere (indtil ca. 1870 findes her, især da franske, paa grund av at disse kunstneres verker ved sine fine maleriske kvaliteter repræsenterer grundlaget for den nuværende malerkunsts farve- og formsyn. Og videre maa bemerkes: Paa Seemanns «utstilling» vil omtrent alle vort kunstpublikums gamle yndlinger av den ældre skole findes, og her trær de istedetfor i den gamle velkjendte sort og hvitt dragt, der vel nærmest maa betegnes som en sorgedragt, frem i straalende farvepragt, gjenskinnet av originalernes farvesymfonier.

Ogsaa nogle virkelige overraskelser vil vort kunstelskende publikum faa paa denne utstilling: Der er blandt bilderne ikke saa faa hittil litet kjendte, ja her i landet ukjendte verker, der har den allerstørste utsigt til at erobre sig en plads ved siden av, ja endog over de gamle mesteres mest kjendte og yndede verker. Kun et eneste eksempel: Antonis Mor's i vor samling gjengivne mandsportræt fra Kassels galleri blev indtil 1883 antat at være bildet av en ukjendt prins, men viste sig ved en da foretagen restauration at være et ypperlig realistisk kraftig bilde av selveste Wilhelm den tause av Oranien, denne protestantismens store krigshelt ved siden av Gustav Adolf. Historiens vidnesbyrd om denne storslagne mand bekræftes i ett og alt ved den samtidige — vistnok katolske — kunstners gjengivelse av hans aasyn. Dette hører til dem der likefrem holder beskueren fast. Seemans gjengivelse av verket fortjente en enorm utbredelse ogsaa blandt os. Det er mandig forædlende kunst. Jeg skulde ønske at en av vore mæcenater vilde la en dertil skikket kunstner kopiere det som gave til vort nationalgalleri. Den tyske keiser har 2 gange ladet bildet kopiere. I og for sig var jo ikke Mor saa stor en kunstner, det ser vi av andre bilder av ham f. eks. av Filip II av Spanien i Eskorial; men Wilhelm av O. har aabenbart været et saa taknemmelig stof som sjelden times en kunstner at ta fat paa. Hollænderne

har med kolossale ofre søkt at faa originalen til heltens fædreland, men hittil forgjæves. Seemann har ved sin gode farvetrykgjengivelse av bildet krav paa stor anerkjendelse fra alle der er venner av ædel virkekraftig kunst.

Et godt grep av forlaget er det princip, at la bildernes ledsagende tekst forfattes av en landsmand av kunstneren. Særlig har jeg glædet mig over de italienske kunsthistorikeres tekster til sine gamle stormænds bilder. Trods den tyske kunstkritikerskole de alle har gjennemgaat, præges de dog av den gamle italienske races rike fantasi og sans for det væsentlige, for det virkelig betydningsfulde. Deres sans for kristelige realiteter synes ofte at være like saa stor som mange av de gamle mesteres

Hvilken flid og møie det har kostet at faa sammen «utstillingen» ses ogsaa av gallerifortegnelsen. Ogsaa gallerier og slotter utenfor den sædvanlige turists reiserute er her gjennemsøkt, som f. eks. Budapestgalleriet, 3 Petersburger-gallerier, Wallace-samlingen i London o. s. v.

Blandt de længre opsæt der forutskikkes bilderne i 1ste, 2det og 4de bind, og som danner et slags populært kunsttidsskrift, nævnes udmerkede populære artikler eller foredrag av europæiske kjendte kritikere, deriblandt ogsaa engelske som George Clausen. Her behandles endel av malerkunstens problemer fra forskjellige epoker, vi faar f. eks. høre om det tyske folks farvesans ned igjennem tiderne og indtil vor tid, om farvernes symbolske betydning i forhold til deres rent dekorative funktion, om den kemisk-kunstneriske proces ved trefarvetrykkets tilblivelse, om malerteknikens utvikling fra den ældste tid indtil nu, vi faar beretninger om museers tilblivelseshistorie og utvikling indtil vore dager. Professor Eugen Petersen i Rom skriver i anledning av Tizians saakaldte «amor sagro e profano» om de vilkaarligheter der har raadet ned igjennem tiderne ved navngivningen av bekjendte kunstverker særlig av symbolsk art. En forfatter fortæller os om Raffaels vennekreds, en anden om en kunstners lidelser under den franske revolution, en tredie om en fornem florentisk dames enslige liv omkr. 1450 paa en i kulturhistorisk henseende yderst fortjenstfuld vis. Endelig fortæller Beissel os paa en fornøielig og belærende vis om «falskneme

og deres kunster.» Herhjemme kjender vi heldigvis forholdsvis mindre til denne trafik; men i utlandet, hvor der paa antikvitetsmarkedet omsættes for mange millioner, ligger jo alskens knep og forfalskninger særlig i sammenblanding av egte og uegte saker saare nær for mange. For alt dette redegjør Beissel. Alle artiklerne er godt illustreret, særlig av gamle mesteres haandtegninger og skizzer.

Hos os trænger vi et godt illustreret kunsttidsskrift; men forsøk paa at starte et saadant har hittil ikke lykkes, derfor maa vi være glad ved at kunne benytte Seemanns forholdsvis billige og let tilgjængelige i hans «Gall. E's.»

Den der vil ha en grei oversigt over *E. A. Seemanns* enormt store forlag av malerigjengivelser i forsterangs farvetryk til 1 mk. stykket, bør skaffe sig hans illustrerte kunstkatalog — pris 1 mk. — med over 1 000 almindelige avbildninger og 8 farvetryk. I den er det meget let at orientere sig over baade ældre og moderne bilder, og i og for sig er katalogen overmaade interessant.

Tilslut vil jeg paa det varmeste anbefale professor *Philippis* ovenfor nævnte udmerkede bok, der er den første kunsthistorie der kun er illustrert ved farvetryk. Farvetrykkene er selvfølgelig her noget mindre end i «Gall. E's» men av samme fine kvalitet. Boken danner likesom indgangsporten til «Gall. E's». Philippi har selv forfattet teksten, baade indledningen paa 96 sider og alle billedbeskrivelserne. En bedre populær malerkunstens historie findes visselig ikke. Man merker det er den øvede, populære foredragsholder, der her taler. Farvetrykkenes emner falder for en meget stor del sammen med en del av de bilder der findes i «Gall. E's». Ingen populær kunstbok er i forhold til indholdet saa billig som denne. Som gave til gymnasiaster, studenter og unge dannede damer passer boken ganske fortrinlig.

August 1910.

Olav Sinding.

LITERATUR.

Anmeldt av *Eivind Berggrav Jensen*:

Jacob B Bull: **Ole Pedersen Høyland.** En folkelivsskildring. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag.

Nu er det tre maaneder siden jeg læste denne bok. En mængde domme om den har jeg hørt, av folk som har læst den og av folk som ikke har læst den. De sidste spør: men den lærer vel folk at stjæle? Den gir vel lyst paa spændingen, den fremstiller vel Ole Høyland som ideal?

Til alt dette tre ubetingede nei. Det er et oprindelig stort anlagt menneskes *ulykke* vi lærer at kjende. Gud fri os og alle fra en slik tærende gesjæft. Han er ingen roverhelt. Han faar ingen glorie. Det er gripende at se et menneskes misgjerninger saaledes æte *menneskets* op. Og saa *meget* menneskestof som der var i Ole Pedersen!

Av dem som hadde læst den var der en som sa, at den var det skjære Nic-Carter; der fandtes ikke spor av psykologiske værdier. Det er mulig, at Jacob B. Bull her har forutsat litt for meget skjøn hos læserne. 10-aars gutter vil *kanske* ikke opfange andet end selve den jagende spænding. Skjønt det var et forsøk værd om ikke ogsaa de vilde gripes av livstragedien. Men selve kjendsgjerningerne taler for den tænkende tydelig nok — og bedre end moralister som sætter en fet pekefinger paa hvert avskrækkende punkt.

Boken er litt for tyk. Men at den har værdi er der ikke tvil om. Det vilde være interessant at høre en erfaren pædagogs mening om den.

Bendix J. Ebbell: **Paa liv og død mot nord.** Fire aarhundreders eventyr fortalt for ungdom. Gyldendals forlag. 207 sider.

Det er noget rent særs ved denne boken. Der er ikke

noget at sammenligne den med. Den staar helt alene. Og den staar godt der den staar! Forhaabentlig blir den staaende længe, længe. Den maa bli av de boker, som blir nye for hver ny generation og aldrig gamle for de gamle.

Det er ikke mindst det sjeldne i at finde en slik læsning for unge mennesker som berettiger til en saa sterk utalelse. Den er Robinson Crusoe med en tilsætning, som hæver den uendelig over denne verdenskjendte bok. Den har fuldstændig den samme spænding. Men den har en tilgift av karakterdannende hærdingsstof som er mere værdt end hele spændingen, — men som rigtignok ikke var stort værd *uten* spændingen. Den nidkjære opdragende *tendens* findes der nok av hos velvillige sjæle. Men Nic-Carter er dem alle overlegen, fordi den er saa herlig spændende. Bendix Ebbell har begge dele.

Stoffet er mangfoldig. Saa uendelig vidstrakt desuten, at det var den letteste sak av verden at gjøre det kjedelig og uttværet. Men det er her levende og let. Jeg har maattet tænke paa de mange bevilgninger som gives til at bearbeide «det hjembragte materiale» fra de forskjellige nordpolsfærder. Her er et andetslags materiale behandlet. Mænds mot, mænds offer, mænds vel gjennemtænkte, dristige planer og skjæbner — det er et materiale som ikke er mindre værd end alle havdybderne. Netop slik skulde dette bearbeides som Ebbell har gjort. Det staar for mig som et *verk* og der maa sandelig sørges for at dette verk ikke blir overset av dem, som først og fremst maa gripe med begge hænder efter en slik værdi.

Tre gode gamle.

Jakob B. Bull: **Knut Veum** (Gyldendal). *Bernt Lie:* **Thalja** (Aschehoug). *Hans Aanrud:* **Sølve Solfeng** (Gyldendal).

Det er ikke den *eneste* maalestok paa litteratur, men ingen kan negte at ogsaa *den* maalestok har — ialfald praktisk — betydning: kan jeg gi denne bok til en flok unge landsmennesker, som kommer til velfyldte litteraturhylder og ber om læsestof? De vil ha noget som skaper byggestof i dem. De kan ikke bruke halvforvirret tale. Og der kan ikke forutsættes kritisk sans hos dem som hos en hovedstads

student. Det maa være disse sidste en hel del forfattere skriver for, eller for sine kafévenner. For der er ikke saa mange tomme rum i hylderne, naar ungdommen har hentet *sine* bøker.

Men av dem, som aldrig staar paa plads er disse tre *gode* gamle. Den som har læst dem, kommer glad igjen og vil ha maken.

Og heldigvis findes der jo maken. Disse bøker er av gammel, ædel æt

Høiest staar Knut Veum. Den tindrer. Den er lik de andre folkelivsskildringer. Den er det samme paa en *bedre* maate. En smule idealisert virker den nok. Men med kraft og marg i romantiken.

Ja sogar med en brodd midt inde i den vakre skildring. En brodd mot opkomlings-hovenheten. Den er stolt at læse for mangen lærer i bygderne rundt om. Den er en laurbærkrans om mangen stille sliter av en lærer i skjulte grænder. — En bisp faar derimot sandheten at høre. En bisp, som var lekekamrat med en anden fiskergut der oppe i Nordland, med Knut Veum, som blev lærer. Den senere bisp, Elias Knapp, han strævde opover. *Æren, det var at komme længst op.* Da han paa sin opvei engang traf sin barnekjending, læreren Knut Veum, da vilde han plante sit æresbegrep ind i ham ogsaa og ha ham videre op og frem. Til studeringer! Og Knut Veum vaklet. Men bygden og bygdens unge var ham for kjære. Han søkte æren i at *bli tro i sin gjerning der han var.* Og det er en herlig gjerning han har og et signet arbeide han gjør. Men han blev jo ikke nævnt blandt de store. Han leder sangen den dag i 1906, da iltoget med landets fortjente mænd paa vei til kroningen stod nogen minutter ved den store station ved Glommen. Her møtes de to lekekamrater. Og forfatteren stiller de to livstyper op mot hinanden, han gir endog manden med de stolte livserindringer den beskeste pille som nogen kan gi, i linde ord. . . . Der strømmet ut høie personer — og imellem dem biskop Elias Knapp. «Han hadde — Gud være æret — hat den lykke at staa begivenheterne i frihetsaaret nær.» Paa retur fra matsalen passerte biskop Knapp like forbi Knut

Veum. «Blikket gled til side; han fik det travelt med at søke sin førsteklasses kupé.»

«Her, Deres høiværdighet,» sa en fornem militær, som alt stod paa vognens platform og røkte.

«Takk, general!' Elias Knapp kom hurtig op; det blinket til paa St. Olavsordenens kors, idet hans reisekappe gled tilside. Litt efter saa man gjennem kupévinduet hans skraa, lange ansigt under floshatten derinde.»

Dette kan være en mindelse for alle, hvis æresbegrep er det biskop Knapp'ske. Slike begreper smitter jo desværre, særlig naar smitten kommer fra en høi hals. Men Kristi æresbegrep ligger nærmere lærerens end bispens.

— Nogen slik brodd er der ikke i *Thalja*'s roman. Mange vil si, at Thalja er Bernt Lie op igjen, uten fornyelse. Men der er ialfald ingen døde punkter, det har liv alt sammen. Og om nu Bernt Lie hadde skrevet bare denne ene boken Thalja, og vi ikke hadde kjendt denne maate at fortælle paa fra før, — da vilde Thalja været nok til at gjøre Bernt Lie kjendt viden om. Nu har han paa forhaand gjort os kræsne. Men derfor er vel Thalja like god?

— Der er noget mer analyserende ved *Hans Aanruds* yndefulde romantik, end ved Bulls og Lies. Aanrud bruker *tanken* mere. Bull er bred, Lie er hastig, Aanrud mer kunstkyndig beregnende. Det hænder da at forfatteren har hat mer interesse av en analyse, end læseren kan ha. Og det forutsættes en vakt interesse hos læseren for de *smaa* træk. Men saa er det allikevel aller oftest at man ikke aner det konstruerte, men drages helt med av den klare, skjære fortællerynde. Det er saa langt fra at Aanrud mangler talentet og søker at erstatte det ved beregning, at han vel netop har det største talent av de tre, men ogsaa ved klok husholdning søker at la det komme klarest, sterkest til sin ret. Mot Sidsel Sidsærk kommer vel Sølve Solfeng ikke op. Men det er uretfærdig at sammenligne. For de er hver for sig mesterverker, som mange kongeriker kunde misunde os.

— Naar vi snakker om «den moderne litteratur» maa vi ikke glemme at til den hører *ogsaa* Bulls, Lies og Aanruds bøker!

Anmeldt av fru *Karen Grude Koht:*

Barbra Ring: **Riebes paa Star.** (Aschehoug).

I Barbra Rings sidste bok er der en scene, hvor den unge Karen-Sophie sitter paa Nora-Liesens sengekant og fortæller om ballet paa Ullerud. Hun fortæller og snakker saa det spruter — indom alt og alle. Det er det samme Barbra Ring ogsaa gjor. Fortæller saa vi rent blir anpustne — om familierne paa gaardene i hovedstadens omegn for 50 aar siden. En sviptur ind paa Borstad, en paa Star, en paa Risse og paa Mimru, og stumper av menneskeliv og menneskeskjæbner — lykkelige og ulykkelige — farer som kinematografbilleder forbi os. Vi er *med* — hele tiden; for det er interessant og livlig, og fru Ring har sit eget faste grep i os, naar vi først kommer i nærheten av hende. Men en ærgrer sig tilslut — naar en faar sanset sig — over den rasende fart. For slik boken er anlagt — saa bredt — burde den egentlig ha været en god gammeldags roman i baade to og tre bind.

De er saa levende de billeder vi faar, at vi gjerne vilde vite mer. Baade *hvorledes* Nora-Liesen blev glad i Paul Menck, og hvorfor netop *hun* og tanten var saa gode venner. Ja, tantes egen historie vil vi gjerne ha mer av. Og *hvem* var fru Waak? og litt mere om allesammen — helst.

O. Lie Singdahlsen: **Gabriel Røhne.** (Norli).

En sterk og vegtig bok om en ulykkelig mand. En mand som møter den kvinde som er haus skjæbne, kommer bort fra hende, men kan aldrig, aldrig glemme hende. Ikke engang da han prøver at fange livets lykke ved siden av den lyse unge Tora — i hjemlivet med kone og barn.

Nei, inderlig og sandt viser Gabriel Røhnes historie os, at har vi engang mødt den *rette* paa livsveien, saa vil minderne fra det samliv aldrig komme til at høre hjemme i fortiden. Altid vil de leve med og dukke frem — atter og atter. Og stadig vil dette gamle være nutidens fiende, det ligger der paa lur og ødelægger den lykke vi selv og andre vilde skape os. For «hende — den rette — svek du, da du smok ræd væk fra ansvaret for din sjæls inderste instinkter». Fordi han ikke var tryg og glad, da de hadde sin straalende

vaardag, «men altid maatte sporre og aldrig faa svar nok». Altid paa vakt likeoverfor hende, som var det blinkende nu, varm og glad og lykkelig. Saa brister det, og de frister at leve livet hver for sig, men den som engang har set ind i lykkelandet han finder ikke noget som siden gir dagene glans.

Boken er skrevet med dyp psykologisk forstaaelse, og de tre mennesker — Gabriel Rølne, Rachel og Tora er hver for sig saa levende og lidende, saa menneskelige i sin kamp for et glimt av livets lykke.

Sproget er knudret og ujevnt, med søkte billeder og uttryk. Men tiltrods for dette læser man boken med stor og stigende interesse.

Anmeldt av *Fredrik Paasche:*

Gerhard Gran: **Det nittende aarhundredes tilblivelse.** I: Jean Jacques Rousseau. (Aschehoug & Co.).

Paa *én* høst en række norske bidrag til det europæiske aandsarbeides historie! Der er Jens Thiis med sit stort anlagte verk Leonardo da Vinci, og der er Christen Collin med sin betydelige, idérike bok om Leo Tolstoy. Og Gerhard Gran gir os begyndelsen til et merkelig arbeide: fortællingen om det nittende aarhundredes tilblivelse. Og samtidig med slike originalverker kommer S. Eitrems og A. Bugges vellykkede forsøk paa at gjøre nogen av historiens interessanteste aktstykker let tilgjængelig for norsk ungdom.

Der er ellers ting, som kunde tyde paa, at en tid av aandelig vanmagt stod for døren her hjemme. Vor *digtning* har ikke nok av ungdommelig ærgjerrighet. Den skiller ikke længer mellem stort og smaat. Gammelmandsagsagtig og svak har den git sig «livet i vold», - kjender knapt anden bevægende kraft end *tilfældets*. Romantikens individualisme har opløst sig i impressionisme. Borte er den sterke personlighet med sin faste kjerne, med sin sikre vilje til utvikling, med sin længsel efter at gjøre sit særpræg gjældende, -- efter at faa «livet i sin magt».

Og nu vor «humane» videnskap?

Er det ikke en viss svakhet, en viss frygt for *den store opgave*, som gjør sig gjældende i tidens detalj-dyrkelse. Merkelig er det, at større historiske arbeider gang paa gang

blir til ved en fredelig overenskomst mellem en hel række av forfattere. Vi faar en Norgeshistorie, priselig i sine detaljer, men som helhet *forfeilet*, fordi den er uten samlende syn og mangler enhetlig personlig præg. Og der bebudes en kulturhistorie, som vanskelig kan bli andet end en samling tidsskrift-artikler med gode illustrationer. Merkelig nok er det en stab av *unge* mennesker, som arbeider paa denne kulturhistorie. At ingen av dem har ærgjerrighet nok til at ville greie opgaven mest mulig alene! — —

Saa kommer den velgjørende motsætning. En mand, som ikke er helt ung længer, gir sig ikast med et kjæmpe-arbeide: Gerhard Gran skriver historien om det nittende aarhundredes tilblivelse. Hans skildring av Rousseaus ungdom er begyndelsen. Siden skal der komme mere om Rousseau, videre lignende arbeider om *Herder*, tilslut *boken om Wergeland*. Planen for det hele er at forklare det nittende aarhundredes nye indsats i historien, ute i Europa og hjemme i Norge.

Der kan være mangler ved Grans Rousseau-biografi. Den er kanske ikke fortættet nok, kanske ikke bragt i nøie nok sammenhæng med den bevægende plan for det *hele* store arbeide. Her spiller det ind, at boken er blit til som en kjæde av forelæsninger. I det mundtlige foredrag er det naturlig, at digressionen og den underholdende anekdote kræver betydelig plads.

Og velsignet morsomt kan slike ting komme. Det maa være en fornøielse at læse Grans bok, selv om man ikke har særlig interesse for verkets *syn*.

Men har man en slik interesse — og der skal visst ihvertfald meget til for ikke at faa den under læsningen — saa vil bokens idé staa for en som forfatterens egentlige bedrift. Det kapitel, som bærer overskriften »Indledning» blir det vigtigste av alt.

Professor Gran har en merkelig evne til at tvinge de studerende hen til den *direkte* kilde. Det, han rører ved, blir interessant og frister til læsning. Han har en anden evne, som viser baade den ideale lærer og den sikre tænker: evnen til at gi den samlende oversigt, lysningen over et tidsrum, retningen av en bevægelse.

Rousseau staar for Gran som skaperen av det nittende

aarhundredes individualisme, som den første legemliggjørelse av dets vældige voksende frihetstrang. Han er den store forkynder av den *naturlige* personlighets værd, av det *oprindelige* følelseslivs herlighet. Han er det utlevede samfunds fiende, en ny apostel for den arbeidende menneskekjærlighets gamle religion, den som fornyes hvergang verden er træt av tom fest og falsk glans og kold, lurende egoisme. Rousseau er budbæreren om et nyt aandsveir over verden: om romantikens sum av vældige kræfter.

I det nittende aarhundredes verdensfornyelse ser Gerhard Gran den *germanske* stammes verk. Rousseau, som vækker Herder, som betinger «Sturm- und Drang»-perioden, som lever videre i den tyske romantik, er i sit væsens grund en *tysk* aand. Han indleder den *germanske* renæssance. *Den* bærer jo Rousseaus præg. Fra Englands lyngmoer, fra Tysklands skoge, fra Nordens bjerge kommer svaret paa Rousseaus angstrop efter oprindelighet, egthet, enkelthet, *natur*. Paa germansk grund reises individualismens vældige tankebygning. Her kommer *Herder* til med sin historiske evolutionsteori. I ham som i Rousseau «gror med overvældende rigdom det meste av det som skulde faa vekst i det nittende aarh.»

I Grans Rousseau-biografi er der kapitler av en ganske særegen fart og friskhet. Glimrende er skildringen av Genf. Calvins vældige vilje hadde i sin tid omskapt den lille republik til «en stad efter Herrens hjerte», og endnu i det attende aarhundrede levet reformationsidealerne, Calvins idealer, i byens forfatning og i borgerskapets aand. Gran har da al ret til at ta Calvin med i sin bok om Rousseau. For et par aar siden gav han os (i «Samtiden») begyndelsen til en studie over Calvin. I den anledning talte Hjalmar Christensen anerkjendende ord om Grans analyse av en av «historiens utækkeligste planter». Sagtens har Gran selv hat et andet syn paa Calvin. Han har sikkert set mere av ham end dr. Christensen nogensinde vil bli istand til at se. Gran har vel fremfor alt set ham i verdenshistorisk sammenhæng, forstaat den livsfornyelse, han betyr. Calvin har været mere end en «plante» for ham. Han har været en *jordbund*, som har git levende næring til storskog i tænkningens og digtningens historie. *Rousseaus* sjæl tok i mange maater stemning av

Genfs aand «Fra Genf», sier Gerhard Gran, «har han tat med sig grunddraget i hele sit forfatterskap: *Det brændende alvor*».

Vi maa glæde os til fortsættelsen av Grans store arbeide, til fortællingen om Rousseaus digtning og filosofi, til boken om Herder, den vældige germanske høvding. Jeg ser en kritiker tale om Grans «galliske aand». Jeg tror ikke, det passer, skjønt der er noget *fransk* let og sikkert ved stilen. Den mand, som taler og skriver saa varmt, saa beundrende og magtfuldt om den germanske renæssances væsen, han maa forstaa den germanske sjæl og kjende sig i slegt med den. Det er ikke et tilfælde, at Gran skriver om Rousseau, Herder og Wergeland. Hemmeligheten ved deres magt er aabenbaret for ham. Han har set deres tro flytte bjerge, deres vilje overvinde verden. Han har set deres unge, friske, morgen-forkyndende digtning fylde menneskenes sind med et mylr av skapende og omskapende idéer. Den germanske indholdstyngde ved deres gjerning har lagt det fristende nær for ham at samle sig om dem, mere og mere.

Vi unge søker at nærme os det vældige aandsveir, de reiste. Værdierne tar vi, hvor de er at finde, selv om enkelte medmennesker skulde si os, at vi ikke altid er «moderne» nok i vort syn. Det er os en glæde at følge Gran til Rousseau, Herder og Wergeland. Det er at komme til kilderne for vor tids liv.

G. Armauer Hansen: **Livserindringer og Betragtninger.** (Aschehoug & Co.).

Jeg vil nødig synde for meget mot det krav paa respekt, den ældre kan stille til den yngre. Det faar være nok at si, at denne bok hører til de mange, som let kunde undværes. Stort og smaat, løst og fast, fortalt paa samme letvindte, point-fattige maate.

Det er meget ved den høit fortjente videnskapsmands bok, som minder om rationalistiske verker fra det attende aarhundrede. Livet ser let ut, problemerne løses uten synderlig vanskelighet: snakket gjør det av med dem.

Armauer Hansen er forbauset over, at ikke den alterobrende naturvidenskap har trængt gudsidéen ut av dan-

nede menneskers sind. Han smiler av «den aandelige oplevelse» og vet ikke, at netop her ligger forklaringen. Naturvidenskapen kan erobre hvad den vil, — den naar ikke den religiøse følelse. Ingen død dogmatisme, ingen kirkelig eller videnskabelig ortodxi kan ta den religiøse trang ut av verden. Den lever i vort hjerte i det hemmelighetsfulde dyp, som digtning og kunst og drøm og daad stiger op av. Det er ikke for at være «ultra-moderne», mange av os unge ser religionen slik. Armauer Hansen tar feil i det. Men vi har historisk syn og «aandelig oplevelse» nok til at vite, at religionen er et med den udødelige «romantik» i menneskenes sind.

Haakon Løken: **Anne Kathrines Ungdom**. (Aschehoug & Co.)

Det er Hverdagsbilleder fra 1830—40-Aarene», Haakon Løken her gir os. Langt oppe i Trøndelagen spiller handlingen. Men den gjenlyder av den fjerne vældiges gang: Det er *Wergelands* tid, som skildres.

Wergelands Norge med de sterke motsætninger mellem gammelt og nyt. Bondemagten er i frembrudd og med den de nationale og radikale kræfter i vort folk. En vældig grotid i vor historie.

Løken har viet boken til sin mor, «som endnu har saa meget aa fortælle». Sagtens har hun da fortalt ham historien om «Anne Kathrine», skildret ham livet oppe paa de store gaardene i Trøndelagen, — dets fine poesi, dets brutale prosa. Fortællingen virker tilforladelig, levende, førstehaands. Med stor sikkerhet er den gjengit og utbygget. Det er ikke rigtig, hvad aviskritikken nok kunde gi indtryk av, at Løkens *sprog* er «norsk» indtil unorskhet. Sproget er mandig smukt, aldrig affektert, stilen er aapen og grei.

Gjennem hele boken merker man forfatterens utprægede personlighet: hans fædrelandssind og hans vaakne demokratiske samvittighet.

H. Wiers Jenssen: **Tante Mine fortæller** — (Aschehoug & Co.).

Det er en række bergenske «Historier fra de gode gamle

dage». De er godt fortalt, og man læser dem med interesse. Litt ubetydelig kan jo handlingen være; men den elskværdige, livlige fremstilling tvinger altid til opmerksomhet.

Anmeldt av *Mimmi Svensen*:

S. Holst-Jensen: **Bregner.** Efterlatte digte i utvalg ved *Gabriel Scott*. 55 sider. Gyldendalske boghandel, Nordisk forlag.

Den lille samling tungsindige, eiendommelige vers er indledet med Gabriel Scotts vakre digt: *Min far* in memoriam — skrevet i vemod, i kjærlighet og tak.

Grundtonen i hvert et av samlingens digte er: et menneskehjertes saare længsel efter hvile fra sorg og motgang, sygdom og bitre skuffelser, som livet hadde git ham mange av.

«Og hadde jeg vinger, og var jeg fri,
til Gud saa fløi jeg paa stjernesti,» —
— — — —
«og kjølner end de hjerter,
som skulde varmest banke,
han som er kjærligheten
har gjemt mig i sin tanke.»

Korset», det sidste av dem alle, er dypest og vakrest.

Lykke-Seest: **Skogene brænder.** 172 sider. Aschehougs forlag.

Lykke-Seest skriver iaar ogsaa om indianerne.

Ifjor i «Moder maanes børn», var det en forpint og elendig indianerguts liv, vi fulgte i stigende sympati.

Iaar er det livet, forholdet og vanerne blandt stammernes voksne mænd og kvinder.

Der er kanske i «Skogene brænder» mindre avhandling, som fængsler, men desto grundigere maa forfatterens studium av disse folk være, da beskrivelserne av deres tænkesæt, tro og sjæleliv er interessant og fængslende.

Topolobampo, den store høvdings kamp og oprop til det røde folk, for at samle de spredte stammer, som sidste utvei mot de hvite mænd — hans jagt efter den store kronhjort, der skal ofres for at faa gudernes bistand; det mægtige dyrs

kamp for livet, jægerens intense, seige utholdenhet, alt dette skildres levende og eiendommelig.

I det hele tat vet forfatteren at male naturen og livet der for os — saaledes, at det fængsler, endogsaa uten handling.

Regine Normann: **Barnets Tjenere.** 169 sider. Aschehougs forlag.

Regine Normann gaar aldrig undav. Hun siger sandheten, slik som hun har set den og vet, at den er. Hun dækker ikke over og pynter paa.

Og slike mennesker er det, som har fuld ret til at skrive og bør skrive.

Og hvor meget av alt det indholdsløse og daarlige, der blir skrevet, faar en ikke lyst til at brænde op, naar en læser noget som dette med mening og sandhet i.

Der skrives til jul, fordi det skal saa være. Gamle forslidte emner kokes op igjen, bare med litt tidsmæssig jargon over — for forsøksvis at gjøre det morsomt.

Overfladisk og løst bygget som saa meget er. Men den som er i «skuddet» blir baaret oppe allikevel.

Kritikken blir ofte høflig av gammel vane. Det kan hænde, at enkelte vil indvende, og det med rette, at fru Normanns bok iaar i enkelte kapitler kan være litt prøvende sig frem, og at enkelte episoder uten skade for boken kunde været borte, men helheten, hjertelaget bak den sterke stil, det er der.

Smaa nordlandsskildringer indimellem lyser som guld!

Man blir grepet og ført med.

Iaar er fortællingen lagt mest til skoleforholdene i Kristiania. Og der hvor barna og barnesjælen læges, der er det store hjertelag igjen.

Som hun skriver om smaabarna paa skolen: de lignet maasunger hjemme paa Holmen om vaaren, naar de laa fjærløse mellem stranter av vintergammelt straa og blunket med rædde øine.

Den tapre lille nordlandsjente i slitte, snaue klær, hun er ikke levebrødslærer.

Som hun lærte at leve og læse i naturen derhjemme,

slik lever og læser hun i barnenaturen, og hun *gir*. hele hendes lille menneske gir, saa hun blir rik derav!

Boken ender med de vakre linjerne:

«Alt i kjærlighet du aatte,
er dit evighetens eie.»

Askew: **Sulamit**. Aschehougs forlag. 274 s.

En ensom boerfarm, paa sletten langt derute under Afrikas glødende sol — er Sulamits hjem.

Fortællingen om hende er en for os noksaa underlig fortælling om en kvinde i had og kjærlighet. Og Sulamit — en uoplyst og uutviklet boerkvinde — er ute av stand til at beherske hverken hadet eller kjærligheten. Den husbond, hun paa boervis skulde lyde — den husbond, som pisker slaverne og piner hende i raa brutal sanselighet — den husbond hader hun.

Og hadet tar fart som ild i krudt, da engelskmanden kommer og fortæller om kvindernes liv derute i den store verden. — De piskes ikke, de tvinges ikke, de er fri. — Da blir hadet til dødens had og kjærligheten — til ham som fortæller det — til en fortærende ild!

Boernes had til de fremmede «uitländers» og boernes trældomsfrygt, er godt tat med.

Men forresten er slik roman-kjærlighet yderst trættende i længden og har saare litet at gi os.

Anmeldt av sekretær i Bergens ynglingeforening, pastor *Olaf Strømme*:

Bengt Aurelius: **Tankor och bilder i religiösa ämnen.** Andra samlingen. Stockholm. Albert Bonnier. 249 s Kr. 3.00.

«Vi människor äro oftast verksamma *utåt* och kunna också, som vi bruka säga, *hålla ut* länge i vårt arbete, men svagare äro vi i detta: att fördjupa oss *inåt*». Denne karakteristik er betegnende for forfatteren. Første del, «Meditationer», bærer præget av fordypningen indad, anden del, «Föredrag», har sin styrke i det samme, de indre veie. Og forf. gjør i sit forord selv opmerksom paa at meditationerne hovedsakelig er betragtninger holdt i Oscars- och Djurgardskyrkan til opbyggelse for venner av en kristelig, individuelt anlagt livsanskuelse. Individuelt. B. A. gaar indad, til de

vanskelig tilgjængelige foreteelser i sjælslivet, i sit eget, i menneskenes. Her finder han en tilstand som blir utgangspunkt for alle videre syn: spændingen mellem känslor av undergivenhet och ädel stolthet och förtröstan». Naar Gud og menneske møtes, den ene i vældig majestæt, den anden i uendelig svakhet, men med følelsen av uendelig værd. Broen mellem disse to verdner er Jesus alene. Hvert stykke er selvstændig, men bevisst eller ubevisst danner de en jevn fremadskriden over de store, almindelige stationer paa Gudslivets vei. I «Gud och människa skildres spændingen, kløften, og broen over. I «Herrens verk», barneøiets syn, — hvad den finder at se som har faat det brutte opreist. I «Et saligt folk» betingelsen for vekst — vandre Guds veier — og maaten: i sin stilling. I «Den högstes högra hand» Guds omskapende magt. I «Guds rikedom» selverkjendelsen. I «Kommen till mig» kaldets universalitet osv. Denne sidste betragtning forekommer mig at være høidepunktet. Hvor det kommer an paa et frit, mandig syn med aapent øie for personens ret og værd og pligt, der er Aurelius manden. Ikke i de slaaende indfald, det elskværdige lune eller det dristige paradoks har han nogen styrke. Men i sin gudsfrygts ro og inderlighet, i den dannede mands fine anvendelse av store værdier. Undertiden blir det endog litt av en skuffelse at han ikke fører videre eller pointerer sterkere sine tanker. I hvert avsnit findes et eller flere vegtige indlæg. Det er fristende at citere, naar det gjælder en mand som meisler sit sprog like meget som sine tanker. «'Kommen till mig, I alla, som arbeten och ären betungade, så skall jag gifva eder ro'. Intet ord av Frälsaren är mera besvärande för dem, som kräva Kristus för sin egen lilla krets allena. Ju mer man i självförblindelse och högmod söker att få honom till förespråkare för en exklusiv åskading, med uteslutande av andra, desto vidare öppnar sig hans famn, omfattande även dem vi trodde vara fjärran». — — — Og videre: «Där Herrens ande är, där är frihet. Där råder samma glada, otvungna förtröstansfulla frihet, som vi kanske minnas från en nu svunnen tid. I den närvarande tiden har friheten svårt att arbeta sig fram. Den personliga handlingsfriheten tränges ofta tillbaka, den andliga friheten hindras

av inrotade fördomar, och slutligen gives det en falsk 'frihet', som lika ogenerat emanciperar sig från Gud, Kristus och sedligheten som från fosterlandets rättmätiga krav och därför — sig själv ovetande? — bindes eller binder sig själv i nya dogmer; och sjufalt ve den, som förgriper sig på dem! Var finnas de frigjorda, öppna karakterarna?» — — — Anden og største del optages av foredrag om birgittinerordenens historie, Luthers ungdom, John Bunyan og pilgrims vandring, Søren Kierkegaard (betegnende nok paa 46 sider) og den kristne prækens historie. I alle disse historiske overblik hentes bare det frem som kan lægge kjød og blod om sjælen i bevægelsen, i personen. Her minder Aurelius ikke saa litet om Sars I saadanne mænds hænder gaar det med historien som Drachmann synger: alt det vel bekjendte fik da nye ord. Aurelius er barn av sin tid: han aander av kjærlighet til sit land og sin kirke.

George Eliot: **Adam Bede**. Oversat av Anna Lassen. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag. 523 sider.

Den er blit kaldt en ungdommens bok. Og det er den. Netop dette er det vi trænger ved siden av alt dette andet oprivende. Slippe at maatte ty til masser av tobak, angelsaksisk sport eller at føle sig flau og pinlig berørt, være aandsfraværende, opfarende, umotivert uforskammet mot sine venner, — efterat ha læst en bok. Vi faar sitte i fred, har bentfrem en ærlig nydelse, og vi er blit klokere paa mangt og meget naar den elskværdige forfatterinde slipper os. Det gjør hun rigtignok ikke før vi har lært at kjende hendes venner baade ut og ind. Det er den gamle kunst vi her har for os. I slegt med Düsseldorferskolen. Og tænk at eie en Amaldus Nielsen paa sin forvirrede væg. Eller George Eliot i bokhyllen! Hovedpersonen er haandverker — det er en folkebok. Handlingen foregaar for vel et hundrede aar siden; vi faar saaledes et utmerket tidsbillede fra de engelske landsforhold ved forrige aarhundredskifte med motsætningen mellem kirke- og metodistkristendom. Imidlertid maa man være enig med oversætterinden: at komme med nogen anbefaling av en av George Eliots böker er naturligvis helt overflødig. Nærværende anmelder vilde bare understreke dette «naturligvis».

STRØMDRAG I KIRKE OG KULTUR.

Smaa træk siger ofte mer end store overblik. Der er saa mange smaa træk av kirke- og kulturliv særlig i andre lande, som fortjente at kjendes viden om, men som der ikke kan lages store artikler om og som ikke optegnes av de vanlige tidsstrømningernes kartografer. Det er ikke netop «nyt av denslags som aviserne bringer, heller ikke kirkepolitiske eller teologiske strømdrag, som de kirkelige partiblade merker sig, og ikke heller bare underholdningsstof uten nogen bestemt strømretning. Det er livstræk, som der er bestemt bevægelse i, med eller mot strømmen, men i begge tilfælde av karakteristisk art. Slike træk burde For kirke og kultur forsøke paa at fange op, og hvis alle som har øiet ved vinduet og blir var tegnene vil merke dem op, maatte mangt kunne bli synlig, som nu ufortjent oversees. For det *hjemlige* er der saa mange synspunkter og saa mange kartlæggere, at det vel mest blir andre landes kirke- og kulturliv, hvis strømdrag vi paa denne maate bør prøve at kjende.

Idag bare nogen træk fra det *danske kulturliv*. Det interessanteste fænomen indenfor dansk kultur i det sidste halve aar er det nye «*Ugens Tilskuer*», redigeret av kritikeren Harald Nielsen. Det er et ukeskrift av aller videste omfang, men med et meget skarpt poïnt av skaanselløs kritik over alskens anløpenhet — i presse, politik, handel og kunst. *Det har en mening* — det er dets enestaaende karakter. Og det siger sin mening med vidd og fynd, knapt og skarpt, retfrem og rammende. Det repræsenterer en *harmens* gjenfødelse i et folk som næsten har glemt at harmes. Det virker som et salt, og det er ikke blit liggende i et utstillet saltkar dette salt! Gang paa gang er det kastet ind i inficerte forhold, og det har fremkaldt en forjættende svie i

adskillig lummert liv. — Nogen eksempler, som er interessante i sig selv, vil gi et indtryk av bladets art.

Bladet «*Politiken*», det danske mikrobernes palads, har Ugens Tilskuer straks erklæret aapen krig. Norske læsere husker endnu telegramerne om dette blads handel med reklame i den redaktionelle tekst. Efter at denne affære var kommet op, skrev Ugens Tilskuer:

Saken gir anledning til paany at tænke over, hvor dypt materialistisk samfundet er i sin vrede som i sine øvrige interesser. I mange aar har man visst, at vedkommende blad solgte sin velvilje og sin unaade, og for langt høiere priser end nogen penge. Der er talt nok derom, men har det skadet dets utbredelse eller gjort dem, der solgte sig, mindre ansete? Godt at tilsidst en saa *haandgripelig* værdi som en annonce og nogen kontante sedler kunde gjøre spørsmaalet et korstog værd.»

Da opinionen i Danmark var færdig med *officererne* kom skandalen med *skuespillerne*. Da skrev Ugens Tilskuer:

«Det er ikke værd at opfordre til en diskussion om tonen i skuespillerverdenen — vi har hat nok av den ene — men mon det ikke vilde være ganske sundt for vort folk, at betragte sig selv litt paa avstand og forelægge sig selv følgende jævne spørsmaal til overveielse: *Fra hvilken side truer der vort samfund den største fare, fra den bandende og ublide officersstand eller fra den morsomme og indtagende skuespillerstand?* Hvilken av dem tror man er nærmest ved at vokse os over hodet? Fra hvilken utgaar de farligste eksempler? Hvilken av dem endelig tror man øver den sterkeste paavirkning?

Det er spørsmaal, der ikke er grepet i flæng, som ikke er dikterte av tom nysgjerrighet. Det er dem, som en fremtidens betragter vil stille, og som det var klogt av os at — besvare forinden.»

Handelens reklamemoral har det danske «Berlingske Tidende» rettet opmerksomheten paa i en leder om «Reklamemoral»-artiklerne i dette tidsskrift. Bladet gir «For Kirke

og Kultur» uforbeholden støtte i kampen mot forlæggernes reklamemoral. Men det vil utvide kampen til at gjælde hele forretningslivets reklamemoral. Bladet gjør opmerksom paa, at nye forretninger ofte arbeider sig frem ved at undersælge andre, ved falske etiketter og i det hele ved sin reklame lægger an paa at forvirre kunderne. «Denne reklame er farlig, fordi den nedbryter tillidsforholdet mellem samfundets medlemmer. Der blir ikke længer tale om at kjøper og sælger tjener hinanden, alt samler sig om at tjene *paa* hinanden. Mistro og skadefryd er denne reklames frugter — Vi trænger til, at der reiser sig moralprædikanter indenfor forretningsverdenen. Vi trænger til at faa de hele logne og brokdelene av logne renset ut og til at faa fuld ærlighet og sandhet istedet.»

Dette krav paa *offentlig sandfærdighet* er der al grund til at reise i alle lande. I Danmark er det særlig aktuelt som man vil forstaa, naar man husker domstolenes behandling av forskjellige forretningsforhold der nede.

Her avtrykkes, hvad «Ugens Tilskuer» bemerker til et av disse tilfælde:

«Dommen over Grundeierbankens mænd blev hilst med tilfredshet; gjennem alt vrovlet, al denne hensynstagen til de flinke folk, man spiser til middag med, skar Højesteret med sit: Et prospekt, i tillid til hvilket man skal tegne aktier, skal være sandfærdig, ellers er den, der utsteder prospektet, naar han vet det er usandfærdig, en forbryder.

«Tænk, alt det fremgaar av den gjældende lovgivning, og dog er det likesaa nyt for godtfolk, som da det i sin tid fastsloges i folketinget, at et aktieselskaps regnskap skal være rigtig og sandfærdig. Den gang forundret man sig ogsaa saa saare, og *Vilh. Lassen* sa undskyldende om advokat Winther: «Cosi fan tutte» — saadan gjør de alle —, og hvad alle gjør, kan man ikke straffe.»

Enig og tro er det ikke godt at bli selv om man har en stor sak fælles. Det viser de kristne daglig. Nu har en sak, som ikke er *saa* stor, allikevel vist, at den kan ene, naar viljen er der. I *Sønderjylland* truet det med fuldstæn-

dig skisma: der har fra gammel tid været to strømninger i den nationale politik, den ene kaldes protestbevægelsen og vil bare protestere blindt mot tyskerne, ikke indlate sig i nogenslags forhandling med dem. Den anden retning vil opnaa de lettelser, som er mulige ved forhandling, naar der bare ikke slaas av paa kjernepunkterne. Den nuværende riksdagsmand *H. P. Hansen* hører til de sidste og har mangen gang hørt ilde for sin forhandlingsfærd i Berlin. Nu vilde han ikke ha flere naalestik og nedla mandatet. Ogsaa *pressen* dernede var delt. Og vi nordmænd vet, at pressefolk kan bruke grovt skyts og erte lidenskaperne ordentlig op, selv om de hører til samme parti. Det kokte nu op til generalstorm indenfor den nationale samling i Slesvig. Men da man saa, hvad som stod paa spil, slog viljerne lidenskapen under sig. H. P. Hansen blev igjen opstillet som kandidat, al personlig misstemning veg. Og — dette er det merkeligste — aviserne indgik overenskomst om ikke at føre saarende feider mot hinanden, og ikke at stikle paa de mænd, som er sendt til Berlin med befolkningens tillid. Alt foreløbig for et tidsrum av 5 aar og med voldgiftsret for mulige tvistigheter. — Overenskomsten er enestaaende. Naar en stor sak har 200 tusen tropper mot 65 millioner av motstandere, kan kanske presse- og partilidenskaper tøiles og en enig ring bli slaat om det store, man har fælles. Ikke før?

E. B.-J.

Anmerkning.

Doktor Kristen Andersens artikler, som efter redaktionens opfatning repræsenterer et kristelig-teologisk nybruddsarbeide av rang, utmerker sig ogsaa ved en sterkt koncis videnskabelig uttryksform. Da vi har næret frygt for at doktorens tanker derved blev vanskelig tilgjængelig for mange læsere, har vi tillatt os at simplificere ordføringen enkelte steder, skjønt forfatterens koncise form derved maatte lide. For at avbøte dette sidste mest mulig, er den oprindelige form ofte blit staaende som et parallel-uttryk.

Red.

DEN FORSKUTTE HUSTRU.

Foredrag i «Hjemmenes vel» den 28de mars av *Thr. Klaveness.*

Den forskutte hustru er ikke ensbetydende med den fraskilte hustru. Det sier sig selv, at en fraskilt hustru ikke kan kaldes forskutt, hvis hun selv har villet skilsmissen. Men heller ikke da kalder jeg hustruen forskutt, naar det vistnok er manden som har villet skilsmissen, men grunden dertil har været den at han ikke længer har holdt hendes tyranniske luner ut. Det tør nok hænde at hun kalder sig selv forskutt, og hun kan jo efter sprogbruken ha en viss ret til det. Hun hører imidlertid til en anden klasse end den jeg her vil tale om. Jeg vil nemlig kun tale om den hustru, som manden har skilt sig ved for at ta en anden i hendes sted. Hun alene er i sandhet den forskutte hustru.

Som enhver vet, har vi adskillige saadanne mellem os. En av den moderne kulturs mest karakteristiske frugter er netop den forskutte hustru. For en menneskealder siden var hun en sjeldenhet i vort samfund. Nu møter vi hende ofte. Hun findes likesaavel i underklassen, som i overklassen. Dog er det den forskutte hustru i overklassen vi her særlig vil dvæle ved.

Jeg vil be alle lægge merke til dette: en frugt, en høist karakteristisk frugt, av den allermoderneste kultur er den forskutte hustru. Dette faktum er et betydningsfuldt bidrag til denne kulturs karakteristik

Men hvorfor tale bare om den forskutte *hustru?* Hvorfor ikke ogsaa om den forskudte *mand?* Vi har jo mænd som hustruen har forskutt for at egte en anden.

Ja, vi har det. Og i grunden er den forskutte mand en mærkværdigere frugt av vor moderne kultur end den forskutte hustru. For en menneskealder siden eksisterte han slet ikke. Det er noget nyt, som vi for gjennembrudstiden i ottiaarene neppe tænkte os muligheten av, at en hustru og mor midt under samlivet med mand og barn gripes av en ny

elskov, og river sig los fra manden og fra barnene, gir sine barn paa baaten, og kaster sig i sin nye elskers arme.

Utvilsomt — vil man skildre den moderne kulturs dypeste skade, da skal man gripe denne frugt og holde den op til beskuelse. Intet fænomen i tiden viser bedre hvor dyp skaden er.

Men mit egentlige formaal her idag er ikke at skildre den moderne kulturs dypeste skade. Mit formaal er at skildre et enkelt stykke av den moderne kulturs jammer; et av dens mange offere vil jeg forsøke at peke paa, nemlig den forskutte hustru.

Ogsaa den forskutte mand er et saadant offer, som fortjener medfølelse. Skulde en ikke ha medfølelse med den mand, som ser sig sveket av den kvinde han engang saa op til som en aabenbaring, og stolte paa, og gav sig trygt hen til. Nu ser han, at hun ikke er likere end at hun kan løpe fra alle løfter, alle pligter, og alle baand som binder, like i armene paa en pjalt som kommer og lokker og lograr! Han ser det, og han sitter der igjen med det sønderrevne, ødelagte hjem, og de stakkars barn som han har været med at prakke en slik tilværelse paa!

Ganske vist er den forskutte mand et offer for vor kulturs sykelighet og fortjener vor medfølelse.

Dog ikke i den grad som den forskutte hustru.

Mand og kvinde blir aldrig likestillet. Det er bare illusion at tænke at det nogensinde skulde la sig gjøre. Han er den sterkere, og hun er den svakere. Saa har det altid været, og saa vil det altid bli

Den forskutte mand har sit livskald utenfor hjemmet som intresserer og optar ham. Han er økonomisk uavhængig. Og han er mand, er som saadan noksaa tykhudet; smerten trænger ikke saa svært dypt ind; i regelen forvindes den forholdsvis snart.

Den forskutte hustru er anderledes dannet og anderledes stillet. Hun er kvinde. Følelseslivet er mere intenst. Hun elsker sterkere, og varigere. Hun kan nok resignere, men hun kan ikke glemme. Hendes livskald er i regelen hjemmet. Der sitter hun nu igjen med sine barn; men der er ødslig og tomt, for far er borte. Det er ikke som i enkens hjem, hvor far allikevel er med i alt. For ved alle anledninger hentes

hans billede frem og bekranses med varme ord og tanker, og der utgaar lys fra det, som gir opmuntring og retledning. I den forskutte hustrus hjem er far nok med, men paa en egen uhyggelig maate. Man søker at holde ham borte, for det stikker saa i brystet at tænke paa ham. Men han lar sig ikke holde borte. Ret som det er, trænger mindet sig frem, og stakkarane som sitter der kjender det saa saart og bittert. For han er jo ikke far længer. Han *vil* ikke være det. Især kjender hun det slik. Atter og atter kommer de lys levende frem, disse minder som aldrig kan bringes til at dø: forlovelsestiden med de glødende følelser og de varme ord og de sterke løfter og de sikre forhaabninger, og de første aar i egteskapet, de aar da barnene kom, og for hvert barn som kom, blev hjemmet rikere og baandet mellem dem fastere. Indtil *hun* kom, kom paa kattefötter, for ingen ante noget; ingen tænkte at hun skulde ville, og endnu mindre at hun skulde kunne komme ind her og sprænge de to fra hverandre. Men hun kom. Som en sprængkile trængte hun sig ind. Og en vakker dag — nei en skrækkelig dag, den skrækkeligste av alle de mange skrækkelige dage som nu kom — da gik det op for hustruen: vi er sprængt fra hverandre, hun er kommet imellem.

Saa den tid som da kom. Den rædsomme tid. Hendes fortvilede kamp for at holde paa ham. Hans grusomme kulde. Hans hjerteløse erklæringer. Hans jernhaarde press. Altsammen mere og mere iskoldt og paagaaende for hver dag. Indtil han en dag blev borte. Nogen knappe kolde ord sa hende at han kom ikke hjem mere. Her var altsaa ingen utvei, hun maatte gi efter. Saa var det den rædsomme gang til prest og magistrat. Og saa hjem og fortælle barnene: far kommer ikke hjem mere; far er ikke længer far her. Og det som var det værste av alt: forklare dem sammenhængen, den ubegripelige sammenhæng. Hvilket barn kan forstaa at far gaar fra mor og ikke længer vil være far i hjemmet?

Et par aar efter læser de i aviserne at far har hat bryllup med N. N.

Der kommer ogsaa saa meget til for at gjøre den forskutte hustrus kaar rigtig tunge.

Først hendes økonomiske avhængighet. Har hun en større formue i særeie, eller er fællesboet saa rikt at hun kan gaa ut av egteskapet med en formue stor nok til at hun kan leve av den med sine barn, har det naturligvis ingen nød. Men der hvor der ikke er nogen formue av betydning, der gjør skilsmissen hustruens kaar yderst ynkelige.

Hun blev kanske saa tidlig forlovet, at hun aldrig har utdannet sig for noget andet livserhverv end en hustrus. Eller hun blev utdannet for en stilling og hadde kanske en vel avlønnet stilling; men da hun giftet sig opgav hun den. Nu er der gaat aar hen og hun er i fremrykket alder, dertil svækket av de sidste aars lidelser og kampe. Enhver vil forstaa, at det vil være vanskelig for hende at finde noget erhverv hvorved kun kan ernære sig selv.

Selv om hun til nød kan ernære sig selv, vil det ikke slaa til for en barneflok. Kvinders arbeide lønnes i almindelighet ikke saa godt. Hun er derfor henvist til manden. Den nye skilsmisselov søker ogsaa at hjælpe hende her. Efter § 14 kan det i separationsbevillingen «paalægges manden at utrede bidrag til hustruens underhold, saalænge egteskabet bestaar og i skilsmissebevillingen likesaa at utrede bidrag til hustruens underhold saalænge hun ikke indgaar nyt egteskap. Om barnenes underhold bestemmer § 15, at «forældrene er forpligtet til at bidra til barnenes underhold og opdragelse i forhold til sin økonomiske evne. Den av forældrene, som ikke opfylder sin forholdsmæssige del av opfostringsbyrden gjennem underhold og opdragelse av barn som han eller hun har hos sig, kan paalægges at utrede et aarlig underholdningsbidrag til det eller de øvrige barn.»

De bidrag som det efter dette kan paalægges manden at betale til den forskutte hustrus og barnenes underhold, fastsættes og inddrives efter de i lov av 6te juli 1892 givne regler.

Dette høres jo ikke værst. Nærmere beset er det dog skrøpelige vilkaar som her bydes den forskutte hustru. Hun skal ta imot sit livsophold av en mands haand som har brutt sit forhold til hende, og derved vist saa sterkt og tydelig som det er mulig at han ikke bryr sig om hende. Hun kan vite

med hvilke følelser han avstaar hende hver krone som gaar ut av haus hænder. Er han uten synderlig formue og har bare sin fortjeneste at leve av, saa trænger han saa rundelig det han har, for at tilfredsstille sin nye elskov. Da at maatte betale *hende* en sum hver maaned er ham selvfølgelig en ubehagelig byrde. Men det at være en ubehagelig byrde er ensbetydende med selv at trække paa en ubehagelig byrde. For en ærekjær kvinde er det en utaalelig ydmygelse.

Men dertil kommer, at loven ikke gir hende nogen klar og utvetydig ret. Loven bestemmer, at i separations- og skilsmissebevillingerne *kan* overøvrigheten paalægge manden at utrede bidrag til hustruens underhold; dette bidrag skal *arpasses efter mandens økonomiske evne*, og *saavidt mulig* sikre hustruen tilstrækkelig underhold, *naar hensyn tages til den indtægt hun selv har eller maa antages at kunne skaffe sig*». Med andre ord: den understøttelse som her stilles den forskutte hustru i utsigt, er fattigunderstøttelse, kun at loven har sørget for, at denne fattigunderstøttelse ikke falder paa det offentlige, men paa vedkommende mand.

Den understøttelse som hun faar til sine barn, er av samme art. Loven forutsætter, at hver av parterne «opfylder sin forholdsmæssige del av opfostringsomkostningerne». Hvor manden ikke utreder sin del ved at forsørge et vist antal av barnene, *kan* overøvrigheten paalægge ham at utrede et aarlig underholdningsbidrag til det eller de øvrige barn.

Som man ser, kommer her alt an paa det skjøn som vedkommende overøvrighet avgir, for det første om hvorvidt hustruen for sin person trænger bidrag av manden, eller hun kan henvises til at ernære sig selv; dernæst om hvor stort bidrag manden *efter sin økonomiske evne* kan antages at orke, og hvormeget hustruen kan antages at trænge «naar hensyn tages til den indtægt hun selv har eller maa antages at kunne skaffe sig»; endelig om hvad opfostringsomkostningerne for barnene kan ansættes til og hvorledes disse omkostninger «forholdsmæssig» bør fordeles paa de to parter.

Efter disse skjøn vil overøvrigheten bestemme hvad bidrag den forskutte hustru skal faa av manden til livsophold for sig og sine barn. Er hun ikke tilfreds med overøvrighetens avgjørelse, kan hun appellere til Justisdepartementet. *Men*

hun kan ikke indanke sin sak for nogen domstol og faa sig ved dom tilkjendt skadeserstatning for det økonomiske tap mandens troløshet har voldt hende. Hun maa nøie sig med det som overøvrigheten og Justisdepartementet efter sit skjøn tilkjender hende. Kan hun gjøre regning paa at dette skjøn vil bli retfærdig?

Vore overøvrigheters og Justisdepartementets gode vilje til at være retfærdige bør ingen betvile. Men her foreligger kjendsgjerninger som ikke spaar noget godt for den forskutte hustru.

En mand som har et utenfor egteskap født barn, skal efter loven bidra til dette barns underhold. Bidraget bestemmes av overøvrigheten. Ved bestemmelsen skal der efter loven «iagttages at opfostringsbyrden saavidt muligt falder ligeligt paa begge forældre efter deres økonomiske vilkaar».

Som man ser har vi her aldeles lignende bestemmelser som dem skilsmisseloven opstiller.

Hvorledes forholder det sig nu med de opfostringsbidrag som de uegte barns fædre maa betale?

Det har ialfald før ikke været saa, at man har gaat ut fra den sum som et barns pleie og føde med rimelighet kunde ansættes til, og at saa denne sum er blit fordelt paa forældrene efter et retfærdig princip, idet faderen har faat at tilsvare størsteparten, da han jo er mand og derfor tjener bedre. Tvertimot: man har fastsat en sum som man fandt at faderen efter sin stilling maatte kunne klare. Denne sum har moderen maattet nøie sig med, selv om den ikke har utgjort halvparten engang av det et barns pleie og føde virkelig koster. Har nu faderen giftet sig med en anden kvinde og faat barn, er enden paa visen gjerne blit den at han tilsidst har sluppet for ethvert bidrag, fordi man har fundet at hans fortjeneste ikke var større end at den trængtes for hans familje, og at hensynet til denne maatte gaa foran hensynet til det barn han hadde sat ind i verden før han fik familje. Dette barn har man overlatt til moderen at forsørge alene. Eller ogsaa maatte fattigkassen hjælpe *hende*.

Jeg vet med visshet at dette var praksis før. Jeg har grund til at tro at det er likedan fremdeles.

Enhver vil forstaa, at blir den forskutte hustru behandlet

paa denne vis, er hendes utsigter meget mørke. Hendes mand gifter sig igjen og stifter ny familje. Har han nu ingen formue, men bare en knap gage, eller en forretning som ikke kaster meget av sig, indtræder snart vanskeligheter. Hans økonomiske evne blir for hvert aar mere og mere beslaglagt av den nye familje. For to familjer strækker indtægterne ikke til. Ialfald blir det smalhans. Hvilken av de to familjer skal saa ha forretten? Skal det gaa efter det princip som er fulgt overfor de uegte barns fædre, blir det den forskutte hustru og hendes barn som faar lide. De faar nøie sig med smulerne som falder fra mandens bord, indtil der, kanske noksaa snart, ikke falder flere smuler. Overøvrigheten — og i tilfælde Justisdepartementet — skal jo avpasse mandens bidrag «efter hans økonomiske evne».

Lønnen den forskutte hustru faar for at ha ofret manden sine bedste aar, blir slit og savn aarene op igjennem for at ernære sig selv og de barn hun fødte ham. Imidlertid nyter hendes medbeilerinde frugten av hans arbeide.

Det er dog ikke bare barnenes underhold som kan komme til at volde hende lidelse. Selve barnenes forhold til sin far kan komme til at volde hende endda større lidelser, og det selv om hun er økonomisk uavhængig.

Lettest blir forholdet, naar manden ikke mere spør efter sine barn. Det føles naturligvis saart, især i det første. Men det saare forvindes med tiden. Og dermed er den forskutte hustru spart for de kvaler, som næsten altid indfinder sig hvor han fremdeles skal staa i forbindelse med barnene.

Det er i regelen en litet forsvarlig ordning, at barnene skal bo hos moderen, men avlægge besøk hos faderen. Hvis skilsmissen har været begrundet i egtefolkenes uenighet, og ingen av dem siden gifter sig igjen, da kan'en slik ordning forsvares, skjønt den heller ikke da er fri for skyggesider. Men er skilsmissen begrundet i at den ene av parterne vil ha frihet til at egte en anden, da er en slik ordning aldeles uforsvarlig. Barnene vil jo, naar de besøker sin far, ogsaa komme til at besøke hans nye hustru. Men det kan ikke andet end virke demoraliserende paa barn at *se* — atter og atter *se* — sin far sammen med en anden kvinde end mor. Det planter

ind i deres karakter fra barnsben av en løs opfatning av forholdet mellem mand og kvinde.

Naturligvis — det kan fremkalde kontrastvirkning. Likesom det atter og atter at se sin far drukken kan virke avsky for drukkenskap i barnets sjæl, saaledes kan ogsaa det atter og atter at se far sammen med en anden kvinde virke avsky for troløshet.

En slik kontrastvirkning kan man dog ikke regne med. Det man maa regne med er det i og for sig naturlige, at det hyppige syn gjør fortrolig med det man ser, og derfor sløver fornemmelsen av at der er noget galt i det.

Dertil kommer noget andet. Paa den forskutte hustru ligger barnenes opdragelse. Hun har at greie de vanskeligheter og ubehageligheter som ialfald kan være forbundet dermed. Hos far er barnene paa besøk; der er de gjæster som blir traktert og fornøiet paa alle maater. Dette gir barnene uvilkaarlig det indtryk at mor er streng, far er snil; hjemme hos mor er det kjedelig, hos far er det fornøielig. Desuten gjør mors smerter og skuffelser og — i tilfælde — ogsaa hendes fortrykte økonomiske stilling det noksaa vanskelig for hende at gjøre hjemmet saa lyst og indbydende for barnene, at det kan konkurrere med fars dagligstue med hvetebrødsdagenes solskin over sig. Alt dette vil let gjøre opdragergjerningen svær for den forskutte hustru. Og endnu værre. Det vil let gjøre at hun mister sine barn. Ønsker manden og hans nye hustru at faa barnene over til sig, da har de ikke vanskelig for at utnytte de her berørte omstændigheter til at føre sin krig igjennem. Barn er barn og lar sig let lokke. Lykkes saa det, da sitter den forskutte hustru der, ribbet for det sidste hun hadde igjen av de lyse forhaabninger manden engang gav hende. Man vil kanske si: noget saadant vil ingen mand av ære gjøre; den mindste rest av ridderlighet vil avholde ham derfra. Jeg vil dertil svare: den forskutte hustru er sin forrige mands onde samvittighet. Men sin onde samvittighet er manden som regel ikke ridderlig mot. Den tramper han helst paa.

Man ordner det undertiden saa, at barnene ikke besøker faderen, men faderen besøker barnene i deres hjem. For barnene er denne ordning bedre; men for den forskutte hustru

selv er den skrækkelig. Jo urokkeligere den sitter igjen i hendes inderste, den kjærlighet hvori hun engang hengav sig til ham, desto utaaleligere er det atter og atter at møtes med ham nu da han tilhører en anden. At kræve slikt av en kvinde er raahet.

Heller ikke paa dette punkt gir loven den forskutte hustru nogen egentlig ret. Overøvrigheten bestemmer, hvorledes der skal forholdes med barnene; dens bestemmelse kan indankes for Justisdepartementet. Overøvrigheten skal, sier loven, «ved sin bestemmelse væsentlig ta hensyn til barnenes tarv. De bør saaledes, navnlig naar de er smaa, som regel følge moren, dersom hun ikke ansees uskikket til at forestaa deres opdragelse. Ved siden derav tages hensyn til forældrenes ønske.»

Men hvis nu en forskutt hustru vil si: jeg vil ha barnene *alene for mig*, for jeg vil ikke at de skal demoraliseres og kanske tilsidst lokkes fra mig — vil autoriteterne da gi hende ret? Saasandt hun ikke kan bevises at være uskikket og uværdig til at opdra sine barn, burde autoriteterne gi hende ret. Det er ingen tvil om at dette vil være «til barnenes tarv». Det er heller ingen tvil om at hun har den moralske ret til alene at bestemme over barnenes opdragelse. Den mand som har brutt istykker det forhold som gjorde ham til far, for at grunde et nyt forhold, hvad ret har han til de barn som tilhører det gamle forhold? Allikevel gir loven den forskutte hustru ingen juridisk ret hun her kan gjøre gjældende. Hun maa finde sig i det som autoriteterne bestemmer. Og gammel erfaring viser, at autoriteterne er svake naar det gjælder manden.

Endda en lidelse maa den forskutte hustru bære: den almindelige dom. Det er merkværdig, hvor tilbøielig almenheten — især kvinderne — er til at ta mandens parti i hans konflikt med hustruen. En mand kan i sit forhold til hustruen feile saameget han vil, saa er der altid en flok av kvinder som forsvarer ham. Forskyter han sin hustru for at ta en anden, da kan man være viss paa, at denne flok finder ut at skylden ligger hos hustruen: Han har været martyr i sit egteskap; han har lidt; hun har hat de og de feil; hun har

ikke passet for ham; hun har ikke kunnet følge ham, ikke kunnet tilfredsstille ham o. s. v.

Naturligvis er han hjertelig enig heri, og bekræfter det. Naar en egtemand blir forelsket i en anden kvinde, da gjør han altid den opdagelse at hans egteskap har været et martyrium. Vil nogen indvende: ja, men det har vi da ikke hørt noget om før; alt saa dog saa godt ut mellem dere, da vil han svare: ja, jeg bar det stille hos mig selv; ingen vet hvad jeg har lidt.

Der foreligger her slet ikke nogen bevisst løgn. Naturligvis har hustruen hat sine feil. Hvem har ikke dem? Der har i egteskapet været det som manden har maattet bære over med. I hvilket egteskap forekommer ikke fra begge sider noget saadant? Dette hadde ikke stort at bety før. Kjærligheten kastet sit lysskjær over det, saa det ikke blev iagttat, ialfald ikke lagt bret paa. Nu da han er blit forelsket i en anden, nu træder det altsammen ind i en ny belysning; nu blir det utaalelig og hæslig; nu farver det det hele samliv graat.

Saa sitter den forskutte hustru der i sin krok, og tjenstvillige tunger lar hende naturligvis ikke være i uvidenhet om hvorledes hun blir domt. Der er en del mennesker hvis lyst er at bære sladder frem.

Kan der gjøres noget for den forskutte hustru?

For det første: kan der gjøres noget for at forbedre hendes økonomiske kaar?

Det er et vanskelig spørsmaal. Det hænger nær sammen med spørsmaalet om egtehustruens økonomiske stilling. Denne er ikke tilfredsstillende som den nu er. En egtehustru utfører som mor og husbestyrerinde et arbeide som optar hele hendes tid og kraft og stiller store krav baade til hendes dygtighet og samvittighetsfuldhet. Men hun har ingen lon for det, som hun i tilfælde kan gjøre retslig krav paa. Naturligvis greier kjærlighet og forstandig hensynsfuldhet saken uten noget retskrav. Men hustruen blir dog paa denne maate saa retløs likeoverfor manden, at forholdet mellem dem let vil kunne ta skade av det. Det urimelige i forholdet viser sig imidlertid først rigtig klart, naar det tilfælde indtræder, at manden sier til sin hustru: vær saa god at gaa din vei;

jeg har ikke bruk for dig længer; jeg tar mig en anden. Har da ikke hustruen særskilt formue eller særskilt erhverv, da staar hun paa aldeles bar bakke. Forat hun da ikke skal falde fattigkassen til byrde, lar loven manden træde i fattigkassens sted, saalænge man finder at hans økonomiske evne tillater det.

Dette er utaalelige kaar.

Der er dem som vil løse vanskeligheten dermed, at hustruen altid skal ha sit erhverv ved siden af mandens, saa hun altid kan være uavhængig av mandens forsørgelse. Opløses da hendes egteskap, da gaar hun ut av det med sit erhverv, og greier sig selv. Dette høres bra. Det er bare den slemme omstændighet ved det, at da vil hustruen *som regel* ikke kunne være mor, ialfald ikke i nogen større utstrækning. Vi er med engang midt oppe i faabarnsystemet, som er ensbetydende med de civiliserte folkeslags henvisnen. Der vil heller ikke bli tale om hjem skikket for barn. Et slikt hjem kræver sin mor helt.

Saavidt jeg forstaar, kan ikke saken greies tilfredsstillende paa anden maate end derved at den forskutte hustru faar ret til skadeserstatning for det økonomiske tap som mandens troloshet har voldt hende, en skadeserstatning som det blir domstolenes sak i tilfælde at tilkjende hende. De nærmere regler herfor tor jeg ikke indlate mig paa.

Vi kommer saa til barnene. Kan noget gjøres for at sikre den forskutte hustru hendes ret til dem?

Det burde være en grundsætning som paa en eller anden maate kom til uttryk i loven, at hvor skilsmissen var fremkaldt ved den ene parts krav paa frihet til at grunde nyt egteskap, skulde den anden part ha fuld raadighet over barnene.

Det er ikke noget urimelig krav. Den mand (eller hustru) som forlater egtefælle og barn for at følge en ny elskov, og dermed vælter hele opdragelsen over paa den anden part, har ingen ret længer til sine barn. Derimot har den anden part som blir alene om byrden fuld ret til at kræve, at skal hun (eller han) være alene om at opdra barnene, da skal hun ogsaa ha fuld raadighet over hvem barnene skal omgaaes og hvor de skal faa gaa hen. Finder hun at efter alt det som er foregaat, kan og vil hun ikke tillate at hendes barn skal

omgaaes deres far og hans nye hustru, da skal hun ha ret til her at si et bestemt nei, som hverken overovrighet eller Justisdepartementet skal kunne antaste. Hvad ret har disse autoriteter til at underkjende en mors bestemmelse, som mandens troløshet har stillet alene med en barneflok hun skal se til at faa vel frem i verden?

At faa git dette uttryk i loven vil ganske visst ha sine vanskeligheter; men umulig skulde det vel ikke være.

Ad lovgivningens vei er dog ikke meget at opnaa i en sak som denne. Om man hjælper den forskutte hustru til hendes ret i nogen punkter, saa er og blir hun dog den forskutte hustru med de knuste forhaabninger og det blødende hjerte. Vort maal maa være at bringe det derhen at vi ikke har forskutte hustruer mellem os. Med andre ord: moralen maa løftes, saa skilsmisser av denne art ikke forekommer.

Dr. Dedichen holdt her i vinter i Kristiania folkeskolelærerforening et foredrag, som efter bladenes referat endte med, at vi er kommet ut over Kristus, vi nutidsmennesker, ialfald er der godt haab om at vi snart vil komme utover ham, til en høiere, renere, fuldkomnere moral end den Kristus byr paa.

Jo — det ser rigtig ut til det. Vi har rigtig grund til at bryste os av vor høie moral, vi nutidsmennesker. Vi har rigtig grund til at haabe, at holder vi bare frem som vi stevner, da vil vi nok snart komme forbi Nasaræeren.

O du blinde slegt, blind midt i al din oplysning, blind av indbildskhet og hovmod!

Det skal med tak erkjendes, at der er punkter hvor nutiden har nærmet sig Nasaræerens moral, mens de forgangne tider har ligget forfærdelig tilbake. Men saa er der ogsaa punkter hvor nutiden sørgelig har sakket agterut; fortiden var langt længere fremme. Et slikt punkt er det vi her staar likeoverfor.

Forholdet mellem mand og kvinde har til alle tider været et av de ømme punkter, hvor der er syndet svarlig — især av manden. Men fortiden, ialfald den kristne fortid, erkjendte dog at trofasthet i dette forhold var *idealet*. Troløshet blev dømt av samvittigheterne. Mere eller mindre sterkt satte

denne dom sit præg paa den almindelige opfatning og paa lovgivningen.

Det er dette som er det forfærdelige vidnesbyrd om vor tids moralske synkning: trofasthet i forholdet mellem mand og kvinde er ikke længer noget ideal; troløshet dømmes ikke længer av samvittigheterne.

Naturligvis gjælder ikke dette absolut. Korrektere vilde det vel være at si: sansen er sløvet; trofast kjærlighet begeistrer ikke længer saaledes som før; det at svigte den man engang har lovet troskap til døden, dømmes ikke længer saaledes som før, hverken av ens egen eller av andres samvittighet. Man finder det ikke nødvendig at ofre og lide noget for at være trofast. Man orker det ikke. Naar lysten vaagner — og den vaagner let der, hvor begeistringen for idealet er sluknet og samvittigheten er sløv - da orker man ikke at ofre lysten for idealets skyld. Man gir sig over; man lar lysten raa. Man undskylder det. Man forsvarer det. Man finder det ret. Saa den enkelte, og saa almenheten.

Det er mulig, at hvad den rent kjønslige troskap mot egtefællen angaar, staar det ikke værre til end før, kanske bedre. Men evnen til at være trofast er minket — evnen til at holde paa kjærligheten aarene op igjennem, evnen til at bære over med skrøpeligheter og overvinde tillokkelser. Det man kalder kjærlighet er blit mere og mere en stemning som kommer og gaar, ikke en vilje som er fast grundet i karakteren. Derfor orker man ikke at holde paa den. Den glir hjælpeløst ut av hænderne paa en, straks en ny lyst vinker. Saa bryter man sit ord, det ord den anden stolte saa fast paa og gav sig hen paa, det ord som skulde bygge hjem for de barn man satte ind i verden.

Venner, vi staar foran en av vor tids dypeste skader. Det ord som skulde grunde det lykkelige hjem for en lykkelig ætterslegt, orker man ikke at holde. Man bryter det. Man bryter det med let sind. Man forsvarer sit brudd som ret. Og — almenheten gaar med paa det. Almenheten er saa vant til det, at den sanktionerer det som noget der maa saa være.

Venner, naar det ord som grunder det grundlæggende samfund i verden, samfundet mellem mand og kvinde, hjemmet

— naar det ikke længer er at stole paa, hvad er da at stole paa? Da vakler alle grunde. Da er troloshet sat som mærke paa selve samfundsgrundvolden.

Værst er det, at almenheten ikke forfærdes eller oprøres, men tar det som noget som skal saa være. Det viser, at vi her ikke bare har med enkelte anløpne individer at gjøre, men at samfundet i det hele og store er anløpet.

Det var ikke ellers mulig, at det kunde ske som vi gang paa gang er vidne til, at en kvinde egter en mand som har brutt sit ord til en anden kvinde — det ord hvorpaa hun gav sig hen til ham.

Man vil kanske spørre: er da det værre, end at en mand egter en kvinde som har brutt sit ord til en anden mand? Vist ikke. Men vi er nu engang paa det kjønslige felt vant til noget av hvert fra mændenes side. Kvinderne har staat høiere, saa der var grund til at vente noget mere av dem. *Det var grund til at vente, at ingen kvinde med selvagtelse vilde indtræde i en anden kvindes rettigheter.* Naar det kan ske, og det med kvinders almindelige godkjendelse, da er vort samfund, særlig vor overklasse, anløpet.

Vor civilisations fremtid beror paa, at vi her er istand til at reise os igjen. Det at holde sit ord — først og sidst det ord hvorpaa et andet menneske gir sig hen til en — det maa igjen bli en hellig pligt som alle respekterer.

Trofasthet maa faa plass i det ideal, som begeistrer vor ungdom, trofasthet ogsaa i kjærlighet.

Forældre, lærere og ungdomsledere maa se dette som sin opgave.

Der er to andre klasser av mennesker som ogsaa — og det ganske særlig — skulde ta denne opgave op: digterne og presterne,

Bare de vilde! Bare de kunde!

Vi har hat digtere som har levert ypperlige bidrag her. Fremfor alle vil jeg nævne Jonas Lie. Men av vore nyere digtere er her ikke stort at vente Det er overhodet ikke en Hamsuns og en Gunnar Heibergs sak at begeistre for et ideal. De har ikke noget ideal, og de eier ikke begeistring. De kjender bare den skjønne form. De vil bare skildre. Og de skildrer gjerne det anløpne. Slik literatur skaper ikke trofasthet.

Den gjør blassert. Den slukker følelsen for pligt. Og den kvæler troen paa at trofast kjærlighet er noget. Den prædisponerer for troloshet. Derfor ser vi ogsaa, at inden kunstnerkredsene florerer skilsmisse som ikke noget andet sted

Fra digterne har vi altsaa ikke meget at vente.

End fra presterne? fra kirken?

Kirken har ikke stort at bety i vor tid, vil man kanske si.

Jo saa sandelig har den. Eller rettere sagt: kirken vilde ha meget at bety, hvis den bare orket at gjøre sig gjældende i den aands kraft som hører den til. En kirke som i sluttet falanx holdt trofasthetens pligt og trofasthetens skjønhet op for slegten i præken, i konfirmantundervisning og i praksis, uten paa nogen maate at akkordere med tidens anløpne tendenser, jo saa sandelig vilde den ha noget at bety.

Men *vor* kirke — den protestantiske kirke i det hele og store — har litet at bety. Skjønt den kalder sig med hans navn, vover den ikke og vil den ikke stille sig bestemt og resolut ved siden av ham som sa: «Jeg sier eder, at den som skiller sig fra sin hustru uten for hors skyld og gifter sig med en anden, han driver hor» (Math. 19,9). Man dreier og vender paa dette hans sterke, klare ord og tømmer det ved alle slags underfundige omsvøp og utflugter for alt indhold, indtil man har fritat sig selv og andre for at adlyde det.

En kirke, som saaledes er trolos mot sin herre, magter ikke at præge trofasthetens ideal ind i folkesjælen.

Den kan overhodet ikke gjøre stort for den forskutte hustru.

Tvertimot — ved at vie hendes mand til den nye hustru, begaar den *forræderi mot den forskutte hustru.*

Nattverd-hymna.

Heider og æra, heider og æra
deg som fraa himmelen bod vilde bera!
Krossvegen saag du, alt til det siste,
lægdi sitt hat til det høge du visste:
Skulde du verdi Guds hjartelag syna,
daa maatte verdi ditt hjarteblod tyna.
Den som ber helsing fraa himmel til jordi,
maa med sitt blod skriva helsings-ordi.

Heilage lamb, som til sonoffer gav deg!
her vil eg drikka meg helsebot av deg.
Her vil heidra deg, her vil minnast
dauden du leid, forat liv skulde vinnast.
Glans av Guds kjærleik, som allheimen fyller!
herket deg hotar, himlar deg hyller,
falne deg femner, frelste deg fagnar,
maktlause her ved ditt minne seg magnar.

Ein millom mange, men endaa aaleine
sig eg ein syndar i kne for den reine.
Herlege soning! — Herren allraadug
er i sin son meg syndaren naadug,
opnar i honom sitt hjarta og ropar
barnet sitt heim fraa dei heimlause hopar.
Heilage kjærleik! naar sjølvhugen hefter,
lev i mitt liv med sigrande krefter!

Sigurd Nesse.

HAR JESUS LEVET?

Hvad bygger vi vor tro paa?

Av *V. H. Günther*,
prest ved den tysk-evangeliske menighet i Kristiania [1]).

Forgangne aar forkyndte Arthur Drews — professor i filosofi ved den tekniske høiskole i Karlsruhe — gjennem talløse foredrag rundt om i det ganske tyske land den anskuelse, at Jesus aldrig hadde levet.

I 1904 hadde han utgit en større bok, den aandrike «Kristusmyten», hvor han paastod, at kristendommen slet ikke skrev sig fra nogen enkelt mand, men var et produkt av det religionsblanderi, som var eget for Østen i denne tid. Den nye religion var en bastard av jødisk sektvæsen og orientalske døende og gjenopstaaende guddomme. Denne Drews's bok er ikke nogen frugt av fordomsfri historisk studium, men er opalet av et inderlig hat til den religiøse Jesusdyrkelse. Karakteristisk nok rettes angrepene særlig mot den modern-protestantiske teologi. Drews har nemlig klarere end mangen ortodoks forstaat, at det er den moderne teologi, som atter trækker Jesus-skikkelsen i forgrunden, paa dogmernes bekostning. Derfor finder dogmernes venner, de ortodokse og katolikerne, langt mere naade for panteisten og monisten Drews's øine end den moderne teologi. Den farligste motstander er for ham «denne sentimentale Jesusdyrkelse, som vi finder hos en Harnack, en Bousset o. l.» Drews vil hindre, at slike folk igjen vinder de dannede klasser for Jesus. Og derfor er det netop den nye protestantisme han vil ramme paa dens hjertes ømmeste punkt, naar han roper over alle taker: Eders Jesus har slet ikke levet!

[1]) Artikelen gjengir i omarbeidet form det tredje av en række foredrag, som blev holdt i universitetets festsal i mars d. a. De to første foredrag behandlet Drews-stridens historie og hans og motstandernes argumenter.

Hans had gjør ham blind for de enkleste historiske kjendsgjerninger og samtidig ogsaa for de mer og mindre tvilsomme allierede som tilbyr sig. Han lar sig binde fantasterier paa ærmet i den grad, at fagmændene kalder hans produkt for «et videnskabelig set ganske og aldeles værdiløst makverk av det krasseste kvaksalveri». Boken vakte derfor, da den utkom, heller ingen opsigt.

Men saa blev der i 1909 arrangert en offentlig fordragsreise til alle større tyske byer, og nu fik det brede publikum fat i hans sensationelle ideer og tok dem for ramme alvor. Foredragene vakte slik opsigt, at alle de mer navngjetne teologer blev trukket frem paa arenaen for at slaa et slag for en renere videnskabelig betragtning av spørsmaalet. Der var von Soden (Berlin), Jülicher (Marburg), Johannes Weiss (Heidelberg), Weinel (Jena) og mange flere. Harnack sa som bekjendt, at affæren forekom ham saa dum, at det næsten vilde være en skam for en videnskapsmand at kaste sin tid bort paa at skrive om den.

Trods alt dette holdt Drews's paastande sig godt rundt omkring hos det dertil egnede publikum. Hans sensationsmeninger var jo av den slags som bare behøver at slynges ut — saa findes der altid et menings-ledig publikum paa torvet til at tro dem. En kamp om slike meninger er jo derfor som enhver vet uten synlig resultat. Stridens egentlige betydning er derfor den, at den har henledet opmerksomheten paa de mange mennesker — gode kristne — som med Drews tror, at man kan bevise eller motbevise at Jesus har levet. Drews-episoden kaster et grelt lys over en situation, som vi alt længe har levet i: Vide kredser — venner som fiender — mener at den kritiske historieforskning har rokket de fundamenter, som vor tro hittil hvilte trygt paa. Det kunde se ut som om alle de faar ret, som har skræmt med, at om man bare gir den kritiske forskning en lillefinger, saa vil den snart ha slukt hele haanden, og alt vil bli vaklende for os.

Denne angst er unødig - som vi skal se. Men at den findes og er saa utbredt, og at en saa dilettantisk bok som Drews's kan skræmme store skarer, alt dette maner os alvorlig til at ta fat paa det spørsmaal: hvad er det da vor tro tilsidst grunder sig paa? Det er netop den store fordel

ved en bok som Kristusmyten, at den ved sin radikale paastand varsler den protestantiske kristenhet om en alvorlig forsømmelse: meget vakkert og godt vet den protestantiske lægmand og teolog at si om, hvorledes troen opstaar og vækkes; men paa det uhyre vigtige spørsmaal om, hvad nu troen grunder *vissheten* om sin sandhet paa, faar man i den protestantiske kristenhet omtrent utelukkende katolske svar.

Drews-episoden maa tvinge os til at søke et i sandhet protestantisk svar paa spørsmaalet, et svar som gjør vor troesgrundvold uavhængig av videnskapens svingninger, og som kan være et bolverk i tvils tider. Det er dette som skal beskjæftige os i det følgende.

1.

Den første hjælp Drews ved sin radikale fornegtelse yder os til dette arbeide er den, at han straks eftertrykkelig viser os, at vi overhodet ikke kan bygge vor tro paa videnskabelige beviser. Man kan jo ikke overbevise nogen f. eks. om Jesu eksistens ved videnskabelige midler. Det viser Drews's publikum tydelig nok. Man lar sig ikke overbevise!

Derfor er vor første paastand den: historieforskningens beviser kan ikke være vort sidste grundlag for troen paa Jesus. Om saa alle videnskapsmænd forenet hævdet, at han hadde levet, det vilde allikevel ikke være nogen sikker grund for vor tro.

Det er nyttig at indse dette. Det følger av en dobbelt betragtning, først av historieforskningens og dernæst av troens egenart. Historieforskningen kan nemlig slet ikke levere sikre beviser, ikke beviser i den forstand, at alle som kan tænke klart maa bøie sig for dem. Slike — saakaldt almengyldige — beviser kan bare to videnskaper levere: logikken og matematikken, til en viss grad ogsaa den eksperimentelle naturvidenskap.

Historien har med begivenheter at gjøre, som naar de en gang er skedd uigjenkaldelig tilhører den virkelighet, som vi ikke kan peke paa for sanseorganerne. Vi kan ikke vise en anden det og si: her ser du, saaledes gik det for sig og ikke anderledes. Han vil altid kunne svare som Drews: men det *kan* ogsaa godt være foregaat anderledes. Historiens bevis blir

altid bare et sandsynlighetsbevis. Det kan grænse til sikkerhet, og vi kan praktisk talt ta det for sikkert; men det er aldrig videnskabelig paaviselig. Des længere begivenheten ligger tilbake i tiden, des mindre tvingende blir sandsynlighetsbeviserne. Derfor er altid historieforskningens resultater skiftende, det som er sikkert idag kan bli usikkert imorgen. Nogle lærde kan føle sig sikre, andre lærde er usikre, resultatet er usikkert.

Derfor er ogsaa de teologer, som mener at Jesu eksistens er hævet over enhver tvil, ja netop de, enig om, at historiens beviser ikke kan være troens grundvold. To av de betydeligste teologiske historikere, Adolf Jülicher og Adolf Harnack har uttalt dette omtrent like skarpt. Men er da ikke netop vor kristendom en historisk religion, bygger vi ikke fremfor andre paa historiske kjendsgjerninger? Er det ikke en frygtelig rystelse for vor tro, at de historiske kjendsgjerninger ikke lar sig videnskabelig bevise.

Nei, helt omvendt er det. Den protestantiske tro maa bare være glad for, at kjendsgjerningen om de historiske bevisers usikkerhet blir alment kjendt, og dermed ogsaa beviserne for al verden gjort ubrukelige som troens grundlag. Til en begyndelse vender protestantismen sogar skadefro lansen om mot dem, som fører den, og siger: hvis historien ikke kan bevise noget for vor tro, saa kan den altsaa heller ikke *motbevise* den! Des klarere det derfor blir for hvermand, at historien ikke kan understøtte troen, des klarere blir det med det samme, at den heller ikke kan undergrave den. Dermed er troen kvit alle angrep fra historieforskningen.

Men langt vigtigere er det, at troen jo maa kræve for sin egen skyld at dens grundpillarer ikke støtter sig paa historieforskningens beviser. Det maatte troen kræve — for sin renhets og selvstændighets skyld — selv om historieresultaterne var uomtvistelig sikre. For troen kan ikke gi sig i fremmed vold. Saa længe troen tilsidst støttet sig paa historie, vilde dens skjæbne være avhængig av en sidste instans, som den selv ikke hadde noget at si over. Hvad *andre* siger mig kan nok bli en ansporing for mig til at tro det, men hvorledes skulde det kunne bli den *grund*, som jeg bygget mit alt paa?

Protestantisk tro maa ha grundlaget for sin visshet i sig

selv, uavhængig av enhver fremmed autoritet. Først da kan den føle sig rolig for pludselig at rystes av uvedkommende i sine grundvolde.

Men det er en sørgelig tilstand vi befinder os i siden reformationen: fra en ufeilbar paves autoritet er vi blit frigjort; men hans efterfølgere har git os en ny autoritet, en pave av papir: bibelens absolute ufeilbarhet. Luthers tro hadde sin visshetsmaaler i sig selv. Han trodde ikke fordi det stod i bibelen, men han holdt bibelen for Guds ord, fordi han gjennem den fandt frem frem til Jesus, sin forløser. De bøker i bibelen, som ikke «drev til Kristus» agtet han ikke høiere end papir og straa — han var paa nippet til ikke engang at ta dem med i sin bibeloversættelse. Men selv saadanne skrifter blev av den følgende «lutherske» orthodoksi kanonisert som bokstavelig inspirerte, ufeilbare aabenbaringskilder! Luthers store frigjørelse blev gjort om til nye baand: den inspirerte skrift var troens sikkerhetsbevis. Følgen av dette ser vi overalt: saa snart dette dogme angripes, tror store flokker av alvorlige kristne, at hele troen maa styrte sammen. En slik tro er at regne for væsentlig ens med den katolske. I begge tilfælde beror troes-sikkerheten paa et selvbedrag. Ti tvilens spørsmaal er bare forskjøvet, nu lyder det: hvor er saa sikkerheten for at paven er ufeilbar eller for at skriften er det ufeilbare Gudsord?

En optræden som Drews's har den store velsignelse, at den skræmmer protestantismen op fra dette tilbakefald i katoliscismen. Bedre end bibelkritikken lærer den de læge, at hvis bibelen er det *sidste* retrætpunkt, da er grunden vaklende. Det dreier sig slet ikke om bibelens værd i sig selv, eller om det historiske stofs store betydning; men det dreier sig om det langt dypere stikkende spørsmaal, om nogen av disse kan avgi det sidste, uindtagelige bolverk for vor tros visshet. For troens opstaaen og vekst har de uendelig betydning. Men er de derfor det sidste visshetskriterium, fra hvilket ingen tvilens appel kan tænkes?

2.

Naar vi paa denne maate har avvist de to eneste autoriteter, som paa protestantisk grund kan komme paa tale, maa

vort spørsmaal lyde: Hvorledes kan vi gi vor tro et fundament, som

1. gjør dens visshet uavhængig av enhver ydre autoritet og derved beskytter den for angrep utenfra og
2. samtidig gjør denne visshet tilgjængelig for alle, uavhængig av al lærdom?

Paa dette spørsmaal gir vor tids teologi forskjellige svar. Det skal være min opgave her at utvikle de to mest særprægede løsninger, det er tillike de to som staar mest i motsætning til hinanden.

Den første løsning slutter sig til det 17de—18de aarhundredes ortodoksi. Paa spørsmaalet: hvorledes kan du vite at bibelen er ufeilbar, svarte nemlig nogen av de ortodokse: denne visshet faar jeg av Helligaandens vidnesbyrd i mit indre. Ortodoksien selv har aldrig nærmere utført denne tanke, at det sidste visshetskriterium ligger inde i troen selv. Det har derimot ortodoksiens efterfølger, *rationalismen* gjort. Derfor finder vi den ældste løsning av problemet hos de store rationalister i 18de—19de aarhundrede, hos en Lessing, en Kant, en Fichte.

Disse store tænkere gjorde vissheten fuldstændig uavhængig av al historieforskning. Troen interesserer sig ikke for historiske kjendsgjerninger, men for evige sandheter. «Tilfældige historie-sandheter kan aldrig levere bevis for nødvendige fornuftsandheter», siger Lessing. Derfor bygger disse mænd ikke sin tro derpaa, at det staar skrevet, eller paa at Jesus har sagt det, men derpaa, at troens sandheter er indlysende for vor fornuft. Religionens evige sandheter har bevis nok i sig selv.

For en slik betragtning vilde det jo bli likegyldig om det bevises at Jesus har levet eller ikke. Hans eksistens, hans liv og død kan ikke bevise noget om guddommeligheten av hans «lære». For rationalister overhodet ligger vegten ikke paa hans skikkelse, men paa de evige, i sig selv nødvendige sandheter, som han for første gang har «aabenbaret». *Hvem* som har aabenbaret dem er imidlertid for denne anskuelse av mindre betydning.

Dette at opfatte troen som en tilegnelse av de evige

ideer, ikke som visshet om historiske kjendsgjerninger, *er sterkt utbredt den dag idag.*

I et glimrende og dypt stikkende foredrag har professor Bousset (Göttingen) gjort sig til talsmand for denne anskuelse paa Berlinerkongressen for fri kristendom. Foredraget het: «Jesu persons betydning for troen. Hvad er religion og tro?» spør Bousset: Det er at gripes av og bli ett med det evige i evighetsverdenen. Det er ikke en ubestemmelig følelse, noget som ikke kan fattes i ord — som f. eks. Schleiermachers «absolute avhængighetsfølelse». Men det er klare ideer og bestemte forestillinger som f. eks. om tilværelsens mening og værd.

Hvad bunder nu vissheten i? Hvorledes kan disse ideer og forestillinger bevise, at de er sande? Ikke ved logiske fornuftbeviser (altsaa ved videnskabelig hjælp), heller ikke ved hjælp av historiske kjendsgjerninger, som er uomstøtelige. De religiøse ideer behøver slet ikke noget bevis, de kommer frem med selvindlysende sikkerhet; de staar som centralsolen i det menneskelige aandslivs midtpunkt. Historien er ikke betydningsløs for disse evige ideer. Tvertimot, den alene gir dem klædedragt, saa vi kan erkjende dem. Den klær de nøkne ideer, som vi umulig eller svært vanskelig kan fatte, i symbolsk dragt, og gjør dem forstaaelige for timelighetens barn. Evighetstanken lyser som i transparent gjennem historiens billede. «Jeg betragter alt forgjængelig som en lignelse» (Goethe). Den praktiske religion, det er netop at gripe det evige i det endelige, idet det endelige blir symbol for det evige. Gjennem liljerne paa marken skimter vi faderens evige godhet.

Høiere end naturens symboler staar de enkelte menneskelige personligheter, som ogsaa hver paa sin vis speiler det evige. Derfor lever ogsaa alle høiere religioner av Guds aabenbaring i personligheterne, i historien. «Pludselig som av natten, som et lyn av mørket dukker disse personligheter op. Og da folder menneskelig liv sig ut og naar uante dybder, og til det, som da blir skapt, gaar kommende slegter atter og atter tilbake som til en levende nutid.» I dette ligger historiens betydning for religionen. Den skaper de forstaaelige uttryk for Guds aabenbaring til menneskene.

Paa denne maate er Jesu skikkelse for os kristne den høieste aabenbaring, som vi kjender i historien, et hoved høiere end alt andet, som har ført menneskene opad. Men ogsaa han er aabenbaring, avglans av Gud i symbolsk betydning. «Han er det forstaaelige billede av en dypere, evig virkelighet og sandhet, som vi aner som det faste og blivende fundament *bakom* symbolerne og billederne, — men ikke den sidste sandhet selv.»

Denne symbolske opfatning hæver os fuldstændig over historieforskningens vanskeligheter. Ti det kommer for troen ikke an paa den enkeltes historiske virkelighet, men alene paa den evige sandhet. Denne sandhet er fast forankret bakom symbolerne, i den uryggelige, guddomsskapte og dype menneskelige fornuft og i de evige værdier og ideer. «Symbolet tjener til illustration, ikke til demonstration,» d. v. s. i historiens begivenheter og personligheter (altsaa f. eks. i Jesus) blir det evige *fattelig*, men det blir ikke *bevist*. Selv om videnskapen sa, at Jesus ikke hadde levet — hans billede er derfor like evig værdifuldt. Det kan aldrig tilintetgjøres i religiøs forstand.

3.

Fra en ganske anden kant gaar professor *Herrmann* i Marburg dette problem imøte. Herrmann, som vel er den betydeligste dogmatiker, vi for tiden har i Tyskland, holdt foredrag i Uppsala i høst, netop om disse problemer, samtidig med at Harnack talte i Kristiania. Hans foredrag skal utkomme paa svensk, senere paa tysk. Jeg anbefaler, at disse foredrag, naar de foreligger, blir viet opmerksomhet ogsaa i Norge.

Overfor det mer eller mindre rationalistiske standpunkt, som ovenfor er skildret, betoner professor Herrmann, at den kristne tro slet ikke gir sig til taals med bare at anskue og erkjende evige ideer. Troen forlanger, at det den holder fast paa, skal være sand virkelighet Vi tror slet ikke bare paa rationalisternes «evighet», den er uendelig fjern, ufattelig og forborgen, den troner hinsides vor verden. Det vi gjerne vilde bli sikre paa var, at dette evige ogsaa har med *vor* verden at gjøre, og at denne over verden høit ophøiede Gud har be-

stemt ogsaa os for denne evige verden, at han ikke vil la os forgaa med denne forgjængelige verden, men gjøre os til barn og borgere i sit hjem og sit rike.

Denne tro indeholder ingen i sig selv paakrævet evig og naturnødvendig fornuftsandhet, heller ikke nogen evig idé, som vi straks uten videre kan gripe. Selvfølgelig kan vi tankemæssig følge med, kanske sogar føle sympati for tanken, men vi kan ikke paa dette bygge nogen visshet om, at tanken ogsaa er sand. I saa fald bygget vi troens visshet bare paa vor egen tanke. Og slike tanker kan vi ikke verge for mistanke om, at de er skjønne drømme og fantasier. For denne nagende illusionstvil kan vi bare berge os, naar vi finder Gud i den samme virkelighet, som vort eget liv er omgit av. Men denne virkelighet synes at haane enhver tro paa Gud som menneskets almægtige far. Her er jo et menneskes liv som et halmstraa — et uanselig led i en evig kredsgang, likesaa forgjængelig som tilfældig.

Nu kunde man mene, at om ikke legemet saa dog sjælen var bestemt for evigheten. Men vi kan ikke tænke os andet end det hellige, det syndefri som evig. Og skal vi se skarpt ind i os selv, saa merker vi der til enhver tid *forpligtelser,* som vi ikke opfylder, og som stempler vort liv som alt andet end syndefrit. Naar vi nu allikevel griper troen paa vor evige bestemmelse, da er det en dristighet, som gaar paa trods av virkelighetsfølelsen. Derfor maa denne tro beskyttes mot mistanken om drømmeri og dulmende glemselsføleri.

Skal troen kunne det, maa vi finde kundgjørelser fra Gud i virkelige hændelser i vor egen verden. Og disse Guds budskaper maa være slik, at de selv utelukker enhver tvil. Naar Jesus derfor æres av de kristne som et slikt budskap, da er det ikke, fordi han som førstemand har forkyndt os noget, som menneskeforstanden allikevel før eller senere vilde opdaget — som rationalisterne mener. Eller fordi han er et symbol — som Bousset mener. Ingen av disse utveier kan beskytte mot tvil. De kristne ærer jo netop ikke Kristus bare som Guds aabenbaring. Vi ærer ham som *vor frelser.* Dermed vil vi si, at i Jesus griper Gud selv os og lar os bli sikre paa sin naade. Men da maa Jesus være noget virkelig for mig, jeg maa selv erfare, at han ikke bare er et

opdigtet billede fra en idealverden. Men hvorledes kan jeg opleve dette idag? Jesus levet jo for længe siden? Og historieforskningen siger, at dens beviser aldrig blir absolut sikre.

Paa historisk vei nytter det heller ikke. Men der er en anden vei, som fører til maalet. Helt sikre paa noget forgangent blir vi først, naar vi endnu idag føler dets virkning paa os selv, i os selv. Altsaa ikke ved videnskabelig forskning, men ved indre, personlig oplevelse. Og Gud ske tak at dette ikke er en vei, som kræver megen lærdom, men som ethvert oprigtig menneske kan gaa.

Selvfølgelig er der én betingelse, som maa opfyldes, hvis vi skal lære denne virkelighet at kjende med det indre øie: Vi maa selv ha dette øie. Vi kan ikke paa denne vis bli sikre paa de nøkne kjendsgjerninger i historien — f. eks. paa at et under er skedd, eller paa de ydre forhold i Jesu eksistens. Det er ikke disse korporlige ting vi kan bli forvisset om. Det er de zarteste dele av historien, Jesu indre liv, vi her overbevises om. Men skal mit indre øie se dette, saa maa jeg selvfølgelig ha *forstaaelse* av, hvad indre, sandt og fuldkomment aandsliv er for noget. Slik forstaaelse vinder menneskene langt fra ved lærdom! Ene og alene ved at vi selv besinder os paa vort liv kan dette indre blik vækkes. Derved at vi tænker over magterne i os, hvad det er som hersker i vor sjæl. Da først merker vi, at vi kun da i sandhet eier del i livet, naar vi altid og ubetinget følger det gode og gjør vor pligt. Længselen efter et slikt liv (og det er ikke andet end længsel efter Gud) lærer os at forstaa Jesu indre liv.

Og nu paastaar Herrmann: «Staar vi først under dette vældige indtryk av Jesu indre liv, da spør vi ikke mere efter beretningernes troværdighet. Dette spørsmaal efter den korporlige virkelighet forstummer i enhver, som ved at se Jesus lærer, at den sande virkelighet er personlig liv.» Det er altsaa ikke ved en blot passiv betragtning av ham, at vi overbevises, men det er ved den virkning, som utgaar fra ham og som træffer os.

Først og fremst møter jeg gjennem overleveringen billedet av en mand, som ikke bare ved sine klare etiske tanker

overtræffer alt som til da fandtes, men som ogsaa i fuldkommen sedelig kraft vet sig fri for enhver skyld. Her ser jeg altsaa et menneske, som eier det jeg længter efter. Jeg kan ikke selv virkeliggjøre dette liv, det findes ikke virkeliggjort noget steds i den vide verden. Jeg blir staaende foran denne mand som foran noget likefrem utrolig, men jeg bøier mig for ham i dyp ærefrygt. Og jeg ser videre at denne rene mand av evangelierne skildres som utrættelig god mot de syndige mennesker.

Staar jeg nu foran dette billede med et hjerte som længter efter Gud, da kan jeg dypt grepet opleve, at den magt som her møter mig, ikke levner mig anden raad end at bøie mig for den i hel ærefrygt og tillid. Den fortrænger alt andet i mig. Jeg maa gi efter for dens krav om, at denne magt og ingen anden skal herske over mig og i mig.

Og naar jeg gjør dette, ikke bøier undav, men bøier mig for den magt, som møter mig gjennem Jesu indre liv, da oplever jeg, at jeg selv forvandles: i mit eget indre begynder et nyt liv at vokse frem. Saaledes blir Jesus til en nærværende, i øieblikket virkende magt indenfor mit eget livs omraade. Var Jesu liv en blot digtning eller et symbol, saa vilde vi føle os ophøiet over det, overlegne overfor dets uvirkelighet. Det er de reale kraftvirkninger, som dokumenterer Jesus som en kjendsgjerning. Selve de historiske drag alene siger intet om enten dette er fantasi-ideal eller virkelighet.

Dette er derfor Herrmanns slutsats: Den eneste sikkerhet vi har for at Jesusskikkelsen ikke er et fantasifoster, tilblit av en samling religiøse og moralske idealer og utstyret med tidens høieste sandhetserkjendelse, er den virkning som hans billede øver i os selv.

Den aandsmagt vi bøier os for i Jesus, den er ikke andet end Gud selv. Gud betyr jo den magt, som vi bøier os for som alle magters overmægtige, som vi skjænker fuld hengivelse og ubetinget tillid. Gjennem Jesu indre liv møter vi Gud. Ved hans kraftytring i vort indre blir vi viss paa Gud. Saaledes er hele vor troesvisshet endelig stillet paa sikker grund.

Rationalister og ortodokse grunder ogsaa sin tro paa, hvad de oplever. Man oplever ideer eller læresætninger om Gud og Kristus. Slike oplevelser er ikke andet end et produkt

av egne anstrengelser, av vor egen vilje og vort ønske om at tro dette eller hint. Det hele er derfor uhjælpelig prisgit mistanken om illusjon og drøm. Den oplevelse derimot, som vi ovenfor har skildret, bestaar i det motsatte av ønskers opfyldelse, den er en overvældelse av os selv av en magt som staar utenfor os. Det er ingen frugt av vore anstrengelser. Det er en virkning av Jesu kraft. Denne oplevelse erobrer os, mens vi selv skaper den anden. Heri ligner den et logisk bevis. Logikken overvælder os med sin egen magt. Vi kan hverken gjøre fra eller til. Det er netop derfor vi stoler paa logikken. Og paa samme maate med en oplevelse: den er desto sikrere, jo mer den har beseiret os, erobret os, tvunget os i knæ.

Dette maa vi fastholde overfor dem, som argumenterer ut fra forstanden. Disse intellektualister spør nemlig nu: hvorledes kan slikt noget holdes for absolut sikkert, som jeg bare oplever for mig selv, men ikke kan bevise overfor andre? — Det jeg oplever kan jeg ikke tvinge andre til ogsaa at opleve. Følgelig kan jeg heller ikke bevise dem det. Men det er en stor misforstaaelse, at bare det som kan bevises for alle og enhver, er tilforlatelig. Ved siden av de *bevislige* kjendsgjerninger staar de som opleves, ved siden av det almene staar det personlige. Hvis menneskene vilde finde paa at paastaa, at der ikke fandtes nogen anden virkelighet end den, som videnskabelig kunde godtgjøres, da gjorde de sig blinde for halve livet. Det personlige indre liv er utenfor alt videnskabelig bevis. Det sindelag jeg har overfor en, kan jeg ikke bevise videnskabelig for andre. Her maa de andre bare tro mig eller mistro mig. Præcis likedan er det med religionen. Den som ikke selv oplever religion, ham kan ingen videnskap vise den.

Men religionen er ikke derfor noget usikkert i motsætning til de sikre logiske videnskaper. Ti religion er ikke — som man saa ofte mener — en ufuldkommen, følelsesmæssig erkjendelse *om de samme ting* som man bedre kan erkjende ved videnskapens hjælp. Religionen søker at erkjende noget ganske andet end det videnskapen retter sin forsken mot. Religionen søker at erkjende noget som videnskapen overhodet ikke kommer i berøring med: det indre liv i hvert enkelt

menneske. Videnskapen nøier sig med et arbeidsfelt som er begrænset til det mekaniske, det døde. Den verden som bestaar i *oplevelse* er imidlertid noget langt værdifuldere end den mekaniske og bevisbare verden. Den indre oplevelsens verden er netop den del av mennesket, som adskiller det fra det naturmæssige og hæver det over dette, det er det indre liv som gjør mennesket til individ, til personlighet, til noget som rager ind i evigheten.

Saa vidt Herrmann. La mig til slut faa lov til at gjøre et tilbakeblik.

Kan vi nu si, at vor tro paa Jesus hviler paa et urokkelig grundlag? Jeg mener: vi kan rolig svare ja. Vi kan prøve den kristne tro fra hvilket standpunkt vi vil, den undergraves ikke.

Spør vi som eksakte historikere, saa maa vi si: Jesu eksistens er saa sikkert bevidnet som en historisk begivenhet overhodet kan bli det.

Spør vi som ulærde, simple troende, saa maa vi si: Vistnok er troen som noget der opleves i vort indre helt individuel. Men netop derfor er den ogsaa unddrat videnskabelige pirkerier.

Vi kan enten si som Bousset: Selv om videnskapen beviste at Jesus ikke badde levet, saa vilde ikke sandheten av det evangelium, hans navn bærer, dermed være ruineret. Den kristelige tros sandheter er ikke avhængig av hvem som har bragt dem til jorden.

Eller vi kan si med Herrmann: Det forgangne kan vi umiddelbart forvisse os om, idet vi oplever dets virkninger i os selv. Hvis vi gjennem Jesus oplever en forløsning, et gjennembrud til virkelig indre liv, da er dette liv vidnesbyrd nok om Jesu realitet.

I det praktiske liv vil kanske disse tre standpunkter hos den enkelte komme noget om hinanden: de virker hver til sin tid. Tilsammen danner de et bolverk, som videnskapen ikke har skyts til at faa bresche i. Vi vil paa begyndelsesstadiet gaa ut fra historiens vidnesbyrd, som forsikrer os om Jesu virkelighet, vi vil skride frem til at erfare hans magt og høihet, vi vil bli beseiret av hans indre sandhet. Og endelig vil vi, naar vore øine er blit oplatt for det indre livs rigdom, ogsaa stadig mere faa se Jesu herlighet mægtigere, og til sidst gjennem ham finde Gud.

Ti dette er ät tro paa Kristus: Gjennem livets nød at gjøre den erfaring, at alene hans liv lar os finde den Gud som er villig til at frelse os fra forgjængelighetens og syndens trængsel.

BØRN OG FORBRYDELSER.

Paa norske kvinders nationalraads landsmøte i Stavanger i sommer var spørsmaalet om kvindeligt politi oppe. Under diskussionen om denne sak fremkom ogsaa et forslag om reform i fremgangsmaaten av rettergangsmaaten likeoverfor børn, et forslag, som første gang blev offentlig fremført paa sædelighetsforeningernes landsmøte i Kristiania høsten 1905. Forslaget blev enstemmig vedtat av forsamlingen; av diskussionen dengang fremgik det til overflødighet, at en reform var paakrævet; forslaget har imidlertid ikke hat noget positivt resultat.

Paa Stavangermøtet var ogsaa samstemmighet om, at her paa dette omraade krævedes forandringer, og styret gav løfte om at ta sig av saken.

Skal arbeidet i saa maate lykkes, maa opinionen vækkes for, hvor nødvendig det er.

Av alle forbrydelser er ingen saa hæslig og saa oprørende som forbrydelser mot børn, og skjændigere blir de, jo mindre børnene er, og jo værgeløsere de staar. Har samfundet pligt til at beskytte, saa er det vel i første række pligt at strække sin beskyttelse til børnene i saa maate. Men den, som har fulgt litt nøie med, baade domfældelse og straffeutmaaling, hvor det gjælder sædelighetsforgaaelser mot børn, kan ikke undlate at lægge merke til, hvor forargelsen er slap, og hvor let forbryderen slipper. For os, som er mødre, staar disse forbrydelser i klasse med mord, og vor medfølelse vender sig ikke i favør av forbryderen, men til de børn, som maa gjennemgaa disse gyseligheter, og hvis sjeleliv kan faa mén for livet.

Naar man fra aktstykker kan læse sig til, at en 70-aars gammel mand, som blev tiltalt for sædelighetsforgaaelser mot børn i 12—13-aars alderen, idømmes mildeste straf, og at dommen støtter sig paa det *undskyldende* moment, at denne gamle bestefar var blit forlokket av disse børn, saa synes det

noksaa paakrævet at folkesynet maa bli sundere og skarpere. Det tør nok være, at vi kvinder ser ensidig paa disse foreteelser; vi vil altid ta barnets parti og vil neppe regne paa de undskyldende momenter, som turde foreligge; men det er vel ikke særlig farlig, om vi kanske med lidenskap hævder barnets ret. Det vil altid avbalanceres av alle retslige hensyn — kunde det blot bidra sit til at ophæve den gjensidige assurance blandt mænd, som avslapper indignationen.

Saa har vi nok en klasse børn, som trænger hjælp. Det er de børn, som er kommet paa kant med samfundet, fordi de selv har forgaat sig. Likeoverfor dem har værgeraadet et stort arbeide at utføre og har allerede utfoldet en velsignelsesrik virksomhet. Selve værgeraadsinstitutionen er bevis for, at rettergangsfremgang likeoverfor børn bør ske under særskilte former.

Særlig hvor det gjælder forhør i sædelighetssaker bør der i den retslige forretningsgang ikke findes former, som slapper den finfølelse og takt, som her kræves. Som forholdene nu er, kan de neppe kaldes betryggende.

De foreløbige forklaringer og forundersøkelser besørges av en politibetjent; selve forhøret ledes av en politifuldmægtig, hvorefter politimesteren har kritisk at gjennemgaa indstillingen, før den oversendes statsadvokaten.

Er politimesteren en alvorlig, human mand, vil han lægge fuldmægtigen paa hjerte at overgi arbeidet til de bedste og forsigtigste mænd indenfor etaten; men valget kan ogsaa bli helt vilkaarlig.

Forhøret av gutter saavelsom piker foregaar paa politikammeret udelukkende av og for mænd.

Hvad en smaapike, som har været utsat for angrep, maa gjennemgaa ved disse forhør, er imidlertid saa pinefuldt, at barnets forældre, naar den onde hensigt ikke er naaet, meget heller tar sin anklage mot forbryderen tilbake, end de vil paaføre barnet forhørets vanskeligheter. Dette er hændt ikke en, men gjentagne gange, og derved slipper forbryderen fri og blir en fare for andre børn, og derved blir det rent forretningsmæssige ved forhørene en hjælp for *forbryderen,* istedetfor at det skulde være en beskyttende hjælp *mot* de daarlige elementer i samfundet.

Der paahviler heller ikke politiet nogen *forpligtelse* til at varsle barnets forældre eller foresatte om, at barnet er indkaldt, derfor har det ogsaa hændt, at hjemmet har været uvidende om forholdet. Opholdet paa politikammeret under ventetiden skal ikke hjælpe til at barnet blir bedre; det selskap, som der færdes, de ord, det hører, de indtryk, det tar med sig, vil blot avsvække dets moralske sans, som kanske allerede iforveien ikke er noget sterk. Børn skulde overhodet ikke gaa ut og ind paa politikammeret. Jo stillere og mere ubemerket forhør av børn kan foregaa, desto bedre for dem.

Politimesteren i Bergen mente, at det vilde ha megen betydning at faa barneforhør utenfor politikammerbygningen, og det lykkedes ham ogsaa at faa det gjennemført nogle aar. Imidlertid maatte det paa grund av mangel paa lokale atter opgives, men det er forhaabentlig blot foreløbig.

Det forslag, som indleverтes til N. R. N.s styre paa Stavangermøtet lød:

1. Forhør av børn henlægges til lokale *utenfor* politikammerbygningen.

2. Barnets indkaldelse til politiet sker gjennem forældre eller foresatte.

3. Forhørene ved forundersøkelse ledes av en kvinde, særlig i tilfælde, hvor det gjælder piker og sædelighetssaker.

Er der ikke lovlig adgang til gjennemførelse av denne reform, saalænge vi ikke har kvindelige politifunktionærer, maa det paabydes, at en av politiet opnævnt kvinde er tilstede under forhørene.

4. Endelig bør der ved forhør under sakernes behandling paa de senere trin ogsaa tilkaldes en av politiet opnævnt kvinde.

Vil opmerksomheten vækkes for sakens alvor, vil nødvendigheten av at bruke kvindelige politibetjente være indlysende. Sædelighetsforeningernes centralstyre og styret for N. R. N. vil forhaabentlig slaa et slag for denne sak i ikke altfor fjern fremtid, og det vil da ha sin betydning, at den møter forstaaelse og sympati hos det gode publikum.

De reformer, her pekes paa, kan synes saa smaa og uvæsentlige for mange, at jurister kanske ikke vil ofre dem en

tanke. Men i barneopdragelsen er *intet* for litet. Alle, som har noget kjendskap til forkomne, voksne mennesker, vil vite, at første gang de har hat med politiet at gjøre, har sin store betydning. Det sætter merker i deres sind — til fald eller til opreisning.

Hvor meget mere vil dette da ikke gjælde børn. Det rene barn maa skaanes for raahet og plumphet; omgivelser og spørsmaal maa ikke skræmme eller hidse. Med god vilje maa der kunne skapes former, som tilfredsstiller de humane krav uten at tilsidesætte de retslige, saa forældre ikke med ond samvittighet synes, at de for barnets skyld skal la forbryderen gaa løs.

Og barnet, som er kommet paa skraaplan, maa møtes saaledes, at dets respekt for samfundsordenen hæves. Barnet skal faa følelsen av, at «retten» er et helligt sted, at det er en sorg og skam at være lovovertræder, og at lovens hensigt er at reise ham eller hende til et værdigt menneskeliv. Det er den tankegang, som værgeraadsarbeidet hviler paa. Blir den tankegang raadende i alle retshandlinger, da vil reformer maatte gjennemføres ogsaa i politisakerne.

Nico Hambro.

LEO TOLSTOI.

II.

Naar man først læser evangeliernes korte gjengivelse av Johannes's forkyndelse og saa vender sig til Tolstoi, lyder døperens tale som blide fløitetoner mot den vældige domsbasun. Vi kan bare sammenligne døperens borgerlige formaninger til toldere og krigsfolk og Tolstois fanatiske forsvarsnihilisme og anarkistiske lære om skat og retsvæsen.

Kun i en melodi benytter de samme instrument. I angrepet paa den traditionelle religions ledende mænd. Der bruker ogsaa Johannes de sterkeste ord: «Ormeyngel! Hvem lærte eder at fly fra den kommende vrede? Tro ikke at I kan si med eder selv: vi har Abraham til fader! Oksen ligger ved roten av træet.»

Tolstoi begyndte ikke med engang sit angrep paa kirken. Først klædte han sig i ydmyg bodsdragt. — Først tænkte han, at Guds vilje maatte være at finde i kirken, i den overleverte religion; «ti kun gjennem overlevering kom livets mening til mig.»

Den femtiaarige verdensberømte romanforfatter begir sig i det første morgengry til fromesse, foretar lange valfarter og overholder paa det strengeste alle sin kirkes fastebud. Han lar sine tidligere venners haan og spot hagle over sig og gir dermed et gripende bevis paa, hvor alvorlig hans længsel var. —

Men meget av gudstjenesten blev ham altid fremmed, især alt sakramentvæsen. Han forsøkte at finde sig tilrette ogsaa i det ved at si til sig selv: «Skal religionen gjælde for alle, maa den nødvendigvis indeholde meget, som den enkelte ikke forstaar; dermed har du ikke ret til at skille dig fra andre.» I længden tilfredsstillet det ikke hans sterke krav paa personlig sandhet, og han forsøkte sig en tid med symboliseringen. Han tilla alle handlinger en symbolsk betydning, som mængden

ikke kjendte. Disse kunster hjalp heller ikke, og han prøvet tilslut at overse og glemme alt i gudstjenesten, som var ham anstøtelig.

Men en liten begivenhet bragte bægeret til at flyte over. Det var ved den første altergang, da presten tvang ham til at bekjende, at det han nød, virkelig var Kristi legeme og blod. Tolstoi gjorde vold paa sig og bekjendte; men en uendelig pinlig følelse blev tilbake, og han formaadde ikke oftere at gaa til alters.

Det blev klarere og klarere for ham, at Guds vilje ikke var at finde i kirkens ceremonier, hvor gamle og ærværdige og mystiske de end var. De hadde intet at gjøre med den livsfornyende tro, som fyldte hans sjæl hin store stund, da den indestængte længsel slog om til jublende visshet: Gud er livet. Livets mening er at finde og gjøre hans vilje. Jo mere vold han gjorde paa sig selv for at bli kirkens lydige søn, desto mere følte han, at han fjernet sig fra Gud.

Men det var ikke bare personlige erfaringer som gjorde ham til kirkens voldsomme motstander.

Det var især tre ting. Han saa, hvordan hans kirke paastod at være eneindehaver av sandheten; men det gjorde ogsaa alle andre kirkesamfund. Kan de da ikke opfatte Jesu lære fra en saadan høide, at alle forskjelle svinder?» Endnu mere virket kirkens forhold til krigen. Netop da brøt den russisk-tyrkiske krig ut. Samtidig blev der i de tyrkiske moskeer og i Ruslands kirker anropt om seier. For Tolstoi som hadde aapent øie for krigens avskyelighet maatte saadan gudstjeneste bli en vederstyggelighet. Endelig saa han, hvordan de unge politiske forbrydere blev nedskutt, og kirken lyste sin velsignelse over handlingen.

Da foregik den store forvandling. Han kastet bodsdragten og hævet sin stav mot kirken. Ingen har mere end han fortjent at utstøtes av kirkens skjød. Ti voldsommere angrep har den aldrig været utsat for.

I «Alvorlige Tanker om Stat og Kirke» har vi en liten prøve paa lidenskapen i hans angrep:

«Av alle gudløse begreper og ord er intet mere gudløst end begrepet og navnet «kirke». Ingen idé har avlet saa meget usigelig ondt, ingen idé har nogensinde vist sig at

være saa utpræget fiendtlig mot Kristi lære som begrepet «kirke».» . . . .

«For kirkemøtet i Nikæa var «den sande kirke» et *begrep*. Men fra denne tid blev det krystallisert til en ting — et *bedrag*.

Dette var den virkelige begyndelse til den lange række bedrag, opfundne av erkebiskoper med relikvier og av prester med alterens sakramente, mirakulose billeder av jomfru Maria etc. etc., som nu forbauser og forfærder os saa meget, og som ikke tilfredsstillende kan forklares — saa utrolig avskyelige er de — bare som et utslag av smudsig vinding.» . . . .

Grundene som førte til dette bedrag var i sit væsen slette. De bestod i hat, menneskelig stolthet, fiendskap mot Arius og andre, og i et onde, som uten sammenligning var større end nogen av disse: den vanhellige alliance mellem de kristne og den verdslige magt.» . . . .

«Hvori bestaar den lære, som kristendommen forkynder os? . . . . I to klasser, som staar skarpt adskilte: paa den ene side alle dogmerne, likefra dogmet om Kristi guddom o. s. v. . . . .; paa den anden side den kodex av moralske forskrifter, der paalægger os ydmyghet, fattigdom, renhet paa sjæl og legeme, der forbyder os at dømme andre, der tilskynder os at befri vore brødre fra trældom og lænker og leve i fred med alle mennesker. Disse to kategorier har endnu aldrig kunnet forlikes.

Er dogmet om jomfru Marias ubesmittede undfangelse nyttværdig eller ei? Hvad var resultatet av dets forkyndelse? Hat, skjeldsord og haan. Og hvad var fordelene, som skulde opveie alt dette? Absolut ingen.

Og har Kristi lære, da han negter at fordømme skjøgen, bragt godt eller ondt? Hvad har resultatet været? Tusinder og atter tusinder av mænd og kvinder er blit mildere stemt og blit mere menneskelige ved tanken derpaa.

En anden ting som ikke bør oversees er denne: Har man nogensinde opnaadd enighet, naar det gjælder dogmer? Det er overflødig at svare, at det ikke er tilfældet. Hersker der nogen meningsforskjel om forpligtelsen til at gi almisse til den trængende som ber derom? Absolut nei. —»

Saa meget om hans angrep paa kirke og dogmer. Teologien faar ikke mildere dom.

Man hadde anbefalt ham at læse Makarios's «dogmatiske teologi» som den russiske kirkes bedste lærebok. Tolstoi prøver den sætning for sætning. Og resultatet? «Hvis jeg ikke ved selve livet var kommen til tro, vilde jeg efter læsningen av denne og lignende bøker blit ikke bare en ateist, men den største fiende av al tro.» Det var en kvalfuld, gudløs læsning. «Jeg hadde engang læst de gudløse verker av en Voltaire og en Hume, men jeg er aldrig blit saa overbevist om den fuldstændige mangel paa tro hos et menneske, som den jeg fandt hos forfattere av katekismer og teologier.»

Vi kan forsøke at tænke, at hans dom bare gjælder den russiske kirke med dens helgen- og billeddyrkelse, med dens tusindaarige forstenede tradition, hvor ingen livets fornyelse har faat trænge ind, og at vor evangelisk-lutherske kirke vilde finde naade for hans øine.

Men vi maa ikke glemme, at der i forrige aarhundrede lød en lignende røst nede i Danmark, kanske like lidenskapelig. Mange følte, at der var meget sandt i hans voldsomme utfald mot kristenhet og kirke. En forhenværende biskop i Norge betænkte sig saaledes i 10 aar paa at ta praktikum paa grund av den gjæring, som Søren Kierkegaards optræden fremkaldte. En nuværende biskop undlot ogsaa i flere aar at gaa ind i kirkens tjeneste av samme grund. Endnu i vort aarhundrede er han ubehagelig for teologer og andre, som er letsindige nok til at indlate sig med ham. Det er farlig at leke med aandelig ild. Man faar let livsvarige brandsaar paa sjælen.

Vor hjemlige tordenrøst virker endnu mere angripende, fordi han, trods avstanden i tid, rykker os nærmere ind paa livet og angriper os direkte. Tolstois anklage kommer fra det fjerne, og støtet blir avdæmpet, fordi vi kan stille den russiske kirke op som støtpute.

De to kirkestormere har samme ildsjæl, og deres ord falder ofte sammen. Allikevel er der stor forskjel paa dem. Kierkegaard dyrker med forkjærlighet og gjennemfører konsekvent alle ord, som fremhæver *forargelsen* i kristendommen. Han fandt, at det blev letsindig overseet av «sandhetsvidnerne». Forargelsen blev for ham nøkkelen til kristendommen.

Som lidenskapelig elsker av paradokset er han fremfor alt en *logikens Brand*. Derfor er der aldrig hvile at finde hos ham, ikke engang naar han med al sin geniale sprogkunst og næsten med englerøst utvikler frelserens ord: «Kom til mig alle som arbeider og har det tungt.» Vi finder slet ikke hvile der, naar K. er indbydelsens overbringer. Han bringer altid vor sjæl i uro, fordi hans egen tanke har selve livets uro i sig.

Tolstoi har laast op kristendommens helligdom med en anden nøkkel, hentet i bjergprækenen. Han er fremfor alt en *handlingens Brand*. Hans sidste flugt til klostret minder om Brand i Iskirken. Verden er nu engang saadan, at den som ikke viker for kravet: alt eller intet, maa ende paa korset eller i ensomheten — i iskirkens eller klostrets ensomhet. Vi hører til og med fra begge steder et næsten likelydende dødsangstens rop: «Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt mig?» «Svar mig Gud i dødens slug, gjælder ei et frelsens fnug, mandeviljens quantum satis?»

Men fra det høie lyder svaret baade over kors og over iskirke, over den stedfortrædende lidelse og den knugende ensomhet: «Jeg er deus caritatis.»

Ibsens Brand kan hjælpe os til at forstaa Tolstois flugt til klostret, der først staar for os som en gaade og minder om teater. Mere end den meget omskrevne ven og ulykkelige familieforhold var det vel hans egen hvileløse offervilje der drev ham til at «forlate alle ting». Hans liv — saa fyldt av spænding — maatte ende i den dramatiske tragedie. En fredfuld død i familiens skjød vilde være like unaturlig, som om Brand endte paa guldstolen i 4de akt

Det er akkordens aand, som redder os andre i konflikten mellem ideal og virkelighet. Det er den som hjælper os til at finde os tilrette i verden. Men naar vi redder os fra idealet ved prutning, kan vi merkelig nok undertiden faa Kierkegaard paa vor side.

«Indøvelse i Christendom» har en «moral», der begynder saaledes: Hvad vil saa alt dette sige? Det vil sige, at en hver især, i stille inderlighed for Gud, skal ydmyge sig under, hvad det dog vil sige at være i strengeste forstand en Christen, oprigtig for Gud tilstaa, hvor han er . . . . Og saa ikke videre: saa passe han forresten sit arbeide, glad ved det, elske

sin hustru, glad ved hende, opdrage sine børn, sig til glæde, elske sine medmennesker, glæde sig ved livet. Om der fordres videre av ham, vil Gud vel lade ham forstaa og saa hjælpe ham videre . . . .»

Paa den maate faar vi ogsaa redde os fra Tolstoi.

Men selv om vi gaar paa akkord, maa vi ikke slaa os helt til ro. Vi maa ikke glemme, at troen er en urolig ting. Den Brand, som fødtes i Ibsens fantasi, stængte sin nybyggede kirke i dalen og slængte nøglen i elven. Kierkegaard, hans historiske forbillede, og Tolstoi, hans historiske efterfølger, har begge uttalt sit anathema over kirken. Og den som har øren at høre med, han høre!

Mon det ikke er her i Vesten, at reformationen først maa foregaa, i de kirker, som har navn efter samvittighetens helt. Vestens kirker ekisterer i kraft av en enkelt personlighets brudd med traditionen. Denne mand ønsket vist ikke at bli traditionens bremseapparat paa utviklingen.

Og utviklingen maa foregaa i den retning, hvor Tolstoi har vist vei. At der er jordbund for hans tanker i Norge, derom gir *jærbuen* Garborg vidnesbyrd. Det er her nødvendig at understreke ordet *jærbu*. Ti naar tankerne kan gro i den religiøse jordbund, som der findes, maa nordmænds religiøse gemyt ikke være saa forskjellig fra den russiske profets. Saa meget merkeligere blir overensstemmelsen mellem T. og G. efter Hulda Garborgs oplysning, at Garborg er litet direkte paavirket av Tolstoi.

Dette viser, at de mænd som i nutiden er blit religiøst grepne av selve livet uten kirkens og prædikanters paatryk, kommer til at gi sin religion en sterk social farve, om de er født paa Jæderen eller i det indre av Rusland. De er ikke istand til at skille mellem de to store bud i loven: «Men elske faderen er aa halde hans bòd; og Guds bòd til oss er: du skal elske din næste.»

Slik ser den sociale religions cirkel ut. Like prægnant er det uttrykt av Tolstoi, f. eks. i brevet til Sonja Rubinstein: Gud er ikke i himlen, men i hvert menneske. Det er Gud som gir menneskene og alt levende livet. Vi lærer Gud at kjende gjennem kjærligheten. Ved kjærligheten blir Gud i mig forenet med Gud i andre væsener. Hele Guds lov bestaar

deri, at vi elsker Gud og næsten, og den allerstørste lykke i verden bestaar i at elske alle.»

Men hvordan lyder Tolstois originale religiøse forkyndelse?

Han hadde forgjæves søkt efter Guds vilje i kirken. Men hans erfaring om, at troen alene kan gjøre tilværelsen levelig, var saa sterk, at han ikke kunde opgi kristendommen, om han brøt med kirken. Han begyndte at søke paa egen haand i bibelens gamle tempel og stanset tilslut ved bjergprækenen. Her i bjergprækenen, siger han, hvor Jesus taler med særlig høitidelighet, hvor han med rene ord viser sin stilling til Moseloven, her eller ingensteds maa kristendommens klare, bestemte regler være git. Han læste bjergprækenen atter og atter igjennem, og en stor glæde fyldte hans sjæl: «Dette er det, som jeg skal gjøre, vil gjøre, kan gjøre.»

Han begyndte at gjennemgaa det 5te kap. i Mathæusevangeliet sammen med en jødisk rabbiner. Næsten for hver sætning sa rabbineren: «Dette staar ogsaa i det gamle testamente. Dette staar ogsaa i Talmud.» Da kom de til sætningen: «I skal ikke sætte eder imot den, som er ond imot eder.» Rabbineren bemerket spottende: «Opfylder de kristne dette?» Tolstoi maatte tænke paa de grusomme jødeforfølgelser, som netop fandt sted, og hadde intet svar at gi.

Denne sætning blev herved en nøgle for Tolstoi til Jesu lære, likesom ordet om den intellektuelle forargelse for Kierkegaard. Med dette ord som norm, saa han ut over den vide verden, og oplevet, hvor litet verden svarer til dette ideal. Han saa, hvordan samfundsordenen, hvordan den ro og tryghet, som hviler om hans person, familie og eiendom er bygget paa indretninger og lovbud, som staar i den skarpeste motsætning til bjergprækenen. De 5 bud, han fandt i bjergprækenen, retter han som fem vældige anklager mot nutidens samfundsforhold og kultur.

Leo Tolstoi, anarkisten, tænkte jeg at sætte som overskrift over denne artikel. Ingen anarkist er kommet med haardere dom over det bestaaende samfund. Det er dog ikke bomber og dynamit han vil bruke for at styrte det i grus. Han har en ubetinget tro paa det godes magt. Idealet skal flamme fra

mand til mand, indtil ilden blir saa sterk, at den kan omsmelte samfundet.

Da disse fem bud er den nye Tolstois aandelige ryggrad maa vi se, hvordan han anvender dem. For ikke at svække indtrykket gjengives hans tanker mest mulig uten kommentar[1])

Men jeg siger eder, at hver den, som blir vred paa sin broder,» o. s. v. Tolstoi haaner først den almindelige utlæggelse, som gaar ut paa at undersøke, naar vrede er tillatt. Dermed er Jesu klare ord sat ut av kraft, ti han forbyder vreden uten nogen undtagelse. Han har desuten aldrig set vrede mennesker, som ikke fandt at netop deres vrede var tillatt. «Men alle mennesker staar i uendelig skyld hos Gud og har at tilgi uten ende. I kan ikke tænke paa Gud, som vil fred, endrægtighet og kjærlighet mellem eder, om der er et eneste menneske, som I ikke elsker.» I maa ikke blot søke forsoning med dem, som I har noget imot, men ogsaa med dem, som har noget imot eder.

Resten av Jesu ord gir han en eiendommelig social anvendelse. Vi skal ikke holde nogen for taapelig og dum: det betyr: vi skal ikke holde nogen for staaende under os. Dermed falder alle standsforskjelle. Som kristen skal du ikke ta del i noget, som utvortes hæver dig over menneskene, ikke la stand, navn og titel gjælde noget for dig eller andre. Som du ikke maa stræbe efter ære og berømmelse, maa du heller ikke stræbe efter rigdom, som gir dig fortrin for dine medmennesker, ja, ikke engang efter kundskaper, som skiller dig fra andre, men du maa kun søke det, som forener dig med dine medmennesker.

En tysk journalist, der engang besøkte T. paa Jasnaja Poljana og av hans datter blev vist rundt i landsbyens hytter, opstiller dette spørsmaal: «Kunde man ikke være like god kristen, om man forsøkte at hæve disse mennesker op og gav dem litt mere sans for renlighet og kultur, som ved selv at stige ned?» Et meget berettiget spørsmaal, som vi vel alle har gjort. Men allikevel vil Tolstois overdrivelser i ord og handling, en følge av hans kulturfiendskap og menneskekjær-

[1]) En kritisk gjennemgaaelse av T.s tanker finder man i Rittelmeyers: Tolstois religiöse Botschaft, hvorfra den følgende fremstilling delvis er hentet

lighet, i fremtiden bidra til at hæve disse mennesker mere end mange journalisters kritik.

Men jeg siger eder, at hver den som ser paa en kvinde o. s. v.» T. gaar først los paa skilsmissen, men nøier sig ikke med at tilholde egtefolk at være hinanden tro. Man maa aldrig forlate den kvinde, man har været forenet med. Enhver forbindelse mellem mand og kvinde, om den gjælder for egteskap eller ikke, er hellig og forpligtende for altid. Kraftigere kan ikke dette indprentes end i «Opstandelse», hvor fyrst Wechludow paa meget dramatisk vis stilles ansigt til ansigt med sin fortid. Som lagrettemand skal han være med at domme Maslowa, som han selv hadde forført og derved bragt det første skridt paa lastens bane. Kanske noget utrværet, men meget gripende er den følgende skildring av hans moisommelige arbeide paa at gjøre sin uret god igjen.

Men Tolstoi, der ogsaa var noget av en logikens Brand, kunde ikke ende der. Likesom hans flugt til klostret kun var det sidste trin paa handlingens stige, uundgaaelig, naar han ikke efter sit ønske fik lide martyrdoden, saaledes er Kreutzersonaten vel rettest at betragte som en logisk konsekvens av hans ideal om aandens seier. Der siger han i «efterskriftet»: Den sanselige kjærlighet gjør ikke opnaaelsen av et menneskets værdig maal lettere, men gjør det altid vanskeligere. Den kristnes ideal er kjærligheten til næsten og Gud. Men den sanselige kjærlighet, egteskapet, er at tjene sit eget jeg, den er derfor i alle fald en hindring i at tjene Gud og mennesker.» «Et kristelig egteskap kan ikke findes og har heller aldrig eksisteret, likesom der heller aldrig har været og kan findes en kristelig gudstjeneste.»

Det som han særlig har til hensigt, er dog at faa hævet og renset idealet, saa det kan staa lysende og klart for en. Kun naar kyskhetens ideal forkyndes uavkortet, kan man haabe paa rene sæder. «Deri ligger ulykken, saasnart man har tillatt sig at skrue idealet ned i niveau med sin egen svakhet, at saa grænsen, hvor man blir staaende, ikke mere er at finde.» «Den kristelige lære om idealet er den eneste lære, som kan lede menneskeheten . . . . Ti der kommer en tid, da seilerne har fjernet sig langt fra kysten, og da maa

og kan deres kurs kun sættes efter det uopnaaelig fjerne himmellys og kompasset, som viser dem retningen.»

«Men jeg siger eder: I skal aldeles ikke sværge. Dette bud, hvis eksistens er utrolig slik som eden brukes til utrængsmaal i alle kristne lande, blir for T. en av de kraftigste bomber. I eden «lover et menneske at underkaste sig under en andens vilje; men han maa ikke underkaste sig under nogen anden end Gud. Ti i ethvert øieblik er hans liv hellig for Gud. Som en grusom ironi føler T. det, at menneskene sværger ved evangeliet, og derunder maaske staar op og kysser det sted, hvor det staar skrevet: Du skal ikke sværge.

T. viker ikke for konsekvenserne av edens ophævelse. Han søker dem op med vilje og trækker vel endog for mange følgeslutninger.

Forbudet mot ed gjør det ikke blot umulig at anerkjende staten, men det forstyrrer dens grundvold. «Enhver borgered er intet andet end en direkte løssigelse fra kristendommen, ti kristendommen forlanger jo, at mennesket i alle livsforhold skal underordne sig under kjærlighetens guddommelige bud, som han bærer i sig.» Det er eden, som gjør de skrækkeligste forbrydelser i verden mulig som massemord i krig, fængsel, henrettelser og tortur . Alt dette sker takket være det komplicerte samfunds- og statsmaskineri, hvis opgave er at sprede ansvaret blandt de enkelte mennesker, saa at tilslut de unaturligste og græsseligste handlinger kan ske, uten at nogen vet, hvem der bærer skylden. Ingen embedsmand, mener T., vilde ha mod til med egen haand at ta livet av den, som han har dømt med ganske koldt blod.

Sammen med staten forkaster T. ikke bare al skat, men ogsaa alle love, som alle og enhver er «produkter av bedrag og egennytte».

Hvad skal træde i stedet for staten? T. mener, at det spørsmaal er ukristelig. «Staten skal være nødvendig, men jeg vet, at jeg ikke behøver den, og at jeg ikke kan ha del i den, fordi den strider mot Kristi bud.» «Hadde Kolombus anstillet saadanne betragtninger, hadde han aldrig lettet anker. Det var avsind at styre ut paa Oceanet, som endnu ingen hadde befaret, efter et land, hvis tilværelse var et spørsmaal. Med dette avsind har han opdaget den nye verden.» Desuten

spor ikke det religiose menneske efter «følgerne, men efter Guds vilje».

«Men jeg siger eder: I skal ikke sætte eder imot den, som er ond imot eder.» Her har ikke T. tid til at tænke paa menneskenes personlige mellemværende. Han gaar direkte løs paa det offentlige retsvæsen. At det kan findes i en «kristelig» stat finder T. oprørende. Ti det er bygget paa grundsætningen: «med ondt skal ondt gjengjældes». I «Opstandelse» bruker han al sin kunst for at gi domstolen til pris for spotten og latteren. Maslowa blir dømt til 15 aars strafarbeide i Sibirien, fordi lagrettemændene, hvoriblandt hendes forfører Wechludow, er blit søvnige og glemmer en liten tilføielse. Men han er altfor optændt av nidkjærhet til at nøie sig med satire og spot. «Hvordan vil I slukke ild med ild?» «Hvordan vil I forebygge ondt med ondt?» — «Jo mere I straffer, desto mere ondt sker der.» — «Hvor har I det ubedragelige kriterium for hvad der virkelig er ondt?» «Tro det dog: forbryderne er stakkels forvildede mennesker, som like ugjerne begaar forbrydelser som I.» — «I henretter dem og imorgen kunde forbryderen ha forandret sig. Det eneste som I kan gjøre er ved eders eksempel at lære dem renhet, tilgivelse og kjærlighet».

Tolstoi gaar hensynsløst videre. Kan der ikke efter Kristi lære gives nogen domstol, saa kan der naturligvis heller ikke gives nogen eiendom; ti for eiendommens skyld har man retsvæsen. Arbeid rolig, hvad du kan arbeide, og la likesaa rolig andre mennesker ta fra dig, hvad de vil røve og stjæle. Ti likesom myrene ikke dræper sine kjør, vil heller ikke menneskene dræpe den, hvis eneste hensigt er at skape mest mulig og nyde mindst mulig.»

«Men jeg siger eder: elsk eders fiender!» Hvad er det, som her maa stande tilrette? Patriotismen. Personlige fiender kan man ikke elske.» T. henviser til den hebraiske sprogbruk og faar budet til at bety: «Gjør ingen forskjel paa landsmænd og fremmede.» Ta ikke del i noget, som kan fremkalde denne forskjel. Og nu tordner forsvarsnihilisten løs paa krigen. «Det er umulig samtidig at være kristen og gladiator.» Militærtjenesten er intet andet end forberedelse til mord paa et hvilketsomhelst menneske.» «Likesom en frosk

ved den mindste berøring uvilkaarlig rykker med benet, saaledes er soldaterne mennesker, som paa et bestemt skrik fra den foresatte reagerer med den forlangte bevægelse:» og endnu værre: «de erklærer sig beredt til paa kommando at dræpe det første det bedste menneske, sin broder, og spør kun: naar skal jeg gjøre det?»

Da krigen med Japan begyndte, opfordret han sine landsmænd til at gjøre generalstreik: «Om der gives en Gud, vil han ikke sporge, om jeg har været med at forsvare Port Arthur, men om jeg har holdt hans bud.»

Han var ikke nogen lunken fredsven, som vi andre, der ogsaa kan tale smukke ord om fredssak, men ikke har tro nok til at vove noget for fredens skyld. Den var bitende, men vel beføiet den spot, som Collin fremkom med ihost, i anledning av Nobelkomiteens forsigtige henvendelser, om T. vilde ha fredspræmien. «Der skal muligens mod til at gi en saadan mand Alfred Nobels fredspris, men lad os ialfald sørge over, at vi ikke har havt dette mod.»

Overalt gjorde T. rent bord. Overalt var han de store overdrivelsers mand. Netop derfor blir hans betydning i utviklingen saa stor. Vi som vandrer den gyldne middelvei, kan nok haane disse upraktiske idealister og anse dem for værdiløse, fordi de sigter for høit og skyter over maalet. Men ve os, om der ikke fandtes nogen, der hadde mod til at hævde leveregler, som ligger over gjennemsnitsmaalet for slegtens sædelige præstationer!

Det erkjendte endog hin tyske journalist, som for er nævnt. Hans korrespondance ender, saavidt jeg husker, saaledes: «Da jeg kjørte bort fra Jasnaja Poljana i den stjerneklare aften, maatte jeg tænke paa den store Kants ord: «To ting fylder mig med ærefrygt: «Stjernehimmelen som 'er over mig og samvittigheten som er i mig.» Over mig tindret natteus stjerner, og nu hadde jeg netop trykket den mand i haanden, som er Europas levende samvittighet.»

Det er opgaven, som disse «sværmeraander» har, at være samtidens og vel ogsaa ettertidens levende samvittighet. «Antitoxin mot kultursygdomme» kalder Collin det. Teorien er meget interessant. Men mon der ikke ogsaa skulde være anden tydning? Er det ikke en forringelse av idealiteten at sammen-

ligne den med motgift? Det kan tilsyneladende slaa til med T. For ham personlig var idealet, som han benævner «Guds vilje», den selvfornegtende kjærlighet, en motgift mot livsleden. Han saa ogsaa, at der kun i dette er redning for slegten.

Men det reddende ideal som han fandt, er født utenfor kulturlivets larm i en foragtet by oppe i Galilæa, først forkyndt for en flok fiskere og bønder i en bjergskraaning en solskinsdag, mens liljerne blomstret rundt omkring og fuglesang fyldte luften. Dengang var det ikke motgift mot livsleden og kultursot, men idealet som fyldte den mest harmoniske sjæl, hvorom historien melder. —

Og de som hørte det forundret sig over hans lære. Det laa saa høit over almindelige menneskетanker. Det lød som bud fra en anden og høiere verden. Og det pekte ogsaa ind i en høiere verden: «I skal være fuldkomne, som eders himmelske fader er fuldkommen.»

Tolstoi har ikke som mange av os andre formaadd at erstatte efterfølgelsen med en smule beundring og de høieste prædikater. Han viser med vilje fra sig den intellektuelle forargelse for at kunne koncentrere al sin kraft paa at opfylde mesterens bud. Hvilken evig værdi disse har, det kan Collins teori vise. Nu 1900 aar efter likesom ofte før, er det menneskesønnens ideale lære, der blir den reddende motgift mot tidens kultursygdomme.

Selv om T. ikke bruker de høie prædikater, kan han dog samstemme i doperens ord: «Den kommer, som er sterkere end jeg, han hvis skorem jeg ikke er værdig at løse.»

En nat for et par aar siden sat jeg og talte med en doktor oppe i Nordland, en mand, som ensomheten ute ved havet hadde gjort til noget av en grubler med mange originale tanker. Saavidt jeg husker var det en ytring i Wattsons bok: «Hvad vilde mesteren?», der ledet samtalen hen paa det spørsmaal: Kommer Messias igjen? Vi kom som rimelig kan være ikke til noget resultat. Men tidlig næste morgen kom doktoren tilbake og sa: «Nu vet jeg det. Messias vil komme igjen. Dennegang ikke som et enkelt fuldkomment menneske, men som et fuldkomment samfund. Og det vil gaa som det gik. Det vil bli foragtet, forhaanet, forfulgt og korsfæstet paa moderne vis.»

Er det ikke et saadant fuldkommet samfund Tolstoi har ryddet vei for? Et samfund, hvor det kun er en lov som regulerer menneskenes indbyrdes liv, kjærlighetens fuldkomne lov. —

Om vi skal komme til at se dette virkeliggjort et enkelt sted paa jorden er vel tvilsomt. Snarere kan det tænkes, at der i fremtiden kan foregaa en forbindelse mellem Vesteuropas socialisme og den sterke individualisme og idealisme, som vi netop har set legemliggjort i Tolstoi, i hans liv og lære.

At Tolstoi og socialisme kan gaa sammen viser Chr. Collins merkelige bok: Leo Tolstoi og nutidens kulturkrise.»[1]

Sjelden har jeg læst en bok, som har skaffet mig saa megen glæde. Den virker rigtignok knugende ved den alvidenhet, den vidner om. Men hvor det er forfriskende at se kristendommen rykket utenfor bedehusets trange vægge og sat i verdenshistorisk ramme. Vi skal være taknemmelige, fordi vi har faat netop en saadan bok om Tolstoi. Det pietistiske isolationsprincip har fremkaldt en dyp kloft mellem kristendom og kultur, saa de næsten ikke kunde kjendes ved hinanden paa begge sider av kloften. Tolstoi, der selv har brutt med kulturen og begivet sig ind i den etiske pietisme, kunde let være tat til indtægt for dette princip, selv om han har litet at gjøre med den almindelige patenterte kristendom. Collin tar ham ut av det kulturfiendtlige bur og anviser ham plads i kulturlivet, rigtignok som antitoxin, men dog saaledes, at ikke kløften blir dypere og bredere.

Collin nærer udelt beundring for Tolstoi. Lad os glæde os over, at vi i vor egen tidsalder har været med at opleve et saadant syn. Een mand overfor en hel tidsalder — en mand overfor et helt system. Den store slaviske verdens Rousseau og Voltaire i én person, revolutionsmand og reformator, en vidunderlig digter og et godt menneske, som vil alle mennesker vel. En mand som hjertelig gjerne gav sit liv for at hjælpe Rusland; men hvis liv ingen selvhersker har turdet tage.»

Han har dyp forstaaelse av, hvad det er, som har gjort T. til den enestaaende i nutidens samfund, at det er hans

[1]) Det meste av boken vil bli omtalt i artikelen: Det sociale moment i aarets litteratur.

religiøse gjennembrudd. Og i kapitlet: Tolstois religion faar vi en klar fremstilling av det eiendommelige ved Tolstois religion. Det sande liv er ifølge Tolstoi de gode, mod alle velvillige, menneskers fællesliv, som forener godheden i hver enkelt av os med godheden i andre mennesker, og derigjennem blir en selvaabenbaring av verdensgodheden eller Gud.» Dette er jo ikke en religion, som kan bli utvortes glimrende med ceremonier og bekjendelser. Det er arbeidsfromhedens glade budskab, at menneskegavnlig arbeide giver den dybeste fornemmelse av lykke, fordi det svarer til vor opgave, vor funktion, det guddommelig skabende i vor natur.»

For os er dette kapitel av særlig interesse, fordi vi faar en mandjevning mellem Tolstoi og Bjørnson. Og vi faar bekræftet, hvad vi har anet, at de to er av samme art, med sin religiøse vurdering av livet. T.: «Gud er livet.» B.: «I livet Gud er aabenbaret» og i bevisst kampstilling mot den kirkelige kristendom. Det er disse to som mere end andre har bidradd til at løse den gamle dogmetro i sindene, forbrænde med etisk ild det gamle mytologiske element, medens de samtidig redder næstekjærligheden og fremskridtstroen som umistelige klenodier udav ilden». Man kan ikke undgaa det spørsmaal: Har Bjørnson maattet gi endog sin tro paa Gud som offer for kirkens synder?

Forskjellen paa de to forklarer C. saadan: «Lige naturlig som Bjørnson virker mod den mest harmoniske form av vesterlandsk kultur som baggrund, lige naturlig og lige elskelig virker Leo Tolstoi mod den dystre og storslagne baggrund af nutidens revolutionære og reaktionære Rusland, de grelle og tragiske modsætningers land.»

Et skjønt og forjættende fremtidsbillede viser C. os, efter gjengivelsen av Bjørnsons 3dje salme og Goethes digt: Det guddommelige»: «Naar vi kommer ud av den næsten religionsløse, fromhedsfattige mellemperiodes kunst og litteratur, vil store tonedigtere kappes om at lade mægtige korsange stige op av disse og andre nytids-salmer. Som et pintseveir vil de suse gjennem kirker og hjem og gjennemtrænge arbeide og kunst.»

Saadanne ting var det som glædet mig mest, da jeg læste boken. Det aabenbarer for os, at der utenfor den dogmatisk-

pietistiske kristendoms kreds rører sig en uhyre sterk religiøs længsel, der varsler godt for fremtiden.

Et mere sympatisk billede av den russiske profet end det, som Collin har tegnet for os, har jeg ikke set. I første kapitel benytter han Meresjkovskis nedrakninger paa Tolstoi, «et menneske, i hvem den feige middelmaadighed, den aandelige lunkenheds djævel, har feiret sin sidste og største seier», til at gjøre Tolstoi menneskelig, til en mand, som hadde moralsk mod nok til ikke at gjøre sig til helgen.

I mandjevningen mellem Tolstoi og Nietzsche, hvor han viser, hvordan de to paa forskjellig maate lærte at si ja til livet, har han ikke helt undgaaet den samme fare, som Meresjkovski faldt i ved mandjevningen mellem Tolstoi og Dostojevski. Det er en farlig ting at stille ved siden av hinanden to saa forskjellige aander, naar man paa forhaand elsker den ene og foragter den anden. Dommen kan da let bli uretfærdig, fordi vedkommende kommer i uheldig belysning. Men interessant er ogsaa dette kapitel.

Det gir likesom hele første del av boken det vidnesbyrd: Religionen er en uhyre sterk magt, en god magt, en livsbevarende og livsfornyende magt. Og de mennesker, som blir religiøst grepet, og gjør alvor av sin religion paa Tolstois vis, de er menneskeslegtens og samfundets redningsmænd. De er banebrytere for bedre tider.

Kristen Skjeseth.

TIDSTANKER.

Av sogneprest *K. Norup,* Øse, Danmark.

— —

Hvis *alt* her i livet er aarsakspræget, har en lovmæssig forutsætning, da er indsats av noget *nyt* i livet jo i virkeligheten utelukket. Men verden er en menneskenes verden. Det er mennesker, som lever og virker, hvilket vil sige: *uberegnelige* elementer og faktorer vil altid være her i tilværelsen; den utfyldes jo av levende mennesker.

Alt kan ikke bedømmes og forklares tankemæssig; heller ikke den kristne tro. I en indholdsrik avhandling om historien og det overnaturlige i det danske tidsskrift «Tilskueren» (september 1909) siger fritænkeren A. B. Drachmann saaledes: «Der er en maate, hvorpaa problemet om det overnaturliges realitet kan komme frem ogsaa gjennem videnskabelig behandling: man behandler overleveringen (hermed menes kristendommens kildeskrifter) ganske efter historiens almindelige principper, altsaa under forutsætning av, at alt er gaat naturligt til, og saa ser man paa *resultatet.* Det var jo dog muligt at dette var av en saadan beskaffenhet, at der kunde reises grundet tvil om den videnskabelige metodes anvendelighet paa dette specielle stof; at kristendommens oprindelse, fremstillet paa denne maate, blev ubegripelig i en anden og speciellere forstand end den, hvori enhver historisk proces er ubegripelig. I saa fald kunde man i det mindste *reise* det spørsmaal, om dette ikke netop laa i, at der her var en faktor tilstede, som videnskaben ikke har regnet med og ikke kan regne med.»

Drachmann viser herigjennem, at han forstaar, at det religiøse spørsmaal er et spørsmaal for sig, at en grænselinje skiller videnskaben fra religionen, at religiøs avgjørelse tilsidst er subjektiv.

Det kan ogsaa uttrykkes saaledes, at de dypeste spørs-

maal (ɔ: de religiøse spørsmaal) er *trangs*spørsmaal, *værdi*spørsmaal. Utviklingstanken og de andre moderne kritiske tanker i vore dage *kan ikke* tilfredsstille et menneskes *sjæletrang*. Jeg mener i det hele, at trangsspørsmaalene hører til en verden *for sig selv*, og jeg mener, at sjælens trang i et menneske er noget like saa berettiget som sjælens tænkeevne og kritikevne.

Hvorfor blir altid det tankemæssige favorisert i ensidig grad? Har dette ikke ført os ned ad et skraaplan i vor livsforstaaelse? Jeg mener jo. Har trangen, instinktet, fantasien ikke en ret, som ikke maa hæmmes, ja omfatter et omraade, som ikke tilstrækkelig er gjennemforsket, — hvis det overhodet kan gjennemforskes?

En mand som *H. Høffding* taler i sin religionsfilosofi flere steder om sjælens trang, om ønskets betydning. Som naar han for eksempel siger: «Ønsket kan føre til, at sandheten findes. Ønsket er i det hele av stor betydning i vor aandelige husholdning.» Likesom Høffding ogsaa anfører en uttalelse av Stuart Mill, der gaar ut paa, at fantasien har saavel sin ret som den kritiske refleksion har sin (Religionsfilosofi» side 304). — Hos ethvert religiøst menneske er sjæletrangen kommen i bevægelse. Denne sjæletrang ytrer sig i forskjellige retninger

Der er *personlighetstrangen*, trangen til at samle sig om noget aandelig centralt, trangen til at koncentrere sig, til at *samle sig* om noget stort og godt. Det samlende og det spredende er to av livets grundfunktioner. Personlighetstrang er higen efter samling. Derimot er det nivellerende, som gjennemtrænger alle forhold i vore dage, nærmest spredende, nærmest personlighetsnedbrydende. En av vore dages tænkere, som særlig har øiet fæstet paa det nivellerende, er den tyske tænker *Eucken*. Han gaar i sine skrifter altid imot det kulturarbeide, som vil nivellere.

Igjennem en egte og alvorlig personlighetstrang vil den enkelte nødvendigvis komme til at se opad d. v. s. se det religiøse. En sterk personlighetstrang er noget av det, som vore dages mennesker særlig trænger til; men en saadan kommer kun frem gjennem stilhet, selvkendskap og inderlighet, tre gamle værdier, som vor tid trænger til at fornye.

Sammenlign hermed Høffdings uttalelse i sin «Religionsfilosofi» (side 283), at nye værdier til en slegt meget ofte kommer «fra kredse, hvor man med dybde og inderlighet har levet i de gamle værdier.» Vor tid trænger til en ny, samlende personlighet. Hver ny slegt vil forøvrigt altid trænge til nye, sterke personligheter. Vor tid trænger til sterke, *førende* personligheter. Det var Brandes' betydning, trods alt det nedbrydende, som han efter min overbevisning bragte med sig, at han blev for en tid en samlende kraft. Ikke i sin kamp mot moral, kristendom og kirke blev han nogen samlende kraft; — paa disse punkter har han ikke ydet nogen indsats (undtagen hvad der var negativt), men i digternes verden bragte han fornyelse, nye værdsættelser av det gamle.

Vi trænger til en ny mand. Ikke en ny æstetiker, vi vader jo i æstetik, men en ny mand paa — la mig kalde det — personlighetsdannelsens omraade.

Og *idealtrangen* er en side av menneskets sjæletrang, der peker mot menneskets gudbilledlighet. Fritænkeren vil jo sige om idealtrangen, at den er et produkt av menneskets drømme om Gud, at disse drømme om Gud er dannet av menneskesjælen selv i tidernes løp, dannet av sjælens længsler og hele utvikling. Imot denne naturalistiske tankegang kan gjøres gjældende, at det vilde ha været en utænkelig rik og utænkelig langvarig kulturutvikling, der skulde ha kunnet avføde en slik smuk frugt: gudtrangen i sjælen. En saadan kulturutvikling har ingen slegt hat. Fritænkeren maa vise os, hos hvilke oldtidsfolk den utvikling er sket og hvornaar. Der maatte jo være medgaat masser av tid. Før vi kan bli motbevist med gode kulturhistoriske grunde faar det staa fast, at idealtrangen er i vor sjæl en lysglans fra evighetssolen, er et excelsior. Det er træffende og kønt hvad *Jakob Knudsen* siger om idealitet i sin bok «Livsfilosofi»: «Naar idealiteten ikke saa at sige finder hjem til Gud, da er den altid vildfarende, flakkende fra sted til sted, da kan den vel skape betydelige mænd, men ikke lykkelige mennesker.»

Og *forløsnings*trangen. Denne er maaske den dypeste trang i os; den er den skjulte, hulkende kilde i den menneskelige tilværelse. Enten forløsning eller opløsning! Gives

der nogen mellemvei? Viser historien ikke baade i det store og i det smaa, at hvor forløsningskilden blir «tilstoppet» av plumpe hænder, der sker opløsning?

Forløsningstrang vil jo sige trangen til at bli et nyt menneske. Der var, da Brandes traadte frem herhjemme i halvfjerdsernes begyndelse, trang til fornyelse. Maaske særlig trang til æstetisk fornyelse. Den fornyelse var det, som kom. Vor tids fornyelsestrang peker avgjort i *religiøs* retning. Der trænges til noget, som kan fornye og forløse ikke tænkningen i mennesket, ikke stemningslivet i ham, men hjertet. Det høieste oplar sig ikke for forstanden, men for hjertet. Det skjælvende nutidshjerte trænger til forløsning! Og hvem kan gi denne uten *Kristus?* Den klogeste, reneste, største, rikeste, der har levet. Forløsningstrang vil sige Kristustrang.

Fritænkeren vil sige, at Kristus er i vore dage blit en usikker skikkelse, idet man henviser til nutidsteologers — især tyske — undersøkelser og «resultater». Ak, — skal vi rette os efter undersøkelser i den sak, da maa vi vente længe med at bestemme os i forholdet til Kristus; ti teologi er noget uendelig noget, der aldrig blir færdig.

Nei, ikke systemernes og tankernes vei i det spørsmaal, men hjertets vei, menighetens vei. — Der er ved Kristus noget for enhver forskning *u*igjennemtrængeligt, noget der er absolut over os, siges der i en norsk bok med den forøvrig ildelydende titel (ildelydende, fordi det klinger i retning av nivellering): «For frisindet kristendom». «Men» — tilføier forfatteren — «jeg negter ikke, at der paa dette punkt er virkelig spænding . . . . . Ved dette spændingens inderste punkt springer troen paa Kristi guddom ut sammen med omvendelsen til ham.»

Ja, dette er utmerket sagt.

Mon man ikke kan sige, at i spørsmaalet om Kristus er de lærde altfor optagne av det, der *ikke vides* om ham; derved overskygges alt det store, rike, dype, som vi vet om ham fra hans jordeliv. Er der nogen historisk skikkelse, hvis individualitet træder tydeligere og mere gripende frem fra de skriftlige efterladenskaper om vedkommende end Jesusskikkelsen?

Hvor er de fire evangelier dog rike? Man undersøke Jesusskikkelsen saa meget man vil paa historisk eller religionsvidenskabelig maate, det blir dog kun — aandelig forstaat — hans klædning, hans kappe man undersøker. Den fulde forstaaelse av ham, det fulde klarsyn naaes kun, naar hjertet gripes av ham. Denne grepethet sker vel oftest gjennem menigheten, dens lovsang, bøn, sakramenter og forkyndelse; men den kan jo ogsaa ske gjennem bibelens ord, læst eller hørt.

Jesusskikkelsen er i sit inderste et mysterium. Det er han, fordi han er Guds søn. Dog ogsaa i en anden forstand: alle historiske skikkelser er der i virkeligheten mysterium bak, fordi det kun er noget fortidigt, som historien opererer med. Historien opererer i en viss forstand kun med *rester*. De store skikkelser baade i historien og i religionen er i den forstand mystiske, at de ikke kan avtegnes helt og nøiagtigt, idet fortiden aldrig kan bli nutid. Den tid og de forhold, de levede i, kan ikke omskapes, men sees av senere tider kun som i et speil.

Men igjennem trangen, igjennem hjertets grepethet kan jeg finde Kristus og forstaa ham — baade den historiske Kristus og den ophøiede Kristus, enheten av begge. Gjennem troens trang og troens valg oplader mystikkens tempelport sig for mig.

*

Nutidens feil er, at man vil bygge en forstaaelse av livet op *utefra — indad*. Men det kan man kun i den haandgripelige verden, ikke i aandelige spørsmaal, i særlig grad ikke i religiøse spørsmaal.

I kristendommen gjælder *bevæg*grunde, gjælder værdiforklaringer, ikke bevisgrunde, ikke forstaaelse utefra — indad, men *indefra — utad*. «Indefra» vil sige, at mennesket begynder med mennesket. Hvad der er utenfor mennesket kjender han kun gjennem ytringer, men sig selv kjender han uten mellemled. Det høieste finder mennesket aldrig i noget ydre, ei heller i ydre tankeresultater. Nei, det høieste findes gjennem personlighetsutfoldelse og livsoplevelse. De store avgjørelser i livet sker altid ved personlighetens frie valg i kraft av livsfølelserne og livsoplevelserne.

Gjennem personlighetsutfoldelse og livsførelserne oplever et menneske kristendommen i Guds time. Som kristen lever han i en forstaaelse indefra — utad. Han oplever flere og flere av Guds rikes realiteter; dette rike blir en indre og ydre livsvirkelighet for ham. Den kristne forstaar tydeligere og tydeligere — jo mere han aandelig vokser — at en kristen har *ret* til at tro, en tydelig ret, som videnskapen ikke kan angripe. Hvad her er sagt gjælder f. eks. bønnen. Vil videnskapen negte bønhørelsens realitet, da maa man vite, at man er utenfor videnskapens omraade, idet man ingen videnskabelig ret har til at benegte bønhørelsens realitet. Religionen er i sidste instans sit eget bevis; og det er et sandt ord, at jo tydeligere troens væsen blir for den videnskabelige forsken, desto sterkere ærefrygten for det, som man ikke kan vite.

To sandheter har den kristne tro indprentet menneskeslegten. Den har pointert, at lidelsen er en væsentlig side av det menneskelige liv, at lidelsen har værdi, ja at den er nødvendig for et menneskes fulde utvikling. Og troen har indridset i slegternes bevidsthet, at synd og skyld er væsentlige sider av menneskelivet. Denne sandhet saa grækerne f. eks. neppe; heller ikke vor tids forfinede «grækere» vil se skylden eller skyldfølelsen. Men skylden *er der*. Den er den dype skygge der trækker sig gjennem slegternes liv, den er den mørke plet, som menneskehaand ei kan bortviske, er saaret, som stadig springer op og ikke vil læges. . . . .

Et spørsmaal, som i vore kirkefiendske tider dukker op fra tid til anden, er dette: om det ikke var betimeligt, at kirkens mænd (d: de, som *kan*) til tider (især i byerne) vilde præke apologetisk. Det vilde sikkert kunne hjælpe paa mændenes sparsomme besøk i bykirkerne. Det vilde i det hele kunne hjælpe mange søkende mennesker. Apologi tiltrænges *ikke* for troens skyld, ikke for kirkens skyld, men for tidens, for menneskenes skyld. Paulus øvede apologetik i sin gjerning, bl. a. læser vi i apostlenes gjerninger 9, 22: «Men Saulus vokste i kraft og gjendrev jøderne, som bodde i Damascus, idet han beviste, at denne er Kristus.» Som vor tid kræver, at der av og til *skrives* apologetisk, saaledes kræver tiden ogsaa, at der av og til prædikes apologetisk. Det krav bør kirken vist efterkomme.

Gud velsigne kristendommens store sak! Det er den og intet filosofisk system, som eier fremtiden. Det er den, som alene kan bortviske de mørke pletter og læge saarene.

I ET NORDAFRIKANSK HAREM.

Vi kom fra araberbyen Tunis, fra «den hvite by» som beduinerne kalder den. Ja, hvit var byen, hvite murene som omgav den og hvite var moskéerne; de bleke arabere hadde hvite burnusser, og indhyllet i hvitt vandrede de hemmelighetsfulde kvinder omkring, bare de sorte slør stak grelt av og lot et par langagtige, brune øine tilsyne. Fint og delikat i alt det hvite virket de blekgrønne dore og porte og moskéernes irrgrønne kupler, og grønne glimt hadde man gjennem rike smedeverks gittere ind til palmer og bananträer i gaardsrummene. Men i jødekvarteret i de halvmørke overdækkede bazarer der boltrede farverne sig! Himmelblaa burnusser, brune burnusser med grønt broderi, blaa troier, brogede silketurbaner, og den røde fez dukkende op overalt. Utenfor de lave, aapne boder hang herlige orientalske tepper, broderier i guld og silke, sølv- og guldbroderte sko og farvede, fine skind. Et mylder av mennesker fyldte de trange ganger; det var mest arabiske jøder, stolte patriarkalske skikkelser, som syntes at være kommet like ut av det gamle testament, og ivrige europæiske jøder, som paatrængende anbefalte deres varer til os turister.

Aa, hvor fattigslig graa og nøktern vi saa ut i al denne pragt!

Fra alt dette, — fra den hvite by med de mange farver og den megen tummel, kom vi ut til de stille, blomsterstrødde marker, som dækker hvad der er tilbake av det gamle Karthago og hvor smaa kolonier av beduiner bor i telter og i stenhytter mellem ruinerne. Vi kom til havet, det vidunderlige afrikanske hav, hvis bølgers gjennemsigtige klarhet fyldte sindet med glæde og andagt, og lot os forstaa noget av, at elementerne i oldtiden kunde bli tilbedt og gjort til levende væsener.

Hvor kan vi glemme de solfyldte dager, da vi sat mellem

ruinerne og horte lærkerne juble og bølgerne slaa sagte mot sandstranden, da vi lot øiet glide forbi de indelukkede havner fra det gamle Karthagos tid hen mot bjerget Halkaïd paa den anden side golfen og bort til den lille by Sidi-bou Saïd, som laa skinnende som marmor paa det røde forbjerg. Og aftnerne paa vor terrasse, naar alle stjerner tændtes og maanelyset vældet ut over hvite villaer, over kloster og kirke, over hav, over land, over alt!

Ved foten av en liten fæstning tæt nede ved havet ligger en ensom villa, omgit av murer; den tilhører en høi embedsmand, gift med beyens søster. Et lykkeligt tilfælde, bekjendtskapet med en tysk dame, førte os ind i paladset til en liten sekstenaarig prinsesse. Gjennem en forhal, befolket med brune og sorte tjenere, der sat røkende paa bænkene, blev vi ført ind i salonen, som var utstyrt halvt europæisk og halvt arabisk og hadde vinduer med gittere for. Paa bordet med lovefødder var der stovet og forlagt nips og leketoi, blandt andet en dukke forestillende jomfru Maria. Sprog av koranen i gyldne bokstaver paa blaa grund hang paa væggene. Alle husets piker, eller rettere slavinder, samledes derinde og betragtet nøie de fremmede gjæster. De fleste hadde benklær og brogede troier; en av dem, meget smuk og meget rigt klædt, stod hele tiden og røgte sin cigaret med ligegyldige lader. — rigtig en haremsdame. En ung italiensk gut med fez kom tilstede og fulgte os ind til prinsessen for at være tolk. Saa ung som hun er, er hun allerede for længe siden lovet bort til en prins i den nærliggende by Ariana og skulde ha bryllup om en maaned. Acena het hun og var skjær og fin og deilig, saa vi blev meget grebet ved at se hende. Navnlig var det det uskyldige uttryk og hendes skjæbne at komme som fjerde hustru i et harem, der rørte os dypt. Hun var ikke frisk, og vi fandt hende derfor i soveværelset, som var litet og mørkt, sittende paa osterlandsk maate med benene overkors mellem hynder midt i en stor, firkantet seng. Den unge italiener satte sig paa gulvet og holdt de røde gardiner tilside og saa meget lykkelig ut. Og pikerne som hadde fulgt efter, stod i doraapningen og rundt os. Imidlertid blev der i kaminen kokt kaffe i messingbeholdere fæstet til en stang; man rakte os smaa kopper, hvori den søte, tykke kaffe blev

hældt. Pludselig hørte vi barneskrik og opdagede et bitte litet, sort negerbarn i sengen, hvor det hadde ligget skjult. Det tilhørte en av tjenerinderne, og prinsessen morede sig med at stelle det. Samtalen dreiede sig om hendes hodepine og om vore klær, som hun følte paa og interesserte sig meget for. I mangel av andre gaver fik hun prospektkort og et illustrert hefte; og saa blev hun tegnet, men hun bad om at det maatte bli en hemmelighet for hendes forlovedes skyld.

Et par dager senere hadde vi anledning til at se hvorledes hendes fremtidige liv kommer at arte sig, idet vi ogsaa fik adgang til hendes forlovedes, prinsens, harem i Ariana. Vi var ventet og blev paa den lille jernbanestation møtt av en intendant i lyseblaa kappe. Til vor overraskelse gratulerte han med kong Haakons tronbestigelse og førte os saa til paladset gjennem den ene porthvælving efter den anden og over flere beplantede gaarde. Vi blev nu overlatt til os selv og stod spændte og ventende, mens der gik bud efter prinsen, som var i orangeplantagen. Han viste sig at være en tyk, styg mand av et materielt utseende i bonjour og fez. Da han ikke kunde tale meget fransk, overlot han os snart til en yngre, meget smuk italienerinde, klædt i lang, slæpende, kirsebærrød kjole. Som vi senere hørte hadde hun overopsynet med tjenestekvinderne. Vi blev nu vist om i den vidtløftige bygning, gik igjennem spisesal, kjældere og kjøkkener og ind i det propre forraadskammer med fyldte stenkrukker paa hylder og langs alle vægger. Omsider naadde vi den store, isandhet pragtfulde salon, hvor deilige indlagte skaper, blote, farverike tepper og store speiler spilte hovedrollen. Her fandt vi den ældste hustru sittende paa en divan i sin arabiske dragt: benklær, silketrøie med broderte ærmer og mangefarvet turban. Vi blev kysset paa begge kinder og placert ved hendes side, men maatte av gode grunde mest føre samtalen ved minespil. Ogsaa her trængte husets talrige kvinder sig ind: der var negerinder og brune og gule piker, tarvelig, næsten fattig klædt, og fine, røkende unge araberinder. Mest fremtrædende var haremets ældste datter, nylig meget fornemt gift med søn av en marabut (hellig mand), men lykkelig saa hun just ikke ut; hun stod der voksblek og apatisk og fortrak ikke en mine, da hun saa os

og vi hilste paa hende. Senere spilte hun dog en dans, staaende ved pianoet. Til gjengjæld gav en av os en norsk folkevise; og det er vel første gang, og sandsynligvis sidste, en saadan har lydt i haremet i det avsidesliggende Ariana. Heller ikke forstod disse stakkels indestængte muhammedanske kvinder, at den bar bud fra en friere verden, hvor kvinderne faar lov til at utfolde sig og leve sit eget selvstændige liv, faar tilegne sig kundskap og alt, som skaper aand for derpaa at gi tilbake til andre i lykkelig vekselvirkning.

Vi tok avsked og gik gjennem endnu flere værelser og ganger og blev endelig i haven overrakt store buketter av pragtfulde røde blomster som lignede koraller, og saa gik vi omkring paa egen haand under mandarintræerne og mellem blomsterbed og hekker og lysthus. Der var ogsaa burer med dyr og underlige fugler, men allermest interessert var vi i en kamel, som taalmodig gik rundt og rundt høit oppe paa en terrasse og pumpet vand.

Da vi igjen stod utenfor murene kunde vi nok være fristet til at tale i høie toner om den lykkelige nordiske kvinde, dersom ikke disse kvinders ynkværdige skjæbne hadde ligget saa tungt over vore hjerter, — og selv hadde vi intet at rose os av.

Foruten alle de kvinder vi hadde set, bor der i en avstængt fløi av paladset mange gamle enker efter den avdøde bey — fem og tyve i tallet; der henslæper de et uvirksomt, sørgelig liv for at dø usavnet. Aa, stakkels lille prinsesse Acena, — og du er bare seksten aar gammel!

Kristine Reusch.

LITERATUR.

Gustav Frenssen: **Klaus Baes.** Oversat av Signe Lehmann. Gyldendal.

Gustav Frenssen siger i indledningen til Hilligenlei: «Vi forlanger at menneskene, mens de jager efter blændverk, skal nære et haab om ved næste eng at træffe en skare engle istedenfor en samling æsler, at de med uro skal vente ved næste dreining veien gjør at finde det evige væsen som holder alle verdens tusend gaader i sine hellige hænder og som ogsaa vil løse nogen gaader for dem. Det hører efter vor mening til for at være et helt menneske Og nu min sjæl modig og ængstelig fortæl om en der fuld av uro og haab sokte det hellige.»

Er det ikke denne side ved Frenssen hans beundrere sætter mest pris paa? Dette at han altid gir de personer han omfatter med kjærlighet, et oplatt oie for det underfulde i alt livets vekslende spil og et bævende spørsmaal om meningen med det hele altid brændende i dypet av sin sjæl. Er det ikke dette skjælvende alvor midt i al sundheten, sikkerheten og livsfylden, som er det eiendommelige ved Frenssen?

I Klaus Baes er der nok av sundhet og sikkerhet, av alvor mindre. Det er de samme sterke frisiske bønder, som vi kjender fra Jørn Uhl og Hilligenlei, den samme stolte og rakryggede race, men her er der faa, som venter ved næste dreining av veien at finde det evige væsen med alle verdens gaader i sine hellige hænder. Her træffer vi dem i Hamburgs travle gater hvor livets maal er penge og atter penge. Klaus Baes er i anlæg og form et sidestykke til «Jørn Uhl» men langtfra saa dyp og egte, om end denne Frenssens sidste bok i rent formel henseende har langt færre feil. Fortællingen har liv og fart og har ikke saa mange brede skildringer, langtrukne stamtavler og denslags som Frenssen ynder. Klaus er en

dagleierson fra Ditmarsken som ved kamp, slit og indædt energi naar frem til at bli en rik kjøbmand i Hamburg, og forfatteren vil vise, hvorledes en arbeiders son — vel at merke av god race — kan bli kulturmenneskene jevnbyrdig, ja overlegen. Skildringen av Klaus Baes's barndoms hjem og av hans mor, den sterke kantede Antje Baes, med det ømme hjerte saa vel skjult er mesterlig, og blir tilbake i ens erindring, naar alle de andre episoder av heltens vekslende liv er glemt. Det kan ikke nægtes at der i «Klaus Baes» heller er flere end færre av disse absosut usandsynlige og naive træk og beretninger, end vi er vant til.

Uvilkaarlig maatte jeg tænke paa Kiellands kritik av I. P. Jakobsen: «dog har han store feil: fantasteriet og en utækkelig fylde av ord; desuten er hans personer altfor merkværdige — hvad skal det til?» Det var netop det sunde i Kiellands natur, som reagerte, og skjønt sundheten næsten er et evangelium for Frenssen, mangler han det nøgtern sandhetskjærlige absolut paalidelige syn paa liv og mennesker som Kielland hadde. — Fremdeles anser han det øiensynlig som sin mission at faa sine læsere til at se sundt paa kjærligheten fremforalt, og her driver hans iver ham langt. Det at elske er en saare letvint ting: man har en skjøn og ren pike med et vakkert ansigt i sin arm og saa elsker man hende straks. Klaus Baes har flere eventyr som forfatteren øiensynlig synes er helt i sin orden. Særlig merkelig er hans forhold til Doris Rotermund. Han træffer efter skilsmissen fra sin første kone — en ubetydelig gaas uten evne til at elske andre end «mama» og «papa» — paa vei til Hamburg denne Doris Rotermund, som han flygtig har set en gang før. Hun er selvfølgelig sund, sterk og vakker. Hun fortæller ham at hun venter paa en anden som er langt borte, men efter 2 dages samvær elsker de hinanden og lar alle hensyn vige. Det merkelige er at Frenssen, som ellers aldrig glemmer de sunde blomstrende barn i ethvert egteskab, aldrig lar dem komme forstyrrende iveien i slike tilfælde. Nu skulde man vente at Klaus Baes vilde fortvile over ikke at kunne eie for livet denne kvinde som netop maa være efter hans sind; men nei — ganske kort efter bestemmer han sig til at vinde en ung hamburgerinde som forresten er ganske anderledes egte og

menneskelig end Doris, som i al sin sundhet og skjønhetsglæde næsten blir forskruet. Underlig virker ogsaa disse ord av Klaus Baes, efterat han har sagt farvel til hende: «Jeg har oplevet et Guds under! nu vet jeg hvad liv og elskov er og hustru og barn og nød og død!»

Denslags utænkelige og usandsynlige ting forekommer stadig side om side med de bedste realistiske, enkle og egte skildringer man kan læse, og som sikkerlig engang vil bli perler i de tyske læsebøker.

Magna Kloumann Smith.

Gustav Frenssens «sunde» erotik, som fru Magna Smith ovenfor har belyst, er ogsaa gjort til gjenstand for en analyse av den uavhængige danske kritiker Harald Nielsen (i hans organ: Ugens Tilskuer). Hans artikel bærer den forbløffende overskrift: *Rationel Erotik.*

Ogsaa Harald Nielsen gaar ut fra mötet med Doris Rotermund, hvor kjærligheten med kold fornuft avmaales en passelig tid at leve i, bestemt efter anledning og hensyn. Han siger, at alt det dypeste og utvetydigste i os oprører sig mot disse forsök paa at rationalisere erotiken, underlægge den fornuftige og maateholdne regler. Man kan opfatte forholdet mellem mand og kvinde som en lidenskap, en besættelse, en drift, en helliggjorelse eller et mysterium, og det har alt sammen rot i virkeligheten og er sandt hver til sin tid; men man kan ikke opfatte det som tamt og fornuftig, thi det er det ikke.»

Man kan si, han er streng i det, som nu følger; men han er ingen unödig mörk-seer, og han vet hvad han taler om:

Det sidste halve aarhundrede er en evindelig gjentagelse av den uomtvistelige rigtighet, at egteskabet med dets pligter og bundethet er en höist firkantet ordning i forhold til selve det erotiske moment, den flygtige, farlige, mystiske kjerne av stemning, følelse og drift, det gir sig ut for at omslutte. Men hvor peker da en rationalisme som den Gustav Frenssenske hen? Det er ikke svært at se. Naar man stryker de velvillig og naivt anbragte poetiske roser til side, griner den I. P. Müllerske paa forebyggende midler grundede sundhetserotik os imöte, og endnu en grad længere ute skimter vi.

som de fribaarne og hedenske sjæles sidste kraftige argument — fosterfordrivelsen.

Gustav Frenssen aner naturligvis ikke noget om slikt, han glider blot med strømmen, men vi, som er naadd et stykke længere ned ad den, kan si ham, hvor den fører hen. *Vi* har jo alle den *rationelle* erotiks utviklingsfaser repræsentert i vor litteratur, hele raaddenskapen, i forhold til hvilken hans forkludrethet næsten føles naiv og gammeldags hyggelig. Ak, den slags illusioner begynder man altsaa med. Det gir noget at tænke over, naar man har set, hvad der følger efter.»

E. B.-J.

„Tømmermandens søn".

At den fremstilling av Kristi lære jeg under denne titel har utgit, er litet kjærkommen for mange teologer, kan jeg godt forstaa. Naar de oftere fra sit standpunkt har skrevet at min fremstilling er gal, er der ingenting at si paa det.

Men der bør være grænser for journalistik.

Pastor Marstrander gir sig i F. K. og K. hefte 2, mine av at tro, at læsningen av min bok i menigheterne ikke kunde ha anden virkning end læsning av evangelierne, og gir sig derfor til at granske hjerte og nyrer, og spør, hvorfor forfatteren da har «fundet det paakrævet» at utgi sit skrift?

Skal det være en spøk? I en saadan sammenhæng burde en anmelder ikke tillate sig at spøke.

Eller mener hr. M. virkelig at fortælle os, at han ikke har forstaat at dr. Aars har et helt andet syn paa Jesu person, og lære, og liv, end det som er gjængs i kirken? Eller at det ikke har faldt ham ind at jeg kunde hat den likefremme hensigt med mit skrift at bibringe mine landsmænd noget av dette mit syn? Eller mener De — svaret i fuld oprigtighet — at jeg likesaa godt kunde opnaadd dette ved at gi læseren Lukas: eller Markus: evangeliet i haanden? Likesom De, ogsaa omvendt, uten ængstelse vilde se sognefolket kjøpe mit skrift istedenfor evangelierne?

«Al den stund disse evangelier er let tilgjængelige for enhver». Saa staar der virkelig. Man stirrer sig øinene ut av hodet.

Mangel paa forstaaelse overfor anderledes tænkende er en ganske ærlig sak. Men der bør være grænser for, hvor langt denne mangel skal gaa, naar man vil optræde som anmelder. Det er skade, at hr. pastor M. ikke har set Norsk Kirkeblad for 24de december 1910. Tonen i hans anmeldelse vilde da uundgaaelig ha faat en renere klang.

Dr. Kristian B. R. Aars.

Svar.

Til dr. Aars gjenkritik skal jeg blot bemerke:

Hvad virkning læsningen av hans bok ute i menigheterne kan ha, har jeg ikke uttalt mig om i anmeldelsen — og skal heller ikke her gjøre det.

Om forf.s forhold til evangelierne har jeg sagt, at «han synes ikke at ville anerkjende Johs. ev. som evangelium», — at han «erklærer, at han ikke kan benytte sig av Johs ev. da det er saa vanskelig at finde ut, hvad der i Johs. ev. har historisk dokumentværdi», — og med hensyn til synoptikerne — at han øiensynlig «har villet la det foreliggende stof tale for sig selv og har ikke villet bebyrde fremstillingen med egne overveielser»; av bokens 87 sider er nemlig kun ca. 20 sider skrevet av dr. Aars, de øvrige 67 er av synoptikerne. — At jeg med disse uttalelser skulde ha paaduttet dr. Aars det syn, «som er gjængs i kirken», er mig ufattelig. Saafremt mine ord opfattes slik, beklager jeg selvfølgelig det.

Hvorledes dr. Aars bedst kan opnaa at bibringe sine landsmænd sit — altsaa *ikke* gjængse — syn, overlater jeg ham selv at finde ut. Men jeg maa oprigtigen bekjende, at det vilde volde mig adskillig ængstelse og bekymring, om han virkelig skulde drive det til det, at sognefolket kjøpte hans skrift *istedenfor* evangelierne. Ti det forekommer mig, at hans bok — trods de 67 sider — dog er av noget mindre værd end disse samme evangelier.

Dr.s troskyldige bemerkning tilslut skal jeg ikke hefte mig ved.

Peter Marstrander.

DET SOM GROR.

Den som har fulgt litt med i den politiske diskussion i de sidste 30 aar, vil ha set hvorledes opfatningsevne har ændret sig i løpet av denne tid. Anskuelser, der for 30 aar siden blev holdt for at være meget radikale, synes nu at være selvfølgelige. Vi behøver bare at nævne slike ting som det absolute veto, almindelig stemmeret og de unionelle tvistigheter for at bli klar over hvorledes nye synsmaater er naadd frem til almindelig anerkjendelse. Det som begyndte at gro for 30 aar siden, er nu modnet. Men fremdeles er det noget som gror paa det politiske omraade. Nye tanker vedrørende det sociale spørsmaal holder paa at skyte frem, og den som lever om 30 aar, vil sikkerlig finde, at meget av det som nu synes at være radikalt, er blit selvfølgelig. Det er altid saa, at meget av det som gror, har evnen i sig til at modnes.

Paa det religiøse omraade har vi oplevet noget lignende. Ogsaa der har der været en grotid og en modningens tid. I ottiaarene gjaldt professor Pettersen for en radikaler, idag kanoniseres han av de konservative. Endog det at anbefale en bok av professor Pettersen gjaldt i ottiaarene for en svær forsyndelse. «Der kan ikke være tale om at vælge ham til bisp, da han har anbefalt professor Pettersens bøker», blev der skrevet i anledning av et bispevalg. Saaledes vilde der ikke kunne skrives nu. Folket i det store og hele er vel endnu meget «rettroende». Paa det religiøse felt er man meget mere konservativ end paa det politiske. Desuten har den religiøse oplysning ikke holdt skridt med den politiske. Men vi har dog oplevet at iblandt en stor del av teologerne er ældgamle anskuelser ændret. Skriftens ufeilbarhet er opgit, og man drar det mirakuløse i tvil eller forkaster det. «Farten har i de sidste aar været upaaklagelig.» Konowstriden og professorstriden har virket stimulerende og paaskyndet utviklingen. Pludselig er det nye kommet, ser det ut til.

Men det har hat sin lange forhistorie. Det har sine røtter langt tilbake i tiden, helt til Kopernikus's dage. Den teologi, som var den eneraadende i den sidste halvdel av forrige aarhundrede, hadde endda ikke naadd til at indarbeide det kopernikanske system i sin tankebygning. Det blev ignoreret. At det strider mot dele av skabelsesberetningen og dermed sammenhængende anskuelser, som kommer tilorde i skriften, er paatagelig; men derpaa indlot man sig ikke, trak ialfald ikke konsekvenserne av det. Saa brøt naturvidenskapen nye baner, og kjendskapet til de gamle kulturfolk blev pludselig utvidet med de store utgravninger i egnene om Nilen, Eufrat og Tigris. Bibelens beretning om menneskehetens ælde holdt ikke længer stik. Man begyndte at gaa til studiet av det gamle testamente med andre forutsætninger end før. Israels historie blev studeret i forbindelse med de omboende folks. Man bragte med sig tanker fra religionshistorien og tanken om naturens lovmæssighet. Det er let at se hvilke resultater dette maatte medføre med hensyn til den bibelske historie og den bibelske anskuelse om Guds umiddelbare indgripen ved enhver leilighet. Noget nyt begyndte at gro paa det teologiske og religiose gebet, og det naadde hurtig frem til modenhet, fordi det hadde sterke røtter baade i langt tilbakeliggende tiders og i nutidens videnskabelighet. For faa aar tilbake vakte det opstyr, da sogneprest Klaveness uttalte, at der fandtes sagn i bibelen. Nu vil ialfald de fleste prester ta det med ro, om en siger, at hele første mosebok er en samling av sagn. Den store masse av lægfolk steilet likeoverfor dette, som saa pludselig brøt frem inden kirken og tok op et intenst arbeide for kirkens organisation for at skaffe sig magt til at stanse det nye. Denne hensigt vil ikke naaes. En organisation kan forhale utviklingen, men ikke stanse den. En flod strømmer ikke tilbake til sine kilder.

Vi har været vidner til en overmaate rask utvikling, men det er væsentlig blot i grænsedistrikterne av den kristelige tænkning. Dog, saa betydningsfuldt er det nye, at det ogsaa vil øve sin indflydelse i de centrale dele. Der er ting som tyder paa at noget nyt holder paa at gro i den kristelige tænknings centrum. Det er selve gudsforholdet man er begyndt at røre ved.

Hvad er det, som nu gror? Den som lever om 30 aar vil kanske se, at det som nu gror, er naadd frem til modenhet. Hvad er det som nu gror?

Det er en bekjendt uttalelse av Augustin, at hedningernes dyder kun var glimrende laster, og den anskuelse, som her kommer til orde, har været den raadende indtil nu. Noget virkelig godt kan ikke findes hos det «naturlige» menneske; ti godt er kun det, som sker i Jesu navn. Medfølelse, barmhjertighet, kjærlighet kan man finde ogsaa hos det naturlige menneske; men nogen betydning for Gud har ikke dette. Der er ikke noget godt i gjerningen, dersom den ikke er troens frugt, og neppe nok da. Han maa ialfald vogte sig for at tro, at man kan bli salig ved sine gode gjerninger: «ti dertil duer vore bedste gjerninger slet intet». Troen paa syndernes forladelse for Jesu skyld bringer en i samfund med Gud og gir en adgang til himlen. Denne tro føder en etisk livsførsel; men en etisk livsførsel i og for sig har intet at bety. Er den ikke fremgaat av troen paa Jesus, er den som egget, der ikke er befrugtet.

Ved denne betragtningsmaate blir der gjort et dypt indsnit i menneskelivet. Det deles i to halvdele, det dennesidige og det hinsidige, og disse to halvdele staar ikke i nogen indre forbindelse med hinanden. Man skal anvende sit jordiske liv slik, at man kan faa det godt i det andet liv. Man skal stræbe efter at bli salig paa den av Gud foreskrevne maate; men det evige liv sees ikke som en organisk fortsættelse av det jordiske. Det evige liv blir en løn og ikke noget erhvervet. Det blir ikke modningen av det som gror hernede.

En ændring i den kristelige tænkning paa dette omraade tør kanske den nærmeste fremtid bli vidne til. Der er tegn som tyder herpaa. Noget nyt, for kristelig tænkning og kristelig liv betydningsfuldt, er begyndt at gro. Det har sine rødder i Jesu evangelium og vil derfor ogsaa naa frem til modning.

En av de betydeligste vidnesbyrd om at noget nyt her holder paa at gro, er den bekjendte ytring av J. J. Jansen, «at endog mænd som alene ved moralsk stræben, alene ved gjerninger nærmer sig Gud utenfor kristendommen, ja nogle

av dem endog uten nogen bevisst tro paa en personlig Gud kan være i livssamfund med den høieste.»

Det er merkelig med presten Jansen: Han er paa en gang saa konservativ og saa radikal. Paa samme tid som han nærmest vil gjælde for ortodoks, kommer han med radikale uttalelser, der er saa stik imot al ortodoksi, at de tvertom tjener som grundlag for en meget heterodoks tankebygning. Heuch hadde ganske ret, naar han frygtet Jansen mer end nogen anden. Vi behøver blot at tænke paa, hvilken betydning hans lille skrift «Hvor meget tror vi?» har hat for den moderne kristendomsopfatning.

Hvad den citerte ytring angaar, har han kanske ikke gjort sig det klart, hvor vidtrækkende den er. Det ser nærmest ut for at han har villet peke paa en sidevei til livssamfund med Gud, paa et livssamfund, der er ekstraordinært. Men livssamfundet med Gud maa jo i sit væsen være det samme for alle. Nogen sidevei ind til det, noget ekstraordinært livssamfund med Gud lar sig ikke tænke. Livssamfundet med Gud realiseres ved at vi blir likedannet med ham, det er at virkeliggjøre Guds skabertanke, det er veksten av det paa engang sande menneskelige og guddommelige i vor sjæl. Kan nogen alene ved moralsk stræben leve i livssamfund med den høieste, saa er det netop denne moralske stræben, der er livssamfundet. I troen paa en personlig Gud og troen paa Jesus som Kristus, den levende Guds søn, eier mennesket den mest frugtbargjørende livskilde, og kun i denne tro kan den moralske stræben erkjendes som livssamfund med den høieste; men den blotte fastholden av det godes ideal og av kristusidealet er i sit væsen tro paa Gud. Tro maa der til. Al moralsk stræben har sin kilde i tro. Men det er klart at med en opfatning som Jansens blir trosbegrepet et andet end det ortodokse, og den etiske livsførsel naar frem til en betydning, som ortodoksien aldrig har tillagt den. Ved den kommer vi ind i det rette gudsforhold. I den realiseres livssamfundet med den høieste.

Ut fra denne opfatning vil vi ogsaa faa øiet fuldt oplatt for sammenhængen mellem livet hernede og livet hinsides. Det er det som gror hernede, der fuldendes i saligheten.

Vi befinder os her i det for kristelig tænkning centrale. Der er rørt ved selve gudsforholdet.

Jansens uttalelse vakte en del motsigelser og nogen diskussion; men noget saadant opstyr som ved Konows optræden blev det ikke, og dog tør den nævnte uttalelse være mere radikal end Konows fornegtelse av Jesu legemlige opstandelse. Det springer bare ikke saa let i øinene. Det er ikke saa paatagelig. Men hvor helt den ligger utenfor den tilvante tænkning saa vi derav, at man hadde vanskelig for at forstaa den. En prest tok sterkt til gjenmæle og fandt at der her var etablert en ny salighets vei. En anden erklærte sig delvis enig med Jansen forsaavidt som han mente, at for hedningen maatte den moralske stræben strække til, men umulig for den der lever i kristenheten. Dette sidste standpunkt beror paa manglende erkjendelse av at samfundet med Gud i sit væsen maa være ens for alle, og paa den opfatning at Gud paa en viss maate vilkaarlig kan tildele en salighet. Man har ikke øie for at der maa være en organisk forbindelse mellem det dennesidige og det hinsidige liv dersom ikke det etiske krav skal krænkes.

Diskussionen døde hen.

Men saa kom Bjørnsons død og begravelse. Bjørnsons forhold til kristendommen hadde været saadan, at presterne i ældre tider vilde ha negtet ham begravelse i indviet jord, og efter ortodoks opfatning forstaar enhver hvad man maatte tænke om hans tilværelse efter døden. Men folkets sunde sans gjorde oprør mot de gamle tanker. Hele nationen og verden med stod sørgende ved baaren, i følelsen av at her hadde landet og menneskeheten tapt en av sine største og bedste sønner. Han hadde hat et rikt hjertelag og en uimotstaalig trang til at virke for fremme av retfærdighet. Han hadde tat sig av de fortrykte. Saa blev da ogsaa presten Lundes tale mottat med stor tilslutning blandt størsteparten av folket. En ny opfatning av evighetsspørsmaalet holder paa at gro.

I samme retning peker ogsaa sogneprest Klaveness's sympatetiske artikel om Bjørnson i mai-heftet av For kirke og kultur. Han uttaler her om ham: «Der kan ha ligget mere tro paa hjertebunden der, end nogen ante og han selv skjønte.

Visst er det, at under alle omskiftelser var der en tro, som gjennemstrømmer hele hans digtning og hele hans liv med en uavbrutt strøm av lys og varme. Det var troen paa det gode som den seirende magt i tilværelsen.» Det er skjønt uttrykt og det er sandt, og det viser os at noget nyt holder paa at gro, en ny forstaaelse av, hvad tro er, og en ny vurderen av det etiske livs værd. Naar det gjælder Bjørnson, er størsteparten av folket enig med Klaveness i de nævnte uttalelser; men man trækker neppe konsekvenser av dem. Vi lever dog i en vaarens grotid og faar haabe, at «høstens gave ikke maa svike vaarens løfte».

Et ganske talende vidnesbyrd om at noget nyt holder paa at gro har vi i nogen uttalelser av L. Dahle i en artikel i Luthersk kirketidende under overskriften: «Hvad vil det si at være av sandheten allerede før man er kommet til Jesus, og hvad betydning har dette for ens frelse?» Vi er vant til at se at L. Dahle maa ha et «skriftuttryk» for hvad han skal tro. Det samme ser vi da ogsaa i nævnte artikel. Den som er av sandheten prædisponeres for Guds kald, men naar ikke til et virkelig gudssamfund. «At drages av Faderens aand til Sønnen og gjennem ham til Faderen — det er veien til samfund med Gud og dermed til evig frelse. Det nye testamente kjender ikke nogen anden frelses vei.» Hvad blir det saa av «ædle naturer inden kristenheten, som ikke kom til troen før sin død»? Svaret skulde gi sig av sig selv. De har intet andet end fortapelse at vente. Denne konsekvens tør han ikke ta, men siger: «Naar vi ser, hvilken himmelvid forskjel der er mellem uomvendte mennesker — vil vor *retfærdighetsfølelse* uvilkaarlig støile overfor den tanke, at deres evige lod skulde bli den samme». Her er der appelert til retfærdighetsfølelsen paa en saadan maate at skriften sættes i skygge, og naar det siden heter, at det dog vel «ikke bare er de gjerninger som er en frugt av troen, der tales om, naar der siges om dommeren, at han skal gi enhver efter sine gjerninger», saa har han indrømmet at det etiske liv som saadant har betydning for frelsen og brutt med «den eneste frelsesvei, som Det nye testamente anviser».

Der gror noget nyt: Forstaaelsen av den etiske livs-

førsels evige værd, forstaaelsen av at godt er godt hvor det end findes, forstaaelsen av den organiske sammenhæng mellem livet før og efter døden.

Hvordan stemmer nu dette med evangeliet? Det har sine rødder der, har jeg sagt, og det er vel betingelsen for at det kan modnes. Man skal være forsigtig med at konstatere, at Det nye testamente ikke kjender nogen anden frelsesvei end troens, naar tro opfattes paa ortodoks vis. Det er værd at lægge merke til at de sterke bevissteder for den gamle mekaniske opfatning er hentet fra Joh.s evangelium; ti paa Joh.s evangelium skal man ikke bygge nogen dogmatik. Dette siger jeg ikke for at forringe Joh.s evangelium; men fordi dette evangelium i særlig grad bevæger sig i billedtale, og billedtalen tillater ikke nogen massiv bokstavelig opfatning. Forstaaes Joh.s evangelium bokstavelig, vil det komme til at staa i uløselig motsigelse med de 3 andre.

«Den som tror paa Sønnen har et evig liv», heter det hos Joh.s. Sammenlign saa hermed lignelsen om den barmhjertige samaritan. Jesus har valgt en samaritan, en heterodoks som eksempel for os: «Gaa du hen og gjør likesaa!» Det er ikke en barmhjertighet, der faar sin betydning ved en ret tro, han anbefaler os, men det er barmhjertigheten som saadan. Ta Jesu bjergprædiken, gjennemgaa hans uttalelser i synoptikerne fra først til sidst, og du skal faa se, at det netop er det etiske liv han lægger vegt paa. Vi kunde gjerne som motto over hans forkyndelse sætte disse ord: «Gud har behag i barmhjertighet og ikke i offer.» Det er ikke bare en eller anden uttalelse som peker i denne retning, men det er hele hans forkyndelse. Likeoverfor dette gaar det ikke an at ta ut et par sætninger av billedtalen i Joh.s evangelium, lægge en ortodoks bokstavelig forstaaelse ind i dem og konstatere: Det nye testamente kjender ingen anden frelsesvei!

Siger Jesus: Den største iblandt eder skal være eders tjener, saa er meningen klar og sandheten indlysende. Siger han: Den som tror Sønnen har livet, saa er det ikke uten videre git, hvad han mener. Men har vi først faat klarhet over, hvilken vegt Jesus tillægger det etiske baade i synop-

tikerne og hos Johs., da ligger det utvilsomt nærmest at opfatte det slik, at det at tro Sønnen, er at hengi sig til den sandhet han har forkyndt og som vi har erkjendt som sandhet: at bøie sig ind under de etiske krav han stiller til os. Dermed blir der overensstemmelse mellem Joh.s og synoptikerne og mellem de forskjellige utsagn inden Joh.s evangelium.

Jesus har mere end nogen anden betonet det etiske livs evige værd. Derfor maa ogsaa det at tro Sønnen si noget mere end at nære bestemte meninger om hans persons utspring og hans døds betydning.

Jesu forkyndelse er etisk. Det som nu gror har sine rotter i hans forkyndelse, og derfor vil der ogsaa komme en modningens tid.

G. O. Kløvstad.

DET SOM VISNER OG DET SOM GROR.

Et angrep paa os selv.[1])

Hvor der er liv er der altid noget som gror — og noget som visner. Sogneprest Kløvstad har i sin interessante artikel pekt paa begge dele. En som har hat vaakent øie for vaartegnene bringer der en historik over, hvorledes det er veiret bort det ene efter det andet av de unaturlige stængsler. Hvorledes islaget omkring er blit mindre og mindre for hvert aar: hvorledes særlig de *sidste* aar har tat saa forbløffende sterkt paa vinterdækket, at jorden den nu ligger bar mange steder, og vi kan kalde paa vaaren, at den maa komme.

Men netop naar dette tidspunkt er inde, spørres der efter andet end bortsmeltet is og faldne stængsler. Vaaren er selvfølgelig løsningens tid. Men den er ogsaa nye kræfters tid. Vaarens eiendommelighet ligger i salmens gamle tro:

> den sne som tined bort
> har ei Guds fagre blomster
> den mindste skade gjort.

Mere end den sne som faldt ifjor er det blomsterne som nu interesserer os. Er der nogen? Naar menneskesønnen kommer, mon han vil finde troen paa jorden?

Eller er hele situationen bare præget av det vigende? Den er vigende ogsaa paa et andet område end dogmernes. Videnskapens dogmer — nu ser vi at de var dogmer og ikke kjendsgjerninger —, ogsaa de visner. Ogsaa der er der en vigen over hele linjen, som maa med, naar vi leter efter vaartegn.

Man behøver bare at tænke paa Darwinismen, ikke den naturvidenskabelige, men den filosofiske. Det var ikke selve

[1]) Efter at artikelen var skrevet har jeg den 5te mai holdt et foredrag i de teologiske studenters forening, hvor jeg fremholdt de samme tanker.

det faktum, at vi er blit til ved en opadstigen fra det laveste som var saa rystende. Det var forklaringen paa *hvorledes* dette var gaat for sig, som virket revolution. Det var denne filosofiske spekulation, som skapte ildtilbedere rundt om, *kampen for tilværelsen* gjorde utviklingen til et raaprodukt av de elementæreste voldsmagter, og satte den raa krafts stempel paa hele kulsviertroen paa kulturen. Chr. *Collins* artikler i For kirke og kultur» ved Darwinjubilæet for to aar siden er straalende lyskasten over denne situation. Det er ikke flatterende for den urokkelige videnskap, at den over hele linjen har forlatt dette sit flotte dogme.

Ikke alene har andre teorier kastet kampen for tilværelsen av sadlen; men der er kommet op tanker som gaar stik motsat den pantergridske fremskridtstro. Et «overmenneske» som Johannes V. Jensen, slukvorren efter det nyeste radikale nyt og bakutsparkende til alle «bevarende» samfundsmagter, — han begynder nu at tale om *hemningskræfterne* i tilværelsen som nogen av de vigtigste! Der falder uvægerlig et visst komisk skjær over slik tumling med «livskræfter». En stund er det kampen for tilværelsen som skal gjøre skaanselsløs ende paa alt som holder igjen, en anden stund er det hemningskræfterne som er de væsentlige.

Derfor begynder man da ogsaa at skille ut *naturfilosofien* fra naturvidenskapen. Man har forstaat, at det løse ved filosoferingerne skader det faste i kjendsgjerningerne. Men det er *filosoferingerne,* som har git videnskapen slikt spændtak paa masserne: tænk paa hvorledes den mekaniske livsteori har skapt et livssyn! Kjendsgjerningerne skaper ingen glød, ingen dogmer, intet had. Derfor er det saa fristende at gaa ut over dem. Og ære være videnskapsmændene fordi de ikke har nøiet sig med bare at være apparater, men har latt det menneskelige faa sin ret i spekulationerne. Men de burde været sig mer klar, hvor erfaringen sluttet og hvor teorien begyndte. Naar der ofte bebreides den kristne tro, at den har litt under sammenblanding av viden og tro, da kan det like saa godt gjøres gjældende til den motsatte kant, at videnskapen har blandet tro ind i sin viden. Nu ser jeg at kemikeren Wilhelm Ostwald (Leipzig) hævder, at «man overskrider erfaringen saasnart man opstiller en naturlov». Det er bare

de enkelte tilfælde erfaringen siger noget om. Ikke om deres lovmæssighet *under alle slags forhold.*

Hvor vi maa hilse en slik frigjørelse indenfor videnskapen med glæde. Man kunde tale om en frisindet videnskap! Den mekaniske naturforstaaelse, som lar alt liv, ogsaa det sjælelige, bero alene paa visse atomers bevægelser, er nu anset for «like saa spekulativ som hvilkensomhelst filosofisk eller metafysisk forestilling» (Ostwald). Og nu faar den gamle ortodokse videnskap paa pukkelen, fordi den ikke var filosofisk orientert nok til at skjelne mellem virkelig erfaring og vild fantasi. Ja Ostwald antyder endog at den nu aldrende generation av materialistiske videnskapsmænd ikke har *villet (!)* begripe sin videnskaps begrænsning. Dette er jo en beskyldning for likefrem katolsk tænkemaate: videnskapspaven staar over sandheten [1]).

Men ogsaa den gamle generation gir sig. Selv hos os, hvor ellers slike strømkantringer lar vente længst paa sig, — her er jo saa sjelden fornyelse av kræfterne – selv her gryr det, om der end er *ange* reaktionære ogsaa i videnskapsdogmatiken. Hvad sagde ikke rektor Brøgger til Harnack: vi vet jo at *kraften* er det eneste som blir og bestaar. Dette springer langt til siden av en blot bevægelse i atomernes maskineri som det før vilde hett. Nansen bøier knæ for stjernehimmelens høihet og renhet, — — narrestreker vilde den gamle skole ha sagt: stjernerne er jo siden Kopernikus og Keppler bare nogle lovmæssig banebundne legemer i et tomt rum. Nu har dette ræsonnement ingen magt. Nu ler man ikke av Nansen. Alle og enhver føler at selv det lovmæssige gir plads for en speiling i menneskesindet, — og den er personlig og ikke lovmæssig. Jeg maa tænke paa englænderen Chestertons ord: det er ikke den frie tankes ungdom vi oplever nu, men dens alderdom.» Det er en tilbakevenden til de gamle instinkter, et gjennembrudd gjennem dogmeskaller til det umiddelbare liv. Det er typisk hvad Harald Nielsen kalder sin nye samling Essays: En *moderne reaktionær*. Uttrykket forvirrer. Men det er overmaade træffende. Det er

[1]) Se «Kultur der Gegenwart», bindet om «Systematische Philosophie», side 140.

reaktionen, veien tilbake til de gamle værdier, som nu behersker de moderne mennesker — de sandfærdigen moderne. hvormed jeg ikke mener modemenneskene, — de er altid en nødvendig tid *efter* Paris — men de som gaar foran i at anlægge de nye tiders dragt.

Hvorledes staar nu teologien til *denne* situation? Vi har jo en moderne teologi, er den moderne i den forstand at den er med paa at kappes om at skjære til de vordende former, eller er den mode-teologi i den forstand at den *følger tiden?* Jeg tør ikke selv svare. Men det forekommer mig, at interesserne for at være paa moten er sterkere end omsorgen for de indre drivkræfter, som kan *skape* «mode». Derav ogsaa interessen for det som visner — mere end for det som gror.

Det er rimelig at man blir sterkt optat med revision, naar man opdager, hvor langt agterut man er. Men man maa ikke holde saa ivrig paa med revisionen, at man under dette arbeide *igjen* blir agterut! Vi maa ikke saa længe holde paa at reformere vor dragt efter moden, at vi naar vi er færdig, igjen er blit umoderne.

Jeg mente før, at det var dristig at tro det, men jeg føler det nu som en selvfølgelighet; vi gaar en slags romantik imøte. Ikke i den søtladne betydning av ordet. Men *romantikens kræfter* bryter sig vei. Videnskapens kolde dogmer la stivhet over mange livsstrøk. Realisme og naturalisme og mekanisme og materialisme var det eneste moderne. Nu er videnskapen i færd med at trække sig ind i studerkammeret og laboratoriet. Tilbake blir endel naturfilosofer og symbolikere. De skyter nye skud ved at grave sig plads i *personligheten* — med dens mangeartede jordbund. «Videnskapen arbeider paa at skape et gjenbillede av den indre sammenhæng, som kundgjør sig — *ialfald som trang* — i dens eget væsen. Herav videnskapens personlige tilfredsstillelse, lidenskap og kraft. Personlighet og videnskap er altsaa ikke fremmede for hinanden.» Det er Harald Høffding jeg citerer, og citatet er typisk for denne fine iagttagers opfatning av situationen.

Vi er altsaa alle sammen, videnskapsmænd og filosofer og teologer, lyst i samme kuld og kjøn: vi arbeider ut fra en og samme kilde, personligheten. Selvfølgelig skaper dette efter-

haanden en ny tid. Og likesaa selvfølgelig blir det *alle* personlighetens kræfter, som nu bryter frem, ingen hindrer dem jo længer, det er ikke bare intelligensen som tør vise sig offentlig. Ogsaa hjertelivet har adgangskort. En personlighet er jo noget ganske andet end det man kalder en *karakter*. Karakter er rustningen, personligheten er manden indenfor rustningen. Det er ikke «bjergprækenens nye Messias», ikke det *etiske* i kristendommen, som alene kan tilfredsstille denne personlighet. Bjergprækenen har med vor rustning at gjøre, — al agt og ære. Men de religiøse kilder springer dypere. De religiøse instinkter skjuler sig mangehaande andre, endnu foragtede steder, hvorfra de maa løses ut, hvis de ikke skal bli uten betydning for tidens livskamp.

Her er vi ved vekstpunktet. Her er vi ved det som gror.

Det er ikke saa let at angi saa mange detaljer til bevis for det som gror. Det som visner kan paavises i løvets uendelighet. Det som gror, det anes mer end det sees. Fordi man har kjæret sig saa litet om ny sæd, er der blit saa meget *tilfældig* i de nye vekster. Alle disse mystik-avlæggere, som trives i vor tid saa frodig — hvad er de andet end religiøse instikters sideskudd, — sideskudd fordi man stængte veien til hovedstammen av. Jeg mener personlig, at disse bevægelser ikke i sine utformninger byr os det blivende. Men der er ingen tvil om, at deres rotter viser os vei til religiøse instinkter, som vi burde git mere livsret.

Vi har møtt tiden i tanker; men vi har ikke gaat foran verden i liv. Vi har *plukket* det visnende væk istedetfor at la det sprænges bort av ny saft og nye spirer indenfra. Vi har havt for megen glæde ved at rive bort visne blade.

Hvad er følgen?

Ja, se f. eks. paa en bok som den nys utkomne: Prækener holdt for Andreas av Thomas[1]). Der vil man finde nok av det som er visnet. Det maa være en stor tilfredsstillelse for mange at se, at her er der intet av de gamle blade tilbake. Alle grener er skrikende nøkne. For saa vidt betegner den en absolut grænse; hvor der overhodet findes religiøst liv

[1]) H. Aschehougs forlag 1911. 116 sider.

kan det ikke være mere ribbet for blade. — Men dette er ikke hele boken. Der er noget andet som roper gjennem den. Og det er *de religiøse instinkter*, som man har negtet uttrykksformer. Naar denne bladløse busk kan vække varme i min sjæl, saa er det for livssafternes rop inde i den. Varmere bønner har Gud ikke faat end de som er sprunget frem av denne absolut bare bund. Her møter vi pludselig — og uformidlet — det *umiddelbare*, som er det eiendommelige for ægte religiositet. Det reflekterte i betragtningerne er i pagt med det som visner, det umiddelbare i bønnerne er et varsel om det som gror, selv hos den reflekterte nutid.

Her er vi ved det som gror. Men vi «moderne teologer» staar uforberedt ved dette livsfrembrudd. Det er en kold vaar disse fugle kommer til. Vi driver endnu paa med at plukke visne blade. Vi er optat med tankernes is. Vi er for ophøiet til at bøie os mot disse vaarbud. . . . . Forraadt av dem som vakt burde være — just av dem . . . .

Tidens skiften kunde markeres ved nu at se paa en uttalelse av Brandes fra ca. 1880: Al aandsvidenskap er naturvidenskap. I dag kan denne sats snus om og vi kan si: selv naturvidenskapen viser sig at være aandsvidenskap. Det er en fuldstændig revolution.

Hvis vi derfor vil følge med tiden, maa vi ikke nu bare forene kristendommen med det nuværende kulturliv, med andre ord gjøre kulturlivets ensidig rationalistisk-realistiske præg til religionens præg. Vi maa *foran* tiden, vi maa frem til den nye livsfylde, som er i anmarsch, kald den romantik, kald den personlighetens tid eller hvad De vil, vi maa i alle fald frem i linjen, vi maa lede tidens marsch mot den nye livsfyldes idealer, lede den slik at kristendommen ikke blir liggende utenfor marschlinjen.

Vi skal ikke være *med*, heller ikke *mot* tiden, men *foran* den.

Eivind Berggrav-Jensen.

FOLKESAGNENE I DET GAMLE TESTAMENT.

Av professor dr. *S. Michelet.*

Det spørsmaal, om der findes sagn i bibelen, er allerede gammelt iblandt os.

Holder vi os til vor egen tid, blev det for første gang for alvor reist indenfor vore kirkelige kredser i 1898, i en artikel av sogneprest Klaveness i «For Kirke og Kultur». Ordet «sagn» følтes dengang som et særlig utfordrende og særlig profant uttryk. Selv fra konservativt hold var man i den diskussion, Klaveness's artikel vakte, saavidt jeg kan se temmelig enig om at anerkjende at der i bibelen findes historiske misforstaaelser og feil, — at forskjellig i den hadde i lang tid været forplantet gjennem mundtlig overlevering, før det blev nedskrevet, og at ogsaa under avskrivningen kan misforstaaelser og feil ha indsneket sig i teksten. Naar bare saadanne urigtigheter ikke vedrørte det religiøst centrale og væsentlige, ansaa man dem for forenlige med troen paa inspirationen. Derimot avviste man med indignation den tanke at der nogetsteds i bibelen skulde findes «upaalitelige sagn eller underskutte forfalskede skrifter». (Luth. Kirketid. 1898 I s. 366 f., 371).

Nu — 12 aar senere — har den tanke, at der findes sagn i bibelen sunket dypere og har fæstnet sig indenfor vore kirkelige kredse. — De mest iøinefaldende grunde for, at store dele av det gamle testaments fortællinger er sagn, kan samles i tre grupper:

1. Den store tidsavstand mellem den begivenhet som fortælles og den tid da fortællingen første gang blev fæstet i skrift.

2. Enkelte av de ting de ældste fortællinger fortæller om, er saadanne som intet menneske har seet — f. eks. hvad Gud har talt til sig selv i himmelen. Og de fortælles uten at der nævnes et ord om, hvorledes saadant er blit bekjendt for mennesker.

3. Forskjellige urigtigheter og historiske umuligheter fortælles.

Eller med ett ord: der findes beviser for, at fortællingerne ikke *kan* være paalitelig historie; altsaa maa de være sagn. Særlig gjælder dette 1. Moseboks fortællinger om tiden for israelsfolkets grundlæggelse under Mose; men det er ikke indskrænket dertil.

Det er vel ikke længer nødvendig her at gaa i detalj. Ti selv de konservative teologer har nu opgit at regne urhistorien for historie. Og patriarkhistorien? — ja dér nøier de sig, tror jeg, med at hævde, at patriarkerne har været virkelige personer (hvad som heller ikke er umulig). Men de enkelte fortællinger om patriarkerne — dem nævner de helst ikke i denne sammenhæng; stiltiende prisgir de dem. Og jeg begriber heller ikke, hvorledes nogen, som nogenlunde har studert det sterke bevismateriale, kan gjøre andet, — hvis man vel at merke, har opgit den gamle verbalinspirations fastmurte borg.

I sin nød greb ganske vist en ytterliggaaende konservativ forfatter engang i nitiaarene til den hypotese, at Adam og Metusalem, Noa, Sem, Abraham o. s. v. har skrevet memoirer. Men han har ingen tilslutning faat blandt sine konservative partifæller. Og selv en saa konservativ, gammel og anset kirkens mand som den avdøde hofprædikant Støcker uttalte, at «uten tvil har den bibelske urhistorie sagn og sagnartede elementer, det er faafængt at ville stritte derimot, og det er paa tide aapent at si det til den troende kristenhet.»

Saa er da selv sterkt konservative kredser egentlig med sin forstand temmelig overbevist om, at der findes sagn i bibelen, — i den grad, at dette for de konservative er en nagende tvilens anfegtelse de ikke kan ryste av sig. Skolen finder det derfor vanskelig at undervise i det gamle testament og viser tilbøielighet til at utelate de vakre gammeltestamentlige fortællinger av undervisningsstoffet. — Men ordet «sagn» skyr dog endnu de fleste kirkens mænd — som en vanærende betegnelse for bibelske fortællinger.

Det som nu behøves er i virkeligheten, at vi trænger igjennem til fuld forstaaelse av hvad «sagn» er, og hvad religiøs betydning de gamle vakre fortællinger har for os.

just som sagn. Saalænge vi blir staaende ængstelige paa halvveien midt mellem to opfattelser, har vi kun tap til begge sider; kommer vi derimot helt igjennem, vil det vise sig, at den nye opfattelse religiøst gir likesaa meget som den tar. Vi har erkjendt, at som historie betragtet er fortællingerne ikke paalidelige, vi har tilbake at erkjende, at forstaat som sagn bringer de os et rikt utbytte.

Hvad er da sagn? — «Sagn» er for det første ikke det samme som *digt*. Tvertimot kunde vi med fuldt likesaa stor ret kalde dem *historie*. I virkeligheten er sagnene begge dele — eller ingen av delene.

Sagnene tilhører nemlig tider og forhold eller samfundskredse, hvor der ikke findes historieskrivere og heller ikke skjønlitterære forfattere, — hvor der i det hele ikke skrives bøker, ialfald ikke om det som sker, berettes, fortælles. I disse forhold er det sagnene hører hjemme. Derfor begynder hvert folks literatur med sagn. Og efterat der er opstaat baade historieskrivning og skjønliteratur, lever og vokser dog sagnene ved siden av literaturen — i kredser som aandelig lever utenfor den skrevne literatur og paa omraader som literaturen ikke har lagt beslag paa.

Her findes ikke historie. Ti her findes ikke det vi kalder historisk *kritik*. Sagnene lever i kulturkredse som savner forutsætningerne for den. Og fordi fortællingerne er mundtlige, ikke fæstnet i skrift, vilde det ikke engang være mulig — naar længere tid er gaat — at skjelne med sikkerhet mellem, enten det ene og det andet træk er historie eller digtning, nøiagtig eller unøiagtig bevaret.

Paa den anden side mangler ogsaa baade ytre og indre forutsætninger for det *vi* kalder skjønlitterære fortællinger. Sagnfortællernes gjerning er ikke at digte, men at gjenfortælle — med merkværdig troskap — ordlydende. Hukommelsen blir under slike forhold opøvet til at bevare de mundtlige traditioner med en paalidelighet som gaar langt ut over hvad der er mulig i boktrykkerkunstens og avisernes tidsalder. Men — hukommelsen hverken kan eller vil gjemme paa saadanne lange og mange fortællinger som kan bevares i bibliotekernes bøker, - gjemme paa deres mange detaljer og ind-

viklede sammenhænger. Ja, det uudviklede sind har ikke engang sans eller evne for slike indviklede sammenhænger. Alt blir derfor enkelt og kortfattet i de folkelige overleveringer — ingen unødige bipersoner, ingen træk som ikke har betydning for begivenheternes gang. Og naar saa fortællingen er fortalt og gjenfortalt, avfilet og polert gjennem slægtled, saa den er lik en slepen diamant, — da blir enhver tilføielse eller utelatelse kun til skade. Den gode fortæller, den gode tilhører vil ha fortællingen netop slik som den er, nyder at faa den gjenfortalt gang efter gang i samme ordlyd, og føler enhver forandring som en mishandling. — *Derfor* er det, sagnfortællerne ikke digter, men gjenfortæller. Likesom historieskriveren med nøiagtighet gjengir sine kilder, paa lignende maate (om end av andre grunde) gjengir en sagn- eller eventyrfortæller med nøiagtighet sine fortællinger, saaledes at de kan gaa fra mund til mund i aarhundreder nær sagt uten at ordlyden forandres.

Sagnfortælleren digter ikke. Og *dog* digtes der. Først digtes der indtil fortællingen har faat sin klassiske form, og senere digtes ogsaa — unerkelig, fra slægt til slægt, skjønt baade forfatter og tilhørere er for ureflekterte til at bli sig det bevisst.

Virkelighetens tildragelser er overmaade indviklede — saa at tilmed enhver læselig historisk fremstilling er noget av et digterverk, hvorav alt det uvæsentlige er utelatt, det væsentlige utmalet, personerne skildret med forstaaelsesfuld fantasi, begivenheterne fremstillet i sin aandelige sammenhæng. Og nu folkesagnets korte, klassiske fortællinger! — de er i endnu høiere grad et digterverk, allerede av den grund at de er endnu langt mere knappe og klassiske. Vi siger jo leilighetsvis, naar vi i virkelighetens verden støter paa en ualmindelig karakteristisk tildragelse: «dette er næsten for godt til at være sandt.» Vi forutsætter, at saa karakteristiske, saa enkle og dramatiske er virkelighetens tildragelser vanligvis ikke.

Jeg kan ikke her utførligere utrede de forskjellige psykologiske motiver, som gjør, at der ubevisst digtes, idet sagnene fortælles. Professor Moltke Moe samler disse «episke drivkræfter» under tre hovedkræfter: den plastiske utformnings-

drift (som jeg netop pekte paa), sammensmeltnings- og analogiseringsdriften samt tillempnings- og omsmeltningsdriften.

Vi spør videre: Hvem har da digtet? — omdigtet virkelighetens mange fakta til sagnets fortællinger? Man svarer: *folket*. Og det er rigtig. Ti vistnok digter ikke folket, men kun de enkelte. Men i sagnet har *mange* enkelte digtet paa fortællingerne. Ikke bevisst, men ubevisst — adlydende menneskesjælens, folkelynnets fælles trang til at faa et anskuelig, aandsbelægtet, forstaaelig billede. Og de har ikke digtet som individualiteter — anderledes end deres samtygdinger kunde føle og forstaa med dem. Eller rettere: *dersom* de har digtet anderledes, da er det individuelt særprægede atter blit utvisket av de næste sagnfortællere. Hvad som blir bevaret og lever i overleveringerne til senere slægter er just det fælles, det som ikke skyldes den enkelte som enkeltmand, men skyldes det fælles folkelynne, samfundet, folket.

Disse folketraditionernes livskaar gjør, at de for det første blir den ypperligste, i sit slags klassiske kunst. Ti her har ikke bare en enkelt, men mange slægters ypperste kunstneranlæg samlet sine evner og sit kunstneriske arbeide paa utformningen av disse fortællinger. For det andet blir disse folketraditioner i enestaaende grad nationale. Det er jo dette som de europæiske folk i løpet av de sidste hundrede aar har lært — særlig gjennem brødrene Grimms forskninger, hertillands fremforalt gjennem Asbjørnsens og Jørgen Moes arbeide; det er dette de just i vor tid atter igjen dypere lærer at forstaa gjennem den videnskabelige sagnforskning: at folkesagnene (likesom paa de beslægtede områder folkeviserne, folkemelodierne etc.) er et folks dyrebareste og mest nationale literaturskatte. For vore norske digtere blev folketraditionerne en rik foryngelsens kilde, for hele folket det værdifuldeste middel til at forstaa sig selv i sin nationale egenart.

Ogsaa om det gamle Israels folkesagn gjælder det samme. Ogsaa de hørte til folkets ypperligste kunst, var folkets dyreste og mest nationale literaturskatte.

Sagn og saga. — Hittil har jeg brugt «sagn» i videst mulig mening, om alt hvad der i mundtlig fortælling over-

leveres fra slægt til slægt. Dette er den oprindelige betydning av ordene «sagn» og «saga» (tysk «Sage»); hos vore forfædre kunde «saga» likesaa godt bety eventyr som historisk fortælling. — Denne sprogbruk stadfæster at folkesagnene hører hjemme under forhold da der endnu ikke fandtes klare og bevisste grænser mellem historie og skjønliteratur, eventyr, kulturhistorie, naturhistorie, religiøs historie, men det alt sammen var samlet under fællesbegrebet: det som siges eller fortælles.

Men selv om de klare græuser endnu fattedes, eksisterte naturligvis forskjelle. Og nyere tider pleier derfor at skjelne mellem sagn, myte, eventyr' — som tre forskjellige arter av overlevering. Dypere set er de født ut av delvis forskjellige aandsinteresser, som har git hver av dem sit eiendommelige særpræg og sine eiendommelige stemninger.

Sagnets hovedinteresse er at berette noget som er skedd, *eventyret* derimot vil fortælle en morsom eller lærerik fortælling. M. a. o. sagnet er «historie» — slik som historien kan eksistere uten historisk kritik, uten kildeskrifter, uten nedtegnelse. Eventyrene er «skjønliteratur», «digtning» — slik som digtningen blir paa et kulturtrin, hvor den lever paa folkemunde, ikke blir skrevet i boker. Derfor har eventyrene den mest klassiske, uforanderlige form. Og man er tilboielig til at anse dem for den mest primitive art av traditioner (hvad som utvilsomt har nogen sandhet).

Grænsen mellem sagn og eventyr er flytende: et eventyr kan meget let under sin vandring gjennem tiderne og landene bli hængende fast ved en enkelt person og saaledes bli til sagn, — et sagn kan i tidens løp miste sin historiske interesse og bli til eventyr. Men i det store og hele tat er der til enhver tid en folelig forskjel: i eventyrene, med deres frodige fantasi, er det skjønlitteraturens interesse for fortællingen som er det væsentlige; i sagnet er tillike den interesse tilstede, at faa vite det som har været, forstaa det som nu er.

Av særegen art er det *religiøse* sagn, d. v. s. det sagn som er religion — knyttet sammen med gudsdyrkelsens andagt, med gudsfrygtens vigsel over sig baade hos fortæller og tilhører. For dette trænges et særskilt navn, og man har brukt ordet «myte». Men for ikke at komme i altfor slem

strid med gjængs sprogbruk maa man da indskrænke sig til at bruke ordet om flerguderiets religiøse fortællinger. Til en virkelig gudefortælling trænges jo ogsaa mindst to guder — eller guder som ikke er mere overmægtige end at mennesker kan faa en rolle som deres sidemænd: ti der behøves mindst to handlende personer til en fortælling.

Men naar myten mister sin religiøse vigsel — f. eks. ved kristendommens indførelse i Norge — blir myten til eventyr, underholdende morskap, eller (kanske hellere) til sagn, idet indholdet opfattes som historie (forskjellige torsmyter er blit til sagn om hellig Olaf eller andre kjæmper). Den omvendte utvikling — fra sagn eller eventyr til myte — tilhører kun forhistoriske tider, som ligger utenfor vor sammenhæng.

Ogsaa hos de gamle israeliter har der eksistert en rigdom av sagn og eventyr; ja tilmed myter har ikke manglet, — skjønt det tydelig viser sig, at myterne daarlig passer til Israels religion og derfor, saasnart religionens lys faar straale paa dem, forvandles og blir til sagn. Ti den ene store Israels gud er for vældig til, at selv det barnslige forestillingssæt kunde driste sig til at fortælle historier om ham som om mennesker. — Men først sildige kulturtrin tænker paa at nedtegne den mundtlige overleverings eventyr og sagn i skrift. Og fra Israel kjender vi dem kun indirekte. F. eks. fra leilighetsvise hentydninger i poesiens billedgalleri; saaledes hentydes oftere til verdensskabelsens kamp med forfærdelige uvætter som Leviatan, Rahab, Behemot, sjoormen og deres haandlangere[1]). Men fremforalt kjender vi Israels folkesagn fra dets gamle *saga*literatur?

Israels «*saga*literatur».

Under vikingetidens eiendommelig gunstige aandelige livskaar er den *norrone saga* opstaat — paa de britiske øer og derefter paa Island og i Norge. Av sagnfortællerne blev der sagafortællere, av sagafortællerne sagaskrivere. Men navnet «saga» bevarer fremdeles vidnesbyrdet om, at sagaen oprinrindelig er født ut av folkesagnene, de mundtlige sagn og eventyr. Og saaledes har sagaen fra fødselen av arvet sagnets og eventyrets folkelige, klassiske fortællekunst og fol-

[1]) Hentydningerne er som regel bortfortolket i vor almindelige oversættelse. Se bl. a. Amos 9/3 Jesaja 27/1 Sal. 74/13 f. 89/10 f.

kelige indhold. — Heri er sagaen væsensforskjellig fra ældre tiders historieliteratur forøvrig. Ti denne er væsentlig tørre og fattige aarbøker — oplysninger om krigsforetagender og fredsslutninger, kongers tronbestigelse, giftermaal og død, kort sagt tildragelser som gir litet indblik i hvorledes man levde, følte og tænkte, men væsentlig har nedtegnet den ydre politiske historie. Sagaen derimot har lært av sagnet og lever paa sagnet. Selv samtidens historie fik gjennem sagafortællernes opøvede fortællekunst hurtig noget av sagnets klassiske og fængslende form — længe før den hadde sagnets historiske upaalidelighet.

End mer hadde beretningen om fjernere tider gjennem den mundtlige overlevering faat sagnets art. Og sagahistoriens ældste tider bestod helt ut av sagn: enkelte av dem kanske historiske, maaske tilmed ifølge misforstaaelse datert tilbake til de ældste, forhistoriske tider; andre av helt anden oprindelse, stedegne saavelsom indvandrede; ofte kan disse sagn være oprindelige myter og eventyr, men naturligvis faar saadanne ikke plass i sagaen uten at de først er opfattet som historiske d. v. s. forvandlet til sagn i snevrere mening. — Saaledes i den norrøne sagaliteratur. Likedan nødvendigvis overalt, hvor en national historieskrivning forsøker ut av folkesagnenes mangfoldighet at skape en samlet og ordnet national historie.

Denne vor norrøne sagaliteratur — i og for sig merkelig indenfor verdensliteraturen — er tillike vistnok det merkeligste sidestykke verdensliteraturen kan opvise til Israels ældste historieskrivning, et til to tusen aar tidligere. Vi møter i denne den samme folkelige fortællekunst, samme folkelige indhold, samme sammenhæng med gamle skaldekvad hvortil henvises (4 Mos. 21, 27 og 14, Jos. 10, 13), og sagn- og sagafortællere som har bevaret traditionerne, — og *sagnene* har væsentlig samme plass her som i den norrøne sagaliteratur.

Derfor kalder jeg denne del av Israels literatur «sagaliteraturen». *Vort* folk eier, som intet andet, forutsætningerne for med umiddelbar forstaaelse, ut fra sin egen oldtidsliteratur, at forstaa den literære og folkelige egenart ved disse ældste dele av det gamle testament.

Samuelsbøkerne og begyndelsen av Kongebokerne er de

første israelitiske kongers saga. Dommerboken er en israelitisk helternes saga om tiden før kongedømmet. De gamle dele av Josvas bok er en landnaamsbok. Om tiden forut for den har vi Mose's saga (2—5. Mosebok, fraregnet de utførlige lovskrifter, som senere er flettet ind) og fædrenes saga (1. Mosebok), hvori er sammenordnet alt hvad som blev fortalt fra gamle dage men ikke passet ind i de israelitiske stammers historie, saaat det blev regnet for at tilhøre de ældste tider. — Den største del av Kongebøkerne er derimot ikke længer i sagaens stil, men svarer heller til aarbokens politiske optegnelser. Og Krønikebøkernes gjengivelse av den gamle historie er heller ikke sagaskrivning, snarere et sidestykke til munken Saxos latinske gjengivelse av sagahistorien.

Sagnene findes — ogsaa i det gamle testament — fremfor alt i beretningen om de forhistoriske og ældste historiske tider. Men de savnes heller ikke senere. Ja ogsaa i aarbøkernes tid fletter folkeoverleveringen sagnenes mindekrans for sine helte. Og indimellem de meget nøiagtige og tørre aarboksoplysninger om mer eller mindre ubetydelige konger møter vi derfor i Kongernes bøker de livfulde sagnagtige fortællinger om mægtige religiose foregangsmænd som Elias og Elisa.

Ikke mindst interesserer folkeoverleveringen sig for sine heltes barndom og ungdom, — før helten endnu var blit den store mand, i den tid da historiens aarbøker vet litet at berette om ham. Saaledes har, som bekjendt, de apokryfiske evangelier ganske særlig smykket Jesu *barndom* med sine uhistoriske vidunderfortællinger. I norden er f. eks. historien om Olaf Tryggvasons barndom — som Moltke Moe og Alexander Bugge nylig har paavist — et vandresagn, som findes igjen flere steder i Europa og stammer fra Byzanz. Et lignende vandresagn er vistnok fortællingen om Mose's fødsel. Vi mindes, hvorledes han blev født i hemmelighet, sat ned i elven i en kiste av rør, fundet av Faraos datter, og blev dog til slut israelstammernes store frigjører og grundlæggeren av det israelitiske folk. En vakker fortælling! men slet ikke nogen dagligdags tildragelse, som man kan vente at møte oftere, fortalt om andre berømte mænd. Allikevel findes et lignende

sagn i Babylonien, fortalt om den berømte konge Sargon av Agade som levet ca. 2 600 f. Kr. Der er fundet et brudstykke som later Sargon selv fortælle omtrent saa: «Min mor var fattig, min far kjendte jeg ikke, min farbror var i fjeldene . . . Min mor fødte mig i hemmelighet, satte mig i en kiste av rør, lukket laaget med jordbek og overgav mig til elven . . og elven bar mig til Akki, gartneren» . . hos denne vokste han op, adoptert som søn, han blev gudinden Istars yndling og blev grundlæggeren av et nyt dynasti.

Og selv i Davids historie — skjønt den i det store og hele tat er helt paalidelig, ja for en meget stor del maa være skrevet av øienvidne — selv der har ogsaa sagn faat plass. Ett bevis er særlig indlysende. De kjender alle den vakre fortælling om David og Goliat (1 Sam. 18). Men De vet kanske ikke, at seiren over Goliat fra Gat, hvis spydstake var saa svær som en væverstang» i 2 Sam. 21, 19 nævnes som en heltegjerning av en av Davids kjæmper, Elhanan fra Betlehem. Hvem av dem har altsaa dræpt Goliat? Det er forstaalig, at bedriften i folkeoverleveringen kan være blit overført fra den likegyldige Elhanan til den elskede Davidsskikkelse; saaledes hænder det ofte, at berømte personer saa at si trækker fortællinger til sig, likesom magneten trækker jernstykker. Den motsatte overførelse — fra de berømte til de uberømte — er derimot utænkelig. Altsaa er selve den utvortes tildragelse ikke hændt David. Og hele den vakre historie, som utmaler tildragelsen — kan umulig være andet end sagn.

De israelitiske sagns poetiske form. For os er imidlertid hovedsaken ikke dennegang at gi en utredning av hvilke stykker der i det gamle testament er sagn, men at forstaa sagnets eiendommelighet og betydning. Om sagnets utbredelse i sagaliteraturen maa vi derfor nøie os med disse almindelige bemerkninger. Vi gaar istedet over til at utmale noiere folkesagnenes eiendommeligheter. Først da litt om deres form.

Den moderne sagnforskning har eftervist en ganske eiendommelig poetisk form i folkeoverleveringerne — naturligvis særlig gjennemført i eventyrerne, mindre i de egentlige sagn, fordi her den æstetiske interesse krydses av den historiske. Denne form gjenfindes i sine hovedtræk overalt hvor der fin-

des sagn, omend avændret ifølge kulturtrin og folkelynne. Og de israelitiske sagn staar særlig høit i formens fuldkommenhet, saa f. eks. patriarkhistoriens smaafortællinger meget godt i denne henseende taaler sammenligningen endog med vore fortrinlige norske folkeeventyr.

Jeg skal peke paa det for os betydningsfuldeste av hvad dansken Olrik kalder folkesagnenes «episke love». Eksemplerne tar jeg i det følgende fra de bibelske sagn — og overlater til læserne at supplere parallelerne i vore folkeeventyr.

Fremfor alt vil sagnet være overskuelig — i sterk motsætning til den tilfældigheternes mangfoldighet den virkelige verden har at opvise. De optrædende personer er faa. Ytterst faa kræfter griper i samme fortælling ind i et menneskes liv. Og skal nødvendigvis flere kræfter samvirke til et fælles resultat, indfører sagnet dem virkende den ene efter den anden.

Saaledes vil sagnet nødig ha mere end to handlende personer samtidig. Optræder en tredje, saa skal, siger Olrik, en av de to gaa over til stum person eller helt forsvinde («*to*talsloven»). Optræder flere, saa blir de ikke behandlet som individer, men som masse, som statister. Særlig ioinefaldende er dette, hvor Jakobs sønner er handlende, eftersom de er saa mange: Som regel handler og taler de alle underét. Eller én enkelt av dem taler paa alles vegne. Og naar de ikke er enige, som dengang da de sælger Josef, fremstilles dette saaledes, at én taler til alle de andre.

Handlingen oploses i smaa scener — saaledes at i hver enkelt scene som regel kun to er handlende. F. eks. i fortællingen om at Hagar jages ut: Først Saras samtale med Abraham, saa Abraham jagende Hagar ut (Ismael er her helt passiv), saa Hagar og Ismael alene i ørkenen, tilslut redningen ved engelen. Og skjønt regelen er saa gjennemgaaende at den tydelig er en lov, er dog i fortællingen alt lagt saaledes til rette, at det ikke falder os ind at den kunde været anderledes!

Bipersonerne træ̊r helt i bakgrunden; bare hovedpersonen eller hovedpersonerne blir vi nærmere kjendt med. Men ogsaa disse skildres i meget enkle farver. Som regel er det i den enkelte historie kun én eller et par egenskaper, som

farvelægges hos hver av dem. Optræder de parvis, er de helst motsætninger. I den fortælling hvor Abraham og Lot staar likeoverfor hverandre, idet de skal skilles, er Abraham hensynsfuld, Lot egenkjærlig. I Jakob-Esauhistorien er Jakob den forslagne og egennyttige, Esau den impulsive og tankeløse osv.

Men selv disse karaktertræk blir næsten aldrig uttalt i ord. Det israelitiske sagn beskriver ikke, men det fortæller — rigtignok saa mesterlig, at selve handlingen er en beskrivelse. Og det fortæller uten at gi ord for fortællerens følelser ved det som fortælles — saa at si uten at fortrække en mine. Heri ligner det specielt vore norske folkeeventyr, som deri skiller sig f. eks. fra de tyske, som er tilbøielige til følelsesfuld utmaling av personernes karaktertræk og deres stemninger.

I fortællingen om Hagars utdrivelse fortælles saaledes ikke engang, hvad Sara tænkte, da hun saa Ismael leke med Isak, bare at hun sagde til Abraham: Jag ut denne trælkvinde og hendes søn, han skal ikke faa arv sammen med min Isak. Heller ikke fortælles om Hagars fortvilelse, da hun var gaaet vild i ørkenen og ikke hadde mere vand, — bare at hun slængte gutten ned og satte sig til at græte. Heller ikke hendes følelser da engelen forkyndte hende guttens store fremtid og viste hende brønden, kun at hun gik hen, fyldte vandflasken og gav gutten drikke (at hun drak selv nævnes derimot ikke). Den samme rolige, men fint beregnede knaphet vil man finde overalt. Undtagelser vil som regel ha særlige grunde.

Det enkelte heltesagn blir paa denne maate vanligvis kort — hos israeliterne som regel meget kort. Dog findes ogsaa i det gamle testament en række eksempler paa en forholdsvis utførligere utmalt sagnform: Josefs historie i 1ste Mosebok og mange av sagnene i de følgende bøker. Det synes som om en ældre, knappere sagnstil senere er blit afløst av en utførligere stil, nærmere overgangen til sagafortællingens fortællekunst.

Likesom sagnet pleier ha en enkelt hovedperson, saa samler det sig ogsaa om en enkelt begivenhet, som det fører frem imot; det som fører frem imot den, tages med, og det

som ikke vedkommer den, utelades. Atter kan vi ta som eksempel historien om, at Hagar jages bort. Ser vi nøiere paa den, maatte den heller hete historien om at Ismael blir forstøtt. Ti fra først til sist er det ham, Abrahams søn, som er hovedpersonen; hans mor er efter israelitisk opfatning kun en biperson. Og den korte fortælling følger ham, fra han legte derhjemme som Abrahams søn, gjennem det forjættende gudsord «ogsaa trælkvindens søn vil jeg gjøre til et folk», ut i ørkenens farer hvor tilhørerne i spænding maa spørge: hvorledes skal det gaa, — indtil gutten er reddet. Fra først til sist som nævnt kun én fortællingsrække, ingen sidefortællinger. («Handlingens likeløp» ifølge Olrik).

Men tilslut, efterat Ismael har faat slukke sin tørst og forjættelsen er gjentat, er endnu tilføiet slutningsordene: Gud var med gutten, og han vokste op, og . . hans moder tok ham en hustru fra Ægypten. Likedan pleier som oftest de israelitiske sagn (likesom ogsaa f. eks. de norske folkeeventyr) *efter* den avgjørende begivenhet, som fortællingen har sigtet frem imot, at fortsætte med endnu nogen faa avslutningsord — for efter spændingen atter at bringe sindet til ro («hvileloven», Olrik).

Læser vi nu i sammenhæng en saavidt sammenhængende historie som patriarkhistorien, er det som regel ganske følelig, at fremstillingen ikke er kontinuerlig, men lig en perlesnor av avsluttede enkeltfortællinger. Disse er nok bundet sammen ved overgangsbemerkninger, likesom sagnene er bundet sammen i en saga, men først og fremst er de selvstændige, hver for sig et selvstændig kunstverk, en literær perle.

Til denne sagnenes *poetiske*, enkle form svarer ogsaa *deres poetiske, personlige og intime indhold*. De beretter ikke, som historieskrivernes aarbøker, om store politiske begivenheter som har betydning for konge og statsstyrelse, men om hvad som har interesse for den almindelige mand, for kvinder og barn; de følger de enkelte mennesker med poesiens interesse for deres — store eller smaa — merkelige oplevelser, deres lykke og ulykke — altsammen fremstillet anskuelig, helst med dramatisk spænding. 1ste Mosebok eller Dommerboken

eller historierne om Akab og Elias eller om Elisa er gode eksempler. Allerbedst kanske er patriarkhistorien. Utenfor kap. 14 findes her ikke et eneste ord om begivenheter av politisk betydning. Nei, anskuelige fortællinger fra privatlivet: Om Abraham, hans kone og hans brorsøn, hvorledes han og brorsønnen kom til at skilles, og den løn Abraham fik for at han gav brorsønnen valget dengang de maatte ta hver sit hjem, — hvorledes Abraham var barnløs, men til løn for sin gjestfrihet mot de ukjendte vandringsmænd fik en søn o. s. v., o. s. v. — smaafortællinger fra huslivet og familielivet og fra driftebøndens oplevelser, — yndige smaafortællinger fra brøndene, bondelivets møtesteder, hvor Abrahams tjener møter den unge pike som skal bli hans unge herres hustru, hvor Jakob i det fremmede land uventet møter sit fagre søskendebarn Rakel o. lign. Fortællingerne er fulde av livsvisdom saavelsom av digterisk liv og spænding, fulde ogsaa av fromhet og gudsfrygt, fængslende at høre for smaa som for store — endnu den dag idag. Kun én ting fattes dem: «historisk» betydning efter aarbokernes maalestok eier de ikke.

Efter nutidens forstaaelse av, hvad «historie» vil si, har de imidlertid den allerstørste betydning. Ganske vist gir de os ikke ydre historie — saa meget mindre, siden de er sagn; men istedet gir de os, hvad som er værdifuldere, indre historie: billeder av folkelivet, som vi ellers vilde savnet, folkesjælens uttryk, saaat vi gjennem dem kan saa at si læse i folkesjælen. Og hvad angaar religionens, aabenbaringens historie i Israel, har vi altsaa, sammenlignet med hvad ældre tider trodde at eie i disse fortællinger, at optegne til den ene side et tap, til den anden en endnu større vinding: De fortæller os ikke om enkeltbegivenheter i patriarktiden, men om det aandelige liv i det israelitiske folk, — overhovedet ikke om religionens ydre historie, men om dens indre historie. Men her, paa religionens omraade, er, mener jeg, uomtvistelig det indre vigtigere end det ydre; alt det ydre, saa vigtig, ja uundværlig det end kan være, har dog som sit endemaal at *tjene* det indre: at sætte frugt i menneskelivet.

(Forts.)

DEN FORSKUTTE HUSTRU.

Mit foredrag om «Den forskutte hustru» har naturligvis vakt motsigelse. Dog ikke saa megen som man kunde ventet. Jeg skulde gjerne set, at der var kommet mere motsigelse frem. Men det er let at forstaa, hvorfor de som her var nærmest til at motsi, foretrækker at tie stille.

Personlig har jeg mottat megen tak for det jeg sa. En av de takkeskrivelser jeg har faat, vil jeg offentliggjore, fordi den indeholder adskillig som stadfæster mine ord.

Skrivelsen lyder saaledes:

«Undertegnede er en av de ulykkelige kvinder, hvem Deres foredrag gjaldt, og vil herigjennem faa lov at sende hr. sognepresten min og manges hjerteligste tak. Jeg og mange flere har ventet at presterne for længe siden hadde slaat til lyd imot den «hedenske ægteskapslov», som stiftsprovsten i Bergen kaldte den.

Jeg er ulykkeligere end ord kan uttale, særlig da vi har holdt inderlig av hinanden, og levet i et fredelig hjem. Men saa blev jeg syk for nogen aar siden av et ondartet tilfælde, og da forlot min mand mig med de ord at han ikke vilde kunne taale at ha en syk hustru.

Min mand er av disse løse karakterer som er saa avhængig av sin omgang, og da han i anledning forretninger var blit borte fra hjemmet flere maaneder var han kommet i slet selskap, og blev bekjendt med en samvittighetsløs kvinde, og alt det ædle og gode i ham var forvandlet til det motsatte.

O, hvor ulykkelig jeg er! Jeg er blit skrækkelig behandlet baade økonomisk og sjælelig, og følgen er at jeg er totalt brudt baade paa sjæl og legeme. Hvor skal dette ende, slik som det nu arter sig med hjemmene, som jo er samfundets støtte? Hvad ungdom kan der opvokse under slike forhold i hjemmet og i samfundet?

Jeg vil i Herrens navn be Dem, hr. sogneprest, om at sætte Dem i spidsen for denne sak. Saa længe man selv staar uberørt av ulykken tænker man paa den med gru, uten at gjøre noget. Men Gud hjælpe den som det rammer; ti at miste det kjæreste man har: mand, hjem, lykke, fred og agtelse, er haardt.

Mit og manges hjem hadde været uberørt, om ikke den letvinte maate at komme fri stod og fristet de svake til for-

andring. I prester, arbeid i samlet flok for at den forskutte hustru maa faa mere ret, men særlig for at vi kan faa tilbake den lov at ingen kan skilles uten at begge er enige, ialfald at der maa større grund til end en løsagtig forlibelse. Jeg beder derom i mange hundreders navn, og vi saa mange som har lært at be vil rope til Gud om støtte for Eders arbeide.

Jeg skal i anledning av denne skrivelse gjøre nogen bemerkninger

Det vilde være godt om presterne «i samlet flok» vilde ta denne sak op. Det er ikke tvil om, at mange av dem her sitter inde med erfaringer, som vilde øve virkning hvis de blev lagt frem for offentligheten i aviserne landet over. Det er paa den maate at opinion skapes, og det er det som her maa til. Men der er litet haab her. Presterne er saa fredsommelige.

Naar de endda kunde enes om at avvise ialfald de mest skandalose tilfælde fra Herrens alter. Det er ilde, men det er faktum: ingen troløshet paa dette felt er saa himmelropende, at ikke en eller anden prest er villig til at lyse Herrens velsignelse over den.

Jeg er forøvrig ikke enig med den ulykkelige kvinde hvis skrivelse jeg har meddelt, i at ønske den gamle ordning tilbake, hvorefter skilsmisse ikke kunde erholdes uten at begge parter var enige om at begjære det. Det lar sig ikke bestride, at der gives egtefæller — hustruer likesaavel som mænd — som er saadanne, at den anden part maa faa adgang til at komme fra dem for ikke at gaa aldeles til grunde.

Det væsentligste som her trænges, vil efter min mening opnaaes, hvis man for de tilfælde, da skilsmisse begjæres av den ene part uten at den anden part har git antagelig og paaviselig grund dertil, skaffer denne fuld og fri raadighet over barnene, og, hvis det er hustruen, skaffer hende adgang til at faa sig skadeserstatning tilkjendt.

Alle som ikke ser det som en hovedsak for lovgivningen at faa gjort adgangen til at bytte egtefælle saa let som mulig, vil vistnok enes om at disse krav baade er retfærdige og gjennemførlige. Men uten arbeide og kamp vil de ikke kunne gjennemføres. For den strømning i tiden som vil ha egteskapet avlost av konkubinatet, er sterk, ikke mindst hos os.

Thv. Klavenæss.

KRISTUS I DET MODERNE VERDENSBILLEDE.

Av doktor *Kristen Andersen*, Kristianssand S.

II.

Frelsens fuldbyrdelse ved Jesus Kristus.

I en tidligere artikel i dette tidsskrift har jeg forsøkt i de store linjer at anskue Jesus Kristus og hans frelse fra den evolutionistiske tankegangs standpunkt. Resultatet av overveielserne i denne artikel kan kortelig sammenfattes i følgende 2 sætninger:

1. *Evolutionens væsen* er en livsbevægelse av det levende hen mot Gud. Dens *maal* er det levendes erkjendelse av Gud og dets oplevelse av Guds kjærlighet.
2. *Frelsen* er dette maals opnaaelse under de forutsætninger som var stillet ved det ondes selvstændige eksistens som aandsmagt ved siden av Gud.

Den følgende fremstilling har som sin hensigt at kaste et lys over frelsens *forløp* netop ut fra forutsætningen om frelsen som en livsbevægelse. Under denne fremstilling vil jeg i det væsentlige bortse fra al tidligere dogmatiktænkning om dette punkt og kun føre den i min forrige artikel paabegyndte tankeutvikling videre. Førend jeg gaar over til et forsøk paa at fremstille frelsens modus er det imidlertid ønskelig at kaste et orienterende blik tilbake paa den tidligere fremstilling og herunder at pointere enkelte konsekvenser noget skarpere.

Hvad jeg først og fremst vil paapeke er da dette, at de resultater av sin forskning, som videnskaben har nedlagt i evolutionsteorien repræsenterer et træk, et «karakterdrag» om man vil, i Guds væsen og personlighet. Som der i ethvert menneskes personlighet hersker indre nødvendigheter, der gjør, at man *maa* handle ut fra bestemte synspunkter og at ens handlinger under visse forutsætninger kan forutsiges eller forutanes av andre, der kjender personlighetens love, saaledes

er det ogsaa med Gud. I praktisk religios henseende hører nu ganske vist denne ad videnskabelig vei naaede bestemmelse ved Guds væsen ikke til de vigtigste Den overgaaes langt av den anden, som vi naar paa umiddelbar religios vei, at Gud er kjærlighet. Men den har betydning for den erkjendelsesmæssige side av det religiøse liv, for dannelsen av *Gudsforestillingen*. Den repræsenterer Gudsforestillingens ydre iklædning, dens dragt; iført en anden dragt vil denne forestilling let faa noget fremmed og anakronistisk over sig.

Det er altsaa i kraft av *en indre nødvendighet* i Guds væsen, at han naar sit maal, ikke ved straks at *sætte* det fuldkomne, men ved at la det ufuldkomne vokse mot fuldkommenhetens maal.

Det skapte faar derved en vis *selvstændighet* overfor Gud. Denne selvstændighet er det saare punkt i dogmatiken. Den forvandlingskunst, som den har utøvet ved at la selvstændigheten komme frem og atter forsvinde efter hensynet til «Guds uforskyldte naade» repræsenterer et av de punkter, der mest har bidrat til at fjerne kristendommen fra normalt menneskelig tænkesæt (Prædistinationslæren, spekulationerne om gratia sufficiens og efficax, den ensidige lutherske retfærdiggjørelseslære o. l.). Det er derfor nødvendig selv i vore dage at betone denne *livets selvstændighet overfor Gud*. Kun den lægger *realiteten* og derved *alvoret* og *ansvaret* over tilværelsen for Gud og for os. Livet er ikke et marionetteater, hvor Vorherre sidder i bakgrunden og trækker almægtig i traadene. Det er et forfærdelig alvor, der *kan* føre til Guds uendelige bedrøvelse og menneskeslægtens og menneskeindividernes forfærdelige vanskjæbne. Og Guds indgriben i den utvikling, der kan føre til et saadant resultat er avhængig av nødvendigheter og betingelser, hvorav en del sættes av det levende selv. Om grænsen for denne vanskjæbne og den derved voldte bedrøvelse i Guds væsen, om denne grænse ved vi intet. Den ligger skjult i Guds væsens magtfylde. For os gjælder det kun at fastholde, at saavel vanskjæbnen som bedrøvelsen er virkelige muligheter. Alvor har der hvilet over livets forløp fra dets første oprindelse i Kaos til dets fuldendelse paa Golgathas kors. Og den livets fuldendelses kamp som foregik paa dette kors, den hadde sin parallel i en bevægelse i

Guds væsen, en bevægelse, som vi i menneskelig sprog kun kan uttrykke gjennem billedet om det elskende faderhjertes spændte forventning, higen og stræben efter at det dog denne gang maatte lykkes.

Veksten under denne utvikling sker gjennem det levendes livsforhold til Gud. Som Gud har git livet vekstens mulighet i sig saaledes tilføier han det stadig nye potenser *efter dets mottagende evne.* — I det ubevidste liv finder vi dette forhold uttrykt i den ubetingede avhængighet av den guddommelige fornuft, som aapenbarer sig i de faste naturlove med deres hensigtsmæssighet overfor maalets opnaaelse. Ad automatisk vei indretter planter sig efter livets betingelser, sender sin rot ned mot jordens kilder og vender sine blade mot solens kraftgivende lys. Men hvor er automatikens oprindelse uten hos Gud? — I det bevidste liv paa dets laveste stadier finder vi *instinket* som uttrykket for den hemmelighetsfulde forbindelse med Gud. De mindre levende skabninger utfører komplicerte handlinger av det mest fornuftige og hensigtsmæssige indhold. Jeg vil fra Hartmanns verk: Die Philosophie des Unbewussten hitsætte et litet citat, der glimrende illustrerer dette forhold. Han fortæller (bd. 1, side 791) om forpupningen av en larve, saturnia pavonia minor, følgende: «Man betragte denne larve: den spiser bladene paa den busk den er krøpen op paa, begiver sig i høiden i regnveir ned paa bladenes underside og skifter av og til hud. Det er dens hele liv, som vel ikke skal la vente nogen, selv den mest ensidige forstandsutvikling. — Saa spinder den sig ind til forpupning og bygger sig av stive mod spidsen sammenstøtende børster en dobbelthvælvning, der med lethet kan aapnes indenfra, men som yder en tilstrækkelig motstand mot indtrængen utenfra. — Var dette resultatet av dens bevidste forstand, maatte følgende overlægning foregaa hos den: «Nu skal jeg forpuppe mig, og ubevægelig som jeg da blir, vil jeg være utsat for alle mulige angrep. Derfor vil jeg spinde mig et værn. Da jeg imidlertid som sommerfugl ikke vil være istand til at arbeide mig ut av et lukket puppehylster, hverken ved mekaniske eller kemiske midler, maa jeg lave mig det aapent. For at dette ikke skal komme mine forfølgere tilgode vil jeg lukke det ved elastiske børster, som jeg vel selv

let kan bøie fra hinanden ved tryk indenfra, men som utenfra yder motstand efter lovene for hvælvningers mekanik.» «Das ist doch wirklich von der armen Raupe zuviel verlangt!» utbryder forfatteren med rette. Og han tilføier: «Und doch ist jedes dieser Argumente unentbehrlich, wenn das Resultat richtig herauskommen soll.» Hvor foregaar da denne argumentation, som alene kan frembringe problemets heldige løsning, hvor findes denne blanding av fornuft og beskyttende kjærlighet for den lille orms ve og vel? «In dem Unbewussten», svarer filosofen. — «Hos Gud» svarer vi.

Hos de lavere livsformer finder vi den absolute avhængighet av Guds indvirken gjennem naturlovene; hos de høiere finder vi endnu denne indvirken skarpt pointert i en bestemmende (determinert) form i instinktet. — Jo høiere op vi kommer, des mere utviskes Guds *enemægtige* handling ved en tilblanding av personlig bevidst intelligens. Hos den høieste livsform endelig finder vi det fri personlige valg i fuld bevidsthet mens Guds ledende indflydelse fornemmes som dunkel veiledning i vort væsens dyp. Paa de lavere stadier har Gud *saavidt vi kan se* den hele ledelse og det hele ansvar, men samtidig har individet relativt liden værdi for sig selv i forhold til det hele, til arten. Jo høiere op vi kommer, des høiere stiger individets selvbestemmelse, selvværdi og *ansvar*. Allerede hos høiere dyr kan man skjelne mellem elskværdige og uelskværdige individer. Hos den høieste livsform, mennesket, har individet fuld selvbestemmelse, idet instinktet kun er veiledende, men dermed har det ogsaa faat uendelig værdi og uendelig ansvar.

Jeg antar at det ikke i videnskabelig henseende er uberettiget at hævde individets stigende selvværdi eftersom utviklingen skrider frem. Heller ikke tror jeg at man vil benegte, at der er en parallelisme mellem individets værdistigning og ophævelser av instinktets eneherredømme ved intellektuelle og bevidste funktioners optræden.

Derimot er det selvfølgelig ikke videnskabelig berettiget at tillægge det menneskelige individ uendelig værdi og dermed sammenhængende uendelig eksistens. Naar vi som kristne gjør dette, er det paa basis av en umiddelbar fornemmelse i vort væsens dyp, der er bleven avgjørende bekræftet ved

Jesu Kristi opstandelse fra de døde. *Bestemmelsen av det menneskelige individ som uendelig i indhold, værd og vedbliven er saaledes for os et aksiom, en første grundsætning der ikke kan og aldrig vil kunne bevises.* Heller ikke Herrens opstandelse er et *objektivt* bevis, der er tvingende for alle andre. Seet ut fra den eksakte tænknings synspunkt er antagelsen av dette aksiom uberettiget. *Den* kjender kun livsaabenbaring i forbindelse med en bestemt materiel konstitution (cellen) og kan ved bestemte definitioner avgjøre naar livet forsvinder fra denne legemlige iklædning. — Mellem denne tænkning og vor indre hang bestaar der en intens spænding. Denne spænding løses for *os* derved at vi antar at individuelt liv ogsaa kan leves uten sammenhæng med materiel konstitution (i almindelig forstand av «materie;» Herrens «opstandelseslegeme» var ikke materie i almindelig forstand). At denne antagelse indeslutter et moment av «hasard» set fra den nøgterne tænknings standpunkt kan ikke benægtes. Herom kan jeg personlig kun uttale, at jeg sætter mit livs hele direktion ind paa en hasardiøs forestilling, fordi livet, om den skulde vise sig at slaa feil, intet vilde være værd. Denne ene hasardiøse forestilling er det eneste som lægger værd over alt det andet.

Der er et spørsmaal, som her paatrænger sig: Paa hvilket stadium av utviklingen faar individet denne selvstændighet i forhold til arten? De færreste tror vel, at en kjær hund skal møtes igjen med os efter døden, skjønt den tanke kanske kunde falde nogen ind. Det kunde tænkes, at alt levende, der har været omfattet av personlig kjærlighet, gjennem kjærligheten ogsaa har faat noget av uendeligheten over sig. Men ingen tror vel at de lavere livsformers uendelige mangfold, f. eks. bakterierne skal leve et evigt liv. Hvor er saa grænsen? Er der en linje eller en forvisket flade? Ingen kan besvare det, end ikke i anelse. Kun en ting synes mig sikkert: Ingen skal forurettes, enhver skal faa livets fylde *efter sit behov*. Ingen levende skabning skal kunne træde frem for sin skaber med den anklage: Du gav mig livets trang, men ikke trangens tilfredsstillelse.

Antager vi nu som kristne forutsætningen om det menneskelige individs uendelige vedbliven, da indeslutter denne an-

tagelse en ændring i menneskets forhold i evolutionær henseende. Mens nemlig paa de lavere stadier det evolutionære maals opnaaelse er *artens* opgave, og de *enkelte individer* herunder kun er de optrædende og atter forsvindende led i en række, maa hos mennesket *hvert enkelt individ* gjennemløpe utviklingen helt frem til maalet. Hermed er selvfølgelig ikke sagt, at hvert enkelt individ fuldender denne utvikling i sin jordiske tilværelse. Heller ikke, at det enkelte individ i utviklingen optræder uavhængig av slægten som helhet. Slægten er meget mere *en reel helhet*, hvor de enkelte individer er avhængig av hinanden i enhver henseende. Og denne helhet bestaar til enhver tid av de levende mennesker og av de bortgangne døde. Mellem dem alle, de levende og de døde, bestaar den intimeste sammenhæng i opnaaede maal, i evner og i kræfter og i den indre sammenhæng i kjærlighet. Slægten er en levende realitet, der som helhet kjæmper sig frem mot det av Gud satte maal — Gudserkjendelsen og Gudskjærligheten. Og den maa naa dette maal gjennem en utvikling ut fra sine egne livsmuligheter beriket ved korrespondencen med Gud. Det kan ikke noksom fastholdes, at det *gjensidige* er betingelsen for frelsens fuldbringelse. Det, som kommer fra Gud er ganske vist en nødvendighet, men det som kommer fra menneskene er likesaa nødvendig. Kun under denne forutsætning er Jesu Kristi frelsergjerning en realitet og ikke en demonstration

Forskjellen i evolutionens forløp hos de lavere livsvæsener og hos det høieste, mennesket, er saaledes denne, at det enkelte menneskelige individ faar delagtighet i det endelige resultat av den hele slægts utvikling. Dette følger direkte av individets persistens ut over den fænomenale tilværelse. Men det opnaar selvfølgelig først dette resultat, naar det foreligger som en vinding av slægtens endelige og totale arbeide. Med andre ord den sum av slægtens individer, der ligger forut for Jesus Kristus, naar først sit maal, naar Jesus Kristus som slægtens yderste evolutionære spids har kjæmpet sig frem til det.

Forstaaelsen av slægtssammenhængen som en realitet, ikke blot som et begrep, forekommer mig at være av avgjørende betydning for indsigten i frelsens forløp. — Denne slægts-

sammenhæng er nu delvis forut bestemt gjennem en række av faktorer (arvelighet, tradition o. l.). Den betinges imidlertid ogsaa ved et moment av personlig art, og dette moment er i egenskap av personlig netop ikke forut bestemt. Dette moment er *kjærligheten*. Det daglige liv viser os til evidens, at mennesket *kan* bryte ut av sin individuelle slægtssammenhæng, derved at det opgir slægtskjærligheten. Her staar vi ved Herrens personlige og frivillige indsats i slægtens frelse. Han har kunnet frelse den, fordi han har evolutionert sig til maalet — fuld enhet og korrespondance med Gud, *uten at bryte kjærlighetsbaandet til slægten, uten at benytte sig av sin individuelle ret til at træde ut av slægtssammenhængen*. Selv ikke i det øieblik, da denne slægt under hans kors vrængede al sin ondskap ut mot ham.

Saa er da slægtens eneste *frelseshaab* og *frelsesmulighet* dette, at Jesus Kristus er gaat ind til Gud under den mest utvetydige tilkjendegivelse av, at han vedkjender sig kjærlighetens samfølelse med denne slægt, selv saaledes som den aapenbarede sig i sit hæsligste øieblik. Og dens *frelsesvishet* ligger deri, at Gud, Faderen, gjennem Herrens opstandelse fra de døde vedkjendte sig Jesus Kristus som sin søn med denne slægtsfølelse for sine medmennesker i sit hjerte.

Inden vi gaar over til en sammenhængende fremstilling av Kristi frelsergjernings enkelte momenter er der endnu et begrep, som maa ofres en speciel omtale. Dette begrep er *det onde* og det dermed sammenhængende: *straffen*.

Livets utvikling mod sit høie maal foregaar ikke i like linje. Det avbøies ved *hindringer*. Disse hindringer kan overvindes paa forskjellig vis, enten ved tilværelsesformernes tilpasning efter forholdene eller ved deres undergang i kampen for tilværelsen til fordel for mere hensigtsmæssige livsformer. Hvad der nu paa de lavere livsstadier er det *uhensigtsmæssige* blir paa det høieste livsstadium hos mennesket under visse forhold til *det onde*.

Det blir det onde, fordi det er en mere eller mindre *bevidst* motstand mot *Guds skabervilje* og derfor er forbundet med ansvar, og det faar en grad av ondskap, der er avhængig av den styrke, hvormed motsætning mellem Guds almenvilje og menneskets enkeltvilje føles uten at respekteres. Det paafølges der-

for ogsaa av en fra det guddommelige væsen utgaaende reaktion, der av den religiøse og umiddelbare virkelighetsbevidsthet betegnes som *straf*. Med hensyn paa sin indre mekanik er denne guddommelige reaktion en *konsekvens*, der med nødvendighet følger av synden som det uhensigtsmæssige og bestaar i hindringen av den individuelle evolutions fuldbyrdelse. Men fordi evolutionens maal hos mennesket er det evige liv blir konsekvensen, straffens indhold av uendelig vidtrækkende betydning. Hertil kommer endnu en omstændighet: det er sandsynlig at enhver hindring for det evolutionære maals opnaaelse hos Gud virker en bevægelse, der er svarende til menneskelig *uvilje*. Det er denne bevægelse, der i det umiddelbare religiøse sprog betegnes som *Guds vrede*, naar den er rettet mot mennesket. Og heri ligger det moment, som gir det ondes konsekvens sin yderste tilspidsning: mennesket kan som aandsvæsen, der har mere eller mindre bevidst korrespondanse med Gud fornemme Guds uvilje som vrede.

Det er en forfærdelig likevægt mellem maal og fortabelse, som aapner sig for vort blik. Paa den ene side Guds kjærlighet lysende ut over det evige livs fylde, paa den anden side hans vrede skuende ut over dødens selvforskyldte tomhet. Kun ét menneske har fuldt ut seet disse vægtskaales forfærdelige balance med den hele slægts skjæbne i den ene eller i den anden. Og der synes at ha været et øieblik, da den sank mot fortabelsen og hans røst skrek ut i mørket: «min Gud, min Gud, hvorfor har Du forladt mig!» Men saa gled den op igjen; sin uendelige, evige kjærlighet til sine brødre kastede han i den yderste selvhengivelse, med det svindende livs sidste kraft paa livets vegtskaal. Og den steg for altid. Det ondes magt var brudt.

Det ondes væsen ligger efter det ovenstaaende deri, at det danner en hindring for det evolutionære maals opnaaelse. Jeg vil kun her antyde, at *opfatningen av det onde, som et evolutionært produkt av det uhensigtsmæssige* aapner nye veie for tankerne om det gamle problem: Hvorfra er det onde? veie, som jeg her ikke kan følge videre.

Af betydning er det derimot at klargjøre sig indholdet av begrepet straf, fordi dette begrep paa en avgjørende maate har spillet ind i frelsesteorien.

Vi har set, at straffen først og fremst er en konsekvens og at denne konsekvens er ledsaget av en bedrøvelse og en motvilje i Guds væsen, fremkaldt ved det onde. Spørger vi os nu om grunden til den indre organiske sammenhæng som ved Guds vilje og verdensorden er etablert mellem det onde og dets konsekvens, mellem synden og dens straf, da er det for det første klart, at grunden hos Gud ikke ligger i hævnfølelse eller trang til at øve gjengjæld. Heller ikke ligger den i en vis abstrakt juridisk retfærdighetsfølelse ut fra sætningen: Fiat justitia, pereat mundus. Den aapenbarelse av Guds væsen, som Jesus Kristus har git, taler bestemt mot en saadan tanke, selv om den ikke paa forhaand var saa usandsynlig. Grunden maa søkes paa et punkt, som falder indenfor hovedbestemmelsen ved Guds væsen, bestemmelsen av dette væsen som kjærlighet. Paa et saadant punkt finder man den ogsaa, naar man opfatter straffen som et korrektiv, der sikrer det godes overvægt. Det onde føres saa at si ved en indre automatik til sin egen tilintetgjørelse. Hindringen for det godes vækst ødelægger sig selv.

Syndens straf er saaledes sammensat av 2 komponenter; nemlig for det første av den med nødvendighet indtrædende konsekvens av alt ondt, at det hindrer maalets opnaaelse og for det andet av Guds vrede og bedrøvelse, som ledsager denne konsekvenses opstaaen. Det kan derfor ikke siges, at Jesu Kristus led *syndens straf* i vort sted. Ganske vist rammedes han av konsekvensen, og de nødvendige konsekvenser av vor ondskap, men herunder var han omstraalet av Guds velbehag og naaede sit maals fuldendelse. Begge de momenter, der gjør det ondes konsekvens til *straf* manglede saaledes.

Det forekommer mig at være av den største betydning at fastholde denne distinktion. Ti kun derigjennem kan man komme bort fra den umulige tanke om *en stedfortrædende straflidelse*. At den opfatning av Gud, som herigjennem kommer tilorde, maa være feilagtig forekommer mig at maatte være indlysende for alle mennesker, der tænker med klar virkelighetsbevidsthet om Gud ut fra vor tids forutsætninger.

Herrens lidelse og død er selvfølgelig intet Gud velbehageligt sonoffer i den forstand, at Gud i en eller anden

abstrakt retfærdighetsfølelse maatte se syndens straf eksekvert — selv om det var paa en uskyldig stedfortræder. Men denne utgang paa Herrens liv er vel *en konsekvens* av slægtens ondskap. Fordi denne ondskap var saa over al maate stor, derfor reagerte den saa grusomt mot den hellige, derfor var Herrens sidste strid saa vaandefuld. Derfor kan det fuldt vel siges, at «han bar vore synder og tog vor plage paa sig.» — Herrens lidelse og død er selvfølgelig i og for sig netop en økning av slægtens paa forhaand fuldstore brøde. Men det frelsende, og sonende om man vil, er dette, *at han taalte ondskapens uttømmelse uten at tape sin kjærlighet* Den kjærlighet, som straaler levende og livgivende ut fra Herrens kors, adskiller dette kors fra alle andre kors og alle andre martyrier i verden. Kjærligheten og den alene.

Vi har hermed avsluttet betragtningen av en del mere detaljerte begreper, der staar i forhold til muligheterne for frelsens fuldbyrdelse. Herunder har vi gjentagne gange antydet, hvorledes vi maa tænke os besvarelsen av spørsmaalet om frelsens modus. I det følgende vil vi forsøke i sammenhæng at fremstille denne modus.

Vender vi nu først blikket mot den slægt, som skal frelses, finder vi dens frelsestrang først og fremst uttrykt i en følelse, som mere eller mindre bevidst fylder ethvert menneskes bryst: *trangen til det evige liv.*

Trangen til evigt liv i personlig individualitet er efter min opfatning den primære ytringsform for det religiøse liv. Den vaagner til bevidsthet i samme øieblik mennesket har faat virkelighetsbevidsthet om døden. Og mellem erfaringen om dødens jernhaarde vishet og den personlige trang til et evigt liv bestaar der en lidelsesfuld spænding. Hele slægtens livshistorie er et billede av denne spænding: Med forfærdelig gru fornemmer vi selv dødsskrikene omkring os og fra indskrifterne paa Ægyptens pyramider og de asyriske stentavler lyder endnu de hensvindende klagesuk fra dem, som for aartusinder siden gik i døden. Det er i sandhet billedet av en slægt, der har forløsning behov.

Men denne spænding har ingensinde naaet den høide som nu. Den naturvidenskabelige tænkning er tillike en material-

istisk tænkning. Livet er for den et produkt av en bestemt materiel konstitution og ophører ved bestemte ændringer i denne; en fortsat individuel eksistens utover de ved det materielle givne grænser ligger uendelig langt borte fra dens baner. Aldrig har vanskeligheten ved at tro det evige liv været saa stor som nu, iallefald for mennesker hvem den naturvidenskabelige anskuelsesmaate er gaat i kjøt og blod.

Spændingen indskrænker sig imidlertid ikke til uvisheten om det evige livs virkelighet. Den naar sit høidepunkt i den umiddelbare fornemmelse av, at det evige liv, om det findes, betinger et avgjørende møte med den Gud, hvis væsen man kun aner i frygt og bæven. Over livet ruger derfor døden som den grænseløse ulykke, der kun aapner utsyn enten til tilintetgjørelsen eller til ængstelsen.

Denne ulykkelige tilstand beror nu netop derpaa, at vi i evolutionen har naaet det standpunkt, der karakteriseres ved individets uopløselighet; men samtidig ikke har naaet det maal, der alene kan gjøre vor vinding til en lykke: *Det at erkjende Guds væsen.*

At bringe slægten som helhet frem til dette maal var den opgave Herren skulde løse. Forsaavidt synes det mig at man maa gi ret til den moderne tænkning, der ser Jesu opgave i at vise os Faderen. Men dette at *erkjende* Gud som Faderen, Guds væsen som kjærlighet, det naas ikke ad den almindelige erkjendelses vei. Det er ikke nok, at Jesus Kristus gjennem lære og liv *demonstrerer* os Gud som Faderen. Ti en saadan demonstration virker ikke overbevisende. For en nøgtern og objektiv tænkning er Guds Faderaabenbaring i livets tilsyneladende jernhaarde kausalitetsrække en meget problematisk forestilling. Den omhandlede erkjendelse av Gud som kjærlighet er en *oplevelse* og som enhver kjærligheds oplevelse forutsætter den gjensidighet i kjærlighet. Derfor maatte Jesus Kristus vække kjærligheten *til* Gud i menneskenes hjerter og derved gir den den subjektive betingelse, der er et sine qua non for at fornemme kjærligheten *fra* Gud.

Løsningen av denne opgave danner indholdet av hele den mot os vendte side av Jesu væsen og liv indtil maalet er naadd ved dagens ende. For at forstaas maa den ses ut fra

2 forskjellige synspunkter, der begge gir den sit præg. Det ene av disse synspunkter er slægtens *ufuldkommenhet*, det andet er dens *ondskap*.

Den slægt Herren skulde fuldende var *ufuldkommen*. Denne ufuldkommenhet er i utviklingen et normalt forhold, der ikke med nødvendighet indebærer noget av det onde i sig. Selv om slægten hadde været uberørt av det onde, vilde den hat behov for en fuldender, der førte den frem til fuldkommenhetens maal. Og indenfor den onde slægt er der visselig ogsaa momenter av uforskyldt ufuldkommenhet, der maa avhjælpes.

Det er kun ved en abstraktion at man i Jesu liv kan utsondre en side, der omfatter løsningen av spørsmaalet om det ufuldkomnes fuldendelse. Ti som det ufuldkomne og det onde i slægten er sammenblandet og infiltret i hinanden, saaledes er ogsaa de tilsvarende reaktioner i Jesu liv det. For den middelbare reflekterende anskuelse er imidlertid denne abstraktion nødvendig, for at opnaa større klarhet.

Det er ved at *fuldende sin personlige utvikling*, der ender i den fulde delagtighet i Guds væsens fylde («sædet ved Faderens høire haand»), at Jesus fuldfører denne side av sin opgave. Hvad han under denne fremtrængen tilkjæmper sig selv, er som jeg tidligere har søgt at paavise, under visse betingelser ogsaa et slægtseie.

Jesu Kristi delagtighet i Guds væsens fylde var nu ganske vist allerede under hans jordiske tilværelse saa dyp og inderlig, som det av ham selv betegnes i Johs. 14, 16: «Jeg er i Faderen og Faderen er i mig.» At der dog i Jesu liv har været utvikling og fuldendelse fremgaar av mange bemerkninger baade fra de hellige forfatteres side (f eks. Lukas 2, 52, Hebr. 5, 8 o. fl.) og fra Herren selv. Navnlig fortjener utsagnet i Johs. 14, 28 at bemerkes: «Dersom I elskede mig, da glædede I Eder over at jeg gaar til Faderen; ti Faderen er større end jeg.» Det fremgaar herav, at det *for Herren selv* er en personlig vinding gjennem døden at indgaa til Faderen («dersom I elskede mig»), og at denne vinding ligger deri, at han gaar ind til og kommer nærmere til den, som er større end ham.

Der er ved denne hans indgaaen til Faderen én vinding,

som er av avgjørende betydning for fuldbyrdelsen av hans opgave som slægtens frelser. Denne vinding bestaar i hans delagtighet i Guds væsens *universalitet*. Kun herigjennem kan han — hævet ut over rummets og tidens grænser, — naa frem med sin frelsende virkning og indflydelse til alle slægtens individer. Jeg kan ikke frigjøre mig for den tanke, at Jesus selv har tænkt herpaa i ytringen Johs. 12, 32: «Naar jeg blir ophøiet fra jorden vil jeg drage alle til mig», og at evangelistens tolkning av denne ytring som gjældende ophøielsen paa korset staar for hans egen regning. Ogsaa jødernes svar v. 34 synes mig at tale for at de har opfattet hans ord i den enkleste betydning: naar jeg ved døden ophøies, fjernes fra jorden, Endnu merkeligere er ytringen Johs. 16, 7. «Det er til gavn for Eder, at jeg gaar bort; ti gaar jeg ikke bort kommer talsmanden ikke til Eder; men gaar jeg bort, da skal jeg sende ham til Eder.» Her er den hellige aands virksomhet seet som avhængig av Jesu indgaaen til Gud og som en direkte følge av denne indgaaen. Men den hellige aand staar for min opfatning som den frelsende funktion der utgaar fra Herrens væsen efter at det er blit delagtig i Guds væsens universalitet. Den hellige aand er med andre ord Jesu Kristi aapenbarelsesform for de i tiden og rummet levende mennesker efter at han selv er traadt utenfor tiden og rummet (cfr. Johs. 16, 14. Han skal tage av mit og forkynde Eder). Denne aapenbarelsesform er imidlertid avhængig av Jesu indgaaen til Faderen og fulde enhet med ham. Derfor kan det siges, at den hellige aand utgaar fra dem begge.

Den slægt som skulde fuldendes ved at naa frem til Gud som sin Fader, den var imidlertid ikke blot ufuldkommen, den var *ond*. I dens inderste væsen bodde der et motsætningsforhold til Gud; og jo mere Guds væsen og gudslivets vilkaar blev den klar, des skarpere traadte dette motsætningsforhold frem. Derfor blev Jesu livs kjærlighetsindhold, Faderen og slægten, oprindelsen til hans uendelige lidelse. Ti deres forening under den samme personlighets kjærlighet stødte paa den forfærdelige motsætning, som laa i den enes ondskap. Hvad Jesus Kristus herunder har lidt, det aner den, som har følt noget av kjærlighetens smerte, smerten ved

at elske et vanartet barn, eller ved at føle hadet og uviljen gro mellem dem, der er omfattet av ens kjærlighet.

Fordi slægten var ond, derfor maatte den fuldendes gjennem *frelsen*. Men frelsens forutsætning er *forsoningens* dype mysterium, der netop er indesluttet i dette, at de 2 hinanden motsatte personligheter, mennesket og Gud, er indesluttet i den ene Jesu Kristi kjærlighet. At forsoningen blev fuldbragt er *virkningen* av denne Kristi kjærlighet. Hvad der er foregaat i dens uendelige dyp vil altid vedbli at være mysteriet, der kun kan møtes i tilbedelse og kun kan erkjendes i billeder og paralleler fra vort eget skrøpelige liv i kjærlighet.

Forsoning av 2 i motsætningsforhold til hinanden staaende individer er en indflydelse paa begge parters personlighet, saaledes at kjærlighets- og tillidsforholdet dem imellem gjenoprettes. En forsoning kan derfor ikke opnaaes ved nogen ytre handling, der ikke har nogen saadan indflydelse paa personligheternes tillids- og kjærlighetsliv. *Retfærdighetens fuldbringelse har saaledes ingen forsonende karakter.* En mand der har forbrudt sig mot samfundets love er ikke forsonet med dette samfund, naar han har utstaaet sin straf. Først naar den gjensidige tillid mellem ham og samfundet paa en ukunstlet maate atter er indtraadt, først da har forsoningen fundet sted.

Ogsaa forsoningen mellem Gud og menneskene skyldes en saadan indflydelse paa dem begge fra Jesu Kristi side i den hensigt at fremkalde gjensidig tillid og kjærlighet.

Det er selvfølgelig overmaade vanskelig endog at antyde den indflydelse Jesus Kristus i forsoningens øiemed har utøvet paa Guds væsen. Den kirkelige tænknings forsøk paa at klargjøre dette spørsmaal har, visselig ikke uten grund, ledet til den kritiske bemerkning fra anderledes tænkendes side, at kirken antropomorfiserte Guds væsen. Paa den ene side bør man vistnok ta sig denne kritik til sinde og la den korrigere mulige feil i den teologiske anskuelse. Paa den anden side maa det imidlertid fastholdes, at Herren selv kun har kunnet anskueliggjøre Faderen gjennem antropomorfismen, ja at han selv endog er den levende antropomorfisme av Gud (Johs.

14, 9), Guds herlighets avglans og Guds væsens avbillede (Hebr. 1, 31). Selv for et almindeligt menneskeligt skjøn synes det at være et stort spørsmaal, om ikke den hellige skrifts og den barnslige tros antropomorfistiske gudsforestillinger er mere adæquat med virkeligheten end den graa «væren» som filosofien har tegnet som hans billede.

Netop her hvor vi skal forsøke at klargjøre arten av Jesu Kristi indflydelse paa *Guds væsen* i forsonende retning, netop her gjælder det at fastholde, at vor forklaring maa falde naturlig sammen med dette væsens indhold, saaledes som vi kjender det baade fra dets aapenbarelse i Kristus og i den sansbare verden. Dette indhold er paa den ene side alt hvad der gaar ind under Guds faderfølelse overfor slægten og paa den anden side bestemmelser av Gud, som den der opnaar sit maal gjennem utvikling. Saavel tanken om Jesu død som sonende ofterdød, som forestillingen om den stedfortrædende straflidelse staar i skarp motsætning til dette indhold. Disse tanker og forestillinger staar ogsaa i skarp motsætning til uhildede menneskers virkelighetsbevidsthet og blir derfor en hindring for menneskenes tilegnelse av kristendommen som en realitet. I sin tid er de opstillet som forsøk netop paa at gjøre den til en realitet ved at knytte Kristusaapenbarelsen til den tids Gudsforestilling. Nu er de anakronismer og farlige fordi de er *hellige anakronismer*. Gud har ikke aapenbaret nogen frelsesteori forsynet med et guddommeligt «approbatur» men vel har han aapenbaret en frelse. Gud aapenbarer i det hele ikke teorier, men livsutfoldelse, og han overlater menneskene at finde denne livsutfoldelses teori efter sin umiddelbare oplevelse av dens indhold. Derfor har hvert slægtsled den opgave at finde denne teori *paany* ut fra sin oplevelse og sin indsigt i Guds væsen. Og fordi baade oplevelsens fylde og indsigten i Guds væsen er vekslende, blir ogsaa teorierne forskjellige. Kun Jesus Kristus er i sit liv, sin død og sin tilværelse hos Gud den samme, det faste punkt i de skiftende tider.

Den moderne teologiske tænkning søker mest mulig at komme utenom nogen forsonende indflydelse paa Guds væsen fra Jesu side idet man fremhæver, at Gud som kjærlighetens personifikation altid er færdig til at forbarme sig over det

skrøpelige menneske. Dette finder sit uttryk i en ensidig anvendelse av lignelsen om den fortapte søn og Faderens forhold overfor ham Jesus har imidlertid ogsaa seet Faderen fra et andet synspunkt. Der er i Guds forhold overfor slægtens figentræ et andet moment, et: «hug det om. Hvorfor skal det til ingen nytte opta jorden?» (Lukas 13, 9). Der er med andre ord en mulighet for at slægtens liv var blevet et mislykket liv endende i tilintetgjørelse eller det som værre er.

Disse 2 sider av Guds væsen, hans faderkjærlighet til slægten og hans «hug det om», de staar selvfølgelig ikke i strid med hinanden. Gud hugger ikke livet ned, saalænge det endnu har i sig muligheter for at bære frugt. Man kan ikke tænke sig Jesu forsonende indflydelse paa Gud saaledes, at han (Gud) egentlig i sin vrede var mest tilbøielig til at slaa slægten ned men bevæget ved Kristi forbøn ombestemte sig. Ser man det saaledes, da blir i grunden Kristi kjærlighet til slægten og hans indsigt i dens muligheter større end Guds.

Der forekommer mig at være 2 synspunkter, hvorunder man kan ane indholdet av Jesu indvirken paa Gud i forsoningens øiemed.

Det ene av disse er det velbehag, den tilfredsstillelse som fremkaldes hos Gud ved at se sin skabervilje fuldendt i Kristus. Skabningens formaal staar realiseret for hans øie. Ganske vist skyldes dette resultat hans egen indsats i slægten engang i livets morgen, siden ved de mange anledninger og sidst ved Jesu individuelle tilblivelse. Men der staar dog i denne Jesus Kristus en personifikation av slægtens utnyttelse av indsatsen selv om det er skeet i skrøpelighet. Abrahams, Isaks og Jakobs lydighet og gudsfrygt har sin del i denne slægtens frugt, som nu er fuldkommet. Og Jesus Kristus selv har som individ utnyttet helt og fuldt hvad han fik som individ, og er gaat helt frem til Gud. I dette forhold ligger, synes mig, et moment, der maa virke forsonende. Ud fra erfaringerne fra menneskeligt aandsliv kan en saadan virkning gjenkjendes: resultatet kan formilde bedømmelsen av skrøpeligheterne under kampen for at opnaa det.

Det er mig bekjendt at avdøde dr. Horn har anvendt en beslægtet tankerække for at forklare forsoningen. Han an-

vender herunder andre uttryk væsentlig fordi han knytter sin tænkning til de begivenheter der er tegnet i 1ste Moseb. 1 og 2 men hans ledende idé er saavidt jeg forstaar den samme.

Det andet synspunkt er betydningen av *Jesu forbøn. Kjærlighetens forbøn for slægten* er den fra Herren utgaaende indvirken paa Guds væsen i forsonende øiemed. «Fader forlad dem; ti de ved ikke hvad de gjør!» «Lad det staa endnu dette aar!» Forsoningens mysterium, forsaavidt den omfatter indvirkningen paa Guds væsen, er et led av bønnens hele mysterium, kun særpræget ved den uendelige kjærlighetskraft som ligger bak den.

Forsoningens vanskelighet (forsaavidt den omfatter indvirkningen paa Guds væsen) blir derfor den samme som bønnens vanskelighet. Denne: at forklare, hvorfor Gud, som dog er der med kjærlighetens trang til at hjælpe og gi, hvorfor han har menneskets bøn behov.

Kan ikke svaret herpaa ogsaa søkes indenfor kjærlighetslivets love? Er ikke et vist moment av gjenkjærlighet nødvendig for at kunne motta kjærlighets aabenbarelse? Kan ikke et menneske hige og længes efter at faa vise sin kjærlighet og ikke kunne komme til, netop fordi denne gjenkjærlighet mangler? Saa kan det ogsaa i Guds kjærlighetsliv være en nødvendighet at finde et tilknytningspunkt i et vaagent kjærlighetsliv i slægten. Han fandt den i Jesus Kristus som var en del av slægtens levende sammenhæng. Jesu Kristi forbøn var slægtens egen bøn for sig selv, naar den kom til besindelse av sin ondskap. «Fader forlat os!» vilde det trængt sig frem fra alle disse hjerter under korset om de hadde fornummet den sande virkelighet. «Fader, forlad dem!» bad han som alene saa den. I kjærlighet til dem utløste han av deres væsen dets dypeste behov, der laa bundet av ondskap og ubevidst hos dem, i kjærlighet og tillid til Gud bar han paa deres vegne baade behovet og den lille mulighet for gjenkjærlighet, der laa skjult i dem, frem for Guds ansigt. Og Gud hørte gjennem ham slægtens ubevidste bøn, den bøn den maatte ha bedet, om den hadde vidst, hvorledes dens tilstand var.

Vi har forsøkt at antyde indholdet av forsoningens ene side, Jesu Kristi indvirkning paa Gud. Vi vender os mot den anden: hans indflydelse paa menneskene.

Herren ser det som den avgjørende betingelse for gjenoprettelsen av kjærlighetens og tillidens forhold mellem Gud og menneskene, at menneskerne fik *syndernes forladelse*, og at de dernæst forlot syndens veie og vandret mot fuldkommenhetens maal. At la syndernes forladelse hvile over menneskenes liv var derfor hovedopgaven ved hans virksomhet.

Herved er imidlertid at bemerke, at syndernes forladelse ikke er en slags objektiv værdi, som han forhvervet menneskene ved sin død. Gjennem hele sit liv hadde Menneskens søn magt til at forlate synden paa jorden. Og han hadde denne magt ikke ut fra en antecipation av sin død, men fordi han med guddommeligt klarsyn saa, om et menneske hadde vilkaaret for at motta syndernes forladelse og derfor med guddommelig autoritet ogsaa tilsa menneskene den. En ganske anden sak er det, at ogsaa den handling av ham at han utgjød sit blod for mange (Math. 26, 28) tjente hans livs store formaal: at forhverve menneskene syndernes forladelse. Kun maa denne handling ikke opfattes isolert og sees som et slags retsgrundlag for syndernes forladelse. Jesu selvhengivelse i døden danner kun fuldendelsen av hele hans øvrige selvhengivelse i sit jordiske liv. Seet i sammenhæng med denne totale selvhengivelse har hans død følgende betydning:

1) den var for Herrens eget vedkommende uttrykket for hans lydighet og trofasthet indtil enden mot Gud og mot sin opgave («Det er fuldbragt»).

2) den var den maximale aapenbarelse av hans kjærlighet overfor menneskene og overfor Gud (Johs. 15, 13: «Ingen har større kjærlighet end denne, at han sætter livet til for sine venner»).

3) den var en realaapenbarelse av det ondes væsen og magt. Den som vil sætte sig ind i det sindelag, der laa til grund for aktionen mot Jesus, vil indse, at han blev dræbt fordi han var den hellige. Hadet mot det hellige, det er det ondes væsen, og hvert syndigt menneske kjender dette hat i sit bryst.

4) den var en utvetydig tilkjendegivelse av, at Jesus

Kristus, trods al denne slægts hæslige ondskap, omfattede den i frelsende og forbedende kjærlighet («Fader! forlad dem; de ved ikke hvad de gjør!») Enhver, som har kjendt sin synd som en synd mot Kristi kjærlighet, vil hente syndernes forladelse ut fra denne tilkjendegivelse fra Herrens kors.

Vender vi tilbake til vor overveielse av syndernes forladelse saa bestaar denne deri, at Gud lader sit velbehag og sin naade hvile over synderen trods den synd, han har begaat. Dette er fra Guds side kun mulig, naar synderen i anger og erkjendelse av det ondes væsen har vendt sig fra synden og har det inderlige ønske at vandre de veie, der fører mot fuldkommenheten og Gud. Først under disse omstændigheter har ogsaa synderen behov for Guds tilgivelse.

At gi menneskene syndernes forladelse er derfor sammensat av 2 momenter: 1) at gi dem realaapenbaringen av det ondes væsen som en krænkelse av Guds kjærlighet og 2) at gi dem forvisningen om at Gud trods synden dog elsker mennesket, naar det vender sig fra det onde.

Som jeg har søkt at vise, er Jesu hele liv og død en aabenbarelse av disse momenter og gjennem sin hellige aand fortsætter han til dagenes ende denne aapenbarelse for alle mennesker.

Først naar menneskene hadde faat forvisningen om syndernes forladelse og et forsonet forhold til Gud, først da kunde Herren begynde paa den del av sin gjerning, der er behandlet før, og som bestaar i at føre dem frem til den samme utviklings maal, som han hadde naadd i kjærlighetens liv med Gud. Fremover paa denne vei drives vi av Kristi kjærlighet, der opmuntrer og tilskynder os, gir os varme og liv og aabenbarer Gud for os.

Vender vi saa blikket tilbake og søker at gjenkalde os summen av hvad vi har overveiet, saa er summen denne:

Jesu hele tilværelse her og hisset til dagenes ende er en fuldbyrdelse av hans opgave at frelse slægten.

Men indenfor hele Jesu Kristi frelsende tilværelse har hans lidelse og død betydning som det avgjørende moment. Det var menneskeslægtens skjæbne, som blev avgjort hin

Langfredag paa Golgatha høi, da det ene menneske kjæmpet sig helt frem til Gud uten at avbryte kjærlighetens forbindelse med sine brødre. Hvad det vil si ved kun den ene, som med uendelig kjærlighet og guddommelig intuition saa hele slægtens kjæde, forældre knyttet til børn, børn til forældre, mand til hustru, ven til ven, fremover og bakover, saa deres nødvendige fællesskap i ondt og godt, i salighet og fortabelse og saa det alt avhænge av sig. Frem til Gud maatte én for at faa fotfæste i evigheten og drage de andre ind. Frem kunde kun én komme, Han den hellige! Men han den hellige var knyttet til denne slægt ved kjærlighetens baand. Han kunde ikke komme alene. Og han sled sig frem med dem i dødens vaande, han trygled og bad for dem, at dog Gud ikke vilde se til deres ondskap. Men ondskapen bare steg, den omsvævet ham, tilhyllede Gud for ham. Saaledes var han ét med denne slægt, at han, den hellige, følte at Gud forlot ham for denne slægts skyld, til hvilken han hørte. Men selv i dette øieblik brød han ikke ut, men stred for dem, som for sig. — Da var kjærligheten fuldkommet paa jorden. Menneskets kjærlighet hadde i fuldkommenhet naaet saa nær til Guds, at funken slog igjennem og den vekselvirkning mellem himmel og jord var aapnet, som er det evige livs fylde.

Saa bøiet Jesus Kristus sit hoved og overgav efter menneskelivets vilkaar sin aand til Gud. Og Gud gav ham den igjen i fuld selvstændig individualitet utløst av alle materiens baand. Ti Guds længsel var tilfredsstillet, den længsel efter fuldendelse, hvormed han hadde skuet ned paa skabningen like fra tidernes morgen. Længselen efter i fuld umiddelbarhet at kunne møte denne slægt som hadde aand av hans aand.

Denne slægt hadde nu faat, hvad der var fornødent for dens frelse. En av dens egne var naadd helt frem. Han staar der nu med forbindelse til begge sider og med den evige kjærlighet til begge sider og vil drage alle til sig og gi alle det evige livs fylde i Gud, som han ser og aabenbarer.

Ad *tankens* middelbare veie har vi forsøkt at fremstille, hvorledes den Gud som har frelst os gjennem Jesus Kristus er den samme Gud som lever og regjerer i al naturen.

Men hvad et syndigt menneske *føler* ut fra sin sjæls nød synes mig at være dette:

Jeg staar foran den almægtige Gud, ham som jeg kun kjender gjennem de ubøielige love, gjennem klodernes evige susen i rummet, som den uendelig fjerne og utilnærmelige, av hvem jeg dog i alt er avhængig. Jeg føler hans hellige krav i mit indre og føler al min elendighet, den individuelt betingede og den slægtsbetingede, og jeg ved, at jeg maa ind foran ham. Da ser jeg Menneskens søn og føler hans milde blik og hører hans røst: «Jeg er et menneske som du, og jeg kjender ham for hvem du skjælver. Jeg elsker dig, og han elsker dem, jeg elsker. Læg din haand i min og jeg vil lede dig gjennem livet og gjennem døden og ind for hans ansigt. Og naar du faar se det, skal du erfare, at den kjærlighet, som har lyst ut av mine øine, den var et gjenskin av den store faderkjærlighet fra ham.»

Saaledes blir der ogsaa for min opfatning én Gud og én mellemmand mellem Gud og menneskene, det menneske Jesus Kristus. Og i det menneske Jesu Kristi haand maa vi alle lægge vor sak, i livet, i døden og i evigheten.

BLINDEBUK-TEOLOGER?

Jeg er en enfoldig mand. Men jeg er ikke efter hr. Günthers artikel sikrere end for paa, at Jesus har levet. Heller ikke usikrere. Alle de problemslyngninger som han foretar, og alle de løsninger han gir, forekommer mig at være dialektisk lek. De herrer teologer turnerer i fuldeste rustning oppe i et plan, som jeg ikke lever paa, de ser fiender, slaar slag og vinder seire — uten at jeg hos mig selv fornemmer virkningerne av alt dette opbud av kraft. De ter sig for mig som blindebuksøkeren i selskapet: vi andre som ser, kan ikke fatte at han kan famle slik for at finde det nærmeste. Han blir latterlig høitidelig!

Nu er der den fristelse hos mig til tvil paa mit ræsonnement, at det jo godt kunde hænde at teologerne ser de *egentlige* vanskeligheter og at det er mig som er den blinde. Dette bør jeg holde mig for bevisstheten for ikke at bli hovmodig paa teologernes bekostning. Men jeg kan ikke derfor la være at komme med mine betragtninger.

Det er om at gjøre at finde en fast grund for troen. Paven har vi mistet, og bibelen tar de ogsaa fra os. Fienderne, psykologerne, roper at hele troen er fantasiprodukter, drømmer, ønskemaal. Bousset svarer dem, at religionen beror paa evige fornuftssandheter. Professor Herrmann puffer imidlertid Bousset til siden og siger, at disse fornuftsandheters sandhet godt kan tænkes at bero bare paa illusioner hos os. Altsaa er vi like ilde farne.

Dette har Herrmann ret i. Det slog mig, da han sa det. Og da han desuten med det samme lovet mig, at jeg skulde finde Gud i den samme virkelighet, som jeg selv er omgit av, forlot jeg straks Bousset og fulgte Herrmann. Jeg vilde gjerne bli kvit illusionerne.

Han førte mig da til mit indre liv. Han aapnet mit øie for personligheterne i historien, for personligheternes indre liv.

Han bad mig betænke om jeg ikke her stod overfor en virkelighet, som jeg ikke behøvet at tvile paa.

Dette slog mig atter. Hvor mange ganger har jeg ikke læst memoirer og brever og er blit forundret over det *virkelige* liv, som fra de døde personer vandret over til mig. Under læsningen — mest av brever — har den fremmede personlighet og jeg *møtt hverandre*, ingen ting har i den stund været virkeligere end den mands liv, hvis indre møtte mig selv og levet sammen med mig.

Men ser ikke professor Herrmann den psykologiske tvilskile, som kan skytes ind i dette ræsonnement? Han siger, at en slik virkning kunde Jesus ikke øvet paa mig, hvis han ikke hadde været en historisk personlighet. «Var Jesu liv en blot digtning eller et symbol, saa vilde vi føle os ophøiet over det, overlegne overfor dets uvirkelighet». Ja nb. hvis vi *visste* at det var digtning! Selve samlivet med den fremstillede personlighet siger os intet derom. Kanske kom nogen til mig og sa, at de brever, som jeg hadde læst og hvor mit sarteste liv hadde møtt en andens, de var digterverk. Ja, da blev jeg bedrøvet fordi de hadde tat min ven fra mig. Men kunde jeg engagere Herrmann til at protestere med den begrundelse, at mit indre liv var blit befrugtet, *altsaa* hadde brevskriveren været et historisk menneske?

Blindebuk-teologi — ord kan ikke hjælpe os. «Den eneste sikkerhet vi har for at Jesus-skikkelsen ikke er et fatasifoster er den virkning, som hans billede øver i os selv». Men — jeg bruker professorens egne ord —: problemet er jo her netop bare *forskjøvet*, nu lyder det like sterkt: er da ikke denne virkning i mig frugten av illusion?

Jeg forlater Herrmann igjen. Heller ikke han kjæmper i mit plan. Ogsaa han byr mig et sæte midt mellem to stoler.

Nu kunde jeg kanske bli ræd. Og mene at andet sæte end det teologerne byr mig, kan jeg ikke faa.

I en slik stund spør man sig selv: hvorfor er jeg ikke uviss? Mens teologerne holder paa med at bevise vissheten, saa staar jo jeg her — og mange! — og maa bestemme vor egen visshet for os selv.

Jeg finder da, at jeg ikke kan bevise, hvorfor jeg er viss. Man kan like saa godt forlange et bevis av mig for, at jeg

har tillid til min ven. Eller forlange beviser for et aktieselskaps kalkyler. Troen ligner dette fremtidige. Den har ingen basis. Den søker opad og fremad, ikke nedad og tilbake. Den har ingen «visshet».

Hvorfor ikke tilstaa dette rent ut?

Er dermed uvissheten proklameret? Ja, for alle som vil ha andenrangs visshet. Men for mig er vissheten nu like stor eller like liten som før. Troens visshet kan aldrig bli stabil. Den er noget levende som aldrig kan garanteres av noget dødt.

Naar nu tvilene kommer?

Ja da gaar jeg ind i mit inderste. Da besinder jeg mig paa mig selv. Da maa troen fødes paany hvert øieblik. Eller forsvinde. Noget *holdepunkt* findes der selvfølgelig ikke. Intet andet holdepunkt end livet selv. Er der liv i den grund, hvorav troen fødes, saa dør den ikke. Er *livet selv* denne grund, da er troen sikker. Ikke som ved et *bevis*. Men som ved en livsrot.

Det er den gamle katolske tankegang, som kræver bevis. Som er ræd illusioner og vil ha troen ind i virkeligheten. Vi *kan* ikke assurere os mot illusionerne Vi faar holde styrkeprøve med dem. Troen maa stadig vindes. Dens kraft ligger i kampen for at være til. Den har ingen hvile. Vil nogen kjende om læren er av Gud, saa faar han leve sig til det, hver dag.

Viggo Ihm.

LITERATUR.

Hvad tiden tænker.

Det er ikke længer *ideer* den danske litteratur arbeider med, sa Vilhelm Andersen, det er *typer* den anstrænger sig for at fremstille. — Den idéforlatte litteratur kjender vi ogsaa her i Norge, men det er rigtig — hvad en anden dansk kritiker nylig har sagt — at vi i Norge samtidig har faat adskillige ikke-skjønlitterære bøker, som heiser ideernes fane og arbeider med dem. Den som sikrer disse bøker salg sikrer ogsaa denne lødigere litteratur livsvilkaar og dermed magt, ja skaffer den *opinionsrygstød*. Det er opinion man aldrig har kunnet vække omkring det lodige, men som de erotiske type-romaner altid har magtet at tilrive sig. Man bør være klar over, at det er det kjøpende publikum, som danner opinionen.

— – Men saa kan der ogsaa forekomme bøker, hvis utgivelse er en dristighet saa stor, at man skulde tro selv forlægger og forfatter stod haabløse allerede ved starten. Jeg sigter til *Andreas Austlids* «**Ein folkelærar**», som i disse dage utkommer hos Gyldendal. Det er en bok paa 180 sider (kr. 3,00) og er endda bare første del. Hvem er folkelæreren? Det er Kristen Kold. Ingen kjender Kristen Kold! Han er den folkelærer som Grundtvig skylder folkehøiskolens realisation. Som praktisk pædagog og psykolog har han været langt større end Grundtvig. Men det er likefuldt en uhørt dristighet at utgi en bok om ham i Norge.

Den som bare *hører* om dette foretagende maa jo — som jeg — bli fuld av deltagelse med den skjæbne forfatter og forlag maa komme til at lide. Men deltagelsen blir til forfærdelse, naar man erfarer, at boken er paa *landsmaal* — og altsaa dermed praktisk talt er avstængt fra salg i Danmark, hvortil haabet alene ellers kunde staa. Og saa dertil i to bind!

Dette naar man *hører* om boken. Læser man den, veirer begeistringen al kold beregning bort. Her er levert et arbeide, som — hvis tilfældet ikke blir det alt for ugunstig — nok skal sprænge sig vei. Folkelæreren er skildret i levende billeder, utstyret med en situations anskuelighet, med dens liv og dens spænding. Og der er i hvert eneste billede en slaaende rigdom av de fineste, enkleste, likefrem henrivende menneskelige iagttagelser og lærdomme, forstaaelige for enhver, berikende for alle. Jeg har set en flok ungdommer sitte en kveld efter trættende dagvirke, halvsovende i begyndelsen, mer og mer vaaken efterhaanden og høre paa oplæsning av Austlids bok, tilsidst opspilte av intens henrykkelse og med mer! mer! paa læberne. Her er høitlæsning av aller ædleste slags til ungdomsforeninger, til lærerforeninger, til kveldsstunder med naboer og venner. En anmelder har ansvar for hvad han anbefaler til kjop, og endnu mere til høitlæsning, og netop med dette ansvar for øie uttaler jeg dette.

Hvad sproget angaar, saa er der knapt nogen som vil generes av at det er landsmaal. Det er saa levende og ægte, at uten denne sprogdragt var boken ikke halvparten saa plastisk. Her har fordomme ingen livets ret.

Der er et stort sprang fra Austlid til *Sigurd Ibsen:* «**Menneskelig kvintessens**» (Gyldendals forlag. 215 sider. Kr. 3,80). Men ogsaa Ibsens bok er en overraskelse. Under den sproglig og tankemæssig vredne titel skjuler der sig meget godt. Med egentlige forventninger blev vel denne bok ikke imøteset. Forfatteren viser sig imidlertid jevnere, menneskeligere end man kunde tænke, klarere og enkelte steder ogsaa tankeskarpere. Og med en meget behagelig — ikke paatrængende — anvendelse av en imponerende stofrigdom.

Menneskelig kvintessens, det er kvintessensen av det menneskelige, det som særpræger mennesket og skiller det fra den lavere natur. (Første stykke heter derfor: natur og menneske). Forf. vil markere menneskeværdets *rekstpunkt*, for at man saa kan indstille alle kræfter paa at livnære dette punkt. «Det som gjør mennesket til menneske, er ikke de impulser, vi deler med andre skabninger: nei, det er en særlig drivkraft, som staar over disse impulser, regulerer og modificerer

dem, omskapende og nyskapende. Hos de fleste av os er de lavere impulser (endnu) de overveiende.» — Som man ser er kvintessensen nærmest av moralsk natur Til at dyrke den vil forfatteren særlig bruke kunsten. Hans definitioner av *kunst* til dette bruk kunde imidlertid mangen gang like saa godt gjælde *religion.*

Det er nu *politikens* grund-feil, at den har dreiet sig om *magt,* simpel magt, istedetfor om, hvorledes det menneskelige skulde hegnes om og utvikles. (2det stykke: Hvorfor politiken blir tilbake). At finde dette specielt menneskelige blir et studium, og at befordre det blir menneskekunst (3die stykke). *Stor* blir alene den mand, som har utviklet det ægte menneskelige, selv om han ikke blir holdt stor av aviserne og hopen. (4de stykke: Om store mænd. Et vurderingsforsøk).

Der er saaledes en klar linje i boken. Og synspunktet har med livet at gjøre, er frugtbart for den som følger det. Men der er en tvungen askese over arbeidet, forfatteren tør ikke slippe alt menneskeanlæg løs, han er bundet av et ideal, som kunde kaldes «den objektive forskning». Og skjønt han selv siger, at der er mangt og meget i tilværelsen, som denne forskning aldrig kommer i berøring med, saa har den allikevel slik magt over ham (discipel som han er av 80- og 90-aarene), at han bøier sig for dens strenge: *se men ikke røre,* naar det gjælder alt oversanselig. Han behandler derfor sit menneskestof saa koldt som en kirurg sin patient. Han gjør bare — objektivt — auditoriet opmerksom paa, at der jo er mere i et menneske end knivene kan aabenbare. Men dette andet og mere forbyr hr. Ibsen os at røre ved, fordi den objektive forskning ikke kan bedømme det.

Unegtelig vilde billedet blit enduu rikere uten denne askese. Det svækker den menneskelige kvintessens at der er noget av det menneskelige, som er den fremmed. Men som boken er kan den knapt læses av nogen mand uten stor interesse. Hvad den ikke direkte gir, det vækker den og sætter fart i. Den er letlæst, sproget er upersonlig glat, fremstillingen klar, uten krav paa arbeide fra læserens side. Den er overraskende behagelig.

*

Undersokelser av det menneskelige er altid fængslende, naar vi kan prøve, hvad vi læser paa egne følelser og erfaringer. En utredning som den danske professor *J. L. Heibergs* om **Religion og Moral** (Gyldendals religionshistoriske smaaskrifter, 63 sider, kr. 1,25), har derfor chanser for at falde i god jord.

Der er strid om, hvem som er ophav og hvem som er følge av disse to, religion og moral. Teologien har gjerne villet hævde religionen som moralens ophav, men dette fremkalder indignation hos de frigjorte, som føler sig likesaa ilde berørt ved en slik avstamning som i sin tid de fleste følte det fornærmelig at man var kommen av aper. — Denne strid er i grunden yderst skolastisk og vil visselig forsvinde efter et mindelig skifte.

Men det er et slaaende vidnesbyrd om, *hvor daarlig nutidens videnskapsmænd følger med* i den religiøs-teologiske utvikling, at professor Heiberg ikke viser det ringeste kjendskap til *vore dages* religionsforskning og dens stilling til det spørsmaal han behandler. Han spotter allikevel frisk væk teologien og religionen — ut fra forutsætninger, som kunde passet i salig Pontoppidans dage. Født som skriftet er av en mand som i religiøs henseende er helt gold, røber det i ett og alt muldvarpens egenskaber: desorientert, indsnevret, selvsikkert. Derav ogsaa den manglende finfølelse, de klodsete gymnasiastspark til religionen og dens kredse. Naar man stiller Heiberg ved siden av Sigurd Ibsen: hvor *nobel* er ikke Ibsen, hvor ganske anderledes aandsdannet, hvor næsten til upligt gjennemtrængt av den principielle *tvil,* som ifølge Heiberg danner videnskapens væsen, men som hos Heiberg selv er erstattet av tver skraasikkerhet.

Hvor uheldig denne fine græker kan være med sine spydigheter, skal et eksempel vise. Side 6: «Den katolske kirke, der som sedvanlig har gjennemtænkt problemet ganske anderledes klart og konsekvent end den protestantiske, har, *saavidt vides,* slaat sig til ro med . . .» Jeg har uthævet *saavidt vides,* fordi disse to ord røber, at forfatteren ikke kjender det spor til den katolske «klare og konsekvente gjennemtænkning», men allikevel — med god videnskabelig samvittighet — gir et hip til protestanterne, fordi de — som sedvanlig! — ikke

har tænkt saa klart som katolikerne. — Og hør ovenpaa dette, hvad den samme objektive dommer siger om sin kontrapart de religiøse: «En stadig fare lurer ogsaa i den enhver religion medfødte fordring om at besidde den absolute sandhet. Det medfører en ringeagt for anderledestænkende, der ved given leilighet kan træde alle moralske begreper under fødder.» Efter dette er professor Heiberg ikke langt fra at være religiøs. Vil han undgaa dette skin, maa han i sin grusomme sats stille *enhver fanatisme* istedetfor enhver religion og dertil indrømme, at ogsaa videnskapsmænd kan være fanatiske. Der er *almenmenneskelige* synder, som alle kredse kan ha like del i. Men professor Heiberg -- som i dette stykke deler skjæbne med mange — later som om alle disse svakheter specielt tilhører *religionen* og dens tilhængere. Hvilket atter viser, hvor mangelfuldt orientert professoren er.

Det stof professor Heiberg virkelig behersker, er den græske mytologi. Her er han baade lærd og kjedelig. Uten pointering og uten ramme. At dette stof fylder over halvparten av skriftet undskylder forf. med, at han vil holde sig til, hvad han «kjender fra første haand», — en videnskabelig honnørsak, som burde forpligte ham ogsaa i andre materier. Det er en jesuitisk videnskap, som indskrænker sit *noblesse oblige* til at gjælde bare for det tørre fagstof. Den, som spotter letkjøpte religiøse domme bør ikke selv optræde som videnskabelig emissær.

Hvad selve problemet angaar, saa er vel rivaliteten om ophavet mellem religion og moral noksaa ørkesløs. End om de begge var brødre? Sønner nemlig av *personligheten*, begge hjemmehørende hos den. At de begge hænger organisk sammen, er vistnok utenfor tvil. Men at de ogsaa er selvstændige og individuelle paa mange områader er like saa sikkert. Man kvæler den av dem som man gjør avhængig av den anden. Det almindelige er vel, at man siger: moralens krav skjærper den religiøse krisis, driver til Gud. Med Paulus: loven er en tugtemester til Kristus.

Vaaren har videre bragt interessante bøker av Johannes V. Jensen og August Strindberg (Religiøs Renæssans!) — begge to genialt forrykte, psykologisk rikholdige. Desuten en

langt lødigere og for tidsretningen betydningsfuldere bok av den danske kritiker Harald Nielsen, «En moderne reaktionær». Fra Edv. Lehmanns haand foreligger ved siden av den revolutionært overbevisende «Opdragelse til arbeide» ogsaa et bind folkelige foredrag «Almueliv og eventyr» — baaret av Lehmanns allerbeste esprit og beriket av værdifuld religionshistorisk belysning[1]).

Dette er en stor bokrigdom, vi kan ikke klage over at der hersker stilstand. Og dog er ikke nævnt den bok, som rager høit op over dem alle, — baade i brospændets forvovenhet, i konstruktionens elegance og sidst men ikke mindst i tankernes frugtbarhet, den bok som vi alle skylder os selv at læse: Collins om Nutidens kulturkrise (med den misvisende hovedtitel Leo Tolstoj).

*

Gyldendals forfald.

P. Lauritsen: Gyldendalske forlag og danske litteraturforhold. Kbhv. Nationale forfatteres forlag 1911, 32 sider.

De virker, slike telegrammer som dem om presten Nordentofts foredrag mot Gyldendals ledere. At de har virket viser mange tegn. Et blandt dem at *Bjørn Bjørnson* offentliggjor, at han har sendt herrerne en lykonskning med deres «ny værdighet som Alfonser»[2]). De betrængte kommer hinanden til hjælp, i fare viser slegtskapet sig.

Og merkelig nok er der fare for Gyldendal! Med et fersk St. Olafs ridderkors paa brystet kan herrerne se opinionen mot deres trafik brede sig længere og længere til venstre — like op til deres egne forgaarde. P. Lauritsen paaviser, at gamle Hegel *fordømte* en forlagsvirksomhet, som følte sig fri for moralske hensyn. Han kasserte bøker av Amalie Skram og av brødrene Brandes, fordi de efter hans mening befordret uanstændigheten.

Den rette taktik er netop at *isolere* folk som Gyldendals nuværende ledere. Men da trænges der rigtignok et større samhold og en klarere forstaaelse av situationen, end f. eks. den norske presse har vist ved paa én undtagelse nær («Morgenbladet») at tie om Lauritsens brochure. *E. B. J.*

[1]) Pladsen forbyr en nærmere omtale av disse bøker i dette hefte.
[2]) Konv.leks. oplyser at en Alfonse er en mand, som lar sig underholde av en offentlig pike. «Litteraturens Alfonser» var det Nordentoft kaldte Gyldendals direktører (NB. *de danske!*)

DET SOCIALE MOMENT I SIDSTE AARS LITTERATUR.

I.

«Den sande videnskab opsporer og bringer til almindelig forstaaelse saadan kundskap og saadanne sandheter, som en særegen tids og et særegent samfunds mennesker anser for mest magtpaaliggende. Kunsten omsætter disse kundskaper fra forstaaelsens omraade til sindsbevægelsens.» — «Videnskaben angir *retningen* for den fremadskridende bevægelse, mens kunsten gir *drivkraften* til den virkelige fremgang.»

Dette krav, som Tolstoi stiller til videnskab og kunst i sin bog: *Hvad er kunst?* [1]) tilfredsstilles av den sociale litteratur. Ialfald har saadanne tanker bevisst eller ubevisst været ledemotiv for de forfattere, som her kommer paa tale. De har ikke villet gjøre litteratur eller kunst. Nogen egentlig litteraturanmeldelse skal derfor heller ikke dette være. Om sproget er skjønt eller uskjønt, om fremstillingens teknik er fuldkommen, om de skriver riksmaal eller landsmaal, kommer ikke saken ved. Hvis alt det rent litterære er uklanderlig eller rosværdig eller fortrinlig, forhøier det naturligvis bøkernes værd. Men det er ikke underholdning for kræsne litterære feinschmeckere, som her falbydes. Saadanne vil nok ogsaa bli tilfreds med det meste — ja kanske med alt. Men om disse bøker kun faldt i hænderne paa litterære mennesker, var hensigten ikke naadd, selvom deres bedømmelse blev aldrig saa god. Ti de er skrevet for saadanne, som vil føle, forstaa og omvendes, om det er mulig.

I fjoraarets sociale litteratur findes baade kunst og videnskab, dersom vi gaar med paa den citerte definition. Det er vel ingen videnskab, som er mere magtpaaliggende for nutiden end samfundsvidenskaben og dens meget omskiftelige —

[1]) Chr. Collin: Leo Tolstoi, pag. 85 flg.

og dog for øieblikket altfor gamle sandheter. Likesom paa det religiøse omraade befinder vi os ogsaa her i en meget kritisk situation med opløsning og sammenbrudd av gamle grunddogmer. Evolutionslæren i natur og historie har trængt frem fra seier til seier og har styrtet omkuld vor medfødte religiøse verdensanskuelse og historieopfatning. Storindustrien og dens egtefødte barn socialismen kommer til angrep paa vor nedarvede samfundslære med dens grunddogmer om privateiendom og fri konkurrance Store interesser staar paa spil baade for angripere og forsvarere. Det er ikke bare tanken, der strides om. Det er sin lovmæssige arv og eiendom, frugten av forfædres arbeide og egen spekulation, samfundsbevarerne vil forsvare. Det er for retfærdig andel i livets goder og retmæssig frugt av sine egne hænders arbeide, at masserne har reist sig til kamp. Det er blit en verdenskamp mellem kapital og arbeide.

I det religiøse nybrudd befinder vi os endnu væsentlig i den negative kritiks periode. De fleste aner ikke, hvad der vil gro frem efter vaarflommen. Derfor er de saa frygtagtige, naar de hører bulderet av kritikens sterke flom, der styrter an imot deres religiøse tankebygning.

Likedan er det ogsaa i den sociale gjenfødelse, som foregaar. Vi maa gjennem vaarflomsperioden med oplosende kritik, med sammenbrudd av gamle hævdvundne sandheter, som endnu forsvares av de fleste socialøkonomer. Fordi det gamle endnu har videnskaben paa sin side, gaar det saa sent. Og den gamle jurist fra «I mørket» faar kanske ret: «Naar tiden indtræder for den blivende forandring, og det nye kommer til magten, da vil det antagelig vise sig, at det var hvad tiden trængte omkring hundrede aar iforveien. Ser De, det jeg har fundet mest karakteristisk for vort slægtled er, at vore barnebarns barnebarn trætte og forargede vil gjøre det vi burde ha gjort idag.»

Forandringen kan ikke ske, før vi blir overbevist om, at de nuværende samfundsforhold er uretfærdige i sin rot og skadelige i sine virkninger. Da først vil vi begynde at lytte til dem, som anviser veie ut av uføret. Kritiken maa gaa foran og stille forholdet mellem kapital og arbeide i grel belysning. Det er gjort av *Halvdan Koht* i «*Pengemagt og ar-*

beid i Amerika», og endnu mere omfattende i *Collins: «Nutidens kulturkrise»*. Her pekes ogsaa paa retningen for fremtidens sociale bevægelse. Det samme sker i *Michael Pauterolds «Arbeidernes socialøkonomi»*, mens *Olav Kringen* fortæller om *socialismens pionerer i Norge*.

Skjønlitteraturen, som maa nævnes, er *Oskar Braaten: «Kring fabrikken»*, *Valdemar Carlsen: «Dragsug»* og *Gustaf Janson: «I mørket»*.

Naturligvis maatte meget andet tages med, hvis vi skulde faa det sociale moment helt trukket frem for lyset som medvirkende aarsak til de perversiteter og abnormiteter, som flere av litteraturens storheter byr frem til beskuelse. Da maatte baade Hamsuns Kongejuliane og Karin Michaëlis's hysteriske Elise Lindtner analyseres. Og vi skulde faa merkelige ting at se. Alle disse kvindelige væsener, som kun er til for at behage, bedaare og bedrage, er vel av de værste frugter, som sociale misforhold har baaret. Hvor meget bedre hadde det ikke været, om Elise Lindtner hadde været nødt til at svede lidenskapen ut av sig i en fabrik. Det er hendes ulykke, at hun har raad til at ruge over sine lyster i «villaen ved havet».

Denne litterære belysning og avsløring av abnorm og pervers erotik kunde ha sin store betydning, hvis læserne forstod, at det er overkulturens raatne frugter vi bydes. Da var denne brutale naturalisme ikke bare berettiget, men nødvendig. Det kan være paakrævet, som Hans Jæger sa i sin forsvarstale for høiesteret, «at avdække ulykkens og elendighetens rødder, forat ulykken og elendigheten kan bli rykket op med roten.» Men man bedømmer ikke pornografisk litteratur som sociale aktstykker. De aandsbeslegtede delikaterer sig, andre væmmes. Resultatet er neppe tvilsomt. Forhaabentlig er derfor litteraturens erotiske byld snart bragt frem til modenhet, saa flertallet kan faa tilstrækkelig kvalme av det væmmelige stof, som serveres i fin kunstnerisk sauce — og forlange ubedærvet sjæleføde. Hvis Hamsun har utrettet det, har hans «monomani» ikke været forgjæves. Da kunde der muligens ogsaa være tilgivelse at finde for Karin Michaëlis's sidste bok. Skjønt jeg forstaar ikke, at den kan utrette andet end at suggerere kvinden i «den farlige alder» ind i

det erotiske hysteri Hvis de ikke snart tar sig nyttigere ting fore, vil disse giftdryppere gjøre hele slegten erotisk abnorm. Psykiatrikere hører hjemme paa sindssykeasyler og som forelæsere i medicinske høresaler, men de er farlige, naar de i flok og følge slippes løs i litteraturen, som er beregnet paa mængden.

Dette er skrevet under indtrykket av de bøker jeg sidst har hat i hænde. Jeg vet, at dommen ikke gjælder de fleste av vore norske forfattere. De er i virkeligheten meget uskyldige. Men selvom disse perversitetsjægere er i minoritet, vil sensationen drive frem de mange oplag, og giften spredes til titusinder.

Der kommer vel forhaabentlig snart fra kyndig haand en populærvidenskabelig avhandling om erotiken i social belysning. Stof vil der være nok av baade i livet og litteraturen. Avhandlingen kunde deles i to avdelinger: I. Overkultur og erotik. II. Der Hunger und die Liebe. Forfatteren maatte baade op i høiderne og ned i dypet, og han skulde kunne tvinge os til at tænke mange ting om igjen. Moralens vogtere vilde da komme til at forstaa, at vi maa gaa adskillig dypere for at finde aarsakerne til meget av den kjønslige umoral, end der, hvor vi nu leter efter dem. De vilde se, at dette hænger paa det nøieste sammen med det sociale spørsmaal, og at det ikke kan løses uten i sammenhæng med dette [1])

Da Berggrav-Jensen ifjor skrev sine artikler om: «Det religiøse moment i aarets litteratur», var han saare misfornøiet og skarp i sin dom. Kun én og en halv — den hele Jakob

[1]) Denne tanke fik jeg netop bekræftet i Olive Schreiners artikkel: «Den kvindelige snyltetype» i «Tidens Tegn», som jeg tillater mig at anbefale til alvorlig eftertanke. Den sidste passus lyder: «I nær forbindelse med den kvindelige parasitisme staar prostitutionen. Prostitutionsspørsmaalet kan aldrig for alvor løses hverken fra det moralske eller videnskabelige standpunkt, for dets forhold til kvindelig parasitisme blir bragt paa det rene. Til dette er man endnu ikke naadd, og derfor er de fleste moderne uttalelser om spørsmaalet saa misvisende, hvad enten de skriver sig fra videnskabelig hold eller fremsættes av moralreformatorer. Spørsmaalet har været ivrig droftet, men løst er det ikke, fordi man ikke er naadd ind til kjernen.»

Knudsen og den halve Thomas Krag — fandt naade for hans øine. De andre hadde ingen forstaaelse av religionens væsen, mente han. Delvis har han vel ret. Ialfald har han ret i at kræve, at litteraturen skulde gaa foran i det religiøse nybrudd. Men mon det ikke er for tidlig at kræve det nu. Det er jo bare et par speidere, som har været inde i det forjættede land - mænd som Ragaz og Kutler. Alle vi andre, som har med dette at gjøre, befinder os endnu i ørkenen. Vi har saavidt faat speidernes melding om landet hinsides jorden. Naar den melding kommer en stor digter for øre, vil han kunne synge os en begeistrende sang under overgangen.

Med det jeg hittil har læst av sociale forfattere fra ifjor er jeg meget vel fornøiet. De er ogsaa opdagelsesreisende i forholdsvis ukjendt litterært land og ser sammenhængen mellem aarsak og virkning anderledes end vore borgerlige øine. Allikevel føler de sig mere hjemme end de forfattere, som ifjor vovet sig ind i religionens sfærer. Det er jo ogsaa mere haandgripelige ting de behandler. Og de har brukt sine øine godt Sociale briller har de til og med anvendt, hvilket er nødvendig. De skjønlitterære forfattere har ogsaa med sympatisk øre lyttet til det dype hjertesuk, som de fleste av os ikke kunde ha fornemmet paa egen haand.

Man kunde naturligvis ønske, at de store forfattere, de, som alle skal læse, hadde været med ogsaa i den sociale gjenfødelse. Det er digternes pligt at gaa foran og vise vei ogsaa her. Jeg vil allikevel ikke beklage, at de endnu ikke er kommet med. Det er et held, at begyndelsen kan gjøres av mænd, der taler av personlig erfaring og som kan lægge selvoplevelsens inderlighet ind i skildringen og troens begeistrende glød over fremtidsvuerne. Johan Bojers «Vort rige» viser, hvordan det gaar, naar den sociale vantro tar fat paa emnet. Det blir blasert kritik av idealer. Og det hele ender i et mistrøstig: «Aa dudeli du, aa dudeli du, aa dudeli, dudeli du.»

Og det er et stort held, at banebryterne er mænd, for hvem sandheten og tendensen er nr. én og kunsten nr. to. Ellers kunde alt fra begyndelsen komme i skjæv gjænge, som Hamsuns «Vandreren» viser. I virkeligheten er det et tankevækkende og gripende socialt nutidsbillede med flængende

satire over klasseforskjellen. Men kun den, som har et socialt øie, vil se det. For andre blir det borte i kunsten og uhumskheten. Beundrerne falder i ekstase over kunsten, de moralsk indignerte ser intet uten uhumskhet. Og saa er det hele forfeilet.

Jeg er ikke enig i den rækkefølge Tolstoi sætter mellem videnskap og kunst. Og det er særlig enkelte kjendte anmelderes uforstaaende kritik av: «Nutidens kulturhistorie», som har overbevist mig om, at sindsbevægelsen maa gaa foran. Vi maa enten gjennem selvoplevelse eller ved læsning ha følt, at der er something rotten i samfundstræets rot og stamme. Da kan vi bli taknemmelige mot dem, som vover at svinge sin skarpe øks mot træet, mellem hvis grene vi har bygget vort hyggelige bo, og hvis lækre frugter vi nyter — i lykkelig uvidenhet om og hjerteløs likegyldighet for alle dem, som fik en slet bolig og ingen gode frugter at æte.

At forlange, at alle skal sætte sig i stedbørnenes kaar en tid og prøve, hvordan de lever, tænker og føler, er vel haabløst, skjønt det er den sikreste vei til social omvendelse, kanske den eneste sikre. Men at anmode dem om til tidsfordriv en aftenstund at læse, hvad kyndige mænd fortæller, kan ikke være for meget forlangt. Det kan ogsaa gi et litet støt fremover.

Det er social vækkelse vi har behov. Og disse forfattere er som morgenvægtere, der roper os op av søvne.

«Følg mig ind i den store fabrik, hvor menneskene sliter og lider som fordum, og hvor de vil slite og lide frem gjennem tiderne. Følg mig dit, hvor døden lurer bak feilgrep — hvor menneskene altid ser fare og undergang.

Følg mig ind i de skumle rønner, hvor raatten luft strømmer mot os. Vi gaar ind i halvmørket, hvor trapperne knaker, hvor gelendrene durer under vore hænder.

Følg mig ind i de solløse rum, fulde av filler og smuds, hvor sulten er stadig gjest og hvor armoden hersker. Følg mig dit, hvor lasten trives, fordi livets solfyldte lykke ikke magter at kaste en straale derned.

Følg mig ned i det bundløse dyp.

Jeg tar dig ved haanden og fører dig. Ti jeg er kjendt dernede som kun den er det, der har levet sit liv der.

Følg mig! Jeg skal vise dig livet og du vil stanse og lytte. Du vil gyse ved halvkvalte klageskrik, du vil fryse, naar ederne flammer. Du vil bøie dig sammen i skjelvende angst, naar dyriske, drukne mennesker slaas. Du vil vike i rædsel, naar slagene falder, naar mennesker brøler som dyr.

Saa vandrer vi ind i labyrinten, hvorfra saa faa er kommet ut. Vi vandrer dit, hvor bare døden er frihet, hvor de navnløse henslæper sit liv.»

Dette er ouverturen til Valdemar Carlsens «*Dragsug*». Og han holder, hvad han lover. Han fører os ned i et dyp, hvor mennesker sliter og sulter og sælger sig selv for brødet, hvor vi møter saa megen uhygge og rædsel, at vi ikke tror, hvad vi ser og hører.

Jeg spurte derfor engang forfatteren, om han hadde idealisert eller overdrevet meget. Dertil svarte han: «Jeg kan ikke idealisere; det blir aldrig min opgave at gjøre menneskene til engler eller djævler, min opgave blir det at skildre mennesker, som jeg har lært dem at kjende i ondt og godt. Sandheten er ikke altid vakker for dem, som kun ønsker glitter og stas og jublende latter, som dække over lasten og til at dysse sin samvittighet i søvn; men for mig er sandheten det høieste av alt, og jeg tror menneskene har godt av at staa ansigt til ansigt med den i vor markædte tid, hvor samfundsfrugterne har saa glimrende skal, men saa margløs en kjerne.»

Jeg orker ikke at rive noget ut av fortællingen om den ulykkelige fabrikarbeiderske. Det er en historie, saa uendelig trist, saa gripende fortalt, at de fleste vil faa kamp med taarerne. Desværre kan jeg ikke opfylde hans bøn om at skrive noget om disse kvinder, som tilbringer dagene i fabrikken for en ynkelig betaling — og nætterne paa fattige hybler, hvis da ikke trangen til glæde og adspredelse lokker dem ut til dansebuler eller ind i skjøgelivet. Det er ikke viljen, som mangler. Men det nytter ikke at skrive om disse ting, naar man ikke kjender dem saa godt, at der flyter litt hjerteblod i pennen.

Hvorfor skulde jeg ogsaa gjøre det, naar «Dragsug» er

til? I den er der hjerteblod nok. Læs den, I kvinder med følende hjerte! Og mon ikke nogen av eder kunde finde ut, hvad der maa gjøres, forat deres tilværelse kan bli lysere?

Oskar Braaten er ogsaa kjendtmand i «Kring fabrikken». Men der er ikke det hjertelag i hans bok som i «Dragsug». Han er nærmest ironiker med megen sans for det tragikomiske. Men jeg tror ikke han ler. Ikke engang, naar han lar fortællingen om de to søstre, der begge fik barn med Kina-Joan, ende saa: «Anne tænkte etter. Ja, han Joan var i grunnen snil, sa ho. Det fans ikkje vondt i honom. — Og ei stund etter kom det: Og eg er no viss paa, at han *elska* oss. For eg trur ikkje han var falsk.

Sorina svara trygt: Nei, *falsk* var han ikkje, svara ho.»

Han understreker nok disse ord; men det er det tragiske han vil ha pointert og ikke det komiske.

Det er mennesker med klængenavn han præsenterer: Elling med beine, Kina-Joan, Bikj-Inger og Fille-Frans. Vi møter undertiden disse mennesker paa vor vei. Men hvad der bor i dem av tanker og følelser vet vi intet om. Deres indre liv er som en lukket bok for os. Oskar Braaten kjender dem og aapner boken. Og vi faar se ind i menneskesjæle, som aldrig har været i berøring med glæden.

Typisk er «Elling med beine», haltepinken, som har sittet paa høkertrappen hele sit liv. Hans arbeide er at stelle med middagsmat, til moren kommer fra fabrikken. Hans adspredelse er at ta imot kjeft av moren og av og til et rap av stokken. Ti Bikj-Inger er ikke av de blide. Hendes liv har heller ikke været solbelyst. Og Elling er blit sløv og vrang som en vindpisket kranglebjørk.

Men en dag kom den store Eros til Elling. Den sendte nogle dages varmende solskin ind i hans frosne sjæl — indtil den kastet ham ut igjen i mørket utenfor.

Det er ikke de store problemer, disse to forfattere har git sig ikast med. Dem hadde de ikke magtet. Det er smaa menneskers smaaskjæbner de har skildret. Men disse smaa og triste skjæbner er mangfoldige som fabrikpikernes tal. Ti enhver av dem har sin lille triste skjæbne. Og tilsammen utgjør disse smaa skjæbner et led i det store problem, som Gustaf Janson behandler paa bredere basis

Cand. mag. Hambro har gjort en fortjenstfuld gjerning ved at gjøre denne bok tilgjængelig for os ved sin utmerkede oversættelse. Gustaf Janson har skrevet en fortælling om problemet. Det er vel nødvendig, fordi det første rædselsfulde kapitel med grubebranden ikke kunde fremstilles paa scenen. Fortællingsformen gir ogsaa anledning til mange kloke ræsonnementer, som skuespillet ikke tillater. Men der burde gjøres et drama av det. Vi *maa* se dette med vore øine. Vi maa opleve det og betages av det. Likesom baronen, hovedpersonen i boken, maa vi stilles ansigt til ansigt med det sociale problem. Og ikke én skal gaa ut av teatret, uten at maatte tænke: «Gives der ikke løsning? gives der ikke redning? Dette kan umulig fortsætte.»

Jeg vil bare nævne en ting, som vilde virke sterkt paa scenen. Forfatteren ender tre kapitler med en replik paa tre ord, som skarpt belyser en side av det sociale problem. «Kniv- og gaffelspørsmaalet, eller som den unge ingeniør sier til baronen: «Alle uten undtagelse lider under den vane at ville spise.»

Den forfærdelige, ukelange jagt nede i gruben, hvor den sindssyke forfølger den anden gjenlevende arbeider, ender saaledes: «Ut fra en krok hørtes der en svak lyd av kjæver, som knuste og malte føde, mens et dyr, som syntes at eie talens evne, sa:

«Jeg er sulten.»

Saa langt kan sulten drive et menneske. Den kan ogsaa være mere gemytlig. Efter generalforsamlingen, hvor aktionærerne fik melding om, at 300 arbeidere var indebrændte, stod to herrer med godmodige ansigter i hoteltrappen og pratet:

«Naar man som vi virkelig har gjort noget for sine, synes jeg, at man til en begyndelse fortjener en bedre middag. De har fersk russisk kaviar og hollandske østers i spisesalen dernede. Hvad siger du om det? Skal vi gaa?

«Javist!» svarte vennen. «Jeg er sulten.»

I demonstrationstoget i sidste kapitel har enkerne og de farløse faat plass bak en fane med sorte florsløifer. En middelaldrende, graablek kvinde gaar ytterst i sidste geled med et litet sykelig barn paa armen. Da de passerer baronen,

som betragter toget med øine store og stive av sorg, hører han en stadig gjentagen klage fra barnet.

Baronen følte det som om en haand hadde grepet ham rundt strupen, og trak dypt efter aande. I en vision, som flammet op som en gnist for straks igjen at slukke, hørte han alle disse tusener av munde brøle de samme tre ord med bedøvende styrke og saa et uendelig antal haarde næver fegte i luften . . . Om de alle hadde skreket de ord.

Den ene av de elementære kræfter, som opretholder menneskeheten og driver den fremover, hadde krævet sin ret, da den talte ut av et barns mund. Den lille hadde sagt:

»Jeg er sulten.«

Det, som har git nutidens konflikt mellem kapital og arbeide dens eiendommelige form, er aktieselskaperne med deres næsten utelukkende økonomiske og upersonlige interesser. Arbeiderne staar i regelen ikke overfor arbeidsherren med personlig ansvar for deres liv og velfærd, men overfor en helt upersonlig magt, aktiekapitalen, som de er fuldstændig avhængige av. Derfor nytter det ikke at appellere til barmhjertigheten.

Hvilke skjæbnesvangre følger dette upersonlige forhold mellem arbeidsgivere og arbeidere har, blir ubarmhjertig belyst ved sceneforandringen mellem første og andet kapitel. Først har han tvunget os til at føle helt med arbeiderne ved at gjøre os til øienvidner ved grubebranden, som manglende sikkerhetsforanstaltninger har foraarsaket. Med sikker forventning om, at der maa bli ydet rundhaandet hjælp til de efterlatte, kommer vi til generalforsamlingen i en av hovedstadens fornemste hoteller. Vi ser disse »velfødde, litt trægе borgere, med venlige og intetsigende ansigtstræk, en del finansmænd og resten personer i mere eller mindre fremtrædende stillinger i samfundet.«

Det første telegram om eksplosionen ankommer. Dirigenten holder paa at besvime. Uro og spørsmaal fylder luften. Det andet telegram melder, at 300 mand er dømt til undergang. Direktøren falder tungt paa sin plass.

Alt er som det bør være. Men hvor vi blir sørgelig skuffet under diskussionen. Paa os, som har været øienvidner til ulykken, virker deres ord som hjerteløs haan.

Hvad enten det er majoren: «Hvad jeg har at si vedrører en passus i sidste telegram. Der stod, om jeg mindes ret: betydelig skade paa materiel og træværk. Jeg ønsker at vite, hvad der ligger i den meddelelse. Kan saken influere paa den utdeling (av 10 procent), som alt er besluttet, og medfører den ekstra omkostninger for den nærmeste fremtid? I saa fald hvor store?»

Eller bispen: «Konsekvens er noget vi alle bør beflitte os paa i vor vandel, og hvorav vi visselig aldrig kunde faa for meget. Konsekvensen fordrer i dette tilfælde som i andre, at vi ikke foretar noget uoverlagt. Hvad nu betræffer enkerne og barnene efter de saa sørgelig omkomne, vil jeg bare med den virkning det kan ha, peke paa, at vort land har et utmerket ordnet fattigvæsen og desuten en mængde foreninger og organisationer, som utretter storverker i utøvelsen av sand kristelig barmhjertighet.»

Eller bankieren: «Hver sak har mindst to sider. Denne synes at ha mange. For mig er det vigtigste: «Hvad vil pressen sige om katastrofen.»

Eller han med den russiske kaviar og de hollandske østers.

Det er ingen grund til at tro, at disse mennesker er uten hjertelag. Et par av de tilstedeværende var bekjendte for sin storstilede velgjørenhet. Men de har ikke det ringeste med disse arbeidere at gjøre. De har aldrig været ved gruberne. De fleste har aldrig set en grubearbeider. De er ansvarsløse eiere av nogle aktiebreve, som ganske tilfældig har netop med den grube at gjøre.

Kun en har hjertet paa rette sted – baronen. Han blir sendt som selskapets repræsentant til gruberne. Med de bedste forsætter og med godt haab reiser han avsted. Men det blev en reise ind «i mørket». Derinde møtte han et spøkelse, som han hadde læst meget om, men han ante ikke, hvordan det i virkeligheten saa ut: Da han hadde stirret paa det i mange dage, var hans øine blit store og stive av sorg. Ti han hadde staat ansigt til ansigt med den sociale uretfærdighet. *Kristen Skjeseth.*

FOLKESAGNENE I DET GAMLE TESTAMENT.

Av professor dr. *S. Michelet.*

(Slutn.)

I kirkelige kredse har man længe protesteret imot at der skulde kunne findes «sagn» i bibelen. Protesten er vistnok i det sidste blit svakere, men endnu er det vanligvis med motvilje og sorg — som en nødtvungen indrømmelse — at troende kredser finder sig i at der maaske (paa uvæsentlige steder) turde findes «sagn» i bibelen.

Dette ængstelige overgangsstandpunkt maa vi se at komme ut over. Det er et krav som baade vor kristentro og vor kultur stiller til os.

Standpunktet beror for en ikke ringe del paa falske forestillinger om hvad «sagn» er. Man fornemmer ordet «sagn» som væsentlig enstydig med «eventyr», «løgn» eller «digt».

I en foregaaende artikel har jeg søkt at klargjøre, at dette er en aldeles urigtig opfattelse. I virkeligheten er folkesagnene noget helt andet. Rigtigere vilde det da været at forstaa «sagn» lik «historie» — nemlig de mundtlige overleveringers historie.

Folkesagnene er fremfor alt folkets ypperste og mest nationale literaturskatte — saa at det folk er aandelig fattig som er uten folkesagn. Og det eiendommelig rikt utrustede israelitiske folk har selvfølgelig hat sine folkesagn — tilmed i slik rikdom, at disse folkesagn er blit begyndelsen til dets nationale literatur. I denne henseende lignet det vort eget norrøne folk, og i vor egen norrøne sagalitteratur finder vi de mest nærliggende og oplysende paralleler til Israels ældste historieskrivning.

Folkesagnenes poetiske art og enestaaende nationale betydning har jeg nærmere utredet i forrige artikel. Og jeg har pekt paa, at i folkesagnene lærer vi folkelivet at kjende, kan

læse i folkesjælen som i en aapen bok og faar se religionens magt i folkets liv, folkesjælens religiøse indhold.

Men uvilligheten til at anerkjende folkesagn i bibelen beror dernæst ogsaa paa forkjert opfatning av hvad religion og aabenbaring er. Man mangler syn for at folkesamfundet og religionen («stat» og «kirke») oprindelig og uadskillelig hører sammen. Og derfor regner man folkesagnene for noget profant; at en fortælling som er «sagn», samtidig kan være uttryk for og bærer av Guds aabenbaring til folket, er derfor endnu for de fleste troende en umulig tanke.

Her kommer vi til det som er hovedsaken, naar kristne taler om sagn i bibelen. Ti det er som bærer av Guds aabenbaring til menneskeslegten at bibelen har hele sin umistelige værdi for os. Og naar vi taler om folkesagnene i det gamle testament er altsaa sagnenes religiøse betydning hovedspørsmaalet for os. — Herav altsaa vil jeg i det følgende gi en særskilt utredning. Og det greieste er at begynde med at gi et litt utførligere svar paa følgende spørsmaal:

Hvorfor har de kristne hat saameget imot at anerkjende sagn i bibelen?

Deres avvisende holdning var let forstaaelig dengang da folkesagnenes og folkepoesiens betydning endnu ikke var opdaget. Dengang saa jo de dannede kredser ned paa alt slikt som barnekammersnak. Og selvfølgelig kunde man da ikke tænke sig, at saadant skulde faat plass i bibelen.

Men ogsaa da folkepoesiens og folkesagnenes skatte blev opdaget — ja netop *efter* den tid — var det for teologerne en urimelig tanke, at sagn skulde findes i bibelen. Saa underlig skedde, at dengang da vore norske folkesagn endnu ikke var opdaget, og interessen for folkepoesi væsentlig var en aandsstrømning utenfra, dengang bruktes i norsk bibelhistorie overskriften «oldsagn» om fortællingerne 1. Mos. 1—11 (i Herslebs Bibelhistorie for de høiere Religionsklasser). Men i den tid, da det store nationale gjennembrud skedde, idet Faye, Asbjørnsen og Moe offentliggjorde vore norske sagn, just da forsvandt ordet «oldsagn» av bibelhistorierne.

En mand som biskop Jørgen Moe kunde naturligvis ikke være blind for, at der fandtes sagn i det gamle testament.

Men han uttalte sig aldrig derom offentlig. Professor Moltke Moe har meddelt mig, at da han engang – det var omtrent i 1880 — uttalte for sin far, at der tydelig fandtes sagn i bibelen, svarte den gamle biskop: «Du skal være forsigtig med dette, gutten min; der er faa, som kan gjøre sig klare begreper — Hvormeget siger ikke disse faa ord! Hvormeget lar de os ane av ensomme tanker, som ikke hadde fundet forstaaelse, ikke hadde fundet jordbund at gro i!

Hvorfor avviste man efter Herslebs tid saa avgjort tanken om sagn i bibelen? — Svaret paa dette spørsmaal fører os dypere ind i forstaaelsen av sagnenes religiøse betydning.

For det første kan svares at de kristne, d. v. s. de pietistiske kredser, stod temmelig utenfor de nationale og humane bevægelser — i den grad at jo endog den dag idag ordet «sagn» i vore kristelige kredse har bevaret litt av den samme foragtelige betydning, som det hadde i Europa for henimot hundrede aar siden. Det maa ogsaa indrømmes, at vore norske eventyr og sagn alt i alt ikke særlig egnet sig til at vinde sympatisk forstaaelse hos pietistiske kristne.

Men det vilde være overfladisk, om vi nøiet os med saaledes at forklare det hele av uvidenhetens misforstaaelse. Bakom mistydningen ligger — bevisst eller ubevisst — en opfatning av kristendommen, som *virkelig* var uforenlig med en bibel, hvori der fandtes sagn.

I sagnene — overhodet i folkeoverleveringerne — er det jo folkeaanden, som giver sig uttryk. Jørgen Moe har kaldt folkedigtningen «folkeaandens reneste og bestemteste aabenbaringsform». Men folkeaanden» var just av alle menneskelivets størrelser den, som tidens kristendomsopfatning allermindst kunde finde plads for, — det maatte da være som «verdens aand», som djævelens aand.

Særlig indlysende var dette, naar det gjaldt bibelen og Israels folk. Israels folkeaand var, saa opfattet tiden det, ond — avguderi og ugudelighed. Og inspirationen skede paa trods av denne onde folkeaand, ja paa trods av de inspirertes egne daarlige hjerter — som en indgivelse utenfra av kundskap om frelsens vei, av formaning og opmuntring, tildels endog av ord og tanker som de inspirerte selv ikke forstod. Inspirationen stod for den tid mer eller mindre som en

ordenes inspiration, ikke som en hjerternes inspiration, som, kan vi si, Guds inspiration *utenfra*, *ikke indenfra*. Og den nærliggende tanke, at Guds aands gjerning bar frugter i fromhet, i samvittighedsfuldhet, i forædling — ikke bare hos nogle faa utvalgte, men ogsaa videre ut i det israelitiske folks almindelige opfatning, kort sagt i folkeaanden, — det var for en slig inspirationsopfattelse en fremmed, ja en kjættersk tanke. De bibelske forfatteres haarde domme over folkets synder saa man som Guds aands vidnesbyrd om folkets forvorpenhet, — istedenfor at de ret beset var vidnesbyrd om samvittighetens vældige magt hos disse forfattere og i dette folk.

Vor tid har lært at se *noget* klarere ind i inspirationens gaade — forsaavidt som vi har erkjendt at den just først og fremst er en hjerternes inspiration og ikke en ordenes, noget indre og ikke noget ydre. Det guddommelige og det menneskelige er saa langt fra uforlikelige motsætninger, at tvertimot guddommelig og menneskelig er uadskillelig sammen i inspirationen. Og vi har tillike lært at se noget klarere Guds aands virkninger i folkelivet og forstaat at ogsaa folkelivet og folkeaanden kan — og *skal* — gjennemtrænges av sandheten fra Gud, og at dette, trods alle skrobeligheter, i følelig grad var sked i det israelitiske folkeliv, den israelitiske folkeaand.

Og ut fra denne erkjendelse er der tilmed opstaat en helt ny videnskap indenfor det gammeltestamentlige studium. Vi kunde kalde den Israels kirkehistorie, dersom det gik an at bruke ordet «kirke» om andet end det, som har skabt og eier ordet «kirke» — Kristi kirke. Istedenfor Israels «kirkehistorie» siger vi derfor rigtigere: *Israels religions historie*. Den er ung av aar — den yngste blandt de gammeltestamentlige videnskapsgrene. Men den er allerede blit centralvidenskapen, som alle de ældre gammeltestamentlige videnskaper samler sig om og hver for sig tjener. Thi *den* har som sin opgave det, som alt vort studium av Israels litteratur og folk har til fælles hovedmaal: indsigt i *religionen* hos dette religionens folk, i Guds religiøse aabenbaring og religiøse opdragelse av dette aabenbaringens og paktens folk.

Denne videnskap har nu ganske vist at gi de store

religiøse foregangsmænd den plass som dem tilkommer, og klargjøre de indsatser som Gud gjennem dem har gjort i folkets liv. Den har ogsaa at efterspøre Guds opdragelse gjennem de ydre tilskikkelser. Men tilslut samles alt i det maal, som dens navn uttrykker: at gi et billede av Israels religion — altsaa av folkelivets religiøse side.

Til dette nye syn paa folkelivets plass i religionens verden svarer en helt ny vurdering av folkesagnenes religiøse interesse. Thi disse er jo «folkeaandens reneste og bestemteste aabenbaringsform». Folkesagnene kan altsaa fremfor noget andet vise os folkelivets religiøse indhold — ikke som det burde være, men just som det var. Ja eftersom vi — særlig fra Israels ældste tider — neppe eier andre kilder til studium av folkelivet, blir folkesagnene ikke alene vor bedste, men for en væsentlig del vor eneste kilde.

De bibelske sagns religiøse rikdom. At Israels folkesagn er de bedste kilder til studiet av folkelivets religion, betyr jo i og for sig ikke at enten folkereligionen selv eller dens aabenbaring i sagnene er særlig rik eller ædel. I vore norske folkesagn og eventyr finder vi kun fattige spor av kristendom; ja i mangt et eventyr og sagn raader der et livssyn, som er forskjellig fra kristendommens. Vi lærer altsaa i dem ganske vist den norske folkereligion i middelalderen at kjende — men ikke til dens fordel [1]).

Men i virkeligheten forholder det sig ganske anderledes med det israelitisk jødiske folks folkeoverleveringer (forsaavidt de er bevaret) end med de norske.

Skjønt omtrent hele den bevarede israelitiske litteratur er gjennemtrængt av religion — just i religiøs interesse er det fornemmelig den er bevart — findes der indenfor dens fortællende skrifter intet der kan nævnes ved siden av folkesagnene i religiøs værdi. Just de fortællinger som ifølge form

[1]) Et nærmere studium av folkesagnenes plass indenfor vor kirke nedigjennem tiderne, sammenlignet med deres plass i Israels religion, vil imidlertid ganske vist i nogen grad mildne denne vor dom. Der findes nemlig historiske aarsaker til, at vore folkesagn i religiøs henseende mindre end i andre henseender blev den alsidige «aabenbaringsform» for «folkeaanden».

og indhold viser sig at være sagn, er særlig gjennemtrængt av religiøse tanker, forkynder med troens magt Guds herlighet og naade, forherliger Guds store gjerninger for folket og viser os de frommes levende tro og ydmyge gudsfrygt. Det derimot, som findes av egentlig historieskrivning — om end ogsaa dette selvfølgelig gir sine bidrag, maa det dog i religiøs henseende staa i anden række, efter folkesagnene. Disse er, næst efter profetskrifternes forkyndelse og salmernes religiøse hymner og bønner, det mest religiøse i det gamle testament.

Og da profetskrifterne indtil de nyeste tider har været i meget høi grad en lukket bok for vore kristne, og salmerne her i Norge ikke har hat synderlig stor indflydelse i menigheten, har det hos os væsentlig været just folkesagnene i det gamle testament, som har hat den religiøse indflydelse og værdi for de kristne. Adam og Kain og Noah, Abraham og Josef, Mose's barndomshistorie og Davids kamp med Goliat — saadant er det, som vore kristne særlig har høstet aandelig utbytte av indenfor det gamle testament.

Jeg har set igjennem Vogts lille bibelhistorie. Og det er likefrem overraskende at se, i hvilken grad den gamle pædagog Volrath Vogt just har valgt ut slige stykker som har folkesagnets art. Just de er perlerne blandt Israels fortællinger — ikke bare poetisk, nei netop ogsaa i religiøs henseende.

Jeg maa be Dem selv overtyde Dem om rigtigheten av disse sterke uttalelser. Jeg vil da foreslaa, at De først læser Kongebøkernes fremstilling av kongehistorien. De vil der finde litet av direkte religiøs betydning — med undtagelse av enkelte indføiede fortællinger som tydelig viser folkesagnets stil, f. eks. fortællingerne om profeterne Elias og Elisa, disse er vakre og religiøst opbyggelige. Læs dernæst de uforlignelig levende fortællinger fra Davids kongedømme i 2 Sam. 9 til 1 Kong. 2 — tydeligvis at regne for et øienvidnes beretning. Disse fortællinger indeholder naturligvis avsnit av sterkt religiøst indhold; det er selvfølgelig naar de handler om kong David. Allikevel gir de dog hovedsagelig en politisk historie og har i religiøs henseende mange døde partier. Sammenlign saa dermed 1 Sam., som ganske overveiende

har karakteren av den mundtlige folkelige overlevering, — eller læs 1 Mos., som likeledes er folkesagn, og se hvor meget rikere disse bøker er paa religiøst indhold!

Hvad er grundene hertil?

Det er let at se, at den egentlige historieskrivning maa komme til kort, naar det gjælder religiøst indhold. — Et folks historie er ikke — i og for sig og uten hensyn til øiet som ser — noget klart vidnesbyrd om Guds styrelse, hans hellighet og naade. Nei, Guds veie og tanker i historien er ofte meget dunkle, og et overfladisk eller vantro øie ser deri intet spor av Gud. Tænk bare paa vor egen norske historie! Og anderledes var det ikke heller med den israelitiske historie; hvis vi maaske indbilder os, at det var anderledes, beror dette simpelthen paa, at vi der ser med den fromme israelits øine, mens vi ser paa vor egen historie med vort eget folks øine.

Og selv om nu altsaa de øine var fromme, hvis syn paa Israels historie vi har bevaret i folkets bevarede historiebøker, saa møter en yderligere vanskelighet os deri, at hvad disse gamle historieskrivere evnet at fremstille, væsentlig var de utvortes tildragelser: krige og kongemord, kongenavne og regjeringstider o. lign. Men netop disse utvortes ting er, i og for sig, allermindst skikket til at vise Guds opdragelse av folket; thi denne er dog væsentlig noget indvortes og aandelig, selv om ydre tildragelser har sin inflydelse paa religionens historie. — Derfor blir jo ogsaa den bibelhistorie fattig paa religiøst indhold, som vil forsøke at indskrænke sig til slike gammeltestamentlige fortællinger som gir sikker historie.

Folkesagnet, legenden, kan derimot ifølge sin natur gi det religiøse indhold, — saa langt som folkeaanden selv har tilegnet sig og lever i det, men heller ikke længere.

Folkesagnet griper jo nemlig det personlige, det aandelige — la være i halvt digteriske billeder, forenklet, lagt tilrette efter folkeaandens vurdering, men dog med større aandelig sandhet end aarbøkernes beretning om de utvortes begivenheter. Naar vi saaledes om profeten Elias faar — ikke aarbøkernes tørre tale, men det levende billede hans personlighet hadde efterlatt i hans tilhængeres og i det hele folks sjæl, da har vi dermed faat ikke alene et mere levende, men ogsaa et *sandere* billede av den store profet end vi ellers

vilde faat — selv om ganske visst de ydre detaljer er legendarisk fortegnede, saa at vi med vor fornuftige kritik kan eftervise at det f. eks. er urigtig at alle Herrens profeter var blit dræbt, fordi vi like før kong Akabs død møter hele flokke av dem som tjenstvillige spaamænd ved kongens hof. Legendens billede ligner altsaa ikke det nøiagtige fotografi, men det originale maleri.

Og de israelitiske folkesagn eier ikke alene i fortrinlig grad sagnets evne til, naar det gjælder folkets store religiøse personligheter som Elias eller kong David, at bringe os dem aandelig nær ogsaa i deres religiøse eiendommelighet. Nei de viser sig — forsaavidt i paafaldende motsætning til f. eks. de norske — at ha *med forkjærlighet* fordypet sig i *religiøse* personligheter og begivenheter av religiøs interesse. Just disse er i særlig grad omgit av en straalekrans av folkesagn. Naar historieskrivningen skulde nedtegne folkets historie, kunde den nok i fred nedtegne de tørre historiske fakta om de religiøst mere likegyldige personer og begivenheter; men saasnart den stødte paa noget religiøst værdifuldt fik den ikke længer arbeide saaledes uforstyrret; ti folkesagnenes mundtlige fortællinger trængte sig her frem med saa uforlignelig vakre og fromme billeder, at overfor dem blegnet alt andet. Dette er da en ny og vigtigere grund til, at det i Israel er folkesagnene, som gir os det bedste av folkets religiøse historie: folkeaanden hadde med særlig kjærlighet utvalgt just dette for sig — som den bedre del der bakefter ikke kunde tages fra den.

Men hertil kommer for det tredje, at folkeaanden — saaledes som vi har den i det gamle testament — til en viss grad har lagt *alt*, hele kredsen av de folkelige fortællinger, ind under religionen. Enkelte fortællinger er særlig klare beviser for dette, fordi vi kjender dem ogsaa i en anden form, saaledes som de var der hvor den israelitiske folkeaand ikke hadde hat indflydelse paa dem. Dette gjælder særlig skabelsesfortællingen i 1 Mos. 1 og syndflodsfortællingen i 1 Mos. 6—8. Disse er nemlig, som De vet, begge fundet ogsaa hos babylonierne — gjennemsyret av babylonisk overtro. Hos Israel finder vi væsentlige de samme fortællinger — allikevel helt og holdent forskjellige. Fælles er egentlig kun

det utvortes — vi kunde si: det naturvidenskapelige og utvortes historiske. Men likesom en kristen i nutiden kan ta hele naturvidenskapens fremstilling av i hvilken rækkefølge verden blev til, men selv, ut fra sin egen trosforvisning, føie ind den grundtanke at Gud er skaperen av det altsammen, og utmale skabelsens vidundere som en lovsang om Guds almagt og visdom, — saaledes er det skedd i det israelitiske folkesagn om skabelsen. Og likesom en kristen kan ta fortællingen f. eks. om det gamle romerrikes undergang og se deri en Guds dom, fuld av hellighet men ogsaa av naade, — saaledes er det skedd i det israelitiske folkesagn om den store verdensflom.

Fromme kristne gaar ofte kun med ulyst med paa at anerkjende slegtskapet mellem disse bibelske folkesagn og de tilsvarende babyloniske fortællinger. For mig er det tvertimot en glæde at se dette slegtskap. Ti det viser med særlig klarhet, hvor vældig fromhetens magt raadet i Israels folkesagn — altsaa i Israels folkeaand — siden den magtet at rense og omdanne til et tilbedelsens redskap selv noget saa utvilsomt hedensk som den babyloniske skabelsesmyte og flommyte. Og hvad angaar de feil og urimeligheter, som begge disse bibelske sagn indeholder, blir det desto klarere at de er aabenbaringen uvedkommende. Det er jo den utvortes, historisk-naturhistoriske side — den som stammer fra babylonierne — som er (utvortes, naturvidenskabelig og historisk set) fuld av feil. Men sagnenes indre og aandelige side — den som stammer fra Israel — er evig gyldig, likesom den er alene vigtig i religiøs henseende.

Endnu et andet eksempel paa, hvorledes religionen behersker de folkelige fortællinger i deres helhet: Vi kunde vente, at Israels sagn- og sagafortællere skulde i kjærlighet ha fortalt lutter hæderfulde ting om nationale helteskikkelser som Abraham, Isak og Jakob, Mose og Josva, David o. s. v. Men det gjør de ikke. Dette er tilmed ofte nævnt som et argument imot at vedkommende fortællinger kan være folkesagn; var de folkesagn, sier man, saa vilde de nødvendigvis ha forherliget sine egne helter og ikke fortalt nedsættende om dem. Saken er (bortset fra et par andre aarsaker) simpelthen den, at disse sagn har én helt som de baade beundrer

høiere og elsker mere end selv Abraham eller Mose eller David. Det er Jahvè (Jehova), Israels gud. Og derfor har de interesse ikke bare av de menneskelige helters mot, men ogsaa av deres motløshet, for desto vældigere straaler Guds magt, som hjælper naar selv helter mister motet, — interesse ikke bare av deres raadsnildhet, men ogsaa av deres raadvildhet, for desto rikere lyser Guds visdom, som vet raad for uraad, — ikke bare av deres dyder, men ogsaa av deres synder, for desto hvassere skinner Guds strenge hellighet og desto klarere atter igjen hans tilgivende naade. I saadan sammenhæng er det nemlig, at der fortælles om mangler og brøst hos de nationale helter; det sker derfor heller ikke motstræbende eller med forsøk paa at undskylde dem, men just med eftertryk og glæde — til Guds ære.

Den monotheistiske fromhet og gudsfrygt, som gjennemtrænger disse folkesagn, er selvsagt ikke like fremtrædende i dem alle. Fortællinger som den om hvorledes Jakob faar bedraget sin blinde far, eller forskjellige av Samsons historier ligner i saa henseende mere forskjellige av vore humoristiske norske eventyr, end de ligner tonen i de ædleste israelitiske sagn Allikevel raader dog alt i alt denne religiøse tone saa gjennemgaaende, saa rent og dypt over israelsfolkets sagn, at det stiller en endnu uløst gaade. Vi ved jo nemlig, og de sidste aars utgravninger har stadfæstet det, — at det israelitiske folks folkereligion ingenlunde var fri for baade overtro og ufuldkomne moralske begreper. Og det er da ikke til at forstaa, hvorledes folkesagnene i saa ringe grad bærer merker derav.

Det ligger nær at spørge, om det ikke skulde være et utvalg, et religiøst renset og utdypet utvalg av folkesagnene, som er bevaret i skrift — saaledes som de blev utnyttet til religiøs opbyggelse ved helligdommene, eller saaledes som en eller anden from digter, en israelitisk Nikolay Grundtvig, har i sin fromhet omdigtet dem. – Vi har herom ingen efterretninger. Men fortællingernes eget indhold bærer vidnesbyrd om, at noget — men langt fra det væsentlige — av deres religiøse indhold muligens kan forklares paa saadan maate. Det hænder nemlig, at den religiøse uttydning ikke er en organisk del av fortællingen, men mere utvortes knyttet til

eller skutt ind i den. Men like saa ofte er det religiøse indhold saaledes en del av sagnets klassisk avklarede fremstilling, at det umulig kan skyldes selv den mest poetiske samler. Ti i disse folkesagn kan samleres og bearbeideres arbeide neppe dølges; det viser sig som en uskjøn sammenlodning mellem originalens krystalflater. — I hvert tilfælde indeholder altsaa fortællingerne nok av herlige vidnesbyrd om de gamle folkesagns religiøse høihet og rikdom.

Men det visseste er, at i denne fromme og rike form er de efter Guds styrelse optegnede, og er blit for senere slægter en av de allerrikeste religiøse livskilder til gudsfrygt og gudserkjendelse, — først forberedende for Kristus og derefter ledsagende Kristi evangelium liketil denne dag.

Den som ønsker utførligere indførelse i det her behandlede emne henvises fremforalt til:

Axel Olrik i «Episke love i folkedigtningen», trykt i «Danske Studier», aarg. 1908 s. 69 ff.

H. Gunkel: Genesis. 3dje oplag 1910. (Handkommentar z. Alt. Test. v. W. Nowack).

Moltke Moe's foredrag i Kristiania Videnskabsselskab 4. novbr 1910 (refereret i Morgenbl., Aftenposten etc. for 5. novbr.).

En specialundersøkelse av de norske folkesagns religiøse indhold savnes endnu; det vilde være en interessant teologisk opgave.

Mangt et litet forbehold eller en tilføielse, som jeg ikke her har kunnet belaste fremstillingen med, vil den kyndige kunne supplere fra disse og andre kilder.

Den religiøse værdi og den opbyggelige bruk av det gamle testaments sagn — opfattet saaledes som her paapekt — har jeg tidligere gjennem eksempler anskueliggjort i første halvdel av min bok: *Gamle Helligdomme i nyt Lys.* (Kr.a 1902 — et nyt oplag av den første halvdel, som omfatter sagnene i det gamle testamente, vil utkomme til høsten).

DEBAT.

Vi skal ikke stræbe efter at være med, mot eller foran tiden, men efter at være i sandheten.

Av sogneprest *G. O. Kløvstad.*

Hr. redaktør Berggrav-Jensen ytrer i sin artikel «Det som visner og det som gror», frygt for at interesserne for at være paa moten er sterkere end omsorgen for de indre drivkræfter som kan *skape* møte, og uttaler at vi ikke skal være *med*, heller ikke *mot* tiden, men *foran* den, og han mener at vi gaar en slags romantik imøte. Jeg vil knytte nogen korte bemerkninger til disse uttalelser.

Det vilde være trist om interesserne for at være paa moten skulde være særlig sterke blandt teologerne. Det blev jo bare en slags fornyelse av den gamle ortodoksi, en blind tilslutning til dogmer, kun at dogmerne blev andre. Sandt at si hadde jeg ikke tænkt mig, at den moderne teologi bundet i en hang efter at være paa moten; men det tør allikevel være saa, siden der endog findes dem hvis interesser gaar ut paa at være *foran* tiden, og som higer efter at *skape* møte. Med Berggrav-Jensen vil jeg si: «Vi skal ikke være *med*, heller ikke *mot* tiden», og saa vil jeg fortsætte: Vore bestræbelser skal heller ikke gaa ut paa at være *foran* tiden, men paa at være i sandheten. Det faar da gaa med tidsmæssighet og møte som det kan. En anden sak er det, at den som søker sandheten i mange tilfælder vil bli baade mot og foran sin tid; men det er ikke det som er tilsigtet. Det er bare en naturlig følge av ens sandhetssøken, siden det nu engang er saa, at det store flertal har det svært litet med at søke sandheten. Det overtar kun det nedarvede, og i det religiøse da helst det som er gammelt og «prøvet». «Hemningskræfterne i tilværelsen» er i sandhet «nogen av de vigtigste». Der har levet én paa jorden, der fremfor alle søkte sandheten.

Med sin skarpe intelligens brøt han gjennem alle tidens fordomme, naadde frem til Faderen og lot ham gjennemtrænge sit liv. Han satte det visst ikke som noget maal at være *foran* tiden, men han *blev* det som ingen anden.

Der indvarsles en ny romantik. Hvori denne bestaar kan Berggrav-Jensen ikke rigtig si, men det er ialfald noget med personligheten. *Alle* personlighetens kræfter skal nu bryte frem; og det fremhæves særlig at ogsaa hjertelivet har adgangskort. Denne personlighet kan ikke «bjergprækenens nye Messias, ikke det etiske i kristendommen» tilfredsstille; thi «de religiøse kilder springer dypere». Herved skal vi stanse litt.

Personligheten var vel ikke ukjendt for ham, hvem vi skylder bjergprækenen. Han der har uttalt: «Hvad gavner det et menneske om han vinder den ganske verden, men tar skade paa sin sjæl?», han skulde kanske ikke ha vurderet personligheten tilstrækkelig! og han skulde ikke ha git os det som tilfredsstiller personligheten! og han som lærte os at se op mot Gud og si: «Fader vor», han skulde kanske ikke ha greie paa, hvor de religiøse kilder har sit utspring! Aanden har sit ophav i Gud, og dermed har de religiøse kilder sit utspring i ham. Nogen anden romantik trænger vi ikke.

Jesus gaar i bjergprækenen ut fra at aanden har sit utspring i Gud og sit maal i Gud. Han taler om at de rene av hjerte skal se Gud. For denne aand, der har dette utspring og dette maal, anviser Jesus i bjergprækenen den vei som fører til maalet. Han tegner det rette gudsforhold. Hvad er det i personligheten, som ikke kan tilfredsstilles av bjergprækenens Messias? Er det hjertelivet? Salige er de fattige i aanden, de sagtmodige, de som hungrer og tørster efter retfærdighet, de barmhjertige, de rene av hjerte.

Er hjertelivet her sat ut av betragtning? «Bjergprækenen har med vor rustning at gjøre,» siger Berggrav-Jensen. Jeg finder ikke dette uttryk synderlig træffende, likesaalitet som det, at «karakter er rustningen, personligheten er manden indenfor rustningen».

Denne betragtningsmaate er altfor utvortes. Karakteren er ingen ytre rustning, indenfor hvilken manden bevæger sig. Den er ikke noget man kaster av sig og siger: «Der

er karakteren og her er jeg;» men den er en indre bestemthet. Ved den er manden det han er. Jesus gir ikke i bjergprækenen anvisning paa en ytre rustning. Det er ikke noget saadant han vil forsyne os med; men han viser os hvad personligheten maa tilegne sig som kjød av sit kjød om den skal naa Guds skabertanke. Han viser os hvorledes det sande gudsforhold skal realiseres, og likesom bjergprækenen er en frugt av den høieste intelligens og det inderligste hjerteforhold til Gud, saa gir han os ogsaa det vi trænger baade for hode og hjerte.

«Det er ikke bare intelligensen som tør vise sig offentlig,» siger Berggrav-Jensen. «Ogsaa hjertelivet har adgangskort.» I det religiøse er dog intelligensen sjelden blit for meget betonet, snarere for litet, og det er visselig paa sin plads at betone intelligensens betydning for det kristelige liv. Der kan bli et varmt kristenliv selv om intelligensen sættes saa nogenlunde utenfor, men fanatismen kommer ogsaa til at faa frit spillerum. Vi har hat og har nok av slikt. Intelligensen gjør kristenlivet sundt; thi den fjerner fanatismen.

Bjergprækenen gir os bare etik, kan der indvendes, «men de religiøse kilder springer dypere». Jeg vil gjenta det: Jesus stiller os i bjergprækenen ansigt til ansigt med Faderen, i hvem baade de etiske og de religiøse kilder har sit utspring.

Det Berggrav-Jensen skulde kunne ha at bebreide mig for i min artikel: «Det som gror», er den sterke betoning av det etiske livs selvstændige værd, ogsaa hos dem, der som f. eks. Bjørnson — ikke staar ansigt til ansigt med Faderen. Like overfor dette skal det betones at jeg ikke har nævnt et saadant standpunkt som det ideale. Jeg har derimot sagt: «I troen paa en personlig Gud og troen paa Jesus som Kristus, den levende Guds søn, eier mennesket den mest frugtbringende livskilde, og kun i denne tro kan den moralske stræben erkjendes som livssamfund med den høieste. At eie Jesu barnetro gjør en lykkelig og sterk; men ogsaa uten denne tro har det moralske liv sit evige værd, og likeoverfor dem der ikke tillægger den etiske livsførsel noget værd, har jeg sagt: «Den blotte fastholden av det godes ideal og av kristusidealet er i sit væsen tro paa Gud.» Livskilderne fra

Gud ophører ikke at strømme ind i en, fordi om en har mistet troen paa en personlig Gud. Guds røst lyder enda i samvittigheten og stiller en likeoverfor forpligtende aandelige krav. Er man lydig mot disse krav, saa er man lydig mot Guds røst, selv om man ikke forstaar at røsten kommer fra ham, og staar i livssamfund med den høieste. Engang vil man faa se i hvem det var livet hadde sin rot, og fra hvem røsten i ens indre lød. Dette er kanske romantik, og er det denne romatik som gror, saa hilser jeg den med glæde. Jo mere omfattende Guds kjærlighet er, jo tryggere hviler vi ved hans faderhjerte.

Bjergpræken og kristendom.

Kløvstad har ikke helt forstaat, hvad jeg vilde med min artikel. Derfor er der kommet med en del unødvendige misforstaaelser, f. eks. av mit uttryk at være «foran tiden», hvor hr. Kløvstad — formodentlig under frigjørelse fra bjergprækenens forpligtelser — faar vendt det til at jeg egentlig stræber efter at være foran *moten*.

Av større betydning end en saadan turnering er det saklige, som vi er uenige om. Det er ganske rigtig, at jeg mener den nye tid, vi gaar imøte, vil være karakterisert ved et fyldigere *personlighetens liv*. Det press, som paa den ene side materialismen og paa den anden side intellektualismen (hjerneforgudelsen) har øvet paa den menneskelige personlighet vil det bli slut med. Den overfladiske følelse av at mennesket nu har gjennemskuet tilværelsen vil bli avløst av den gryende forstaaelse av, at vi vet like saa litet nu som for to eller fire hundrede aar siden om de dypeste kræfter i livet. Derved blir vi igjen *naturlige*, og naar først de naturlige kræfter faar raade, saa vækker de snart — som Harald Nielsen siger — sansen for de *overnaturlige* og gjør troen paa denne nødvendig. Vi kommer over fra mennesket som alvidende og triumfator til mennesket som forundende og ærbødig. Og dermed frigjøres mange kræfter i sjælen, som før laa under bann fra intellektualismens og mekanismens pave. Det er dette jeg mener med det rikere personlighetsliv. Det

hele blir ikke saa enkelt som nu, ikke saa klart, det blir indviklet og mangfoldig, men saa uendelig meget rikere og sandere

Sandere — fordi hele livets mangfoldighet faar øve indflydelse paa resultatet. «Man har omvendt sig av forargelse mot den moderne livsanskuelse, fordi den gik *for vidt,*» siger Chesterton. «Jeg omvender mig fra den, fordi den er mig *for snever.*» Det var indenfor den *snevre* moderne anskuelse, at jeg syntes teologien begyndte at indrette sig. Men vi trænger ikke bare en reform, hvorved vi kommer bort fra det unødig voluminøse i troslivet, men ogsaa en reform hvorved vi utvider vor horizont og bevirker troslivet.

Det religiøse i personligheten — den frigjorte personlighet — kan nu efter min mening ikke tilfredsstilles av «bjergprækenes nye Mesias» (Skjeseth) eller av «det etiske i kristendommen» (Kløvstad).

Dertil siger hr. Kløvstad, at personligheten vel ikke var ukjendt for ham, hvem vi skylder bjergprækenen?

Dette spørsmaal leder debatten vild. Jeg har skrevet at naar man vil indskrænke Jesus til at være bjergprækenens Jesus, da berøver man kristendommen noget av det dypeste i den, det egentlige religiøse, det som alene tilfredsstiller personlighetens dypeste krav. Da gaar det ikke an at svare: men denne bjergprækenens Jesus kjender da sandelig personligheten, se Fader vor, se ordene: Hvad gavner det et menneske . . . For det er netop det jeg mener, at vil man sætte bjergprækenen saa demonstrativt i forgrunden, saa kommer man til at lægge skygge over den personlighet som ellers bar hele denne mægtige tale frem.

Derfor er det først i sin næste betragtning at sogneprest Kløvstad kommer til saken, nemlig hvor han paastaar, at ogsaa indenfor selve bjergprækenen finder personligheten et fuldlødig uttryk. Kløvstad anfører til bevis ordene om de fattige i aanden, de rene av hjertet osv. og spør mig om saa hjertelivet kan siges at være sat utenfor i bjergprækenen? Jeg vil svare at det er en liten snip av hjertelivet, som her faar uttryk. Og der er ellers i evangelierne en slik fylde av langt mere inderlige tanker om dette liv. Hvorfor skal saa bjergprækenen stilles op for sig som selvstændig?

Det kan kun være fordi det etiske liv skal ha en tilsvarende selvstændighet. Lev moralsk, vær god og hjælpsom, saa er du en kristen. Naar man taler om «bjergprækenens Messias», saa er dette et specifikt uttryk og det indeholder intet om de dypere gjæringskræfter i personligheten, det omfatter netop samfundsreformatoren Jesus, tugteren av halvhet og hulhet, forkjæmperen for en ny etik. Det er netop i denne aand at man har kunnet sætte ordet «Bed og arbeid» om til: «at bede er at arbeide». Dermed er det religiøse liv forflatet og personligheten snart sagt bragt i overensstemmelse med «merkantile principer» [1]).

Det forandrer intet ved saken, at dette etiske liv ledsages av en slags formel Gudstro. Efter min overbevisning er det kristendommens særkjende, at den gjør troen paa Gud — den formelle anerkjendelse av Guds eksistens — om til *liv med Gud*. Dette liv med Gud har alene Kristus muliggjort. Derfor er det ikke nok for dette livs fortsættelse og daglige utdypning at vi i bjergprækenen stilles ansigt til ansigt med faderen i hvem baade de etiske og de religiøse kilder har sit utspring». Vi maa gjennem hele Jesu evangelium finde gudsbarnets livskilder, veien til fornyelse og inderliggjørelse. Ellers faar vor gudstro sin livsrot avskaaret.

Jeg har ikke forfægtet disse synsmaater fordi jeg av laugsaand har lyst til at negte de blot etiske mennesker — hvis de eksisterer — adgang til Guds rike. Det er ikke av doktrinære hensyn jeg er ledet. Skranker vil jeg ikke opretholde. Det er bare fordi jeg føler mit eget liv fattigere og uten *nervus rerum*, hvis jeg stænger av for kristendommens mer paradoksale sider og vil prøve at være selvstændig etisk. Og tillike fordi jeg føler mig overtydet om, at der nok kan leve ganske enkelte etiske mennesker mer eller mindre uten pakt med de dypere kristenoplevelser, men at vi berøver baade disse og os selv det egentlige hjerteslag, hvis vi sætter et saadant blot etisk liv paa selvstændig fot i forhold til Kristi

[1]) Det er her Collins «Brorskapets religion» har sin styrke og sin svakhet. Han vil redde kulturkrisen ved hjælp av religion. Og saa gjør han først religionen om til — kultur!

lov om den nye fødsel, om at snu helt om, og om at møte ham som siger: Din synd er dig forlatt.

For mig er bjergprækenen, naar den tages ut av evangelierne, i grunden mer en kulturpræken end en kristelig livskilde. At tro paa bjergprækenens Messias opfatter jeg derfor som et av kulturoptimismens mange utslag.

Men at utvikle dette nærmere her, vilde være at foregripe et litet foredrag, som jeg skal holde ved studentermøtet paa Voss: «Tror vi paa kulturen eller tror vi paa kristendommen». Muligens blir der om ikke alt for længe plads til at trykke en del av dette her i «For kirke og kultur».

Eivind Berggrav-Jensen

Hedningernes mulighet.

I anledning av hr. sogneprest Kløvstads uttalelser i forrige hefte av dette tidsskrift om «de otte linjer» i «Oplevet og tænkt» beder jeg om plads for følgende, der iøvrigt ikke skulde være nødvendig efter min utførlige redegjørelse i «Luthersk Kirketidende» 8de oktober og 15de oktober 1910. Til denne tillater jeg mig at henvise hr. Kløvstad og andre interesserte.

Da Jesus har sagt til os: «Fordøm ikke», og derved udelukket at vi skal si om nogen enkelt, at han ved sin død gaar ind i fortabelsen, saa har Frelseren dermed tillatt os at forutsætte ogsaa om hedninger, antike og moderne, at Gud *kan* se noget i deres indre, en stræben, en søken, som gjør, at han ikke lar dem gaa ind i pinen, men at han hinsides kan føre dem frem til en personlig bevisst Kristus-tro, som er det ene frelsende.

Ordet «livssamfund» har git anledning til misforstaaelse. Jeg burde derfor kanske brukt et andet uttryk, som mere bestemt hadde betegnet det blot «prædisponerende». Men jeg skrev uten tanke om de misforstaaelser, som er fremkommet. Intet var mig fjernere end at hævde salighet uten ved Kristus

og hans forsoning. Men mine linjer *var* for kortfattede. Det var feilen.

Det ser ut, som at der er faa, som blir salige, selv om enkelte hedninger hinsides kan føres til personlig tro paa Kristus. Avgjørelsen antar jeg paa en eller anden maate sker i denne jordiske tilværelse. Men paa den anden side har Gud *fritat os for at dømme i det enkelte tilfælde*. Hvorvidt det er «ortodoks», som jeg gjør, at anta en utvikling — i ond eller god retning — efter døden, ved jeg ikke. Det er mig ogsaa likegyldig. I hvert fald tror jeg ikke det er ubibelsk.

J. J. Jansen.

OM BIDRAG TIL NY NORSK SALMEBOK.

(Av *Marcus Gjessing.*)

Det var at vente, at det vilde flyte rikeligere med salmer fra vore salmedigtere, naar det nu er blit bestemt, at der skal søkes tilveiebragt en ny salmebok eller ihvertfald en revision av den vi nu har. Vi ser da ogsaa stadig i en række aviser nye salmer. Deres værdi skal jeg ikke opholde mig ved nu. Derimot vil jeg henlede opmerksomheten paa en større samling, som er utkommet i samlet utgave — *Jonas Dahl's Norsk salmeverk.*

Denne samling har været gjenstand for en længere anmeldelse i «For kirke og kultur» av stiftsprovst *J. H. H. Brochmann*. Jeg gjør paany opmerksom paa den. Den er av forfatteren tænkt som bidrag til ny salmebok. Da mener jeg, det er nødvendig og gavnlig, at der blir forhandlet om den. En ny salmebok er en stor ting. Salmesangen, ret benyttet, er av uvurderlig betydning for det religiøse liv. Jeg mener, stiftsprovst *Brochmann's* anmeldelse er for ensidig.

Det er sandt, at der er smukke ting i *Jonas Dahl's* samling. Det er tilstrækkelig fremhævet i stiftsprovstens anmeldelse. Saa kan jeg indskrænke mig til at peke paa noget av det, som gjør, at jeg mener den maa mottas med varsomhet.

Salmer som er beregnet paa menighetssang maa fremfor alt være gjennemsigtig klare i tanke og mening — rigtig letfattelige. Det er slet ikke alle *Jonas Dahl's* salmer. Tvertimot — de er ofte temmelig uklare. Det falder ham nok let at skrive vers — gode vers kan han ogsaa skrive, naar han staar helt fri i sin digtning. Det har han tilfulde vist ved saa mange leiligheter. Men det falder ham ikke let at skrive gode vers, naar han paa forhaand er bundet av en bestemt rytme. Det er en betænkelig ting at skrive tekster til forut givne melodier. Det falder sjelden godt ut, fordi det i og for sig er unaturlig. Bjørnsons tekst til Neuperts musik,

«Syng mig hjem», er et kunstverk; men vi har ikke mange kunstverker av den art. Bjørnson har tilegnet sig kompositionens indre idé. Man skal være mere end digter for at kunne gjøre det. Man skal eie en fin musikalsk sans og en dyp kunstnerisk-psychologisk evne. Det har Jonas Dahl aapenbart ikke i tilstrækkelig maal. Ganske visst er en flerhet av vore salmemelodier temmelig fri for nogen egentlig indre kunstnerisk idé. Men Jonas Dahl synder ogsaa mot melodier av dypere musikalsk indhold. Man har altfor ofte et sterkt indtryk av, at han har pint sig for at faa sin digteriske tanke tvunget ind i en melodis rytme. Det naturlige er, at ordene faar bølge frit i den rytme, som digtets tanke og mening selv føder. Er da dets indhold og form i sig selv sangbart, saa finder det nok sin musikalske gjenfødelse ved egen komponist.

Jonas Dahl sier om sit «salmeverk», at der er salmer «med gjenklang av vor tids eiendommelige prædiken, liv og arbeide». Der ligger heri ganske sikkert delvis en misforstaaelse av salmens idé, som er uttrykt i selve navnet — *psalma* er det paa strengeinstrumentet spillede tonestykke. En salme er ikke bare en liten præken i bunden stil — heller ikke en i bunden stil holdt religiøs behandling av liv og arbeide o. l.

En salme er et uttryk for religiøse følelser og stemninger, som først faar sin fulde utfoldelse gjennem toner.

En ny salmebok skal derfor ikke bare være gjenklang av nutidens præken, liv og arbeide, men ogsaa av tidens særegne religiøse følelser og stemninger, slik som de naturlig faar sit utslag i tidens eiendommelige sproglige uttrykssæt og gjennem dens eiendommelige musikalske anlæg. Derfor er det naturlig at en ny tid samtidig føder en ny religiøs digtning og ny religiøs musik. Da først blir salmeboken ny, og da først gjenspeiler den tidens religiøse liv og følelser og stemninger, naar den er baade digterisk og melodisk gjenfødt. At ville tvinge nye tanker ind i gamle melodier, det er som at «fylde ny vin i gamle skindsækker». Jeg mener ikke, at alle salmer bør være nye. Der er kjernesalmer, som i enhver henseende gir uttryk for vor tids — som for ældre tiders — religiøse trang og higen og stemning. Og der er melodier, som ligger ogsaa vor tids religiøst-musikalske følelser nær.

Jeg mener bare, at den religiøse digtning og den religiøse musik maa klinge sammen i dyp og fyldig indre harmoni. Mange av Jonas Dahl's salmer er i denne henseende uharmoniske.

Denne voldshandling mot den digteriske tanke — at tvinge den ind i en for den selv fremmed, forut git melodis rytme — ødelægger saa mange av salmerne, som i virkeligheten er fint følt og vakkert tænkt. Formen blir klodset — rimene blir kunstige istedetfor kunstneriske — ordstillingen blir skrudd og unaturlig. Derved blir den likefremme mening ofte overdækket og salmens tanke uklar.

Det vilde bli for vidtløftig, om jeg skulde dra frem eksempler, som var mange nok til at vise, at de forskjellige mangler er hyppig forekommende. Enhver vil let støte paa dem ved at gjennemblade samlingen. Naar jeg nævner nogen slike eksempler, da er de valgt helt i flæng kun for at illustrere manglernes art. Saaledes trær uklarheten i tanke og mening frem i disse linjer av salme nr. 49:

> Da binder pave og keiserhær
> en munk med sin blotte stemme.

I nr. 70 omtaler det første vers troen som en seir. I samme vers anføres Judith som eksempel paa én der har vundet denne seir. Saa følger andet vers:

> Vor tro er tryg, om ej hun ser,
> hun Gud paa røsten kjender
> og strækker bakom dækket her
> i haabet begge hænder o. s. v.

Det virker forbløffende, at troen nu uten videre indføres som kvinde. Det ligger nærmere for tanken i øieblikket at fastholde troen som seir og at la «*hun*» gaa tilbake paa Judith. — I et senere vers heter det:

> En kappetrevl af denne tro
> har kjæmper gjort av dværge.

Selve ordstillingen lar sig vistnok — med velvilje — forsvare i bunden stil. Det er dog kun de daarlige vers som kan flyte paa det, som med velvilje lar sig forsvare. Men fremfor alt — efterat troen nu i tre vers har været fremført

i en kvindes billede, blir den her pludselig forvandlet til et gevandt. Slike billedbrudd nedsætter tankens klarhet.

I nr. 71:

> Da stod han ren, da stod han ret
> og stængte flugt for øgleæt,
> som jog paa flugt al syndig
> udhøkring i hans helligdom o, s. v.

Det er begivenheten i Matth. 21, 12 verset omhandler. Men da er det vanskelig at begripe, hvad der menes med at Jesus «stængte flugt for øgleæt». Uklart blir ogsaa verset, naar det synges. Salmen er skrevet til melodien «Kom hit til mig enhver især» (Landstad, nr. 576). Melodien kræver, at en mening avsluttes med tredje linje, men Dahls salme har ikke respekt for dette krav. Det er en sangkompositions feil, naar den melodiske sætningsbygning ikke er parallel med tekstens. Men naar teksten er skrevet til en git melodi, da er det digterens kunstneriske forpligtelse at sørge for, at tekstens sætningsbygning blir parallel med melodiens.

Det er ikke den eneste musikalske forsyndelse i Dahls salmer. Og det forbauser hos en digter, som ellers har skrevet saa gode, sangbare ting som Jonas Dahl har gjort.

Uskjønt og umusikalsk klinger det ogsaa i nr. 56 efter melodien til «Zions vægter»:

> «Stor er høsten, men desværre
> kun faa arbejder» høstens herre
> med vemod vidner som tilforn.

Melodien kræver, at baade første og anden verslinje gir hver sin selvstændige og avsluttede mening. Særlig virker anden verslinje æstetisk støtende. Og naar verset synges, forsvinder meningen i den sammenslyngede periode.

Uklart er ogsaa følgende vers av nr. 71:

> Forgjæves slap samvittighed
> skal holde ret og sandhed ned
> og Herrens aasyn blege,

hvor det ligger nærmest at opfatte *blege* som adjektiv, mens forfatteren vel har ment det i betydningen *gjøre blekt*. Verbet *at bleke* bruker vi ikke om at gjøre et ansigt blekt, men i forbindelsen: bleke tøj.

Salme nr. 169 taler om

en og samme redningsvej:
mod naadens haand at strække sig.

Om denne naadens haand heter det, at

kun den en Josef drar af brønd,
men ogsaa den forlorne søn.

Men evangeliet kjender intet til, at den forlorne søn blev dradd op av en brønd.

Nr. 185 handler ogsaa om Josef. Første vers skildrer — iøvrig paa en litet kunstnerisk maate — hvorledes Jakob sender Josef avsted til sine brødre:

da sin Josef bød han drage
ned til Sichem hastelig.
Kjortlen var av flerfarv't traad,
sandhed, renhed — armod, graad;
derfor skjeled brødres øje,
da han nedsteg fra det høje.

Den sidste linje leder snarere tanken hen paa Jesus som blev menneske, end paa Josef, som gaar til Sichem — selv om der staar: «*ned til Sichem*».

Andet vers fortsætter denne fortælling og slutter saaledes:

Fra det første de ham saa,
list og vold de pønsed paa;
barnet vil Herodes dræbe,
manden alle efterstræbe.

De to sidste linjer byr den samme skrudde ordstilling, som er utilladelig i gode vers, men hyppig i de smaa lokalpoeters leilighetssange. Den gjør tanken uklar. Desuten studser man ved disse linjers motstillen av *barnet*, som Herodes vil dræpe og *manden*, som alle vil efterstræbe. Med *manden* er vel tænkt paa Josef, der dog kun var 17 aar gammel. Man faar ellers ut av denne motstillen, at kun Herodes efterstræbte Jesusbarnet, men at *alle* efterstræbte manden, Josef. Altsaa et overskudd av ulykke paa Josefs konto. Men det kan umulig være digterens mening. Ellers var det ikke just *manden*, Josef, brødrene efterstræbte. Det gjorde Potifars hustru. Det ligger nær ogsaa at spørge, hvorfra Dahl vet.

at Ruben *altid var væd* (se vers 3). Det var vel desuten neppe rædsel, som drev Ruben til her at foreslaa, at de skulde kaste broren i en tør brønd.

Der er fler eksempler paa meget tvilsom eksegese.

Men videre! I en salme ved brudevielse (nr. 200) heter det, at

> Aarene for begge (d. e. brud og brudgom)
> kun nye ringer lægge
> om ringen, fingren bær.

Billedet er uklart: lægge ringer (d. e. aarringer) om ringen! Aarringene i en træstamme eller om koens horn viser kun alderen. Men her er vel tænkt, at eftersom samlivets aar glir hen, styrkes troskapen e. l. Desuten: Billedet er uskjønt. Ti det kalder altfor tydelig frem tanken paa, at enkemand eller enke faar en ny ring paa fingeren ved nyt egteskap. Og det møter man dog ikke gjerne et brudepar med.

I det følgende vers tales der — vel for rimets skyld — om

> «himlens sol og *saft*»!

I nr. 216 ber man:

> din aand lad os ikke forlade!

Det er den samme klodsede ordstilling, som snart sagt er gjennemgaaende i Dahls salmer, og som let kunde være undgaat, hvis forfatteren hadde gjort sig mere møie med at finpudse formen.

En lignende mangel paa omhyggelighet har straffet sig i følgende linjer av nr. 126:

> Zebaots altere hentil og fra
> smaafuglene flagrer saa glade.

Men værre endda er forfatterens mangel paa omhyggelighet overfor det formelt æstetiske indtryk. Det gjør, at man midt i en ellers rikt poesifyldt stemning kan møte platheter, som drar salmens hellige ophøiethet ned i det hverdagslig tvilsomme — eller endog i den utvilsomme uskjønhet

Saaledes fortæller salmedigteren i nr. 23, at

— — — større end
den stygge og alt stygt
er Jesus — ham kun frygt,
som verden vist skal dømme.

Først dog herom dette: forfatteren bruker den gamle retskrivning (hvorom mere senere). Man spør da, om *vist* er = *visst* eller = *med visdom*. Hvis meningen er, hvad der staar, at verden skal dømme Jesus, saa betyr det: *visst*. Men hvis meningen er, hvad Jonas Dahl nok selv har tænkt, at Jesus skal dømme verden, da betyr det: *med visdom*.

Men hvad? Er meningen det som staar der — eller det som ikke staar der?

Dernæst platheten! «Styggemanden» er en populær betegnelse for djævelen. «Den stygge» er ikke bedre end «styggemanden». Men det gir ikke det religiøse uttryk for djævelens væsen. Det er heller intet bibelsk uttryk, og — specielt overfor djævelen bør man av mange grunde søke at holde sig til de bibelske eller til de av den religiøse følelse anerkjendte benævnelser.

Plat er det ogsaa, naar det i nr. 24 heter, at

vor efterklang
lyder efter os hernede.

Det er ikke klart heller. Et uttryk som «*nadverd-mad*» (nr. 9) klinger altfor materielt mættende. «*Engleving*» (nr. 7) er vistnok bra at ha som rim paa *sving*. Men det er plat. En *ving* bruker man til at rense piper med — eller til andet husbruk. Men i høiere stil faar man bruke ordets fulde form og heller se sig om efter et andet og bedre rim.

Det samme burde man gjøre for at undgaa saa forældede verbalformer som *sade* (nr. 45 o. fl.) og *bade*, der er fortid av at be — ikke nutid = lauge:

Aabnet staar den troens dør,
hvorom landet rundt vi bade
søndag efter søndag sammen.

I nr. 191 rimer *fram* paa *ham*. Men i Dahls sprogføring gaar det ikke an at lage rim paa den maate.

Om Jesus heter det (nr. 49), at «kjendt var han vel

med veer». Det er sandt, at det rimer paa *seer*. Og uttrykket er vistnok kjendt fra gamle bibeloversættelser i betydning smerte i almindelighet. Men det er forlængst forlatt paa grund av den særlige betydning ordet har faat i dagligsproget. Da skal ikke en moderne salme gjenopta det i en forbindelse, hvori det nu aldrig mere brukes. Da blir ogsaa det plat.

Mangel paa sproglig omhyggelighet er det ogsaa, naar forfatteren i nr. 18 lar os

. lande ved livsvandets flod.

Man lander ikke gjerne ved en flod!

I sin iver for bokstavrimets velklang kommer Dahl flere ganger i konflikt med tankens klarhet. Saaledes studser man uvilkaarlig ved en linje som denne i nr. 18:

Der løber en laag under lide.

Sætningen staar der løsrevet og temmelig malapropos. Og ordet *laag* (= elv) er saa litet indarbeidet i den almindelige sprogfølelse, at mange i en saa løs forbindelse sikkert vil være i vildrede med, hvad der menes.

I nr. 72 heter det — likeledes av hensyn til bokstavrimet — at

rige ved din kjærlighed
til hjælp vi rundt er rede.

Rundt om? Eller: med rund haand?

I nr. 209:

Gud signe hver haand, som hænder frem.

At øke sproget med nye gloser er bra, naar gloserne er bra. Men at danne nye ord — bare for bokstavrimets skyld — er ikke at anbefale, allermindst naar ordet ikke gir nogen klar mening, og naar det desuten let vil forveksles med gode gamle ord av en helt anden betydning. Slike sproglige nyskapninger er værdiløse. Dog ikke bare med nydannelser maa man være varsom. Ogsaa sprogets gode gamle ord maa behandles med tilbørlig respekt. Man bør ikke for rimets eller for rytmens skyld mishandle dem. En imperativform som *aabn* (nr. 207) er umulig. Genitiven *daabes*

(min daabes gud) er uheldig og uskjøn. Ataad (nr. 116) rimer paa raad. Men ordet heter *attaat*. Man bør heller ikke vise sin rytmiske uformuenhet derved, at man i ett og samme vers i den ene linje skriver *himlen* — i den næste *himmelen*.

Den samme respekt kræver sætningsbygningen:

> Kjærlighed er budets sum
> og av evangelium.

Det er slet bygning. Men det slette blir ikke godt, fordi det staar «paa vers».

Det samme maa vel sies om en ordstilling som denne:

> I evner, lynne og ydre lag
> til sjæl og til legem baade.

Det heter ikke og—baade, men *baade—og*.

Ophobning av det samme ord er sjelden velklingende:

> Hør hvor alle gode røster
> gjennem skriften blad for blad
> lokker frem som gjennem blade
> tusen fugletunger glade — —
>
> (Nr. 64).

Eller nr. 72:

> O Gud, som selv er kjærlighed
> din kjærlighed os lære,
> ti for den sande kjærlighed
> er dine bud ei svære.

Til mere almindelige klodsetheter maa regnes linjer som disse (i nr. 21):

> Derfor alle dage
> tro jeg og forsage
> skal og kan og vil —

Eller nr. 158:

> Nei til ham kun kommer ind
> *den, som ønsker samme sind.*
> I har ingen ting i fællig,
> er som nat og dag forskjellig.

Den som ønsker samme sind — som hvem? Og hvem

er *I?* Vi maa gaa tilbake til et foregaaende vers for at finde svaret. Men *dér* tales ikke om *I,* men «*vi*».

Endnu bare ett citat til:

> Gak til verdens barn — de sanke
> sine forraad ligervis,
> tager mangen møisom tørn,
> mens sig lader lysets børn,
> for sit høie maal saa matte,
> — fatte, hvo som kan det fatte!
>
> (Nr. 163).

*

Det er selvsagt yderst uheldig *nu* at fremlægge en salmesamling i gammel retskrivning. Slik som den sproglige tilstand for tiden er — en forvirringens og uklarhetens mellemtilstand — sier det sig selv, at utviklingen vil gaa rask for sig. Og Jonas Dahls ortografi vil meget snart klinge likesaa umulig gammeldags for tidens sprogøre som saa mange av de ældste salmer i Landstads salmebok. Jeg synes at erindre, at et klokt hode for et par aar siden gjennem «Morgenbladet» forespurte myndigheterne, om ikke salmeboken snart kom ut i ny retskrivning. Og myndigheterne — ja, tar jeg ikke feil, saa svarte de, at det skulde ske, saasnart raad var!

Landstads salmebok i ny retskrivning!

Jeg har endnu ikke set nogen norsk salmedigter, som har kunnet «digte paa ny retskrivning». Jeg har set én forsøke det. Men - - — rimene var saa leie at finde, og saa faldt han ret som det var som et offer for dem — digtet paany, men rimet paa gammel retskrivning!

Hvem skal saa «digte» Landstad om — med rim og alting?

Og hvem vil paata sig — i tilfælde — at «digte» Dahl om?

Men — la nu det være! Hovedsaken er, at en ny salmebok blir ikke bare ny, men bedre end den vi har. Bedre — ikke bare i formel henseende, men dyp — aandsbaaret — poesifyldt. Men da maa det være poesi — ikke mere eller mindre passable rim. Det gaar ikke an at sætte sig noget kunstnerisk lavmaal. De kunstneriske krav maa

stilles høit. Og kunsten — det er den, at salmerne i en let, naturlig og folkelig form kan gi et naturlig følt, skjønhetsmættet uttryk for folkets religiøse følelser og stemninger og for dets religiøse liv. Kunsten er ikke at lage kunstige eller kunstfærdige skrivebordssalmer, men salmer som er sprunget like ut av en religiøs folkedigters syngende hjerte. Jonas Dahls salmer er i denne henseende meget ujevne. Der er mange skrivebordssalmer. Og de er ikke mere værdifulde end skrivebordssalmerne i Landstads salmebok. Men da er de overflødige.

Med en varsom revision av Landstads salmebok, hvorved nogen av Dahls salmer kan optas, har vi raad til at vente paa den nye norske salmedigter.

Stord prestegaard i oktober 1910.

Salmebokens retskrivning.

Min artikel «*Om bidrag til ny norsk salmebok*» er skrevet og trykt i korrektur før jeg var bekjendt med stiftsprovst *Gustav Jensens* erklæring i «Norsk kirkeblad» (for 8de april d. a., nr. 14) om, at han har bestemt sig til at gjennemføre den nye retskrivning i den reviderte salmebok. Jeg vil da gjerne ha uttalt, at jeg anser dette arbeide for meget vanskelig og meget problematisk. Men paa den anden side tror jeg, at Gustav Jensen er den eneste, som for tiden skulde kunne gjøre det pietetsfuldt og dog under hensyntagen til alle den bundne stils særlige krav og til de melodiske vanskeligheter.

Stord prestegaard 5te april 1911.

Marcus Gjessing.

BOKHANDLERNE OG „UTSKEIELSERNE".

Bokhandlerne spiller en merkelig rolle ved utbredelsen av margstukken litteratur. De lægger ut paa sine lokkebretter i vindu og paa disk alt, det forslagsspekulanten sender dem. Som om bokhandlerne bare var forlagenes haandtlangere og ikke selvstændige og personlig ansvarlige individer!

Det er sandt: bokhandlere indtar en eiendommelig mellemstilling mellem handlende og forhandlere. De skal være «assortert» baade i det ubedærvede og det bedærvede. Men bokhandlerne har selv vist veien ut av dette dilemma. Har de nemlig en eller anden selvstændig interesse av at forhindre (eller ialfald ikke fremme) salget av en bok, saa retter de sig efter den enkle og virksomme regel: vi har boken, men vi lægger den ikke frem.

Hvorfor kan ikke bokhandlerne benytte denne praktiske fremgangsmaate overfor den «litteratur», som nu holder paa at ødelægge litteraturen?

Vore norske bokhandlere har, mig bekjendt, ikke tat dette spørsmaal op til drøftelse. Men de danske har netop gjort det og er kommet til et resultat. De er (i en resolution) blit enige om, at det ansvar de har, ikke kan lægges paa dem, men maa lægges over paa — pressen. Jeg citerer efter et telegram til «Morgenbladet» i slutten av forrige maaned: «Det virksomste middel mot utskeielser i litteraturen vilde bestaa deri, at pressen ganske undlater at omtale usedelige bøker.»

Det karakteristiske tidens tegn ved denne resolution er dette, at man skyver ansvaret over paa en anden. Det er denne ansvarets ringgang, som er typisk for det meste av vore dages ansvarsløshet. I litteraturen anerkjender de nu alle — som bokhandlerne i sin resolution — høilydt, at der findes «utskeielser», ja endog «usedelighet». Men forfatterne skylder paa forlagene, forlagene paa bokhandlerne, bokhand-

lerne paa pressen og pressen paa forlagene Her rækker de ansvarsløse hinanden haanden og ansvaret har et kredsløp at løpe evig ufarlig rundt i. Saa snart det gjælder ansvar er det hus forbi over hele linjen.

I stedet for at holde Pilatus-vask paa en slik aapenbar maate, kunde bokhandlerne vise, at de er praktiske og selvstændige folk. De kan selvfølgelig ikke faa istand nogen fællesoptræden, naar en bok utkommer. Det dreier sig jo her om en øieblikkelig aktion. Men de kan hver for sig ta paa sig ansvaret for at by frem «utskeielser», naar de faar anmodning om at være verter for denslags trafik. Om de ogsaa kan konferere med hverandre og træffe avtale om fælles optræden er en privat sak.

Det gjælder kun, at hver part tar sit ansvar og ikke løper fra det, fordi om en anden part *ogsaa* har ansvar i samme sak. *E. B.-J.*

NYE FREMSKRIDT I KEMIEN.

Av adjunkt *O. F. Olden.*

Naturvidenskaperne gjør fremdeles store fremskridt. Det er en og anden gang der likesom blir en stans, et avsnit synes færdigarbeidet, et omraade er klarlagt, de videnskabelige resultater er tat i bruk av tekniken for at øke menneskenes magt til at gjøre sig jorden underdanig. Men saa gjøres der en opdagelse kanske ute i utkanterne, paa en av videnskapens nyfundne fotstier, og næsten før man vet ordet av det, har det vist sig, at den har frembragt gjennemgripende forandringer paa helt andre omraader end det nærmeste. Altid fremover, bestandig fortere og fortere. Det er som vandrer man gjennem en skog av indviklede sammenslyngede foreteelser; de store hovedfænomener er overgrodd av de mange smaa biting, og der synes ikke en at finde. Men der ryddes jevnt og trutt av videnskapens mindre arbeidere under de større ledelse, og der aapner sig her og der nye perspektiver. Efterhvert som der blir aapnere, falder der ogsaa mere lys over de store grundproblemer, der gjerne tar sig anderledes ut, eftersom belysningen forandres, selv om de egentlig er som før.

Stadig større og større pengemidler stilles ogsaa til naturvidenskapernes disposition. *En* av Carnegies store institutioner «Carnegie Institution» i Washington arbeider med et aarsbudget av ca. 1,6 millioner kroner og efter stifterens sidste gave vil det endda økes meget. Nylig har Europa ogsaa faat et stort institut i «Kaiser Wilhelm Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften». Ved dettes aapning holdt den berømte kemiker professor *Emil Fischer* et foredrag om kemiens fremskridt, og jeg skal i det følgende meddele det vigtigste av dettes indhold med enkelte tilføielser fra andre kilder.

De mest epokegjørende opdagelser er knyttet til de radioaktive stoffer. Det er ikke mer end 15 aar siden visse uranholdige forbindelsers evne til at utsende straaler blev opdaget, og det er ikke mer end 8 aar siden madame Curie tok sin doktorgrad paa en avhandling om de radioaktive stoffer — en bok paa 142 sider og som indeholdt omtrent alt hvad man da vidste herom. For et aar siden har hun samlet vor tids viden om radioaktiviteten i et verk i to bind paa tilsammen ca. 1 000 sider. Det gir et indtryk av det umaatelig store arbeide som paa det omraade er nedlagt. Fremdeles findes nye stoffer, og netop fjoraaret karakteriseres ved opdagelsen av et nyt element, *Mesothorium* (av dr. Hahn), der blir radium en farlig konkurrent. Thorium anvendes som bekjendt i stor mængde til fremstillingen av gasglødehætter, og det er av de store værdiløse masser som falder av ved thoriumfremstillingen at Mesothorium kan fremstilles. Det blir meget billigere end radium. Sammenligner man prisen paa radiumforbindelser og mesothoriumforbindelser av samme radioaktivitet, finder man at de sidstes pris bare er 300-parten av de førstes. Bare i Tyskland kan man *aarlig* fremstille saa meget av dette stof at det i aktivitet svarer til 10 g. radiumbromid, og det er hele verdensbeholdningen av dette stof.

En vældig hjælp til kemiske undersøkelser har man faat i det vide temperaturomraade, inden hvilket man nu kan arbeide. 3 000 ° kan med lethet skaffes tilveie ved den elektriske ovn og lave temperaturer paa ned til — 190 ° likesaa let ved flydende luft. Det er nu blit en handelsvare som koster omtrent 1,50 kr. pr. liter og hvorav der bare i Berlineruniversitetets laboratorier daglig brukes flere liter. Ja selv en temperatur av — 253 ° kan man noksaa let frembringe ved flytende vandstof. Holder man et lukket luftfyldt glasrør ned i denne væske saa fyldes røret av en sneliknende masse av *fast* luft.

Naar man raader over slike temperaturer og dertil over elektriske strømme av næsten hvilkensomhelst styrke og spænding, er det forstaaelig at selv den *uorganiske* kemi, som man for endel aar siden ansaa omtrent færdigbearbeidet, har kunnet gjøre et vældig fremskridt. Omslaget kan man kanske si er indtraadt med den fabrikmæssige fremstilling av kalsiumkarbid,

men i en ny fase traadte den ind, da kvælstofproblemet løstes av Birkeland og Eyde. Senere har der været arbeidet paa at løse dette problem paa andre maater, at finde nye midler til at binde kvælstoffet i luften til andre elementer. Det vigtigste er kanske Frank og Caro's syntetiske fremstilling av ammoniak (av kvælstof og vandstof). Hertil behøves ikke elektrisitet, men varme. Kvælstoffet er der jo nok av, det gjælder bare at fremstille vandstoffet billig. Dette problem har man i de senere aar ogsaa av andre grunde prøvet paa at løse. Det stigende behov for vandstof til fyldning av luftskibe har skapt flere metoder til billig fremstilling av vandstof. Ved elektrolyse av koksalt til fremstilling av natronlut og soda faar man vandstof som biprodukt. Naar man avkjøler vandgas (der dannes ved at lede vanddamp over glødende kul) med flytende luft kan man «fryse ut» kuloksyd og kulsyre og faa frit vandstof. Den syntetiske ammoniak er saaledes et tydelig eksempel hvordan de forskjellige omraader griper over i hinanden. Der vil altid være behov for kvælstof bundet til surstof (som i salpeteren) blandt andet til farvefabrikerne, men som gjødningsmiddel kan det i nogen grad erstattes av ammoniak.

En av *Franz Fischer* opfunden metode til elektrolytisk fremstilling av jern turde faa overordentlig rækkevidde. (Denne proces maa ikke forveksles med den elektriske jernsmeltning; ved denne anvendes elektrisiteten bare som varmekilde, men ved den første utfoldes jernet av en opløsning ved en elektrisk strøm). Det elektrolytiske jern falder ut blankt som om det var polert, er blødt og bøielig; men fremfor alt er det langt lettere magnetiserbart end alle andre jernsorter. En liten elektromotor paa 0,5 hestekræfter fik sin gamle jernkjerne ombyttet med en av elektrolyt jern, og da leverte den 1,25 hestekræfter — en tilvekst paa 150 pct. Det vil derfor bli uvurderlig for elektriske maskiner.

En bedre utnyttelse av *kullene* er bokstavelig et av tidens «brændende» spørsmaal. I de gamle stenkuldampmaskiner tilgodegjøres jo ikke mer end ca. 15 pct. av kullenes energi, og i de nye dampturbiner omtrent det samme. Men hvis man av kullene først fremstiller gas og saa bruker denne gas i gasmotorer, vil effekten økes til det 3-dobbelte, og samtidig

faar man biprodukterne tjære og ammoniak. Samtidig med at man saaledes søker at utnytte kullene bedre utvikles med stor fart de maskiner som anvender andre stoffer end kul eller derav dannede produkter til driften. Som det aller nyeste paa dette omraade meldes om en kvælestofmotor, der som driftsmateriale bruker kvælstof der fremstillet av luften allerede er i handelen i fortættet tilstand og saaledes let kan skaffes tilveie.

Med navnet *kul* kommer man over fra den uorganiske til den organiske kemi. Denne har jo længe været det felt av naturvidenskaperne som har kunnet glæde sig ved de fleste dyrkere. Der er nu fremstillet mindst 150 000 organiske stoffer, og der kommer 8 à 9 000 nye til hvert aar. Disse store tal skyldes, at man har kunnet fremstille stoffene av enkle raamaterialer, bygge dem op trin for trin. For 83 aar siden offentliggjorde *Wøhler* sin epokegjørende opdagelse at *urinstof* kunde fremstilles uten «livskraftens mellemkomst» og siden er det gaat slag i slag indtil nu alle vore tre hovednæringsstoffe: fedt, kulhydrater og eggehvitestoffer er kunstig fremstillet. Fedtarternes sammensætning kjendtes allerede for 100 aar siden og deres fremstilling av uorganisk materiale lyktes tidlig. For 20 aar siden fremstillet E. Fischer den første repræsentant for kulhydraterne, druesukker. Og nu er det lyktes den samme at fremstille et eggehvitestof, et stof der har en mere indviklet sammensætning end noget andet kunstig fremstillet stof. Det er endnu bare en kemisk kuriositet, og kanhænde det aldrig blir andet heller; men det er et vidnesbyrd om at selv eggehvitestoffene nu mestres av videnskapen. Det kan godt være, at man aldrig vil finde det økonomisk lønnende at fremstille syntetisk eggehvite, likesom man hittil har overlatt til planterne at fremstille det sukker som konsumeres; de gjør det nemlig billigere end fabrikerne kan præstere det. Men naar nu baade fedtarterne, kulhydraterne og eggehvitestoffene er kommet ind under den kemiske synteses omraade, er dermed biologien knyttet nærmere til de eksakte naturvidenskaper.

Planternes indhold av *cellulose* er vel det organiske stof som fremfor noget andet er gjenstand for storstilet og mangesidig anvendelse. Tænk bare paa alt *papiret!* Men husk

desuten at *kollodium*, *celluloid*, det *rokfri krudt*, kinematografernes *film*, ja endog *kunstig silke*, kunstig *haar* og kunstig *lær* kan fremstilles av cellulose! Disse sidste har ikke samme kemiske sammensætning som de naturlige produkter, men de har de vigtigste fysiske egenskaper fælles med dem. Den kunstige silke især blir stadig mer og mer efterspurt, bl. a. fordi den lar sig farve endnu pragtfuldere end den naturlige.

De *farver* som baade de naturlige og kunstige stoffer farves med er omtrent alle fremstillet kunstig av stenkultjære. Det plantefarvestof som man sidst med held lærte at eftergjøre var indigo, hvorav der jo forbrukes enorme mængder. For ikke mange aar siden leverte Indien det meste av verdensforbruket; nu (1909) eksporterte de tyske farvefabriker indigo til Asien for 35 millioner kroner. Samtidig er imidlertid indigodyrkningen forbedret, og der er de som mener, at de urenheter som den naturlige indigo er beheftet med, gjør denne mer værdifuld. Endnu er derfor ikke indigodyrkningen ganske ødelagt, men det gaar vel før eller senere med den som med krapdyrkningen (tyrkiskrødt, alizarin) som er fuldstændig ophørt.

Den levende verdens to vigtigste farvestoffe er dyrerikets *hæmoglobin* og planterikets *klorofyll*. Disse har i det sidste ogsaa været gjenstand for nøie undersøkelser, og det har vist sig, at de i kemisk henseende er nærbeslegtet.

Et stof som der blir mer og mer rift om er *kautsjuk*. Man behøver jo bare at tænke paa sine egne stigende kalosjeutgifter eller at erindre beretningerne om gummijobbingen i England ifjor. Der forbrukes nu aarlig ca. 70 000 tons og stadig mer og mer. Det er allerede for flere aar siden paavist at kautsjuk dannes ved ophetning av isopren i lukkede kar og den tekniske utformning av metoden skrider jevnt fremad. Da isopren desuten kan fremstilles av enklere stoffer, turde den tid ikke være fjern, da automobilringenes fabrikation blir uavhængig av Kongonegrenes gummileveranser. Hvad mere er: Naar først den kemiske syntese har faat frem et produkt, kan den fremstille en hel række lignende stoffer med litt forandrede fysiske egenskaper, og det kan da vise sig at enkelte av disse passer bedre for menneskenes formaal end dem naturen lager.

Kamfer staar i kemisk henseende kautsjuk nær. Det naturlige stof kommer fra Japan og Formosa og efter japanernes erobring av denne ø kunde de opretholde et kamfermonopol. Nu fremstilles der saa store mængder kunstig kamfer i Tyskland, at dette monopol er fuldstændig brutt.

Et substitut for *rar* fremstillet av kultjære er ogsaa bragt i handelen.

Kaffe, te og endel andre planter indeholder et stof *kaffëin*, som næst alkohol vel er det vigtigste stimulansmiddel menneskeheten kjender. I fri tilstand anvendes det i betydelig mængde som medicin. Men nu fremstiller man det ikke længer av kaffe men av urinsyre, der er lettere tilgjængelig og billigere! En mængde andre mediciner fremstilles naturligvis ogsaa syntetisk. Blandt de senere aars nye fortjener sovemidlet «veronal», syfilismidlet «salvarsan» og «adrenalin», der driver blodet bort fra det sted det kommer til, særlig at nævnes.

Selv planternes duftende essenser maa finde sig i at møte sin like utgaat fra de kemiske fabriker. Enkelte av disse essenser er forholdsvis enkle, men de fleste er sammensat av mange duftende stoffer, rosenoljen av hele 20 forskjellige. Ikke destomindre er det lykkes at isolere dem, fremstille dem av billigere stoffer og gjenforene dem i det rigtige forhold, saa der skal en mer end almindelig fin næse til for at skille det kunstige produkt fra rosernes eget.

Denne opregning er paa langt nær uttømmende, og ingen kan vite hvad de nærmeste aar kan bringe av overraskelser.

Lægger man nu til disse fremskridt i kemien — de er jo altid de mest gjennemgripende fordi de rører ved selve stoffernes natur — alle de fremskridt som gjøres paa fysikens og teknikens omraade: den traadløse telegraf og telefon, luftens erobring og meget andet faar man et levende indtryk av at utviklingen er gaat langt raskere end man for en menneskealder siden kunde ane.

DEMOKRATI OG BRODERSKAB.

Moderne korstog.

Et af de lofterigste tegn i de bestræbelser, der fra kristelig side gøres for at vinde de tabte masser tilbage for kristendommen viser sig i den såkaldte *broderskabsbevægelse* over i England.

Det engelske demokrati er i mægtig fremmarsch. Det er vagnet til bevidsthed om sin politiske styrke; men det har samtidigt set, at demokratiets opgave aldrig kan løses og dets planer aldrig virkeliggøres uden kristendommens hjælp. Derfor er der med den politiske opvågnen fulgt en religiøs opvagnen. De store masser er atter på vandring tilbage til religionen.

Broderskabsbevægelsen er et af udtrykkene for denne mægtige religiøse rejsning.

Bevægelsens oprindelse ligger allerede en række af år tilbage i tiden; men har kun bestået i små og spredte samfund. Først i de sidste 4—5 år, har bevægelsen grebet om sig og samlet de store skarer.

Det var i midten af halvfjersene, at den verdenskendte vækkelsesprædikant og studenterfører, amerikaneren *Ouright Moody* kom til Birmingham og holdt en række religiøse møder. En af deltagerne i disse møder *John Blackham*, der i forvejen var optaget af kristeligt arbejde, undfangede ideen til broderskabsbevægelsen. En søndags aften samledes saa en indbudt lille kres af mænd og dannede det første broderskabssamfund. Mange år havde bevægelsen kun ringe fremgang. Det var først under den kendte missionspræst *F. B. Meyers* førerskab 1906—08 at bevægelsen brød igennem. Nu tæller den 2000 samfund med $^3/_4$ million medlemmer, spredt rundt omkring i England og er allerede på vej ud til de engelske kolonier og Amerika.

Broderskabsbevægelsens formål er: at vinde folkets masse for Jesus Kristus idet den lægger sine medlemmer tanken om

gudsrigets praktiske virkeliggørelse her på jorden stærkere på sinde og gennem det gensidige broderskab at fremme social interesse, begeistring og virke samt finde de løsninger på de sociale problemer, der harmoniserer med kristendommens sande principer.

Da folkets store masse mere og mere fjærne sig den officiele kirkekristendom, søger bevægelsen at fremstille kristendommen som en levende praktisk virkelighed, Kristus som massernes høieste ideal og herre. Deres grundlag er derfor ganske udogmatisk. Bevægelsen hviler i grunden på de to store principer: Gud som alle menneskers fader og menneskenes indbyrdes broderskab. Følgelig har bevægelsen indenfor sine rækker de mærkeligste kristelige afskygninger, ligefra ortodoks romersk katolicisme til moderne liberal protestantisme.

Nu må man ikke deraf slutte: at bevægelsens religiøse grundlag og formål er en udvandet kristendom. Ingenlunde. Det er af praktiske grunde, at man har gjort bevægelsen så bekendelsesfri som muligt. Adgangen er derfor lettet for alle dem, der nok vil være kristne, men som samvittighedsfuldt ikke vil underskrive nogen bestemt troesbekendelse

Bevægelsen er da også stærk religiøs. Deres møder har ikke alene et religiøst grundpræg; men hvad enten emnet er socialt eller politisk føres det altid frem udfra evangeliske synspunkter.

I sociale og politiske spørsmål stiller broderskaberne sig gerne over de bestående partier. De vil ikke indrulleres, men søge «at begeistre alle politiske partier for en bedre forståelse af den åndelige værdi i en forædlet politisk interesse.»

Bevægelsen virker i første række ved møder, der afholdes hver søndag eftermiddag, hyppigst i tilknytning til en kirke eller missionshus. Dog holdes de også i offentlige forsamlingslokaler.

Møderne indledes altid med bøn og salmesang, skriftlæsning og kristelig tale eller kristelige foredrag danner mødets midtpunkt. På ægte engelsk maner er møderne korte og vidnesbyrderne klare. Talerne er oftest mænd fra arbejdernes egne rækker. Det gælder jo om at tale så naturligt og forståeligt som muligt. Som arbejder til arbejder. Det gælder om i lyset af Jesu liv og lære at tage tilværelsens grundproblemer op

og uden udvortes kristelighed eller teologisk fortolknings-kunst at sammenstille tidens brændende spørsmål med evangeliets rige sandheder. Bag det hele ligger bevidstheden om, at demokratiets sejer kun er mulig ved kristendommens hjælp og at det i vor tid er arbejdernes herlige opgave at løfte idealerne om næstekærlighed og social retfærdighed, om Guds riges fuldkommengørelse også her i verden, frem til sejr, de idealer som den kristne kirke i så mange henseender har svigtet. I denne overbevisning har de engelske broderskabssamfund ikke kunnet stå stille. Nei, den har følt en brændende trang til at bringe dette budskab videre. Og de sidste år har da også været vidne til *broderskabernes kristelige korstog over til fastlandets arbejdere.*

I august 1908 fandt det første korstog sted. 167 medlemmer fra forskjellige samfund samledes i Paris og holdt broderskabsmøder for de parisiske arbejdere. De anbefalede deres fæller at modtage Jesu evangelium som det eneste håb for social som individuel frelse. Besøget lykkedes ganske fortræffeligt og i 1909 bestemte man sig til et lignende korstog til Belgien.

Det første møde med de belgiske arbejdere holdtes i «maison du peuple» i Brüssel, hvis store hal var stillet til rådighed. Hallen er den største af sit slags i Europa 1ste pinsedag samledes de engelske broderskabs medlemmer på *la grand place* i Brüssel og marscherede i optog til folkets hus, der var fyldt af en interesseret tilhørerskare. I dette hus, hvor til daglig alle nationaliteter færdes, *forkyndtes for første gang Guds ord.*

Londoner-broderskabets præsident *Harry Jeffs* skildrede bevægelsens formål. I sin tale sagde han bl. a: «Jesus var den første og største demokrat og kun ved at modtage og udføre broderskabet, der var en logisk følge af Guds faderlighed, blev ordene om frihed, lighed og broderskab en virkelighed og ikke en flutklingende frase. *Alt socialt fremskridt fordrer et moralsk grundlag og kun Jesu evangelium giver den faste grundvold, som er nødvendig.*»

Andre talere oplyste, hvorledes tusinder af engelske arbejdere samlede sig om Jesus af Nazaret og studerede hans evangelium.

Forsamlingen, der til at begynde med syntes en del kritisk, blev hurtigt interesseret og til sidst rent begeistret. Således virkede de ildnende ord.

Dagen efter drog broderskaberne ud til de store jern- og kulcentre og holdt i Charleroi et lignende møde. Fra stationen, hvor de modtoges med jubel, marscherede de i optog med store bannere op til rådhuset, hvor byens borgermester bød velkommen. Derfra videre til børsen, hvor der holdtes et stort møde. Forsamlingen var dybt grebet af det, den hørte og så.

En af de ledende evangeliske præster i byen uttalte efter mødet:

«Jesus Kristus er aldrig før blevet sådan proklameret for de belgiske arbejdere. Mødets virkning vil revolutionere deres tanker og syn på religionen, afvæbne fiendskabet og fremme den dag, da et internationalt broderskab og en frigjort menneskehed kan virkeliggøres.»

Resultatet er heller ikke udeblevet. En flok arbejdere vendte hjem og dannede et broderskab. Nu studerer de bibelen og for første gang gik det op for dem, at denne Jesus af Nazaret har været en arbejder, som de selv. Dette at almindelige arbejdere kunde tale frit og naturligt om kristendommen, havde gjort et dybt indtryk på dem. Her var noget de vilde efterfølge.

Det tredje korstog fandt så sted i pinsen 1910 til Lille og Liege; navnlig i Lille, en af Nordfrankrigs vigtigste industriby, fandt der store demonstrationer sted. Arbejdere og politikere, kristne og socialister gik side om side i processionen gennem Lille's overfyldte gader ud til fattigkvartererne og derfra videre til mødestedet. 5—6 000 mennesker kunde ikke komme ind. Begivenheden var averteret i forvejen. Plakater var udsendt med opråb, hvori der stod: «Franskmænd og englændere, gudsfornægtere og troende! Lad os række hverandre hånd henover nationalitetens hindringer til trods for alle filosofiske og religiøse divergenser. Arbejdernes lidelser og håb er de samme på begge sider kanalen.»

Deputeret fra Lille, Delroy, bød velkommen; ligeledes den kendte socialvidenskabsmand og kristelig-sociale professor *Paul Passy*. Derefter trådte den engelske arbeiderfører *Keir Hardie*

frem og holdt en begeistret og dybt religiøs tale om kristendom og demokrati.

Keir Hardie udtalte efter de engelske og franske beretninger bl. a.:

«Den organisation der samler os er ikke knyttet til nogen kirke. Den søger at forene til broderskab alle dem, der vil følge i Jesu Kristi fodspor. Vi er her som ambassadører for *det* sociale demokrati, hvis konge er Jesus Kristus. Vi mener: at en ny fortolkning af det gamle evangelium er blevet nødvendig og vi konstaterer med smerte, at det i de forløbne 2000 år er ligeså langt derfra som den dag, da bjergprædikenen blev holdt. Vi tilsigter at afskaffe fattigdommen og at fuldbyrde det internationale broderskab og vi hævder: at socialismen ikke blot er et magtspørsmål; men at den også har en moralsk og åndelig udvikling til formål . . .

Jesu liv og lære må kalde på alle, der i vor tid søge at højne menneskelivet. Arbejderne kan ikke fornægte kristendommen. Kristendommen er ofret. Den har sin oprindelse i kjærligheden. Bekendende kristne er derfor tvungne til under ethvert offer at fjærne synd, lidelse og uretfærdighed fra menneskenes liv.»

Videre anbefalede Keir Hardie de forsamlede arbejdere at fylke sig om den store folkefrigører Jesus og udtalte, at det var Kristi evangelium, særlig bjergprædikenen, der havde gjort ham til socialist.

Præsidenten for broderskaberne *William Ward*, medlem af det engelske uafhængige arbejderparti og professor Passy talte derefter.

Paul Passy udtalte: «Kristendommen er ikke blot forenlig med det socialistiske ideal, men fører lige ind i det. Det er en glæde uden lige for et menneske at arbejde på folkenes broderskab og emancipation.»

Store partier af disse taler telegraferedes rundt til europæiske og amerikanske aviser. Så megen opsigt vakte Keir Hardies tale at biskopen af Birmingham sendte ham en takkeskrivelse. Og franske arbeidere erklærede åbent: «at dette møde betød et vendepunkt i arbejderklassens holdning overfor kristendommen.» Og professor Passy skrev i sit tidsskrift L'Espoir du monde» en begeistret omtale af stævnet. Mødet

bød intet mindre end en ny tids herlige frembrud, en massernes opvågnen til deres frelser.

Det er denne bevægelse, der er på vej ud til de fjærneste egne af jorden, dyb religiøs i sine rødder og bygget op på demokratiske principer. Under mottoet «En er eders mester, det er Jesus, og alle er i brødre» samler skarerne i tusindvis sig fulde af forventning om en ny tids frembrud, en ny reformationstid, hvor det gamle evangeliums etiske og sociale sider hæves frem i dagen ved siden af dets religiøse budskab, for således at bevise sin frigørende kraft. Der er noget af en inspiration i denne bevægelse, en vældig kraft i disse massernes forventning om en ny tingenes tilstand, et kristeligt demokrati, hvor kristendommens principer og idealer er ført frem til sejr, et samfund, hvor menneskeheden har knæsat Jesus af Nazaret som deres frelser og konge, hvor retfærdigheden hersker i menneskenes broderskab.

Jeg har her i korte rids tegnet broderskabsbevægelsens udvikling og formål. Den, der ønsker nærmere bekjendtskab til bevægelsen kan jeg henvise til deres forbundsorgan «The brotherhood journal» samt nogle værker af deres nuværende præsident *William Ward*.

I sin bog «Democracy and brotherhood» har han givet en fyldig fremstilling af bevægelsen og i «Labour and religion» og «How can I help England» en intelligent og åndsfyldt mands taler ved forskjellige broderskabsmøder. Alle tre bøger er i høj grad anbefalelsesværdige.

Alfred Kruse,
journalist.

TO DANSKER.

I Danmark kan man aabenbart tillate sig at by frem meget underlig. At et fænomen som *Johannes V. Jensen* har kunnet utvikle sig saa utpræget i forvandsket retning er intet godt tegn. Han har kunnet drive det til det utrolige, hvad angaar negligeringen av en forfatters personlige indhold, med udelukkende vegt paa teknik og farver. Allerede i «Den ny verden» (1907) merket man dette. Det er værre nu i «**Nordisk Aand**» (Gyldendal, 172 sider).

Johannes V. Jensen er ifølge sin natur ikke let at faa tak paa. Det han allermest er, er *forbløffende*. Som en amerikansk hvetebørs. Han kan pludselig finde paa at lave krak paa sine egne meninger — bare for at faa kastet frem nogen nye som han har. Skal han rose J. C. Christensen, saa lar han sit intime medarbeiderskap ved det J. C. like til hjerter og nyrer bundfiendske «Politiken» falde slik i kurs, at det kan overtas av hvem som helst. Og skal han saa svinge sig op til en panegyrik over Nordens uvederheftigste journalist, det samme «Politiken»s redaktør, Henrik Cavling, da er igjen hans andre sympatier at faa for spotpris. Den som bedre end nogen har karakterisert denne børssvindel med sympatier og meninger er *Knut Hamsun* (i et brev til J. V. J. i «Tilskueren» jan. 1908): «Mit indre føler sig ikke synderlig mere velhavende efter at ha været oppe i din rigdom. Hvad om der av alle disse farver og former var sat sammen et billede, en hel figur, som jeg kunde se paa og hvile ved! Der er ingen hvile.» «Forklaringen er vel likefrem den, at hver artikel skulde ha sin sensation. Og det fik den.» «Din tænkning er let og mangler al tilsætning av grublen.»

Dette sa Hamsun — og meget mer like saa træffende — om «Den ny verden». Det passer i endnu høiere grad paa Nordisk aand. Jensen har slaat sig paa *sundhet* nu. Og præsterer her utmerkede ting. Han karakteriserer de moderne digtere skarpere og mer ubarmhjertig end nogen sedelighets-

forening kunde stemplet dem. Han *sværmer* for bondesundhet! Men like til sundhetsbegeistringen følger sensations-jøderiet med. Der klæber sminke ved hans røde kinder. Det er *mode-sundhet*, *business*, — børsmandens smartness.

Det er synd, at han ødelægger sig paa denne vis. For han er en skribent, som fængsler mer end man næsten ønsker. At han er en stor digter har han vist i «Bræen». Og det er umulig at læse ogsaa hans sidste samling essays uten *stor* fornøielse og med meget utbytte, hvilket sidste for en ikke ringe del skyldes den sunde ærgrelse, som vækkes. Tilsammenlagt kan man ha en ren fest under læsningen.

Sammen med Johannes V. Jensen har jeg næsten overalt set *Harald Nielsens* sidste bok, **En moderne reaktionær**, omtalt (Gyldendal, 190 sider, kr. 3,50). De to bøker utkom samtidig og kritikerne har merkelig nok trodd at kunne finde vigtige likhetspunkter mellem dem. Og dog repræsenterer de kanske de sterkeste motsætninger, som eksisterer indenfor dansk aandsliv for tiden. Den ene er løsgjængerjongløren som lever paa den dagen-derpaa-stemning som gjør at det danske samfund endnu ikke har kunnet mande sig op til nogen alvorlig ment nybegyndelse, — han lever derfor høit. Den anden, den ærlige overbevisningens mand, som har lagt haanden paa plogen, og med ubegripelig mod har villet gjøre sit til at faa en ende paa det rasende hazardspil med penge og moral og menneskeværdier, han tilhører en anden tid, et andet livssyn, en anden kampmaate, en anden slags menneskeliv.

Harald Nielsens situationsopgjør er tilforlatelig. Han har set saa omfattende og gjør allikevel op saa enkelt og fast. Dertil er det hele saa sundt og sterkt, saa greit og naturlig. Men jeg savner noget ut over situationsopgjøret. En *retning* fra utgangspunktet. Kanske har jeg ikke ret til at savne dette. Harald Nielsen er jo kritiker. Han gjør ikke krav paa at være retningsgivende, men paa at karakterisere retninger, han vil «utrede aarsaksammenhæng» som han siger. Og som saadan er det ham, vi har mest at haabe av, i Danmark og Norge. Den litterære kritik er jo ellers noget av det mest fortumlede som tænkes kan. Harald Nielsen slingrer aldrig. Hvor han staar, staar han urokkelig. Og

han har det sundeste og sikreste syn, en kritiker kan ha. Han gaar ikke ut fra doktriner og skoler og moder, han er uavhængig av dagens snit. Han har tat motstandernes bedste vaaben, *instinkternes ret* fra dem. Men han paaviser at der findes andre instinkter, end dem som 80-aarene satte i kurs som de eneste. Han finder, at de kredse som har smykket sig mest med naturens ret og det reales seir, netop er de som synder mest mot naturen og mot realiteterne.

Titelen paa denne samling av smaa avhandlinger har forf. tat fra det første stykke om den engelske jornalist *G. K. Chesterton*. Jeg overdriver ikke naar jeg siger at dette lille essay paa 34 sider er et av de religiøse dokumenter fra de sidste aar, som kan gi os mest at tænke paa. Paradokser, aandfuldheter og morsomheter farer os om ørene som sprøit fra hans rasende journalisttempo. Men under alt dette har manden rørt ved livets grundspørsmaal paa en saadan maate, at ingen præken gjør det bedre. Vi er først glade, siden blir vi alvorlige. Her faar den moderne forsnevrede aand paa pukkelen, logikerne og rationalisterne i særdeleshet! «En gal mand er ikke — som folk tror — en mand, som har mistet sin forstand. Nei, det er en mand som av alt har bare forstanden tilbake.»

Av de øvrige artikler har særlig «Radikalisme», «Moder eller vælger», «Formerelse og Fremskridt» og «En religiøs utopi» interessert mig. Kvindesaken kan ikke faa noblere og alvorligere motbør end den han gir den i moder eller vælger. Denne artikel viser, hvorledes allemandsdiskussionen flyter ovenpaa, og hvorledes der selv efter en saa utbredt debat som den om kvindesaken kan findes de mest epokegjørende argumenter — useet under overflaten —. Hvad Harald Nielsen siger om barneavlens indskrænkning rammer paa alvorligere punkter end det almindelige sedelighetsresonnement i regelen finder vei til.

Naar reisesekretær *K. O. Kornelius* i Excelsior siger, at det spørs om vi kristne har intellektuel modenhet og kundskap — ogsaa specialkundskap — nok til at svare paa og utrede de spørsmaal, som tiden stiller os overfor, — da maa vi slaa øiet ned. Men saa faar vi til gjengjæld ikke overse dem, som her kan være bundsforvandte, selv om de ikke direkte tilhører vort laug. *E. B.-J.*

LITERATUR.

Anmeldt av *Thv. Klaveness:*

J. P. Bang, professor, lic. theol.: **Det Religiøse Sjæleliv.** Religionspsykologiske Studier. I. Religionspsykologien og Religionen selv. Det Schønbergske Forlag. København. For Norge: J. W. Cappelen.

Religionen som alment livsfænomen er i vor tid gjenstand for indgaaende videnskabelige undersøkelser. Først var det religionens historie som vakte interesse, og snart vokste op til en betydelig videnskap. Senere er religionens psykologi kommet til. Dens opgave er at utforske og klarlægge de religiøse sjælsbevægelser, og de sjælelige tilstande som religionen fremkalder. Den er endnu en ung videnskap, men dyrkes med iver av fremragende forskere, og vil, som prof. Bang paapeker, utvilsomt faa indgripende betydning «baade i teoretisk Henseende, med Hensyn til Forstaaelsen af Religionens Væsen, og i praktisk Henseende, naar det gjælder om den religiøse Paavirkning og den religiøse Tilegnelse .

Prof. Bang — biskop Madsens efterfølger ved Kjøbenhavns universitet — fremlægger i ovennævnte skrift begyndelsen til en serie av avhandlinger om religionspsykologiske emner. Han anser endnu ikke tiden at være kommet til at levere en sammenhængende religionspsykologi. Hertil finder han denne videnskap endnu for ung og ubearbeidet. De avhandlinger han vil levere, vil dog utgjøre et saavidt avrundet hele, at de vil kunne orientere læseren i de vigtigste punkter som religionspsykologien hittil har behandlet. I nærværende samling søker forf. først at vise «Hvad Religionspsykologien vil» og «Hvad Religion er»; derpaa leverer han en kritik av den saakaldte «lægematerialisme» d. e. den religionsforklaring, som i religionen ser enten et utslag av epileptisk sindssyke eller et produkt av kjønsdriften. Endelig behandler han nogen «Religiøse Sygdomsfænomener».

Prof. Bangs fremstilling er grei og letlæst. Den trænger ingen teologisk faglærdom for at kunne tilegnes. Enhver som er i besiddelse av almindelig dannelse og har interesse for det fænomen i livet vi kalder religion, vil læse den med utbytte. Selv staar han paa positiv kristelig grund. Han lever i religionens verden og er kjendt der. Dette hindrer ham dog ikke i at undergi det som der træder ham imøte, kritisk granskning. Hans domme er altid vel overveiede og nøkterne.

Den eneste bemerkning jeg føler mig tilskyndet til at gjøre, er den at dr. Rasmussens skrift forekommer mig at være et altfor tendentiost makverk til at fortjene den indgaaende kritik forf. lar den bli til del.

Guds Rike. Den kristna religionen enligt den svenska evangelisk-lutherska kyrkans grundsatser, i predikningar på kyrkoarets son- och högtidsdagar framställd af *S. A. Fries.* Stockholm. Alb. Bonnier. 2 dele.

Predikningar af *Viktor Rundgren.* Göteborg. N. P. Pehrsson. Pris heftet 6 kr.

Den svenske præken er ikke litet forskjellig fra den norske. Den har beholdt meget mere baade av den gamle prækenstil og av den gamle omhyggelighet i at forklare teksten med eksegetisk troskap. Det gjør, at de svenske prækener, likesom vore egne ældre, forekommer os noksaa tunge. Men det gir dem tillike et præg av soliditet, som uvilkaarlig vækker respekt. Vore norske prækener er, baade hvad form og indhold angaar, lettere at høre og at læse. Men det er et spørsmaal om ikke letheten ialfald nu holder paa at kjøpes paa bekostning av den respekt som solid bibelutlægning altid gir. Vore prækener er kanske mere underholdende end de svenske, men den fordel er tvilsom. Det er jo dog ikke en prækens særlige opgave at underholde.

Av de to ovennævnte prækensamlinger er den første utvilsomt den som tar det grundigst med tekstutlæggelsen. Man merker altid at prædikanten er teolog, med sterk teologisk interesse og grundige teologiske kundskaper, som han vil meddele og tilgodegjøre for sine tilhørere. Ad den vei vil han paavirke dem religiost. Religios paavirkning som ikke

samstemmer med og næres av videnskabelig sigtet teologi er ham litet sympatisk. Han møter den gjerne med en skarp kritik, som ikke altid er fuldt retfærdig. Han er ikke fri for videnskapsmandens ensidighet, som har vanskelig for at forstaa, at der er meget mellem himmel og jord som vistnok ikke holder maal for tidens videnskap, men allikevel har ret til at være, og er der.

Rundgren er ikke i den forstand teolog Den opbyggelige interesse er hos ham den overveiende. Det hindrer ham ikke i at anvende kritik paa det religjøse livs fænomener, men kritiken ligger nærmere det religiøse livs centrum, og er derfor mere forstaaelsesfuld hvor det gjælder religiøse livsbevægelser.

Hvad standpunkt angaar, ligger de to samlinger noksaa langt fra hverandre. Fries er modern teolog. Det kommer altid frem med mandig klarhet og bestemthet, uten nogensinde at krype i skjul bak tvetydigheter. For dem som staar paa den gamle kristendoms standpunkt, vil derfor adskillig hos ham fremstille sig som dels tvilsomt dels likefrem forkastelig. Men kan og vil man være retfærdig, da skal man maatte erkjende, at han har leveret bevis for, at der ut fra et utpræget modernt standpunkt kan prækes til opbyggelse og fremvekst for et liv i tro paa Gud og kjærlighet til næsten Der er en energi i denne forkyndelse som slaar igjennem.

Rundgren repræsenterer den gamle kristendom og den gamle forkyndelse. Den søker at fremtræde i en modern dragt og møte moderne menneskers trang og behov, men den er dog saavidt bunden inden forgangne tiders tænkesæt og uttryksmaate, at det er tvilsomt om moderne mennesker altid vil kunne tilfredsstilles. Der er imidlertid en mængde mennesker av alle stænder som nok er berørt åv den moderne kultur, men dog endnu, hvad det religigiøse angaar, tænker og føler gammeldags. De vil skjønne paa Rundgren.

I én henseende samstemmer de to samlinger: de er utpræget kirkelige. Det vil si: de fremhæver kirkens, den traditionelle folkekirkes, betydning for det religiøse liv. Særlig da, som det der selvfølgelig ligger nærmest for dem: den svenske kirkes. De er kirkelige og nationale paa samme

tid. Især kommer dette frem hos Fries. Det er hos ham undertiden ikke frit for et litet anstrok av høikirkelighet. Utvilsomt har vi norske prædikanter her noget at lære av vore svenske brødre. Vi kan nok anslaa nationale strenge, undertiden kanske til upligt. Men den norske kirke spiller liten rolle i vor forkyndelse. Vi kritiserer den kanske, men den nationale folkekirke med dens aartusengamle tradition og umaadelige betydning baade for folkeopdragelsen og for de religiøse livsbevægelsers sunde vekst kommer ikke til sin ret hos os. Der har de svenske prædikanter et fortrin vi skal se til at faa del i.

I det hele tat er de to nævnte prækensamlinger saa betydelige repræsentanter for sin kirkes forkyndelse, at de fortjener at kjendes.

Anmeldt av *Berggrav-Jensen:*

Christen Bruun: **Om Inspirationen.** Foredrag i en lærerforening. Aschehougs forlag. 26 sider.

Biskop Bruns skrift er meget sympatisk skrevet, forstaaelsesfuldt overfor lægfolket og dog med bestemt front mot dets teologi, ja likefrem avvisende overfor den gamle lutherske ortodoksi, som lægfolket endnu hylder. Biskoppen hævder at det bare er de religiøst-etiske dele av bibelen som er inspirert. Men selv her er de bibelske forfattere *mennesker*, som skriver ut fra menneskers individuelle forhold. Bokens styrke er dens tiltalende maate at polemisere paa. Dens svakhet, som den deler med hele det moderne syn paa bibelen, er den manglende avgrænsning av, *hvad* der er religiøs-etisk *aabenbaring* og hvad der er forgjængelig menneskeform. Det er her den tænkende del av lægfolket *spør* — men paa dette svarer ikke biskoppen. For en stor del av lægfolket vil biskoppens syn være noget nyt, og enhver, som pines av bibelspørsmaalet, vil læse hans skrift med utbytte.

Johan Falkberget: **Nord i Haugene.** Eventyr. J. Aas's forlag. 77 sider.

Falkbergets eventyr mangler — man kan si: selvfølgelig — ikke *fantasi*, men flere av dem er svake derved at de mangler

det rigtige eventyrpoint. Morsomme er de, med fart og vidd i overdrivelsen og med humør i handlingen. Svartfjeldtroldets lillefingernegl blev hugget av og kjørt frem paa skarsne-føre. Og den er endda at se som dørhelle paa Jorundgaarden.»

Falkberget fik statens stipendium. Ingen var mere selvskreven til det. *Fornyelse* er det som nu skal til. Det er helstøpt det som hittil er gjort.

F. Bætzmann: **Italiens frihetskamp.** Hefte 1—7. H. Aschehougs & Co.s Forlag.

Det er forbausende at denne bok har vakt saa liten anklang. Det laa jo nær at nære en viss mistanke om doktrinærisme og kjedelighet i behandlingen, naar den gamle partijournalist skulde skrive om en *frihets*kamp. At hans nære venner sagde mange vakre journalistord ved starten overbeviser ikke. De hadde jo desuten bare læst første hefte. (Jeg tror i parentes bemerket, at det svækker virkningen av litteraturkritik, naar man hæver et verk til skyerne, efterat ha læst dets første 16 sider, og bare dem). Derfor var der ikke egentlig nogen forventning blandt publikum, hvorav en interesse for boken kunde vokse frem.

Nu er tredjeparten av den utkommet. At læse den har været en ublandet overraskelse og fornøielse. Om Bætzmann virkelig har gjort ordentlige kildestudier eller ikke, vet jeg ikke. Faktum er at han har faat med disse intimere træk i katastroferne, som først kan bli tilgjængelig naar aarene er gaat og dagbøker og diplomatnotater tør fremdrages. Og naar saadant benyttes med kritik og fortælles ikke bare for at gjøre fremstillingen morsom, men for at avdække den røde traad, da er det en stor vinding for historiske skildringer.

Av doktrinærisme har jeg ikke fundet spor. Den konservative redaktør er paa Italiens grund en inderlig hjertets frihetsmand. Av kjedelighet spores en liten smule i sprogbehandlingen. Og saa i de *italienske* citater, som læserne ikke forstaar et træk av. -De *maa* han la være med!

Boken kræver at læseren er voksen, ikke mer. Hvert voksent menneske vil tændes av denne skildring. Nede i Sønderjylland vil den ganske specielt vække forstaaelsens glæde.

Aschehougs Kronebibliotek. Enkelte misundelsesværdige mennesker kan læse vægtige bøker ogsaa paa reise, selvottende i kupé. Andre maa i den situation kapitulere for Conan Doyle. Man angrer ikke paa det. Han er repræsentant for den intelligente detektivspænding. Det var netop den intelligente spænding Aschehougs kroneserie skulde bringe. Doyles: Hunden fra Baskerville staar paa høiden og Kippling: I dronningens klær holder ogsaa maal. Ohnets «Jernverkseieren advarer jeg derimot bestemt mot, men forventer i Sudermanns bekjendte «Graa dame» ialfald noget der retfærdiggjør originalens tyske 122de oplag.

Bøkernes utstyr forener paa en i forhold til prisen forbløffende maate to ellers uforenlige formaal: lommelekturens praktiske turistpræg med bokskapets krav paa nobelt antræk.

Anmeldt av *Nina Moe Leganger.*

Sophie Breum: «**Ære**». Kjøbenhavn, (G. B. N. F.). 132 s.

Alt det tunge, som er overgaat Danmark i de senere aar, og de i mange retninger oprevne forhold, kan godt avføde en saadan bok, hvor spørsmaalet om, hvad der er en mands ære sættes under debat. I et noget maniert og for os norske litt affektert sprog siges der dog mange gode og fine ord om dette emne, og dernæst er forholdet mellem mor og datter vakkert skildret. Men behøves der virkelig 132 sider for at komme til det eneste rette og sunde resultat: hæve sig over stygge-dommen? Hvorfor ikke ta den omhandlede sak for hvad den nærmest er: En lav pengeavpresningsaffære og melde den til politiet?

De gamle, danske embedsslegter med deres nedarvede kultur, skulde de virkelig ta sig overdrevent nær av nutidens laveste kampmiddel: Anbringelse i smudsblade?

Det virker ogsaa litt uheldig, at hele boken kun omspænder en eneste dag og bevæger sig næsten udelukkende paa samme scene — oberstens dagligstue.

— Boken staar ikke paa høide med frk. Breums foregaaende bøker, navnlig ikke med de første.

NORGES UNIVERSITET 1811—1911.

Hjertegripende er *arbeidets saga,* historien om hvordan menneskeaanden har lagt jorden under sig, og fremdeles utrættelig vandrer videre mot ukjendte maal. Utallige gange er veiene blit ufremkommelige og fremgangslinjerne brutt; individer, familier, slægter, stammer og folk er gaat tilgrunde; hele racer er stanset paa sin vei; slappet av for lette livskaar eller knuget av for tunge har de latt sig nøie med et liv saa nær dyrenes som mennesker overhodet kan leve det; eller fremskridtets uro avløses for lange perioder av en død konservatismes ro, som ser tilbake, ikke frem. Saa bryter der desuten gang efter gang frem fra slægtens eget hjertedyp ødelæggende kræfter, som lægger hele folkeslag i graven og mange hundredaars kultur i grus. Havesyken føder krigen, den blodige og den ublodige, nydesyken falder selve livet i ryggen og frastjæler menneskene livsglæden og modet paa at gaa videre.

Men se, stadig paany reiser sig unge slægter og nye racer for at fortsætte marschen mot det fjerne maal, stadig fjernere, jo høiere utsigt vi naar op til. Det arbeide som fra først av bare gik ut paa at sikre tilfredsstillelsen av det fysiske livs behov, omfatter nu vide omraader, som forgangne tider, og endnu idag de tilbakeliggende racer anser for at være overmenneskelige magter forbeholdt. Og ingen kan sige hvilke nye provinser i arbeidets og kundskapens store rike Gud endnu vil aapne for sin elskede menneskehet.

Thi «av *Ham* er alt dette skeet, og det er underlig for vore øine»; det var Gud som gav muskelkraft og viljekraft og forundringens evne og den utrættelige forskertrang; det ser kanske anderledes ut i enkelte tider; man siger vel endog at fremskridtet er født av trods og selvhævdelse[1]), ja at det

[1]) Johannes V. Jensen: Bræen.

er selve Guds store motstander som altid paany starter det for at sætte mod i den frafaldne slægt hvergang den holder paa at synke under sin bør og stønnende vil søke tilbake til Gud [1]).

Men dette var ikke hans mening som aabenbaret Fars navn for os, og som selv med suveræn aandsmagt hersket over den synlige natur. Heller ikke hans store apostels som sa: Alt hører eder til, men I hører Kristus til, men Kristus hører Gud til. *Bonden, industriarbeideren* og *videnskapsmanden*, disse tre vaabenarter i den store erobring av jorden, har alle faat baade sin opgave og sine kræfter til at utføre den og sine arbeidsmidler fra den almægtige og algode Gud.

Derfor er det ikke fra ham, aandernes Fader og altings ophav, at den kløft er kommet som i de sidste menneskealdre gaper mellem kristendom og videnskap. Den er voldt av vor egen vildfarelse. Dels har den kirke som paa jorden er sat til at være bærer av «*sandheten*», nemlig sandheten om Gud og om vort forhold til ham, — den har underkjendt værdien av al den ærlige søken efter sandhet som har baaret de sidste aarhundreders videnskap, likesom den ikke har hat tilstrækkelig øie for det kropslige arbeides adel. Ja endnu idag ser vi, særlig inden den romerske kirke, den største del av dem som taler paa kirkens vegne, med en ufattelig selvgodhet og skraasikkerhet behandle denne urolige, sandhetssøkende aand som molboerne det tikkende ur de fandt paa landeveien.

Paa den anden side har kropsarbeidets og videnskapens mænd, i stor utstrækning og av forskjellige grunde, indtat en bevisst kampstilling mot kristendommen, og selv paa sin side stillet forslag om en ny livsanskuelse og livsførelse, for hvem Kristi indsats i verdens liv er en opbrukt og død værdi; en livsanskuelse og livsførelse som efter vor faste tro fører til den visse død.

Men disse gjensidige kampstillinger beror, efter vor tro, paa menneskelig synd og kortsynthet; det er ikke første gang de optræder, og det blir vel ikke sidste, men vor opgave er at søke motsætningen løst i samarbeide. Vi anser videnskap og religion for at være den samme Faders barn; derfor heter

[1]) Philip Mauro.

dette tidsskrift «For kirke og kultur», og derfor bringer det i ærbødighet det norske universitet sin hyldest til dets hundredaarsfest.

Vi protestantiske kristne tror at frelsens Gud ogsaa er hele slægtens Gud, og at det er ham som har gjort os «litet ringere end englene» og har tilbudt os herredømmet over jorden som løn for utrættelig arbeide, og derfor glæder vi os av hjertet over alt alvorlig videnskabelig arbeide. Vistnok er vi ikke med at drømme om en guldalder paa jorden bare ved fremskridt i videnskap og kultur; likesom vor ulykke i sin grund ikke skyldes uvidenhet, men synd, saa er menneskelykkens grundvilkaar ikke videnskap men hjerteforandring.

Men vi mener for det første at videnskapen er den høieste form av det arbeide Gud har git os, nemlig at gjøre os jorden underdanig. Vi fyldes av dyp ærbødighet og glæde ved at se hvordan den trofaste Skaper ogsaa her lønner det ærlige arbeide og aapner for os store vidunderlige riker som vore fædre ikke ante, og gløtt ind til endda større, som vi selv først nu begynder at ane. Og vi nærer ikke ringeste tvil om at vi med ro tør avvente det endelige resultat av alle konflikter, som fra tid til anden reiser sig mellem kristentroen og videnskapen; de er begge fra Gud og kan kun tilsyneladende og foreløbig motsige hinanden.

Og dernæst mener vi at videnskapen kan yde os stor hjælp til at *kjende os selv;* menneskestudiet er kanske, naar alt kommer til alt, videnskapen over alle videnskaper; historien stiller os det forgangne for øie med de usvigelige love som fortæller os om Guds trofasthet; ethnologien gjør i rummet hvad historien gjør i tiden; lægevidenskap og psykologi, sprog-, religions- og folkevidenskap søker med hver sin nøkkel at løse menneskets gaade. Vi som vet hvad Kristus har at sige os om denne vor egen gaade, ser at ogsaa her er den ulykkelige kløft trængt ind og har skilt hvad der hører sammen; den kristnes religiøse og moralske erfaringer, historikerens og ethnologens utsyn, psykologens og lægens indsigt, de skulde sammen søke at løfte menneskegaadens slør, og den tid kommer nok ogsaa, at de det vil gjøre, selv om vor teologi endda længe skal lide under kløften.

Og mens vi venter paa disse lysere dage, saa samler vore tanker sig i taknemmelighet og haab om vort universitet. Et litet fattig folks verk i en trang tid, staar det idag som et monument over det rikeste aarhundrede i vort folks hittidige liv. Maa det, under Guds naadige styrelse, faa lykke til at gaa i spidsen for et endda rikere aands- og arbeidsliv blandt kommende slægter, og, omgit av folkets voksende forstaaelse og kjærlighet, i et bedre Norge, gjennem lange, lysnende tider,

utstrø den vingede, skinnende sæd
til grøde for fædrenejorden!

Johannes Johnson.

LOCKOUTEN.

Saa har vi hat vor første store arbeidsstansning, som vi fik i skikkelse av lockout.

Mon det var vel betænkt av vore arbeidsgivere?

Lockouten har kostet arbeiderne kr. 1 630 000 i understøttelser, foruten et tap i arbeidsfortjeneste av mere end det dobbelte. Unegtelig et svært tap. Men hvormeget har arbeidsgiverne tapt? Se, det var det ingen som visste, og det lar sig vel heller ikke let regne ut. At summen i tilfælde vilde vise sig anseelig stor, er der ingen tvil om. Og hvad har saa arbeidsgiverne vundet? Kan man her bruke ordet: vindingen er gaat op i spindingen? Eller maa man si: vindingen dækker slet ikke spindingen? Var ikke affæren fra et rent forretningsmæssig standpunkt betragtet saa temmelig mislykket?

Saa tar det sig ialfald ut for utenforstaaende. Muligens det er en feiltagelse, muligens de som er bedre inde i sakene med sandhet vil kunne si: lockouten opnaadde det den sigtet paa; den reddet den norske bergverksindustri for undergang; dette er en saa betydelig vinding, at den mere end opveier det tap lockouten har voldt.

Utenforstaaende har vanskelig for at indse at arbeidsgiverne har grund til at tale saa. De har, saavidt jeg vet, heller ikke talt saa. «Morgenbladet», som vel kan betragtes som deres organ, har ikke hat et eneste ord i den retning. Men det kan hænde, at noget saadant vil bli gjort gjældende. Det vil kanske ogsaa kunne paavises at det virkelig er tilfælde. Jeg er for litet inde i dette til her at turde paastaa noget bestemt. Jeg tør kun si: det vilde for os utenforstaaende ha sin store interesse at faa se en slik uttalelse og en slik paavisning fra et autoritativt hold, om den virkelig kan gives.

Men selv om en slik uttalelse og en slik paavisning

skulde komme, tror jeg man allikevel maa kunne si: lockouten var mislykket; den bragte arbeidsgiverne større tap end fordel; og den maatte bringe det; den kunde umulig andet.

Selvfølgelig er det at redde den norske bergverksindustri en stor sak, som fortjener at der ofres for den. Men selv om det skulde forholde sig saa, at de norske bergverker hadde maattet stanse, saafremt arbeiderne hadde faat sine krav tilfredsstillet, og at det virkelig var nødvendig at lockoute størstedelen av al norsk industri for at faa slaat disse krav ned — en blot og bar avvisning vilde ikke kunnet gjort det —, saa er det et ord som heter: man kan kjøpe guld for dyrt. At den norske bergverksindustri var stanset, vilde jo ikke været ensbetydende med at den for evige tider var gaat til grunde. Selvfølgelig var den kommet op igjen, naar tiderne var blit bedre. Naturligvis vilde en slik stansning voldt tap. Men disse tap vilde dog været smaa i sammenligning med de tap lockouten virkelig bragte arbeidsgiverne.

Man spør naturligvis hvad det er for tap jeg her sigter til, og jeg skal forsøke at forklare det.

Lockouten var en krigserklæring. Landets samlede arbeidsgiverstand grep her offensiven og erklærte landets samlede arbeiderstand krig.

Man vil paastaa: krig hadde vi før, og det var arbeiderne som begyndte krigen.

Ja, vi hadde krig før; men krigen var indskrænket til enkelte felter her og der, hvor arbeiderne inden en bestemt forretning eller fag gjorde streik, fordi arbeidsgiverne ikke imøtekom deres krav. Krig over hele linjen — generalstreik — hadde de norske arbeidere endnu aldrig erklært. De hadde aldrig som samlet stand erklært den norske arbeidsgiverstand krig.

Ja, vil man si, men det var netop det lure og farlige ved arbeidernes taktik: de vilde ta stykke for stykke av den norske industri og skrue arbeidslønningerne op. De grep nemlig til streik inden den enkelte forretning eller arbeidsgren, og kunde holde denne streik gaaende indtil de fik sine krav drevet igjennem, fordi de fik hjælp av sine kammerater i andre arbeidsgrene, hvor arbeidet gik sin gang. Dette maatte hindres. Slik understøttelse til de streikende

arbeidere maatte avskjæres. Derfor maatte arbeidsgiverne skride til en lockout, som gjorde størstedelen av landets arbeidere arbeidsløse med ett slag.

Ved første øiekast ser dette ut til at være en vel beregnet taktik. Men ser man litt nøiere paa det, blir man var, at noget meget væsentlig her er glemt, nemlig den moralske virkning som en slik fremgangsmaate nødvendigvis maa øve. Den hele beregning viser sig opsat av mænd som forstaar sig godt paa de økonomiske værdier, men litet paa de moralske. Men uforstand likeoverfor de moralske værdier kommer i regelen tilsidst til ogsaa at skade de økonomiske.

Vore arbeidere er endnu langt fra at være nogen helt sammensluttet flok. Dette viser sig bedst deri, at der endnu er en mængde uorganiserte arbeidere. Likesaa deri at en mængde arbeidere ved valgene stemmer med høire eller venstre.

Det kan umulig være i arbeidsgivernes interesse at faa dette forhold forandret. Selv rent økonomisk set maa det være i deres høieste interesse, at der vedblir at være arbeidere som indtar en fri og uavhængig stilling likeoverfor de av socialdemokraterne beherskede organisationer. Disse arbeideres blotte tilværelse og end mere deres kritik vil altid øve en dæmpende indflydelse paa disse organisationer. Helt sætte sig ut over ethvert hensyn til dem kan disse ikke. Det kan derfor trygt kaldes kortsynet uforstand, naar arbeidsgiverne for at opnaa et økonomisk overtak i øieblikket, griper til foranstaltninger som maa forutsættes at ville tjene til at drive arbeiderne sammen og gjøre dem til en samarbeidet masse.

Men av den art er netop lockouten. Man skal ikke ha snakket meget med arbeiderne i denne tid, før man har faat en levende følelse av, hvorledes lockouten bidrog mægtig til at sveise arbeiderne sammen. Om vore arbeiderførere skulde bestilt en kraft som kunde forene og forbinde arbeiderne og gjøre dem til ett, da kunde de neppe fundet nogen bedre.

Saken er den: der gives neppe nogen arbeider som lockouten ikke lar føle kapitalens overmagt. Han kan staa saa uavhængig og kritisk han vil likeoverfor de socialdemokratiske organisationer. Han kan være mere forbitret

end nogen arbeidsgiver, naar disse organisationer proklamerer streik, og negter ham at arbeide for en lønning som han finder er at foretrække for det svære tap og den sure nød streiken utsætter ham for. Det vil ikke hindre, at naar det er arbeidsgiverne som lægger arbeidet ned, da føler den uorganiserte likesaafuldt som den organiserte arbeider kapitalens strupetak saa sterkt, at den overbevisning umiddelbart tvinger sig ind paa ham: vi arbeidere er nødt til at holde sammen, for vi er allesammen i hænderne paa en magt, der hvilket øieblik som helst kan sætte os paa bar bakke og dømme os til sult og nød.

Man vil naturligvis indvende: ja, men de uorganiserte arbeidere var ikke lockoutet. I realiteten var de det. Ved at lockoute de organiserte arbeidere gjorde arbeidsgiverne det umulig for de fleste uorganiserte at kunne arbeide, om ikke andet saa negtet deres samvittighet dem det. Den krævet, at her hvor arbeiderne mistet sit arbeide uten egen skyld, her var det deres pligt at staa last og brast med sine kammerater.

Tiden vil vise hvad virkning lockouten har øvet i denne retning. Det skulde være merkelig, om man ikke vil komme til at faa spore virkningen paa valgene næste aar. I ethvert fald vil den nok spores i vore arbeidsforhold i det hele og store. Man har git socialdemokraterne vind i seilene, og det er tap for arbeidsgiverne, og det er uforstand.

Virkningen indskrænker sig sikkerlig ikke til arbeidernes kreds. Den gaar videre. At arbeidsgiverne gjør 32 000 arbeidere arbeidsløse, er en begivenhet av den art at den uvilkaarlig paakalder almenhetens opmerksomhet, vækker dens følelser og blir gjenstand for dens bedømmelse.

Hvordan disse følelser og denne bedømmelse blir, kan ikke være likegyldig for arbeidsgiverne. Arbeidsforholdene i landet paavirkes ikke litet av den store almenhets stemninger og domme. Dens opfatninger kan desuten let bli saa sterke at de paavirker lovgivningen og styrelsen. Arbeidsgiverne bør her ikke undlate at ta i betragtning, at i konflikter mellem dem og arbeiderne vil almenheten paa forhaand være tilbøielig til at ta parti for de sidstnævnte. Hvor meget man end indrømmer, at ogsaa kapitalen har ret til at kræve

sin andel av utbyttet, saa er der i arbeidernes kamp og stræv for at vinde frem til en menneskeværdig tilværelse noget som uvilkaarlig vækker sympati. Naturligvis kan arbeiderne stille slike krav, at denne sympati for leiligheten forspildes. Men det er ikke tvil om, at de altid kan være sikker paa den, naar det ikke er dem som nedlægger arbeidet, men det er arbeidsgiverne som negter arbeide. At det sker for at sætte arbeiderne ut av stand til at støtte kammerater som er i konflikt, vil i den store almenhets øine neppe gjælde som nogen undskyldning. Tvertimot. Ikke bare arbeiderne føler kapitalens overmagt ved en saadan lockout; den store almenhet føler den med dem. Og denne følelse liker man ikke. Pengevældet blir aldrig populært, hvor lysten nogen og hver end er paa selv at bli rik.

Dertil kommer, at lockouten gir almenheten en sterk følelse av at situationen er betænkelig. Det er en betænkelig sak, at en forholdsvis liten flok har en væsentlig del av landets erhvervsliv i sine hænder, og kan hvad dag de vil, bringe det hele til at stanse. Det er en svær magt man føler her ligger i et faatals hænder. Man vil nok trøste os med, at disse hænder altid vil bruke sin magt med *retsindighet*. Man vil end mere betone, at hensynet til egen fordel altid vil tvinge arbeidsgiverne til at bruke sin magt med *forstand*. Men det kommer saamen an paa, hvad hensynet til egen fordel i de enkelte tilfælder vil tilsi. Man har slet ikke nogen sikkerhet for, at arbeidsgiverne altid vil finde at deres fordel falder sammen med almenhetens. Heller ikke har man nogen sikkerhet for, at arbeidsgiverne altid vil bruke sin magt med forstand, end si med retsindighet. Selv om det kan siges at være tilfælde nu, og selv om man kan haabe godt ogsaa for fremtiden, saa er den mulighet der, at der kan komme arbeidsgivere som handler baade uforsvarlig og uforstandig, saa landets erhverv lider tap som vanskelig forvindes, og nødstilstande fremkommer som frister arbeiderne altfor sterkt til at la arbeidsgiverne og samfundet føle *sin* magt: nævernes.

Her er nemlig en omstændighet tilstede som øker arbeidsgivernes overmagt i betydelig mon: de rike og derfor ogsaa raadende blandt dem kan taale at arbeidet ligger nede i

lange tider, mens arbeiderne og den store almenhet med dem snart ser sine midler uttømt. Kommer det saa til den yderste styrkeprøve, kan arbeidsgiverne paakalde politiets og militærets hjælp, mens der ikke er nogen som har magt til at tvinge dem til at sætte arbeidet i gang.

Alt dette gjør, at en lockout uvilkaarlig vækker uro. Man føler saa sterkt et faatals overmagt over det hele samfund at man uvilkaarlig spør: kan dette gaa i længden? Det er neppe i arbeidsgivernes interesse at almenheten paa denne maate foruroliges.

Det er meget betegnende, at lockouten paa flere hold vakte tanken om tvungen voldgift.

Tvungen voldgift er i realiteten ensbetydende med statens formynderskap over baade arbeidsgivere og arbeidere. Man sammensætte voldgiftsretten hvordan man vil, saa kan dens kjendelse umulig bli tvungen, med mindre man utstyrer den med statens magtmidler. Det blir staten som ved sin voldgiftsret kommer til at bestemme den løn arbeidsgiverne skal gi og arbeiderne la sig nøie med. At begge parter for tiden avviser et saadant formynderskap, er forklarlig nok. Men man kan være viss paa, at tanken vil komme op igjen, hver gang konflikten mellem dem truer med at lægge landets erhvervsliv øde, saaledes som tilfælde er naar der proklameres generalstreik eller lockout Hvad andet har man vel at gripe til end at faa det gamle landsfaderlige formynderskap tilbake igjen i en skikkelse som svarer til de nye tidsforhold? Arbeiderne vil snart lære at indse, at i den retning maa utviklingen gaa skal de naa frem. Det er ikke arbeiderne, men det er arbeidsgiverne som vil tape paa det; de vil detroniseres og avløses av staten som øverste arbeidsherre. Arbeidsgiverne har derfor ingen interesse av at fremme en saadan utvikling. Alle hensyn maa drive dem i motsat retning. Men da skal de vogte sig for lockouten. Den vil uvægerlig drive baade arbeiderne og almenheten i retning av den sociale stat. For hver lockout de dekreterer, kan de være visse paa at de bringer utviklingen et godt skridt nærmere mot dette maal. Ganske vist er det sandsynlig at det er derhen vi skal. Men hvorfor vil netop arbeidsgiverne være dem som fyrer under lokomotivet? De bør ikke det. Det kunde hænde, at toget da kom til at løpe hurtigere end godt og gavnlig er.

Thv. Klaveness.

BISKOP, DR. TEOL. P. MADSEN.

28de august 1843—7de august 1911.

Den danske kirke har i Sjællands nys avdøde biskop mistet en av sine betydeligste og mest utprægede personligheter. Og i nordisk kirkeliv i det hele kan han vel siges at ha hat en saa fremskutt plads, at det vil være naturlig, at der ogsaa i nærværende tidsskrift — om end kun i korthet — dvæles ved hans gjerning.

I bispegjerningen blev hans virketid kun kort; for ikke længere end godt halvandet aar siden tiltraadte han. Tilmed blev han i den sidste tid flere ganger av helbredsgrunde hindret i at foreta saa den ene, saa den anden embedshandling, og, saa vidt vites, har han kun rent undtagelsesvis visitert i sit stift. Et betydelig arbeide har han dog i sin bispetid nedlagt i et av de danske biskopper i fællesskap utgit forslag til nye ritualer (ved daab, altergang, vielse og begravelse) — et forslag, som paa flere punkter betegner et endog meget betydelig fremskridt fra det nu brukelige og viduer om, at biskop Madsen trods sin naturlige konservatisme kunde gaa med til endda ikke ganske ringe forandringer i det bestaaende, naar han fandt gyldig grund dertil.

Det er imidlertid som professor, at man vil mindes ham længst og videst omkring. Og det kan uten overdrivelse siges, at hans betydning som saadan gjennem det meste av en menneskealder var overordentlig stor. Da han tiltraadte sin stilling som universitetslærer (han blev docent 1874, professor 1875), blev han i det teologiske fakultet, som omtrent utelukkende bestod av meget alderstegne folk, en foryngelsens kraft, og den indflydelse, han straks fra begyndelsen vandt blandt studenterne, vedblev at holde sig til hen imot aarhundredets slutning. Paa de første studentergenera-

tioner, han underviste, virkede hans fremstilling av dogmatiken — derom vilde der kunne fremskaffes mangfoldige vidnesbyrd — baade ved form og indhold som en teologisk forfriskelse. I de sidste aar blev det vel anderledes; da var der vistnok blandt studenterne adskillige der kom til at staa over for hans teologi som noget knugende, et system, der traadte dem imøte med overleveringens autoritet, men som ikke syntes at gi tilskyndelse til eller plads for synderlig selvarbeide med problemerne. Sandheten var dog, at Madsen selv ingenlunde følte sig saa «færdig» med systemet, som man til tider kunde faa indtryk av, men idelig reviderte og omarbeidet sin fremstilling. Og betegnende er det, at han trods mange opfordringer i aarenes løp aldrig lot sig bevæge til at la sin dogmatik utgi i trykken, end ikke som manuskript. Saa omhyggelig var han for ikke at la den fremtræde som andet end, hvad den var.

Hvad der i særlig grad udmerket ham som universitetslærer var hans omhyggelige grundighet og hans koncise klarhet i fremstillingen. Nye veier indlot han sig i sin teologi ikke paa; men han hadde en meget betydelig samlende og velordnende evne over for sit stof. Dertil kom en ikke almindelig personlig grepethet hos ham; man hadde følelsen av, at det var ham levende om at gjøre at bringe sine tilhørere det indtryk, at det var en alvorlig sak at arbeide med de kristne trossandheter, og ingen var i tvil om, at han øvet sin gjerning som en tjeneste for Gud. Hans teologiske forfatterskap blev ikke meget omfattende; det hørte ogsaa utvilsomt med til hans ædruelige redelighet, at han ikke skrev, uten at han syntes, der var bestemt grund dertil, og ikke, uten at han paa det omhyggeligste hadde gjennemarbeidet, hvad han utgav. Blandt hans arbeider vil hans store fortolkning til Johannes' aabenbaring i adskillig tid sikre ham plads inden for den teologiske læseverden; maaske er det ogsaa den av hans bøker, hvorigjennem man tydeligst lærer hans personlighet at kjende. Hvad han ellers utgav, var mest dogmatiske enkeltundersøkelser, især vedrørende embede og menighet i deres indbyrdes forhold; ogsaa enkelte leilighedsskrifter om kirkelige eller teologiske spørsmaal, altid i en klar og vel tilrettelagt form.

Men gjennem alt, hvad han arbeidet med, var det hans personlighet, der gjorde det sterkeste indtryk. Man var klar over at han var en dygtig og i meget sjelden grad vederhæftig mand, der aldrig indlod sig paa krokveier. Derfor veiet hans mening tungt naar han uttalte sig, og derfor blev han tat paa raad av mange i de forskjelligste anliggender. Hvor stor indflydelse han i det stille har hat, kan ingen i virkeligheten tilnærmelsesvis si; men hvad der laa klart for dagen var, at hans navn altid blandt meningsfæller og av motstandere blev omtalt med ærbødighet og agtelse mere end de fleste andres. At han var en konservativ mand, visste man, og selv vedkjendte han sig det aabenlyst; men ingen, som kjendte ham noget, kunde være i tvil om, at hans konservatisme bundet i en dyp og alt andet end letkjøpt overbevisning. Sterkest indtryk derav fik man maaske gjennem hans arbeide i det kirkelige utvalg, til hvis bærende kræfter han hørte, og hvis underutvalg angaaende kirkeforfatningsordningen han var formand for. Det er neppe for meget sagt, at han mere end nogen anden enkeltmand har æren for, at det overhodet lykkedes her at komme til et resultat. Om det forfatningsforslag, som saaledes for en stor del kan siges at være hans verk, nogensinde vil bli lov eller gjenstand for lovgivning, er maaske et spørsmaal; men ingen vil falde paa at negte, at arbeidet, der er nedlagt deri, under alle omstændigheter vil ha sin store betydning.

At opregne alle de virksomheter av praktisk-kirkelig art, hvortil han gjennem aarene har været knyttet, skal her ikke forsøkes. Den, der i dagspressens artikler om ham efter hans død saa en del av dem nævnt, kunde ikke andet end forbauses over, hvor omfattende hans kirkelige interesse hadde været. Der var snart sagt ikke nogen betydeligere kirkelig virksomhet, uten han direkte eller indirekte hadde tat del deri eller ydet den støtte. Og de, der kjendte ham nøiere, visste, at hans deltagelse ingenlunde blot bestod i, at han lagde navn til, men at han tvertimot altid med største samvittighetsfuldhet gjennemarbeidet de saker, han fik med at gjøre. I en aarrække var han en virksom formand for det kjøbenhavnske søndagsskoleutvalg: siden blev han i adskillige aar formand for en saa omfattende virksomhet som Kjøbenhavns

indre mission; samtidig næret han varm interesse ogsaa for hedningemissionen, var til sin død formand i utvalget for L. P. Larsens mission blandt indiske studenter og var med til at foranstalte avholdt større forhandlingsmøter for ydre mission med regelmæssig tilbakevendende mellemrum. Likeledes støttet han varmt det kirkelige arbeide blandt danske i Amerika og fulgte med stor interesse den kirkelige utvikling blandt de danske i Nordslesvig.

Men over alt dette glemte han ikke sine studenter. Hvor var det eiendommelig og overraskende at lægge merke til, med hvilken omhu og deltagelse han fulgte de mange enkelte, han kom i berøring med. En mængde danske og for den saks skyld ogsaa utenlandske teologer har gaat ind og ut hos ham i hans gjestfrie hjem, og baade han og hans hustru har i ualmindelig utstrækning praktisert det at ta sig av mennesker. Paa deres sommerhjem, Vedbygaard, aabnet aar efter aar gjestfrit deres døre sig for en til tider meget talrik skare av venner og studerende, og paa enhver maate søkte de at gjøre det saa godt som mulig for alle dem, de saaledes delte med. Ikke saa underlig var det derfor, at mangen en prest, naar han kom til Kjøbenhavn i en eller anden anledning, syntes, at han ikke kunde forlate byen uten ogsaa at ha været oppe for at avlægge sin gamle lærer, professor Madsen, et besøk og tale med ham om sin gjerning.

Biskop Madsen var i sjelden grad en samlingens mand, noget av et enhedsmerke i den danske kirke. Og nu, da han er død, skal det ikke glemmes ham, hverken av dem, der delte hans kirkelige og teologiske syn, eller av dem, der følte mere slegtskab med, hvad der var kommet frem fra andre sider. Han var en redelig mand, der ikke søkte sit eget gjennem sit arbeide, men som søkte at leve med regnskapsdagen for øie. Den slags folk er der altid noget at lære av, og naar de kaldes bort, føler man det likesom tommere.

Th. Lomholt Thomsen.

NUTIDENS KULTURKRISE.

(Foredrag ved det kristelige studentermøte i Jællinge 22de juli 1911.)

Ved juletider utkom der i Norge en bok med titelen «*Leo Tolstoj og nutidens kulturkrise*» av *Chr. Collin*.

Boken er ikke noget betydelig arbeide. Den lider av adskillige svakheter; særlig den, at trods den hjertevarme som aander ut av den, staar den utenfor religionens verden, uten kjendskap og uten forstaaelse. Men én fortjeneste har den: den slaar til lyd for den opfatning at vestens kultur dag for dag nærmer sig mere og mere en skjæbnesvanger krise. Den slaar saa sterkt til lyd herfor at indtrykket ikke er let at ryste av sig. Den har ogsaa inden de særlig kulturinteresserte kredser vakt en viss følelse av at den hellige grav nok ikke er saa vel bevart, som man gjerne har villet tro.

Fænomenet fortjener ogsaa al opmerksomhet; ikke mindst blandt dannede kristne. Jeg indbyder derfor den ærede forsamling til at være med mig, naar jeg her vil forsøke at tegne den vesterlandske kulturs stilling for øieblikket. Min fremstilling vil ta sit utgangspunkt i Collins bok, men forsøke at trænge litt dypere ind i saken.

Collin retter opmerksomheten særlig paa erhvervslivet saaledes som det for tiden arter sig inden vestens folk. Han karakteriserer dette liv kort og træffende med ordet «rovdrift». Maalet for det rastløse erhvervsliv inden vestens folkeslag er ikke saa meget at frembringe virkelige værdier til gavn for slegten som at skaffe sig selv det størst mulige utbytte, for at anvende dette utbytte til egoistisk livsnydelse. Et saadant egoistisk maal frister til undertrykkelse og utpresning. De hvite nationer undertrykker de farvede, for at utnytte deres arbeidskraft og bemægtige sig deres landes naturlige rigdomme. Inden de hvite folk søker kapitalen at presse saa meget som mulig ut av den arbeidskraft den bruker.

Følgen er en stedsevarende krigstilstand.

Først en almindelig krigstilstand mellem de hvite folk indbyrdes. De staar væbnet til tænderne mot hinanden og anvender aarligaars kolossale summer for altid at ha hær og flaate, fæstninger og vaaben i fuldendt stand. De holder paa at segne under byrden av disse rustninger. Men ingen er istand til at minke dem. Uavladelig allarmeres nemlig verden av rygter om at krig er i anmarsj snart her, snart der. Hvad er det som volder denne stedsevarende uro? Det er rovdriften. Rovdyr har som bekjendt vanskelig for at forlikes om rovet. Det er de økonomiske interesser som behersker nutidens politik. At skaffe sig, beholde og utvide sit marked er den store hovedsak for ethvert folks utenrikspolitik. Da der nu er trangt om plads inden de civilicerte nationer selv, gjælder det om at sikre sig saa stor del som mulig av det uhyre marked som Asien og Afrika frembyr. Under kappestriden herom vil de forskjellige hvite nationers interesser let tørne fiendtlig sammen. Idet hver tænker bare paa sig selv og sin egen fordel, kan det let fremstille sig som en nødvendighet at maatte slaa til med sværd, for at jage en farlig konkurrent av marken. Hvis ikke resikerer man selv at bli jaget. Man maa derfor altid være forberedt paa at kunne møte angreb eller selv angripe. Nationerne maa stadig staa i krigsrustning, skjønt denne rustning snart blir saa kostbar at den truer med at sluke nationernes kraft

Dertil kommer, at samtidig med at omkostningerne tærer paa folkenes økonomiske kraft, tærer den hele situation paa deres hjerteliv. Det øver en slet indflydelse paa den almindelige moral at de civilicerte og kristne folkeslag saaledes staar væbnede likeoverfor hverandre. Det avler og øker uvilje og bitterhet folkeslagene imellem. Man tænke bare paa den uvilje og bitterhet som tyskere og engelskmænd ser paa hverandre med. Skjønt havet skiller mellem deres lande, saa landegrænsen ikke kan gi anledning til rivninger, er uviljen mellem disse to folk større end f. eks. mellem tyskere og franskmænd. Hvorfor? Ene og alene fordi tyskere og engelskmænd konkurrerer med hverandre om hvem der skal være den første paa verdensmarkedet. Det er en almindelig mening at disse to nationer om kortere eller længere tid maa tørne sammen i en krig, som efter al sandsynlighet vil faa karakteren

av en verdenskrig. Vil en saadan krig bringe nogen løsning? Hvad utfald den maatte faa, synes en løsning like umulig. Krigen vil i alle tilfælde gjøre uviljen og bitterheten større end nogensinde. Rustningene maa derfor ogsaa antages at bli forfærdeligere og krigstilstanden utaaleligere end før. Hvor vil saa dette bære hen? Vistnok er kræfter virksomme som søker at jevne motsætningerne mellem folkene ad fredens vei. Til dato har dog disse kræfter ikke formaadd ut utrette noget i retning av avvæbning.

Men krigstilstanden er ikke indskrænket til forholdet mellem de civiliserte nationer. Den er trængt ind i disse nationers indre. Der har kapitalens press paa arbeidskraften for at dra størst mulig fordel av den, drevet denne kraft til at organisere sig for at hævde sine interesser. Arbeidskraftens organisation har saa igjen fremkaldt en kapitalens organisation for at hævde sine interesser mot den organiserte arbeidskraft. Her har vi altsaa kapital og arbeidskraft staaende likeoverfor hinanden i en stadig kampstilling og en stadig kamp. Kampen avbrytes av vaabenstilstande hvorunder der arbeides; men vaabenstilstanden blir aldrig til nogen varig og sikker fredsslutning. Man er fra begge sider altid forberedt paa at kampen vil bli tat op paany, og i horisonten trækker et hovedslag op, hvor længe det end kan la vente paa sig: den sociale revolution. Vistnok er kræfter virksomme som søker at formidle mellem de stridende motsætninger. Jeg henviser til vor tids sociale bestræbelser, særlig til den sociale lovgivning. Samtidig foregaar imidlertid en utvikling som truer med at gjøre motsætningene aldeles uforsonlige. Den drivende kraft i denne utvikling er rovdriften, det egoistiske kapløp efter vinding. Jo længere dette kapløp varer, desto hidsigere blir det; og jo hidsigere det blir, desto mere gapende blir kløften som skiller mellem de faa heldige og de mange uheldige. Paa den ene side en liten flok som stadig blir rikere. Verdenskapitalen og med den naturens rigdomme — jorden, bergverkene, fossefaldene o. s. v. og dermed ogsaa de produkter som er livsbetingelser for folkene — samles mere og mere paa nogen faa hænder. Disse faa hænder behersker markedet verden over. I kjender alle nutidens trustdannelser Ved hjælp av disse vil en liten flok milliardærer kunne

strække sine polyparme ut over den hele jord og gjøre hele dens erhvervsliv til sit bytte. Paa den anden side har vi de besiddelsesløse millioner, som lever av de smuler der i form av arbeidsløn falder fra de rikes bord, med utsigt til sult og nød hvis disse rike av en eller anden grund holder kapitalen tilbake eller de produkter folkene trænger. Vil en slik motsætning kunne bli staaende? Vil millionerne i længden finde sig i at være git et litet mindretal i vold? Vil de finde sig deri i en tid, hvor alle har stemmeret og er like for loven? Er der ikke mellem den alt nivellerende politiske likhet og den kolossale økonomiske ulikhet en motsigelse saa skrikende, at den umulig kan taales i længden? Og naar den ikke taales længer — hvad da?

Samtidig med denne utvikling, hvorved folkene mere og mere kløves økonomisk, foregaar der en utvikling av moralsk art, en moralsk opløsningsproces i deres indre. Den foregaar paa begge sider av den kløft som skiller dem økonomisk. De besiddelsesløses brede lag avsætter et stadig voksende bundfald: proletariatet, hvor alle raahetens grove laster huserer. De rikes snevre kreds avsætter ogsaa et stadig voksende bundfald: levemændene med deres sværm av anløpne damer, denne kreds hvor alle nydelsessykens raffinerte laster huserer. Altsaa baade i Eastend og i Westend et stadig voksende bundfald som intet andet bidrag yder samfundet end moralske giftstoffer. La være at det ikke paa nogen av siderne er disse bundfald som har ledelsen i sin haand. De øver dog indflydelse. Paa folkemøterne i Eastend likesaavel som i salonerne i Westend spiller de anløpne elementer en større rolle end man gjerne vil indrømme. De holdes ikke tilbake av nogen religiøs eller moralsk overbevisning. De har frækhetens gave, og de viker ikke tilbake for konsekvenserne. Slikt øver virkning inden den store mængde av baade fine og simple som selv intet standpunkt har. Kommer det engang rigtig til sammenstøt mellem de to leire, skal det merkes hvad det moderne samfunds bundfald har at betyde.

Vi er endnu ikke færdig med den krigstilstand hvori nutidens kulturfolk befinder sig. Ogsaa fra en tredje kant trækker der krig op: Asiens og Afrikas myldrende millioner begynder at ruste sig. Hittil har disse millioner maattet

finde sig i at bli utplyndret av de hvite folkeslag. De hære som blev sendte mot dem, var for godt væbnet og for vel indekscercert, til at deres egne udisciplinerte flokker med de ufuldkomne vaaben skulde kunne utrette noget. Japans seir over Rusland betegner her et vendepunkt. De hvite nationer er kanske for selvsikre og for slappe til rigtig at fatte det alvorlige i dette vendepunkt. De farvede nationer fatter det godt. Like ind i Afrikas indre er rygtet derom trængt ind, og har vakt tanker og forhaabninger som ikke vil dø. Kinas ungdom strømmer nu til Japan for der at lære den europæiske teknik. Inderne har anledning til at lære den i sit eget land. Naar malayer og negre vil være istand til at komme efter, er bare et tidsspørsmaal. Japan brukte en knap menneskealder for at iføre sig fuld europæisk vaabenrustning. Vil de andre farvede nationer behøve saa meget længere tid? Før vi vet ordet av det kan vi staa foran den situation, at de farvede nationer viser de hvite tilbake med et myndig: Kina for kineserne, Indien for inderne, Afrika for afrikanerne. Ja, vi kan komme til at staa likeoverfor den situation, at de farvede nationer oversvømmer Europa og Amerika med sine billige arbeidskræfter og billige varer og lar sig ikke holde tilbake. Hvad gjør Europa og Amerika da med sin overflødige produktion? Hvordan gaar det saa med milliardærernes milliarder? Hvordan gaar det med de hvite arbeiderskarers lønninger? Hvordan gaar det med vor hele økonomi?

Der er særlig et træk i den russisk-japanske krig som indeholder et farlig varsel for fremtiden. Hvad var det vel som fremfor alt andet tildrog sig opmerksomheten i denne krig? Jo — paa japansk side var det den storartede begeistring som jublende ofret gods og eiendom, liv og blod for et elsket fædreland; paa russisk side var det de storartede bedragerier som hjerteløst snøt fædreland og folk for kolossale summer. De andre hvite folkeslag takker nu vistnok sin Gud at de ikke er som den utartede russiske overklasse. De kan muligens ogsaa gjøre det med nogen grund. Vil de imidlertid forsøke ærlig og upartisk at sammenligne sig selv baade med japanerne og med russerne, da vil de allesammen være nødt til at erkjende: vi er mere i slegt med russerne end med japanerne. Om vi hadde været med i krigen, vilde ogsaa vi

været nødt til at ha et øie paa hver finger for at holde os bedragerske leverandører fra livet. Men om vi hadde hat mange som med japansk begeistring hadde ofret alt for fædrelandet, er slet ikke saa sikkert.

Jeg er ræd for at noget lignende vil vise sig, hvilketsomhelst av de farvede folk der faar lykke til at træde i Japans spor. Faar de farvede folk den europæiske vaabenrustning paa, da kommer de ikke bare med den, men tillike med den usvækkede livskrafts glødende fædrelandsbegeistring, som uten betænkning ofrer gods og eiendom, liv og blod. De hvite folk vil neppe ha noget tilsvarende at stille op mot den. Hos dem er fædrelandskjærligheten svækket dels av kold og gold kritik, dels av egoistisk vindesyke.

Hermed er vi kommet ut over Collins bok. Collin har øie for rovdriften i nutidens erhvervsliv og den farlige krigstilstand denne fører med sig. Men han ser ikke de dypere skader som hænger sammen med denne rovdrift, dels som aarsak og dels som virkning. Derfor kan han hengi sig til den naive forhaabning, at nutidens sociale videnskap nok vil hjælpe den hvite kulturverden helskindet igjennem den krise som truer den. Nutidens sociale videnskap avdækker nemlig de skader rovdriften fører med sig. Naar nu de hvite folk ved den sociale videnskaps hjælp rigtig faar øie paa disse skader, da vil de avstaa fra rovdriften, mener Collin, og de vil finde en form for handel og erhverv hvorved den ene ikke længer egoistisk utnytter den anden, men tvertimot kommer den anden broderlig støttende og hjælpende imøte. Fremtiden tilhører kooperationen.

Denne Collins kulsviertro paa den sociale videnskap er dog altfor naiv til at nogen av os kan tilegne os den. Vi føler alle uvilkaarlig, at den skade vi her staar likeoverfor, sitter altfor dypt til at den kan læges bare med litt kundskap. Rovdriften sitter Europas og Amerikas hvite folk i blodet. Og den er inderlig sammenfiltret med andre skader som sitter endnu dypere. Rovdriften er ganske vist et farlig utslag av de hvite folkeslags egoisme. Men vi har utslag derav som er endnu farligere. Rovdriften herjer det store menneskesamfund. Men det store menneskesamfund bestaar av en hel mængde smaasamfund: *hjemmene*. Alt menneskelig

samfundsliv har sin arne der. Den egoisme som i det store menneskesamfund arter sig som en rovdrift der tænder krigslue til alle kanter — hvordan arter den sig i hjemmene? Hvordan er de hvite folkeslags hjem?

To fænomener har vi her at notere hos nutidens kulturfolk: de hyppige skilsmisser og faabarnsystemet. Ganske visst er det særlig inden overklassen disse fænomener viser sig. Dette er dog en tvilsom trøst. Ti de trænger for hver dag stadig dypere ned i samfundet — ned til de brede lag. De møter inden nutidens kulturfolk i det hele og store ingensteds nogen bestemt motstand, kun her og der en viss sky som gir sig litt efter litt, eftersom man blir vant og fortrolig med dem. Men hvad vil dette si? Intet mindre end dette: de hvite nationer holder paa at miste evnen til at skape hjem.

De hyppige skilsmisser vil jo si, at evnen til at elske trofast er svækket, og svækkes stadig mere. Man orker ikke at holde paa kjærligheten. Naar de illusioner fordunster som en forelskelse gjerne har i følge med sig, og nye indtryk trænger paa, da visner kjærligheten. Det man kalder kjærlighet viser sig at være en stemning som kommer og gaar, ikke en fast vilje, dypt grundfæstet i karakteren. Karakteren er paa dette punkt for vek og for grund til at ville noget fast og bestemt. Følgelig kan man igrunden ikke love kjærlighet *for livet*. Man kan jo ikke indestaa for at man orker at holde dette løfte. Altsaa kan man igrunden ikke indgaa egteskap. Ti det som skiller egteskapet fra konkubinatet, er netop løftet *for livet*. Der er derfor ogsaa en sterk bevægelse igang for at faa egteskapet avløst av konkubinatet. I grunden glider vor tids skilsmisselovgivning sagte men sikkert nedover mot konkubinatet.

Men paa konkubinatet kan der ikke bygges noget hjem. Grunden er for utryg. Hvad dag som helst kan det hele forhold opløses. Et hjem kræver tryghet.

Faabarnsystemet vil si, at man ikke vil tjene livet saaledes som egteskapet tilsigter. Man vil ikke ha flere barn end man finder at kunne ha fornøielse av, ialfald ikke flere end at man kan greie besværet med dem uten større vanskeligheter. Man vil ikke underkaste sig de lidelser, anstrengelser

og opofrelser som en større barnefloks komme til verden og opvekst nødvendig kræver. For at undgaa det synder man mot naturen. De hvite folkeslags fremgang i folketal blir derfor stadig mindre. Frankrig har længe godt i spidsen her som i modern kultur i det hele. De andre folk begynder mere og mere at følge efter. At de ikke kommer hurtigere efter end de gjør, kommer av at faabarnsystemet endnu kun tilhører den forholdsvis faatallige overklasse. Først naar det trænger ned i underklasserne, vil følgerne vise sig rigtig tydelig. Da vil det gaa som i Frankrig: befolkningen vil stanse i veksten og derefter saa smaat avta. En betænkelig sak, naar vi tar hensyn til de myldrende millioner i østen, vi snart faar at konkurrere med.

Dog er ikke dette det værste. Værre er det at, som Darwin har vist, er det en lov i tilværelsen, at en sterk formerelse er en nødvendig betingelse for at en art kan skride fremad. Den art som formerer sig svakt, degenererer. Grunden er let at indse: den har ikke den spore til at anstrenge sig som dels omsorgen for et talrik avkom dels ogsaa konkurrencen med de mange jevnlike medfører.

Man sammenligne to hjem: i det ene hjem vokser et eller to barn op i makelig velvære, omhyggelig pleiet, passet og degget for, og med en nogenlunde betrygget fremtid for øie.

I det andet hjem vokser ti barn op som fra de er en næve store, er nødt til at greie sig saavidt mulig selv, passe paa hverandre, yde hver sit bidrag til hjemmets opretholdelse og hygge og forberede sig til at sørge for sig selv saa snart som mulig. Det er greit at se hvilke av disse to hjem der under ellers like omstændigheter har de bedste betingelser for at frembringe dygtige mennesker. Man ser jo ogsaa inden overklassen spor nok av den degenererende indflydelse som den systematisk drevne indskrænkning av barnetallet øver paa slegten.

Som alt bemerket er dette system grundet i at man ikke vil bringe offer for at tjene livet. Man sætter hensynet til egen bekvemmelighet og behagelighet høiere. Det vi altsaa her staar likeoverfor, er svigtende kjærlighet til livet. Jesus har engang talt om «glæden over at et menneske er kommet

til verden» — et merkelig ord i hans mund som vore moderne gjerne fremstiller som en livsfiendtlig asket. Ordet viser at Jesus og urkristendommen har forstaat glæden i livet langt bedre end nutidens kulturmennesker. Og at forstaa glæden i livet er at elske livet. Det er denne kjærlighet vi ser dø ut i en slegt som ikke vil ofre sin egen bekvemmelighet for at fremme livet.

Men svigtende kjærlighet til livet viser tilbake til svigtende tro paa livet. Derfor kunde Jesus forstaa glæden over at et menneske er kommet til verden, fordi han hadde en urokkelig og uryggelig tro paa livet. Denne tro holder nutidens kulturfolk paa at miste. Deres aandelige atmosfære er fyldt med disse spørsmaal: «Er livet værd at leve?» «Har livet nogen mening?» «Har livet nogen værdi?» Den digtning nutiden har født og som dens kulturmennesker nærer sig ved, er for en væsentlig del pessimistisk. Den aander tvil om livet og puster denne tvil ind i hjerterne. Alvorlige aander som Høffding og Collin klamrer sig til troen paa værdiens bestaaen. De føler at alt vakler, naar troen paa tilværelsen svigter. De søker derfor krampagtig at holde paa den. Men det hjælper ikke. Troen paa værdiens bestaaen er undergravet inden de toneangivende kulturkredser. Der tviler man paa at der eksisterer nogen værdi som bestaar: man vet ialfald ikke at peke paa nogen. Den eksisterende verden gaar jo sin opløsning imøte for saa at begynde forfra igjen. At verdener i et uendelig einerlei opstaar, utvikles og opløses — hvad værdi kan der være i det?

Men naar livet ikke længer har værdi for en, da er det forbi med livslysten. Begeistringen for livets opgaver slukkes litt efter litt ut. Og der blir ikke andet tilbake at leve for end det at tjene mest mulig for at nyde mest mulig. Der har vi den dypeste grund til rovdriften.

Hermed er vi kommet ind paa det religiøse. Høffding og Collin ser ret, naar de ser at troen paa værdiens bestaaen staar i forbindelse med religionen. Men det er et frygtelig feilsyn, naar de mener at denne tro kan løses fra enhver historisk religion og staa paa egne ben som en religion for sig selv. Saaledes har denne tro aldrig eksistert. Som samfundsmagt har troen paa livet altid været knyttet til religionen.

Det vil si: den har været knyttet til troen paa, at der gives en aandsmagt som sætter livet og bestemmer det. Det er heller ikke mulig at begripe, at troen paa livets værdi skulde kunne eksistere uten denne tro. Fortjener nogen tro i verden navn av kulsviertro, da fortjener den tro det, at et liv som det vetløse stof har frembragt og som efter nogen millioner aars forløp vender tilbake til dette vetløse stof igjen, har blivende værdi. Ingen Høffdings religionsfilosofi er istand til at holde en slik kulsviertro oppe. Den tro at det vetløse stof overhodet skulde kunne frembringe noget som der er mening i, er altfor stridende mot alle de forutsætninger vor aand arbeider med, til at vi er istand til virkelig at tilegne os den og holde den fast. Det er umulig at tro paa at livet har mening og værdi, uten tro paa at der bak tilværelsen staar en aandsmagt som sætter livet, gir det mening og maal, og i almægtig kjærlighet fører det til det maal den sætter.

Den dypeste aarsak til den kulturkrise hvori de hvite folkeslag befinder sig, blir da denne: de har mistet troen paa den levende Gud. Det er forfærdelig at lægge merke til, i hvilken grad bevisstheten om Gud i løpet av den sidste menneskealder er sluknet ut i vore toneangivende kulturkredser, og hvorledes denne bevissthet dag for dag slukner mere og mere ut i stadig videre kredser eftersom tidens kultur gjennemsyrer dem.

I hvilken grad bevisstheten om og troen paa den levende Gud er død ut hos nutidens kulturmennesker, avlægger Collins bok et vemodig vidnesbyrd om.[1]) Collins varme hjertelag, hans sterke følelse av de store skader det europæiske kulturliv lider under, hans dype trang og tørst efter noget som kan gi livet mening og værdi — alt skulde dra i retning av Gud. Allikevel naar han — ialfald i sin tænkning — ikke frem. Han havner i broderskapet menneskene imellem. Han lar det erstatte Gud. Han ser i det kristendommens egentlige indhold. Det evangelium som Jesus og apostlene forkyndte, er for ham ikke budskapet om Guds tilgivende faderkjærlighet, men «broderskapets glade budskap». Den historiske

[1]) Noget lignende gjælder Høffdings religionsfilosofi.

forutsætning for kristendommen finder han ikke i den skyldfølelse som baade Moseloven i Israel og de gjældende religiøse og moralske anordninger i hedningeverdenen hadde virket, men i det romerske militærvælde og dets brutale fornegtelse av de andre folkeslags ret; mot dette vælde brøt kristendommen frem som menneskehjertets og menneskeaandens reaktion. Gud er utenfor den hele tankegang; han eksisterer ikke for den; der er ingen bevissthet om at han er til. Dette er saa meget mere paafaldende, som det jo maa være klart, at den tro paa værdiens bestaaen som Collin energisk søker at holde fast paa, umulig kan grundes paa broderskapet inden en slegt som er fremgaat av det vetløse stof og sent eller tidlig vender tilbake til dette stof igjen. Naar han allikevel blir staaende ved det, uten at det falder ham ind endog kun at tænke sig en levende Gud som tilværelsens ophav og maal, da er det et nedslaaende vidnesbyrd om, hvor utslukt bevisstheten om Gud er i vor tids kulturmennesker.

Collin er ikke alene om at la broderskapet erstatte den levende Gud. Der er i vor tid en sterk strømning som gaar i den retning, og det er varme, ædle, religiøst bevægede naturer som her er med. Tidens sociale ideer har grepet dem og drat dem til sig. I og for sig staar disse ideer i inderlig pakt med evangeliet. Men det betænkelige ved denne bevægelse er, at den viser en avgjort tilbøielighet til at la den hele kristendom gaa op i det sociale broderskap, idet budskapet: «I er alle brødre» blir gjort til evangeliets hovedsum, mens det budskap som uten motsigelse var hovedsaken baade for Kristus og for apostlene: «I er alle Guds barn ved tro paa Jesus Kristus», træder tilbake.

Paa den maate blir evangeliet ynkelig reducert. Intet broderskap i verden kan stille menneskesjælens tørst efter den levende Gud. Desuten vil broderskapet til syvende og sidst vise sig at være en illusion, naar det ikke bæres og næres av troen paa Guds faderkjærlighet. Først da kan menneskene komme til at betragte og behandle hverandre som brødre, naar de er kommet til at kjende og føle sig som Guds barn. Broderskapet forutsætter med nødvendighet barnekaar. Dette er saa selvfølgelig, at det er umulig at forklare sig, hvorledes nogen kan tænke at erstatte det sidste med det

første. Den eneste forklaring er denne, at bevisstheten om den levende Gud er i den grad død eller døende inden vor kulturverden, at selv dens ædleste aander ikke er istand at regne med ham.

Vor tids mennesker nævner derfor helst ikke Gud. Uvilkaarlig rygger de tilbake og føler sig uvel, hvis de hører Gud nævne som virkelighet. Hvilken motsætning til de forgangne tider, da Guds navn idelig blev ført i munden. Utvilsomt var denne megen tale om Gud, forsynet, evigheten o. s. v. ofte en frase. Men man gjør fortiden stor uret, hvis man mener at den bare var frase. Altid stod den bevissthet bak ordene, at der var en levende Gud, og ofte var ordene uttryk for en virkelig trang til og tro paa denne Guds hjælp og naade. Vor tids dype taushet om Gud, den forlegenhet og ubygge som følger med, hvis Gud nævnes i det virkelige livs tale, er et paatagelig vidnesbyrd om at Gud nu ligger lik i kulturmenneskenes indre.

Men hvad vil det si? Intet mindre end dette: Vor tids kulturmennesker finder ingen mening i tilværelsen; følgelig er den uten værdi for dem. Ti mening og værdi i tilværelsen forutsætter med nødvendighet at en maalbevisst vilje staar bak den.

Men finder nutidens kulturmennesker ingen mening og værdi i tilværelsen, da er den rovdrift Collin beklager, en nødvendighet for dem. Noget maa man gjøre ut av dette elendige liv. Har man ikke andet at leve for, da kaster man sig over vindingen og nydelsen. Hvor Gud ligger lik, blir Mammon herre. Der skal derfor noget helt andet end social videnskap til for at forløse verden fra rovdriftens forbandelse.

Det spørsmaal indfinder sig uvilkaarlig her: hvordan er det gaat til, at den verden som fra først av blev kultivert ved kristendommen, har mistet den levende Gud?

Det er en lang og sørgelig historie, som vi ikke kan fortælle her. Vi kan kun si, at det umulig kan være skedd uten at hovedskylden maa ligge paa kirken. Dens opgave var at pleie og nære folkenes tro paa den levende Gud. Den maa ha løst denne sin opgave meget slet, siden denne tro er død ut i den grad som tilfældet er. Nu skulde kirkens op-

gave være at gi kulturfolkene den tro de har tapt, tilbake igjen. Magter den denne opgave? Visselig ikke. Kirken staar avmægtig likeoverfor nutidens kulturfolk og de bevægelser som gjennemstrømmer dem og behersker dem. Den magter ikke at bestemme disse bevægelser og gi dem retning og maal. Den formaar ikke at gripe nutidens kulturmennesker og samle dem under sine vinger. Nogen smaa spredte flokke faar den samlet, og nogen smaa spredte foretagender faar den sat i verk. Det er alt hvad den magter. Tiden i sin helhet gaar sin gang uten at berøres av den.

Det er forgangne tiders synder som her hevner sig. Men dertil slutter sig indre svakhet, som viser at ogsaa kirken er barn av en tid med svigtende tro. Eller hvordan er det: staar kirken midt i en tid for hvem Gud er død, som et levende vidnesbyrd der umiddelbart lar verden føle og se at Gud lever?

Ak nei, det gjør den ikke. Kirken famler. Uklar og uviss famler den efter uttryk for sin tro paa Gud og Jesus. Ja — er det bare efter *uttryk* for sin tro den famler? Er det ikke efter selve troen? Nutidens kirke er uklar over hvad den egentlig tror. Dens tro er ikke en umiddelbar visshet, som Gud selv har git den ved at aabenbare sig for den, men den er noget lært, studert, tilreflektert, som den møisommelig har erhvervet sig og møisommelig stræver med at holde paa. Hele kirke- og kristenlivet i vor tid bærer præg av dette: *man stræver med at tro.* Dette præg er fælles for ortodokse som for liberale. De stræver alle i sit ansigts sved med at tro. En slik kirke lar ikke verden føle at Gud lever. Den er litet skikket til at gi verden dens tapte tro paa den levende Gud tilbake.

Og dog — denne aandsfattige, splittede, troessvake kirke driver en hedningemission hvis make verden ikke har set siden apostlenes dage! Dette er et faktum — et merkværdig faktum. Med kirkens øvrige arbeide i vor tid er det smaat bevendt. Dens forkyndelse i tale og i skrift er der liten aandsmagt i. Dens anstalter og foreninger og kjærlighetsgjerninger, som der fra kristelig side ofte blir gjort en hel del væsen av, er intet andet end draaper, som noksaa sporløst forsvinder i det umaadelige folkehav. Det har naturligvis sin betydning for enkelte sjæle og for mindre kredser.

Men kulturutviklingen i det hele og store berøres litet derav. Der sker ikke derved nogen indsats i den.

Anderledes med hedningemissionen. Ganske vist blir ogsaa den av vor tids kulturmennesker set paa med ringeagt. Men det beror paa uvidenhet. De som virkelig kjender den, dommer anderledes. Jeg henviser i saa henseende til Darwin. Og dog var hedningemissionen paa hans tid ikke paa langt nær det den er nu. Den er i den sidste menneskealder vokset umaadelig baade hvad arbeidskræfter og virkninger angaar. Hele Østasien over, i Indien og i Afrika træder den for hver dag tydeligere frem som en bestemmende faktor i folkenes utvikling. De gamle religioner synker sammen, og kristendommen feirer triumfer man efter dens ringe kaar i den gamle kristenhet kunde fristes til at anse for umulige. Det er forholdsvis det mindste at den viser sig mægtig til at skape en begeistret hær av missionærer, som med glæde sætter livet ind. Større er det at den formaar at gjøre nye mennesker av de forvildede og sunkne hedningefolk, og navnlig at den selv inden østens gamle forstenede kulturfolk formaar at skape et troesliv saa ungdomsfrisk varmt og inderlig at det minder om aposteltiden. Blandt de mange kræfter som er sammen om at skape nye tider for de farvede nationer, viser kristendommen sig som en av de vældigste og mest velsignede. Ved siden av den avskyelige rovdrift de hvite nationers regjeringer og forretningsmænd hjemsøker de farvede folkeslag med, gaar missionen som den reddende engel, gyder balsam i saarene, formilder hatet og hævder menneskeværdigheten som rovdriften træder i støvet. Hvis de hvite folk kan undgaa en hevnens dag for alle deres synder mot de farvede, da vil de ha missionen at takke derfor.

Men der stiger et spørsmaal op, som vi umulig kan skyve til side: hvordan kan en aandsfattig kirke drive en aandsmægtig hedningemission? Er det mulig? Hvis det trods alt er virkelig, hvorledes lar denne virkelighet sig forklare?

Mon ikke historien har vist os noget lignende før?

Kirken erobret de antike folk, men den formaadde ikke at fornye dem. De antike folk drog snarere kirken med sig ned i sit forfald. I mange henseender var den efter-konstan-

tinske kirke en skrøpelig kirke. Men én ting kunde den: missionere. Den livskraft besad den døende antike verden, at den formaadde at erobre for Kristus de folkeslag som erobret den selv, og dermed lægge fremtidens historie over i deres hænder.

De kræfter som virker i historien, lar sig ikke saa uten videre beregne efter utviklingens gang. Over utviklingen vaaker en maalbevisst vilje, hvis almægtige haand griper ind og gjor de indsatser som hans planer kræver. Alt tyder paa, at det hører med til hans plan nu at føre de farvede folkeslag ind i historien. Derfor skal de gjøres delagtig i kristendommen. Ti det er nu engang saa, at siden Kristus kom til verden, hører kristendommen nødvendig med, ja, er en hovedfaktor i folkenes historie. Derfor har nutidens kirke, trods sin dype avmagt og armod, faat missionskaldet og missionsopgaven. Det er en indsats den levende Gud gjor i vor tid, for at faa fuldbragt det som er hans tanke og plan.

Naar vi nu holder alt det sammen som jeg i dette foredrag har pekt paa, er det – forekommer det mig — umulig at verge sig mot en tanke som er meget alvorsfuld. Den antike verdens sidste daad var at gi barbarerne kristendommen og med den kulturen. Derefter sank den selv i graven. Staar vi foran noget lignende?

De hvite nationer har mange aarhundreders vane i at se ned paa de farvede. Vi har derfor allesammen vanskelig for at tænke os muligheten av at der skulde kunne komme en tid, ja, at den tid skulde kunne staa for døren, da de hvite folkeslag vil bli nødt til at overlate verdensstyret, menneskelig talt, i de farvedes hænder.

Jeg sier ikke, at dette vil ske. Jeg agter ikke at spille profetens rolle. Men det sier jeg: der er saa sterke varsler som peker i den retning, at de hvite nationer i det mindste burde ofre dem en alvorlig tanke.

Collin har utvilsomt ret i at den herskende rovdrift med den krigstilstand den skaper i alle retninger, umulig kan vedvare i længden. Hans haab om at den sociale videnskap vil raade bod paa den, er naturligvis illusorisk. Dertil stikker rovdriften for dypt, forbundet som den er med en

egoisme som mere og mere opløser hjemmet, og med en vantro for hvilken Gud er død og livet værdiløst.

Hvorledes vil det gaa, naar folkeslag hvis kultur er saa anløpet og hvis livskraft er saa ormstukket, maa konkurrere med folkeslag som kommer med friske kræfter like ut av barbariet eller av aartusenders søvn, saa de i en hast kan tilegne sig den utviklede europæiske teknik, samtidig med at de drives av en fædrelandsbegeistring som med glæde ofrer alt, kanske ogsaa av en tro paa Gud og paa livet som har hele ungdommens usvigelige visshet og glød?

Bare det at de farvede folk kommer saa vidt at de selv kan utnytte sine landes rikdomme og skaffe sig sine fornødenheter, bare det vil bringe de hvite folk en følelig økonomisk nedgang. Kommer saa de farvede folk derhen at de kan opta konkurrence med de hvite folk paa verdensmarkedet, da vil de med sine umaadelig store og utrolig billige arbeidskræfter aldeles beherske markedet. De hvite folk vil for at kunne bestaa bli nødt til at forandre hele sin økonomi, Baade fabrikherrer og fabrikarbeidere, baade grossister og detaljister vil maatte reducere sine fordringer til et minimum. Dette er noget man allerede forutser og søker at ta forholdsregler mot. Nordamerikanerne søker saaledes av al magt at holde baade kineser og japaner ute fra sit land, fordi man frygter deres billige arbeide. Dette kan lykkes til en tid, men naturligvis ikke i længden. Verdensutviklingen gaar sin majestætiske gang over alle kunstige murer som menneskene søker at standse den med.

En saadan almindelig økonomisk nedgang kan umulig undgaa at dra følger efter sig. Vil vort flotte kulturliv med dets kunst og videnskap og almenoplysning, som altsammen koster penger, mange penger, vil alt dette kunne holdes gaaende, naar alle indtægter reduceres og anledningen til at samle kapital blir borte? Vil ikke det hele kulturliv synke ned i det tarvelige? Den opgave har verden i det store og hele endnu aldrig løst: at leve et kulturliv i trange kaar og med smaa midler. Denne opgave kommer vi da til at staa likeoverfor, og det kommer an paa hvordan vi klarer den. Under alle omstændigheter vil der ikke kunne bli tale om nogen magtutfoldelse. Magten vil gaa over til de nye folk,

baade fordi de har friskere kræfter og fordi de er ulike talrikere end vi. Deres myldrende millioner vil diktere verden sine love. Formodentlig vil de ogsaa litt efter litt overta førerskapet paa det aandelige felt. En tidlang vil de naturligvis ha nok med at tilegne sig den kultur de faar fra os. Men det maa man vist vente, at naar de først blir rigtig hjemme i den, vil de mere og mere tilføre den elementer av sin egen friske eiendommelighet og dermed omskape og fornye den.

Det er nu vel noget som ingen av os som her er samlet er i tvil om, at det som under denne verdensomdannelse vil faa den største betydning, er det forhold hvori folkene kommer til at stille sig til kristendommen. Tænker vi os at det kommer til at gaa saaledes som mange tegn tyder paa, at de hvite folk aldeles falder fra kristendommen, mens de farvede folk griper den og holder den fast, da er der ikke spørsmaal om at de hvite folks skjæbne vil være beseglet. Uten liv i Gud, uten tro og uten haab vil de synke hjælpeløst sammen, mens de farvede vil løftes og bæres av evangeliets livskraft.

Vi er dog ikke nødt til at se fremtiden saa mørkt for de hvite folk. La være at de er skredet langt frem i religiøs vantro og moralsk opløsning. La være at for tiden peker de fleste tegn i samme retning. Der er dog inden de hvite folk en levende Herrens menighet, og der er inden deres brede lag megen gudsfrygt og kristentro, som gjemmer sig i det stille og skjulte. Den mulighet er der at denne svake, i asken ulmende ild kan bryte frem i lys lue og gjennemstraale og gjennemgløde folkene. Skulde ikke det nederlag for mammonsdyrkelsen og magtbegjæret og kulturnydelsen som konkurrencen med de farvede folk utvilsomt vil bringe, kunne tænkes at ville fremme en religiøs fornyelse? Skulde ikke et fremblomstrende ungt og friskt troesliv inden de farvede folk kunne tænkes at virke foryngende tilbake paa den gamle kristenhet? Utvilsomt har vi her lov til at haabe, og være glade i haabet.

Under alle omstændigheter er det hævet over enhver tvil, at vi som kristne maa arbeide for at vinde vore folk for Herren og bevare dem i hans samfund, og vi maa lægge

al troens kraft, al haabets begeistring, al kjærlighetens varme ind i dette arbeide.

Ganske vist er den nuværende tid i fremtrædende grad hedningemissionens tid, fordi den i det hele tat er de farvede folkeslags tid. Deres frembrudd i historien er det tegn nutiden befinder sig under. Det er derfor fuldt berettiget at hedningemissionen i fremtrædende grad lægger beslag paa nutidsmenighetens interesse og kraft. Men det forekommer mig dog, at man paa visse hold betoner den paa en maate, som tyder paa at man ikke er sig rigtig bevisst at vi holder paa at miste kristenheten, og at det vil være en slet politik at sætte al kraft ind paa at erobre hedningefolkene, hvis vi samtidig gir de kristne folk til pris for et nyt hedenskap.

Jesus har engang sagt det ord: Jeg maa gjøre hans gjerninger som har sendt mig, saalænge det er dag; natten kommer, da ingen kan arbeide.

Dette ord maa ogsaa Jesu venner tilegne sig og gjøre til sit. Det har sin betydning ogsaa i den sammenhæng hvori vi her befinder os. End er der dag for de hvite folk. Men deres dag er utvilsomt i heldingen. Deres sol har forlængst passert meridianen; den synker mere og mere i vest, og før vi vet ordet av det, kan natten være der. Det gjælder da for os kristne med alvor og kraft at utnytte de timer som endnu er tilbake av de hvite folks dag, til energisk arbeide, saa ikke natten kommer til at sluke dem, men blir gjennemgang for dem til en ny og herligere dag i den sols straaler som nu i østen stiger op over de farvede folks horisont.

Thv. Klaveness.

VI OG VAART FOLK.

(Fyredrag ved «det 6te norske studentmøte med kristelegt program» paa Voss den 9de—14de juli 1911).

— Av stud. teol. *Jon Mannsaaker.*

«Det internationale kristelege studentforbund» vart skipa i Vadstena 1895. Forbundet hev no umlag 150 000 lagslemer av studentar og professorar. Sekretær er, som me veit, amerikaneren *John Mott.*

Det hender, at folk spyr, kva *lover* me hev i dette store laget. For — eit lite lovverk maa daa vel ein slik organisation ha? Nei, forbundet hev i grunnen ikkje det, me kann kalla lover. Og orsaki er ikkje den, at me vantar juristar! John Mott sjølv er dr. juris. Der er brukt minst moglegt av tid og kraft til det formelle organisationsarbeid, fordi programmet vaart er av den art, at det slett ikkje let seg føra igjenom ved kongress-vedtak og lovparagrafar, um dei er aldri so greide. Ein maa lita paa den indre aandelege lov, som ligg i saki sjølv. Ein maa og trøysta seg til, at saki gjev sjølv kraft til det, ho krev, d. v. s. hev magt til aa gripa deim, ho vender seg til, evne til aa finna seg *friviljuge* tenarar. Ja, me ynskjer saki beint fram ikkje framgang paa nokon annan maate. Men me veit, at ho verkleg og hev ei slik immanent kraft og lov, fordi det er ei *Guds* sak. Me kann godt segja, at programmet vaart samlar seg um eit einaste ord; det er det kjære namn, som er yver alt namn: *Jesus Kristus.* Det namngjetne, korte telegrammet fraa Japan 1889 («Make Jesus King») vil sikkert koma til aa halda seg som her-rop i den kristelege studentrørsla fram gjenom aari.

Programmet ligg i ordet Jesus Kristus og er soleis ikkje noko nytt program. Det er likso gamalt som den kristne religion sjølv. Og at Jesus Kristus like til idag hev vorte forkynt utan nokor kristeleg studentrørsla, veit alle. So ein maa mest spyrja: Kva er igrunnen det nye ved dette? Er

det ikkje ei propaganda for den kristne religion i likskap med det arbeid, som alt er og vert gjort? Jau, det nye er berre det, at dette er ei reint *akademisk* propaganda. Ho gjeng ut paa tvo ting: 1) aa føra — um det er moglegt — kvar einaste student i kvart einaste kriste land til *livande* tru paa Gud ved Jesus Kristus. 2) aa bera Jesu evangelium ut til den studerande ungdom i heidningland, so Guds namn ved deim og oss *snart* maa verta forkynt for alle folk. At 1. kristendom er indre liv og kraft i personlegt samfund med Gud ved vaar herre Jesus Krist, og 2. at kristendomen er all religions endemaal og difor maa verta forkynt for alle folk, — det er dei tvo kristelege grunntankar, som til denne tid hev vore hjarteslaget i den kristelege studentrorsla. Paa den eine sida: djup *individualisme*, paa den andre sida: storstilt *universalisme*.

Dette — «internationale» — program hev me norske studentar og studerande ungdom og teke upp. Og me vilde gjera oss og andre ei daarleg teneste, um me i tankeløysa rømde ifraa dette programmet. Det hev gjeve oss framgang i personleg kristendom, og det held oss samann i samfolkeleg brorskap.

Naar eg nemnde ordet «individualisme», so tenkte eg likevel paa, at individualismen hev ei praktisk motsetning i *samfundstanken*, det sociale. Og naar eg bruka ordet «universalisme», so hadde eg og i tankarne, at universalismen kan staa i motsetning til *nationalitetstanken*. Og lat meg med ein gong segja, kva eg meiner: Det vilde vera ille, um me kristne studentar skulde reindyrka individualismen soleis, at me vart duglause til det *sociale* arbeid, som høyrer eit sterkt kristenliv i vaare dagar til. Og det var skade, skulde me gjera universalismen til ein draum, som tok ifraa oss viljen og krafti til aa fylla vaart rom godt i det *nationale* samfund.

Det er sant, at maalet maa vera for kvar av oss aa verta ei heilstøypt kristeleg personlegheit. Men det vert vist ingen ved aa reindyrka sitt indre religiøse liv — paa munkevis, eg meiner: gaa umkring og stødt tenkja paa, at «no vil eg verta ei kristeleg personlegheit», men ved aa gjeva seg heilt i arbeidet for dei fyremaal og uppgaavor, som ein ser Gud legg til rettes; daa gjeng det vonleg med oss, som det gjekk med ung-

birken: «Den vokste i Guds og i hvermands øine, men vidste ikke selv derav.» Det er den rette vokster i personlegt Gudsliv. Heller ikkje studenten maa gløyma, at kjærleiken er det største, og den tenkjer ikkje fyrst paa sitt eige, men «vil føra kraft til andre».

Det er og sant, at kristendomen ber i seg tanken um det store brodersamfund av alle folk. Men det er daa visselig ei skeivsyn aa meina, at me fremjar dette brodersamfund ved aa springa ifraa dei uppgaavor og krav, som det nationale samfund set til oss. Der tykkjest vera ikkje faa i vaare dagar, som trur, at naar dei berre hev so og so stor likesæla og vanvyrdnad for det nationale liv, so er dei *dermed* gode universalistar. Sanneleg, der skal meir til! — Det nationale liv er ei frukt av natur og historie. Naturi er Guds verk. I historia ser me Guds finger. Difor kann der ikkje vera nokor principiel motsetning millom kristendom og nationalitet. Ja — at kristendomen er etla til aa vera universel religion, vil ikkje det nettupp segja, at kristendomen hev den livsens kraft, som kann og skal berga menneskjelivet innanfor *alle* nationalitetar? — ikkje ved aa oydeleggja, men ved aa frigjera den kinesiske, den madagassiske, den tyske, den norske og kvar einaste *folke*personlegheit — likso naturlegt, som kristendomen frigjer og byggjer upp den individuelle personlegheit?

Sume vil kann henda spyrja, um eg kjem med dette for aa sløkkja noko av den missionsinteresse, som dei kristne studentar no hev. Paa ingen maate. Kvar student vere trugen mot Guds kall! Men tru, eg ikkje kann gaa ut ifraa, at t. d. dei allerfleste av oss 180 studentar her paa møtet vert verande i landet? Det er visseleg berre eit lite faatal, som reiser ut paa missionsmarki. Difor er det, me no vil wenda augo heim — meir enn fyrr — og spyrja, korleis me best kann nytta ut den kristelege studentrørsla for vaart eige folk. Dei svenske studentar hev alt gjort det for fleire aar sidan. Uppsalastudentarne hev reist ropet — og fenge andre med i det: «Sveriks folk eit Guds folk!» Dei reiser ut tvo og tvo eit par vikor i ferien og forkynner Kristus blandt det svenske folk — der det mest trengst — og prøver paa aa vekkja kjærleik til den nationale svenske kyrkja. Det var paa det

nordiske studentmøte paa Herlufsholm ifjor sumar, at me norske studentar fyrst kjende havdynningi av den nationalreligiøse folkerørsla, som dei svenske studentar no held paa aa skapa. Gjev det maa lukkast for deim der — og for oss her aa verta til signing for det dyre fedraland.

Det spursmaal, som eg fyrst vil setja fram, er dette: *Kva magt hev kristendomen i det norske folkeliv idag?*

Kristendomen kom til oss i den myrke millomalder. Han kom den tids vis — ved baal og sverd. Nokon djup kristendom var det so visst ikkje. Men autoritetstru er betre enn ingi tru. Og kristendomen slo etter kvart so fast rot i folkelivet, at han vart verkleg den sterkaste aands- og livsmagt i landet.

So kom reformationen; den kom og ved magt og tvang, ved *framand* tvang tilmed. Resultatet var ein stor religiøs og moralsk nedgang. Det kom seg seinare. Men ein verkleg luthersk reformation fekk me igrunnen ikkje her til lands, fyrr *Hans Nilssen Hauge* kom. Han kom ikkje med den velde som Luther i Tyskland; men Hauges kristendom var upplivd og likso ekte som Luthers og av same type. Folk vart gripne av Hauge. Dei kjende, at her er ikkje kristendomen tillærd tale, men livsens røynde sanning. Lægpreikaren fraa Tune var som ei frisk uppkome i turr mark. Der blømde upp sterk, personleg kristendom og kulturelle tiltak i hans fotefar landet rundt, kann ein segja. «Hauge var *pietist*», vert det sagt. Men kva meiner no folk med dette «pietist»? Ja, kva er pietisme? Det er slett ikkje so greidt aa svara. — Stort set er der tvo grunnsyn paa kristendomen. Den eine er den, at kristendom fram for alt er ei flugt, ein frelseveg *ut or verdi,* ei pilegrimsferd til «den andre sida», mystik. — Den andre grunnsyn er den, at kristendom er *arbeid i verdi,* godt samfundsliv, kultur, ethiske livsformer. Det gjeld um for kvart kriste menneskje og for kvar tidsbolk aa finna den rette samanheng millom disse tvo sidorne av kristendomen. Men det er ikkje lett gjort. Det er sjeldan, at folk magtar aa liva *heilt* meir enn til den eine kant. Av kyrkjesoga ser ein, korleis den eine grunnsyn løyser den andre av gong etter gong. Reknar me no pietismen med under den fyrste av desse tvo grunnsyn, so lyt me leggja

til, at Hauge og pietismen skil lag i mange stykke. Hauge var visstnok djupt gripen av voni um den komande herlegdom; men det hindra ikkje, at han hadde ope auga for kulturlivet og var sjølv betre kulturmann enn dei fleste. — Men det er vigtugt aa leggja merke til, at haugianarane *seinare* ikkje magta aa halda seg paa hogd med Hauge. Dei vart meir og meir gripne av klosteridealet, stengde seg inne med sin sæle draum um «aa fara her ifraa og vera med Kristus, for det er mykje, mykje betre». Det var ein kristendom med varme, men med liten aktivitet for kristeleg kultur. — Storparten av prestarne forkynte og kristendomen ut ifraa den pietistiske grunnsyn, um dei ikkje nettupp sjølve vilde høyra pietistarne til. Baade fraa kyrkja og bedehus og skulestova er det soleis — i det store og heile — den pietistiske kristendomssyn, som er gjengi inn folks tankegang like ned til den siste tid. At det verkleg er slik, det fær me kristne studentar kjenna aller sterkast, naar me kjem i ordskifte med vaare materialistiske studiekameratar. Dei bryr seg ikkje ein grand um kristendomen, dei personleg. Men den reint teoretiske kunnskap, som dei hev um kristendomen, er myrkt pietistisk. Dei endar ordskiftet stundom med den paastand, at me kann ikkje vera rette i trui!

Naar eg her hev tala um pietistarne, so var det ikkje kritik berre for aa kritisera, slik som det ofte hev vore gjort. Deira kristendom hadde og *sin* styrke. Dei var vaare beste kristne. Men deira styrke vart og deira vanstyrke Dei dugde nettupp ikkje til det, som *no* mest trengst og er *vaar* uppgaava.

For samstundes med, at dei aalvorlege kristne stengde seg inne, hev kulturlivet gjenge sin gang — *paa sjølvstyr* — i pakt med store tekniske framstig, med evolutionstanken, med ei veksande nationalitetskjensla og mange andre idear. Naar dei kristne stundem hev vakna upp av «draumarne» sine, so hev dei møtt og møter endaa stormen av saker og problem, som hev vakse naturleg fram av den nye tids liv i landet. I denne stormen hev kyrkja greidt seg mindre enn godt. Storparten av prestarne og det kristne lægfolk vart helst rædde. Dei vanta tidt mod og energi til aa tenkja dei nye spursmaali grundigt igjenom. Og so vart det anten ny innestengjing

eller ei taapeleg motstand mot. Dei tykkjest ikkje ha skynt, at «livet er hint evige paa vandring fra forandring til forandring» og at den mann eller det samfund, som ikkje fyl med i denne «forandring», vert magtlaus og ufri. Me gjer klokt i aa minnast eit ord i «Norronakvædet»: «Daad som ei fornyes, fører rust paa folkeviljen». Det gjeld aller mest um det religiøse liv, at «daad som ei fornyes, fører rust» baade paa manneviljen og samfundsviljen. Organisationsformer og skikkjer og slagord kann staa att; men snart høyrer det heile antikviteterne til, dersom sjølve krafti til ny daad vantar.

Eg vil nemna nokre av dei idear, som i den seinare tid hev slege ned blandt store deiler av det norske folk.

Me gjeng fyrst til *arbeidarane* i byarne. *Socialismen* er den sak, som hev gripe deira hug. Korleis ein best skal definera socialismen, kann her vera det same. Ser ein saki fraa den praktiske sida, so kann ein segja, at socialismen er den folkerørsla, som gjeng ut paa aa gjeva arbeidar-standet betre livsvilkaar, skipa samfundet paa ein meir «rettferdug» maate d. v. s. lage samfundet slik, at ingen av *økonomiske* grunnar skulde maatta liva eit uverdugt menneskjeliv. Socialistarne meiner, at det privatkapitalistiske samfund er gamalldags og svarar ikkje til moderne rettskjensla. — Denne tanken hev grott so fast i arbeidarane no, at han faktisk held paa — som ein Kristiania-prest sa ifjor — aa konstituera eit *nytt samvit*. Men hev ideen fyrst vorte ei samvitssak, daa er det faarleg aa segja fraa religiøs synstad, at socialismen er berre grov arbeidaregoisme. Der vert rom for ein djup idealisme. Og det rom er ikkje no lenger eit *tomt* rom — hjaa ein *deil* av socialistarne. Det syner seg og, at arbeidarane er i stand til aa gjera store offer. Der er ei solidaritetskjensla, som stundom kann minna um kristeleg samhug og offervilje.

Dette hev kyrkja diverre lite skynt. «Socialismen er antikristeleg,» vart det snart sagt. Og for arbeidarane kom det til aa *sjaa soleis ut,* som um samfundsuretten vart beint fram verna um av kyrkja. Arbeidarane vender seg *ifraa* kyrkja i likesæla eller jamvel i hat og trur, at det er sjølve *kristendomen* som hev skuldi.

Me gjeng til *bondeungdomen*. Er det socialismen, som

hev gripe byarbeidarane, so er det tanken um *national reising*, som meir enn andre tankar hev sine maalsmenn i bygderne og samlar folk i det, me kallar «frilynde ungdomslag». Bondeungdomen hev historisk sans og sterk nationalkjensla. Det er kann henda arbeidet med fedrajordi, som gjer det. Den laake lagnad, folket hev havt etter den gamle stortidi, hev difor gjenge denne ungdomen til hjarta. Han reiser seg med myndug vilje: «No vil me bøta det, som brast, gjera folket fritt og grunnen fast. Politisk fridom hev folket vunne; aandeleg fridom er no vaart maal.» Maalsaki er ei grein av dette arbeidet Samanhengen i det heile er ein sterk fedralandskjærleik.

Korleis stend no desse folk til kristendomen? Dei kom strakst i strid med bygdepietismen. Den la ei kald hand yver alt, som ungdomsliv er, tykte dei. Dei kom og tidt i opposition til embættsmennerne, fordi dei var — etter ungdomen si meining — unationale. Prest og dokter slo sjeldan so fast rot i bygdelivet, at folk kunde gaa til deim som til eigne, gode, kloke vener. Framande kom dei, og framande for dei. Soleis kom ungdomen burt ifraa deim, som skulde ha best vit til aa rettleida — til skade for baae partar. Men irrelegiøs hev bondeungdomen igrunnen aldri vore. Der hev tvertimot vakse fram eit slag religiøs romantik. Naar dei vert gripne av det, som er fagert og stort — og den evne hev bondeungdomen endaa ikkje mist, som vel er —, so tek dei gjerne ein salme, helst av Blix, og syng med kraft og varme. Men bedehuset kann dei ikkje med. Og nettupp nokon kjær stad er heller ikkje kyrkja for deim — i regelen. — No trur eg ikkje, at denne romantiken vil halda i livet, og kanskje ikkje fortener namnet kristendom eingong. Men denne ungdomen er i det minste ei sers god *saajord* for sann kristendom. Det spyrst berre, kor lenge det vil vara. Det er helst lærarar, som er formenn i dei frilynde ungdomslag. Og det er ikkje vandt aa sjaa, at ein heil deil av læraraue no held paa aa gaa skeptisismen i vald, dersom ikkje *dei* og paa sin kant fær hjelp.

Ei onnor sak, som samlar mykje folk um seg, er *avhaldssaki*, arbeidet mot drikketrafikken og den synd og stakkarsdom, som den fører med seg. At avhaldsarbeidet trengst

og hev eit bergfast religiøst og moralsk grunnlag, er so klaart for det auga, som *vil* sjaa, at ein lyt segja, det er stormerkelegt, at kyrkja ikkje hev hjelpt meir til der, enn ho hev gjort.

Mykje ungdom, serleg i byarne, hev lagt sin elsk paa *idrottssaki*. Der er det kraftidealet, som lokkar. Og ingen kann segja anna, enn at arbeidet for ein kroppsleg sterk og sunn ungdom er eit *godt* arbeid.

Ein kunde nemna *kvendesaki* og *fredssaki* og endaa fleire. Men lat meg endaa berre røra ved den tanke, som meir enn andre sermerkjer det høgre aandsliv i vaar tid; det er *evolutionstanken*. Sjølve grunntanken i utviklingslæra hev no vunne inngang i nær sagt *all* vitskap og revolutionert tankegangen i dei best upplyste samfundslag. Der hev i dei fleste greiner av aandslivet vore beint fram ein kappestrid um aa gjera seg størst mogleg nytte av utviklingstanken. Men dei kristne hev late seg skræma her og; evolutionslæra vart strakst stempla med nammet «vantru», og med det let dei saki fara, sette seg ikkje inn i spursmaalet eingong. (Det einaste, dei hev halde trufast paa, er den setning, at menneskjet etter utviklingslæra skulde ætta fraa apen, noko som evolutionistiske biologar no slett ikkje held paa!) Soleis hev evolutionslæra gjenge gjenem aandslivet og tidt vorte utnytta til antikristeleg agitation, utan at dei kristne kunde koma med eit myndugt, sakkunnigt ord i laget.

Det positivt kristelege arbeid, som no og sjølvsagt vert gjort — av kyrkja, i dei kristelege ungdomsforeiningar, i missionslagi o. a., kann eg ikkje her gaa inn paa. Men eg maa likevel etter dette dra ut den facit, at *kyrkja og kristendomen no held paa aa missa taket i store deiler av vaart folk*. I staden hev me fenge — naar eg skal holda meg paa solskinssida — ein *frodig human idealisme*.

Er no denne karakteristik av det religiøse tilstand i landet rett, so trur eg, det maa vera klaart, kva kyrkja no aller helst bør gjera: *prøva aa faa desse humane idealistar med arbeidet sitt atter inn i kyrkja*. For i denne idealismen er der ein sunn, eg vil gjerne segja kristeleg kjerne, som kyrkja skulde ta seg av med visdom og god vilje og ikkje visa ifraa seg i kortsynt konservatisme. Dei folk, som er gripne av

desse kulturtankar, eg hev nemnt, og gjeng upp i deim med liv og sjæl, ofrar tungt tente pengar for ideali sine, dei er vistnok tidt baade einsynde og kortsynte; men dei beste av deim hev og eit etisk aalvor, som ved vitug vyrdsla kunde verta til kristeleg interesse, ei bru yver til personlegt Gudsliv. Me hev alt døme paa, at det *kann* gaa so.

Men skal kyrkja kunna gjera dette, so maa me alle, som gjerne vil bera kristennamnet, samla oss meir um den store hovudsak i kristendomen: *Jesus Kristus sjølv*. Der er eiu djup trong i vaar tid til aa forstaa og gripa religionen i samanheng med den *personlegheit,* som hev grunnlagt religionen. Teologiske læresystem bryr tidi seg mindre um. Difor er det pædagogisk klokt aa leggja hovudtyngdi paa arbeidet med aa føra folk paa ein naturleg maate til den historiske personligheit Jesus, han som me trur er uppstaden og styrer i guddomleg majestæt, men som og verkleg var *sant* menneskje. Me treng læra aa tenkja sunt og greidt um dei religiøse ting og forkynna Jesu evangelium soleis, at det vert salt og ljos i det liv, som folket vaart *no* liver, rettleiding og hjelp til aa løysa dei livsflokar, som folket nettupp *no* strævar med. Daa kann det henda, Gud let oss uppliva, at idealismen vert til stor signing baade kristelegt og kulturelt og til evig signing for idealistarne sjølve.

I dette arbeidet vil me kristne studentar gaa fyre. Og me vil gjera det i kyrkja, ikkje *utanfor* kyrkja. For kyrkja er vaar mor.

No meiner eg ikkje det, at me alt er fullt ferduge til dette arbeidet. Fyrst maa me rusta oss til det. Me maa ikkje forsøma eit *grundigt fagstudium.*

Og me maa framfor alt ikkje tru, at vaart *personlege kristenliv er ferdugt*, at me er patente kristne paa nokon maate. Den kristelege studentrørsla hev kome til oss med tankar, som hev gjort oss glade og arbeidshuga. Men det er daa sanneleg ikkje oss aa takka. Me kann takka Mott og andre. Er det ikkje til sist Gud, som hev gjort det altsaman — av naade? Og daa maa vel han og ha æra for det! Det sømer seg for oss, at me i spaklynde og mjuklynde takkar han og ber, at han vil føra oss endaa lenger inn i sitt rike og fullkomne liv. Av hans hand maa me og ta imot

vaar livsuppgaava, skal me kunne gjera noko, som er til *verkleg* framgang for hans rike.

Dessutan maa me rusta oss serskilt med *kunnskap um vaart folk* og med kjennskap til dei store *tidsspursmaal,* jamvel um dei ligg utanfor fagstudiet.

I studiedagarne maa dette arbeidet med aa rusta oss sjølve, vera det fyrste. Og det arbeid, me kan gjera for andre, i umgang og meir officielt, det maa framleides — og betre enn fyrr — særleg koma kameratarne vaare ved universitetet og ved andre høgare læreanstaltar til godar. Der er me dei næraste til.

I joleferien sist heldt 40 studentar av «Forbundet» fyredrag um kristelege emne ymse stader i landet. Det var planlagt fyreaat, og dei vart godt mottekne alle stader. Eg trur, me bør ta den «prøvekøyringi» uppatt. Men det vigtugaste er, at me, naar me er ferduge med fagstudiet, kann gaa til vaar livsgjerning godt rusta med kunnskap og religiøs kraft kvar paa sin kant — og med von og bøn um, at Jesu Kristi ande ikkje maa vika ifraa oss, men gjera oss trufaste og sterke til *all* god gjerning.

KRISTENDOMMEN OG UTVIKLINGSLÆREN.

Av stud. real. *Olaf Devik.*

Neppe nogen ide har vel grepet dypere ind i den sidste menneskealders aandsliv end utviklingslæren.

Omraade efter omraade har utviklingstanken lagt under sig, og litt efter litt har den gjennemsyret vort tænkesæt. Det er dens naturvidenskabelige grundvold, som gjør dens grundvold sterk; og derfor blir striden skarp, naar den kommer i konflikt med andre idestrømninger.

Det gamle spørsmaal om religion og videnskap blev for alvor tilspidset, da utviklingslæren, i den form Darwin gav den, blev fremsat. Det var naturlig, at det i den første tid særlig blev *Darwinismen* og kristendommen, striden gjaldt. Men det maatte nødvendigvis føre til, at man tok spørsmaalet op i hele dets bredde: *naturvidenskapens* forhold til kristendommen. Meget ærlig arbeide er siden den tid utført for at klargjøre forholdet; *først og fremst ut fra naturvidenskabelige kredse.* Og derfor er stillingen nu en anden end dengang. Mange vanskeligheter har vist sig at være bare tilsyneladende, og de avgjørende spørsmaal er blit stillet klarere.

En vinding ved striden er en dypere forstaaelse av naturvidenskapens omraade og dens begrænsning, men ogsaa av dens suverænitet inden sit omraade. Man har set, at der maa trækkes en grænse mellem natur*videnskap* og natur*filosofi,* mellem verdens*billede* og verdens*anskuelse.*

En kristen og en ateist kan begge to fuldt ut anerkjende den moderne naturvidenskaps resultater, ha det samme verdensbillede; men den bærende tanke, som gjør verdensbilledet til en livsanskuelse, den henter de ikke fra naturvidenskapens resultater.

Spørsmaalet om utviklingslæren og kristendommen bunder derfor i det mere omfattende spørsmaal: den naturvidenskabelige *tankegang* (metode) og kristendommen. Eller, som spørs-

maalet ogsaa kunde formes: Fører den naturvidenskabelige tankegang til nogen livsanskuelse? Eller gir den bare et verdensbillede?

Aldrig har det været mer paakrævet end nu, at der fra kristent hold vises, at kristendommen ogsaa har plads for den naturvidenskabelige tankegang. Før blir det ikke slut paa, at mange kristne i misforstaaet iver eller manglende klarsyn negter naturvidenskapens resultater eller ialfald nødig ser dens fremgang.[1])

Et oplysningsarbeide trænges der netop i disse spørsmaal, slik som f. eks det arbeide, Keplerbund i Tyskland utfører. Herhjemme er litet eller intet gjort i den retning. Ethvert arbeide som angaar disse spørsmaal, er derfor et glædelig tegn. Det var da ogsaa med forventning jeg gik til at læse overlærer *Greves* bok: «Kristendommen og utviklingslæren».

Men det blev ikke litet av en skuffelse. Vistnok anerkjendes her muligheten av en sammenhængende utvikling for de lavere organismer, men utviklings*tanken* som helhet avvises som stridende mot bibelen og dermed mot den kristne opfatning. Det vilde være i høi grad beklagelig, om det blev det *eneste,* som blev sagt fra kristent hold om det spørsmaal. Det maa ikke staa som et uttryk for *kristendommens* stilling til spørsmaalet.

Det tør da være værdt i faa træk at berøre hovedpunkterne i forholdet mellem utviklingslæren og kristendommen. La os da først slaa fast, at det vel er faa av naturvidenskapens omfattende hypoteser, som er saa vel begrundet som utviklingslæren, for ikke at tale om, at den er en av de mest frugtbare arbeidshypoteser, vi har.

Fra to sider kan dens forhold til kristendommen sees. *For det første* gaar den ind under vor opfatning av naturen som lovmæssig.

Det spørsmaal, som før lød: Gjør utviklingslæren troen

[1]) Kfr. en skrivelse til universitetets jubilæumsfond, offentliggjort av «Morgenbladet», som oplyser at den kommer fra en akademisk utdannet mand: «Idet den mig tilstillede Bidragsliste til Universitetets Jubilæumsfond herved returneres, tillater jeg mig at meddele, at jeg som Kristen ikke kan være med paa noget saadant.»

overflødig? Det bunder derfor i det større spørsmaal: Gjør naturlovene troen overflødig?

For det andet maa utviklingslæren sees i forhold til kristendommens opfatning av mennesket. Og særlig av kristendommens centrum, Kristus.

Hvad det første punkt angaar, saa er det spørsmaal besvaret saasnart vi er klar over, hvad naturlove egentlig er. Deres *omraade* er uten videre klart: det er alt det, vi kan faa tak i med vore sanser. Men hvad de egentlig indeholder, det sees først ved at undersøke forutsætningerne for deres formulering. Grundlaget er altid iagttagelse, eksperiment. Naar vi nu studerer en række fænomener, f. eks. et kemisk eksperiment, saa antar vi for det første, at enhver tilstand er betinget av den foregaaende, der indeholder *aarsaken*, som vi sier. Hvis vi for det andet iagttar samme rækkefølge hvor ofte vi end gjentar forsøkene, saa antar vi, at de *altid* vil gjenta sig paa samme maate. Forsøkene har aabenbaret os en lov.

For at *beskrive* forsøkene indfører vi tilslut begreper: kræfter, konstanter o. s. v. Denne begrepsdannelse er nødvendig, for ellers kunde vi ikke faa beskrevet loven; men man maa vel vogte sig for at tro, at det at danne et begrep er det samme som at paavise en aarsak!

En naturlov er derfor kort og godt en *beskrivelse* som gjælder en række forhold, hvor vi har erfaret, at aarsak og virkning altid indtræffer paa samme maate. Naturloven uttaler, at under de samme forhold vil tilstandsrækken *altid* gjenta sig uforandret.

Naturlovene tar altsaa saa at si et stykke ut av aarsaksrækken og beskriver det. De naar derfor aldrig *den egentlige aarsak*, de kan til syvende og sidst kun *beskrive*. Den store fysiker Kirchhoff hadde ret: At forklare naturen vil si at beskrive den.

Ingen har f. eks. endnu kunnet si, hvad tyngdekraft er, eller hvad kraft overhovedet er. «Das Ding an sich» vil altid trodse vore efterstræbelser.

Netop denne naturlovenes karakter utelukker, at de kan svare paa det spørsmaal: Staar der en hensigt, en vilje bak det hele? Naturlovene og dermed naturvidenskapen kan ikke

uttale sig om de spørsmaal, som er grundlæggende for livsanskuelsen. Som før antydet: naturvidenskapen gir os et verdensbillede, men ingen verdensanskuelse.[1])

Vi har derfor ret til, om vi vil, at tro. Men hvorfor har da utviklingslæren mer end naturlovene ellers vakt tvil om det?

Mest iøinefaldende er den grund, at utviklingslæren motsa bibelens beretning om skabelsen. Paa det punkt er der vel nu enighet om, at bibelen ikke er nogen naturvidenskabelig lærebok. — Det er dens religiøse indhold, som gjør den til bøkernes bok.

Men den dypere grund er vel den, at man ikke er blit fortrolig med og ikke konsekvent har gjennemtænkt den tanke, at Guds virken i naturen opfatter vi som naturlove. Særlig har man ikke endnu set det organiske liv under naturlovenes synsvinkel. Det maa vi bli klar over, at det organiske liv ikke er mystisk paa den maate, at det ytrer sig mindre lovmæssig end andre fænomener; vi kjender bare saa litet til lovene. Vi maa komme bort fra det dødsdømte standpunkt: at sætte Gud i naturvidenskapens huller! Vor tro er ikke avhængig av, om man kan paavise «naturlige» aarsaker til artsdannelse o. s. v. Spørsmaalene om f. eks. generatio spontana og menneskets avstamning kan vi rolig overlate naturvidenskapen at løse.

Vi kommer saa til det andet punkt: Opfatningen av mennesket. Den naturvidenskabelige utviklingslære viser os, at mennesket staar i slegt med hele den øvrige levende verden. Den peker først og fremst paa menneskeslegten, men har mindre øie for individet Det er ikke underlig, at dette føltes som en detronisering, som stod i strid med kristendommens opfatning av mennesket som den enestaaende skabning. Men mon man ikke formeget har bedømt mennesket ut fra utviklingslæren, og forlitet bedømt utviklingslæren ut fra mennesket?

Saken er den, at de spørsmaal, som her reises, ligger langt utenfor den videnskabelige erkjendelse. De angaar

[1]) Til denne utredning sammenligu professor Søderbloms efterfølgende artikel. Red.

nemlig vor *vurdering*. Og der kan utviklingslæren intet si os. Den vet litet eller intet om bevissthetens utvikling; intet kan den si om bevissthetens art, hvad den er. Endnu mindre kan den uttale sig om personligheten og dens dypeste spørsmaal. Det er igjen livsanskuelsen, som hævder sit særmerke fremfor verdensbilledet.

Naar den kristne tror, at mennesket har uendelig værdi og vil leve evig, saa er det et aksiom, en første grundsætning, som ikke kan bevises og aldrig vil kunne bevises, men som heller ikke kan motbevises. Ut fra det grundsyn vil kristendommen se utviklingen som en vekst henimot menneskenes maal, som er sat av Jesus Kristus. (En dyptgaaende utredning av dette har Dr. Kristen Andersen git i «For kirke og kultur» iaar).

Det er sandt, at dette syn paa mennesket og utviklingens maal gaar langt utover en naturalistisk utviklingslære, saa langt, at det føles som et vovet sprang at anta det. La gaa, at det er vovet! Det er nu allikevel det syn, som gir livet værd!

Og det syn har ogsaa plads for utviklingstanken. Ikke bare har vi plads for den, den er meget mer *en værdifuld erhvervelse*, som gir nye muligheter og store forhaabninger. Vel er det saa, at utvikling ikke altid er det samme som fremskridt, men lægger ikke utviklingstanken med sine muligheter for fremskridt et nyt skjær over den kristne tro paa gudsrikets fremgang?

Vi bør være taknemlig for at gjøre en slik tanke, som staar i pakt med vore bedste længsler, til vort hele og fulde eie.

UPPENBARELSETRON OCH VETENSKAPEN.

Är uppenbarelsen verklig? På den frågan svara vi här med hänvisning till den kristna tron. Är uppenbarelsen för tanken möjlig? Svar: bevisar Gud sin verklighet för en människa genom att uppenbara sig för henne, lär väl tanken få, så godt den kan, inordna *den* verkligheten i sitt sammanhang, eller rättare inordna all sin kunskap under denna den mäktigaste verkligheten. Här främlägger jag några satser, som i ytterligt förenklad form vilja uppvisa utrymmet för uppenbarelsetron inom tankens värld.

Guds uppenbarelse! De flesta moderna människor säga väl, kanske med en suck: «Skulle Gud uppenbara sig! Nej, det kan Han icke. En ogenomtränglig mur skiljer Honom från vara ögon, den muren heter naturlagarna. Vi hoppas att Han finns därbakom. Men det finns ingen öppning i muren, genom hvilken Han kan tala till oss. Det finns ingen öppning i muren, genom hvilken vi kunna titta och uppfatta Honom».

Skulle vi verkligen önska oss de där luckorna? En gudom, som är hänvisad till luckor i skeendets mur för sin uppenbarelse, torde knappast duga för mänsklighetens religiösa behof. En gud, som är begränsad til några mer eller mindre oregelbundna och tillfälliga luckor i vår kunskap om tillvarons sammanhang, kan icke hjälpa oss. Ty *att* det hela är ett sammanhang utan luckor, utgör den högre kulturens abcd. Och skall Gud kunna hjälpa oss, måste Han behärska tillvaron, icke lefva på undantag. Vi kunna icke nöja oss med några stackars rester af den stora klassiska teologin.

Här vill man rädda uppenbarelsetron medels den tanken: Gud uppenbarar sig i naturlagarna. Satsen är mycket oklar och mångtydig. Utan att diskutera andra möjliga tolkningar af denna sats, nöja vi oss med bekännelsen, att en gud som icke är någonting annat än den i naturlagarne manifesterade

ordningen, icke heller duger för mänskligheteus religiösa behof. Ty om naturlagarne uppenbara en gud, icke en djäfvul eller en opersonlig nödvändighet, döljer denna gudom alldeles sitt hjärta för oss; det kan för tankens helhetsbild tilläfventyrs vara förmånligt att äga ett sådant gudsbegrepp, men det äger ingen makt att uppväcka, hugsvala, pånyttföda och stärka människosläktet i dess syndafall och vedermödor.

Eller också skiljer man mellan två områden, vetenskapens område och religionens område på ett sätt som man ej i längden kan stanna vid. Ty anden söker enhet och sammanhang i sin värld.

Emellertid föreligger ännu en utväg. Kunskapskritiken har gjort framsteg i vara dagar. Kritiska matematiker, målsmän för de exakta vetenskaperna och filosofer af facket få och uttala nu för tiden stundom det intrycket, at den moderna teologin har för stor respekt för naturlagarna, i det den härutinnan delar den populära uppfatning som åstadkommits genom de vetenskapliga och tekniska framstegens ojämförliga resultat. Utan att på något sätt brista i skyldig respekt vare sig för naturlagarna eller för nögon allvarlig tankegång inom modern teologi, konstaterar jag, att vi rörande naturlagens begrepp veta mer än för en generation sedan. Vetenskapen ordnar företeelserna såsom orsak och verkan. Orsakskedjan smides allt längre och längre länk vid länk. Men dessa trenne ord: orsak, verkan och deras inbördes sammanhang, dölja en invecklad rad af mysterier. Är det en opersonlig nödvändighet, som sammanbinder de fakta och företeelser, af hvilka vetenskapen bygges upp? Graden af den nödvändighet, som förbinder orsak och verkan, är mycket olika inom olika vetenskaper, ringare ju högre vi komma i tillvarons hierarki, ringare i fysik än i mekanik och matematik, ringare i kemi än i fysik, ringare i biologi än i kemi, ringare i sociologi än i biologi; men icke ens i de strängast exakta vetenskaperna kan man tala om en ren inre nödvändighet, icke ens i matematiken kommer man från 2 × 2 till 4 utan subjektets egen verksamhet. Alltså, nödvändighet är för vetenskapen ett ideal svårare att nå och aflägsnare ju närmare föremålet interesserar oss såsom människor, alltid eftersträfvadt, aldrig vunnet — hvarför? — därför att ju

högre vi komma i tillvarons riken, från det liflösa till lifvet, från det lägre lifvet til det högre lifvet, desto sannolikare blir det för oss, at verkligheten i sig själf icke är en mekanisk nödvändighet, utan en utveckling, som ständigt lämnar bakom sig det döda och odugliga, en fortsatt skapelse, som ur inre resurser och i kamp mot det som drager ner och förlamar, frambringar nytt. Att vetenskapen uppfattar den kontinuitet, som sammanhåller denna tillvaro, såsom en opersonlig mekanisk nödvändighet, måste sålunda äga sin förklaring i något annat än att denna tillvaro verkligen skulle vara en opersonlig mekanisk nödvändighet. Huru mycket i de generalisationer, som vi kalla våra naturlagar, tillhör verkligheten själf, hur mycket är vår andes skapelse? Vi kunna icke lämna den öfvertygelsen, att det föreligger ett verkligt samband mellan naturlagarna, sådana vetenskapen uppfattar dem, och verkligheten. Men det är en skäligen banal insikt inom den nutida kunskapskritiken, att våra s. k. naturlagar i första hand äga en praktisk, icke en teoretisk uppgift. Vilja atomer, elektroner, eter, den konstanta energin etc. svara på frågan: Hvad är sanning, äro de dels orimliga, logiskt motsägande, dels ohjälpligt ofullständiga, oförmögna att fånga det för lifvet karaktäristiska Men få de svara på frågan: Hur underlägga oss naturen, visa de sin förmåga. Den mänskliga intelligensen upphämtar ur verkeligheten det som passar för dess syften och ordnar det till de underbara redskap för naturens behärskande som vi kalla vetenskapens hypoteser och allmännna satser eller naturens lagar. För detta ändamål, för att erhålla ett handterligt redskap, nödgas vetenskap och teknik lämna kvar det tunga och ohandterliga, som är verklighetens eget väsen. Ty det som utgör tillvarons egen kärna, kan den lilla människan och den lilla mänskligheten icke taga i sina händer, bemästra och använda för sina syften, utan det måste hon, om hon icke vill på samma gång göra sig löjligt förmäten och sönderkrossas, nalkas och lära känna i ödmjuk, fullständig underkastelse.

Sålunda representera icke naturlagarna en metafysisk ordning, som människotanken är underkastad, utan höra själfva till de redskap människotanken använder — de äro icke tyranniska herrar öfver lifvet utan dess tjänare. De utgöra icke en mur som stänger utsikten, utan snarare den murslef

hvarmed kulturens stolta murar uppbyggas. De lämna icke svar på frågan, hvad tillvaron är.

Men det är i allmänhet ovärdigt att ockra på okunnigheten. Allraminst är det värdigt kristendom och teologi att rädda sig — kanska blott tillsvidare — i det okändas rymder. Skall uppenbarelsetro häfdas, måste det ske positivt på grund af hvad som varit, är och sker, icke negativt genom att upptäcka en tom plats, där «uppenbarelsen» tillsvidare kan inlogeras hyresfritt. Guds självmeddelelse måste göra sig gällande som en öfverväldigande och oundkomligt mäktig verklighet, som tilltvingar sig erkännande och utrymme. Hvad vi här anfört, ägar endast den förberedande betydelsen att visa, hurusom den kristna uppenbarelsestron icke kan vetenskapligt utmönstras.

Nathan Söderblom.

ØIET.

(Fra en morgenstund paa Eidsvold folkehøiskole).

Det er et forunderlig ord dette om øiet, som Jesus har talt. Øiet er legemets lys, siges der. Og der er tale om at øiet kan være sykt. Da blir lyset i os mørke, og da blir mørket stort.

At lyset i os blir mørke, det lyder ved første betænkning aldeles bakvendt. Det er som at si at solen blir maane eller at skjærtorsdag falder paa langfredag. Lyset i os mørke?

Og dog — saa urimelig dette ord høres — der er noget dypt skjult i det.

Øiet har en særstilling i legemet. Naar Jesus taler om at det kan bli sykt, saa mener han ikke bare, at det er ilde at faa et sandkorn i øiet, at faa en splint i øiet, at faa verk i øiet. Det kan være ilde nok dette ogsaa. Men øiet har en ganske særegen stilling ogsaa bortset fra det legemlige.

Dette tror jeg er noget av det *første* vi mennesker forstaar av *aandelig liv*. Jeg kan ialfald huske fra jeg var skolegut i de første klasser og hadde bibelhistorie og hørte om Kain og Abel, at jeg saa forskrækkelig godt forstod, at Kain slog sit øie mot jorden. Jeg forstod godt at der var noget særs ved øiet fremfor alle de andre sanseredskaper. At øiet ikke var bare et glas at se ut igjennem, en kikkert som altid saa likedan ut. Jeg følte, at øiet det *avspeiler* noget mere end det legemlige. Det syner sig i øiet hvad slags sind jeg har, om jeg har god samvittighet eller vond, om jeg er aapen eller jeg skjuler noget. Og alt dette har jo ikke med legemet at gjøre — kroppen ellers ser likedan ut, enten jeg har gjort noget vondt eller noget godt, ørene, munden, næsen, alt dette fortæller intet om livet i min sjæl. Dette gjør øiet alene. Og jeg mener altsaa at øiet derfor er vor første læremester i at skille aandelig liv fra legemlig liv, sjæl fra krop. Vi forstaar det alt fra vi er bitte smaa.

Og endog som voksne er og blir øiet vort sjælelige organ, som vi maa vogte vel paa.

Nu taler Jesus om, at dette øie kan være enten friskt eller sykt. Og han siger at øiet er legemets lys. Men at et sykt øie utbreder mørke,

Hvorledes er øiet legemets lys? La en liten lokket søndagsklædt gut med lyse blaa øine springe frem i vor midte, lad ham faa smile frit og glad og tryg og aapen — kan du kjende at hans øine er lys? Kan du kjende at du kan være saa mørk i sind du være vil — der falder et lysskin paa dig fra den lille guttens øine. *Barneøine*, der er saa meget lys i dem, at var end hele verden mørke, der skulde straale lys ut fra hvert uskylds barneøie, saa ingen krok blev mørk. Og al den elendighet som er i verden, al den aandelige sygdom, al den forvorpenhet, bedrag og uterlighet — hvorfor blir her ikke like saa godt med en gang *helt mørkt?* Hvorfor gir vi ikke komedien op og viser os som vi er, lar alle kjæmpe mot alle — hvorfor holder vi samfundet oppe? Fordi der er barn i verden. *Fordi der er barn i os selv.* Ja uskyldets lys i barneøiet det er legemets lys ogsaa i vore store kropper. Vi kan bli som barn, hvis vort øie er saa lyst som barnets. Og hvem kjender ikke øieblikke, da hans øie var hans legemes lys og der ikke var nogen mørk krok i dette vort mørke legeme?

Der kan være mange forskjellige stunder i livet, da vi kan opleve det Vi har vel alle en erindring om det fra den fest vi kalder *julen*. Hvor mangen voksen, mand og kvinde, har ikke gaat rundt dette juletræ og *møtt alt det gode i sig*, møtt barnet i sig, møtt det i fremmed havn eller fremmed by og bygd, møtt hjemmet og far og mor, møtt *kjærligheten i livet*, — og hvem har ikke følt at øiet da var legemets lys, at øiet løftet sig op fra marken og væk fra pengeslit og konkurrance og stridigheter og sladder, — at øiet gav lys gjennem hele vort liv, saa vi følte at nu var der ikke mørke, nu var livet lys i lys.

Ja, legemet trænger det lys. Men nu siger Jesus, at øiet kan bli sykt. Og da blir det hele legeme mørkt siger han.

Dette er et av de ord, som vi forstaar uten veiledning.

Og som gjør os mer tause end talende. Det slaar saa dypt ned i os, at vi føler *svie* i vort indre over al den sygdom vi har bragt over vort øie. Vi vet hvad det er, og vi forstaar derfor de følgende ord av Jesus: Er altsaa lyset i dig mørke, hvor stort er da mørket!

Et merkelig ord. Naturstridig: lyset i dig er mørke. Vi vet at en lampe kan være *slukt*, og da er det mørkt. Men vi har aldrig hørt om en lampe som *utstraaler mørke*. Vi kan ikke engang *tænke* os det. Men hvordan kan da øiet utstraale mørke?

Ja hvordan — det er ikke godt at si. Men vi vet alle at øiet det kan utbrede mørke, aa der kan svie mørke ind over legem og sjæl, langt utenom os selv kan et par mørke øine utbrede mørke. Har du set en ond mands øine? Har du set en fuld far se paa sit barn? Har du set en mand se grisk paa en kvinde? Eller har du selv følt ondskap vælde over dig fra dine onde øine? — Aa, vi er ingen av os i tvil om, at der kan ose mørke av onde øine.

Øiet skulde utstraale lys i legemet. Men netop det som skulde straale lys kan komme til at straale mørke. Og hvor stort blir da mørket — der mangler ethvert lys, og der straaler ut evig, osende mørke! Ja, det som skulde være lys, just det gjør menneskene til mørke.

Det var en gut. Han hadde mistet far sin, men var morens trøst og glæde. Og det hun tænkte paa, moren, det var naar han blev voksen kar, hvem han skulde faa til kone og følgeven gjennem livet. Hun visste hvad lys og glæde et lykkelig egteskap kan være i et menneskes liv. Og hun visste ogsaa at intet kan bringe mere ulykke. Men hun saa i guttens øine, at kjærligheten var lys og ren i ham endnu, hun saa ham drages med altid mere lys i øiet mot en gild jente i bygden. Men saa kom han ut at fare. Og to aar senere kom her bud, han var gift i Bergen. Han kom med et skib nogen dage hjem til mor sin siden. Hun tændte alle lysene i stuen. Og hun saa ham i øiet. Hun ventet kjærlighetens lys derfra. Men han slog det ned. «Jeg har ikke kjærlighet», sa han. «Jeg var fuld og fik barn med hende. Saa tvang hun mig.»

Det var lyst i stuen omkring dem, saa skjærende lyst.

I hans øie stod kjærlighetslyset slukt. Og der strømmet ut mørke. Naar det som skulde være lys *er* mørke, — *hvor stort blir da mørket.*

Men som det var med ham, slik har vi følt det alle. Om med kjærlighet eller med andet, kan være likegyldig. Det vi alle har erfaret er dette: at øiet er aldrig *slukt* Enten er det *lys*, eller ogsaa gir det *mørke* fra sig. Og hvor du dræper det som skulde gi dig lys i øiet, der *tændes der mørke.* Der gives ingen mellemting. Der gives ingen uskyldighetstilstand. Er du ikke god, da er du ond. Enten er dit øie legemets lys, eller det er legemets mørke.

Vi kan prøve os paa nogen flere av livets felter. Skjønt kjærlighetens er det største, kanske særlig for os mænd. Intet kan bringe mere lys over vort liv, hvis vort øie er friskt. Intet kan heller *utstraale mørke* som et sykt og urent øie i kjærlighetens verden,

Men la os ta andre omraader. Har du følt en yngre bror eller søster ha tillid til dig, i en trang stund kanske. Har du følt dem *stole* paa dig. Har du set *tillidens øine* — breder de ikke lys ut? Har du selv set i tillid paa noget menneske, far, mor eller ven? *Tænk* paa nogen du har tillid til — blir der ikke lys i dine øine?

Eller endnu mere: tænk paa at nogen har tillid *til dig.* Og vid med dig selv, at du er værdig den tillid — lys kommer over dig.

Og tænk saa paa *syg* — mot tillid, mot tro. Da møter Kain os. Kain — alle mennesker forstaar Kain.

Kain og Peter. Mellem dem er der den forskjel, at Kain fik evighetsfortvilelsen og den uendelige bitterhet og møtte Guds vrede. Peter møtte Jesu blik og krøp sammen med forlatelsens velsignelse over sin knuste sjæl.

Der er bare to slags værdier i verden, men menneskene er saa rare til at vælge. De tar Kains lod, hvis de derved kan faa litt guld og ære — og lar saa øiet være legemets (ogsaa guldets og ærens) mørke, mens de hadde været rikere med Peters knuste hjerte, som i nederlaget gjenvandt oprigtighetens øine, legemets lys, hvor evigheten møter os.

Eivind Bergyrav-Jensen.

OM BIDRAG TIL NY SALMEBOK.

Av *Jonas Dahl.*

Hr. M. Gjessing har i «F. K. og K.» under denne overskrift skrevet en artikkel, hvori han plukker ut formentlige mangler ved forskjellige av mine salmer i «Norsk salmeverk».

Hadde mit salmeverk været officielt *utkast* til ny salmebok og hans bemerkninger saaledes gjaldt et *utkast,* saa hadde de, de være nu smaa eller store, værdifulde eller værdiløse, været paa sin plads.

For ved et utkast tænkes altsammen brugt; derfor maa alt nøie sigtes. Saafremt da ikke utkastet var et landsmaalsutkast, for da har vi jo eksempel paa, at ingen sigtning er nødvendig.

Men naar talen er om mit salmeverk, saa er det jo bare privat bidrag, hvorav det allerbedste skal vælges for den nye salmebok, hele resten vrakes. Ingen prætenderer mere og ingen, som har med saken, tænker paa mere. Hr. Gjessing sees jo ogsaa selv tilslut at anbefale, at salmeboken efter en lempelig revision bare forøkes med nogle av Dahls salmer. Elskværdig nok mot mig, men ikke mot andre.

Imidlertid, da blir jo hr. Gjessings opgave bare den at hjælpe stiftsprovst Gustav Jensen, saa han ikke til *utkastet* tumler sig bort og vælger Dahls daarligste salmer. Og det er jo meget snilt av hr. Gjessing saaledes at ta sig av stiftsprovsten.

Jeg vil haabe, at stiftsprovsten finder mere gehalt i G.s bemerkninger end jeg. Mig synes de — undskyld min ærlighet — væsentlig at være flisespikkeri; stundom vellykket, stundom mislykket; ja saa mislykket, at vedkommende bare selv skjærer sine geschäftige fingre tilblods.

Hvad siger man om slike bemerkninger til daabssalmen nr. 18:

Guds fred med de gamle, som ikke tør gaa
hvor daaben ei daglig dem følger.
Guds fred over Herrens velsignede smaa
som leger ved strand i dens bølger.
Thi daaben er aa over alle.

Guds fred, til vi lander ved livsvandets flod,
hvis bølger krystalklare skinner,
hvor renselsen, syndere higer imod,
sin fulde opfyldelse finder,
mens skygger og billeder svinder.
Thi daaben er aa over alle.

Guds fred, til vi mødes en morgen hos Gud,
der løber en laag under lide;
der løses en lovsang evindelig ud
fra hjerter, saa skinnende hvide
som kjortlerne, hvori vi skride.
Thi daaben er aa over alle.

Til disse tre vers bemerker hr. G.: «Mangel paa sproglig opmerksomhet; man lander ikke gjerne ved en flod.» Ikke det? Ikke ved Themsen engang? Jo, man lander sogar helst ved en flod. Der samles menneskene helst og der gror byerne helst op.

«Der løber en laag under lide. — Sætningen staar der løsrevet og temmelig malapropos.» Ja hos hr. Gjessing; men ikke i en salme, som i hvert vers og hver linje handler om daabens flod.

«Og ordet laag er saa litet indarbeidet i den almindelige sprogfølelse, at mange i en saa løs forbindelse (?) sikkert vil være i vildrede, med hvad dermed menes.»

Saa? Er man ogsaa i vildrede med, hvad der menes med *laag* i Sinclarsvisen? Og har hr. G. ikke rede paa, hvad det store folk har, at en dals storflod — fra Gudbrandsdalen til Suldal — kaldes en *laag*.

Av samme art er G.s bemerkning om nr. 70, hvor troen er lignet med en kvinde, en kongedatter, Judith eller Sulamith. Efter tre vers i dette fastholdte kvindelige billede, klager G. over at troen optræder som hunkjøn! Og naar der saa i 4de vers tales om «en kappetrevl av denne tro,» saa kunde det vel ligge nær at forstaa, at denne trevl av Judiths eller Sula-

miths klædebon ikke er noget svært sprang i billedet, om det ellers er nogen synd at veksle billede efter tre vers. Ikke desto mindre tumler G. med denne formentlige grove feil nedover en halv side.

I 71 anker han over, at Jesus, naar han luet op av vredes brand mot rangt i rette tid «stod ren og stod ret»

> «og *stængte* flugt for øgleæt,
> *men jog* paa flugt al syndig
> udhøkring i hans helligdom.
> Da svang han tempelsvøben om,
> da var hans tale myndig.»

G. forstaar ikke, at *farisæerne* er den glatte øgleæt, som Jesus stængte flugten for og læste teksten. Jeg beklager det og citerer: I øgleunger, hvo lærte eder at fly for den tilkommende vrede?

Av samme vægtige art er de fleste bemerkninger.

Saa var det hvad G. kalder «skrivebordssalmer». Ja — av dem findes der desværre eksemplarer hos alle, som har utgit store originale salmesamlinger; Grundtvig, Kingo o. s. v. Selv hos Blix, trods den flatterende nationalbunad; undskyld min formastelige ærlighet.

Det er uundgaaelig andet for menneskebarn, eftersom alt ikke er likegodt i denne skrøbelige verden. Men derfor skal hos alle bare det bedste vælges.

Hvis G. derimot med «skrivebordssalmer» mener, at ingen salme, som skrives paa andres opfordring eller paa egen tilskyndelse, for at fylde et hul, *kan* bli god, ja blandt de bedste, — saa er baade historien og jeg grundig uenig med ham. Ogsaa da kan blik og hjerte løftes og den vatikanske inskription gjælde: numine afflatur.

Gjælder det, at man ikke skal synge paa foranledning, men av fri trang, saa gjælder det ogsaa, at foranledning og behov kan skape fri trang og begeistring hos en sanger.

Dernæst kommer jeg til retskrivningsformen. Jeg har selvfølgelig fulgt den sprogform, hvori *jeg* er opdraget og likesaa selvfølgelig brugt de fri poetiske gammelformer, som jeg i min utviklingstid forefandt. Likesaa en vis licentia poetica, som i sine øieblikke, ved valgets skille, vælger aand

for form; en saadan licentia bør og vil altid — ogsaa i religiøs lyrik — hævde sin ret.

Men formen, hvorefter de nye og gamle salmer skal lempes, bestemmes jo foreløbig av stiftsprovst Jensen.

Endelig og sluttelig er det mig en glæde at gi hr. G. ret i en tilskyndelse, som ved skrivebordet ikke altid har den magt over en, som ønskelig, fordi man ikke synger salmen lydelig frem, nemlig: at den religiøse digtning og den musik, hvortil den skrives, maa inderlig harmonere.

Det er just i følelsen derav, at jeg finder det heldig, at nye salmer kan prøves i menighetssang før de endelig vælges. Jeg har lært meget i saa maate av den tilladelse departementet har git os til leilighetsvis at bruke mit salmeverk i mine egne kirker.

Mit eget eksemplar har, blandt andet ogsaa derved, faat mange, som jeg tror, heldige forbedringer.

Det fuldkomne var ganske vist, at digteren sang uten tanke paa forhaandenværende, bindende metrum og melodi og saa fandt sin jevnbyrdige komponist efterpaa.

Men verden er sjelden saa gunstig.

Og naar G. endog siger «at ville tvinge nye tanker ind i gamle melodier er at fylde ny vin i gamle skindsækker» — da formoder jeg, at det selv for ham maatte være nok at minde om, hvorledes baade Luthers og andres kjernesalmer for største del er skrevet til forhaandenværende verdslige melodier.

«Fra himlen høit jeg kommer her,» og «Nu hviler mark og enge» — er skrevet til verdslige visemelodier.

«Af høiheden oprunden er» — til en elskovsvise.

«Jesu dine dybe vunder» til en fransk jægervise.

«Jesu giv seier» likesaa o. s. v.

De er ikke saa værst de salmer. Og de har tilført menighetslivet ganske god aandsmagt, ikke sandt?

For ikke at tale om Landstads og Blix's salmer, der jo alle er skrevne til givne melodier.

Men lad mig saa tilslut, siden jeg for engangs skyld har ordet i denne sak, faa si et alvorsord:

Jeg venter ogsaa med «Norsk kirkeblad»s udmerkede anmelder av mit verk — og dernæst ogsaa med hr. G. —

paa Norges Grundtvig, Paul Gerhard eller Luther. Men paa en saadan kan man maaske vente i aarhundreder. De er rari nantes i alle lande og alle aartusener (ikke aarhundreder engang er nok). Men i mangel av tobak, saa røker man andre blade — og spytter ikke i dem.

Dog — jeg har jo læst saapas flittig i den redegjørelse for sit verk, som Landstad i sin tid maatte ut med, at jeg vel vet, hvad der — særlig fra geistligt hold — venter hver den som i Norge vover at levere det være sig *bidrag* eller *utkast* til ny salmebok. Derfor glæder det mig, at stiftsprovst Gustav Jensen gaar rolig sin gang og bare smiler lunt.

Og selv synger jeg trøstig, omend min pegasus er av de spæde:

Lasz mich nur auf meinem Sattel gelten!
Bleibt in euren Hütten, euren Zelten.
Ich reite froh in alle Ferne;
über meiner Mütze nur die Sterne.

LITERATUR.

Anmeldt av *Marcus Gjessing*, Stord:

Niels Bang: **Den danske folkekirke** (G. B. N. F. 1911) er nr. IV av de danske «Religionshistoriske smaaskrifter».

Niels Bang er uimotstaaelig i logik og lune. Han skriver klart og fængslende. Den absolute religionsfrihet har vel ikke bedre talsmand end han.

I sit lille skrift om den danske folkekirke paaviser han, hvorledes den danske grundlov med den ene haand tar hvad den lover med den anden. Trosfrihet proklameres, men statskirken skal være enevældig. Dog — trosfriheten har kjæmpet sig frem, og statskirkeherredømmet er i glidende bevægelse henimot sit fald. Men meget staar tilbake. Ikke mindst i skoleväsenet. Her maa man engang naa til det, at kristendomsundervisningen avløses av en fuldstændig verdslig moralundervisning, likesom skolen selv maa verdsliggjøres og fuldstændig emanciperes fra kirken.

Med hensyn til eiendomsretten til statskirkens midler, kirkebygninger etc., mener Bang, at ved eventuel adskillelse av kirke og stat bør kirken selv sørge helt for sit underhold, mens staten beholder eiendomsretten til den nuværende statskirkes økonomiske resourcer, der da blir at anvende helt frit efter statens egen bestemmelse til almindelige statsformaal — og til kirkerne, der kan overlates hvilketsomhelst kristelig samfund (ikke bare lutherske) til bruk.

Til den liberale protestantisme (hos os nærmest den frisindede retning) stiller han ikke store forhaabninger, synes det.

Om jeg er enig eller ikke enig med Niels Bang i hans «program» og hans syn paa kirke og kristendom — det er en sak for sig. Her gjælder det kun at anmelde. Og boken har krav paa megen interesse.

Pastor *Karl Vold:* **De bibelske religioner og religionsforskningen.** (Lutherstiftelsen, 1910).

I Lutherstiftelsens skriftserie, *tidsspørsmaal, kristelig belyst*, er *Karl Vold*'s ille bok om religionsforskningen den tredje.

Det er et meget læseværdig skrift, som i al korthet gir en klar og grei oversigt over den religionshistoriske forskningens utvikling og indflydelse paa den teologiske videnskap. Forfatteren har fuld klarhet over den religionshistoriske forsknings betydning og dens metodes værdi. Han sitter ogsaa inde med en utstrakt læsning, likesom han selv har staat i direkte befatning med forskningen. Derfor virker hans kritik av den moderne metode paalidelig. Bokens hensigt er at berolige ængstede gemytter ved at vise, at den moderne religionsforskning overfor kristendommen tar sit utgangspunkt i forutfattet motvilje mot den eller bevæger sig i ubeviste og ubevislige postulater.

Selvfølgelig bevæger ogsaa Karl Vold sig i postulater. Men i et populært skrift av saa litet omfang er det nødvendig at forutsætte tillid til forfatterens evne til at bedømme de forskjellige foreteelser.

Værdifuld er den angivelse av skrifter fra de forskjelligste leire, som boken indeholder.

Man kunde nok ellers ønsket, at forf. hadde kunnet bevæge sig uten saa mange gjentagelser. Det er som om han til sine tider famler efter de rette, slaaende uttryk. Men han finder dem dog, og i et populært skrift gjør gjentagelserne maaske sin nytte.

Morten Larsen: **Den kristelige autoritets art og væsen.** (Schønberg, 1911).

Den danske valgmenighetsprest i Holstebro, *Morten Larsen*, utvikler i sit skrift om *den kristelige autoritet* sine meninger om den kristne menighet som det for troen nødvendige mellemled mellem Jesus og vor tid. Han synes hermed at mene den hellige skrifts ord og Jesu billede, saaledes som det traditionelt lever i menigheten — nærmest i motsætning til den videnskabelige undersøkelse og behandling derav.

Der er naturligvis meget sandt og godt i det lille skrift,

men det forekommer mig gjennemgaaende noget uklart. Hvad der er av klare og gjennemsigtige ting forekommer mig nærmest som selvfølgeligheter. Kanhænde det hele vilde git et fastere billede av forfatterens tanker, hvis han hadde brukt færre ord.

Marie Rørdam: **Tilbageblik paa et langt liv.** (Gad, 1911).

Underholdende og elskværdig fortæller bispinde Rørdam spredte træk fra sit liv og sit samliv med biskop Skat-Rørdam. Den som venter sig nogen kirkehistoriske oplysninger av synderlig værdi blir skuffet. Det er nærmest meddelelser fra et indholdsrikt og alsidig interessert privatliv med spredte træk fra sammentræf med kjendte mænd og kvinder, — Øhlenschläger, Hauch, Hostrup, Heiberg, H. C. Andersen, fru Heiberg, fru Gyllembourg o. fl. Ellers tor boken helst paaregne danske læsere, der har nærmereliggende interesse for en av sine fremtrædende biskopers privatliv.

Anmeldt av doktor *Kristen Andersen*:

Dr. med. Fredrik Grøn: **Farsotter og lægekunst gjennem tiderne.** 205 sider. (H. Aschehoug & Co.s forlag).

I en letlæst og behagelig form og paa en underholdende maate skildrer forfatteren sygdommenes og lægekunstens historie ned gjennem tiderne. Boken er skrevet for ikke-lægekyndige og vil give dem et interessant overblik over utviklingen av den kunst, der er av saa indgripende betydning for det menneskelige ve og vel. Ogsaa læger vil imidlertid læse den med interesse.

Naar forf. pag. 63 gir Harnack sin tilslutning i antagelsen av, at apostelen Paulus var epileptiker, vil anmelderen gjerne ta en reservation. Det er meget mulig, at Paulus var epileptiker, og at Gal. *4.* 13, 14 (ikke *2.* 13, 14) kan tale herfor. Men at Paulus' vision utenfor Damaskus (Ap. gj. 9. 3 flg.) «kan tyde i den retning», kan jeg ikke indse. Der er efter min opfatning intet træk ved den her skildrede tildragelse, der kan berettige til at opfatte fænomenet som et epileptisk anfald. Derimot taler først og fremst den omstændig-

het, *at P. har havt fuld erindring om «anfaldet»* og gjennem dette modtat impulser, der bestemte hele hans senere liv.

Naar «den berømte tyske kirkehistoriker» nærer det haap at den omtalte vision kan reduceres til et epilektisk anfald, kan det saaledes neppe være ut fra en tydning av hvad *Lukas fortæller derom.* — Det kan kun forstaaes ut fra Harnacks opfatning av evangelisten Lukas' historieskrivning. Denne er saalydende: «Reichlich entschädigt er (Lukas) für seine Magie, seine kollosale Leichtglaubigkeit und theologische Oberflächlichkeit durch die ihm eigene Zuversicht, Freudigkeit und — die echt griechische Lust am Fabulieren. Als Erzähler ist er wie eine Mühle; er vermag alles zu bearbeiten.» (*Lukas der Arzt.* pag. 116.) Ut fra denne opfatning av hjemmelsmandens troværdighet synes det mig imidlertid betænkeligt overhodet at danne sig nogen hypotese paa basis av hvad han fortæller. Hvis man da selv ikke har «die echt griechische Lust am Fabulieren»

Anmeldt av *Nina Moe Leganger:*

Johannes Vedel: **Fra mine minders verden.** Kjøbenhavn. (G. B. N. F.) 204 s.

Epidemien at nedskrive minder og selvbiografier har ogsaa bredt sig i Danmark. Mange av disse har sikkert kulturhistorisk værd og vel ogsaa denne fordringsfrie og naturlige bok, hvor sjællænderen Johannes Vedel fortæller om sin slegt, og hvordan han arbeidede sig frem i verden. For læserne av «For kirke og kultur» er der kun et at peke paa — side 41: Et litet bidrag boken yder til det, her i maanedskriftets oktober og novemberhefte omhandlede: barnets forestilling om Gud.

Den danske forfatter skriver: «Den faderlige side hos Gud fik jeg ikke fat i — det var den strenge, retfærdige, vældige dommer og regent, der dannede mit Gudsbegreb.» Dette er sikkert tilfælde for mange børn, der ikke har faat den rette veiledning. For disse kommer først senere, naar livet lærer dem, at selv den aller bedste jordiske far har sine brost — trangen og længslen efter aapne — virkelig sterke — faderarme, der aldrig slipper.

FORÆLDRES TALE MED BARN.

Foredrag av skoledirektør *Skard* ved de norske sedelighetsforeningers landsmøte i Stavanger 16de juni.

Vaar Gud som gav oss born i famn,
lat oss som fekk foreldrenamn,
din fadervisdom læra!
Lær oss aa byggja so vaar heim,
at han i alt maa vera deim
til gagn, og deg til æra!

Naar jeg her skal tale om forældre og barn, maa det selvsagt ifølge programmet gjælde forholdet med hensyn til *det forebyggende sedelighetsarbeide*. Og her er det igjen særskilt *undervisnings*siden jeg vil dvæle ved.

Henrik Pestalozzi, denne underlige legemliggjørelse av barnekjærligheten, samlet sin pædagogiske visdom i den grundsætning, at det er livet som danner — das leben bildet; og da livet for barnet fra først av bare er hjemmets liv, former tanken sig her saaledes: *det er hjemmet som danner barnet.* Og aar for aar er det blit mig klarere hvor sandt og dypt han her saa. Den aand som hersker i hjemmet og saaledes for barnets øine tar anskuelig form som livskraften i mors og fars samliv med hinanden og med barna og tjenerne osv., den aand gjør løndomsfuldt, men uimotstaaelig sin grundlæggende gjerning i barnet; den prædisponerer dets sjæleliv for sig, og barnet suger den efterhaanden ind i sit bevissthetsliv, lønlig som planten opsuger næringen av moderjorden og den omgivende luft.

Den renhetens eller urenhetens aand som gir hjemmet sin tone og farve, øver med naturnødvendighet sin indflydelse paa barnet. Vil vi for alvor *vort barns* sedelige renhet, maa vi derfor først og fremst ville *vor egen*. Den *kristne* mor og far kan utvilsomt bedst formidle denne sedelige grundlæggelse. Men like saa visst er det, at forældre som ikke har naadd frem til personlig kristendom, kan gi sine barn denne livets indvielse til renhet, naar sedelighetens aand har magten i

deres hjerte og hjem. Til enhver som for alvor vil ha sine barn bevaret rene, er saaledes det uavviselige, første krav dette: *sedeliggjør dig selv*, at dit eget liv maa være renhetens levende forkynder for dem! Han som gav mor og far barna, han har i hjemmet saaledes som ingen andensteds lagt tilrette vilkaarene for den grundlæggende livspaavirkning; og dermed har han git os et ansvar som ingen magt kan løfte av vore skuldre; hjemmets indflydelse *er* der — til det onde eller til det gode. Det er os forældre Gud har git barna, og av *vor* haand vil han kræve dem Jeg kan aldrig tænke paa hin dag da alle aarsaksrækker ligger i lys, uten at jeg synes høre en graat saarere end al anden; det er de forældres graat som maa anklage sig selv for at have forberedt sine barns livsforlis allerede i deres hjælpeløse barnealder.

Dog denne side av forældrenes ansvar skal jeg ikke opholde mig ved. Jeg forutsætter deres sedelige alvor som grundvilkaaret, idet jeg gaar over til spørsmaalet om *mors og fars tale til barnet om kjønslivet.* Og min hovedfordring er da i grunden den i mine øine selvfølgelige, at *vi skal være ærlige mot vore barn her som ellers.*

Det er snart en halv mandsalder siden jeg første gang offentlig fremholdt mit krav paa «aapen tale» fra mors og fars side; det var i et litet skrift: «Hvad vi bør sige til vore børn om kjønslivet». (Alb. Cammermeyers forlag 1898). I mig selv hadde jeg allerede længe været klar over spørsmaalet, og hadde i flere aar prøvet min synsmaate under det høieste ansvar, idet jeg hadde praktiseret den overfor mine egne barn. Men jeg hadde ventet med at forkynde den offentlig, fordi jeg først vilde ha den mest mulig modnet og erfaringsmæssig stadfæstet. Jeg visste at den stod i noksaa sterk motsætning til den gjængse praksis og den dertil støttede herskende tangegang, og ikke mindst til fordommen. Den motstand jeg hadde ventet, kom da ogsaa, om end tildels mere forstaaelsesløs og mindre nøktern end jeg hadde tænkt. En avis drev det endog til at finde at boken ikke burde utstilles hos bokhandlerne. En helt ut saklig og rolig drøftelse fandt først sted paa sedelighetsforeningens møte i Bergen (1898). Der møtte tanken alvorlig interesserede mænds og kvinders saklige indvendinger. Men jeg kan ikke sige at

deres grunde rokket min overbevisning; tvert om; deres indvendinger mot den aapne tale, og deres forestillinger om dens virkninger paa barnesjælen, vidnet for mig kun om, at *i den henseende manglet de den personlige erfaring.*

Siden har mange aars prøvelse av tanken baade teoretisk og praktisk bare git mig yderligere støtte. Særlig har jo mine nu allerede gifte barn av begge kjøn været mig en velsignet stadfæstelse. Jeg har da ogsaa havt leilighet til at drøfte saken med mange forældre baade i ind- og utland; og *av de fædre og mødre som har praktiseret den aapne tale, har jeg ikke hørt en eneste angre det.* Et enkelt tilfælde maa jeg faa lov at nævne i denne sammenhæng. En far som behandlet sine barn helt aapent, gjorde undtagelse med en av sønnerne — jeg kan ikke sige hvorfor; men for en tid siden meddelte han mig at *den* gutten alt tidlig er blit onanist Dette nævner jeg selvfølgelig ikke som noget bevis; men paa vedkommende far har saken i alle fald gjort det indtryk, at han hadde lovet sig selv at det skulde være sidste gang han hadde fulgt fortielsens princip.

Saa langt som jeg har bragt i erfaring, har ikke livet leveret en eneste kjendsgjerning som gaar min synsmaate imot; og jeg føler nu trang til igjen at lægge den frem. Utviklingen i de mellemliggende aar har vel ikke uvæsentlig forandret stillingen. Den aapne tale har faat flere venner. Motstanden er heller ikke saa steilt avvisende; men allikevel er der vistnok saa dypt et skille i selve grundopfatningen, at det neppe utviskes gjennem tilnærmelser eller imøtekommenhet ut fra de forskjellige synspunkter, selv om man er enig om at det er baade berettiget og nødvendig at tale ganske anderledes ut om disse forhold end tidligere.

Efter den nedarvede opfatning hører nemlig den aapne tale først hjemme paa et modnere alderstrin, *efterpaa* den egentlige barndomstid, og blir derfor mindre berettiget og mere farlig, jo tidligere i barneaarene man vil indføre den. Og det er da sikkert nok, at der er dele av kjønskundskapen hvorom dette gjælder. Men vi paa den anden side er like saa visse paa, at der ogsaa er dele av kjønskundskapen som maa meddeles netop i den tidlige alder, saa det blir vanskeligere og betænkeligere, jo længer man venter med at gjøre

begyndelsen; og dette gjælder særlig de grundlæggende kjendsgjerninger hvorpaa slegtens fortsættelse beror. Her er det fare i at vente for længe; man løper derved den skjebnesvangre risiko at komme — for sent.

Hovedindvendingen imot den tidlige aapne tale er, at den skal krænke blufærdigheten og vække urene forestillinger hos barnet. Hvorvidt denne opfatning er holdbar i sig selv, skal vi senere se paa. Men først skal vi lægge merke til en anden side av saken. Skal denne indvending ha nogen vegt, er det selvfølgelig kun under den forutsætning, at dersom barna slipper den aapne tale, saa slipper de ogsaa kjønsforestillingerne. *Men den betingelse finder ikke sted.* Det tør vel ansees for uomtvistelig sandhet, at som gjennemgaaende regel vil ikke vore barn bli ret mange aar før livet tvinger kjønsforestillinger ind paa dem. Men dermed bortfalder hele denne indvending mot den aapne tale.

Spørsmaalet er da ikke *om* vore barn skal faa nogen kundskap om kjønslivet, men *hvorledes* de skal faa den. Er vore barn bedst tjent med det, at vi paa gammel vis overlater dem til sig selv, saa de faar grundlagt sine kjønsforestillinger paa tilfældige iagttagelser, opsnappede ord, slibrige antydninger, usedelige meddelelser osv.? Eller skal vi forældre komme alle slike tvilsomme tilfældigheter i forkjøpet, idet vi i sedelig alvor, nøkternt og rent gir vore barn kundskapen efter hvert som de trænger den? Vi skal da et øieblik fæste os ved de vigtigste psykologiske momenter som her maa komme i betragtning.

I forbigaaende skal jeg gjøre opmerksom paa et enkelt forhold som har utviklet sig under fortielsesprincipets eneraadighet; det er bruken av visse formler for svar til barn som her spør. De er kjendt fra landsende til landsende og brukes i saa stor utstrækning, at vistnok de fleste barn har faat dem som svar paa spørsmaal om en brors eller søsters ophav: «Storken har bragt dem». Dette viser tydelig nok, at det er meget almindelig at barn her spør tidligere end man har ønsket at meddele kundskapen, og at her er en kundskapstrang som man ikke finder at kunne avvise. Man kan da vel heller ikke negte, at det er en naturlig og berettiget trang som driver barn alt i meget tidlig alder til at undres

hvor den lille er kommet ifra. Fortielsesprincipet fornegter denne trang. Men den er saa sterk at den stadig stiller spørsmaal igjen, saa man maa svare. Og naar fortielsen nu ikke vil sige sandheten, saa har den maattet ty til usandheten, ja har gjort denne usandfærdighet til en dyd. I den grad har fortielsesprincipet forvirret begreperne, at alvorlige mennesker paa dette punkt fortvæk kan *lyre med god samvittighet*; og anse sig forpligtet til det. Ja, for naar vi fortæller at storken har bragt barnet, saa er det dog vitterlig løgn. Og skal vi kjende træet paa frugterne, saa gir jo ikke denne frugt os paa forhaand nogen sterk tro paa fortielsesprincipets religiøst-sedelige gehalt.

Imidlertid lar vi dette teoretiske spørsmaal ligge og vender os til sakens praktiske side. Hvilke psykologiske kaar er det fortielsen gir barnet op gjennem aarene? Vi gaar ut ifra det, at barnets opmerksomhet blir vakt, og det gjerne meget tidlig, ofte vistnok ved søskendes fødsel; det spør mor eller far, og faar visst at storken har bragt den lille. Litt før eller senere maa altsaa barnet gjøre den opdagelse at forældrene har talt usandt. Dette er nu noget. Men videre: fødsler i familjen eller omgangskredsen eller grandelaget, tilfældige iagttagelser i dyrelivet, uforvarende opsnappede ytringer osv bringer hithørende spørsmaal frem igjen for dets bevissthet og kanske litt videre gaaende. Staar barnet fremdeles i det forhold at det meddeler forældrene sine spørgende undringer ogsaa paa dette omraade, faar det atter og atter en følelse av at her er noget som de ikke *vil* gi besked om. Og denne følelse av *hemnelighetsfuldhet* er i og for sig farlig; den er særdeles skikket til at gi saken noget pikant, tillokkende; den øker barnets interesse, og *gir dets fantasi frit spillerum*. Men barnets følelse av at omraadet i en viss forstand er forbuden frugt, fører videre det med sig, at denne dets fantasisyssel faar noget av *det stjaalnes* tillokkelse; og dermed har fortielsen allerede ført barnet like ind i *det urenes forgaard*. Her har vi endda helt set bort fra de tvilsomme eller slette indflydelser som vi ikke længe kan være trygge for, hvor godt vi end passer paa.

Idet forældrene saaledes gjør sig umeddelsomme, avskjærer de barnets aapne fortrolighet paa dette omraade; det lukker

sig paa det punkt; det slutter snart at meddele forældrene sine hithørende undringer og spørsmaal og tanker. Men dermed blir forældrene utenfor, de vet ikke hvad der paa dette vigtige omraade rører sig og utvikler sig i den lille barnesjæl; og dermed har de mistet den tryggeste veileder og bedste hjælp til at kunne gripe opdragende ind, opmuntrende og advarende just i den beleilige stund, med de rette ord i den rette tid. De blir blinde veiledere eller ikke-veiledere, indtil barnets utvikling kanske engang tvinger dem til at se, se med gru at det er for sent! for sent! Og det er i sandhet ikke bare de daarlige forældre for hvem deres barns virkelige liv saaledes er ukjendt land.

Barnet har en sugende trang til fortrolighet, og Gud har git mor og far fremfor alle andre forutsætningerne og forpligtelsen til at imøtekomme denne trang. Naar da forældrene saaledes fornegter denne sin pligt, vil derfor dette hevne sig selv. Den fortrolighet som mor og far unddrar barnet, søker det eller har en ubevisst trang til at finde andensteds. Og hertil byr der sig leilighet nok, i alle fald naar det kommer paa skolen; man maa kjende litet til det virkelige liv, skal man kunne være i tvil om den ting. Der er nok av barn som er tilstrækkelig indviede i kjønslivets hemmeligheter set i urenhetens lys, og som ofte nok er praktisk forfarne i barneusedelighetens kunst. Og som bekjendt har en stor del av disse barn en sterk tilbøielighet til at indvie andre. Men her er det uvitende, fortrolighetshungrende barn en vel forberedt jordbund for den onde sæd. Den letsindige kamerat som forstaar at anslaa den venlige fortrolige tone, kan lettelig faa fylde et slikt stakkars barns sjæl med urene forestillinger, ja gjøre det til selvbesmittelsens offer, førend det endda rettelig vet hvad det gjælder. Raat snak, skitne hentydninger osv. kan heller ikke let helt undgaaes i flokken; og hos det barn som ikke har den grundlæggende kundskap og mors og fars fortrolighet, hjælper alt dette til at gi kjønskundskapen og kjønslivet i det hele urenhetens skjær. Det forurenser selve øiet, *aander kjødets dunster henover de ruter hvorigjennem barnet overhovedet skal se* baade dette og de andre livsomraader.

Endelig maa nævnes den omstændighet at den saaledes

fremlokkede urene syslen med kjønsforestillinger fremmer en for tidlig utvikling av kjønsdriften.

Man har tildels henvist mig til skolens undervisning. Ja ære være skolen for den hjelp den vil yde; den er ikke liten paa de senere stadier. Men *hvad her kræves, kan den ikke gi.* For det første kommer den altfor sent med sin kundskap til at være forebyggende; dernæst kan skolen efter sit væsen ikke meddele den grundlæggende undervisning; *denne kan ikke gis klassevis.* Religionsundervisningen har jo behandlingen av det sjette bud; men den kommer da saa sent og maa bli tat paa en saadan maate at den tydeligvis ikke kan gi den forebyggende grundlæggelse. Efter fortielsesprincipet maa det jo være mere end tvilsomt med de tilgrundliggende forestillinger hos barneflokken. Men skolen kan ikke gi dem, og saa *drives undervisningen i det sjette bud paa trods mot de enkleste pædagogiske love.*

Pædagogiken har fastslaat *anskueligheten* som grundlov for al undervisning: paa ethvert omraade skal den gi barna de mest mulig sansbare forestillinger, og særlig maa de da hjælpes til at faa anskuelig klare forestillinger om hvad der ligger i de grundlæggende ord. Enhver dygtig lærer lar ogsaa dette være sig magtpaaliggende; vi ser det i naturkundskap, regning, geografi, historie osv.; i religion likesaa. Barna merker godt at han altid lægger vinn paa at la dem faa fat i *de realiteter som ligger til grund.* Men derfor merker de ogsaa godt, at naar han kommer til det sjette bud, slaar han pludselig om. Han indlater sig slet ikke paa de realiteter hvori al forstaaelse av det sjette bud maa bunde. Han tumler med *ordene,* mange underlige ord, og lar barna tumle med *ordene:* man bygger i luften; læreboken anviser veien. Og der opnaaes resultater: 9 aars gutter som ikke vet at egteskapet har en legemlig side, kan man virkelig faa til aa late som om de visste hvad egtesengens renhet og ubesmittethet betyr. Heldig det barn som fra mor og far har de forestillinger som gir ordene indhold, eller er saa uberørt at det bakefter gaar og spør mor hvorfor just *den* sengen skal være saa ren. Skolen kan saaledes paa ingen maate overflødiggjøre mors og fars aapne tale, som den tvert om forutsætter som det grundlag hvorpaa den skal bygge.

Saaledes kan jeg ikke fra nogen side set finde fortielsesprincipet gavnlig. Nei, la os som mor og far følge vort barn og bevare dets fortrolighet saaledes at vi paa hvert punkt kan gi det den nøkterne og utvetydige kundskap efter hvert som spørsmaalene melder sig for dets bevissthet og *førend andre har faat besudle og grumse barnets sjæl.* Hvad selve denne undervisnings gang angaar, skal jeg kun minde om et par punkter. Den forebyggende undervisning overfor selvbesmittelse maa helt ut tas kun som en sundhetssak og komme tidligst mulig; ja den maa endog være grundlagt uten ord med knips over fingrene for enhver utilladelig berørelse, før barnet kan tale. Kjønskundskapen maa ogsaa grundlægges meget tidlig gjennem omtale av *plante*livet, og det saa fyldig at man kan slippe lettere og lettere idet man gaar op gjennem skapningens høiere arter. Dette maa komme saa tidlig at man har denne grundvold færdig før barnet vil ha rede paa menneskets tilblivelse. Og selve denne kundskap maa barnet faa saa tidlig at dets kamerater ikke kommer os i forkjøpet. *Det er en hovedsak for os at komme først.* Forøvrig maa jeg henvise til min nævnte bok, hvor jeg utførligere har behandlet selve undervisningen.

Det er først og fremst blufærdighetsfølelsen som gir alle motgrunde her en viss *subjektiv* styrke; man kvier sig for at tale saaledes med barn. Og denne følelse er da naturlig nok. Men dette beviser ikke at den bør avholde os fra at tale, naar det av andre grunde findes paakrævet. Den kvindelige blufærdighetsfølelse er like saa sterk og berettiget; men derav følger ingenlunde at den bør avholde vedkommende fra f. eks. at la lægen foreta det nødvendige i sygdomstilfælde eller fra at berge et druknende barn; forresten er det min erfaring, at naar man staar i det levende forhold til barnet, vil man opdage at den aapne tale ikke er saa vanskelig i den henseende som man paa forhaand tror.

Men som sagt, hovedindvendingen er at denne kjønskundskap i den tidlige alder er skadelig for barnet. Og det er rimelig nok, at saaledes tænker de som har sin erfaring kun fra den kundskap som tilflyter barnet hvor fortielsen hersker; ti den kundskap er, som jeg har vist, overmaade skikket til at gjøre barnesjælen uren. Men med mors og fars

alvorlige aapne tale forholder det sig helt anderledes. At den i og for sig skulde fremkalde noget urent i et litet barn, er for mig en underlig tanke; men for en del har den vel sin rot i en halvt ubevisst følelse av at selve egteskapets legemlige side er en litt tvilsom sak i sedelig henseende, at altsaa kjønslivet i sig selv er urent. Denne uklarhet er i alle fald meget almindelig, og neppe uten sammenhæng med en svakhet i kirkens forkyndelse.

Men la nu det være. Jeg er i ethvert fald fuldt overtydet om at i den her nævnte henseende er den forstandige aapne tale ikke skadelig; tvert om. Naar mor og far følger sit barns utvikling saaledes, at de til enhver tid gir det kundskapen efter hvert som det har den behov, *da forebygger de netop denne undren og uklare fantasisyslen som just er det farlige.* Faar det aapen besked, saa er trangen stillet og barnet tilfreds. Den som ikke har prøvet det, vil neppe kunne gjøre sig nogen forestilling om, hvorledes interessen for saken paa den maate falder væk. Jeg har selv set hvorledes barn som har faat ærlig besked, har glemt baade den og spørsmaalet, saa det flere aar baketter har spurt om igjen helt ut fra nyt. Det er en naturlig og sund utvikling.

Og naar barnet saaledes vet med sig selv at det har, og hos mor og far altid faar fuld besked, saa gir denne bevissthet det en velsignet tryghet overfor kamerater; deres hentydninger og smil har for det barn ingen lokkende *hemmelighetens bakgrund;* saa det har lettere for i slikt kun at se en raa lek med alvorlige ting.

Endelig maa vi ogsaa huske paa, at barnet fra først av er uten kjønsdrift, og uten den kjønsinteresse som kan gjøre forestillingerne urene. I denne tid er det derfor baade lettest og tryggest at tale med det. Da blir forestillingerne i kjønslig henseende fuldstændig upersonlige for barnet; de har kun den intellektuelle interesse. Her ligger der for mig et utvetydig vink om at denne tid er den særskilt skikkede tid for grundlæggelsen av kjønskundskapen; den er som dertil bestemt. Og vi vet ikke hvor længe vort barn faar beholde denne «uskyldsstand» ukrænket.

Gud selv har gjennem sin livsordning git os forældre det første ansvar naar det i fuldeste tydning gjælder det fore-

byggende arbeide med vore barn, og jeg er inderlig overtydet om at opgavens løsning ogsaa kræver at vi tar den grundlæggende kundskapsmeddelelse i vor haand, i stedet for at gi vore barn tilfældigheten i vold paa det omraade. Jeg vet hvor de kan være hjertens taknemmelige for det.

Men naar vi — hver paa den maate han tror bedst — ærlig prøver at indgyte renhetens aand i vore barns hjerter, og at utruste dem til livets strid, saa kjender vi godt hvor litet vi magter; og naar vi saa sender dem ut fra hjemmet, og det tungt paa hjarta fell, at skuggar kann soli dylja, at vegen er full av stup og fjell, og sjøen av skjer aa bylgja — da kjender vi kanske bedst hvor litet vi formaar, hvor kort vor arm dog naar. Derfor er forældrehjertets suk altid:

Lær oss i bøn aa draga ned
um vaare smaa din sterke fred,
so livsens stormar spakna!
Lat naar den store dagen kjem,
oss i det ny Jerusalem
av vaare ingen sakna!

ET TIDENS TEGN.

Av *J. J. Jansen.*

Der er et maleri av Hans Heyerdahl — fra 80-aarene tror jeg — som ikke let glemmes av den der har set det. En mor ved vuggen i bøn. Barnet er døende Et stykke borte staar lægen med naturalismens ironiske om end alvorlige smil. Jeg ved ikke om dette lægesmil dengang var typisk. Nu er det det ikke længer. Der er i nutiden en merkbar reaktion blandt naturvidenskapsmænd og ganske specielt blandt læger og medicinere mot den materialistiske monisme. Hos mange av dem er der en sympatisk berørthed av kristendommen. og ikke saa sjelden en bestemt kristentro.

I mange aar har saaledes «den norske lægemissionsforening» bestaat og tæller blandt sine medlemmer mange ansete norske læger. Denne forening støtter «Lægemissionen», en i nutiden meget anset og betydningsfuld gren av *Hedningemissionen.*

Det er vidunderlig, hvor den legemlige hjælp aapner hedningernes hjerte for missionen og for kristendommen. Mere end engang blev vore missionshospitaler under oprøret i Kina skaanet, fordi der «gjordes gode gjerninger».

Jeg siterer efter vort kjække lille missionsblad «Lægemissionen» nogle linjer av *Sven Hedin* om missionen og specielt om lægemissionen. Han skriver i sin bog «Transhimalaya»: «Mange av mine skjønneste erindringer fra de lange aar, jeg har tilbragt i Asien, stammer fra missionsstationerne. Jo bedre jeg lærte missionærerne at kjende, desto mere beundrede jeg deres taalmodige, standhaftige og ofte utaknemmelige arbeide. Av nulevende europæere findes der ingen som kan maale sig med disse missionærer i kjendskap til Ladakfolket og dets historie. Jeg behøver bare at nævne dr. Karl Marx og pastor A. H. Francke. Unge lapse, for hvem intet er hellig, og hvis øverste etage ikke er nær

saa godt indrettet som disse missionærers, tror det hører til god tone at behandle missionærerne med overlegen foragt, at dadle dem og fordømme deres arbeide i kristenhetens tjeneste». Saa vidt Sven Hedin.

Det er klart at ingen staar som medlem av denne norske lægemissionsforening uten tillike at staa i et sympatisk forhold til kristendommen, om end naturligvis det dogmatiske standpunkt kan være meget forskjellig.

Et endnu mere bemerkelsesværdig tidstegn er det nylig stiftede «Norske Lægers kristelige Forbund». Denne direkte kristelige forening blev efter en i «Tidsskrift for den norske Lægeforening» indtat indbydelse stiftet den 25de februar iaar og fik straks 35 medlemmer.

Mange av læserne vil maaske spørge: «Er der ogsaa i andre lande noget lignende?» — Først og fremst maa nævnes *Danmark*. «Kristelig Lægeforening» i Danmark holdt forrige aar sit 13de aarsmøte og hadde 57 medlemmer, hvorav 6 var ute paa forskjellige missionsmarker som lægemissionærer. Efter initiativ fra «Kristelig Lægeforening» begyndte i 1901 møter for medicinske studenter hos læger i Kjøbenhavn og omegn. Dette blev til «*den kristne medicinerkreds*» i Kjøbenhavn. Den begyndte smaat, med en 10—20 medlemmer; men den vokste, saa den forrige aar hadde over 70 medlemmer, og den indre vekst synes at ha været endnu større end den ydre. Jeg vil faa lov til at nævne nogle faa av de emner, som blev behandlet paa møterne: «Fører det medicinske studium bort fra kristendommen?» — «Den kristne mediciners stilling». — «Verdens kristelige studenterbevægelse». — I *Sverige* ved jeg ikke om der endnu er stiftet nogen forening i likhet med den danske og norske. Dog har jeg grund til at tro, at der arbeides med det. Men i *Tyskland* og *England?* I Tyskland stiftedes for en 4—5 aar siden «*Keplerbund*», som i virkeligheten er en protest mot Häckels materialistiske dogmatik. Keplerbund fik i løpet av ett aar 500 medlemmer og utgir et maanedsskrift. Det er en forening av naturvidenskabelig interesserte, for en stor del læger, som vil ha forskning uavhængig av materialismens dogmatik. Mange av medlemmerne er kristne. I *England* er der, saavidt vides, ikke nogen kristelig lægeforening for hele landet; men blandt de

engelske læger er der saa mange berørte av eller vundne for kristendommen, at lægemøterne flere steder er kristelig præget eller farvet.

Man vil maaske indvende, at de anførte tal er smaa i forhold til den hele lægestand i Danmark og Norge. Men jeg tror dog de er store nok til at nævnes som et tidens tegn, og et meget interessant, hvad enten man betragter det som sørgelig eller — hvad der vel er tilfælde med de fleste — som glædelig. Jeg har spurt mig selv: «Hvad beror det paa, at læger — forutsat, at de er komne utover materialismens dogme — ofte er saa aapne for det religiøse?» Det kan være flere ting at svare; men først og fremst tror jeg, det er den sans for realitet, som lægens studium og gjerning fremkalder og opøver. Jeg synes her, jeg ser hos nogle av tidsskriftets læsere det smil, hvormed man pleier at møte taapeligheter, og jeg hører mange utbryte: «Men kjære, det er jo netop lægernes og de naturkyndiges virkelighetssans, som *fjerner* dem fra religionen». Nei, la mig faa tale ut. Hvem kan fordomsfrit studere mennesket, hvem kan iagtta menneskets sjæleliv uten at erkjende, at det religiøse, troen, er en betydningsfuld realitet i den menneskelige natur, en trang, som kræver at tilfredsstilles, likesom trangen til mat og trangen til kundskap.

Der vil maaske nogen si: «Og paa samme maate som trangen til at tro paa huldren og paa de underjordiske». — Det indrømmes der ligger paa de barnlige, ureflekterte trin overtro ved siden av tro [1]). Overtroen avskalles under den voksende kultur og intellektuelle utvikling. Men der blir altid en rest, en betydningsfuld rest, tilbake: Trangen til *Gud*, til samfund med Gud i Kristus, troen paa Guds *aabenbaring*. En læge træffer netop menneskene under de alvorlige omstændigheter, da han har anledning til at iagtta kristendommens dybde og livsværdi. Samtidig kjender han ogsaa mere eller mindre sterkt i sit eget indre en beslegtet følelse og trang.

Men ganske vist vil det være saa, at selv de av kristendommen alvorlig berørte læger stiller sig meget forskjellig til de forskjellige dogmer. Her er ikke tale om nogen orto-

[1]) Jeg henviser til min brochure: «Tro og Overtro».

doksisme. Jeg anfører nogle ord av overlæge *Koren* ved stiftelsen av «Norske Lægers kristelige Forbund». Skjønt han der taler om læger med bestemt kristelig bekjendelse, saa siger han dog: «Nogle kan ved Guds naade ha en mere utviklet trosevne og omfatte alle kristendommens hoveddele som en indlevet naturlighet. Det kan ogsaa være dem, for hvem enkelte beretninger i det nye testamente virker fremmedartet, de stiller sig skeptisk likeoverfor det og lar det ligge, fordi det for dem personlig ikke berører det som er hovedsaken, nemlig forholdet til Jesus Kristus. Nogle vil kanske forholde sig paa lignende vis til enkelte mindre dele av trosbekjendelsen. Nuvel enhver faar i denne henseende være ærlig likeoverfor sig selv og Gud».

Enhver, som kjender nærværende artikkels forfatter og hans standpunkt, vil forstaa, at jeg er enig i dette. La mig ta et yderliggaaende eksempel, efter nogles mening altfor yderliggaaende: En mand har givet sit hjerte til Gud og til Frelseren; men han siger sig selv: «Gud, som jeg elsker, har aabenbaret mig gjennem naturen, at «jomfrufødselen» ikke kan være sket, og denne aabenbaring tror jeg». Nu vel, forfatteren av denne artikkel kan ikke tænke saa om «jomfrufødselen». Jeg synes ikke det er logisk. Jeg kan ikke andet end at tro dette under. Men ikke et øieblik kunde det falde mig ind, at Gud skulde forstøte den svake troende eller feilagtig troende, som hadde vendt sit hjerte til ham. Aldrig i verden!

Skulde Gud lukke døren for en frelsehungrig og frelsesøgende, fordi han endnu ikke har paa det rene, *hvorledes* frelsen er fuldbragt eller hvorledes moderne videnskap og kristendom skal forenes?

Der har nylig i dette tidsskrift staat artikler av en læge om kristendommen, artikler, som viser, hvilken sterk kristelig *interesse* der kan være hos en læge. Og hvor mange er der ikke som er likesaa interesserte, men som ikke skriver. Og hvor mange som synes helt irreligiøse, har ikke allikevel i sit indre berøringspunkter. Jeg kjendte en læge, som nu ikke længer lever, en anset medicinsk videnskapsmand. Han var, antar jeg, holdt for en vantro, materialist. Men jeg fik engang et brev fra ham, hvori han blandt andet siger: «Jeg

takker Gud». Han var nemlig ved en operation befriet fra en stor lidelse og fare. Dette uventede «Jeg takker Gud», gjorde mere indtryk paa mig, end den fremmumlede apostoliske trosbekjendelse mange gange gjør i kirken, skjønt jeg er glad ved hver, som siger den med eller hvisker den med.

Jeg erindrer en anden megetsigende ytring av den samme mand. Det var efter hjemkomsten fra en naturvidenskabelig kongres i Tyskland. Han sa i samtalens løp, og det kom saa vist fra hjertet: «Der er dog noget halvt ved materialismen».

Aa hvad det vilde betyde for vort fædreland og vort folk, om det blev endnu hyppigere end nu, at lægen tillike var en kristen eller istand til at uttale et sympatisk, forstaaelsesfuldt ord om kristendommen og dens livsværdi.

Kristiania 7de juli 1911.

TO SOCIALREFORMATORER.

Støcker — Posadowsky.

Av cand. theol. *Andreas Boje,* Kjøbenhavn.

Den for det moderne Tysklands historie saa betydningsfulde socialreformatoriske æras saavel som den kristeligsociale bevægelses oprindelse og første fremstød ligger nu saa langt tilbake i tiden, at man er i stand til at danne sig en nogenlunde klar forestilling derom. Begivenheterne er kommet saa meget paa avstand, at det uvæsentlige er ved at glemmes; mens samtidig det, som blev bestemmende for utviklingen, fremtræder saa meget tydeligere.

To av de mænd, der betød mest, og hvis virken satte dypest spor, har maattet vike pladsen. Døden har avsluttet den enes liv; og den anden er i hvert fald indtil videre sat ut av spillet. Om begge gjælder det, at der er sat punktum for deres arbeide paa en saadan maate, at der kan være tale om at overse dette som en helhet. Og der er da ogsaa i de sidste par aar fremkommet saa omfattende, samlede fremstillinger baade av den i februar 1909 avdøde, tidligere hofprest, dr. Adolf Støcker's og av den endnu levende, fhv. statssekretær for Indenriksministeriet Grev Arthur Posadowsky-Wehner's liv og livsverk, at man gjennem dem kan faa et paa engang fyldigt og levende indtryk av disse to mænds personligheter og av den indsats i nutidens samfundsliv, de hver for sig har ydet[1]). Det er dette indtryk, som jeg i det følgende vil prøve at gjøre rede for.

Fra to forskjellige sider er man i Tyskland i løpet av

[1]) Støcker's egne verker har allerede længe foreligget trykt. Av nyere literatur maa særlig nævnes: «Erinnerungen an D. Adolf Støcker, herausgegeben von Ernst Bunke», Berlin 1909; — Dietrich von Oertzen: «Von Wichern bis Posadowsky», Hamburg 1908; — Leopold von Wiese: «Posadowsky als Socialpolitiker», Cøln 1909.

det 19de aarhundrede naaet ind paa det sociale fremskridts-arbeides omraade. Der kan paapekes to hovedlinjer i den herhen hørende historiske utvikling, som hver fra sit utgangspunkt efterhaanden har nærmet sig mere og mere til hinanden, fordi de i virkeligheten har fælles maal. — Den ene linje betegner en politisk kurs og fører fra Fyrst Bismarck til Grev Posadowsky; den anden viser det spor, ad hvilket en religiøs-folkelig bevægelse er blit ledet frem, og fører fra Johann Hinrich Wichern til Adolf Støcker. Ikke saaledes at forstaa, at disse mænd skulde være de eneste, der har arbeidet. Der findes jo bl. a. en stærk kristelig-social bevægelse paa katholsk grund, som helt eller delvis er uavhængig baade av Wichern og Støcker. Men de nævnte 4 mænd raker et hode op over alt folket og har hver for sig præget utviklingen mere end nogen anden, hvis navn kunde nævnes i denne sammenhæng.

For kirkens mænd er utgangspunktet hensynet til alle *de enkelte menneskers* timelige og evige velfærd. De begynder med at øve sjælesorg og føres derfra ind paa sociale spørsmaal, nødes til at reise sociale krav. — For statsmændene derimot er utgangspunktet hensynet til helheten, til samfundets velfærd. *Statens* vel kræver en arbeidervenlig politik.

Det var kirkens mænd, som først mødte frem. Og derfor vil vi ogsaa i nærværende sammenhæng begynde med Støcker for ved en betragtning først av hans og derefter av Posadowskys liv og virksomhet at se, hvorledes linjerne møtes.

I. Adolf Støcker.

De ydre træk i denne mægtige personlighets livshistorie er let overskuelige.

Den 11te december 1835 fødtes han i Halberstadt ved Harzen, hvor hans far var underofficer (vagtmester). Likesom Luther, hvis fødeby Eisleben jo kun ligger faa mil fra Halberstadt, var han av bondeæt; og vi gjenfinder hos ham adskillig av det, som prægede Luther. Hofpresten i Berlin hadde noget av den samme oprindelige kraft som i sin tid munken i Wittenberg, samme mot til at gaa like løs paa vanskeligheterne i stedet for at bøie av for dem, samme uforfær-

dethet overfor magthaverne, samme tillidsfuldhet i sit gudsforhold.

Som ganske ung paavirkedes han av en kristelig vækkelsesbevægelse i Halberstadt. Efter at ha studert i Halle og Berlin tok han theologisk embedseksamen ved universitetet i Magdeburg og var derefter huslærer i nogle aar, først et sted i provinsen Brandenburg, senere i længere tid hos eieren av et stort gods i Kurland. Derpaa foretok han en reise til Italien og fik saa i 1863 prestekald i Seggerde i provinsen Sachsen. 3 aar efter forflyttedes han til den lille industriby Hammersleben i samme provins, hvor han blev til 1871. Forholdene her bragte ham de sociale spørsmaal ind paa livet; og han har selv betegnet denne periode som sin læretid, i hvilken han ofte hadde det vanskeligere end senere i Berlin. 1867 holdt han bryllup med en datter av geheimeraad Krüger i Halberstadt, i hvis hjem han allerede under sin opvekst ofte var kommet. 1871—74 var Stœcker garnisonsprest og bestyrer av en pikeskole i den nyerobrede by Metz, hvorfra han av keiser Wilhelm I kaldtes til Berlin som «Hof- und Domprediger». (Til domkirken var foruten ham knyttet en «Oberhofprediger» og 2 andre «Hofprediger»).

Forflyttelsen til rikshovedstaden blev av avgjørende betydning for hele Stœckers fremtidige liv. Her kom det, som bodde i ham, til sin rikeste utfoldelse; og her øvede han i over 30 aar sin paa engang saa omfattende og dybt indgripende virksomhet som prædikant, sjælesørger, politiker og leder av Berlins «Stadtmission», i hvis kirke han prædikede regelmæssig hver søndag, efterat den nuværende keisers ugunst i 1890 hadde foranlediget ham til at ta sin avsked som hofprest.

Det var i bevægede tider Stœcker kom til at begynde sin gjerning i Berlin. Fredsslutningen i 1871 hadde ført en guldstrøm ind over det nystiftede tyske rike. Dengang visste ingen, at Frankrike i løpet av saa forholdsvis kort tid vilde kunne forvinde den økonomiske aareladning, som utleveringen av de berømte 5 milliarder var, og bli like saa rikt, som Tyskland snart skulde bli fattig. Straks efter krigen indtraadte der et kolossalt opsving i alle grene av tysk erhvervsliv. Det var den saakaldte «Gründerära», under hvilken nye

foretagender sattes i gang det ene efter det andet og maskinhjulene snurrede og larmede høiere og stærkere fra dag til dag, mens pengene rullede fra haand til haand, indtil spekulationerne blev vilde og svindelen tok fart. I disse aar bredte der sig i folket en uhyggelig, materialistisk, pengegrisk tænkemaate. Det var, som om man begyndte at danse om guldkalven.

Den ny opdukkende socialdemokratiske bevægelse og den i alle kredser om sig gripende ukirkelighet var to manende tidens tegn for den, som skulde øve en prestegjerning i syttiaarenes Berlin.

Man maa erindre, at socialdemokratiet dengang fremtraadte paa en saadan maate, at der var fuld føie til i dets tilhængere at se repræsentanter for en *samfundsfiendtlig,* revolutionær *omvæltningsbevægelse.* Naar man ser, hvad der i de aar fra socialdemokratisk side blev budt i retning av vild, fanatisk og fuldkommen hensynsløs agitation, kommer man til at tænke paa den tone, der er raadende i vore dages ungsocialistiske kredser, og kan ikke undre sig over, at socialdemokratiet blev gjort ansvarlig for de to skjændige attentater, der i 1878 blev begaat mot den gamle keiser, mot den mand, som var enhetsmerket for det nye tyske rike, og til hvis person alle rettænkende mennesker maatte se hen med ærbødighet og pietet.

Der var sikkert ogsaa en viss forbindelse imellem den utbredelse, den socialdemokratiske tankegang hurtig fik, og den ukirkelighet, som avsløredes, da der ved den saakaldte «Civilstandsgesetz» 1874 indførtes borgerlige registre over fødsler og egteskaper. Masser av børn kom til at ligge udøbte hen; og det blev mere og mere almindelig at feire bryllup uten kirkelig velsignelse.

Det var intet under, at der i de kristelige kredser herskede stor nedtrykthet.

Men nedtrykthet var en stemning, der laa Stöcker fjernt. Som en ægte troshelt kastede han sin personlighet ind der, hvor kampen var haardest, og skapte fremgang der, hvor vanskeligheterne var størst.

De to begivenheter, som bragte ham frem i første række, var overtagelsen av formandskapet for bymissionen i Berlin

1877 og dannelsen av det kristelig-sociale arbeiderparti i begyndelsen av 1878.

Bymissionen i Berlin var paa det tidspunkt, da Stöcker overtok ledelsen av den, ganske ute av stand til at gjøre fyldest overfor de store opgaver, som laa for. Der var ingen forstaaelse for saken, ingen venner, ingen penge i kassen. Men med ham kom der nyt liv, ny fart i arbeidet.

Den indre mission skulde — saaledes saa han paa det — ikke indskrænke sig til defensiven, ikke blot styrke og oplive dem, der var ved at bli lunkne. Den skulde tillike gaa *angrepsvis* frem mot syndens og mørkets magt i folkets saavel som i de enkelte menneskers liv. Den forsagte tro, som hygger sig i en *lille* flok, kunde han ikke nøies med. En kristendom, som nok tror paa Gud, men mistviler om hans saks seier, var ham for ringe. Stöcker trodde paa Gudsrikets fremgang paa jorden, trodde paa, at kristendommen skulde gjennemtrænge folket og føre det fremad, bestemme den retning, hele kulturutviklingen skulde ta.

I den personlige sjælesorg fra hus til hus og fra dør til dør saa han bymissionærernes hovedopgave. Men ogsaa paa andre maater end gjennem disse sendebud søkte han at bringe evangeliet ut til de mange, som presterne ikke kunde naa. Bl. a. utsendte han i en aarrække et ukentlig flyveblad, «Die sonntägliche Predigt», der naadde at utkomme i et oplag paa over 100 000 eksemplarer.

Som formand for bymissionen gik Stöcker direkte ind i det arbeide, Wichern, «Den indre missions fader» hadde begyndt. Og man forstaar vistnok bedst hele hans virken ogsaa i politisk henseende, naar den ses som en fortsættelse av Wicherns livsverk. Vi vil derfor her standse et øieblik for at kaste blikket tilbake paa denne mand, der aandelig talt hadde banet vei for Stöcker.

Johann Hinrich Wichern's betydningsfuldeste virksomhet falder henimot og omkring midten av forrige aarhundrede. Hans navn er uløselig knyttet til opdragelsesanstalten «Rauhes Haus» ved Hamburg og til kirkedagen i Wittenberg 1848. «Rauhes Haus» aabnedes 1833 for de første drenge; og Wichern gav dermed stødet til et mægtig arbeide for forsømte og vanartede børn utover hele Tyskland; i løpet av 6 aar op-

rettedes ikke mindre end 100 anstalter med haus som forbillede. Paa kirkedagen i Wittenberg 1848 talte han om kirkens forpligtelse til at anerkjende den indre mission som en av sine væsentligste opgaver d. v. s. til at øve den tjenende kjærlighets gjerninger overfor alle dem, som led nød, og talte paa en saadan maate, at hans ord slog ned og tændte i de tilstedeværendes hjerter. Dagen efter dannedes det endnu bestaaende Zentralausschuss für Innere Mission», der er blit midtpunktet for en overordentlig mangfoldig og velsignelsesrik virksomhet.

Wichern har lært sine landsmænd at øve barmhjertighetens gjerninger. Hans formaninger i denne retning blev straks forstaaet og fulgt av mange. Men han har tillike leilighetsvis fremsat tanker og utsyn, der ikke paa den maate fandt tilslutning i samtiden, ja egentlig synes at være forblit ret upaaagtet, indtil de fandt en talsmand og forkjæmper i Stöcker.

Wichern er vistnok den første, der har brugt uttrykket «kristelig-social»; og han er i hvert fald den første, som har git det indhold.

Allerede han hævdede, at kirkens indre mission ikke blot skal ta sigte paa de enkelte, men tillike har en opgave overfor samfundet i dets helhet, skal bringe de kristelige grundtanker til gyldighet i det offentlige liv. «Ethvert arbeide av denne art» — hævdede han — «skal like saa vel gi sig i kast med samfundslivets praktiske forhold, som det skal føre ordet som aandens sværd. Ti den indre mission i ret forstand er ikke en blot kristelig eller kirkelig, men en kristelig-social opgave; paa lignende maate som hedningemissionen uvilkaarlig maa indlate sig paa at kultivere og civilisere de hedningefolk, som skal omvendes, og har indladt sig derpaa i de tilfælde, hvor den er blit øvet paa rette maate, — — — — — — —.»

Han saa, at visse av den indre missions linjer førte over paa det socialpolitiske omraade. Men han naaede ikke at utforme sine tanker herom i deres konsekvenser.

Det var det, Stöcker gjorde; og det var derved, hans virken blev mere end en blot og bar fortsættelse av, hvad der allerede var begyndt, blev et nyt og stort fremskridt paa den bane, Wichern hadde anvist.

Støcker har selv som svar paa spørsmaalet om, hvad det var, der fik ham til at beskjæftige sig saa meget med de sociale forhold, henvist til sin gjerning som prest og sjælesørger.

Det socialdemokratiske parti hadde i forholdsvis kort tid faaet en saadan indflydelse, at det holdt en stor del av arbeiderbefolkningen under en likefrem fortryllelse. Med deres sociale program vandt førerne en kritikløs tilhængerskare, av hvem de ikke blot krævede en blind tro paa partiets politiske doktriner, men som de tillike førte længere og længere ut i gudløshet og antikristelig fanatisme. -- Overfor disse mennesker stod Støcker som sjælesørgeren, der skulde og maatte ha dem i tale. Og naar han ikke formaaede at trænge ind til de enkelte, fordi partiet hadde tat dem med hud og haar, ja saa gjaldt det om at sprænge fortryllelsen ved overfor dette forførelsens parti at sætte et andet parti, der kunde ta kampen op med det og bryte vei for evangeliet. Det maatte gjøres klart for arbeiderbefolkningen, at socialt fremskridt og religiøs fornægtelse var to forskjellige ting, der ikke behøvde at gaa haand i haand.

Men ved siden av ønsket om at bekjæmpe de socialdemokratiske agitatorer, fordi disse optraadte ikke blot som førere for et politisk parti, men tillike som repræsentanter for en antikristelig verdensanskuelse, var der ogsaa et andet motiv, som gjorde sig gjældende.

Naar tusinder og atter tusinder holdtes borte fra kirke og kristendom, var skylden ikke utelukkende socialdemokratiets. De bestaaende sociale misforhold, den nød og menneskelige nedværdigelse, som dannede baggrunden for partiets vilde fremstormen mot det bestaaende, havde sin, tilmed meget store, andel deri, rent bortset fra de andre medvirkende aarsaker, som der ikke her er anledning til at gjøre rede for.

Naar man *skal* arbeide om søndagen, saa er man lovlig undskyldt fra at gaa i kirke. Og at de mennesker, for hvem hele livet former sig som et uavbrudt slid og slæb for det daglige brød, blir trælbundne og jordbundne i hele deres tankegang, saa at de tilsidst ikke længere magter at løfte deres blik mot himlens blaa, deri er intet underligt. En stor del av arbeiderbefolkningen i Berlin levede under forhold, der

var som en mur for sjælesørgeren[1]). Hvor naturligt, at Støcker i stedet for at løpe panden imot den saa sig om efter en murbrækker for at forsøke at hugge hul paa den! En saadan murbrækker blev det kristelig-sociale arbeiderparti.

Det var hans nidkjærhet som prest og hans store, varme hjerte, hans inderlige medfølelse med arbeiderstandens nød, som drev ham frem paa den politiske arena. Han hørte til de dype og rike naturer, paa hvem alt, hvad de ser og oplever, gjør sterkere indtryk end paa andre, hvis sind bevæges mere end de flestes. Læser man de taler, han har holdt, eller hvad hans venner beretter om ham og hans optræden, merker man gjennem det altsammen en grundtone av hjertevarm grebethet, personlig optagethet av de store opgaver, som han helligede sit liv. Likesom sin Herre og Mester *ynkedes* han *over folket.*

Den 3dje januar 1878 forkyndte opslag paa alle plakatsøilerne i Berlin, at der om aftenen i det saakaldte «Eiskeller-

[1]) Jævnfør hermed biskop Martensens Uttalelser i hans «Den christelige Ethik», 3dje bind, side 195 ff. Den eiendommelige forklaring til den fjerde bøn i «Fadervor», som her gives, skal efter sigende bl. a. ha gjort et vist indtryk paa Fyrst Bismarck og været medbestemmende for den arbeidervenlige politik, han i sine senere aar var en saa ivrig talsmand for. «— — — — — vi skulle vel agte paa», — siger Martensen — «at Herren lærte os at bede denne bøn, ikke individualistisk, men socialistisk, lærte os at si: giv *os* idag vort daglige brød. — — — — — — — — da Herren lærte os at bede om det daglige brød, lærte han os tillike at bede denne bøn i uopløselig sammenhæng med de andre bønner i Fader Vor. Og heri ligger, at ingen i kristelig forstand har det daglige brød, naar han ikke, om end i trange kaar, tillige kan bede og arbeide for de andre bønners opfyldelse. At ha det daglige brød saaledes, at der daglig maa kjæmpes mot hungerdøden, at sindet udelukkende er optat av kampen for den jordiske eksistens, uten at der blir tid og rum for det aandelige er ikke at ha brødet i den betydning, der nødvendig maa utledes av Herrens bøn. — — — — — — — — — kun den har det daglige brød i kristelig forstand, der tillike kan bede og arbeide for opfyldelsen av den bøn: helliget vorde dit navn! som altsaa er i stand til at holde hviledagen hellig og ikke *skal trælle om søndagen;* og som likeledes kan arbeide for den bøn: tilkomme dit rike! (baade indeni os og udenom os), og, idet han utfører sit jordiske kald, tillike kan arbeide for Guds rikes komme i sin *familie*, eller dog i den kreds, han kan kalde sine nærmeste.»

Etablissement» i den nordlige del av byen (et arbeiderkvarter av lignende art som Nørrebro i Kjøbenhavn, kun i større stil) vilde bli avholdt en «folkeforsamling til oprettelse av et kristelig-socialt arbeiderparti.»

Det saaledes bebudede møte hadde en meget improvisert karakter. Støcker hadde været medvirkende ved dets sammenkaldelse. Men av alle de tilstedeværende — der hadde indfundet sig ca. 1 500 — var der kun to, som paa forhaand ønsket dannelsen av et kristelig-socialt arbeiderparti, nemlig foruten hofpresten en skrædder ved navn Grüneberg, som skulde føre saken frem, og hvem Støcker nærte megen tillid til, en tillid, som manden senere viste sig slet ikke at fortjene. — Derimot var den socialdemokratiske agitator Most, en ualmindelig utiltalende repræsentant for motstanderne, kommet tilstede ved møtet med en stor del av sine folk, hvad der bl. a. hadde til følge, at de valgte dirigenten.

Støcker hadde ikke tænkt sig at ville tale ved denne leilighet, vistnok fordi han mente, at en mand, der selv tilhørte arbeiderklassen, vilde ha lettere ved at faa tilhørerne tale. Grüneberg skilte sig imidlertid saa maatelig fra sit hverv som indleder, at det hele syntes at skulle bli en stor fiasko. Og Støcker sendte da sit visitkort op til dirigenten, der gav ham ordet i følgende vendinger: «Efter det foregaaende skulde man tro, det var meningen at spille komedie med forsamlingen. Men nu har en repræsentant for den teologiske videnskap, hr. hofprest Støcker begjært ordet. Det socialdemokratiske partis ære kræver, at De paahører denne motstander i ubetinget ro. Jeg vil som dirigent vareta mit hverv uten hensyn til nogen — hvorefter man har at rette sig!» Støckers tale blev da ogsaa paahørt uten nogensomhelst forstyrrelse.

Den indeholdt i al sin korthet — paa tryk fylder den kun 3 sider — hele hans program. Hovedtankerne er disse:

Den socialdemokratiske litteratur indeholder 3 ting: 1) det socialistiske system, 2) de fordringer, som opstilles paa grundlag av en kritik av de bestaaende forhold, og 3) den daarlige tilsætning: Hadet mot fædrelandet og hadet mot stendommen

Den socialistiske idealstat vil ikke kunne gjennemføres

uten ved en blodig revolution; og hvad en saadan fører med sig, viser Pariserkommunen; alle kommer til at lide derunder, baade arbeiderne og de besiddende. Og idealet vil allikevel kun delvis kunne gjennemføres og først engang langt ut i fremtiden. De socialdemokratiske agitatorer utsteder veksler paa fremtiden, drømmer om den socialistiske stat og forsømmer de nærmestliggende opgaver.

Der er skellig grund til at være utilfreds med det bestaaende økonomiske system; den frie konkurrences herredømme fører fra krisis til krisis. Hvad der fremfor alt skulde bøtes paa, er arbeider-eksistensens store usikkerhet. De uarbeidsdygtige maa forsørges; og der maa skaffes brød til arbeidernes enker og faderløse børn. Og der er meget andet, der ikke er, som det burde være. Kvindearbeidet maa indskrænkes, søndagsarbeidet forbydes; og der maa skapes en arbeids-ret. Men alt dette vil man ikke høre noget om; der tænkes kun paa fremtidsstaten. Og hadet ødelægger alt.

I sterke og alvorlige ord bebreider han sine tilhørere først deres hat til fædrelandet og dernæst deres meningsløse materialisme og hat til kristendommen. «Vil de virkelig vinde en historisk betydning som arbeiderparti», — siger han til dem — «saa maa de ikke dræpe det ædleste, som hidtil har levet i menneskets bryst, kjærligheten til Gud og kjærligheten til fædrelandet: sandelig det maa de ikke.» — Endelig beder han dem om fremtidig ikke at tro løgnen om, at presterne ikke bryr sig om folket, og slutter med ordene: «Ich meine es treu, ehrlich und gut mit dem Arbeiterstande, so wahr mir Gott helfe.»

Derefter besteg Most talerstolen og rettet et lidenskabelig angrep paa kirken og presterne. Kristendommens dage var talte. Sluttelig vedtoges en lang resolution, i hvilken forsamlingen «i erkjendelse av, at kristendommen, skjønt den har bestaat i næsten 1900 aar, ikke har været istand til at hindre, end sige at gjøre en ende paa den elendighet og yderste nød, hvorunder størstedelen av menneskeheten lider», o. s. v. o. s. v. — — —, uttaler sin ubetingede tilslutning til det socialdemokratiske parti. Og saa skiltes man under avsyngelsen av arbeidermarseillaisen.

Stöckers optræden hadde imidlertid gjort indtryk og vakt opmerksomhet. I løpet av januar maaned holdtes en række

forsamlinger, hvor tanken om oprettelse av et kristelig-socialt arbeiderparti fik god tilslutning. Ved et møte den 18de, hvor Stöcker som svar paa resolutionen av 3dje januar talte om socialdemokraternes hat til kristendommen, var 1½ à 2 tusen mennesker tilstede; og den aften meldte der sig 300 nye medlemmer til partiet, av hvilke halvdelen var tidligere tilhængere av socialdemokratiet. Man kan derfor ikke undre sig over dette partis rasende forbitrelse mot Stöcker, en forbitrelse, der bl. a. gav sig utslag i, at partiets daværende ledende organ, «Berliner freie Presse» tog anledning av det røre, han hadde vakt, til i de voldsomste vendinger at opfordre til masseuttræden av landskirken, uten at denne opfordring dog blev tat tilfølge av ret mange.

Den 25de januar vedtog det kristelig-sociale arbeiderparti et program, der i det væsentlige var identisk med et av Stöcker forelagt forslag, som han hadde utarbeidet sammen med sine nationaløkonomiske venner, blandt hvilke særlig maa nævnes den bekjendte og høit ansete Berliner-professor Adolf Wagner.

Det indledes med følgende «Almindelige grundsætninger»:

«I. Det kristelig-sociale arbeiderparti hviler paa den kristne tro og paa kjærligheten til konge og fædreland;

II. Det forkaster socialdemokratiet i dets nuværende skikkelse som upraktisk, ukristelig og upatriotisk;

III. Det tilstræber en fredelig organisation av arbeiderne for i forening med statslivets andre faktorer at bane vei for de nødvendige praktiske reformer;

IV. Det har til formaal at formindske kløften mellem rik og fattig og tilveiebringe en større økonomisk sikkerhet.»

Derefter opstilles en hel række enkelte fordringer:

Obligatoriske, hele riket omfattende fagforeninger; tvungen voldgift; tvungen enke- og barne- saavelsom ulykkes- og alderdoms-forsikring; autorisation av fagforeningerne til at repræsentere arbeidernes interesser og rettigheter overfor arbeidsgiverne og forpligtelse for dem til at indestaa for arbeidernes eventuelle kontraktmæssige forpligtelser; statskontrol med fagforeningernes regnskabsvæsen; avskaffelse av søndagsarbeidet og av barns og gifte kvinders arbeide i

fabrikker; normalarbeidsdag, forskjellig for de forskjellige fag; fornøden toldbeskyttelse for det nationale arbeide, indtil de nævnte krav kunne opnaa international anerkjendelse; beskyttelse av arbeiderbefolkningen mot sundhetsfarlige forhold i arbeidsrum og boliger; gjenindførelse av aagerlovene; mere hensyntagen til arbeidernes vel ved driften av de under det offentlige (stat eller kommune) henhørende virksomheter og saavidt mulig inddragelse av flere virksomheter under offentlig drift; progressiv indkomstskat og do. arveskat saavel ved større formuer som ved fjernere slegtskapsgrader; børsskat og høi beskatning av luksusvarer.

Og endelig nævner programmet de forskjellige krav om støtte for partiets sak, som man mener at kunne stille til 1) geistligheten, 2) de besiddende klasser og 3) arbeiderne selv.

Det var den standard, under hvilken det nye parti blev ført frem.

Og naar vi nu efter en menneskealders forløp ser hen til Stöckers optræden hin 3dje januar 1878 og den nærmest følgende tid derefter, da synes de to ting mig især at fortjene beundring: hans personlige mot og den praktiske maate, hvorpaa han grep saken an ved like fra først av at skape en fast organisation som motvegt mot det netop ved sin organisation og sin disciplin saa stærke socialdemokratiske parti.

Dette sidste er der saa meget mere grund til at fremhæve, som vore danske kristelig-sociale bestræbelser formentlig mangler noget netop paa dette punkt. Man synes hos os at være altfor tilbøielig til at lade sig nøie med en viss almindelig, og ofte vistnok ret uklar interesse for sociale spørsmaal. Skulde den utprægede ængstelighet for at opstille et bestemt utformet, socialt program mon skyldes den omstændighet, at man i virkeligheten ikke rigtig vet, hvad det er, man vil?

Betegnende er ogsaa Stöckers samarbeide med nationaløkonomiske fagmænd. Det er jo nu engang ikke nok med den gode vilje alene. Sagkundskapen bør ikke i disse saa litt som i andre forhold lates helt ute av spillet.

Men det program, han førte frem, var da ogsaa et ganske mesterlig. Med berettiget stolthet kunde han nogen aar efter

uttale om det: «Den som nu læser det, vil ikke kunne negte det kristelig-sociale parti den anerkjendelse, at det i rette tid erkjendte, hvad der behøvedes, og foreslog avgjort praktiske forholdsregler. Alle programmets fordringer staar nu paa dagsordenen i tysk politik; nogen er opfyldt eller i færd med at bli det; andre er gjenstand for forhandling i parlamenter og forsamlinger.» Det eneste, der kunde siges herimot, skulde da være det, at fordringerne burde være fremsat allerede tidligere, saa at uttrykket «i rette tid» kan være omdisputabelt

Efter at isen først var brutt, holdt det kristelig-sociale arbeiderparti under Stöckers ledelse regelmæssige forsamlinger hver fredag; og det lykkedes ham efterhaanden at samle en ikke ringe kreds om sine anskuelser. Men den saakaldte «Berliner-bevægelse», der utviklet sig av disse fredagsmøter, fik ganske vist en noget anden karakter end oprindelig tilsigtet. Det var nemlig mere i middelstanden og navnlig blandt haandverkerne samt i de kristelige og konservative kredse indenfor de besiddende klasser, at Stöckers ord fandt gjenlyd, mindre derimot i den egentlige arbeiderbefolkning. Der skulde endnu gaa nogen tid, inden de kristelig-sociale tanker trængte saa dypt ned i folket, at der kunde tales om en virkelig kristelig-social *arbeider*-bevægelse. — — — - —

I de følgende aar ser vi Stöcker med aldrig svigtende utholdenhet føre sin sak frem gjennem alle de vanskeligheter, som stillet sig iveien for den. Og de var hverken faa eller smaa.

At socialdemokraterne hadet ham med et oprigtig hat, behøver ingen nærmere forklaring; dem hadde han jo selv fra første færd gjort front imot. Og naar han kom i strid med de liberale partier, maa den dybest liggende aarsak hertil formentlig søkes i en sammenhæng mellem disse partier paa den ene side og hele den religiøse indifferentisme og antikristelige aandsretning, der var saa sterkt fremme og i saa høi grad førte det store ord, samt den hensynsløse pengespekulation og egenkjærlige utbytten av arbeiderbefolkningen paa den anden.[1])

[1]) Stöckers kamp herimot blev for en stor del en kamp mot en indflydelse, der utgik fra jødisk side; og heri ligger forklaringen paa hans ofte fremhævede antisemitisme.

Men heller ikke fra den side, hvorfra man med en viss ret kunde ha ventet, at han vilde finde forstaaelse og støtte, viste man sig ubetinget venligsindet mot ham.

Mange blandt de konservative ansaa ham for fuldstændig socialist og fordømte hans optræden paa det kraftigste. Andre mente, at han trods sine utmerkede hensigter i virkeligheten kun bidrog til at bane vei for det socialdemokrati, som han ønsket at bekjæmpe.

Den gamle keiser var i hvert fald en tid ganske gunstig stemt overfor den modige hofprest, der stred saa tappert for konge og fædreland; men han synes at være blit paavirket i motsat retning av fyrst Bismarck, der saa skjævt til Stöcker, fordi dennes indflydelse indenfor det konservative parti besværliggjorde regjeringens kartelpolitik, for hvilken det nationalliberale partis støtte var nødvendig.

Derimot var der ved Vilhelm den I's død grund til at anta, at det kristelig-sociale parti hadde en god ven i den unge prins Vilhelm, den nuværende keiser. Den 28de november 1887, altsaa faa maaneder før den gamle keisers død og kun et halvt aar før deres egen tronbestigelse hadde prinsen og hans gemalinde foranlediget en sammenkomst hos grev Waldersee av ansete mænd fra de forskjelligste politiske leire med det formaal at drøfte, hvad der kunde gjøres til støtte for Berlins bymission, der under Stöckers ledelse var i kraftig fremvekst. Og ved denne leilighet hadde prinsen holdt en tale, hvori han sterkt hadde betonet, at omvæltningsbestræbelserne kun kunde overvindes «durch christlich-sozialen Geist.»

I de følgende aar var der imidlertid andre, som fik keiserens øre, saa at han helt trak sig tilbake fra de kristelig-sociale. 1890 tok Stöcker sin avsked som hofprest, et skridt, der udelukkende hadde sin aarsak i keiserens unaade. Og den 28de februar 1896 sendte monarken geheimeraad Hinzpeter i Bielefeld det bekjendte telegram:

«Stöcker hat geendigt, wie ich es vor Jahren vorausgesagt habe Politische Pastoren sind ein Unding. Wer Christ ist, der ist auch sozial; christlich-sozial ist Unsinn und führt zu Selbstüberhebung und Unduldsamkeit, beides dem Christentum schnurstracks zuwiderlaufend. Die Herren Pastoren sollen

sich um die Seelen ihrer Gemeinden kümmern; die Nächstenliebe pflegen, aber die Politik aus dem Spiele lassen, dieweil sie das gar nichts angeht» [1]).

Det siger sig selv, at offentliggjørelsen av dette telegram maatte være et haardt slag for en mand med Stöckers kongetro natur. Og der er ingen tvil om, at keiserens fuldstændige miskjendelse av deres stræben skadet de kristelig-sociale overordentlig meget i hine aaringer.

Stöcker tabte dog ikke modet. I en offentlig uttalelse, som han fremkom med, efter at telegrammet var blit bekjendt, siger han:

«Wir glauben, dass die, welche jene Depesche veröffentlichten, dem Vaterlande und der Monarchie keinen guten Dienst geleistet und eine grosse Verantwortung auf sich geladen haben. Im übrigen habe ich bis jetzt geendet, wie ich angefangen habe. Ich bin derselbe geblieben und werde in alter Weise weiter arbeiten. Das Ende überlasse ich Gott» [2]).

Et andet tegn paa den i regjeringskredsene dengang herskende stemning var en under 16de december 1895 utstedt kundgjørelse fra det preussiske «Oberkirchenrat», den protestantiske landskirkes høieste øvrighet. Den indeholdt en indtrængende advarsel til presterne, særlig til de yngre av dem, mot at ta parti i socialpolitiske spørsmaal. Grundtanken var den samme som i det ovenfor anførte keisertelegram: sjælesorgen og velgjørenheten tilkommer det presterne at ta sig av; de socialpolitiske stridigheter skal de derimot holde sig borte fra.

[1]) «Stöcker er endt, som jeg har forutsagt det for aar tilbake. Politiske prester er en uting. Naar man er kristen, er man ogsaa social; kristelig-social er nonsens og fører til selvovervurdering og intolerance, begge dele i direkte motstrid med kristendommen. De herrer pastorer skal ta sig av sjælesorgen i deres menigheter; opelske næstekjærligheten, men la politikken ute av spillet, efterdi det er noget, som aldeles ikke angaar dem.»

[2]) «Vi tror ikke, at de, som offentliggjorde vedkommende depeche, har gjort fædrelandet og monarkiet nogen god tjeneste derved, og mener, at de har tat et stort ansvar paa sig. Forøvrig er jeg hittil endt, som jeg er begyndt. Jeg er vedblit at være den samme og vil arbeide videre paa den gamle maate. Hvad enden vil bli, overlater jeg til Gud.»

Trods al denne motstand blev Stöcker imidlertid i de følgende aar sit forsæt tro at arbeide videre i det gamle spor. Og hans arbeide var ikke forgjæves.

1879—98 var han medlem av den preussiske landdag og i aarene 81—93 samt 98—08 av den tyske riksdag og hadde saaledes leilighet til personlig at gjøre de kristelig-sociale anskuelser gjældende paa tinge.

1890 stiftedes paa Stöckers og professor Adolf Wagners initiativ den «Evangelisk sociale kongres», der i de nærmest følgende aar kom til at staa som samlingsmerke for alle de kristelig-sociale bestræbelser paa protestantisk grund, baade de mere konservative og de mere liberale, hvilke sidste særlig repræsenteredes av den berømte kirke- og dogmehistoriker professor Adolf Harnack.

Samme aar og med direkte tilknytning til kongressen stiftedes de tyske evangeliske arbeiderforeningers fællesforbund.

Den 26de februar 1896, altsaa kun to dage før avsendelsen av keisertelegrammet til geheimeraad Hinzpeter, dannedes det kristelig-sociale riksdagsparti, efter at Stöcker og hans nærmeste meningsfæller kort i forveien hadde skilt sig ut fra det konservative parti, som de hittil hadde tilhørt.

Aaret efter traadte Stöcker og adskillige med ham ut av den «Evangelisk sociale kongres», fordi den liberale teologis mænd hadde faat større indflydelse paa dens ledelse, end de mente at kunne gaa med til, og dannede derefter den «Frie kirkelig-sociale konferens».

Hermed er nævnt nogle av de for Stöckers virksomhet vigtigste begivenheter i de 30 aar fra 1878—1908, milepælene, der betegner utviklingsgangen.

Og la os nu tilsidst stanse et øieblik der, hvor hans livsvandring avbrødes [1]) for at se, hvor langt den sak, han kjæmpet for, paa dette tidspunkt var naaet frem, og faa et samlende overblik over omfanget av hans virken.

Vi ser da, at der opadtil er vundet mere forstaaelse for hans sak samtidig med, at hans tanker er trængt saa dypt ned og har faat saa stor utbredelse, at der med rette kan

[1]) Han døde den 7de februar 1909.

tales om en kristelig-social *arbeider*-bevægelse. Og vi ser, at han ikke længere er ene mand, som da han i sin tid stod overfor Eiskeller-forsamlingen, men staar omgit av en kreds disciple og medarbeidere, der vil føre arbeidet videre i det av ham angivne spor.

Der er ikke længere ved hove saa sterk en uvilje mot de kristelig-sociale, som der var i 1896. Og fra de kirkelige myndigheters side lægges der heller ikke mere vanskeligheter i veien; — tvertimot. Som vidnesbyrd om den forandrede stemning kan anføres, at den preussiske generalsynode i november 1903 ved bevillingen av en større aarlig pengesum bestemte, at denne bl. a. skulde anvendes til «fremme av kirkelige foranstaltninger, der kan tjene til at oplyse menigheter, prester og saadanne, som forbereder sig til prestegjerningen, om de sociale opgaver og kirkens deltagelse i arbeidet paa disses løsning og vække deres forstaaelse herfor.» Pengene henlagdes under bestyrelse av overkirkeraadet og generalsynodalraadet i forening.

I oktober 1907 samledes i Berlin den 2. tyske *arbeiderkongres*, bestaaende av utsendinge fra de kristelige fagforeninger, de evangeliske arbeiderforeninger, de katolske arbeiderforeninger, det tyske handelsmedhjælper-forbund og adskillige andre foreninger, repræsenterende ialt ca. 1 million tyske arbeidere, der herigjennem gav deres tilslutning til de kristelig-sociale grundtanker tilkjende. — Til nærmere belysning av dens sammensætning kan følgende tjene: De kristelige fagforeninger, der i sig forener katoliker og protestanter, hadde ved utgangen av aaret 1907 284 649 medlemmer [1]), de konfessionelle arbeiderforeninger (dels katolske, dels evangeliske) tilsammen ca. 375 000 og «Deutsch-nationaler Handlungsgehilfenverband» ca. 101 000 medlemmer.

Man tør selvfølgelig ikke tilskrive Stöcker alene æren for dette resultat; men det kan dog siges, at alle disse forskjellige organisationer mere eller mindre direkte staar i taknemlighetsgjæld til ham, der 30 vanskelige aar igjennem

[1]) Medregnes de beslægtede foreninger utenfor de kristelige fagforeningers fællesforbund, blir tallet ca. 350 000. De socialdemokratiske fagforeninger hadde ved utgangen av 1907 1 873 146 medlemmer og de saakaldte Hirsch-Duncker'ske fagforeninger 108 889.

stod som den protestantiske kristelig-sociale bevægelses sterke og trofaste fører.

Den 2den tyske arbeiderkongres fik en særlig betydning derved, at den nyutnævnte statssekretær for indenriksministeriet, hr. von Bethmann-Hollweg, den nuværende rikskansler, kom personlig tilstede ved kongressen og talte til arbeiderne, overfor hvem han bl. a. uttrykte sin forstaaelse av og sympati for deres sammenhold til varetagelse av særlige standsinteresser, naar de kun samtidig hermed og i samme grad vilde ha hensynet til det for alle samfundsklasser fælles, fædrelandets vel for øie.

Hans tale var uttryk for den kjendsgjerning, at der samtidig med eller i hvert fald kort efter, at man fra kristelig og kirkelig side var kommet saa sterkt ind paa det socialetiske eller, om man vil, socialøkonomiske omraade, hadde fundet en tilsvarende utvikling sted fra anden side, saa at de grundsætninger, hvorefter det tyske rikes indenrikspolitik nu lededes, ikke længere var principielt uforenelige med de av Stöcker og hans folk forfægtede anskuelser.

Som typisk repræsentant for de ledende politikere, der hadde hitført denne utvikling, staar den mand, hvis liv og virken i det følgende skal være gjenstand for vor betragtning.

JESUS OG FATTIGDOMMEN.

Av sogneprest *D. A. Frøvig.*

At Jesus har været en motstander av rigdom, er let at forstaa. Men det er merkværdig hvor avgjort mange finder det at han ogsaa har været en ven av fattigdom. *Tolstoi* forutsætter dette som aldeles selvfølgelig, og han finder det saa selvindlysende at han i sin bok «*Min tro*» ikke finder det umaken værdt at gaa nærmere ind paa dette spørsmaal, og dog gir han os i denne bok en utførlig fremstilling av sin lære. Hos os har Tolstoi fundet en forstaaelsesfuld tolker i *Chr. Collin*, som ogsaa anser det for selvfølgelig at Jesus har villet stifte et samfund av fattige som frabad sig og frygtet de materielle livsgoder, og at Jesu lære derfor har været et fattigdommens evangelium.

Naturligvis er det ikke vanskelig at fremføre utsagn av Jesus som synes at bekræfte denne opfatning. Navnlig synes Lukas at gi den medhold naar han lar Jesus prise de fattige salige, rope ve over de rike og befale disciplene at sælge hvad de har, og gi almisse for det (Luk. 6, 20 fl., 12, 33). Men allikevel har jeg aldrig kunnet tiltræde denne opfatning. Sund sans oprører sig mot den. Kristendommen blir jo paa denne maate en upraktisk idealisme som passer for munker og nonner, men ikke for mennesker som anser det for en hellig opgave at underlægge sig jorden, og derfor har lært at vurdere alle livsgoder som Guds gaver. Vi maa nok beundre denne idealisme for dens ophøiede bud om opofrelse, kjærlighet og brorskap. Her har vi at lære av den. Men forøvrig betegner den et tilbakelagt standpunkt som aldeles ikke passer i en tid som vor. Brorskap og gjensidighet trænger vi, men ikke fattigdom. Tvertimot er opgaven at lære at vurdere livsgoderne efter fortjeneste og at gjøre saa mange som mulig delagtige i dem.

Kanske mange med mig føler at vi her staar overfor en vanskelighet. La mig derfor faa lov til at vise hvordan Jesu forhold til fattigdommen, saavidt jeg skjønner, maa opfattes.

Som repræsentant for ovennævnte opfatning vil jeg ta *Collin*. I sin bok «*Tolstoi og nutidens kulturkrise*» forutsætter han denne opfatning som rigtig, og en nærmere begrundelse av den finder vi i en artikel av ham i «Samtiden» ifjor, «*Brorskapets religion*».

Collin har et skarpt øie for tidens sociale opgaver. Han ser ogsaa at det vil ha stor betydning at kristendommen tar disse opgaver op. Kirken befinder sig efter Collin i vore dage paa en skillevei. Enten maa den vende tilbake til Jesu eget evangelium, fattigdommens evangelium, og dermed sige al økonomisk fremgang farvel, altsaa bevisst trække sig tilbake fra de foreliggende opgaver. Eller den maa forlate dette evangelium i dets oprindelige form og gi Jesu ideer om gjensidighet og brorskap det indhold som alene passer i vor tid, idet den søker at ta ledelsen av en socialisering av alle livsgoder og at gjøre menneskeheten til en stor økonomisk familie.

Den første feil ved *Tolstois* og *Collins* opfatning av evangeliet ligger i at de anser Jesus for en social reformator, og derfor mener at evangeliet først og fremst har været et moralsk system. Kristendommen er efter Collin født i den stund bjergprækenen blev til. Efter en gjennemvaaket nat i mørke grublerier blev den født, av vaarens stemning da naturens gud er usigelig mild og god, mætter himmelens fugler og klær liljerne paa marken saa at ikke engang Salomo var klædt som de, i kjærlighetens aarstid og i solopgangens milde lys, mens millioner av dugdraaper tændtes som tindrende øine. Da gik godhetens, mildhetens, kjærlighetens og brorskapets ide op for Jesus, og dermed fødtes brorskapets religion.

Dette er poesi og intet andet.

Kristendommen er ikke født av en stemning efter en gjennemvaaket nat. Var den det, vilde den dødd ut, saa snart de sollyse dage svandt og trængsel og forfølgelse kom. Dypt inde i Jesu væsen har den sin rot, ikke i en nats kampe og tvil, men i en oprindelig og selvindlysende visshet inde i sjælens allerhelligste, der hvor evig og endelig, guddommelig

og menneskelig møtes. I stille jubel føltes det derinde at Gud var nær, en salig visshet om at den almægtige som har himlen til trone og jorden til skammel og engang skal dømme alle, har en fars hjerte for os mennesker og derfor i naade drar omsorg for os og tilgir os. Vi kan ikke sige naar denne visshet er opstaat. Der findes her intetsomhelst merke efter tvil og kamp, alt er selvfølgelig og klart som den sollyse dag. Tvil og uvisshet finder vi derimot hvor det gjælder veien Jesus skal gaa, og maaten han skal ta sit kald paa. Som en oprindelig guddomsgave har denne visshet baaret og fulgt ham i hele hans liv, og først dette bestandige solskin i sjælens dyp gjør hans klare maalbevissthet og sterke seiervisshet forstaaelig under al motsigelse og motgang.

Det er dette gudssamfund, altsaa religionen, som er utgangspunktet for Jesu virksomhet, ikke moralen. Intet har ligget Jesus fjernere end at være social reformator og drive politik. Frelse i samfund med Gud var det Jesus vilde bringe menneskene. Guds rike skulde komme, under store omveltninger skulde det oprettes. Men det var ogsaa kommet, og det oplevedes allerede nu av enhver som i tilslutning til Jesus lærte at tro paa faderen og føle hans nærhet. Det nye er her at Gud ikke først og fremst er dommer, men en far som tar den enkelte op i sit samfund, ikke paa grund av fortjeneste og gode gjerninger, men av endeløs naade og barmhjertighet. En saadan lære var paa den tid revolutionær, religiøst set. Den bar ogsaa i sig spiren til store sociale omdannelser. Men det lar sig ikke paavise at Jesus har optraadt som talsmand for saadanne. Tvertimot respekterte han den bestaaende tingenes orden og krævet at man skulde gi keiseren hvad keiserens er, og Gud hvad Guds er.

Vi kan av den senjødiske literatur og de nytestamentlige skrifter danne os et klart billede av fromheten paa Jesu tid som den artet sig hos farisæere og skriftkloge og de av dem beherskede brede lag. Gud er den retfærdige dommer som troner i ophøiet fjernhet fra den onde, av dæmonerne beherskede verden. Av dette gudsbegreb følger at religionen faar en retslig karakter. Alt beror paa gjerninger, og Guds opgave er at lønne eller straffe. Gjerningerne lærer man at kjende av loven og traditionen, og her faar det kultiske og

ydre overvegten saa det helt overskygger det indre og etiske. Refærdig er den som helligholder sabbaten, faster og gir almisse og iagttar de mangfoldige bud om ofringer og renselser. Herunder utvikler der sig en kasuistik langt ind i det absurde. 39 arbeider er forbudt paa sabbaten. Den som skriver 2 bokstaver sammen, er skyldig i sabbatsbrudd, men skriver han den ene bokstav paa jorden og den anden paa væggen saa de ikke kan læses sammen, er han skyldfri. Intet under at de ledende skoler ogsaa strides om hvorvidt det er tillatt paa sabbaten at spise et egg som en høne har været vanhellig nok til at verpe paa en saadan dag.

Denne kasuistik i gudsforholdet hadde følger langt ind i det sociale. Der skulde kundskap og studium til for at sætte sig ind i denne mangfoldighet av bestemmelser. Det kunde alene folk som hadde god raad saa de kunde ofre tid til dette studium. Alene de hadde ogsaa penge og tid til at praktisere disse bestemmelser. For den jevne mand, haandverkeren, bonden og handelsmanden, var det umulig at praktisere disse mange bud om renselser paa grund av berøring med urene ting og mennesker. For hvert skridt la disse bud om bønneøvelser og renselser hindringer iveien for samkvem og handel. Men dermed skapte de ogsaa en uoverstigelig kløft mellem de rike, «de vise og forstandige» paa den ene side og de fattige, uvidende og «umyndige» paa den anden. De rike var de begunstigede, de av Gud velsignede. Ti naar der skal penge og rigdom til for at være from, maa jo rigdommen være en velsignelse. Paa den anden side staar den foragtede hob, synderne og tolderne med sin forkuethet og haapløshet, mens farisæeren i grænseløst hovmod takker Gud fordi han ikke er som andre mennesker, som røveren, den uretfærdige, horkarlen eller tolderen.

Dette er bakgrunden for Jesu tale om rigdom og fattigdom. Alt har her religiøs farve. Jesus vil ha likhet og brorskap, men først og fremst i *religiøs* henseende. Gudsforholdet er altfor inderlig til at det kan bero paa ydre ting, og altfor ophøiet til at det kan kjøpes for lovgjerninger. Ansigt til ansigt med den hellige Gud er et menneske en synder som trænger eftergivelse av 10 000 talenters gjæld. Her er alle like, alle trænger omvendelse og bod, og alle

trænger naade. Derfor er det ingen fordel at være rik og lovlærd, snarere en hindring, fordi rigdom og skriftlærdom erfaringsmæssig skaper hovmod, selvgodhet og gjerrighet. Heller ikke er det en forbandelse at være fattig. Utvilsomt har Jesus hos de fattige, de jevne smaakaarsfolk, fundet en aandelig hunger og tørst som han forgjæves søkte hos skriftlærde og farisæere. Dette er bakgrunden for Jesu lovprisning av de fattige. Utvilsomt har Lukas den oprindelige ordlyd naar han siger: «Salige er I fattige!» mens Mattæus tilføier: i aanden (Lk. 6, 20, Mt. 5, 3). Men ogsaa hos Lukas er de fattige tænkt som mennesker som fulgte Jesu kald til omvendelse og levet efter hans bud. I aandelig henseende var disse mennesker fattige fordi de tørstet efter retfærdighet, og denne side er efter Jesu mening netop det væsentlige. Ellers kommer han i motsigelse med hele sin øvrige tankegang som altid spør efter og lægger vegten paa aandelige egenskaper. Derimot er det et spørsmaal om veropet over de rike hos Lukas er egte. Kildekritikerne anser gjerne dette verop for et indskud av Lukas, skapt for parallelismens skyld av denne græske forfatter, som i sin sterkere polemik mot rigdom og besiddelse maa antages at gi uttryk for humane og sociale tendenser inden den daværende græske verden (kfr. *Harnack, Lukas der Arzt*). Paa denne konto maa ogsaa budet om at sælge hvad man har og gi almisse, i sin rent almindelige form, Luk. 12, 33, skrives.

Denne religiøse og sociale bakgrund tør vi ikke overse. Det er en feil av *Tolstoi* og efter ham av *Collin* at de ser paa bjergprækenens utsagn uten historisk perspektiv. Jesus vilde under vore forhold aldeles ikke sige: «Salige er I fattige!» Derimot turde det nok være tilfældet at han vilde sige: «Ve eder, I rike!» Ti er noget sikkert, saa er det dette at Jesus har fordret en kjærlighet som deler med den trængende og avhjælper hans savn for at reise ham op. «I skal være fuldkomne som eders himmelske fader er fuldkommen». Her har vi det bærende princip i Jesu etik. Gud er god mot alle, baade onde og gode, og han tilgir dem. Derfor skal ogsaa vi være gode mot andre, dele med dem, hjælpe dem og tilgi dem. Endog vore fiender skal vi vise godhet mot.

Tolstoi og efter ham *Collin* mener at ordet om at vi ikke skal gjøre motstand mot dem som er onde mot os, er det bærende princip i Jesu etik. «Om nogen slaar dig paa dit høire kind, da vend ogsaa det andet til ham, og om nogen vil føre sak med dig og ta din kjortel, da la ham ogsaa faa kappen» (Mt. 5, 39, 40). Helt fra *keiser Julian* til *Stuart Mill* har dette ord vakt motsigelse som et paradoks som ophæver retsorden og eiendom. Lukas bruker disse ord som eksempel paa kjærlighet til fiender, men denne sammenhæng kan ikke være oprindelig, da det umulig kan være kjærlighet at tillate forbryderen at øve det onde han har i sinde (Lk. 6, 29). Derimot forekommer ordene hos Mattæus i en sammenhæng som viser at de er rettet mot hevnfølelsen og det opbrusende sind som taper selvbeherskelsen og besvarer synd med synd. For et Guds barn er der det som er vigtigere end ære og eiendom, og det er sjælens renhet. Var disse ord et hovedprincip, maatte de oftere komme igjen og fremhæves. Men dette er ikke tilfældet. De stemmer heller ikke med at Jesus med pisk i haand drev kræmmerne ut av templet, heller ikke med hans tro paa en Gud som straffer. Til forklaring av ordene har man henvist til at den bestaaende retsorden var mangelfuld og usikker. Men sin fulde forklaring faar ordene først naar de sees under synspunkt av den situation hvori disciple og menighet befandt sig. Denne situation var kamp, forfølgelse og motstand for troens skyld. Dette er den anden bakgrund Jesu ord maa sees mot. Bjergprækenen og Jesu etiske forskrifter er talt til folk som maatte være forberedte paa kamp paa livet for sin tro. I slike kampens tider maa alt ofres for det ene fornødne. Hvad har ære, penge og eiendom at sige i sammenligning med dette? Den som her under kritiske forhold sætter livet ind, har ikke tid til at bry sig om saadant. Her gjælder alt eller intet. Dette er ialfald den situation evangelierne forutsætter for ordene. Specielt i den senere del av sin virksomhet fremhæver Jesus dette offerkrav, og her falder ogsaa scenen med den rike yngling som skulde sælge alt han hadde, om han vilde bli en discipel i snevrere forstand.

Til forklaring av det haarde i Jesu krav har man ogsaa fremholdt at han ventet verdens snarlige ende, og av den grund

oversaa betydningen av de jordiske ting. Om Jesu mening om tiden for verdens undergang skal jeg ikke her uttale mig. Men at ialfald den første menighet trodde paa verdens snarlige ende, er sikkert, og det kan godt tænkes at denne tro har indvirket paa gjengivelsen av Jesu ord og git dem større skarphet end de oprindelig hadde. Forøvrig mener jeg at de av mig fremhævede tidsforhold er tilstrækkelige til at forklare hans ord.

I slike urolige kampens tider kan umulig eiendom og verdslig arbeide bedømmes efter sit værd i sig selv. Derfor kan vi umulig ta Jesu ord efter bokstaven, men vi maa se paa aanden i dem. Jesus taler ikke som en filosof hvis forskrifter har gyldighet i sig selv, helt bortset fra tid og sted. Hos ham maa alle forskrifter sees i nøie sammenhæng med tid og sted, ellers avskjærer man sig fra enhver forstaaelse. Men ser vi paa aanden i hans ord, kan vi ikke sige at Jesu lære er et fattigdommens evangelium. Tvertimot maa vi sige at det netop er gjensidighet og brorskap med socialisering av livsgoderne Jesus vil. Vi skal elske vor næste som os selv, og hvad vi vil at andre skal gjøre mot os, skal og vi gjøre mot dem. Men da er det vor pligt at søke at gjøre alle mennesker delagtige i de goder vi selv attraar som nødvendige for vor utvikling og trivsel. Jesus er skarp i sine ord mot rigdommen og bedømmer den som et onde. Det var dengang. Men har ikke rigdommen indtil denne dag været i ikke ringe grad forbundet med social uretfærdighet eller endog undertrykkelse, og maa ikke idealet for ethvert tænkende menneske være socialisering, ikke monopolisering av livsgoderne? Jesus vil ikke ha fattigdom, men han vil ha kjærlighet og godhet og dermed gjensidighet og brorskap. Men da er ikke situationen den at vi nu er vokset ut over Jesu etik. Aldrig har denne etik været mere aktuel end netop nu. Hans bud er klare og tydelige nok. Spørsmaalet er om vi vil opfylde dem. Her maa alle kristne, baade gammeltroende og moderne, forene sig, ikke for at gaa i trældom under socialdemokratiets aag, men for at reise og støtte *en kristelig social bevægelse,* som har til maal at gjennemtrænge samfundet med gjensidighetens og brorskapets aand.

OM BOKHANDLERNES FORHOLD LIKEOVER-FOR LITTERATURENS UTSKEIELSER.

Av en ældre bokhandler.

I anledning av et stykke i juliheftet av «For Kirke og Kultur» med overskrift «Bokhandlerne og «Utskeielserne»», turde det maaske ha sin interesse for almenheten at bli bekjendt med, at denne sak allerede for flere aar siden har været gjenstand for behandling i norske bokhandlerkredse.

Under det nordiske bokhandlermøte i Kjøbenhavn 1884 var det en «anskuelse», der gjorde sig sterkt gjældende, og som vistnok endnu er raadende i vide kredse, og det var, at bokhandlerne skal være et slags aandelige jordmødre, der har til opgave at hjælpe alle litteraturens fostre til verden, uanset om det er velskapte menneskebørn eller troldunger. En høit anset, nu avdød litterat præciserede den almindelige opfatning i følgende ord: «Ræk dit folk giften, men sig at det er gift, hvis du ved det eller tror det, og ræk det motgift, dersom du har den; men overlat saa til publikum at vælge; det er ikke din — bokhandlerens — sag». Flere av møtets deltagere var oprørt over denne letlivede moral, og en norsk bokhandler rettet, under møtets forhandlinger, en indtrængende henvendelse til sine nordiske kolleger og søkte at lægge dem bokhandlernes betydning og ansvar paa hjerte, idet han appellerede til standens og hver enkelts æresfølelse og fremholdt som sin opfatning av en bokhandlers program, at man av al magt skal arbeide for det, som er godt og ædelt, men efter evne søke at holde nede og ude det, der er slet og stygt, med andre ord: være nidkjære og trofaste arbeidere i det godes og sandes tjeneste. Uttalelsen vandt megen tilslutning, som «et ord i rette tid». Men om virkningen strakte sig saa særdeles langt, er det ikke saa let at avgjøre. Nogle aar efter mottog den samme bokhandler fra en kjøbenhavnsk kollega et venskapeligt raad om «at slaa over i en anden

gade; forslaget var for alvorligt og kunde ikke vente at finde synderlig avsætning i Danmark». Raadet var vistnok paa sin maate velment; men det blev imidlertid ikke fulgt.

Det blev i sin tid med anerkjendelse omtalt i den nordiske presse, at naar man tog i hænde en bok, der var utkommet paa et nærmere betegnet forlag, saa vidste man paa forhaand, at den ikke var av daarlig tendens. Det hadde naturligvis sin grund i, at vedkommende forlægger hadde den opfatning av sin virksomhets betydning, at han ikke burde laane sit navn og sin medvirken til at utbrede skrifter, der stod i strid med de almengyldige begreber om litterær sundhet, skjønhet og nytte; med andre ord: han arbeidet under følelsen av sit kalds ansvar. Vi kan ikke skjønne andet end, at dette er den ene rigtige fremgangsmaate og at en forlagsvirksomhet drevet i den aand udelukkende maa være til gavn baade for litteraturen selv og for det læsende publikum. Men saa længe der gives forfattere, der søker sin lyst og sin glæde i at skrive usædelige og umoralske bøker, og der findes forlæggere som finder sin fordel ved at befordre i trykken de mange ukrudsplanter, som skyter op i den litterære kjøkkenhave, saa længe vil sortimentsbokhandlerne ofte befinde sig i en vanskelig stilling. Det er i de fleste tilfælde omtrent umulig av en boks titel at bedømme dens indhold, og det er jo altid kun en mindre del, som en bokhandler selv faar tid til at læse av det meget, som aarligaars utkommer. Og desuten skal der adskillig litterært skjøn for at kunne skjelne mellem nyttige og skadelige litteraturvekster. Likeoverfor de mere bekjendte forfattere, ved man jo altid paa forhaand i hvilken aandsretning deres skrifter gaar, saa der behøver ikke at raade nogen uklarhet. For de ukjendte eller mindre kjendte forfatteres vedkommende burde jo forlæggerens navn være en betryggelse; ti enhver ved, at de større forlæggere har sine litterære konsulenter. Men her er vi uten tvil ved et svagt punkt. Det hænder vist ikke saa sjelden, at vedkommende konsulent netop tilhører den retning, der ligger «udskeielserne» nær, og da kan man jo vide hvormegen vegt, der kan lægges paa den slags litterære gjennemsyn. Der kommer i ethvert fald produkter frem, som ikke burde ha set dagens lys, mens det paa den anden side ikke er ukjendt, at der mangen

gang avvises ting, som vilde være baade til nytte og fornøielse for den læsende almenhet.

Som eksempel paa hvad der kan indtræffe i en sortimentsbokhandlers praksis, skal vi meddele et træk fra det virkelige liv.

Til et herværende bokhandlerfirma kom det for nogle aar siden bestilling fra Søndmør (?) paa en dansk bok med en angivelig samfundsgavnlig titel, hvilken bok i god tro blev forskrevet og sendt bestilleren, uten at man nærmere gjorde sig bekjendt med dens indhold. Kort tid efter blev det rekvirert et større antal av samme bok med anmodning om at erholde den høist mulige rabat, da det skulde være til salg i landdistrikterne Nu blev bokhandleren opmerksom, forbød foreløbig ordrens ekspedering og bestilte straks et eksemplar for at underkaste dens indhold en nøiere kritik. Det viste sig da, at skriftet indeholdt en moderne, fuldstændig hedensk, kjønslig religion, som han ikke vilde være med paa at utbrede. Boken blev forelagt baade justitsministeren og kirkestatsraaden, der begge var enige i, at skriftet hørte til det forargelige slags, men beklaget oprigtig, at det ikke gik an at beslaglægge boken, paa grund av dens populærvidenskapelige tilsnit og fordi den var utkommet og uhindret solgtes i et andet land, der har de samme trykkefrihetsbestemmelser, som i Norge. Det maatte i saa fald være politiets sak at gripe initiativet likeoverfor en eventuel beslaglæggelse. Politimesteren, hvem saken ogsaa forelagdes, var likeledes enig i det forkastelige i utbredelsen av den slags skrifter. Han var saa elskværdig at skrive til politiet i Kjøbenhavn i sakens anledning, men det resulterte intet derav, som kunde berettige til bokens beslaglæggelse i Norge. Det eneste der opnaaedes — ved siden av autoriteternes anerkjendelse av det fortjenstfulde i, at bokhandlerne selv øvet censur, der «maaske turde være det virksomste middel til motarbeidelse av slet læsning» — var at politimesteren bemyndiget vedkommende bokhandler til at meddele, at politiet advaret mot den omhandlede boks utbredelse. Efter dette blev bestilleren tilskrevet med beklagelse over, at man ikke før hadde kjendt bokens indhold, og med tilkjendegivende om, at firmaet ikke kunde ekspedere hans ordre; hvorhos man, i medhold av politiets uttalelse, indtrængende advaret mot utbredelse av den slags samfundsskadelige skrifter. For at bevæge vedkommende boksælger til ikke at forsøke ad anden vei at skaffe sig boken, blev det endvidere tilbudt ham virkelig gode bøker *gratis* — for et likesaa stort beløb, som han kunde fortjene ved eventuelt salg av det i spørsmaal værende skrift. Derved mente man at ha fjernet fristelsen til at

sælge deslige bøker — for fordelens skyld. Manden lot imidlertid ikke senere høre fra sig, og der er vel ingen tvil om, at det har lykkedes ham at erholde skriftet gjennem en anden bokhandel.

Spørsmaalet om bokhandlernes stilling likeoverfor usædelig og kristendomsfiendsk litteratur var tillike for nogle aar siden oppe i den norske bokhandlerforening, og var de møtende dengang enig om ikke at arbeide for eller med den slags litteratur. Men det er saa underlig med det: naar nogen tid er gaat saa sløves opmerksomheten og interessen kjølner; saa det trænges nok, at saken tages op igjen. Og nu turde tiden dertil netop være inde; ti det synes, som om den usunde litteratur breder sig som aldrig før. Har ikke boghandlerne evne eller viljekraft til at holde litteraturens «utskeielser» helt utenfor sit handelsomraade, og begrænse sin virksomhet til utbredelse av god og nyttig læsning, saa bør det dog vel i et kristent samfund kunne forlanges, at den slags litteratur ikke omsendes, utstilles eller fremlægges til et godtroende men sensationslystent publikums forlokkelse. Det vilde allerede meget være vundet ved at bokhandlerne, ved uforlangt mottagelse av saadanne skrifter, i al stilhet satte dem op i sine hylder og ikke tog dem frem uten paa uttrykkeligt forlangende av kunder, for hvem læsningen maatte ha kulturhistorisk eller litteraturhistorisk interesse.

Kunde dertil pressen bli enig om ikke særskilt at omtale den slags skrifter i sine spalter — for ikke at vække opmerksomhet for en litteratur, som ikke fortjener det — men derimot advare mot retningen i sin almindelighet, — saa turde man være kommet et godt stykke fremover paa veien til at hemme de litterære utskeielsers utbredelse og indflydelse.

Det er av overordentlig betydning for det aandelige livs næring og utvikling, at alle, som arbeider i litteraturens og pressens tjeneste — ikke mindst de, der arbeider i litteraturens forgaard: bokhandlerne (saavel forlæggere som sortimentshandlere) — er sig sit ansvar fuldt bevidst. Det gaar ikke an at melde «hus forbi»; dertil er spillet altfor alvorligt. Det maa ikke være tale om timelig vinding i tilfælder, hvor man er stillet overfor evige livsværdier. Det nytter til intet, at den ene forsøker at skyde skylden over paa den anden. Alle parter har sin pligt mot og sit ansvar for det samfund, hvori man lever — og tillike sit ansvar likeoverfor Gud.

DET SOCIALE MOMENT I SIDSTE AARS LITTERATUR.

II.

Halvdan Koht: «**Pengemagt og arbeide i Amerika**» (152 sider).
Chr. Collin: «**Leo Tolstoj og nutidens kulturkrise** (265 sider).

Benjamin Kidd gjør i «Den sociale Udvikling» et interessant eksperiment. Han lar en Marsbeboer forvilde sig til jorden. Med forundrede øine gaar han omkring og ser paa alt menneskeverk. En ting isærdeleshet vækker hans opmerksomhet. Paa sin farten omkring opdager han overalt i by og paa land enkelte huser som i form og utstyr adskiller sig fra andre. Ofte er de meget pragtfulde med høit taarn som raker op mot himmelen. Som regel staar de tomme; men med visse dages mellemrum aapnes dørene og menneskenes børn kommer fra sine boliger og samles derinde med andre miner end vanlig og gjør mange underlige ting som litet ligner deres hverdags handlinger. Manden fra Mars gir sig til at gruble over menneskenes religion, dens oprindelse og praktiske nytte.

Kun en saadan Marsbeboer kan dømme uhildet om et saa omtvistet og vanskelig spørsmaal som religion, mener Kidd. Vi andre er ved livets førelser blit lidenskapelige tilhængere eller motstandere, eller ogsaa er vi ved vanen blit sløvet, saa vi ingen egte og oprindelig tanke kan ha om dette.

Det sociale spørsmaal er blit like delikat som det religiøse. Det er like umulig for os at fælde en uhildet dom ogsaa der. Ved fødsel eller ved skjæbnens tilskikkelser er vi sat ind i en bestemt klasse og dømmer om samfundsforhold mere efter vanemæssig indøvede fordomme end paa grundlag av helt uvillig og upartisk vurdering. Dette gjælder like meget, hvor vi selv er anbragt paa rangstigen. Som regel vil vor sociale

tankegang bli ensidig og partisk, naar det gjælder hjemlige og kjendte ting.

En kontravisit hos naboen der ute i himmelrummet vilde sandsynligvis være det bedste middel til at faa ensidigheten og partiskheten væk. Ved en saa lang luftreise vilde alle klasseinstinkter og fordomme forsvinde. I mangel av dette kan ogsaa en reise over havet til pengemagtens verden, hvor Europas adel er avløst av millionærer, hvor norske damer blir almindelige tjenestepiker, hvor mislykkede rikmandssønner fra Europa maa kjæmpe sig frem og tvinges til at leve av sine hænders arbeide forandre det sociale syn. Det er ikke bare ansigtet som har forandret sig hos hjemvendte amerikanere. Som oftest har det indvortes menneske undergaat en lignende forvandling — og ikke mindst den sociale tankegang. —

Halvdan Koht var vel socialist allerede ved overreisen. Forsaavidt er han steget iland med partimandens forutfattede meninger om forholdet mellem kapital og arbeide. Men som videnskapsmand har han ogsaa den kritiske sans, der lar kjendsgjerningerne og ikke de personlige meninger føre ordet. Av andre — ikke socialister — som har været i Amerika, vil vi faa bekræftet hans dom. «Det var meget interessant at faa sine egne tanker gjengit paa en saa klar og grei maate» ytret en hjemvendt amerikaner til nærværende anmelder, som personlig mangler selvsynets adgang til kontrol av Kohts paastande og slutninger.

I forrige artikel skrev jeg, at det var likegyldig, om disse bøker var skrevet paa landsmaal eller riksmaal, da de maatte læses udelukkende for indholdets, for tankernes skyld. Men da jeg har set, at boken har hat meget faa læsere, beklager jeg, at den er skrevet paa landsmaal. Det er vel haabløst at anmode professor Koht om at stige ned av sin sproglige kjephest og la den utkomme paa riksmaal. Derfor blir man nødt til at anmode læserne om at glemme sin antipati mot maalet i dette tilfælde. Ti enhver socialt interesseret burde benytte anledningen til at faa et indblik i forholdet mellem pengemagt og arbeide i det land, hvor vi har kapitalismen i rendyrket form, penge- og magtbrynden i vanvittig jagt efter vinding, og striden mere tilspisset end i noget andet land.

Koht sier beskedent i forordet, at det kan synes dristig at utgi en slik bok efter 8 maaneders ophold i Amerika. Han hadde jo ogsaa andre interesser, f. eks.: «Det vaate og det turre Amerika». Men vi merker snart, at vi har en kyndig og klok veileder, der hurtig og sikkert griper detaljerne, og indordner dem i den større sammenhæng, hvor dollaren fører kommandoen. Og han er en interessant fortæller, der bryter det tunge stof med illustrerende eksempler.

Amerika er verdens store *forsøksstation* for kapitalen. Netop opdaget, da pengene begyndte at faa magt i Europa, blev det til hjemland for den nye pengekapitalisme, og den har der faat ordne sig efter sine egne krav, mere tøilesløst end i de gamle lande, hvor rigdomskilderne var mere utnyttet, og hvor retsfølelsen har skapt lover, som til en viss grad beskytter mot utbytning. Den har virket paa forskjellig vis i de forskjellige dele av landet. I syd ved handel med jordens produkter, i nord ved industri og handel med tilvirkede varer, i vesten med kvæg og korn. Megen ulikhet og store motsætninger. Men enheten i mangfoldigheten, — pengemagten paa den ene og arbeidet paa den anden side, gaar over alle statsgrænser og fæster sine baand i videre og videre kredse om levende og dødt.

2det og 3dje kapitel er viet den særlige amerikanske form for kapitalismen: *trusterne,* der paa en gang er bedst skikket til at fremme det økonomiske arbeide og farligst for likevegten i samfundet.

Som et eventyr lyder historien om den første trust og dens geniale stifter, *John D. Rockefeller.* I 1862 kom han ind i oljehandelen. Sammen med fem andre grundla han et raffineringsverk med den beskedne sum 15 000 kroner. I 1870 startet han «*Standard Oil Company*» med 3½ million som grundkapital. Nu er trustens *indtægter* hvert aar over 300 millioner kroner. John D. selv har en aarsindtægt av 75 millioner. Han har kun et eneste maal: at vinde magt og penger, og en egen handelsmoral, som han sandsynligvis kun ved jesuitiske knep faar til at harmonere med sin kristendom.

Det som særlig har gjort det mulig for trusterne at vinde slik overmagt, er samarbeide med jernbanerne og beskyttelsestolden. Tolden har utestængt al konkurrance med

utlandet. Der sies om den, at den ikke har været far til trusterne; men den har i sandhet været en god fosterfar. Større ansvar for trustdannelsen har jernbanerne *i privatmænds eie.* Jernbaneeierne har ogsaa kun hat personlig vinding for øie.

Først optraadte de forskjellige selskaper som skarpe konkurrenter, de slog ned fragterne for hinanden til det blev rene tapspriser. Krigen kunde ogsaa ha sin humor, som f. eks. da Vanderbilt og Jay Gould bekjæmpet hinanden ved fragtnedslag paa parallelbanen. En dag kom Vanderbilt til at undres paa, hvem det var som daglig sendte slike masser med slagt til Newyork med hans jernbaner. Det viste sig at være hr. Gould, som paa den maate gjorde sig nytte av rivalens billige fragt.

Jernbanekongerne forstod snart, at konkurrancen var farlig, og at trusten ogsaa for dem var sikreste middel til vinding. Og jernbanetrusten blev den største og mægtigste av alle truster. I 1905 lød grundkapitalen paa 51 000 millioner kroner, en rigdom som nogle faa mænd har magten over. De eier ikke altsammen; men de har «kontrollen» i de store selskaper. Denne kontrol har de væsentlig sikret sig ved at laane penger paa obligationer, som ikke gir stemmeret.

Den samme mand kan komme igjen paa mange kanter. Pierpont Morgan hadde i 1900 hænder over jernbaneselskaper, banker og forsikringsselskaper med en kapital paa 8 000 millioner. Han er øverste pengeherre i staaltrusten paa 5 000 millioner, og i 1909 fik han dannet en telefon- og telegraftrust med en ny kapital paa 3 500 millioner. Man mener at han «kontrollerer» 36 000 millioner kroner i det hele. Meget av det eier han selv; men det er væsentlig med fremmede penger han vinder ny magt og rigdom.

En saadan rigdom gir naturlig stor magt over *mennesker.* Som de gamle enevoldskonger hersker disse dollarfyrster. Undersaatterne er bare til for deres skyld, og menneskeliv regnes ikke høit. Over 30 000 arbeidere mister aarlig livet i arbeide, og aarsaken er som oftest mangel paa sikkerhetsforanstaltninger.

Disse pengekongers filantropi faar en egen belysning ved *Georg M. Pullmans* byanlæg nær Chicago, hvor han har

sin vognfabrik. Det skulde være en mønsterby med gode huser for arbeiderne, med skoler, kirker, butiker osv. Det ser saa smukt ut, men Pullmanskompaniet skulde ha vindingen. Selskapet eiet hele byen og alt som var i den. Det kunde sætte alle priser efter ønske, for arbeiderne var nødt til at leie og kjøpe hos det. De sank ned i trællestand, ofte kom de i gjæld til selskapet; for arbeidslønnen var ikke høi, og de blev saa bundne, at de ikke kunde slippe bort.

Hvordan enkelte kan bære sig ad overfor arbeiderne viser følgende eksempel, som vel er et særsyn:

I 1909 blev direktøren for et tømmerselskap i Alabama dømt fordi han holdt arbeiderne i trældom. Det blev bevist for retten, at han i bakgaarden hadde blodhunder til at indhente rømlinger. Formanden paa arbeidspladsen gik med revolver og truet folk. En arbeider fik rep om halsen og blev bundet til en pæl andre til skræk og advarsel.

«Storkapitalismen i einskildmanns hender er god for at gjøre arbeide ufritt, um so trældom efter love ikkje er til», sier Koht.

Kapitalismens herrevælde brer sig paa alle omraader, ogsaa i jordbruket. Tiltrods for alle lover, som teoretisk skulde hindre det, kommer gaardsbruket litt efter litt i samme stilling som fabrikdriften i byerne. Ogsaa der faar vi eieren, kapitalisten paa den ene side og den eiendomsløse arbeider paa den anden side. Ad benveie og omveie gjør trusterne sig til herre over jord og jordbruk. Endnu har de ikke enemagten, men krisen i de sidste treti aar viser hensigten og maalet: bonden blir jordtræt, likesom arbeideren blir industritræt.

Men er da arbeiderne i Amerika saameget frommere end andre steder, siden de ikke kaster trælleaaget av sig? Ogsaa der reiser arbeidsfolket sig. Men det er en ting som hindrer kraftig og samlet optræden av mængden. Og det er *indvandringen*. Hver uke stiger der nye tusinder iland, kun med et par næver at klare sig med. For ikke at gaa tilgrunde, maa de ta det som bydes, av arbeide, av løn og av behandling. Særlig i de sidste aar sker der en sterk indvandring fra de laveststaaende folkeslag i Europa, der skaper et uvidende, arbeiderproletariat, de saakaldte *dagos*. Staal-

trusten, der har ca. 200 000 mand i arbeide, søker fortrinsvis dagos, russer, bulgarer, italienere og folk fra alle Østerriks lande. Disse kan de behandle efter behag. En mand i staaltrusten sa: «Det er uraad for fagforeningerne at slippe ind hos os: Vi har en paalidelig recept imot dem. I hvert arbeidslag tar vi 5 pct. irlændere, 10 pct. italienere, 15 pct. kroater, 20 pct. grækere. Disse karer kan arbeide sammen, men det er uraad at organisere dem, for de hater hinanden som bare fanden!»

Trods alle vanskeligheter er der dog en sterk *arbeiderreisning* i landet. Siden det første forbund av fagforeninger blev stiftet i Philadelphia i 1827, har arbeiderbevægelsen grepet stadig mere om sig. Der har været megen indvortes strid om arbeiderne skulde drive selvstændig politik eller ikke og om de skulde slutte sig til det internationale arbeiderforbund, der blev stiftet i London i 1864 av Marx. I 1870 godkjendte landsforbundet (National Labor Union fra 1866) grundsætningerne i «Internationalen». Dette bygget ikke paa nogen sterk socialistisk arbeidermening, og da hovedmanden for socialisterne straks efter døde, var det forbi med al socialisme i fagforeningerne.

Det største landsforbund for fagforeningerne, *American Federation of Labor* med 2 millioner medlemmer, har hittil fulgt sin formand den forhenværende cigararbeider Samuel Gampers, der altid har været imot at gjøre fagforeningerne til et politisk parti. Paa den anden side er der sytten landsforbund med mer en 600 000 medlemmer, som har godkjendt socialismen. «Dette treng ikkje segje at den socialistiske læra snart kann kome til aa vinne i Amerika; det amerikanske folke legg seg aldri so mykje ut etter læresetningar i samfundsspørsmaal. Men den ting er viss, at socialistisk tenkemaate vinn seg munaleg fram og arbeidarane samlar seg meir og meir til politisk daad — dei treng politisk magt i den økonomiske striden sin».

Det er ikke bare indenfor arbeiderpartiet at socialistiske tanker griper om sig. Folket forstaar mer og mere at disse pengemænd har hele samfundet i sin lomme, man ser hvordan de kan kneble det frie ord ved universiteterne, underkjøpe politiet, og korrumpere det politiske liv ved at betale senatorer

og bystyremedlemmer for at «se efter» lover som kan være brysomme for trusterne. Alle rettænkende mennesker har begyndt krig mot de politiske spekulanter, og der er meget som tyder paa at snart skal folkemagten seire over pengemagten.

Selve regjeringen med Roosevelt i spidsen tok et godt tak, da den begyndte med *conservation*-politikken. Roosevelt stængte store vidder av jorden for privatmands kjøp. Kongressen har i 1910 stadfæstet dette ved lov. Regjeringen faar derved magt til at opta konkurrance med kapitalen.

«Endnu er der bare tale om at kontrollere storkapitalen; men mer og mer kommer der frem tanker om at gjøre den til folkeeie. Der er en naturlig vekst i det, og det er meget sandsynlig at den kommer til at gaa raskere i Amerika end andre steder. Det sterke tryk av pengemagten har avlet et mottryk som snart kan bli det sterkeste».

Det er ikke noget lyst billede vi faar av frihetens land: Vi forstaar, hvad Koht sier, at det er et av de haardeste samfund en kan leve i. For ikke at se alt for mørkt paa det — hvad boken kan friste os til, da den byder litet av lyspunkter, maa vi mindes, hvad Koht sier i forordet: «Jeg kom til at like mig godt i landet. Ikke fordi jeg syntes om tilstanden som den er. Men jeg fik slik tro paa folket. Luften derborte var likesom fyldt med kraft og vilje. Der fandtes ikke tanke paa at nogen ting kunde være umulig. Det var bare at gaa paa og gjøre det som en holdt for ret og gavnlig. Og folket vilde ha ret og skjel i alle ting. Trods al raattenskap og lovløshet og alle misbruk som en hører om, saa lever der en sterk retsvilje i selve folket, og jeg har ingen tvil om at med denne vilje har folket magt til at snu om paa alt som endnu er rangt.»

* * *

Med blikket skjærpet for samfundets brøst kommer vi tilbake til det gamle civiliserte Europa. Vil vi se det efter i sommene, kan vi ikke faa bedre reisehaandbok end Collins merkelige bok: Nutidens kulturkrise — anden del av boken om Leo Tolstoi. Han forener her polyhistorens viden, digterens fantasi, profetens dype harme og forunderlige blanding av

pessimisme og optimisme, socialistens krav paa samfundets forbedring og idealistens tro paa den enkelte personlighets etiske gjennembrudd og indflydelse paa samfundet. Det er en rigdom paa tanker, et mylder av faktiske oplysninger fra mange videnskaper og en mængde av citater fra alle retningers forfattere og talere. De enkelte kapitler er tilsynelatende blit til mere leilighetsvis, saa der ikke er den rette økonomi og fordeling av stoffet. De samme tanker kan komme igjen i forskjellige kapitler i ny sammenhæng og vanskeliggjøre tversnittet.

Der gaar dog en rød traad gjennem boken. Lad mig illustrere den ved en liten sammenligning med Amerika. Det mest storslagne i Amerika er *trusterne*, frugten av den frie konkurrance mellem et enkelt lands individer. Det mest storslagne i Europa er *dreadnougterne*, frugten av konkurrancen mellem nationerne. Collin tar selv utgangspunktet i «det paa vort nuværende kulturtrin abnorme ved kaprustningen mellem England og Tyskland» — en kappestrid som medfører en likefrem væddekamp i kraftspild og forødelse av værdier. Han viser hvordan denne kaprustning delvis har sin aarsak i *nationalisme*, en nationalfølelse som har et sterkt militaristisk tilsnit, en fædrelandskjærlighet, som indeholder altfor mange procent av selvgodhet, sneversyn og hat til andre nationer, av «fædrelanderi» som Georg Brandes har kaldt det. Fremdeles i en halvt religiøs, halvt naturvidenskapelig overtro paa krigens evige naturnødvendighet. Men hans hovedinteresse er at vise den nøie sammenhæng mellem verdenshandel og krig illustreret ved boerkrigen og den russisk-japanske krig.

Tolstoj gjør først front mot «krigen som en evig naturnødvendighet» ved at vise, hvordan vore dages krigs-troende bærer fredssakens avlagte klæder. De er begeistret for fredfuldt samhold inden det enkelte folk. De hylder landefreden paa Olavernes tid, der hadde været en utopi gjennem titusinder av aar. «Men hvad landefreden var i fordums dage er verdensfreden. Verdensfreden er ingen utopi, det er et praktisk behov, et gammelt behov som utvider sig og vokser».

Nationalismen kan kun overvindes ved staternes og nationernes forening i en *overstat* og en *overnation*. Fredssaken kan ikke kræve mindre end en ny epoke i statsdannelsernes

historie. Dette kan ikke gjennemføres uten hjælp av de masser, som lider mest under det nuværende økonomiske kampspil. Dermed blir underklassernes sak til en nationalsak, et livsspørsmaal for alle kulturfolk. Den internationale arbeiderbevægelse er vel fredssakens sterkeste drivkraft. Der er det da virkelig alvor i ordene.

Men vanskeligst blir det at forvandle verdenshandelen. Særlig av to grunde. For det første hersker i handelen det samme princip i det smaa og i det store. Det er overalt gjennemført «lykke-spil» og «kamp-spil». For det andet blir denne konkurrance teoretisk anerkjendt og prædiket av næsten alle socialøkonomer.

«Aldrig har det derfor i den grad hastet med utførelsen av et videnskapelig arbeide som med det store verk: at gjøre kultur- og samfundsvidenskapen til en praktisk anvendelig disciplin». «Efter al sandsynlighet vilde europæiske kulturfolks skjæbne avhænge av, hvorvidt denne videnskap, den sociale hygiene og medicin ikke kommer forsent som lægen til en døende patient».

Men religionen maa ogsaa være med. «Den kristne kirke har hittil i almindelighet tolereret en forkristelig ubroderlig, ufrom form for handel». Men religionens allermest paatrængende opgave i nutiden er den at forene menneskene gjennem handel. Og ikke bare i de kristne lande; men ved en uavviselig kulturnødvendighet vil den tid maatte komme, da enhver missions-station for broderskapets glade budskap tillike bliver forpost for den mutualistiske form for handel.

Ti disse krigsgale europæiske nationer er ikke alene i verden. Den hvite race, som nu har hegemoniet, er heller ikke alene. Jorden er blit saa liten, at den gule og sorte race blir vore naboer. Og de staar og venter paa hevnens dag over de griske hvite rovdyr som har kastet sig over dem og utsuger dem. Ve Europa om det ikke snart ændrer sin taktik overfor disse racer. «Intet træk er mere betegnende end de hvite folks lidenskapelige konkurrance om hurtigst mulig mot god betaling at hjælpe de farvede folk til at bruke de allerbedste europæiske og amerikanske mordvaaben. Er ikke det at lage ris til den europæiske jorderobrings ende?»

Det er ikke underlig om Collin blir pessimistisk og kan komme med spaadomme som ikke gir de gamle israelitiske profeters noget efter i kraft.

Men han opgir ikke haabet. Og to ting er det som særlig styrker hans optimisme. For det første den enkelte personlighet, der som et antitoxin reagerer mot kulturskjævheten — Leo Tolstoj «hvis voldsomme ensidighet maa sees i motsætning til nutidens kaprustning og krigsreligion og til verdenshandelens rovgriske kamp om bytte. Likesom Rousseau, Carlyle og Ruskin er han «en samfundslæge, som endnu ikke hadde en fuldt utviklet samfundsvidenskap til sin raadighet, og hvis diagnose av kultursygdommene derfor i visse stykker er urigtig».

Men «disse mænds uvisnelige ære er den, at de med storartet intellektuel og kunstnerisk energi har reist et spørsmaal, av hvis besvarelse hele den europæiske folkefamilies fremtid avhænger». Nu har digterne og seerne hat ordet. Efter dem kommer den anvendte kulturvidenskaps tidsalder.

Det andet fundament for sin optimisme finder Collin i *socialismen*, der bevisst har optat arbeidet for en altruistisk samfundsordning, og dermed i praksis vist veien for denne anvendte videnskap, hvis «største og mest epokegjørende bedrift det blir at skape det heldigst mulige fysiske, sociale og religiøs-etiske milio for menneske-kuldenes opfostring».

Det er ikke mulig i en kort anmeldelse at gi endog et svagt indtryk av denne Collins indholdstunge og tankerike avhandling om nutidens kulturkrise. Jeg haaber kun, at jeg ikke har mishandlet den altfor meget.

Med nogen farisæisme i sind kom vi tilbake fra Amerika. Men naar vi har set os selv i det speil, Collin stiller foran os, sier vi ikke længer: «Vi takker dig Gud, at vi ikke er som disse amerikanere».

Kristen Skjeseth.

FLORENTINERMOSAIK.

Utpluk av dagboken.

Er Rom enestaaende, saa er Florens det ikke mindre. Florens — moderskjødet for renæssansens vældige livsfornyende aandsbevægelse.

Her levet de disse nyskapende aander, endel av dem rene giganter, — en Angelico, Giotto, Orcagna, Brunellesco, en Pisano, Ghiberti, Robbia, en Masaccio, Leonardo, Michelangelo, Rafael, og alle de andre.

Og de lever den dag idag disse mestre; én møter dem lyslevende i deres værker.

Til at begynde med taper en næsten veiret overfor denne overvældende livskraft, dette yrende, sterke, mangfoldig rike liv; der skal tid til at orientere sig Hvad St. Marco, Pitti, Uffizzi, Palazzo Bargello, Akademiet og alle kirkerne rummer, kan trænge et livs studium. Og naar skal en bli færdig med selve byen, som ved hvert skridt stiller en overfor de deiligste bygverker paa denne side av oldtiden: paladser, kirker, kampaniler, loggiaer, alle med høirenæssansens fornemme adel over sig? Indtrykkene av alt dette maa kunne bevares alle dage. Giottos vidunderlig fine kampanile maa altid kunne præke fred for en, slik som den gjør det ansigt til ansigt. Den smiler jo, den straaler av en næsten fuldkommen renhet og harmoni. Brunellescos mægtige Palazzo Pitti og alle de andre paladser, skapt i dets billede, og det næsten frygtindgydende strenge Palazzo Vecchio maa alle dage kunne tale like sterkt til en om strengheten, om alvoret i en tid, da de mægtiges huser mere var forsvarsverker og fængsler end hjem. Og dog herlige disse ogsaa midt i sin strenghet, alle linjer og former avveiet fornemt og fint med toner fra den gode klassicitet.

En merkelig tid den som har skapt alt dette!

Men saa vældig var renæssansens indsats, at den her i

dens kraftcentrum endda præger det nye Florens. Nybygninger, kunsthaandverket, bare et vindusgitter eller et dørgrep er ofte en gjenklang av høirenæssansens aand og smak.

Mon Florens nogengang orker at komme ut av den bane? Neppe — og forhaabentlig ikke.

Det synes ellers som om halve byen her lever av kunst og kunsthaandverk. Hvad de gamle mestre gav ut av sin original skapende kraft, det myntes nu ut i smaaskillinger. Hele byen flyter over av kopiering og imitation. Der er mangfoldige gater, som hus for hus er fulde av skulpturverksteder. De forsyner hele verdens pragtsaler med gode og daarlige kopier av mestrene og med enorme masser av kunstnips, som glor og tilfredsstiller en daarlig smak.

Akkurat likesaa paa malerkunstens omraade.

En maaned vil forslaa svært litet til Florens, det er godt at forstaa. Til og med da dens omgivelser ogsaa fortjener at tas med. Her er deilig! Her ligger byen i Appeninernes favn med en 800 m. høie fjeld, maleriske daler paa kryds og tværs rundt om og en vegetation saa rik — en have alt sammen.

* * *

Vi kom ned paa Piazza Signoria idag og var fuldt optat med den deilige Loggia di Lanci og dens kunstverker. Blev saa opmerksom paa en tæt sammenpakket menneskemasse borte paa pladsen; den var saa merkelig stilfærdig. Det maatte undersøkes, hvad der var iveien. Vi banet os vei ind mot centrum i denne kreds, og saa kom forklaringen uten ord. Der i pladsens brolægning ligger den store bronceplate med Savonarolas kjendte sterke profil. Den viser stedet, hvor denne glødende frihetshelt og troshelt blev brændt i 1498. Idag er stedet pyntet rikt, det er hans dødsdag. Et stort tæppe av hvite og røde roser brer sig om bronceplaten og ved dens hovedende er opstillet en kopi av det kjendte gamle maleri, som har foreviget henrettelsesscenen. Der ligger alvor i alle ansigter i denne brokete forsamling av mænd og kvinder fra alle samfundslag; neppe saa vi dette alvor i nogen kirke. Længe dvæler hver en paa stedet og gaar saa stille væk,

nogen i dypere tanker om sandhetens kaar her i verden, andre med en mer eller mindre uklar anelse om uret og vold.

Bare de paatrængende gatesælgere skjærer ind med sine hæse skrik om Savonarola-minder og forstyrrer stemningen.

* * *

Savonarola ja!

Idag har vi besøkt St. Marco, det kloster, hvis prior han var. Og tillike klosteret som huset den fromme munk og eiendommelige kunstner Fra Angelico.

Det var litt vanskelig at faa smeltet sammen til ett de stemninger og følelser, som begge disse navne kalder tillive. Fra Angelico, hvis straalende, lyse fresker i korsgange og celler aander den forunderligste, næsten overjordiske, fred og fromme, rene sjælehvile — og saa Savonarola, den glødende ild og reformatoriske kjæmpekraft, som bare baalets ild og røk kunde faa til at tie.

Og dog — de møtes i ett: i den samme store, dype inderlighet, som gav den ene kraft til freidig at bestige baalet, og den anden en utrættelig trang til i straalende farver atter og atter at bekjende sin tro.

Det var dog, som om Savonarolas navn vilde bli det sterkeste idag. Det grep til inderste sjel at færdes i de samme rum, som hadde huset ham. En tavle i væggen i en av korridorerne fortæller, at her blev han grepet og fængslet natten til 8de april 1498. Merkeligst dog at dvæle i hans tre smaa celler. I den ene staar hans simple skrivebord med et litet krusifiks. Hans haandskrevne bøker ligger opslaat og er overalt i marginen forsynet med hans anmerkninger. Denne eketræslem foran det vesle vindu har han saa ofte lukket op og i, og i den brede vinduskarm med de blankslitte mursten har han ofte slængt sig ned. Borti et skap med glasdør ligger pyntelig sammenlagt hans grove domnikanerdragt, den han bar ved paagripelsen, samt hans haarskjorte. Det er som værelset gjemmer noget av hans sterke, ildfulde aand, og som om den rører ved ens egen.

Og trosfattigdommen i ens egen rastløse tid og i ens eget delte sind blir saa følbar.

* * *

Vor tid kan more sig. Italienerne kan det ialfald, og det rigtig paa barnevis ogsaa.

Det var grillefest igaar Vi bor like ved Florens' store park Cachinen. Fra kl. 4—5 morgen var der folkevandring derut. Fatter, mutter og alle barna, ja alle som overhode kan, maa i Cachinen. Der slaar de sig ned paa plænerne og morer sig hele dagen med — væsentlig et dolce far niente. Og med «griller». Alle maa ha griller, far skaffer barna hver sin, kavalleren sin donna en. En av de mange brølende grillesælgere kunde ikke begripe, at jeg ikke undte min dame en av hans deilige griller. Vi maatte da iethvertfald kike paa dem, der de krøp over og under hverandre nedi et blikspand — noen store, fæle, svarte bæster av en art bille, som surret og pep omtrent som siridser. Paa armen hadde han en hel forsyning av smaa bur av staaltraad eller pinder. I et slikt bur puttedes det stakkars dyr, naar det var solgt, sammen med et grønt blad til mat, og saa løp det lykkelige grillebegavede menneske avsted med buret og grillen dinglende paa fingeren og forlystet sig med den syngende fange.

For en — grille!

Dog — lykkelig den som kan more sig over litet! Og det kan italieneren.

* * *

Han kan ogsaa lage fest i stor stil.

Som idag. Byens ældgamle barmhjertighetsforening «Misericordia» har hat stor opvisning med procession i gaterne, offentlige taler, musik, illumination osv. Vi trodde at ha set det hele til ende og gik dygtig trætte hjem. Men sandelig var der mere, og samtidig kom der liv i os igjen!

Vi valgte at gaa hjem langs Arnos bred — der pleier det være saa stille for folk. Du store verden for et syn! Hele Arno var i den mørke kvæld forvandlet til blod og

flytende guld. Langs kaien paa begge sider dobbelte rækker oljefakler, alle broerne lyste i ild, som snoet sig langs buer og pilastre og tegnet de arkitektoniske linjer. Her og der blodrøde lygter over faklerne. Ute paa den vidunderlig belyste og farvede vandflate fløt mængder av baater sagte frem og tilbake roet eller staket frem paa gondolvis. Musik paa nogle. Tusener paa tusener av mennesker langs de lange, lange kaier, paa broerne, i baaterne, i gaterne, og over det hele et magisk lysskjær. Og saa jubel fra store og smaa — jubelskrik som de bare kan præstere dem her i Italien.

Jo det var festlig.

* * *

Donatello har fyldt mig idag. Slik som jeg saa ham paa nærmere hold i Palazzo Bargello.

Han maa da mere end nogen anden avspeile hele renæssansen. Snart yndig og bløt og stemningsrik med gjenklang av noget, der minder om Giotto eller Orcagna, snart hensynsløs brutal i en ubændig kraftig naturalisme, der kaster alle andre hensyn for det ene, som tilsigtes. Altid betagende — altid personlig.

* * *

Herefterdags skal neppe nogen faa indbildt mig, at han har været i Italien og kjøpt en virkelig antik ting.

Det hænger paa en maate sammen med vor makeløse spisevært Lapi. Han og hans likesaa mærkelige spisekvarter — det mærkeligste vi fandt paa hele reisen — fortjener forresten først en særskilt omtale og en varm anbefaling til andre som besøker Florens.

Nede i et par middelalderlige, tungt hvælvede kjælderrum under Palazzo Antinori i Via Tornabuoni har han opslaat sit paulun. Om et hjørne i en trang sidegate finder man en liten dør og ser en elendig trang, brøstfældig trappe føre ned i de underjordiske, kunstig oplyste rum. Aldrig vilde skikkelige fremmede folk vove sig derned, hvis ikke skikkelige bysbarn hadde anbefalt stedet saa varmt.

Vi vover det altsaa. Paa en avsats tilhøire i trappen finder vi en bitte liten komfur mellem skrot og skrammel.

Litt længere ned i trappen paa en avsats tilvenstre endnu to bitte smaa komfurer og foran den selveste Lapi i forklæde, sirlig og beleven hilsende med et straalende «Buon giorno, signore.» Der regjerer han i et litet hul mellem en mængde koke- og stekegreier og raamateriel, alt stuet sammen paa en bitte liten plads.

Vi gaar videre ned, helt ned i rummene, overklistret med svære gloende annonceplakater, der finder vi en plads og bestiller vor mat. Ordren gaar videre til Lapi i hullet, og paa utrolig kort tid faar han den nydeligste ret færdig. Hans hustru og hans to morsomme belevne sønner hjælper til, og alt gaar med precision og liv og en glad munter spøk. Rundt om er en mængde spisende, alle dannede mennesker, noen rigtig fine folk, som kommer igjen dag efter dag. Lapis kjælder blir rent som et hjem tilsidst.

Ja her er det manden, som bærer stedet og ikke omvendt.

Men det var de antike saker. Javel!

Hele det store palads over hodet paa Lapi er optat med alle etager og alle de vældige sale av en saakaldt kunstforretning i stor stil.

Det regnet iforgaars saa aldeles forskrækkelig. Saa fandt hr. Lapi paa at ta os med op i paladset til kunstforeningens direktør og anbefalte os til ham til at faa bese det hele. En fører fulgte og saa gik det fra etage til etage, fra sal til sal i det uendelige. Først til lageret for kopierte skulpturarbeider. Det lot sig høre, — det lignet saa meget andet vi hadde set overalt i byens butikker. Men saa kom det rare: lagrene av imitation av alle verdens gamle antike saker. Gamle møbler; — en kunde vædde hundrede mot en paa, at de var gjort i fjorten, femten, seksten hundrede og dentid. Alle merker paa ælde: først og fremst fuldgyldig stilform, dernæst slitte kanter, markhuller, sprækker, dunk og støt her og der, løse dele osv. Deilige gamle rokoko stoler med den ene arm eller det ene ben løst og dinglende; selve træet gammelt i farve som i form, — umulig at begripe, at det ikke hadde været stol i et par hundrede aar. Gamle speil, saa skuffende gamle, at skjønnere maatte kunne narres. Selve glasset med denne eiendommelige blaaagtige glans og sløret som av dugg. Gamle broncer, statuer og

statuetter, koparrede og halvt opædt av irr, med huller paa de fremspringende legemsdele og mangelfulde ditto. «Fundet igaar i Pompei», sa føreren skjælmsk om en nydelig «gammel» statuet, som jeg beundret.

Endda rarere var al imitation av gammelt jern. Halvt oprustede jernnagler, slike som paladsdørene hernede er fulde av; gamle hjørnelygter fra renæssansetiden, make til de paa Palazzo Strozzi og andre steder — og en mængde andre saker.

Og saa imitation av gamle byzantinske og gotiske malerier, ikke til at skille fra de ægte, — ramme og indhold komplet lik de, der bærer merke av en 7—900 aars ælde.

Slike tryllekunster har jeg da aldrig kunnet tænke mig. Og det morsomme var, at her blev det — til os ihvertfald — ikke git ut for andet end det det var: mesterlig efterligning. Men, som sagt, ingen skal længere faa mig til at tro, at han har været i Italien og kjøpt ægte antike saker.

Takket være Lapi.

Erling Grønland.

LITERATUR.

Anmeldt av *Olav Strømme:*

L. J. Koch: **Paulus.** Et livsbillede. Lohses forlag. Kbhvn. 1910. 132 sider.

Atter et interessant verk fra en av vore danske brødre Presten Koch gir denne monografi i to deler: Paulus' livsverk og Paulus' livshistorie. I første og korteste del et overblik over tidsforholdene og apostelen Paulus' indsats, i anden del en indgaaende fremstilling av apostelens livshistorie, bygget paa utsagn i brevene, apostlenes gjerninger og tildels overleveringen. Det er en helt moderne historieskrivning som møter os her, en psykologisk konstruktion paa grundlag av de kjendte enkeltsituationer som bringer os et samlet, fyldig billede av denne enestaaende personlighet midt i sin tid. Selvsagt er fremstillingen baaret av varm sympati, men uten panegyrik. Forf. undlater ikke at gjøre sine bemerkninger baade ved apostelens forhold til apostelen Peter i Gal. 2 og optræden i synedriet under fangenskapet. Apostelens breve er føiet ind i sin historiske sammenhæng saadan at vi faar en ypperlig «indledning» til samtlige breve. Desuten en meget grei, oversigtlig indholdsangivelse, avsnit for avsnit. Indledningerne forklarer paa fortrinlig maate *hvorfor* indholdet av brevene er blit det som det er. Denne kombination av brev-oversigt og livshistorie, saadan at de gjensidig belyser hverandre, er et av de mest fortjenstfulde træk i denne monografi. Boken er saaledes sterkt at anbefale til alle som interesserer sig for den nytestamentlige historie, og maaske end mere til alle dem som *læser* apostelen Paulus og *søker* religiøs hjælp hos ham. Mange av de vanskeligheter, som møter saadanne dels i apostelens bevisforelser, dels i hans polemik, vil man faa ryddet av veien ved at læse denne klare, friske fremstilling. Det er vel at anføre til dens ros at den ikke gir sig ind paa teologisk diskussion om ting som Galaterbrevets avfattelsestid (men føier det ind

under apostelens Efesus-ophold paa 3dje reise) eller pastoralbrevenes» egthet (som ikke betviles). For bibeltimer vil den være utmerket som grundlag ved en Paulus-gjennemgaaelse. Sproget er som man kan vente i enhver henseende første rangs.

Anmeldt av *Peter Marstrander:*

Lyman Abbott: **Vor store ledsager.** Oversat ved Nicoline Klein, V. Pios forlag, Kjøbenhavn. 115 sider.

Det er sjelden at finde en religios bok med saameget virkelig levende nutidsreligion i som denne Dr. Lyman Abbotts bok. Den er fra først til sidst en nutids-religions bekjendelse, den aktuelle, levende religiøsitets trosbekjendelse. Og bekjendelsen lyder saa: Jeg tror, at Gud er vor store ledsager. *Nu, idag,* er han det, og imorgen som han var det igaar. Vor store ledsager er ikke død; han er heller ikke blit gammel og sløv, saa han har trukket sig tilbake fra det urolige, rastløse nutidsliv, og blot er at faa i tale gjennem et priviligert presteskap og i en gammel literatur. Gud er ikke blot bibelens og kirkens Gud, historiens Gud; men han er fremforalt det levende, pulserende nutidslivs Gud. Det er ikke saa, at Gud engang *var;* men det er saa, at han evig *er.* Han er med os overalt. Han staar ved vor side i vort daglige arbeide; han følger os gjennem livet, hvor vi end gaar. Han viger ikke fra os i kampens time, og i de stille stunder er han os ganske nær. — Og faar vi øie paa denne vor stadige ledsager og blir kjendt med ham og rækker vor haand ut og lægger vor haand i hans, da kan vi være visse paa, at vor livsvvandring vil føre frem til maalet.

— Det er denne tro, Dr. Lyman Abbott vil missionere for. Og han gjør det som den, der selv har oplevet sin tros sandhet, og som kjender og forstaar nutidens mennesker. Han taler som den, der har tænkt saa dypt og gjort saa rike oplevelser, at han har noget at gi alle. Hans bok er et ord for den trøstesløse agnosticisme, der ser «solen skinne fra en tom himmel og oplyse en sjælløs jord,» et ord for den letsindige orthodoxi, der tror paa Gud uten at kjende ham; men fremforalt er den et ord for den moderne halvkristendom, for hvem Gud blot er en ubestemt tradition eller et ubestemt haab, men ikke en levende virkelighet. Et ord for dem alle.

Ti her taler et moderne menneske, der just som moderne menneske selv har oplevet Guds virkelighet; her taler et *nutids*menneske, der er blit et *guds*menneske, og som derfor mener, at Gud og nutiden hører sammen, det er bokens grundtone. Og den, som har sin sjæl stemt efter denne grundtone, for ham vil boken bli intet mindre end en oplevelse.

Anmeldt av *Nina Moe Leganger:*

K. G. Brøndsted: «**Tolv danske Historier**». 201 sider.

P. A. Rosenberg: «**Smaa Fortællinger**». 152 sider. Nationale forfatteres forlag.

Hvor det dog er en glæde at møte disse to navne. Man ved, man kommer i godt selskap, og det kan trænges i nutidens litteratur, baade i dansk og norsk. Heldigvis har vi bøker av gammel ædel art, som vi taknemmelig byder velkommen i vore hjem. Men hele den øvrige flom bør vi vise vinterveien ved ikke at kjøpe dem. Vi kan faa ryddet op og luftet ut — naar vi bare bestemt vil.

Uvilkaarlig sætter man sig vel tilrette i stolen og skjærer en saadan god bok omhyggelig op. Brøndsted: «Tolv danske historier. — Ja, egte danske i sprogets bedste forstand. Satiren i takt» gouterer vi ikke her oppe. Fortællingen burde helst ikke været tat med i samlingen, men hvor elskværdige og smaapudsige er ikke de øvrige.

Den første, «Empire» er gratiøs! Og hvilken forstaaelse av en nat i en dansk bøgeskov og medfølelse for dyrene røber ikke «Min Broder». Ikke mindre kjærlighet til vore medmennesker i «De ti Tusinde». — Faar man ikke den stakkels syke mand kjær med hans: — Der kommer nok en og hjælper mig?

P. A. Rosenberg: «Smaa Fortællinger», er mere fantasifulde og bevæger sig viden om. Man vil særlig glæde sig over «Michelangelos Ven» og eventyret om «Det visne Blad».

Begge disse Bøker anbefales varmt til sommerlekture. Bedre reisefølge kan man ikke faa hverken paa utflugter eller under ferieophold.

NOGEN BEMERKNINGER OM „FRISINDET KRISTENDOM" OG MØTERNE FOR FRISINDET KRISTENDOM.

Ved doktor *Kristen Andersen*, Kristianssand S.

Under de kirkelige stridigheter, som i de senere aar har gjennemrystet vort menighetsliv har der efterhaanden utviklet sig et begrep benævnt «frisindet kristendom». Der har endvidere utviklet sig en til begrepet svarende funktion: de gjentagne møter for frisindet kristendom. Da mit navn — ganske vist paa en litet væsentlig maate — er kommet i forhold til disse møter, er jeg uvilkaarlig kommet til at beskjæftige mig med spørsmaalet, om hvorvidt mine religiøse synsmaater falder indenfor den ramme der begrænser møternes aandelige utstrækning. Kunde dette spørsmaal besvares med ja eller nei vilde det selvfølgelig bare være en privat sak for mig at stille mit forhold til møterne i overensstemmelse med mine synsmaater. Saken er imidlertid ikke saa enkel; vanskeligheten ligger synes det mig netop paa det punkt, at møternes aandelige utstrækning mangler begrænsning.

Begrepet frisindet kristendom er saavidt jeg har forstaat det fremgaat gjennem en følelse av motsætning til ortodoks kristendom. Det har fra først av kun den ene *negative* begrænsning der ligger deri, at den frisindede kristendoms tilhængere ikke føler sin religiøse livsanskuelse dækket av ortodoksiens erkjendelsesmæssige utvikling. Paa basis av denne negative følelse er der saa i en sterk brydningstid skapt en samfølelse mellem en stor del mennesker, en samfølelse, der har utløst en funktion (møterne) og frembragt et ganske vist uorganisert kristelig eller kirkelig parti. Nu er spørsmaalet om denne samfølelse virkelig hviler paa en indre aandens enhet m. a. o. om begrepet frisindet kristendom saadan som det arter sig hos os, virkelig har en *positiv* begrænsning

foruten den negative til ortodoksien. Dette spørsmaal er for mig blit aktuelt derigjennem, at jeg efterhaanden har følt mig staaende i det sterkeste motsætningsforhold til mange synsmaater, der er fremkommet dels under møterne dels iøvrig fra saakaldt kristelig frisindet hold. Naar jeg fornemmer, hvad der ligger under og bak meget av hvad der tales og skrives under etiketten «frisindet kristendom», da maa jeg tilstaa, at jeg for mit vedkommende trods alt vilde foretrække at sogne til ortodoksien fremfor det i den forstand kristelige frisind.

Nu er der imidlertid efter min opfatning et sterkt av livsforholdene utgaat behov for at skape et aandelig fællesskap paa en anden basis end ortodoksiens. Kun maa denne basis nu begrænses saaledes, at man virkelig vet, hvad man er fælles om. Det aandelige fællesskap, der er skapt ved kirkestridens motsætninger, maa indrette sig saaledes, at det er skikket til at føre Jesu Kristi kirke videre frem i dens livsløp og har momenterne for fremtidens kirke indesluttet i sit troesindhold.

Hverken det reale eller formale princip hvorpaa reformationskirken er bygget kan længer danne kirkens teoretiske hjørnesten. «Skriften» anskues nu saa ganske anderledes, at det kun vil gi anledning til endeløst kjævl at opstille den som formalt princip for et møte end si for en kirke. Og læren om retfærdiggjørelsen ved tro fortoner sig saa ganske anderledes for en stor flerhet av nutidens kristne end for Luther og hans samtidige, at den ingenlunde længer kan ansees som det reale og centrale princip hvorpaa et kirkesamfund kan bygges.

Naar jeg for mit vedkommende da ser mig om efter andre formale og reale principer i henhold til hvilke jeg vil slaa følge eller bryte med andre, da synes det mig at være to saadanne som frembyr sig.

Det *reale* princip vil jeg uttrykke saaledes: Jeg tror paa Jesu Kristi opstandelse fra det døde som en i tiden faldende historisk begivenhet. Denne begivenhet er det centrale punkt i den kristne tro og den centrale og avgjørende begivenhet i menneskeslegtens liv.

Det *formale* princip vil jeg uttrykke saaledes: Jeg slutter

mig til Jesu Kristi nadverd som en handling, der er villet av Kristus selv som et synlig uttryk for hans disciples tilslutning til ham som den, der har hengit sit liv i døden for dem.

Ved Jesu Kristi opstandelse mener jeg dette, at der fra Jesu individuelle personlighet efter hans død er utgaat en av ham villet impuls til hans disciple, *at denne impuls av dem er fornummet som den virkelighet den er, og opfattet i form av et sanseindtryk*. Jeg mener altsaa, at spørsmaalet om hvad man kalder den *legemlige opstandelse* ikke har central betydning. Jeg har i det hele vanskelig for at forstaa den nidkjærhet, som dette spørsmaal kan vække. Opstandelsens væsentlige og praktiske indhold er dog dette, at Jesus Kristus lever som individ efter sin død og i denne sin tilværelsesform formaar at aabenbare sig for sine disciple som den virkelig levende og som den med sig selv identiske. At denne aabenbarelse, naar den overhodet skulde finde sted, maatte *anta form av et sanseindtryk* synes jeg er noksaa forstaaelig. Hvorledes skulde den egentlig ellers ske? Det forekommer mig ogsaa at være en misforstaaelse, naar man karakteriserer Jesu aabenbarelse opfattet paa denne maate (som objektiv vision) som analogt med spøkeri og smakende av taskenspillerkunster specielt med hensyn paa aabenbaringen for Thomas (Johs. 20, 26) og spisningen av fisken (Luk. 24, 42). Ti det var ikke det at han hadde et legeme som Jesus vilde vise sine disciple, heller ikke vilde han gi dem et kursus i metafysik om sammenhængen mellem den jordiske og den forklarte legemlighet. Det eneste han vilde var dette at forvisse dem om at han, som hadde spist og drukket med dem (Luk. 24, 42), han som hadde hængt spikret til korsets træ og faat lansestikket i siden (Johs. 20, 26), han levet endnu som den med sig selv identiske. At der saa til syvende og sidst *er* metafysik i det hele, det er en anden sak; men det har intet med menneskets frelse at gjøre. Ikke mere end kjendskapet til «Ding an sich» har med det jordiske menneskelivs velfærd at at gjøre.

Det positive merindhold i forestillingen om den legemlige opstandelse er heller ikke meget stort. Ti naar man kalder Jesu aabenbarelseform efter sin opstandelse for et *legeme*, da maa man vel merke sig, at det kun er navnet som

er fælles for hvad disciplene erfarte og for hvad vi kalder legeme Et legeme som kan passere lukkede døre, som kan la sig befole og i næste øieblik bli usynlig og som tiltrods for alt dette kan spise fisk, savner de væsentlige og karakteristiske egenskaper for stof, for legeme. Det er saaledes en lek med ord, naar man betegner denne aabenbarelsesform med det navn, man anvender paa det levende stof i sin almindelighet. Jesus «opstandelseslegeme» ligger kvalitativt utenfor det jordiske legems-begrep. At strides om hvorvidt det er et legeme eller en aandsimpuls, der *fornemmes* som et legeme, er synes det mig en strid om ord, saalænge «opstandelseslegemet» er uten positivt egenskapsindhold. Det væsentlige synes mig kun at være dette, hvorvidt disciplenes oplevelse *er opstaat spontant i deres egen bevissthet* eller *utgaat fra Jesus Kristus* og *fremkaldt av ham.* Heri ligger det *væsentlige* og efter min opfatning ogsaa det *adskillende.*

Gaar man ut fra at beretningen om den tomme grav repræsenterer et historisk faktum med det indhold, som vedkommende forfattere har lagt deri, er den eneste konsekvens derav til forskjel fra den objektive visionstanke en metafysisk anskuelse om sammenhængen mellem den dennesidige materie og et *noget*, som jeg vil betegne som «transcendental materie». Jesu opstandelse ut fra «den tomme gravs» tankegang er et brudd paa loven om materiens bestaaen, idet det stof, hvorav Jesu legeme var dannet er traadt ut av den tilstedeværende stofmasse. Det jordiske stof er imidlertid tænkt at danne grundlaget for et *noget,* der savner alle andre bestemmelser end den, at det under visse forhold kan foranledige sanseindtryk («opstandelseslegemet»). Dette hypotetiske *noget* har jeg kaldt transcendental materie. Hvis opstandelsesberetningerne er at anskue ut fra den tomme gravs tankegang har man en parallel til denne materielle metamorphose i spisningen av fisken og honningkaken (Luk. 24, 42). Ogsaa her maa jo, hvis denne tildragelse er virkelig, fiskens stof forsvinde fra den i almindelig forstand materielle tilværelse. Det motsatte fænomen repræsenteres ved bespisningsunderet, hvor ny materie, ny stofmængde maa være indført i dette verdensløp.

Forskjellen mellem dem der tror paa en legemlig opstandelse og dem der tror paa en objektiv vision er saaledes

kun den, at hine antager en overgang, en forbindelse mellem jordisk og transcendentalt stof, mens disse lar det hele spørsmaal om disse ting henstaa uløst. Men denne rent metafysiske spekulation kan dog umulig adskille dem, der tror, at Jesus efter sin død lever som den med sig selv identiske og ut fra individuel vilje har aabenbart sig for sine disciple indenfor tidens og rummets sfære.

Heller ikke har den objektive visionsanskuelse saa forfærdelige konsekvenser overfor evangelisternes troværdighet med hensyn paa opstandelsesberetningerne. Det er ikke paa basis av de *detaljerte* fremstillinger, som findes i evangelierne om denne begivenhet, at man tror. Disse fremstillinger maa ialfald delvis være noget fortegnede. Derom vidner deres indre uoverensstemmelse. Det er paa basis av det ganske enkle faktum, at en række av efter vor mening troværdige mennesker mener sig at ha set Herren efter hans død, at vi tror. (Jeg bortser her fra «aandens indre vidnesbyrd».) Paulus' summariske opregning (1 kor. 15, 5) virker paa mig sterkere end alle detaljfremstillinger, ti den viser, at det paa den tid var gangbar og for alle kristne sikker sak, at Herren var set gjentagne gange.

Naar man nu tror dette, saa er det menneskelig talt til en viss grad hasardiøst; det vilkaar faar man ta. Det har været fælles for alle ikke samtidige. Hvis man ikke kan tro det, kan jeg umulig tænke mig, at nogens evige skjæbne avhænger av det. Meget ulykkelig blir man kanske, hvis man ikke tror det. Men er det sandt faar man jo engang visshet. Er saa alt andet i orden forskyder nok ikke den Herre, der saa saa kjærlig til Thomas, nogen av den grund.

Men mellem dem, som tror, og dem, som ikke tror Herrens opstandelse er der *i denne tilværelse* sat et skille, der efter min synsmaate maa utelukke *kirkelig* samarbeide. Troen paa Jesus Kristus som frelser uten forbindelse med troen paa hans opstandelse repræsenterer *grundlaget for en ny samfundsdannelse*, der ikke kan bo i den gamle kirkes aandelige bolig. Ikke uten ubodelig skade og samvittighetsnød og ukjærlighet for begge parter. De som ikke tror paa Herrens opstandelse mener sig at repræsentere Jesu Kristi kristendom i en oprindelig form; vi som tror den mener det samme. Hvem av

os der har ret kan tidens forhold neppe nogen gang avgjøre. La os da skilles i fred og gjensidig haab om engang at møtes, naar alle gaader er løst. Skilsmissen repræsenterer under disse forhold baade freden og ærligheten.

For de frisindede kristelige møter vilde denne skilsmisse fuldbyrdes netop derved, at de fik en positiv begrænsning med tilslutning til opstandelsen som central, akceptert kjendsgjerning. Det er ikke min mening at avvikende meninger paa det centrale punkt skulde være negtet ytringsfrihet. Jeg mener kun, at møtet skulde sammenkaldes paa en bestemt basis, saaledes at det blev klart for alle, at ytringer av den omtalte art laa utenfor møternes aandssfære som saadan. Møterne bør m. a. o. ikke gaa diffust over i kristelig kolorert hedenskap.

Jeg har forsøkt at præcisere indholdet av det reale princip. De mennesker der er enig heri har et aandelig fællesskap paa et centralt punkt. De trænger nu et ydre enhetstegn og dette mener jeg er git i sammenslutningen om Jesu Kristi kjærlighetsutfoldelse saaledes som den har fortsat sig kontinuerlig i nadveren fra hin aften, da han forlot sine venner med sin legemlige nærværelse. Sammenslutningen om nadveren repræsenterer et formalt princip av organisk levende art, en underordning under den fælles Herre Jesus Kristus saaledes som han selv har tegnet sit væsen i sit livs varmeste øieblik. Som sammensluttet om nadveren regner jeg alle dem, der i denne handling ser Jesu sidste vilje uttrykt, selv om de personlig ikke deltar i den paa det religiøse utviklingstrin, de staar.

DE HJEMLØSE.

Tyske kulturdokumenter fra 1911.

Norges interesse for Sønderjydernes kamp har det ikke været let at vække. Der er forresten mer vaaken sans for deres sak rundt om blandt folk end man efter aviserne skulde tro. Den norske presse har ikke bidradd stort til at oplyse folk om forholdene, ikke at tale om at ingen redaktionelt har slaat til lyd for den sønderjydske sak slik som der i vore sensationsdage maa blæses i den dobbeltspaltede lur, hvis det kræsne publikum skal faa ørene op. Man har tildels undskyldt sig med, at vi norske ikke skulde blande os op i de tyske forhold, for saa vilde vi bare faa ubehageligheter med diplomatiet. Bortset fra det ufri i dette forhold naar det gjælder ikke politik, men de simpleste menneskerettigheter, saa er ialfald argumentet ubrukelig nu, naar der indenfor selve Tyskland har reist sig vegtige røster mot det proisiske barbari i Sønderjylland. Det er ikke længer tale om noget dansk-tysk mellemværende, men tyskerne har selv proklamert forholdene deroppe som noget der maa angaa hele den civiliserte opinion. For at sammenligne med noget beslegtet: det er ikke for at fremme politiske maal, at gode tyske mænd har lavet en almenmenneskelig opinion mot barbariet i Kongo. Og det er heller ikke for politiks skyld at nordmænd og svensker skulde ha en vaaken interesse for danskernes kamp for sin kultur og nationalitet i Nordslesvig. Det er simpelthen for de almene menneskerettigheters skyld, som dernede trædes raat under føtter av et ublut politi- ov militærstyre. Vi frændefolk bør støtte den opinion som i Tyskland saavel som i Danmark nu søker at vække den i disse saker uoplyste del av den tyske nation.

Blandt norske blade har «*Socialdemokraten*» været det eneste som i disse dage har slaat kraftig til lyd for de natio-

nale og menneskelige værdier, som nordboerne dernede holder paa at miste.

Men de fleste nordiske blade har i *Finlands* sak ikke lagt skjul paa sin sympati, og Finlandsinteressen er derfor «populær». Hvorfor skal vi ikke like saa godt se og oprøres over barbariet i syd som over det i øst? Nu er vi saa heldig at ha en letlæst og fængslende oversigt over baade historien og kampmaaten dernede fra en patriotisk *tyskers* pen, saa man skal ikke behøve at frygte for at faa en farvet dansk-fanatisk skildring. Det er den brochure som blev omtalt her i tidsskriftet ifjor og som professor *Rade* har æren av at ha bragt frem i lyset: Tiedje: *Nordslesvig.* En forhandling i ukebladet Die Christliche Welt. Oversat av professor Valdemar Amundsen. C. E. Gads forlag. Kjøbenhavn. 161 sider.

For dem som ønsker aktstykker fra de sidste maaneders kamp avtrykker jeg her nogen smaastykker fra professor Rades blad «Grenzmarkenkorrespondenz». Dette blad sanker paa saa objektive fremstillinger som mulig og sender saa materialet til ikke mindre end 300 tyske aviser. «Eftertryk ønskes». De tyske aviser faar nemlig ellers bare farvede tendensmeddelelser deroppefra. (Se en av notiserne nedenfor: Den tyske presse). Man maa altsaa lægge merke til, at alle stykkerne skriver sig fra tysk hold, likesom uthævelserne alle skriver sig fra originalen. Bare nogen nødvendige oplysninger har jeg sat til som fotnoter.

Man vil let forstaa, hvilken betydning et blad som Rades har bare derved, at forhold som de her omtalte blir bragt frem i lyset, mens de før kunde omtales eller forties alt efter de tyske myndigheters eget behag. De affærer som nedenfor behandles hører ikke til de mest dramatiske, men de aapenbarer klart nok systemet. *E. B.-J.*

* * *

Om de hjemløse.

(Grenzmark.-krsp. 14,1).

Om de hjemløse fortælles der mindst mulig fra tysk side. Ti det materiale, som beror i de nordslesvigske landraadsarkiver kommer forstaaelig nok ikke til offentlighetens kundskap.

De *hjemløse* er omtrent alle sammen barn av danske arbeidere og tjenere som er blit lokket ind i landet tildels gjennem tysk reklame, dengang utvandringen blottet provinsen for arbeidskraft. Disse mænd giftet sig med kvinder som hadde tysk statsborgerret. Men deres barn fik hverken borgerret i Tyskland eller i Danmark, ti retten avhænger i Danmark av at man er født i landet, og den tyske er avhængig av farens nationalitet. (Først efter 1898 har Danmark utvidet borgerretten ogsaa til dem som er født i utlandet). Av slike hjemløse findes der i Nordslesvig omtrent **3 000** i alderen 13—30 aar.

At Prøisen negter dem militærtjeneste, naturalisation og bosættelsestilladelse, det kan disse stakler takke «den tyske forening» for. Denne fik i 1907, da den utfoldet sin agitation mot den «milde kurs», avtvunget regjeringen det løfte, at utover optanterne skulde der ikke finde nogen naturalisation sted. Og det har regjeringen nøie overholdt[1]).

For tiden har vi 8 tilfælde, hvor myndigheterne truer de hjemløse med utvisning, mens disse selv negter at forlate landet, fordi de har forsørgelsesret i Prøisen. Det grelleste av disse tilfælder er Mads Egholms. Paa grund av «utilladelig tilbakevenden» til hjemmet sitter han fængslet i 4 uker, og som følge herav er hele hans familje: moren, svigermoren og hans hustru (som i disse dage venter sit første barn) kommet paa fattigkassen i den tyske boligkommune.

[1]) «Den tyske forening» er centrum for kampen mot danskerne. Dens brutale midler har nu vakt slik harme endog i tyske kredse, at der er dannet en ny tysk forening deroppe, som vil arbeide for national fred i landet. Men den bidske forening har hat autoriteternes øre. Den blev derfor yderst opbragt, da regjeringen — trods dens protest — ved optantkonventionen med Danmark i 1906 lovet at naturalisere de mange tusen hjemløse «optanter», det var barn og barnebarn efter de danske veteraner som efter krigen i haap om den kommende folkeavstemning (Pragerfredens § 5) «opterte» for Danmark, avgav erklæring om at ville vedbli som danske statsborgere. Det var alle disse den prøisiske regjering hadde kunnet utvise av nationale grunde. Nu skulde der bli en stop paa dette. Men den tyske forening tapte da sit bedste sverd. Man later til nu isteden at ha kastet sig over de «hjemløse».

Mads Egholm

(Grenzm. 14,2)

er en av de 3 000 hjemløse i Nordslesvig. Han har giftet sig — uten bosættelsestilladelse. Han har et hjem, men han faar ikke lov til at ha det, og fordi han nu ikke forlater sit hjem, blir han kastet i fængsel. Han falder sandelig ingen til byrde. Han ernærer ikke bare sig selv og sin hustru, men han skaffer frivillig ogsaa livsophold for sin mor og sin svigermor. Alt dette nytter ham intet: netop idet hans hustru venter sin nedkomst, blir han puttet i fængsel. Man kunde si: *pereat mundus, fiat justitia!* Paa tysk: «Hvad har ret og retfærd med at spørre efter virkningen av sine domme!» Men om justis, om ret og retfærdighet dreiet det sig jo slet ikke her! Øvrigheten kunde godt lukket sit ene øie igjen. Det dreier sig om nationalitetskampen. Om tyskheten. Tyskheten skal værges derved, at Mads Egholm, den hjemløse, sitter i fængsel! Der er mange tyskere, som skammer sig over denne maner at værge tyskheten i nordgrænselandet paa.

Vi maa visst allikevel tilsidst danne vor «forening til værn om den tyske ære» . . . . . .

Kjendsgjerninger i saken Egholm.

(Grenzm. 11,2).

Om *saken Egholm* har nok mange læst en avisnotis, uten at ha faat greie paa, hvad det egentlig her dreier sig om. For at sætte folk istand til at fælde en dom i denne sak gjengir vi nedenfor følgende kjendsgjerninger:

Født i 1881 som søn av en indvandret ikke nationalisert dansk mor, har *Mads Egholm*, som hele tiden har opholdt sig i Tyskland, to gange anstrengt sig for at faa tysk borgerbrev. Første gang 1901 ved militærsessionen, anden gang omkring 1907. Begge gange forgjæves. Dansk undersaat er han ikke, da det bare er de som er født efter 1898 av danske forældre i utlandet som anerkjendes som danske borgere. Han hører til de hjemløses gruppe.

1909 vilde han gifte sig og bad da som ikke-proiser paa landraadskontoret i Haderslev om bosættelseslov — forgjæves. Trods dette giftet han sig — *uten lov*. Øvrigheten meddelte ham, at han fik ta følgerne.

I januar 1910 fik han fra amtsforstanderen den besked, at han inden 1ste april 1910 hadde at forlate Haderslev kreds. Han forblev rolig i Brøns, Haderslev kreds, og der skedde intet. Da opstod der 1910 brand i landsbyen hans. Under redningsarbeidet bemerket politiet ham og meldte ham 1ste september 1910 fik Egholm ordre om at forlate kredsen inden 24 timer. Fristen blev kort efter forlænget til 8 dage og derefter utskutt til 1ste april 1911. I mellemtiden har Egholm besværet sig hos forskjellige instanser uten resultat.

Den 31te mars 1911 rettet Egholm telegrafisk det spørsmaal til regjeringsmyndigheten i Slesvig, hvilket land han var hjemstavnsberettiget i, da han hadde i sinde at utvandre dit. Den 3dje april 1911 fik han følgende to skrivelser:

Det kongelige landraadskontor Haderslev 1ste april 1911.
Haderslev kreds.

Da De er falden til besvær (lästig gefallen sind) utvises De herved av den prøisiske stat og har at forlate landet inden mandag den 3dje april d. a. kl. 6 aften. Skulde De til den tid ikke ha forlatt det prøisiske omraade, saa varsles De herved om at De da vil bli ilagt den i landsforvaltningslovens § 132 fastsatte høieste mulkt paa 150 mk., som vil bli inddrevet hos Dem. Kan De ikke betale træder istedet for mulkten fængsel paa 14 dage.

Dryander.

Til
arbeider Mads Thomsen Egholm i Brøns.

Den kongelige landraad.

Haderslev 1ste april 1911.

Idet jeg oversender Dem forordningen av dags dato angaaende Deres utvisning meddeler jeg Dem som svar paa deres telegram til regjeringspræsidenten i Slesvig av 31te mars paa hans vegne, at en utvisning ikke forhindres ved at man ikke har borgerret i noget andet land. Blanketten for betalt telegrafisk svar følger hoslagt tilbake.

Dryander.

Til
arbeider Mads Thomsen Egholm i Brøns.

Den 3dje april 1911 kl. 2,30 middag reiste Egholm til Ripen i Danmark og vendte allerede følgende dag tilbake med den bevidnelse fra dansk øvrighet, at han ikke var hjemstavnsberettiget i Danmark. Saa fik han følgende skrivelse:

Det kongelige landraadskontor Haderslev 6te april 1911.
for Haderslev kreds.

Da De trods utvisningsordren av 1ste april, som blev tilstillet Dem den 3dje ds., allerede den 4de ds. igjen er paatruffet i landet, blir det herved i overensstemmelse med § 132 i loven av 30te juli 1883 angaaende den almindelige landsforvaltning paalagt Dem at forlate det prøisiske landomraade inden 24 timer efter mottagelsen av denne forordning, hvorhos der om saa ikke sker fastsættes en mulkt paa 150 mk., om hvilken De herved varsles. Kan betaling ikke erlægges træder istedetfor mulkten fængsel i to uker.

Skulde De trods forbudet vende tilbake til landet, saa opfordres De herved til da at forlate statsomraadet i løpet av høist 1 time. Sker ikke dette vil den straf, som De ovenfor er varslet om, for hver gang uten videre bli eksekvert over Dem. Det strafbare i Deres tilbakevenden i og for sig blir ikke berørt herav.

Efter bemyndigelse
v. Løw,
regjerings-assessor

Hr. arbeider Mads Thomsen Egholm i Brøns.

Egholm besværet sig i følgende telegram:

Regjeringspræsidenten, Slesvig.

Idag er jeg ved landraadens forføining igjen blit utvist av det prøisiske statsomraade. Jeg besværer mig herover og anmoder om at utvisningen ophæves, da den første utvisningssak endnu ikke er ordnet, fordi jeg er utvandret og atter er vendt tilbake, altsaa formodentlig har gjort mig strafbar. *Mads Egholm.*

Egholm har imidlertid *atter* forlatt statsomraadet, er *atter* vendt tilbake og er av Schöffenretten i Toftlund dømt til 1 dags fængsel. Da der er indlevert besværing over denne dom, vil offentligheten fremdeles maatte beskjæftige sig med denne sak.

Det er i mellemtiden blit bekjendt, at overpræsident Bülow har rettet en opfordring til Mads Egholm, som gaar ut paa, at Egholm bare skulde forholde sig rolig og være flittig i utlandet, saa vilde han nok der kunne leve uforstyrret og godt.

Utvisninger.

Professor *Rade* skriver i «Die Christliche Welt»: De utvisninger, som netop har fundet sted i Nordslesvig, staar

for mig som like saa fordømmelige som i sin tid magister Clausens.

Som med dødsstraffen saa kan ogsaa landsforvisning forsvares som en *ultima ratio*, en aller sidste utvei. Men altid er **dødsstraffen** en menneskehetens tilstaaelse av, at den med moralske midler ikke længer kan bli herre over et av sine lemmer. Og paa samme maate er **landsforvisning** et lands eller en stats tilstaaelse av, at øvrigheten ikke længer med nogetsomhelst moralsk middel kan faa bugt med den fare som et individ med sit nærvær paafører staten. Indrømmer vi, at der kan gives saadanne ekstreme tilfælder og umulige mennesker, at der ingen anden raad er med dem, saa vil dog disse tilfælder altid faa karakteren av *undtagelser*, som hos en kraftig og sund nation maa indskrænkes til et *minimum*. Hvor en stat gjør utvisninger til regel og gir sin underordnede øvrighet anvisning paa dem, der har staten git noget av sin moralske værdighet til pris. Den sætter sin ære paa spil! *Gjestevenskap* er et urgammelt gode i den moralske menneskehet. I vore dages folkesamkvem virker forbrydelse mod dette gode som tegn paa svakhet eller raahet[1]).

Den nyeste utvisning.

(Grenzm. 12,2).

Paa et halvt aars tid har der fra Büldrup fundet to utvisninger sted, hvor ikke alene kjendsgjerningen selv, men ogsaa de anvendte midler og omstændigheterne ved det hele maa bedrøve enhver tysker dypt.

Ved høsttider ifjor kommer den danske undersaat Christen Jensen Hald til sognepresten for at melde sin brudevielse. Presten spør: Har De bosættelseslov? og advarer ham mot at gifte sig uten den. Hald svarer at vistnok har han ikke endnu tilladelsen i hænde, men amtsforstanderen hadde bestemt forsikret, at han nok skulde faa den, han kunde rolig

[1]) Paa Eugen Diederichs forlag i Jena har professor *Martin Rade* netop utgit en bok: *Mehr Idealismus in der Politik!* (Mer idealitet i politikken!) Tredje kapitel har overskriften: Hvorledes jeg blev ført ind paa min nordgrænsepolitik. Til mine venner blandt dens foragtere. Pris 80 Pf.

gifte sig. Da han saa paa dette tilsagn hadde giftet sig uten bosættelseslov blev han utvist.

Nu er der for nogen dage siden foretat en ny utvisning. Arbeider *Hans Chr. Jensen*, som under sit arbeide blev krøbling ved et bygningsuheld — hans ene ben blev amputert ovenfor knæet — kjøpte for omtrent to aar siden en liten jordflek i Lendemark (Bülderup). Paa sit spørsmaal til amtsforstanderen om han ikke av ulykkesforsikringen kunde faa et kunstig ben, faar han nei. Saa sætter stedets prest igang en privat indsamling til dette formaal. For dette forelægges presten en mulkt paa 30 mk. Han negter at betale og besværer sig til amtsretten i Tønder, hvis dom gaar amtsforstanderen imot.

Imidlertid opnaar Jensen at faa det kunstige ben, og det gratis av ulykkesforsikringen, idet den læge som behandlet ham simpelthen forordnet det.

En tid bor han nu rolig paa sin lille eiendom, som han ved flid og forstand forbedrer betydelig trods besværligheten med benet, indtil han ved dette aars begyndelse indleverer ansøkning om bosættelseslov i Tønder kreds. *Han hadde bosættelseslov i Aabenraa kreds til 1911.* Det var en formel forseelse, at han ikke straks ved sin bosættelse ogsaa indleverte den nødvendige ansøkning for Tønder kreds. Saa bringes nu alle midler i virksomhet for at faa ham ut av landet.

Først gjør amtsforstanderen et forsøk paa at lokke ut av ham et løfte om at reise frivillig ut av landet. Tiltrods for at han bestandig har svaret greit og klart, at han ikke forlot landet uten at være tvungen til det (noget som han nu igjen har bekræftet paa landraadskontoret), indberetter amtsforstanderen til landraaden, at manden mundtlig har git dette løfte. Da H. Chr. Jensen selvfølgelig ikke holder dette løfte, som han aldrig har git, blir han av landraaden i Tønder utvist *med dette som begrundelse*, at han ikke har holdt sit mundtlige løfte til amtsforstanderen. Han faar to ukers frist til at ordne sine affærer. Da denne frist er omme indløper en utvisningsordre nummer to med 48 timers frist.

Hvortil saa haarde forholdsregler i begge disse tilfælde? Man leter forgjæves efter grunde, som kunde hænge sammen med en utilbørlig optræden av disse to mænd. Ingen av dem

er faldt noget menneske til byrde, ingen av dem har forgaat sig mot loven, ikke nogen av dem har nogen gang tat del i danske bestræbelser. At H. Chr. Jensen ikke er ganske sto i *puncto alcoholis* kan vel knapt være nogen gyldig grund.

I det andet av disse tilfælder kan der heller ikke gjøres gjældende nogen fattigvæsenbetænkeligheter mot Jensen. Fattigkassen i Büldrup kan ikke faa uleilighet av ham, da han har forsørgelsesret i Danmark, noget som ogsaa uttrykkelig staar i hans papirer.

Man kan bare finde en eneste grund. Der er *andre* som skal træffes ved disse utvisninger[1]). Fra det nybyggede danske forsamlingshus toner den danske sang. Der holder man fester for ungdommen og alle slags møter. Men skal nu en stakkars krøpling utvælges som syndebuk og de andres forseelser læsses over paa ham? Dette heter paa dansk at rette smed for baker. Det er taapelig at tro, at de bofaste danskers opførsel skulde ændres ved en saadan avstraffelse.

Hvad der gir Jensens utvisning en særs bitter skarphet er ikke bare at den utviste er krøpling, men at han ved utvisningen *blir berøvet et bidrag av ulykkesforsikringen paa 400 Mark*, som nu utbetales ham av et selskap i Hamburg . . . . Hans kamp er en kamp for det daglige brød, for at beholde forsikringen. Hadde myndigheterne ventet bare et par maaneder, til den nye riksforsikringslov trær i kraft, saa kunde han ha vedblit at trække livrenten ogsaa i utlandet. Nu har man budt ham en erstatning paa 1 200 Mk., som han har avslaat. Baade mot denne erstatning og mot utvisningen har han indlevert klage. Han erklærer: hvis bare den nye lov hadde været traadt i kraft, skulde han frivillig ha reist fra landet. Regjeringen i Slesvig har tiltraadt landraadens dom.

[1]) Det er en gammel prøisisk taktik dette, at true folk som ikke selv kan utvises med at utvise deres naboer. I Elsass-Lothringen blev saaledes fabrikant Schlumberger ca. 1880 tvunget til at holde en tale for det tyske styre under trudsel om, at 50 familjer i Mühlhausen ellers vilde bli utvist. I Slesvig brugte von Köller dette rent systematisk. «Hvilke love har de danske tjenere (som blir utvist) forbrutt sig mot?» spurte H. Cavling von Köller. «Ingen,» lød svaret, «men *ved deres utvisning rammes de fanatiske principaler.*» (Se Sønderjydske aarbøker 1903, II side 261 og 285. Om fremstillingen her siger tyskeren Tiedje, at «den er ubestridelig endog for den vildeste altysker»).

Saken beror nu hos ministeren (i Berlin). Forhaabentlig vil man ialfald unde manden den ansøkte naadesfrist.

Sidste nyt i Jensens sak.

(Grenzm. 13,4).

Angaaende Hans Chr. Jensens utvisning, som vi utførlig har gjort rede for i nr. 12 er som sidste nyt at melde, at det under behandlingen for voldgiftsret i arbeidstvist i Slesvig, er blit oplyst, at landraaden i Tønder under 19de mai har skrevet til den fagforening, hvor Jensen fik sin erstatning, og bedt den avfinde sig med Hans Chr. Jensen, da landraaden «tænkte paa at utvise ham». Man har derpaa under hans protest villet avfinde sig med ham ved at by 1 200 Mk. engang for alle. *Voldgiftsretten*, som Jensen hadde appellert til, *erklærte dette opgjør for ulovlig*, Jensens klage altsaa for berettiget. Kommentar er overflødig.

Den tyske presse og Nordslesvig.

(Brudstykke fra Grenzm. 14,4).

Det later næsten til at være haapløst som motvegt mot rapportagens ondsindethet at appellere til avisernes sunde fornuft. Der gis blandt de nationalistiske blade dem som har mistænkelige historier (Verdächtigungsgeschichten) liggende parat. Er der behov, lager de med indledning og avslutning en hel mosaik av fordreiede historier, som er uten al indre sammenhæng, og saa blir den tyske presse oversvømmet med dette. Den raskhet hvormed der handles, dertil landraadernes anbefalinger til korrespondenterne, skinnet av at der foreligger bevismateriale, og endelig den hurraduft, som strømmer ut fra slike makverker, alt dette kan bestikke endog den redeligste redaktion. Men vort fædreland blir paa den maate bedraget for sandheten og den venlig fremrakte nabohaand[1]) vises med haan tilbake. Ja, mer end med haan — gjennem den buldrende presse gik den mest ugenerte baktalelse av danske ministre, og man opstillet krav, som hadde til opgave at krænke den danske nationalære.

[1]) Artikkelen handler om en angivelig «tyskvenlig retning» i Danmark, specielt om generaldirektør Rubins bekjendte artikkel i Preussische Jahrbücher.

Og desværre: det dreier sig ikke bare om den offentlige mening, saa at vi kanske kunde gjøre forskjel paa regjering og presse. I anledning av keiserparaden i Altona blev alle danskepolitikkens biskeste typer beæret med ordener. Disse utmerkelser kan visselig ikke bety et direkte svar og et avslag til den danske regjering paa dens erklæring. Men de viser dog, hvilke indflydelser som for tiden raader ved hoffet [1]). *Saaledes synes en tysk-dansk tilnærmelse umulig for det første.*

Farvekrigen i Nordslesvig.

(Grenzm. nr. 13.3).

En specielt *smaalig* naalestikpolitik er ret som det er blit ført i Slesvig mot de danske nationalfarver. Politiet har sprettet danske kokarder av studenterluer, naar deres bærere kom til landet som turister, og en mængde politistraffe blev nylig diktert, fordi nordslesvigske dansker under en fest hadde baaret en rød og en hvit papirblomst [2]) ved siden av hinanden i knaphullet [3]).

Efterat nu denne farvekrig helt siden 1865 — og ofte siden — har gjort politiet latterlig, er der netop faldt overretsdom for, at hele farveforbudet er ugyldig, — at med andre ord den aarelange farvekrig med al dens ophidselse, latterlighet og angiveri er ført *paa et ulovlig grundlag* [4]).

[1]) Den danske regjering vedkjendte sig hovedtanken i Rubins artikkel. Blandt de omtalte dekorerte var personer som i en række retssaker hadde faat dom over sig (mulkt etc) for ulovlige kampmidler mot danske!

[2]) Som vore maiblomster.

[3]) I februar 1910 opfrisket nemlig landraaden i Haderslev en gammel bekjendtgjørelse av 12te juli 1865 (altsaa like efter krigen), som indeholder forbud mot visse farver og kokarder, samt om avsyngelsen av sange med fornærmelig eller ophidsende indhold. Overtrædelser vilde bli straffet med bøter fra 3—100 Mk. Man stanset efter dette folk paa gaten, hvis de hadde noget baand eller merke med danske farver.

[4]) Det er ikke første gang at de prøisiske embedsmænd har benyttet midler som var ulovlige. Sammenlign forbudet mot gymnastikundervisningen og turnlærerinde frk. K. Boesens arrestation 9de august 1910. Dette forbud blev siden erklæret ulovlig. *Men saadan dom var allerede fældt en gang før samme aar* (28de juni). Myndigheterne sitter simpelthen dommene overhørig.

DANSESYKE OG DJÆVLEUTDRIVELSEN PAA MADAGASKAR.

Av missionær *Jensenius*.

Folgende stykke er intet andet end en enkel og likefrem fortælling om forhold, som ligger vore meget fjernt. Naar det kommer frem her i «For kirke og kultur» og altsaa faar en offentlighet, som det ikke fra først av var beregnet for, saa trænger dette en smule forklaring: efterat dansesyken hadde herjet den landsdel, hvor jeg dengang hadde mit arbeide, bad mine kolleger mig om at fortælle dem om fænomenet. Dette gjorde jeg i en ledig kveldstund paa konferensen i mai 1910, og efter opfordring av mine aastedskjendte tilhørere fremlægges her en avskrift av mine notater om dansesyken og djævleutdrivelsen.

Jeg tar vel neppe feil, naar jeg siger, at de fleste av os blev forundret, dengang da lederne for den vækkelse, som begyndte blandt bønderne nede i Syd-Betsileo og som har tilført vore kristne menigheter saa meget godt, begyndte med djævleutdrivelsen. En del av vækkelsens folk gik saa vidt som til at forlange, at alle, som mente det alvorlig med sin omvendelse, de maatte fremstille sig for dem forat faa djævelen utdreven.

Hvorfra hadde de vakte denne nye lære? Ja, det var saa visst ikke fra nogen av os norske missionærer, at de hadde den visdom, og heller ikke fra missionærer i andre selskapers tjeneste. Den eneste kilde for dette nye, dette om djævleutdrivelserne, var det nye testamente. La os være klar over dette og la os med det samme ærlig tilstaa, at vi for vor del, vi har ikke været istand til at finde stort av religiøs næring i det nye testamentes fortællinger om, at Jesus og hans disciple de utdrev djævler baade før og efter Jesu

opstandelse. Vi har nok faa eller ingen betingelser til at forstaa disse beretninger. Før vi reiste fra Norge var der sandsynligvis ingen av os, der hadde set et menneske, om hvem vi var saa viss paa, at han eller hun var besat, at vi, i likhet med lederne for vækkelsen her i landet, kunde trøste os til at gaa ivei med en djævleutdrivelse.

Men de indfødte kristne her i landet, de har betingelser for det. De kan leve sig ind i disse beretninger om at Jesus og hans disciple utdrev urene aander og onde djævler. Derfor saa vi, at da de nationale ledere grep ind, saa tok de ogsaa dette med. For dem blev dette værdier, de kunde operere med. En stund holdt djævleutdrivelserne paa at bli endnu mere fremskudt i de madagassiske kristnes liv end de, efter det nye testamente at dømme, var det for Jesu og hans apostlers samtid. Og gasserne blir ikke det mindste forundret over, at Jesus, mens han levet paa jorden, møtte saa mange besatte. Det undrer dem ikke av den simple grund, at efter deres mening er det en noksaa almindelig foreteelse, at et menneske blir besat av onde magter.

I slutten av forrige aar gik en besættelsesepidemi, ja en virkelig epidemi, over store strækninger av Syd-Betsileo. Før jeg fortæller om den, maa jeg imidlertid faa lov at gjøre mine yngre kolleger opmerksom paa endnu en ting, som er anderledes for gassernes bevissthet end for vor og som har stor betydning for os i vort arbeide som sjælesørgere og lærere herute. De fleste av eder har naturligvis lagt merke til, hvordan gasserne henfører alt ondt direkte til djævelen. For dem er han ikke bare løgnens far. Han er løgnen selv. Han er den eneste frister og forfører. I det mindste faar han skylden for alt ondt. Verden om os, det kjøt, hvorav vi er og lidenskaperne i os, dem kjender de ikke som onde magter, der bør regnes med. Dette feilsyn, eller denne blindhet, som har meget slegtskap med det hedenske mørke, den virker lunkenhet i kampen for aandelige fremskridt. Dette, at gasserne har mistillid til alt og alle, er en tung og trist arv fra hedenskapet.

Selv Gud er efter hedningernes mening ikke at lite paa. Er han ikke ond, saa er han ialfald noksaa døv og blind for det som gavner dem mest. Og naar Gud raser, er der intet

utkomme med ham. Han bryr sig hverken om tryllemidler eller andre derivativer. Man maa overgi sig paa naade og unaade.

Anderledes er det med djævlene. De er gløgge. De vil os intet godt, men man kan lirke med dem, føie dem, ofre til dem og gjøre dem tillags. Det sidste kommer man længst med. Holder de paa at presse sjælen ut av en stakkar, saa kan man stille dem tilfreds ved at hele eller halve byen slaar sig løs en dag eller indtil en uke med drik, uterlighet, støi og leven, som ikke kan skildres med ord. Det fremgaar av hvad jeg nu har sagt, at gasserne slet ikke er fri for at dyrke djævelen. At dette er saa, er ikke vanskelig at bevise, og det agter jeg at gjøre, i og med at jeg fortæller om den besættelsesepidemi, som alt har herjet omtrent hele Syd-Betsileo og som sikkert vil gaa sin gang over de endnu hedenske strøk paa øen.

De indfødte kaldte denne epidemi for Bilombara. Forrige gang den gik her i provinsen kaldte de den Kilombana og en endnu tidligere epidemi kaldte de Salamanga. For ca. 40 aar siden gik den over Imerina og der kaldte man den Ramanensana, Menake og muligens ogsaa med andre navn, der som I ser har en fremtrædende adjektivisk betydning allesammen: Salamanga, den som kan manes, Kilombona, den som kryper i skjul, Menabe, den som perser paa og gjør en rød i ansigtet. Naar Betsileoerne kaldte denne epidemi for Bilombara, saa var det for dermed at uttrykke, at denne gang var det djævler nede fra Baralandet, onde og ondskapsfulde som alt der nedenfra, som var ute og gik. Mot den slags djævler var der ikke tale om at gjøre motstand. Bare ved at vise sig lydhør for de indskydelser, som Baradjævlene indgav, kunde man haabe at beholde livet. Negtet man at opvarte dem som Barahøvdinger, paa baravis med trommen og klemten paa jernskrangel i takt med trommen og negtet man at klappe i hænderne og danse til ære for djævlene fra Baralandet, naar det formentes, at de var kommen til en by, saa maatte den, som biloen satte kloen i, bøte med livet. Men var man føielig og lot djævelen tumle med sig som den fandt for godt, saa stod det ikke længe paa, og naar det ufyse besøk var over, var man atter sig selv.

Saadan var den beskrivelse av besættelsesepidemien, som paa rygtets vinger gik foran denne, tildels længe foran. Og naar man hadde sat sig ordentlig ind i denne liturgi, var man forberedt og gik bare og ventet paa at det skulde bryte løs. Rygtet hadde ogsaa fortalt om de sykelige symptomer, som fulgte med, hvorav man kunde kjende det paa sig, om man var paavei til at bli besat, saa de mest nervøse gik og kjendte efter, forat alt kunde gaa rigtig og ret for sig fra begyndelsen av.

Besættelsen begyndte med at vedkommende syntes at kjende sig uvel et par døgns tid. De sturte. Derpaa begyndte de at kjende sig stiv i nakken og andre klaget over tryk for brystet. Som regel sat den, som trodde sig angrepen, ganske stille; men kom der uro over vedkommende, saa ytret den sig paa det vis, at han begyndte at kaste med hodet fremover og bakover, mens øinene vrængte sig bakover og blev blodanløpne. Naar disse merker kom, da blev der liv i leiren. Snart gjenlyder hele halve landsbyen av trommehvirvler, klemten paa jernskrangel, latter og leven og hele interessen samler sig nu om hytten, hvor den besatte, som efterhvert taper sit selvherredømme, endnu sitter paa huk. Alle er spændt paa at faa se, hvad den skjulte aands magt vil foreta sig med vedkommende, som den snart faar bugten og begge ender med, da den syke selv lægger an paa at være viljeløs.

Næste akt er som regel, at den syke under det opstaaede leven og spektakel reiser sig og begynder at rave og sjangle omkring i takt med trommen. Hodet hænger snart ned mot brystet, snart bakover eller til siderne. Det dingler som en viskelærsbold og mange mister baade synet og stemmen. Fra nu av smitter det snart paa den ene snart paa den anden indtil 5—10—15 stykker er deran. Man merker at luften og menneskene er ladet med suggestion og nerverne er likesaa spændte hos tilskuerne, som de er tilflokede hos dem om hvem opmerksomheten samler sig. Det er umulig at si hvad følgende akt blir. De fleste trækkes av en usynlig magt henimot døren og kommer ut paa gaardspladsen, sjangler og sjingler 3—4 skridt fremover saapas fort at hodet blir dinglende i nakken. Saa stanser de brat eller tar et skridt

bakover, saa hodet dingler frem paa brystet igjen. Paa det vis bærer det utover markerne. En del drages henimot fædrenes gravsteder, andre henimot en elv, som de uten betænkning stuper ut i; atter andre drages henimot en slegtnings hus, hvor de ved visse fakter gir tilkjende, at aanden sender dem efter denne eller hin og vedkommende hengir sig da uten motstand. Paa det vis vokser hoben av besatte og i novbr. og decbr. 1909 hørte det til dagens orden at møte dem i dansende eller rettere sagt i sjanglende flokker paa 2—3—10—15 ja op til 20 personer. Øinene var forvrængte og blodsprængte og fraaden stod dem ut av munden Pulsen var 90 à 100 slag og temperaturen 39 à 40 grader. De var dryppende vaate av sved; men naar man tok i dem føltes denne som koldsved.

Anfaldene varte som regel 2 à 3 timer. De kom enten om morgenen eller om kvelden eller ogsaa baade morgen og kveld, men aldrig midt paa dagen. En del fik dem ikke igjen naar de hadde hat 8—10 anfald; men andre fik 40—50 anfald, og jo flere de fik desto mere gustne og kraftløse blev de. Nogle ganske faa mistet forstandens bruk for bestandig og om alle kan det siges, at de var utsat for momentan sindsforvirring. Der var dem, som den onde aand tvang til et spise sin mat av grisetrauget, ja der var dem som under anfaldene aat sit eget skarn. En del hadde syner og andre hørte stemmer, som skræmte dem.

Det vil ikke forundre nogen av eder, som kjender gassernes frygt for djævlenes mange paafund for at skade og plage, naar jeg siger, at denne besættelsesepidemi gjorde et sterkt indtryk paa folk. Det saa ut som om alle onde magter var slupne løs forat mase baade vettet og forstanden ut av folk. En stor del av hedningerne gik formelig og logret for disse aandsmagter, forat disse, til tak for opmerksomheten, skulde være naadige med dem, naar det behaget dem at slaa kloen i dem.

Men nu kommer jeg til det merkeligste:

1. Alle flittige kirkegjængere og de hedninger, som hadde tilegnet sig en viss grad av oplysning og dannelse, de gik fri.
2. 80—90 procent av de besatte var kvinder.

3. Flere av de besattes syner gik ut paa at anvise dem vei til befrielse. Det blev saaledes en ganske almindelig antagelse, at hvis man gik over til kristendommen blev man befriet fra besættelsen.

Der var ogsaa andre ting en kunde hefte sig ved, men de tre nævnte omstændigheter egget mere end nogen av de andre til at spørge om, hvorfor djævlene ikke gik løs paa de kristne og hvorfor saa mange flere besatte kvinder end mænd? Og hvordan skal det forklares, at de avsindige, vetlause mennesker, som selv var fuldt overbevist om, at de var i djævelens vold, fik indskydelser under selve anfaldene om hvordan de skulde slippe fri. At kristendommen var befrielsen. Jeg maa tilstaa, at til at begynde med stod disse spørsmaal som kors for min tanke. Men det behøvede vist ikke at være saa. De kristnes enfoldige tro hjalp dem. Paa basis av denne holdt de sig uimottagelig for suggestionens smittende fluidum. Det maa ogsaa tages i betragtning, at vistnok danner de hedenske mænd i denne landsdel ikke andet end en uvidende, overtroisk masse, men kvinderne gjælder dette i endnu langt høiere grad, saa til al slags ekstravaganser er de en endnu bekvemmere materie end mændene. Nogen anden grund til at flere kvinder end mænd blev angrepne kan jeg ikke se. Hvad det tredje punkt angaar, det, at den som trodde sig besat, under selve anfaldet kunde faa den vision, at hvis han omvendte sig til den levende Gud, saa blev han fri, saa ligger nu vel svaret ikke saa langt borte; ti vi behøver da ikke at tro, at noget menneske kommer i den grad i den ondes vold, at Gud frasiger sig sin ret og sine midler til at frelse og utfri ham. Nu ja, dette er teorier. Der kunde spindes mange av dem; men jeg skal stoppe her forat fortælle videre om livets haarde virkelighet.

Ikke længe efter at epidemien var kommen til bygden, mens jeg endnu teoretiserte om den, kom en ældre kristen mand til mig og fortalte, at hans 12 aarige datter var blit besat. Sammen med sin mor hadde hun været borte i nabogrænden forat se til en besat slegtning og paa hjemveien var den onde aand kommen over hende. Den hadde ført hende bort fra den almindelige vei hjemover ut i det rene uføre,

saa det var bare et Guds under, at hun ikke hadde faldt og slaat sig ihjel. Var der intet at gjøre med dette, spurte han.

Ut paa eftermiddagen, noget før den tid anfaldet kunde ventes, kom han med hende. Hun hadde alt faat en del trækninger i nakkemusklerne, saa anfaldet kunde ventes. Dette forstod hun nok selv, slik som hun ængstelig saa sig omkring i værelset. Da vi hadde bedt for hende, saa det ut til at uroen og ængstelsen for en stor del var over og hun kunde holde hodet ganske rolig, men koldsveden piblet frem. Temperaturen var 39.5 og pulsen 95. Fysisk set var hun en stakkars feberpatient, og uvilkaarlig faldt det mig ind at gi hende en dosis antifibrin, som hun tok imot og fik tillivs med det samme, og en dosis som hun skulde ta den følgende morgen. Med denne behandling gik hun hjem og flere anfald fik hun ikke

Dette heldige resultat rygtedes snart i bygden og mig gav det mod til at ta affære med liv og sjæl. I tiden fra 15de novbr. til 20de decbr. kom der 3—4 og op til 15—20 hver morgen og hver kveld og det varte ikke saa længe før hele epidemien var beseiret i vor grænd. En del av de, som var blit friske, fik tilbakefald igjen om 10—15 dage, men efter anden gangs behandling hørte jeg ikke om nogen som fik tilbakefald.

Hvad var da denne besættelsesepidemi for noget?

Ja, at de indfødte var under paavirkning av kræfter, som gjorde det av med deres selvkontrol, derom er der ikke tvil hos mig. Ikke spor av tvil. Forsaavidt kan man med ret og retfærdighet si de var besatte De virkelig angrepne var uten sans og samling saalænge anfaldene stod paa. De foretok sig ting, som de aldrig i verden vilde ha foretat sig, hverken godvillig eller nødtvungent, om de hadde været ved sine fulde fem og hadde hat sin frie vilje i behold. Selv tvilte de heller ikke paa, at det, jeg her har fortalt om, var besættelser. Europæiske læger vilde vistnok ha henført dette sygdomsbillede til choremani-galleriet, men det hjælper jo intet til forstaaelsen, da det netop er det uforstaaede som faar plads her. I min objektive fremstilling av besættelsesepidemien har jeg ikke lagt skjul paa, at der var selvsuggestion, selvhengivelse med i spillet. Skulde jeg gaa til en videre forklaring, saa maatte jeg anlægge den saa bred, at det blev nat før det var slut.

Hvad tykkes eder?

(Ved universitetets hundreaarsfest).

Hvad tykkes eder om guld og glans
og fryd ved fede retter?
Hvad tykkes eder om aandens sans
og tankens stjernenætter?
Det valgets ord er veiskjels tolk,
et evigt enten — eller,
som deler land og dømmer folk
og reiser eller fælder.

Et halvglemt smaafolk i sult og kav,
smaat stelt og slet beskyttet,
det hørte aandens sus fra hav
og reiste sig og lyttet,
og gik saa frem i sikker takt
fra tun med lader tomme
og stilled sig til tempelvagt
ved aandens helligdomme.

Et folk, som ***vil*** *høre aanden til,*
i strid for lysets seier,
det er det skjønneste strengespil,
som jordens herre eier;
ti hørtes snart fra Norges vaar
en tonefylde gleden
henover jordens hundredaar
og ind mot evigheten.

Og frihets grundlov og retferds dom
og lyset i hus og kirke
og vaarbruddsdagen, da kvinden kom,
og kraften i dagens virke,

det kommer alt av hin vaardags sus,
som vi vil mindes trolig,
da Norge valgte sig aandens hus
til fæstning og til bolig.

Hvad bærer fremtiden i sit skjold,
hvorhen gaar slegtens veie?
Hvor staar vi selv, i hvad herres sold,
hvad er vort kjæreste eie?
Hvad tykkes eder om guld og glans,
om fryd ved fede retter?
Hvad tykkes eder om aandens sans
og tankens stjernenætter?

Kristiania 5te september 1911.

Sam. Johnson.

TO SOCIALREFORMATORER.

Stœcker — Posadowsky.

Av cand. theol. *Andreas Boje,* Kjøbenhavn.

(Forts.).

II. Grev Posadowsky.

Paa en av de første sider i dr. Leopold v. Wiese's bok «Posadowsky als Socialpolitiker», der utkom 1909 og er utarbeidet paa foranledning av den tidligere omtalte 2den tyske arbeiderkongres, pekes der paa 2 forskjellige utviklingsstadier, som det moderne tyske rikes socialpolitik har gjennemgaaet før 1897; de betegnes som en Bismarck-æra (1881—89) og en æra Berlepsch—Bötticher (1890—96); og heroverfor stilles saa perioden 1897—1907 som en Posadowsky-æra, under hvilken utviklingen naar frem til et 3dje stadium. Paavisningen av det for hver av disse epoker eiendommelige er ikke vanskelig. Saalænge Bismarck stod for styret, var det hovedsagelig ad *arbeiderforsikringens* vei man søgte at raade bod paa de sociale nødstilstande. Den følgende periode kjendetegnes ved indførelsen av *lovmæssig arbeiderbeskyttelse* i større stil. Fælles for dem begge er en utpræget uvilje mot arbeidernes bestræbelser for ved hjælp av deres organisationer selv at tiltvinge sig bedre kaar. Og herved adskiller de sig fra den 3dje periode, hvis særpræg netop skyldes en *signalforandring overfor fagforeningerne.* — Det er imidlertid et spørsmaal, om det er rigtig at betragte denne sidste æra som avsluttet med 1907; man vil neppe kunne paavise nogen væsentlig kursforandring siden da og maa vel derfor helst betragte den som vedvarende indtil videre. Og samtidig maa bemerkes, at den første del av det tiaar, i hvilket Posadowsky var statssekretær for indenrigsministeriet, ikke adskiller sig væsentlig fra den foregaaende tid, saa at det i virkeligheten er ret vilkaarlig at regne den 3dje periode allerede fra 1897.

Det kan være vanskelig at sige, naar den da egentlig begyndte; men de sidste aar av det gamle aarhundrede tilhørte i hvert fald endnu den foregaaende periode. Forholdet er det, at Posadowskys stilling i de nærmeste aar før og i tiden efter 1904 (da han for første gang tilkjendegav, at forbundsregjeringerne hadde til hensigt at fremsætte et lovforslag, hvorefter fagforeningerne vilde kunne opnaa anerkjendelse som juridiske personer) skyldes en personlig utvikling hos ham, som er foregaat, efter at han hadde overtat ledelsen av det tyske rikes socialpolitik.

Det er denne utvikling, jeg i det følgende vil søke nærmere at belyse ved gjengivelse av hovedtrækkene i dr. v. Wiese's fremstilling. Men for at gi læserne leilighet til at se den foregaaende tids tanker og eiendommeligheter gjenspeile sig hos Posadowsky, indtil det punkt naaes, hvor han bryter med dem og gaar sine egne veier, maa først kortelig omtales de i denne sammenhæng vigtigste begivenheter i tiden 1871—97.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Socialistloven av 1878 og det berømte «keiserlige budskap» av 17de novbr. 1881 indeholder tilsammentat hele fyrst Bismarcks socialpolitik, som de viser fra henholdsvis dens negative og dens positive side.

Det var attentaterne i og utenfor Tyskland i forbindelse med den socialdemokratiske propagandas hele revolutionære karakter, der gav anledning til, at riksdagen i 1878 vedtok en av regjeringen foreslaat undtagelseslov for socialisterne. Inden aaret var omme var 189 socialistiske foreninger opløst, 58 periodiske og 200 andre skrifter forbudt og 62 socialistførere utvist fra Berlin og nærmeste omegn. — Socialistloven, der hadde en ganske midlertidig karakter, blev senere fornyet; men da regjeringen i 1889—90 søkte den avløst av en varig lov og ikke vilde akceptere den ændrede form, hvori riksdagen hadde vedtat dens forslag, utløp loven uten at bli fornyet.

Samtidig med, at Bismarck anvendte de nævnte særlige foranstaltninger for derved at holde omvæltningstilbøjeligheterne nede, hadde han imidlertid vist i gjerning, at det ikke

var hensigten at la sig nøie med en politimæssig opretholdelse av det bestaaende. Der skulde ved magt skapes ro i landet, men roen skulde benyttes til gjennemførelse av et stort socialt reformverk. Alle de i økonomisk henseende daarligst stillede skulde faa at merke, at staten «ikke blot husker paa dem, naar der skal utskrives rekrutter eller betales skat, men at den ogsaa tænker paa dem, naar det gjælder om at verne og støtte dem, forat de ikke med deres svake kræfter skulle bli rendt over ende og trampet ned paa livets store landevei.»

Det var ved aapningen av den nyvalgte riksdag den 17de novbr. 1881, at rikskansleren oplæste det «Kaiserliche Botschaft», der blev de sociale fremskridtsvenners «Magna Charta».

Keiseren uttaler deri først sin overbevisning om, at man ikke vil kunne overvinde de sociale brøst alene ved repression av socialdemokratiske utskeielser, men kun ved tillike positivt at fremme arbeidernes vel, og haabet om ved sin død at kunne efterlate fædrelandet nye og varige garantier for freden indadtil og de trængende ret til en sikrere og rikeligere hjælp, end der tidligere tilkom dem. Som uttryk for denne tankegang bebudes derefter fornyet forelæggelse av et allerede i den foregaaende riksdags-samling behandlet lovforslag angaaende forsikring av arbeiderne mot ulykkestilfælder under utøvelsen av deres gjerning samt forelæggelse av helt nye lovforslag angaaende sykekasser og angaaende forøket statshjælp til dem, der blir erhvervsudygtige ved alder eller invaliditet. «Für diese Fürsorge die rechten Mittel und Wege zu finden, ist eine schwierige, aber auch eine der höchsten Aufgaben jedes Gemeinwesens, welches auf den sittlichen Fundamenten christlichen Volkslebens steht. — — —»

De lovforslag, der her var stillet i utsigt, gjennemførtes i løpet av de følgende 8 aar og indførte tvungen folkeforsikring indenfor industrien og en række andre erhverv. — Og ganske betegnende er det, at man leilighetsvis overfor den indvending, at de saa omfattende og vidtforgrenede reformer pressedes igjennem i et for hastig tempo, gjorde den betragtning gjældende, at hvis ikke det hele blev færdig under

Bismarck, saa kunde der hengaa menneskealdre, inden man paany kom et skridt videre frem.[1])

I foraaret 1890 maatte jernkansleren nødtvungent træde tilbake. Hans efterfølger, Caprivi, har ikke hat synderlig indflydelse paa socialpolitikken. Det var i den nærmest følgende tid statssekretæren for indenriksministeriet, dr. v. Bötticher, og den preussiske handelsminister, friherre v. Berlepsch, der traadte i forgrunden paa dette omraade.

Den sidstnævnte førte forsætet ved den internationale arbeiderbeskyttelses-konference, som paa den unge keiser Wilhelm den II's initiativ var traadt sammen i Berlin faa dager før Bismarcks fald, og som betegner begyndelsen til den nye æra i rikets socialpolitik.

Likesaa kraftig Bismarck hadde fremmet arbeiderforsikringen, likesaa avvisende hadde han nemlig — bortset fra ganske enkelte undtagelser — stillet sig overfor riksdagens ønsker om mere lovmæssig arbeiderbeskyttelse. Paa dette punkt hyldet han utpræget konservative anskuelser. Forholdet mellem arbeider og arbeidsgiver tilkom det ikke statsmagten at blande sig i; det vilde være en utidig begrænsning av individernes frihet.

[1]) Følgende oversigt viser rækkevidden av de omhandlede reformer samtidig med, at den gir en forestilling om de betydelige utvidelser, navnlig med hensyn til antallet av forsikrede (herunder baade tvungent og frivillig forsikrede), der senere har fundet sted:

	Sykeforsikring.		Ulykkesforsikring.		Forsikringer mot invaliditet, alderdom og død.	
	Antal tilfælder.	Utbetalte erstatninger.	Antal tilfælder.	Utbetalte erstatninger.	Antal tilfælder.	Utbetalte erstatninger.
		Mk.		Mk.		Mk.
1885	1 956 635	54 139 111	268	20 011	—	—
1891	2 616 433	98 620 560	51 209	26 471 096	132 957	15 299 506
1907	4 956 388	273 887 706	144 703	150 325 291	158 497	172 662 839

Utgifterne til forsikringen bæres dels av arbeidsgiverne, dels av arbeiderne selv og dels av staten.

Keiseren, der i disse aar — bl. a. under paavirkning fra kristelig-social side — var opfyldt av socialreformatorisk begeistring, hadde en anden opfattelse. Det verk, som var begyndt, skulde ikke blot utformes videre. Det skulde tillike suppleres med noget helt nyt. Og av dette nye var indførelsen av mere lovmæssig arbeiderbeskyttelse det, som stod i første række, hvad der uttrykkelig fremgaar av de to saakaldte «Februar-Erlasse» fra 1890, altsaa fra tiden umiddelbart før rikskanslerskiftet, hvilke saa at sige indeholdt Wilhelm den II's sociale program.

Hovedresultatet av den følgende tids arbeide og forhandlinger var den store «Novelle zur Gewerbeordnung» av 1891, hvorved indførtes væsentlige indskrænkninger i barns og kvinders arbeide i fabrikker samt gaves bestemmelser angaaende søndagshvile, mindste-hviletid for arbeidere under 21 aar og forskjellige andre forhold.

Den færdige lov adskilte sig navnlig derved fra det av regjeringen forelagte forslag, at der var udelatt en paragraf, som tilsigtede at hindre streiker og bl. a. satte haard straf for offentlig at opfordre arbeidere «zur widerrechtlichen Einstellung der Arbeit». Det var et av de forsøg, som regjeringen, efter at socialistloven var faldet, gjorde paa at faa gjennemført nye strafferetlige bestemmelser, der kunde anvendes til bekjæmpelse av urostifterne. Rigsdagen avviste imidlertid ikke blot dette, men ogsaa de senere av samme art.

Fra 1892 fik motstanderne av de sociale reformer — som allerede tidligere nævnt — en indflydelse ved hove og i regjeringskredse, der i de følgende aar hemmede alt kraftigt fremskridtsarbeide paa dette omraade.

Da Bötticher i sommeren 1897 gik av som statssekretær for indenrigsministeriet og avløstes av Posadowsky, hilstes dette personskifte av de konservative og i arbeidsgiverkredse med udelt glæde. Man mente i ham endelig at ha faat en mand, som vilde være tro mod de konservatives interesser, og som med kraftig haand vilde holde fredsforstyrrerne nede. At han efter nogen tids forløp vilde vise sig at være en avgjort reformven, var der dengang ingen, som vidste.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Adolph Arthur Greve Posadowsky-Wehner, friherre von

Postelwitz er født 1845 i Schlesien som ætling av en gammel tysk adelsslægt. Han studerede jura og erhvervede 1867 doktorgraden heri. 1873 utnævntes han til landraad for kredsen Wongrowitz i provinsen Posen, hvorfra han senere forflyttedes til et andet tilsvarende embede i samme provins. 1882 valgtes han til medlem av det preussiske deputeretkammer, hvor han sluttede sig til det frikonservative parti. Dette mandat beholdt han dog kun i 3 aar, idet de opgaver, som forelaa i Posen, hvor der forestod en omordning av hele provinsialforfatningen, stillede saa store krav til ham, efter at han i 1885 var traadt i provinsadministrationens tjeneste, at han ikke mente at kunne motta gjenvalg.

1889 indførtes den nye ordning og Posadowsky blev «Landesdirektor» (senere betitlet «Landeshauptmann»), d. v. s. øverste embedsmand for hele provinsen, en stilling, som han beklædte, indtil han i 1893 kaldtes til chef for det tyske finansministerium.

Vi lærer ham i disse aar at kjende som en dygtig og pligtopfyldende mand med udpræget administrative evner, noget bureaukratisk maaske, men med en levende interesse for alt, hvad der angik den landsdel, han var sat til at styre. Det var ham ikke nok at opfylde sine rent embedsmæssige forpligtelser; provinsens ve og vel laa ham paa sinde i enhver henseende. Som overbevisningstro kristen og medlem av kirkestyrelsen ser vi ham hævde forskjellige krav vedrørende kirkens stilling i samfundet; og vi finder ham som forfatter bl. a. til 2 smaaskrifter angaaende landbrukets vilkaar i Tyskland og særlig i Posen.

Det var da ogsaa med henblik paa hans administrative fortjenester, at keiseren — der personlig skal ha henledt Caprivis opmærksomhet paa ham, da den hidtidige statssekretær for finansministeriet ønskede at træde tilbage — kaldte ham til at ta del i riksstyrelsen.

Posadowskys virksomhet som finanspolitiker er der i denne sammenhæng ingen grund til at dvæle ved. Han viste sig sin vanskelige stilling voksen; og det lykkedes ham bl. a. at gjennemføre en ny ordning av forholdet mellem riksfinanserne paa den ene side og de enkelte forbundsstater paa den anden. Iøvrigt kan fremhæves, at omend han særlig

hadde sin styrke i det forvaltningsmæssige, var han dog ikke nogen ensidig fagminister. Som egte statsmand forstod han at ta hensyn ogsaa til andre berettigede interesser end dem, han personlig var sat til at vareta. Det var imidlertid navnlig landbrukets tarv, han hadde for øie, hvorimod han ikke i disse aar hadde synderlig leilighet til at beskjæftige sig med forhold vedrørende industrien og de i dens tjeneste sysselsatte arbeidere.

Da han i juli 1897 overtok stillingen som statssekretær for indenriksministeriet i stedet for sit hidtidige embede og samtidig utnævntes til stedfortræder for rikskansleren og til preussisk statsminister, stod han saaledes tildels overfor helt andre opgaver end dem, han som chef for finanserne hadde havt at gjøre med. Men han arbeidede sig fremad med beundringsværdig flid og ledet av en utpræget retfærdighetssans; og under dette arbeide trængte han efterhaanden ind til det, som er det centrale i vore dages sociale spørsmaal.

Betegnende for den tankegang, som oprindelig var hans og vistnok var ret utbredt i de kredser, han tilhørte, er den første tale, han holdt som medlem av det preussiske deputeretkammer (28de novbr. 1882). Den handlede om forholdsregler mot vagabond-uvæsenet. Og betragtningen er denne: Vagabonderne blir en større og større plage ute paa landet og i smaabyerne; altsaa maa vi ha flere gendarmer. Derved blir han staaende. Spørsmaalets anden side, bekjæmpelsen av landstrykeriet som socialt sygdomsfænomen tages ikke op til undersøkelse.

De to hovedopgaver, Posadowsky vedkjendte sig, da han overtog ledelsen av Tysklands indenrikspolitik, var kamp mot socialdemokratiet og videre utformning av de allerede bestaaende sociale love. Derimot stillede han sig, avvisende overfor kravene om nye reformer og navnlig overfor tanken om at tilstaa fagforeningerne større rettigheter og friheter. Det var ikke blot socialdemokratiet og «de frisindede», der forlangte en revision av de hittil gjældende bestemmelser paa dette omraade. Ogsaa det store, væsentlig katholske centrumsparti ønskede, at der skulde indrømmes fagforeningerne «Rechtsfähigkeit» d. v. s. mulighet for at opnaa anerkjendelse som juridiske personer.

Den egentlige grund til Posadowskys uvilje mot ethvert forslag av denne art søker v. Wiese — og vistnok med rette — deri, at han endnu ikke var i stand til at skjelne mellem arbeiderne og socialdemokraterne og ikke hadde forstaaelse av, at den i sit væsen rent økonomiske fagforeningsbevægelse og den mot det bestaaende statssamfund rettede politiske agitation i og for sig er to vidt forskjellige ting, samt deri, at han i forholdet mellem arbeider og arbeidsgiver saa et pietetsforhold, der ikke maatte forstyrres av «strikeforeninger». I Rigsdagen uttalte han bl. a.: «Jeg tror, at hvis der er noget land, hvor det er mindre nødvendigt at tillate saadanne arbeiderkoalitioner, saa er det Tyskland. I et land med direkte, almindelig valgret, vil arbeidernes interesser altid finde en levende og virksom støtte allerede av den vægtige grund, at arbeiderne utgjør den store masse av vælgerne. Som følge derav er en repræsentation av arbeiderne, som den forefindes i arbeiderkoalitioner, ikke nær saa nødvendig hos os som i andre stater med anden valgmodus. — — — At vi saaledes under de nuværende forhold ikke skaber saadanne arbeiderkoalitioner, som for en stor del ikke vilde være andet end strikeforeninger, det kan de ikke fortænke os i».

Med fuld føie kunde man fra reformvenlig side gjøre gjældende, at uttalelser som den anførte vilde bidra til, at arbeiderne mere og mere vilde lægge vegten paa den politiske virksomhet, medens en legitim og uhindret varetagelse av deres faglige interesser vilde faa deres stræben til at gaa ut paa en forbedring av deres stilling indenfor den bestaaende stats- og samfundsordning.

Naar hertil kommer, at Posadowsky netop paa dette tidspunkt sterkt betonede det farlige ved at la statsmagten gripe ordnende og bestemmende ind paa altfor mange av erhvervslivets omraader, kan det ikke undre, at han ret almindelig blev betragtet som en hindring for sociale fremskridt.

Straks efter riksdagens sammentræden i efteraaret 1897 hadde han avgit en erklæring om, at de forbundne regjeringer slet ikke tænkte paa at hitføre en stilstand i den socialpolitik, som var indledet ved det «keiserlige budskap» av 1881; og Bebel hadde betegnet hans uttalelse herom som «eine Phrase

ohne Verbindlichkeit». — Det skulde imidlertid forholdsvis snart vise sig, at i hvert fald denne opfattelse av Posadowsky som en mand, der sa et og gjorde noget andet, var ganske falsk, og at han saa langt fra vilde la det paabegyndte verk stagnere, at han tvertimot var til sinds at sætte et endogsaa meget stort arbeide ind paa dets videreførelse.

Allerede under næste riksdagssamling indbragte han nemlig en «Novelle zum Invaliditäts- und Altersversicherungsgesetze», der blev indledningen til en stor reform av hele forsikringslovgivningen Og i de følgende aar indtil 1903 fulgte den ene nye lov efter den anden.

Ved reformen av invaliditetsforsikringen hadde Posadowsky navnlig for øie at organisere denne saaledes, at der kunde tilveiebringes en nærmere forbindelse imellem statens repræsentanter paa den ene side og arbeiderbefolkningen paa den anden. Hans forslag tilsigtede oprettelsen av stedlige bestyrelser, der hver indenfor sit omraade skulde vareta samtlige forsikringsgrene med undtagelse av sykeforsikringen, og i hvilke arbeiderne skulde være repræsentert. Disse bestyrelser skulde ha avgjørelsen av de enkelte saker i deres haand; og meningen var ved en saadan decentralisation dels at undgaa en altfor skematisk behandling av sakerne, dels at vække arbeidernes forstaaelse og interesse for den hele ordning.

«Jeg tror, mine herrer», — uttalte stassekretæren i riksdagen i februar 1899 — «at likesom de økonomiske spørsmaal indtar et stadig bredere rum i vort offentlige liv, saaledes vil de socialpolitiske spørsmaal ogsaa komme til at gjøre det; og jo mere vi fra administrationens og statens side tar disse socialpolitiske spørsmaal op, jo mere vi skaper statsorganer i landet, der kan vareta de socialpolitiske opgaver og bringe arbeiderne plastisk nær, at repræsentanter for statsforvaltningen har hjerte for deres berettigede ønsker, deres helbredelige lidelser, saa at de hører paa dem og tar sig av dem, — destomere vil vi undergrave omvæltningsbestræbelserne, og desto mere vil statsforvaltningen likeoverfor arbeiderne komme til at konkurrere med de partibestræbelser, der gaar ut paa at revolutionere samfundet.»

Det forelagte forslag undergik imidlertid ret væsentlige

ændringer, inden det erholdt lovskraft [1]). De paatænkte stedlige bestyrelser indførtes som et fakultativt, ikke som et obligatorisk led i organisationen: og der tillagdes dem kun indstillingsret: avgjørelsen av sakerne forbeholdtes de høiere instanser.

Allikevel maa den forøkede indflydelse, som loven gav arbeiderne, betegnes som et betydningsfuldt fremskridt. Men hvad det i nærværende sammenhæng særlig kommer an paa, er den vaagnende forstaaelse av arbeiderbefolkningen og dens tarv, som Posadowskys stilling til saken vidner om, en forstaaelse, der vistnok for en stor del skyldes den samvittighetsfulde energi, hvormed han stadig søkte at trænge tilbunds i de spørsmaal han stilledes overfor.

Med hensyn til sykeforsikringen lykkedes det ham at gjennemføre en forøkelse av det antal uker, i hvilke der skulde ydes sykepenger, saaledes at det fremtidig blev 26 i stedet for 13. Herved opnaaddes bl. a., at de arbeidere, der blev erhvervsudygtige ved sygdom, kunde erholde invalideren te straks efter sykepengenes ophør. Invalideren ten indtraadte nemlig i saadanne tilfælde efter 26 ukers forløp; og der hadde altsaa hittil imellem sykepengenes ophør og dette tidspunkt været et hul paa 13 uker, for hvilke ingen penger kunde utbetales.

Dette er to av de vigtigste blandt de mange forbedringer, som under Posadowskys ledelse indførtes paa folkeforsikringens omraade.

Men ogsaa arbeiderbeskyttelseslovgivningen førtes videre. Det fastsattes ved lov, at butikkerne ikke maatte holdes aapne efter kl. 9 aften. Og forbudet mot barns erhvervsmæssige arbeide utstraktes saaledes, at det fremtidig ikke blot kom til at gjælde beskjæftigelse i fabrikker, men ogsaa en hel række andre forhold.

I denne sammenhæng maa tillike nævnes den permanente «Ausstellung für Arbeiterwohlfahrt» i Charlottenburg (Berlin), som navnlig indeholder en fortrinlig samling monster-apparater, tjenlige til at beskytte arbeiderne mot ulykkestilfælde

[1]) Det var forøvrig det første sociale lovforslag, som det socialdemokratiske parti samlet stemte for paa riksdagen. Ogsaa for Posadowskys reform av sykeforsikringen stemte partiet.

under utførelsen av deres gjerning, og hvis oprettelse skyldes Posadowskys initiativ. Det var ogsaa ham, der skapte det keiserlige statistiske bureaus avdeling for arbeiderstatistik, der fik til hovedopgave at belyse alle spørsmaal vedrørende tilbud av og efterspørsel efter arbeidskraft. Og det var i overensstemmelse med hans ønske, at avdelingen samarbeidede med fagforeningerne ved tilveiebringelsen av statistisk materiale.

Ved siden av det store arbeide, han som minister hadde at utføre, beskjæftigede Posadowsky sig imidlertid i disse aar ogsaa paa anden maate med de bestræbelser til høinelse av arbeiderbefolkningens livsvilkaar, som var oppe i tiden. Ute i en av Berlins forstæder, Pankow, ligger der et stort, bygningskompleks med lyse og gode arbeiderboliger, der er opført av «Der vaterländische Bauverein»; dets navn, «Posadowskys Haus» bærer vidnesbyrd om den levende interesse, hvormed statssekretæren omfattede arbeidet for tilveiebringelse av bedre boligforhold, en av vor tids mest paatrængende og tillike en av dens taknemmeligste opgaver. Som formand for «Deutscher Lungenheilstätten-Verein», gik han fora i i kampen mot tuberkulosen. Og arbeidet for ædruelighetens fremme hadde likeledes i ham en varm ven og forkjæmper.

Men la os vende tilbake til hans politiske virksomhet.

Endnu i 1899 hævdede statssekretæren for indenriksministeriet det gamle regjeringsstandpunkt, hvorefter det gjaldt om at faa gjennemført nye lovbestemmelser, ved hjælp av hvilke man kunde komme den socialdemokratiske ophidselse av arbeiderbefolkningen til livs. Det forslag til en «Gesetz zum Schutze des gewerblichen Arbeitsverhältnisses», som han forela riksdagen i juni 1899, var det sidste forsøk i denne retning. Man tilsigtet at beskytte de «arbeidsvillige» mot enhver form for tvang fra strikende kammeraters side og i det hele tat at sikre de ikke organiserte arbeidere og arbeidsgivere mot al bli tvunget ind i sammenslutninger, de ikke ønskede at tilhøre. Forslaget, der indeholdt en række strenge straffebestemmelser, fik en meget ublid mottagelse og forkastedes ganske av riksdagen. Dets motstandere hævdede, at de allerede bestaaende straffebestemmelser i virkeligheten var ganske tilstrækkelige, og at en gjennemførelse av forslaget vilde

være ensbetydende med en tilintetgjørelse av foreningsfriheten, selv om regjeringen officielt hævdede, at denne skulde forbli uantastet. Det vilde nemlig, sagdes der, i praksis bli umulig saavel for arbeidsgivere som for arbeidere at benytte sig av foreningsretten til fremme for deres økonomiske interesser uten paa en eller anden maate at støte an imot de foreslaaede bestemmelser; det var ikke en utvidelse av straferetten, der tiltrængtes, men en moderne arbeidsret med gjennemførelse av arbeidernes formelt forlængst godkjendte likeberettigelse med statens øvrige borgere.

Under forhandlingerne om forslaget fremkom Posadowsky overfor angrep fra socialdemokratisk side med en erklæring om, at regjeringen uavhængig av den behandling, den fik i riksdagen, og av al agitation fra det socialdemokratiske partis side vilde vedbli med «at gjøre det til bedste for de arbeidende klasser, som vi tror av moralske grunde at maatte gjøre.» Og nogle aar efter vedkjendte han sig at være kommet til en anden opfattelse av den sak, det her dreiet sig om, saa at han ikke mere betragtet særbestemmelser til vern for de arbeidsvillige som noget ønskelig.

Den 12te december 1905 holdt han i riksdagen en tale, i hvilken han klart sondrede imellem den moderne arbeiderbevægelse og den socialdemokratiske bevægelse og betegnede det som ganske overordenlig farlig for det borgerlige selskap, dersom det ikke gjør en skarp adskillelse mellem disse to. «Desværre gives der, mine herrer», heter det i denne forbindelse, «stadig endnu kredser, som i ethvert arbeiderkrav, hvad enten det angaar høiere lønninger, eller arbeiderne stiller fordringer til virksomheterne av hensyn til sundhets- eller sædelighetstilstanden eller til den ytre sømmelighet, simpelthen ser socialdemokratiske krav. Det er efter min mening den værste politiske feil, man kan gjøre, og det bidrar væsentlig til at styrke socialdemokratiet.»

Overensstemmende med denne tankegang hadde han allerede den 30te januar 1904 i sin besvarelse av en interpellation fra centrumspartiets side angaaende en ordning av fagforeningernes retsforhold og angaaende oprettelse av «arbeidskamre» uttalt, at regjeringen ikke principielt var uvillig til at tildele fagforeningerne anerkjendelse som juridiske personer,

og hadde likeledes stillet i utsigt, at der vilde fremkomme lovforslag angaaende «arbeidskamre». Og i november 1906 forela han riksdagen et forslag til «Gesetz betreffend gewerbliche Berufsvereine», hvorefter disse skulde kunne erholde den saa omstridte «Rechtsfähigkeit». Hans forslag, der fra næsten alle sider blev møtt med skarp kritik, henvistes til en kommission paa 28 medlemmer og vendte aldrig tilbake fra denne. Hovedindvendingen mot det var den, at de fordele, det vilde bringe, var altfor «verklausuliert».

At den kurs, Posadowsky styrte, vakte uvilje hos dem, som i 1897 hadde ment, at han udelukkende vilde tjene de konservatives interesser, er let forstaaelig. Det var ikke uten grund, at han i foraaret 1907 engang bemerket: «Der gis netop retninger, som ønsker, at der skal være en statssekretær *mot* socialpolitik. Men jeg er, saalænge jeg beklæder dette embede, en statssekretær *for* socialpolitik.»

Det skulde bli en av hans sidste programmatiske uttalelser. Nogle faa maaneder senere maatte han nødtvungent træde tilbake fra sin stilling.

Bedømt efter antallet av nye love maa aarene 1905—07 socialpolitisk kaldes en ufrugtbar periode. Man var i indenriksministeriet hovedsakelig optat av at forberede og planlægge. Men disse aar fik betydning paa en helt anden maate, nemlig ved den tilnærmelse, som fandt sted fra regjeringens side overfor den moderate arbeiderbevægelse, herunder den kristelig-sociale.

Posadowskys oftere nævnte personlige utvikling var naadd saa langt frem, at han ikke længere stod blot som den fremragende dygtige embedsmand og heller ikke blot som en betydelig socialpolitiker, men tillige som noget mere. Hans ord havde vegt ikke blot, fordi han var den ansvarlige minister, men tillike fordi han besad den myndighet, som en mandig og uegennyttig personlighet altid har. Han stod som en folkefører i ordets bedste forstand, som en av de politikere, der ikke lar sig lede, men selv angir den vei, ad hvilken der kan gaas frem. Denne vei førte efter hans opfattelse gjennem en social-etisk fornyelse av folkelivet. Og hans krav om en saadan rettedes særlig til de besiddende klasser, som han selv tilhørte. For dem kunde hans ord bli som samvittighetens røst.

I den ovenfor citerte tale av 12te december 1905 opstiller han det spørsmaal, hvorledes det er psykologisk forklarlig, at et saa radikalt parti som det socialdemokratiske, der vil hele den bestaaende samfundsordning tillivs, i et saa velordnet samfund som det tyske har kunnet vinde en saa stor tilslutning, at det ved de foregaaende valg kunde mønstre 3 millioner stemmer, og henviser som svar herpaa bl. a. til, «at den offervillighet, den høisindethet i økonomiske saker, som maa utmerke den besiddende klasse, ikke med vor voksende velstand er steget i samme grad som denne.» Og derefter fortsætter han:

«Den socialdemokratiske bevægelse, socialdemokratiet har utvilsomt sin rot i en utpræget materialistisk verdensanskuelse. Men jeg kan utfra de iagttagelser, som jeg har gjort i det daglige liv, ikke negte, at materialistisk verdensanskuelse, materialistisk nydelsessyke med vor voksende rigdom ogsaa har bredt sig i de besiddende klasser i en utstrækning, som ofte fylder mig med bekymring, og som meget maa beklages. Og den egentlige grund til, at det borgerlige selskap ikke har kraft til at overvinde socialdemokratiet, ser jeg deri, at der i socialdemokratiet og i vort borgerlige selskap med dets voksende rigdom, at der i dem begge hersker en materialisme, som avler kongeniale fænomener utfra samme aarsak. Det borgerlige selskap vil heller ikke overvinde socialdemokratiet med store ord, men vil kun overvinde det, naar det gaar i sig selv, naar det forlater dette materialistiske standpunkt, og der igjen kommer mere moralsk alvor i hele det borgerlige selskaps liv.»

I en tale, han holdt ca. 2 maaneder senere (6te februar 1906), findes bl. a. følgende:

«Derfor maa man dog hilse det med glæde, naar der bestaar en voksende arbeiderbevægelse, som erklærer: ja, vi er ogsaa for, at arbeidernes materielle stilling forbedres i overensstemmelse med hele folkets voksende velstand, at arbeidernes lønninger holder trit med livsfornødenheternes forøkelse og levnetsmidlernes fordyrelse, at arbeideren i større utstrækning end hittil faar indflydelse ogsaa paa offentlige anliggender, men vi vil forfølge dette maal med lovlige midler i den bestaaende monarkiske stat, indenfor det borgerlige samfund.

Naar vi likeoverfor de 3 millioner socialdemokratiske stemmer vil gjøre fremskridt i bekjæmpelsen av socialdemokratiet, naar vi vil skape et arbeiderparti, som vil forfølge sine ønsker indenfor den givne stat, indenfor den borgerlige, monarkiske stat, indenfor mulige økonomiske grænser, saa har vi dog den allermest paatrængende grund til at understøtte en saadan arbeiderbevægelse som den kristelige arbeiderbevægelse. Jeg anser derfor den retning, som paastaar: den kristelige arbeiderbevægelse er jo endnu farligere end den socialdemokratiske, for falsk. Det er deres standpunkt, hvem ethvert arbeiderkrav, selv om det er nok saa berettiget, i og for sig er usympatetisk.»

En mere uforbeholden officiel anerkjendelse kunde de kristelig-sociale vanskelig ønske sig.

— — —

Fra to forskjellige sider var de kommet, Stöcker og Posadowsky, presten og statsmanden. Men begge vilde de, dypest set, det samme. Posadowsky kunde i sine senere aar med fuld ret ha gjort de ord til sine, hvormed Stöcker i sin tid sluttede sin tale i Eiskeller-forsamlingen: «Ich meine es treu, ehrlich und gut mit dem Arbeiterstande, so wahr mir Gott helfe.» Jeg har søkt at vise, hvorledes det fælles maal førte dem nærmere henimot hverandre, og kan nu slutte fremstillingen med at peke paa billedet av Posadowsky, som det sidst anførte citat viser ham, staaende med haanden rakt frem mot de av Stöcker og hans aandsfrænder organiserte kristelig-sociale arbeidere.

„DIN VÆN FAR."

Bjørnsons breve.

Omtalt av *Eivind Berggrav-Jensen.*

Naar der lages slik reklame som nu for Bjørnsons breve, saa blir man skeptisk. Dette med en privat utgave i 50 fine eksemplarer, dog ikke mer privat end at hver av de store blades redaktører faar en av de dyrebare femtiendeparter hver, den «indtrængende» opfordring til at la brevene bli tilgjængelige for offentligheten — og saa endelig, naar man har ærtet op publikum paa denne maaten: det offentlige salg med alle de offentlige uttalelser om privatutgaven som reklame. Det er ikke rart om man blir skeptisk. . . . .

Denne gang med urette!

Jeg reserverer mig før anmeldelsen ved at si: slike personlige breve de kan vist opfattes meget forskjellig av de forskjellige personer som faar læse dem. Kanske spiller ens eget temperament en større rolle ved bedømmelsen end strengt tat tilladelig ved en offentlig anmeldelse. Kanske burde man forsøke sig paa en objektiv kjølig avveiet dom. Men jeg kan ikke. Like saa litt som man kunde anlægge en objektiv og utenforstaaende maalestok paa sin fars eller mors brev, like saa litt har jeg kunnet det med disse breve fra vor største mand, som her møter os bare som far, bare som far med den aapne, vidaapne dør ind til sit hjerte. Gaar det an at «anmelde» slikt? — Jeg kan bare si: mig har han talt til som til barn, og jeg har ganske glemt at det var en offentlig affære. Et brev nu og et da (ikke alle breve i et jag — slik er brev ikke tænkt at læses!) og hver gang den samme opvarming, opgløding av ens liv ved ordene. «Din væn far» som han sætter under alle brevene, det blir tilsidst noget som træffer os andre uvedkommende ogsaa som et kjærlig klem i haanden.

Skulde boken derfor «anvendes» i nogens tjeneste, saa er

det i hjemmets. Der er tider, da barn og forældre løsner fra hinanden, da der kommer et eller andet imellem, da de blir fjerne for hverandre. Det hænder saa tit nuomstunder. (Vi ser det ogsaa i Bjørnsons breve som vi saa det i Kiellands til datteren). Helst er det vel tilfælde i den tid da barnas selvstændighetsfølelse er sterkere end deres selvstændighet. Da gaar der ingen strøm mellem dem og hjemmet, da kan de være uten hjemfølelse. La alle, baade sønner og døtre, i denne opvekst- og utfærdstid læse disse B. B.'s breve og Kiellands til datteren. Saa vil de lære der av andres liv, hvad deres trodsige selvsikkerhet forbyr dem at lære av sit eget, at engang — før eller siden — vælder det op igjen og blir rikere og bløtere end alt, dette med mor og far og stuerne derhjemme.

— — — Og for forældre — er det ikke veien ut av motsætningsforholdet til de unge som er tegnet i de ordene om «din væn far». De staar under hvert av Bjørnsons breve. Det er som om han har villet holde sig selv og datteren for øie, at — altid! — maa han være ven ved siden av det at være far. Til «min væn far» kunde jeg gaa med alt, ogsaa med det værste. For *han har selv været ung* - han vil forstaa mig og ikke fra et ophøiet retfærdig stade dømme mig og refse mig. Han har selv engang dømt sig selv slik som han vet, at jeg nu dømmer mig selv.

Alene den som kan være ven for sine barn, vil beholde sine barns fortrolighet. Man gaar ikke til en inspektør og opsynsspeider og fortæller sine feiltrin. Man skjuler mest mulig for en slik. Likesom ogsaa for en ophøiet, ufeilbar mand! Men til en ven kan det siges. I et saadant forhold virker fortrolighetens støttende magt befrielse for aapenheten.

Men «din væn far» maa selv vise fortrolighet! De maa møtes, de to venner, møtes i sine haab, sine skuffelser, sine feiltrin. Gjensidigheten er livsnerven i dette forhold. Hvis den ældre tror at den yngre kan gi sin fortrolighet, hvis han bare faar ophøiede «vi alene vide»-svar igjen, da lærer han fort, at han forregner sig. Fortrolighet vindes ene og alene ved offer av al ophøiethet, ved at man aapner for sit eget indre.

«Din væn far» — deri antydes løsningen av en av de saareste konflikter, som livet kjender, konflikten mellem dem

som livet har stillet aller nærmest hinanden, mellem dem som skjænker liv og dem som har faat liv, mellem dem som er sat til livshaab og dem som er sat til livsgrundlag for hinanden. Den store disharmoni som skjærer sig gjennem tilværelsen fra disse forhold kjender vi alle.

Og dette alt fordi det forbindende er overset: at de alle er mennesker, med menneskers haab og menneskers kjærlighet og menneskers synd.

Ikke mindst synd. I feiltrin og feiltrins anger finder menneskene hinanden. At leve sig sammen fra det dypeste av sker i slik fortrolighet. Har ikke forældre og barn muligheten for at finde hinanden ad denne vei?

«— Du må, hvad galt du kommer i, hvad galt du selv gør, ha full tillid til, at *da* tror vi, du med din bra natur er *ulykkelig;* og da blir vi ikke sinte, men ulykkelige, vi også, *og hjælper dig alt vi formår.* Husk det, Bergliot, at du aldrig kan gøre noget, som ikke vi af al ævne frister at hjælpe dig ut af. Ha ænnelig den trygghed i dig, som det gir, at vite, du har *fulltro vænner* i os, i glæde og sorg, i storhed og synd, i uforanderlig kærlighed gænnem alt. Mor hilser og kysser dig, søte væn, og det samme gør

din væn far.»

«Ja dette ser ut som skrevet flot hen; men *du* vet, at det er gammel god vin i det, bare skænket for hurtig i.»

DET SOCIALE MOMENT I SIDSTE AARS LITTERATUR.

III.

Michael Puntervold. «**Arbeidernes socialøkonomik** (102 sider). *Olav Kringen*: «**De første socialdemokrater i Norge**» 136 sider: *Fernando Linderberg*: «**Socialismen og presteskapet**» (1911. 43 sider): *Valdemar Ammundsen*: «**Engelske arbeiderførere om kristendommen**» (70 sider).

Baade *Koht* og *Collin* ender sine bøker med en trosbekjendelse til socialismen. Nylig har vi endog oplevet at en mand, der trods sit foredrag i Studentersamfundet er meget klog og avbalanceret, Sigurd Ibsen, har skrevet mange pene ting om socialismen. Noget av det har været gjengit uten kommentar i «Socialdemokraten». Saa ren vare har det været. Farten er sandelig upaaklagelig.

Allikevel er ikke deres tal særdeles stort, som vet hvad socialismen egentlig er og vil. Og mange misforstaaelser om socialismen gjør vi os alle skyldig i. Der er nu anledning til paa billig og letvint maate at bli kvit de værste vrangforestillinger Som den lettest tilgjængelige fremstilling av socialismen, som findes i norsk litteratur, bør Michael Puntervolds lille bok faa mange læsere ogsaa utenfor arbeidernes kreds.

Den som kun kjender Michael Puntervold personlig som ganske ung, nyomvendt socialist og ellers fra borgerbladenes referater av agitatoren Puntervolds foredrag hjemme og i broderlandet, blir behagelig overrasket over den rolige, saklige, ja endog videnskapelig kjølige tone i hans arbeide. Naturligvis kan han ikke helt fornegte sin natur, født agitator som han er. Han er heller ikke saa sprænglærd, at mandens hete sympatier forsvinder i lærdommen. Men de smaa utfald virker som pikant krydder i det tunge stof, som forøvrig er behandlet livlig og populært.

Det hadde ikke skadet om Puntervold hadde hat litt bedre tid og litt mere plads til fremstilling av den marxistiske socialisme. Derved kunde den ha vundet noget i klarhet. Det vilde ogsaa været formaalstjenlig om «Social Historie» var kommet foran «Socialøkonomikens Historie» istedetfor nu som hale. Som hale er den upassende.

Det er ikke uten en vis forlegenhet jeg gaar til anmeldelsen av denne bok, da mit kjendskap baade til socialøkonomi overhodet og til socialisternes litteratur i særdeleshet er altfor liten. Men naar jeg først har git mig ikast med opgaven, faar jeg føre den tilende og endog vove litt kritik.

Egentlig laa det utenfor min opgjorte plan at skrive noget om Karl Marx's forløpere, *Utopisterne*. Men det er noget ved flere av disse brave mænds skjæbne som frister mig til nogle forhaandsbemerkninger.

Saint Simon, der i Amerika var kommet under Franklins indflydelse, krævet i sine sociale studier, at «menneskene burde sætte som maal for sine handlinger og sit arbeide den hurtigste og mest fuldkomne forbedring av den talrigste klasses moralske og fysiske tilværelse.» Men han drømte om industriherrernes medvirkning til denne omvæltning. Forgjæves lette han hele sit liv efter en drivkraft, der skulde føre frem hans sociale retfærdsprogram. Han havnet i religiøs mystik.

Charles Faurier hadde sit utgangspunkt i en langfredagsstemning: «Idag, langfredag, har jeg fundet hemmeligheten i alle menneskers forening.» Paa sit ensomme studerkammer trak han op tegningerne til sin nye sociale bygning: *falanksen*, den ideelle kommune med et vældig byggekompleks, for høist 400 familier. Da han var færdig med dette, bekjendtgjorde han, at han hver dag efter 12 kunde træffes hjemme, om en samfundsinteresseret kapitalist ønsket at tale med ham i sakens anledning. I tyve aar ventet han forgjæves. Saa døde han.

Robert Owen, kooperationens fader, der skapte et mønstersamfund i New-Lanark i Skotland, og som i 1834 stiftet det «store internationale fagforeningsforbund», gled ogsaa ind i et religiøs-fantastisk spor og endte som spiritist.

Det er noget tragisk i dette. Deres tro paa det godes

raske seier var saa stor, at det maatte bli skuffelse av det, da det ikke vilde komme. Saa trak de sig tilbake for at drømme om en verden, der var mere i harmoni med deres eiegode væsen, en verden, hvor al ondskap var en saga blot.

Dette har bestyrket mig i en tanke, jeg før nærmest har hat som instinkt, og dog som saa sterk indre overbevisning, at jeg gjentagende gange har maattet bringe den frem: *En kristelig-social bevægelse, der har større maal end samaritantjeneste og velgjørenhet, vil aldrig komme til at lykkes, hvis den stiller sig i motsætning til socialdemokratiet.*

Det som har hændt de enkelte vil let komme til at hænde kirken som helhet, om den tar op sin utvidede sociale opgave. Hvis den fra begyndelsen glemmer, at menneskene ikke er saa gode som de burde være, vil skuffelserne meget snart indfinde sig. Og tanken om Guds rike, som nu saa mange ønsker realiseret paa jorden, vil atter bli overflyttet til de himmelske regioner.

De kristne maa lære sig at anerkjende de kræfter, som Gud selv har sat ind i menneskenes verden, og som han bruker paa saa overlegen maate. T. eks. naar han gjør det kunststykke at lægge sammen uhyre mange menneskers egoisme og av summen faar ut en kraft som heter *solidaritet*. Det er som naar han leder de bittesmaa vandsig oppe i fjeldet sammen i bækker, der forener sig til en elv, som paa sin fart mot havet danner et Rjukan. Paa samme maate har han forenet de mange enkelte arbeidere i lokale fagforeninger, der slaar sig sammen i landsforeninger og tilsammen danner det store internationale socialdemokrati. Og dette vældige Rjukan av forenede menneskeviljer skulde vi enten overse eller bekjæmpe? Nei, gaa heller til Rjukan og lær Guds kraft at kjende, du lille menneske. Og lær av Sam. Eyde, at saadanne kræfter kjæmper man ikke imot, men man utnytter dem i det godes tjeneste!

En ting til maa vi ogsaa huske: Gud, som aldrig blir gammel, som har hele evigheten at fremme sine planer paa, har det ikke saa flyvende travelt som vi nervøse mennesker, der lever en stakket tid, og ønsker hele verden forvandlet i den tid — eller ogsaa spaar vi den undergang. Denne tanke skal ikke friste os til den passive tilskuers rolle, men det

skal berge os mot haabløsheten og pessimismen, naar den banker paa vor dør. Den skal holde vort haab ungdomsfriskt og levende, selv om vi synes det gaar ynkelig smaat med det godes seier.

Naturligvis er der meget i socialdemokratiets kampmaate, der maa virke frastøtende paa den, som ikke blot ønsker det store broderskap som fjernt maal, men som ogsaa ønsker kjærlighetens bud fulgt som rettesnor i kampen for dette maal. Det er saaledes næsten ikke mulig at læse et eneste nummer av «Socialdemokraten» uten at støte paa noget, som bringer en til at tænke: «I er av en anden aand end vi.»

Men der er saa meget som kan forklare og undskylde dette, at man ikke opsiger «Socialdemokraten» og ikke opgir sit haab til socialdemokratiet. Fordi man føler, at den svenske professor Steffen har ret i sit utsagn: «Der har aldrig nogensinde eksisteret og eksisterer heller ikke i vor tid mer end et eneste system av sociologisk tænkning og social stræben, som indebærer et fuldstændig brudd med fattigdommens vane og en til bunden gaaende misnøie med fattigdommen som social fundamental institution. Denne eneste sociale anskuelse og stræben, som av al kraft koncentrerer sig om problemet at avskaffe fattigdommen som social masseforeteelse og som grundbestanddel i samfundsordningen er ingen anden end *socialismen*.» (Mich. Puntervold, side 43).

Sin fremstilling av den egentlige socialisme begynder Puntervold saadan: «Den moderne socialisme nøier sig med en videnskapelig overbevisning om, at det samfund, som er bestemt til at avløse det nuværende vil bli overveiende *socialistisk organiseret*. Samfundet vil med andre ord selv komme til at overta den direkte kontrollerende ledelse av produktionen . . . Den endelige løsning av de socialistiske reformkrav overlater imidlertid den moderne socialistiske videnskap helt til den tid, da de enkelte omlægninger melder sig til praktisk gjennemførelse» (side 24).

Da jeg saa dette og mange lignende uttalelser, spurte jeg mig selv: Er Puntervold revisionist? Og jeg blev derfor forbauset, da jeg paa side 65 læste om revisionisterne: «Deres politik mangler ikke alene maal, men ogsaa point — revisionisterne er allerede paa tærskelen til almindelig vassen liberalisme.»

Grunden til denne skarpe kritik er den, at revisionisterne skulde ha forlatt kravet om produktionsmidlernes socialisering. Og den som opgir det krav har ikke ret til at kalde sig socialdemokrat, mener Puntervold.

Nu har jeg en viss svakhet for disse revisionister, ikke fordi de har opgit denne programpost, men fordi jeg har fundet saa meget fornuft hos dem, og det gjor mig ondt for dem, at de trues med utstøtelse. Jeg mener, at de har en stor gjerning at gjøre indenfor socialdemokratiet. Derfor maa jeg forsvare dem litt. For det første vet jeg om revisionister, som meget sterkt holder paa produktionsmidlernes socialisering. For det andet protesterer Puntervold mot den beskyldning, at Karl Marx's lære er «en bibel for socialistisk troende,» og fremhæver, at Karl Marx i manifestet selv har sat levende videnskapelig kritik som et program for socialisterne: de marxistiske «grundsætningers praktiske anvendelse avhænger overalt og til enhver tid av de historisk foreliggende omstændigheter.»

End om dette ogsaa skulde komme til at gjælde grundsætningen om produktionsmidlernes socialisering? Jeg tror ikke, at det vil gaa saa. Jeg er tilboielig til at se dette som det store maal, den bedste utvei ut av nutidens pinagtige sociale tilstande. Men naar Puntervold saa umaadelig sterkt betoner, at socialismen er en videnskap, «en utviklingsdygtig, absolut sandhetssøkende systematisk erkjendelse,» bør han indrømme rigtigheten av revisionisternes sats: «Der kan for en samfundslære, som bygger paa utviklingstanken, ikke gives noget endemaal; det menneskelige samfund vil efter denne altid være utviklingsprocessen undergit» (side 54).

Det som findes av videnskapelig tæft i mig siger, at dette kan umulig motsiges. Noget andet er det, at man for det praktiske arbeide maa opstille et maal, der paa grund av uvidenhet om fremtiden kan fortone sig som et slutmaal. Men dette bør heller ikke fikseres saa bestemt, at man ikke altid beholder elasticiteten og tilpasningsevnen efter de givne forhold. Ellers blir det gold teoretiseren av det.

For en teolog ligger det nær at minde om nutidens strid om, hvad der er lutherdom, om det er at hænge sig fast i lutherske bokstaver, eller om det ikke meget mere er kamp mot lutherske bok-

staver. Her vet jeg, hvad Puntervold vil svare. Men anvend det svar overfor Karl Marx, og det vil hjælpe ut av det dilemma, du aabenbart staar i. Du er revisionist i din inderste tankegang, men du har saa megen veneration for socialisternes store mester, at du ikke er vokset helt ut av en uvidenskapelig rettroenhet. Det lider dit arbeide under. Ikke saa ganske litet heller.

Nogen vil bli forbauset over Puntervolds rolige indledningsord (side 24). Man mindes en ganske anden tone, som man har hørt, en tone, som fremdeles ofte lyder i socialisters agitationsforedrag. Men det er vor pligt at huske, at der laa revolution i luften, da socialisternes programskrift, «*det kommunistiske manifest*», blev til et par uker før Februarrevolutionen i 1848. «*Katastrofeteorien*» blev et offer paa tidsaandens alter.

Efter parlamentarismens seiersgang og efterat arbeiderne hadde vist sin store organisationsevne, forlot Marx og Engels selv teorien om den voldsomme katastrofes historiske nødvendighet. I forordet til 2den utgave av manifestet 25 aar efter skriver forfatterne: «Forholdet har forandret sig meget i de sidste 25 aar; men de i dette manifest utviklede almindelige grundsætninger staar uantastet den dag idag. Enkelte ting kunde hist og her forbedres; men om disse grundsætningers praktiske anvendelighet erklærer manifestet selv, at de overalt og til enhver tid avhænger av de historisk foreliggende omstændigheter, hvorfor *der aldeles ikke lægges nogen vegt paa de i slutningen av avsnit 2 foreslaatte revolutionære foranstaltninger* . . . . Dog manifestet er et historisk dokument, ved hvilket vi ikke længer tilskriver os retten til at forandre noget.»

Nu er det desværre saa, at mange, ja, de fleste ikke læser forord, og naar katastrofeteorien kommer igjen i uforandret form i 2den utgave, vil den komme til at spøke længe i mange hjerner, og bli meget seiglivet. Derfor kan en saadan frygt for at forandre noget i et historisk dokument, der fremdeles er programskrift, være meget skjæbnesvanger og forklare utenforstaaendes mistro til og frygt for socialismen.

Det utpræget nye og grundlæggende hos Marx og Engels var den *materialistiske historieopfatning*. Marx

gir en kortfattet karakteristik av denne i en avhandling av 1859:

«I den samfundsmæssige produktion til livets ophold indgaar menneskene (med hverandre) bestemte, nødvendige, av deres vilje uavhængige forhold, produktionsforhold, som svarer til et bestemt utviklingstrin for deres materielle produktivkræfter. Summen av disse produktionsforhold danner samfundets økonomiske struktur, det reale grundlag, hvorpaa en juridisk og politisk overbygning reiser sig, og som svarer til bestemte samfundsmæssige bevissthetsformer. *Det materielle livs produktionsmaate betinger overhodet den sociale, politiske og aandelige livsproces.* Det er ikke menneskenes bevissthet, som bestemmer deres tilværelse, men omvendt deres samfundsmæssige tilværelse, som bestemmer deres bevissthet . . .»

Og Puntervold tilføier: «Den historiske materialisme gaar ut fra, at de materielle betingelser er de eneste, som vi virkelig kjender, og saaledes ogsaa de eneste, hvis love vi kan *erkjende*» (side 32).

Denne ensidige betoning av de materielle betingelser som det eneste erkjendbare, hører vel ogsaa til de ting som trænger en revision? Sigurd Ibsen har ret, naar han sier, at socialisterne har altfor liten sans for de psykiske kræfter. I dette er der en stor svakhet.

Det er underlig, at Puntervold ikke har følt dette saa sterkt, at han tar mere bestemte reservationer. Ti midt inde i dette avsnit fortæller han (side 31), at Marx kombinerte det materialistiske historiesyn med utviklingslæren og med den «dialektiske (venia sit verbo!) metode.» Om denne fine metode, som er døpt av Hegel, skriver han, at «den opfatter al fremskridtsvei saaledes, at en herskende «lov» tilslut maa slaa om i sin rake motsætning, hvorefter begge, baade loven og dens motsætning forsones og gaar op i en «høiere enhet». Det virkelige sociale fremskridt er saaledes resultatet av en intens interessekamp.» — Men dette gjælder vel ikke bare «love», men endnu mere teorier?

Kjære Puntervold, kan du ikke faa denne «dialektiske metode» anvendt indenfor dit parti ogsaa paa den materialistiske historieopfatning? Den var naturligvis velgjørende og berettiget, da den kom frem som motsætning til den overdrevne

Hegelske idealisme. Men nu længes vi saare efter den «høiere enhet». «En tidssandhet er om faa aar kanske en tidslogn kun» skriver du, side 48. Heller ikke Marx er hævet over det, hvis hans disciple faar ham i vrangstrupen og han blir sittende der. Og det er delvis skedd med den materialistiske historieopfatning. Nylig læste jeg en artikel om dette i «Ny Tid», som gjorde mig stum, enda jeg skulde ha svaret paa den. Bruk derfor denne fine metode og find den «høiere enhet», saa falder det lettere for os andre at anerkjende det overmaade meget, som er rigtig i den materialistiske historieopfatning!

Det blir allikevel nok at beundre hos og lære av Karl Marx. Netop ved sine sterke overdrivelser maatte han tvinge menneskene til at aapne øinene og tænke om igjen. Vi kan neppe længer forstaa, hvilket klarsyn der skulde til for at opdage de kjendsgjerninger, som har faat sin meislede form i satser som disse: «*Alle hittil værende samfundsformers historie er klassekampenes historie,*» og hans forklaring av utviklingen, evolutionen i samfundet: «*Det er de produktive kræfters utvikling, som betinger forandringerne i samfundsforholdene.* Nu staar det for os som Kolumbus's æg; men engang fremkaldte det fuldstændig omvæltning i begreperne.

Men ogsaa her bør den «dialektiske metode» komme til anvendelse. De breve fra Engels fra 90-aarene, som citeres, side 47, bør alle Marx's disciple lægge sig paa hjerte. I et av dem staar det: «At der av de yngre undertiden lægges mere vegt paa den *økonomiske* side end der tilkommer den, har Marx og jeg selv delvis maattet erkjende os skyldige i. Vi maatte overfor motstanderne betone det av dem benegtede *hovedprincip*, og da var det ikke altid tid, sted og leilighet til at la de øvrige i vekselvirkningen deltagende momenter komme til sin ret.»

Alle disse smaa indrømmelser tjener Marx og Engels til megen ære. Men saadanne smaa indrømmelser skal man gjøre alvor av. Det er livet selv som har tvunget dem frem. Og livet er en større læremester end en enkelt hjerne, om den er aldrig saa genial. Revisionisterne har gjort alvor av det. Det er dem, som skal bevare socialdemokratiet fra en skadelig ensidighet. Men ikke revisionismen er den «høiere enhet»

som naturnødvendig vokser frem av de store uforlikelige motsætninger: det borgerlige samfundsideal og den marxistiske socialisme? La os derfor snart faa litt revisionisme ogsaa til Norge! Mange vil hilse den velkommen med glæde.

«*Proletarer i alle land, forener eder!*» Det var feltropet, som «det kommunistiske manifest» mundet ut i. *Arbeiderklassens organisation* er den store drivkraft, som skal føre til maalet: samfundets socialisering. — Og nu 60 aar efter er det internationale socialdemokrati blit en faktor, som man maa regne med. Det er virkelig blit et Rjukan av de mange smaa fagforeninger.

Socialdemokratiets historie i Norge fortæller Olav Kringen om i sin interessante lille bok. Første kapitel er naturligvis viet Marcus Thrane, den varmhjertede idealist, der først grep feltropet fra manifestet og vilde gjennemføre det i Norge. Den 27de december 1848 blev den første forening stiftet i Drammen med 160 medlemmer. Den 5te mai 1849 utkom første nr.: «Arbeiderforeningens Blad».

Det virker underlig at se begyndelsen av første artikel i bladet:

«Arbeidere! Gud være med eder! Gud være med os alle! En kamp vil begynde; en kamp maa begynde. Gud lede denne kamp saaledes, at den blot blir aandelig og ikke legemlig, at den vil indskrænke sig til en kamp med sandhetens ord. Gud lede de mot hverandre stridende stænder saaledes, at kanoner og bajonetter undgaaes, saa at efterslegterne kan si til vor ros: «Den strid, som i aaret 1849 opstod i Norge mellem arbeidsstanden og de tvende høiere stænder, blev ført med et ægte kristelig sindelag, saa at den hele strid var en strid for at faa sand og varig fred!»»

Saa fredelig skulde det ikke løpe av, og efter tumulterne paa Ringerike og andre steder blev Marcus Thrane den 10de april 1854 dømt til strafarbeide i 4 aar, og hans medanklagede fik ogsaa sit.

«Thrane og den bevægelse han skapte har reist de fleste av de store sociale saker, som det norske demokrati har arbeidet med til idag og ialt peker han fremover mot socialismen. Naar det norske socialdemokrati i vore dage har sat hans

buste i «Folkets hus» saa er det i erkjendelsen av, at han ogsaa er socialismens første budbærer i Norge, og som han i sin ungdoms kraft og mot bar socialismens budskap over landet, saa vil hans navn i de kommende tider vedbli at være som en fane i vor fremgang.»

Dette er Kringens smukke pris til Marcus Thranes ære. Og vi faar fuldstændig forvandlet det billede vi engang i en historietime fik av den farlige opvigler og revolutionsmand.

En ting som straks fik betydning hadde Marcus Thrane utrettet. Han hadde skapt interessen for arbeideren. Et vakkert utslag fik denne interesse i den «*filantropiske arbeiderpolitik*», der blev ledet av senere stiftsprovst *Honoratus Halling* og *Eilert Sundt*. Deres vilje var god, og meget godt gjorde de ogsaa. Halling kom til at forberede veien for selvhjælpinstitutioner og kooperation og la spiren til fagorganisationen. Men den bestemmelse, at al politik var forbudt i «Arbeidersamfundet» viser at arbeiderne blev betragtet som umyndige. De skulde ledes ovenifra.

Den «dialektiske motsætning» maatte komme, og kom ogsaa personificeret i den danske sadelmakersvend *Marius Jantzen* til Kristiania i august 1873. Han hadde været medlem av «Internationale» i Kjøbenhavn og begyndte allerede 3dje september s. a. propaganda for denne. Han blev mottat med megen haan og spot, blev negtet lokale, men gav sig ikke, og efter nogle særdeles livlige møter paa Rasmussalen og paa Tyveholmen blev organisationen dannet 26de juli 1874. Nogen glimrende tilværelse fik ikke denne organisation. Det var saa mange andre ting som optok den politiske interesse i tiden 1870—84.

Da den «socialdemokratiske forening» stiftedes 1ste mars 1885, begyndte den med ca. 100 medlemmer. Av dette lille frø har det socialdemokratiske parti vokset sig frem. «Den nye bevægelse, som skulde bli den der slog igjennem og arbeidet sig frem til stabilitet og jevn fremgang, begyndte stilfærdig og uten bram; men i den laa styrken.» - - Nu 25 aar efter har det socialdemokratiske parti hat flertal i mange herredsstyrer, og har ogsaa faat flere repræsentanter i stortinget. Og det som hændte sommeren 1911, den store lockout, vil ganske sikkert føre mange over i socialdemokraternes

rækker. Ti naar man ser sig om efter midler til at faa ende paa de ødelæggende arbeiderkonflikter, vender tanken atter og atter tilbake til det, som er socialdemokraternes store maal: *produktionsmidlernes socialisering.*

Til avslutning paa denne oversigt over socialistisk litteratur vil jeg henlede opmerksomheten paa et par smaa skrifter fra 1911.

Det ene er *Fernando Linderbergs* lille brochure «*Socialismen og presteskapet*». I indledningen skriver han: «Der er neppe nogen andre samfundsklasser, der paa en gang frastøter og tiltrækker hverandre som presterne og socialisterne.» I kap. 2 om den marxistiske socialisme peker han paa grunden til den sterke og avgjørende gjensidige frastotning. Efter hvad jeg foran har skrevet er det unødig her at nævne disse grunde. Paul Gøhres sorgelige skjæbne (kap. 3) viser, at her er der et avgjørende enten—eller. Men saa kom det indre systemskifte, revisionismen, hvorved socialdemokratiet blir et reformparti. Og her kommer vi til det punkt, hvor det viser sig, at socialdemokrater og prester i ganske særlig grad øver tiltrækning paa hverandre.

«Naar partiet vil gaa reformernes vei, er det henvist til at søke medvirkning av alle dem, hos hvem det er mulig at vække erkjendelsen av, at reformkravene er berettigede og gjennemførlige.»

«Presterne har som ingen andre leilighet til at erfare den uret, som mangfoldige arbeidere lider under. I det øieblik, da socialismen utløses av det band, som ligger i, at den opfattes dels som et spørsmaal om indre automatisk jernhaard nødvendighet, dels som et spørsmaal om voldsom revolutionær omstyrtning, saa er der ingen klasse, der har saa mange forutsætninger for baade selv at bli socialister og dra andre mennesker med til at se med forstaaelse og sympati paa arbeiderbevægelsen som presterne.»

Som vidnesbyrd om dette fortæller han om de socialistiske prester *Christoph Blumhardt*, *Hermann Kutter* og *Leonhard Ragaz*, hvis navne borger for, at religionen ikke behøver at forsvinde for dem, som slutter sig til denne nye form av socialismen.

Hovedinteressen vil knytte sig til kap. 6 og 7 «Indbydelsen til sammenkomsten i Besançon» og «Den internationale konference og det nye internationale forbund». Det kunde være fristende at avtrykke i sin helhet baade «Opraab til de kristne», forfattet av presten Elie Gounelle i Paris og parlamentsmedlem de Morsier i Genf, og «Erklæring om Grundsætninger», som blev opstillet av sociale kristnes internationale konference i Besançon. Men jeg vil heller raade alle til at kjøpe den lille brochure. Ti dette er begyndelsen til noget nyt og stort — den «høiere enhet» av de uforlikelige motsætninger, «den marxistiske socialisme og kristendommen».

At man ikke forgjæves skal komme til arbeiderne med kristendommen blir man overbevist om ved professor *Valdemar Ammundsens*: «*Engelske arbeiderførere om kristendommen*». Jeg fik denne bok først igaar, men jeg iler med at anbefale den til alle haabløse og haabefulde. Naar man kjender stillingen her hjemme, kan man næsten ikke tro dette. Det ene socialdemokratiske parlamentsmedlem efter det andet staar frem og avlægger varme vidnesbyrd om kristendommen. Det er stenografiske referater av taler holdt 1910 i *Browning Hall* i Sydlondon, som vi stifter bekjendtskap med.

Professor Ammundsen skriver i indledningen: «Jeg synes denne lille bok bør være av interesse for alle socialister, alle kristne, alle som bryr sig alvorlig om det sociale eller det religiøse spørsmaal. Vender den sig end særlig til arbeiderne, rækker dog dens indhold langt videre. Og vi av andre lag maa med glæde ta imot, naar der kommer noget saa forfriskende og ansporende fra arbeidernes kreds».

Jeg har kun rukket at læse et par av talerne; men det jeg læste fyldte mig med glæde og haap.

Kristen Skjeseth.

LITTERATUR.

Anmeldt av *Thv. Klaveness.*

Teolog og Lægmand. Et nødraab til det kristne lægfolk af en teolog ved *J. P. Bang*, professor, lic. theol. Schønberg, København.

Det er en teologisk professor som her utsender et nødrop i anledning av den mistænkeliggjørelse fra det kristne lægfolks side, som de teologiske videnskapsmænd maa arbeide under i vor tid. Man føler at bak dette rop slaar et hjerte som føler varmt for Herren og hans menighet, og netop derfor lider ved at maatte arbeide under mistænksomhet og uvilje fra menighetens side.

At et slikt nødrop kommer fra et fakultet som staar saa helt paa positiv kristelig grund som Kjobenhavns, og fra dette fakultets vistnok mest positive medlem, J. P. Bang, er et tidens tegn. Det viser, at er der end adskillig berettiget i den avværgende stilling hvori det kristne lægfolk i vor tid møter teologien, saa blander dog ogsaa megen ukristelig dømmesyke og bornert hovmod sig ind her. Viser teotogien ofte at den altfor litet kjender sin begrænsning og altfor meget mangler samfølelse med menigheten, saa viser ogsaa lægfolket at det heller ikke kjender sin begrænsning og ikke har den samfølelse med *sandheten*, som skulde findes hos Herrens menighet. Professor Bangs nødrop gir her adskillig at tænke paa, og det bør ikke ha lydt forgjæves. Det bør gives agt paa, ikke alene i Danmark, men ogsaa i Norge. Vistnok træffer det ikke rigtig situationen i Norge, slik som den *for øieblikket* er. Det gjælder nemlig bibelforskningen, mens det er andre spørsmaal som netop nu optar tankerne her i Norge. Jeg tviler ogsaa paa, at hr. høiskoleforstander Davidsen heroppe vilde faa mange med sig, naar han kræver tro paa hevnsalmernes ufeilbarhet og paa at 3. Mos. staar likesaa høit som Johannesevangeliet. Den danske indremission har fra Vilh. Beck arvet en viss flothet, som

man bar over med hos Beck, fordi den hos ham var forenet med sprudlende aandrighet. Hos hans aandløse eftersnakkere er den langt mindre tækkelig. Hos os vil man visselig om disse ting tale litt mindre høimælt, vistnok ogsaa gjøre nogen forsigtige indrømmelser. Men derfor har professor Bang dog ogsaa noget at si vort norske lægfolk, som det bør lægge sig paa hjerte; om ikke andet, saa dog dette, at ogsaa likeoverfor de teologiske professorer skylder man at være «sandheten tro i kjærlighet».

Engelske Arbejderførere om Kristendommen. Taler av parlamentsmedlemmerne A. Henderson, J. Keir Hardie, G. Lansbury m. fl. Utgit ved *Valdemar Ammundsen*, professor i kirkehistorie ved Københavns universitet. Gad, København.

Lykkelige England, hvis socialistiske arbeiderførere forkynder kristendom, samtidig med at de agiterer for sin sak! Arbeidervennen Herbert Stead har ifjor og iaar arrangert en række møter i uken omkring 1. mai, demonstrationsdagen. Ved disse møter har en række arbeiderførere talt kristendom. De tilhørte forskjellige arbeidsfag, forskjellige kirkesamfund og forskjellige fraktioner av arbeiderpartiet. Men de var ett i dette, at anbefale arbeiderne kristendommen som en nødvendig betingelse baade for deres evige frelse og for at den forbedring av deres kaar som de kjæmper for og bør kjæmpe for, kan bli dem til velsignelse. Disse foredrag er utgit og prof. Ammundsen leverer her et utdrag av dem i oversættelse. De bør læses av alle som følger nutidens arbeiderbevægelse med interesse.

Leonhard Ragaz: **Jesus Kristus,** hvad er han for os? Autoriseret oversættelse ved *Fernando Linderberg*. (København. V. Pio. 50 øre).

Sammen med Kutter (om denne se «For Kirke og Kultur» for 1910, s. 285) er Ragaz fører for en ny teologisk og kirkelig retning som er i opseiling og har sin hjemstavn i Schweiz. Den tar avstand fra begge de ældre retninger den modern liberale likesaavel som den gammeldags ortodokse, eller rettere: den søker at forene dem i en høiere enhet,

som lar det berettigede hos dem begge to komme til sin ret. Det sker da paa den maate, at man opgir de gamle kirkelige formler, men betoner desto sterkere det, som disse formler har været et av sin tid skapt, men derfor tidsbundet og ufuldkomment uttryk for: den levende tro paa at Kristus er Guds selvaabenbaring paa jorden. Derav fremgaar et energisk krav paa at la ham bestemme det hele liv, særlig da ogsaa det sociale liv. Retningen er sterkt socialt interessert og ser i nutidens arbeiderbevægelse et utslag av kristendommen, trods de mange antikristelige elementer som har faat indpas i den, for en stor del ved kirkens uforstand.

Ragaz er før gjort kjendt her i Norden ved Linderbergs oversættelse av hans prækensamling «Komme dit Rige». Nærværende foredrag gir hans tanker i sammentrængt form, indskrænket til hovedpunktet. Utvilsomt er der her noget som paakalder opmerksomhet. Først og fremst den kristne menighets opmerksomhet, men dernæst ogsaa den store almenhets. De to spørsmaal: hvem er Kristus? hvad er socialdemokratiet? er vi endnu langt fra at være færdige med. Ragaz's bok gir her adskillig at agte paa, som kan tjene til veiledning. Jeg kan dog ikke tilbakeholde den bemerkning, at jeg ikke kan finde han har ret til at ta saa sterk avstand fra den liberale retning. De tanker han fremfører, er i virkeligheten ikke saa nye. Den positive fløi av den liberale retning har i lange tider arbeidet med dem. Men det skal erkjendes, at han tilfører dem en begeistringens friskhet og energi som er velgjørende, og saart kan trænges.

Anmeldt av *Johannes Johnson.*

Olf. Ricard: «**Og vi saa hans Herlighed**». Prædikener. (167 s. Frimodt).

Det er 19 prækener fra aarene 1909—1911 holdt i Johanneskirken i Kjøbenhavn og tilegnet menigheten paa 50-aarsdagen for indvielsen av kirken.

Det første jeg vil si om dem er at de er *umaadelig danske.* Det er ikke bare vi norske som i sprog og tankegang mere og mere opsiger det gamle fællesskap med Danmark; danskerne paa sin side gjør det samme overfor os.

Det er H. C. Andersens dansk som her er kommet op paa prækestolen.

Det andet jeg vil peke paa er disse prækeners sterke præg av *mundtlighet*. Hos os har *Horn*'s prækensamling det samme præg, mens f. eks. *Heuch*'s i høi grad har skriftlighetens. Ricard maa ha en sjelden evne til at skrive akkurat som han taler. F. eks.: «Der er ingen Næring i Kritikken. Man kan ikke saadan skære al Skorpen af og bare[1]) spise de bløde Smuler, det gælder ikke. Man kan ikke sige: det og det har jeg nu ingen Brug for, det er virkelig altfor haardt og urimeligt, det skræller jeg af; Helvede og Forsoningen og den hellige Aand, væk med det; men det der kan jeg bruge: Himlen og Syndsforladelsen og *Guds Kærlighed*, det vil nu *jeg* leve af.»

For det tredje: disse prækener er holdt av en *digter*. Hans natur- og menneskelivsskildringer har dramatisk liv; det er ham umulig at være abstrakt, alt blir plastisk og perspektivisk og levende. Han svælger i allegorier, men bruker dem ikke som argumenter (i hvilket fald jeg vilde protestere mot dem som urigtig skriftbenyttelse), men som *billeder*, f. eks. benyttelsen av *havet* i prækenen: «Vi har Søen under os, men Herren hos os.» Naar han vil skildre tornene som kvæler den gode sæd, saa anstiller han ikke psykologiske betragtninger, men lar en arbeiderkone si: «Da vi kun var os to, kunde vi komme til Kirke; nu vi har de mange og min Mand maa søge Arbeide, har vi ikke Tid, og vi blir ogsaa søvnige og trætte og faar ingenting udaf det, — næ, havde man noget fast!» Ikke at tale om de mange enkeltheter av lyrisk skjønhet.

Endelig gjør jeg opmerksom paa det som for denne taler kan bli en fare og svække virkningen av hans forkyndelse: hans *sterke satiriske aare:* «Vi kender dem, Københavneren og Københavnerinden, der ved hvem alle Folk de møder er, og hvem de er Kæreste med for Tiden, og ligesom Athenienserne bryde sig om intet andet end at høre og spørge nyt, og gærne lader Vorherre beholde sit Himmerige, naar de maa have deres Østergade.» Eller (efter gudstjenesten): «Og

[1]) Norvagisme; der forekommer enkelte slike.

inden vi var kommet i den rigtige Sporvogn og havde faaet købt Brød til Kaffen hos Bageren, saa var Guds Riges Hemmelighed blevet til fjerne drømmeagtige Lignelser altsammen, og Livets Landevei var hele Virkeligheden for os.»

Ricards teologiske standpunkt sees at være sterkt konservativt, men hans menneskekundskap og livsskildring er i høieste grad up to date.

I det hele er han, efter mit skjøn, en av nutidens mest begavede prædikanter i Norden og et vidne om Kristus som ingen tilhører og læser kan slippe fra uten at ha mottat et sterkt indtryk av Frelserens herlighet og vor egen nød. I sidste henseende vet jeg aldrig at ha læst noget mere gripende end prækenen om hjemmenes og kirkens avmagt (s. 70).

Enhver fugl maa synge med sit neb, og Ricard har i allerhøieste grad sit eget neb, men allikevel kan ingen religiøs taler lægge denne bok fra sig uten frugt for sit arbeide og ingen kristen uten hjælp for sit liv i Gud.

Anmeldt av *Berggrav-Jensen.*

Om eventyrene kunde det være overflødig at si noget mer end alt det som alle aviser og blade er sams om at si i disse eventyrutgavernes dage. Der er imidlertid et synspunkt, som forekommer mig meget væsentlig, men som ikke er kommet tilstrækkelig frem. Eventyrene er ikke opstaat bare som en folkets fantasilek, av trang til merkeligheter i fortællings form. De fleste av dem har en fuldt saa stor opgave i at gi *folkets livssyn uttryk* i enkle, men skarpt markerede drag. Inspirert av Edv. Lehmann tok jeg mig for at gaa vore norske eventyr igjennem med dette bestemte spor for øie — og jeg blev høilig overrasket ved den rigdom av stof, som aabenbaret sig. Der findes et helt livssyn skjult i disse rariteter. De har det dypeste alvor i skjæmtsom dragt. Og de vil være istand til at tale livsopdragelse til folk bedre end mange prædikanter. Den folkepædagogiske skat i eventyrene maa vi faa avdækket nu som eventyrene er i slik kurs. Der falder skjæl fra vore øine, naar vi begynder at lete ut fra dette synspunkt.

Den inspiration som jeg fik av Lehmann kan enhver hente i hans nye bok «**Almueliv og Eventyr**» (Kbhvn. Pios forlag, 205 sider, prisen kjender jeg ikke), hvor han ogsaa

har et kapitel om eventyrenes moral. Men jeg kunde ønsket ham, at han hadde kjendt de norske eventyr bedre, for de gir saa paafaldende meget rikere stof end de østerlandske. Dette er jo imidlertid bare en aarsak mere for os norske til at faa fat i boken. Den bærer helt igjennem præget av Lehmanns friskhet og idérigdom og er populær i bedste forstand.

Det man burde skaffe rede paa i en anmeldelse av **aarets eventyrutgaver** var naturligvis dette merkværdige — man fristes til at sige forargelige — forhold, at der kommer to utgaver samtidig hos de to konkurrerende forlag, Gyldendals og Aschehougs. Skjønt begge utgaver ledes av samme mand, har dog den ene faat et forspring av adskillige uker for den anden. Det kan derfor ha faldt nogen ind: hvad skal vi i det hele med den andre utgaven? Svaret maa bli, at denne (Aschehougs) er den fuldstændigste utgave av vore norske eventyr, deriblandt hele Asbjørnsens samling huldreeventyr. Den utgjør 700 sider — Gyldendals illustrerte utvalg er paa 570 sider. Prisen for den første blir kr 4,00, for den anden kr. 10,80.

At eventyrene oplever en renæssance i vor tid — med al deres friske romantik og deres dype folkehumor — kan vi bl. a. merke paa *illustratørerne*. Det er bare Werenskjold og Kittelsen som tilfredsstiller os helt, fordi de virkelig er i eventyrets aand. De andre, selv Gudes, er mer præget av det stive borgerskaps utenpaa-betragtning av eventyrene. De mangler indlevelsen, de er ikke steget ned til eventyrenes plan. At magte dette har været eget for vor tid. Men saa er ogsaa Werenskjolds og Kittelsens tegninger næsten likesaa værdifulde som eventyrene selv. For de er folkedigtning i tegnings form.

Anmeldt av fru *Karen Grude Koht.*

Kristian Elster d. y.: **Uten hjem.** (Aschehoug).

Et drama om hjemløs ungdom. Ungdom som i byens ensomhet og uhygge prøver at skape sig et hjem, men gaar utenom samfundsformerne. Og lider under det. Og blir atter *uten hjem.*

Jakob Wankel er av fin slegt. Det hører vi stadig; av saa fin slegt, at han ikke kan eller vil gifte sig uten han kan

faa et hjem, saaledes som hans slegt har det, hans kone maa være fin frue og kunne opgi sin kontorplass. Se, saa fine fornemmelser har han i den retning; men da Berit Bjørk traf ham, var den fine prestesøn temmelig nedfor, og det var for at redde ham, som hun var kommen til at holde saa av, at hun trodde det eneste rette var at gi ham *et hjem* saa godt hun kunde det, selvom han var saa fin, at han ikke kunde legalisere deres forhold ved en kirkelig eller borgerlig vielse.

Og Berit faar ham paa ret kjøl; for hun er en klok og god og fin pike, meget finere end han med «sin slegt». Hun er hjemløs selv, uten far og mor Men i et tarvelig pensjonat evner hun at gi Jakob hjemfølelse — der har han hende og gutten. Og han elsker det lille væsen. Og de stræver med sine kontorposter begge to og haaper paa bedre tider, naar de efter den unge mands snobbede opfatning skal faa raad at gifte sig.

Men «slegten» kommer — personificeret i den mest kyniske stræber, Jakobs bror, byraachefen. Og nu skal Jakob reddes tilbake til «det sociale lag, hvor han hører hjemme», og umandig og svak som han er, lykkes «redningen» udmerket. Berit Bjørk staar igjen alene. Gutten har hun kjæmpet sig til at beholde, men alene med ham staar hun ganske forlatt, «uten hjem» — sat utenfor av den fine, hæderlige slegt.

Der er flere rigtig gode karakterer, og replikkerne og scenerne falder for det meste naturlige og dagligdagse. Men en slik repræsentant som fru Dreyer har neppe nogen sedelighetsforening, og den vordende teologiske professor er sikkert ikke grepet ut av livet. Noget uvirkelig forekommer det mig ogsaa, at byraachefen, som holder paa at gjøre karrière, absolut for sin fremtids skyld maa ha bror Jakob op i sit sociale lag igjen, selv om nu byraachefen, som han siger, «spekulerer i hæderlighet». Vi er da ikke paa den maate avhængige av vor slegts mulige feiltrin, at en dygtig mand ikke kan komme frem, fordi om hans bror er litt paa skyggesiden. Byraachefens iver synes mig noget søkt.

Det man husker er den unge kvinde. Slik hun uten deklamation møter den paatrængende slegt og kjæmper for sit

barn. Hun staar levende; godt er hun set, og varmt og vakkert er hun skildret.

Og saa griper en sig i at drømme sociale fremtidsdrømme om et *samfund*, hvor livskaarene tillater de unge at stifte familie, og om en *menneskeslegt*, som atter føler og tænker naturlig, — en slegt som gifter sig, naar man finder den, en holder av, og ikke i aarevis tærer paa sin ungdoms kjærlighet, for at kunne presentere den fuldkomne utstyrsforretning i sit hjem. Noget som har saare litet med hjertets hengivelse og kjærlighetens lykke at gjøre.

Lars Jaastad: **Husmann og bonde.** Norli.

En tør talentløs skildring fra en vestlandsfjord av en mand, som i mange henseender er uklar og ufærdig. Han har vist noget paa hjertet om den sociale ulighet i bygderne; men han magter ikke at faa det frem i nogen helstøpt form. Der er stumper av menneskeskjæbner — litt om den ene, litt om den anden. Den kunstneriske kompositionsevne som skulde skape en helhet av brudstykkerne mangler fuldstændig.

Anmeldt av *Nina Moe Leganger:*

Vilhelm Gregersen: «**Vintergæk**» en digtsamling 166 sider. Nationale forfatteres forlag.

Der synger andre fugle i de danske bøgeskove end nattergal og drossel. En av disse mere beskedne gjemmer ogsaa vakre toner i sin lille strube. Dog denne noget sødlige fuglesang blir til mandig alvor — særlig hvor det gjælder Sønderjylland. Hør her i digtet til Gustav Johansen:

> Paragraf fem, den har de faaet slettet
> og roser sig av deres klare ret
> lig Pontius Pilatus, der fik tvættet
> sin haand, men ei sin sjæl for syndens plet;
> paragraf fem, den staar hos Gud paa rente,
> der staar den godt, og derfor kan vi vente.

og senere:

> Og derfor frem, I danske sønderjyder,
> frem, rolig frem for modersmaal og ret,
> saa længe blodet gjennem aaren flyder
> maa ikke en iblandt os blive træt.
> — — — — — — — — —

PREST.

Her oppe i Nordland gaar folk i kirke. Nu har jeg været omkring fra Helgeland til Ofoten, fra inderste fjordbund i Salten til Vesteraalens forposter — og fyldte kirker er der overalt selv paa «almindelige» søndager.

For en østlænding er der noget helt betagende i dette at se folk i flokkevis fylde kirkeveien en søndag morgen. Som en søndag i Mo i Ranen eller senere i Lødingen og i Steigen: fra tidlig om morgenen kunde en høre motorer putre ute fra fjorden, høre organgens taktslag eller se seilerne krydse op til kirkeviken. Og saa hen imot gudstjenestetiden svart av kirkegjængere forbi ens vindu. Ikke disse enkeltvise nu og da som vi kjender fra snart sagt hver eneste østlandsbygd — og like saa mange i retning fra kirken som i retning til. Alle var det som her bølget mot kirken.

Og saa naar man aapner kirkedøren og skal ha en plads: dette overraskende syn av mænd, mænd — mand ved mand, bænk efter bænk, hele «mandssiden» fuldt besat av mænd. Man overholder meget nøie her oppe det absolute skille mellem mandsside og kvindeside. Men det er næsten vanskeligere at finde sig en plads paa mandssiden end paa kvindesiden. Det virker sterkt at se saa mange mandfolk i kirken. Det er magt i det.

Og saa naar denne pakfulde kirken reiser sig! Der er likefrem aandsveir i det, sjælesamfundets magt over den enkelte. Reisningen som forplanter sig som en bølge raskt over det hele rum — den løfter ens egen lille nøtteskal, saa man blir varm og tryg, baaret av det sterkeste i verden.

Og atter igjen forskjellen: de spredte individer vi er vant til ellers, den spredte reisning. Hvor den huler samfundsfølelsen ut!

Eller salmesangen, — helst naar det er en gammel kjendt melodi som i Lødingen, da de fyldte rummet og

sindene ind til de mest tilstængte kroker med: Dype, stille sterke milde — kan ikke salmesangen da bli dette at synge sig sammen, menneskene med hverandre og alle forenet med Ham i det Høie! Kan den ikke bli høidepunktet i menighetens møte for Guds ansigt?

— — Skal vi som motsætning mindes klokkeren som piper eller skrangler med sprukne og overbelastede stemmebaand ensom og trøstesløst vedholdende oppe i koret, mens vi andre nedenunder smaaputrer akkurat saavidt at læpperne ikke fastner. Eller de andre steder, hvor orglet klarer det hele (særlig «menighets»-svarene) og efterhvert *fortrænger* menighetssangen akkurat som hardangerfelen i sin tid fortrængte folkevisen, og den flerstemmige kunstsang nu dræper samsangen!

Der er i samlet sang, og fremfor alt i salmesangen fra en hel og tæt menighet en slik aandsmagt, at vi trækker et svært ansvar over os, hvis vi bedrar vor Herre for den vinding denne talent — om den kom rigtig i bruk — vilde tilføre hans menighet.

Slik salmesang kan de forstaa ogsaa de, som ellers ikke eier forstaaelse for religionen. I det hele: en slik folkets kirkesøndag, den vækker andre tanker om kirkeliv end disse spæde sammenkomster, dette tynde utpluk som nu er blit gjængs anskuelse om «kirkesøkning». Stod man *utenfor* det som samlet disse mennesker, da vilde man føle sig ulykkelig ved at være ensom, hvor saa mange fandt hinanden i et stort samfund. Har man fællesskap med dem, saa kan ingen gaa fattig bort fra dette møte.

Hvor kan man en slik kirkestund andet end skjælve mellem frygten og haabet for det vi kalder Norges kirke? Er det fortid eller fremtid det vi her ser? Er det fordi «kulturen» ikke har naadd her op, at kirkerne endnu er fulde? Er det et blik *tilbake* til de tider, da den norske kirke *var noget* for det norske folk vi her har? Aa hvor det er frygtelig at tænke paa at det skal være fortid! At det engang har været slik overalt, og at dette er som et blik paa slutningen av den store folkeprocession til kirkevangen, den endnu ikke opløste og adspredte del av den.

Det piner ens indre at tænke paa det. Det er det samme som det maatte være for os at se et menneske gaa sund og glad omkring — og saa vi være vidende om at det, uten at ane det selv, bar paa en sot som uvægerlig om nogen tid vilde lægge det i graven.

Men er det slik? Er det disse triste tanker som er de eneste man kan gjøre sig ved at se Nordlands kirker fulde av en samlet menighet paa søndagene?

Ja, pessimismen har oftest logiken paa sin side. Og forstandsberegninger kan vist bare understøtte de sørgmodige fremtidstanker. Men mennesket lever ikke av brød alene, — og fremfor alt lever haabet ikke av logik og kjendsgjerninger alene — der er noget som griper efter et halmstraa av haab, stik mot al beregning, et senepskorn av tro paa en fremtid, som vi — vi! — skal hjælpe til at komme. Selv om man blufærdigen helst vilde holde det for sig selv: der er ved dette syn av fyldte kirker ikke det fortidsagtige som seirer. Mot overmagten staar der frem en betagende tro paa, at det skal bli fremtid det vi ser! Den dag da nordmænd igjen fylder de norske kirker . . . .

*

Hvor vi forlanger «frugter» vi mennesker av vort arbeide, frugter *som vi kan se*. Vi dømmer baade os selv og andre efter de frugter vi ser. Vi peker paa de spredte besøk i kirken, — og vi siger: se, det er slet bevendt. Vi ser kirkens avtagende indflydelse paa alt «publikums» liv, — og vi ligner kirken med den syke mand.

Der kan hænde en liten ting, som med ett gir os et totalt forskjellig synspunkt. Det hænder ofte med os kortsynte mennesker at vi har ment at besidde al indsigt og al oversigt — og saa opdager en helt ny maate at betragte tingene paa og da synes at den nye synsmaate som overrasket os, er den sandeste og den rigtigste.

Dette hændte f. eks. med en begynder i tjenesten. Han hadde været feltprest en sommer, gaat og tællet uniformerne, været nedfor naar der var faa, opmuntret naar der var mange. Og saa allikevel ikke sikker paa, om det ikke hadde været forgjæves alt sammen. Skjønt tallene var jo

gode at falde tilbake paa. Og noget slags indtryk av veltalenhet hadde de vel ogsaa faat? Det var jo gildt for ham om det hele kanske kunde kaldes vellykket? Rent ydre set!

Ved et tilfældig besøk paa de samme steder et aars tid efterpaa kom en mand hen paa gaten, præsenterte sig og bad om at faa tale et øieblik med ham. Det gjaldt overbringelse av en hilsen fra en ung mand, som var død for en tid siden. «Han talte saa ofte om feltpresten paa det sidste, om det De hadde sagt ved andagterne paa moen. Og han bad mig hilse Dem med dette, at De hadde hjulpet ham paa det sidste».

— — — Der hadde han gaat og lett efter massevirkning, hadde tænkt at naar der var faa, da var det mislykket, — at disse raa brutale kropper som førte an ellers i leiren, at de nok hadde soldaterne mer i sin magt end han, — at han gik der som repræsentant for en visnende magt, prestevældet, folk som krævde at være med overalt hvor staten hadde magt til at støtte dem, men som aldrig i verden hadde faat sætte sine ben der, hadde soldaterne og officererne faat vælge selv. Han hadde været mismodig og tænkte at nu var det glemt alt sammen — det var et sisyfosarbeide, det var at kaste korn i en brønd uten bund.

Og saa dette bud. De mange hundrede blit til intet mot den ene. Alle de dusin marscher til moen forgjæves — ikke længere forgjæves. Alt det «visnende» i hans stilling og anseelse — væk. For der var et eneste menneske, som var gaat over det evige skille, og han hadde tat med sig et Gudsfro kommet gjennem en tjeners mund. Og tjeneren var ham. — — Dette er at bli stor og at bli liten. Det er evighetens storhet — og evighetens litenhet for et menneskekryp. Ikke ved magt, ikke ved kraft . . . .

Er det slik vi skal se prestetjenesten! Der lyder et Stille! Stille! til vore støiende masse-frugt-krav. Vi leter hvor der intet er. Og vi leter ikke der hvor der er. Mon de skal glemmes de enkelte evighetssjæle, naar der spørges hvad Norges kirke har utrettet for det norske folk? Ogsaa i tider, da der gik faa i kirken?

— Til en prest skrev Morten Pontoppidan (det var til Hostrup i Hillerød 1881):

«Da skal det kjendes til tid og sted,
at skjønt ei altid du kunde se'en,
saa stod dog hele din vintersæd
saa dejlig grøn under sneen.

Og du skal høste med frydesang
og undres over den rige grøde
naar de du trøsted og hjalp engang
i himlen gaar dig imøde».

*

Det forekommer mig, at vi i denne utadvendte tid ofte kan begaa uret ved at overse dette inderlighetens synspunkt for prestens virke. Derav kommer høirøstet klage fra andre over presten og megen nedtrykthet for ham selv.

Vore store opgaver utad blir til intet for os, hvis det ikke *egentlig* er den indre usynlige frugt vor livsopgave koncentrerer sig om. Har vi under al vor tumling med utadopgaver glemt den paradoksale side av gudstjenesten paa jord: det som er i løndom og som aldrig her blit aabenbart, ja da kan vi paa utad-seirens dag komme til at staa med hænderne fulde av tomhet.

Den som tænker sig ind i dette synspunkt føler, at det gjælder ikke bare prester, men hver eneste arbeider i vingaarden. Vi er alle utadvendte.

Nordlands-hurtigruten oktober 1911.

Eivind Berggrav-Jensen.

PRESTEVÆLDE. [1]

Jeg ei begjærer anden magt
end den som er i *Herrens ord:*
naar ordet sanddru frem blir sagt,
da aapner hjertet sig og tror;
da brister alle syndens baand,
da rettes vilje, lysner sind;
til gjerning ny sig rører haand,
fot slaar paa nye veie ind.

Jeg ei begjærer andet ord
end det, Gud gav med aand og glød;
det duen er, fra himlen for,
det er ham selv, det livsens brød;
det har paa jord hans kirke bygt
med taarn paa tak og klokkeklemt;
derinde har jeg hvilet trygt
og der blev sjælens strenge stemt.

Jeg ei begjærer andet bo
end kirken, hvor hans ord har rum;
der er min søte sjælero,
hans gode evangelium;
derutenfor jeg hvile vil
med troens dyre ord i fang;
i askehaug er lagt dets ild,
til op den blusser høit engang.

Jeg ei begjærer anden seir
end den som ordet engang faar,
naar, som et vældig Herrens veir
i dommen over jord det gaar;
naar hvad jeg stammet svagt og mat
skal tone med basuners klang;
da blir min dulgte hjerteskat
den nye verdens ottesang.

J. G.

[1]) Netop som foranstaaende artikkel var skrevet, opdaget jeg dette merkelige lille digt i en gammel aargang av «Mellem Brødre» — av en av vore nu mest kjendte prester.

E. B.-J.

HEINRICH VON KLEIST.

Et hundreaarsminde.

Den 21de november var det hundrede aar, siden den tyske digter Heinrich von Kleist fandt døden for egen haand. Sammen med ham døde Henriette Vogel, en ung ulykkelig kvinde, som han var bundet til med alle sympatiens baand, og som efterhaanden var blit saa meget for ham, at han like før sin død kunde skrive til hende: «Min Henriette, mit hjerte, min lille due, mit alt, mine slotte, akre, enge og vinbjerge, mit livs sol, mit bryllup, mine barns haab, mit sørgespil, min berømmelse, min skydsengel, min Cherubim og Seraph, — jeg elsker dig!»

Da budskapet om Kleists død bredte sig over Tyskland, var det mange, som mente, at nu var det bedste hændt ham: han var regnet for en forvirret og forvildet begavelse, uten evne til harmonisk vekst. Nu ser man jo litt anderledes paa Kleist. Bak al forvirring og forvildelse i hans liv som i hans digtning ser man en vidunderlig rigdom av drivende kræfter, av lidenskap, av vilje, av høi digterisk evne, og man ser denne evne i ustanselig vekst, og man vil nødig indrømme at det bedste hændte Kleist, da han gav sig selv døden hin novemberdag i 1811. Man vil gjerne spørre: Hvad kunde ikke den 34-aarige naadd, om han hadde faat leve?

Det er et faafængt spørsmaal; men det er fristende at stille det, — og det er ofte blit stillet. Ikke altid paa den rigtige maate. Det har været almindelig at jevnføre Kleist med Goethe og Schiller og at fremhæve, hvordan alderen, modningen bar Tysklands to største digtere over deres «Sturm und Drang» og ind i en verden av høiere harmoni, — og saa gjætter man, at her kunde Kleist gjort dem følge, om han hadde faat lykke til at leve.

Men neppe skulde Kleist nogen gang kommet ind i digterdioskurernes store, stille skjønhetsverden med de hvite

græske templer. Hans sind var for urolig, hans aand for ubændig. Og hvad vi kan beklage, er ikke, at hans liv blev brutt av, før han kunde dæmpe sin digtning, saa den fik harmonisk klang, — men at han maatte dø midt i fylden av sin voksende kraft, midt i sin drivende vaartid. Kleist var skapt til evig «Stürmer und Dränger». Han var rikere paa dramatisk kraft end Goethe, han var herre over ordenes storm eller søte musik i like grad som Schiller, og i karaktertegningen var han Schiller overlegen. Men de to digterkongers klare tænkning, deres fine, dype livsvisdom var ikke hans sak, grækernes «ædle enfold og stille storhet» fattet han ikke. Han var helt igjennem et germansk digtersind, en *tysk* dramatiker, og paa Shakespeares veie.

I.

Heinrich von Kleist blev født i Frankfurt a. d. Oder den 18de oktober 1777. Han hørte til en gammel officersslegt, som paa forskjellig viss hadde vundet et navn i preussisk historie. Paa kirkegaarden i Frankfurt laa *Ewald von Kleist* begravet, en av Fredrik den stores helte, falden i slaget ved Kunersdorf, — og feiret digter tillike. Paa hans gravsten læste Heinrich: «I kampen for Fredrik sank han, slik som han ønsket det, heltesjælen, den udødelige sanger, den vise menneskeven, Kleist.» Og vi har vidnesbyrd om, at Heinrich gjemte ordene i sit hjerte.

Fra hans barndom kjender man ellers ikke mange træk. Han var et skolelys og hadde en brændende kundskapstørst; men det var en selvfølge, at han skulde vælge den militære vei, ikke studierne. I 1795 deltok han som 18 aars gut i felttoget mot Frankrig; men den unge løitnant sværmet ikke for krigen. I breve som er bevaret os, glæder han sig ved tanken paa, at han snart skal faa lov til at vie sig til en «menneskekjærligere gjerning» end soldatens. Freden kom endnu i samme aar; men heller ikke i fredstider kunde Kleist forsone sig med militærlivet. Hans følsomme sind led, fordi han, som han sier, stadig maatte straffe, naar han ønsket at tilgi. Tilslut fandt han stillingen uutholdelig: i 1799 søkte og fik han sin avsked. Det var den første store sorg, han voldte sin familje.

Man sa om den ældre Kleist, helten fra Kunersdorf, at han var like stor som kriger, filosof og digter. Nu hadde hans frænde streifet krigeren av sig og vilde bli filosof. At han egentlig var digter, først og fremst digter, hadde han endnu ingen anelse om. Han begyndte at studere ved universitetet i Frankfurt.

En ven av Kleist, E. von Bülow, fortæller, at Kleist gik til grunde, fordi der var «en dyp motsætning i hans liv, baade fysisk og psykisk, — en medfødt, hemmelighetsfuld feil ved hans organisme.» Mange lærde, baade litteraturhistorikere og medicinere, har søkt at utforske denne «motsætning», dens væsen og dens aarsak. Men «Kleist-problemet» har endda ikke fundet nogen sikker løsning.

Der var ellers mange motsætninger i Kleists sjæl, og én av dem træder sterkt frem netop i det forhold, at *digteren* Kleist gjennem aar stræver med filosofiske og pædagodiske studier og forfølges av en formaalsløs lyst til at skaffe sig kundskaper, «oplysning»: det 18de og det 19de aarhundrede kjæmpet i hans sjæl, og endnu hadde det 18de overtaket. Hvad værre var, det vilde aldrig slippe ham helt. Selv det ypperste i hans digtning tynges stundom av et utenforliggende ræsonnement, av kolde fornuftslutninger. Kleist maatte altid slaass mot det 18de aarhundrede i sin egen sjæl. Det eneste billede, som vi har av Kleist, synes at vidne om motsætningen. Trækkene er tunge, rolige, næsten oldingagtige. Men i smilet, og endnu mere i de straalende øine træder det nye frem: Det 19de aarhundrede lever i smilet og blikket, som lyser av ungdomstro.

Tyskland stod netop i overgangen mellem to tidsaldre. Den gamle tids rop paa *fornuft* stod mot den nye tids tro paa *følelse* og *fantasi*. Trangen til kundskapsmængde, kravet paa flid stod mot troen paa den intuitive begavelses almagt. En kold morallære stod mot længselen efter en religion, som kunde stille sjælens hunger. Nytte- og hyggefilosofien stod mot en ny metafysik, skapt av Fichtes geni, med utgangspunkt i troen paa *aanden* som den høieste realitet. Med andre ord: den gamle rationalisme stod mot den unge romantik. Og romantikerne seiret. De lærte, at verden er som man tar den. De overvandt den med poesi, med aand, med sin «høiere

virkelighet.» De var glade, seiersikre drømmere som Novalis — han, som jublende gik ind til en tidlig død — eller de var overmodige, skudsikre polemikere som Ludwig Tieck og Clemens Brentano. Alle levet og digtet de under umiddelbarhetens tegn, fyldt av det aandsveir, de vilde reise over landet. De tviler aldrig paa sin gode sak, paa verdens snarlige «Poetisierung». Caroline Schlegel — først gift med romantikens store apologet A. W. Schlegel, siden med dens apostel filosofen Schelling — glæder sig over, at hun har oplevet to vældige revolutioner i verden: den franske, og den hun selv og hendes venner var med om at skape.

Men Kleist stod utenfor denne unge erobrerkreds Hos ham var der ingen sikkerhet, intet program. Efter sin sjæls *poesi* var han bundet til det nye. Men der var store provinser hos ham, som laa i det 18de aarhundredes skygge Han hadde ikke mod til at vælte verden fra sig ved at frakjende den sand virkelighet. «Filisterne», som de andre haanet, og hvis eksistens de satte lik nul, — de var for Kleist en væsentlig del av tilværelsen og maatte ingenlunde forsømmes. I *denne* verden var det ens pligt at arbeide. Pligtmennesket Kleist søker stadig at holde skridt med digteren, og først da verden hadde opgit Kleist, opgav Kleist verden og søkte sig romantikens høiere virkelighet utenfor den.

Da Kleist sa militærlivet farvel og vendte sig til filosofien, var det naturligvis fordi han ubevisst søkte frem til digteren i sig, og filosofien var bare en station paa veien. Men selv trodde han dengang, at han allerede nu stod ved maalet: som lærd mand, som tænker vilde han jo bli en av sit lands nyttigste borgere, og dit var det han stræbte.

Kleist tok studierne meget alvorlig; men synderlig betydning for hans senere liv fik de ikke. Langt vigtigere for ham blev et personlig forhold, han ved denne tid bandt sig til: han forlovet sig med Wilhelmine v. Zenge, datter av en preussisk general, og som han selv et Frankfurter-barn.

I forholdet til Wilhelmine træder Kleists dobbeltnatur tydelig for dagen. Han er forelsket, han kan sværme, han kan finde vidunderlig varme og fine ord for sine følelser. Men i brevene til hende — og de er her vor kilde — er han oftest læreren, den oplysnings-gale lærer, som er sterkt

bekymret for Wilhelmines utdannelse og vil omforme den glade unge pike til filosof i sit eget billede. Og han er aldrig fornøiet med hende, har altid nyt bokstof at lægge hende paa hjerte, — saa naar Wilhelmine en enkelt gang svarer med filosofi og spør sin kjæreste, hvorfor dyret utvikler sig saa hurtig, men mennesket saa sørgelig langsomt, da høres det næsten som et hjertesuk. For Kleist maa ha plaget hende. Han fylder brevene med spørsmaal efter filosofiske definitioner: «Hvad er *ophøiet?* Hvad er *frygtelig?* Hvad er *sørgelig?* Hvad er *rørende?*» Og langt ute i leksen heter det: «Hvad er *latterlig?*» Det har ikke faldt spørgeren ind, at hans kjæreste nok kunde finde et godt eksempel paa det latterlige, netop i et slikt brev. — Andre ganger fremhæver Kleist sine venner paa sin forlovedes bekostning, ja han sender hende engang de grusomme ord: «Jeg glæder mig ved den tanke, at du nu har utviklet dig slik, at jeg ikke kan kjende dig igjen, naar vi møtes.»

Rationalisten Kleist skræmte imidlertid ikke Wilhelmine. Det var romantikeren Kleist, hun ikke kunde følge.

II.

Studierne kunde ikke i længden tilfredsstille Kleist. Efter et par aars ophold i Frankfurt og i Berlin kom han paa den tanke, at Frankrik kunde gi ham mere end Tyskland. Vaaren 1801 reiste han saa til Paris. Til Wilhelmine sendte han sit billede og bad hende trøste sig med det og med den tanke, at hun om ti aar vilde omfavne ham med stolthet.

Paris blev en skuffelse. Kleist længtet snart bort fra den store, urolige, fordærvede by. Og de naturhistoriske studier, han her syslet med, gav ingen glæde: «Jeg faar bare syrer og alkalier for mine vansmægtende læber,» skriver han. Kleist var i følge med søsteren Ulrike, som han holdt inderlig av, og som længe var ham en trofast støtte; men hendes steile, stolte sind stængte for den fortrolighet, han længtet efter: «Man kan ikke hvile paa hendes bryst,» sier Kleist. Det var ved sine rike musikalske evner, hun var mest for sin bror, — han var en lidenskabelig elsker av musik og selv godt musikalsk begavet.

I Paris opdaget Kleist, at han var digter. Fra dette øieblik av hadde han intet at gjøre i storbyen; nu søkte han idyllen og han trodde at kunne finde den mellem fjeldene i Schweiz. Der vilde han kjøpe sig en liten gaard og leve som landmand og digter, og dit indbød han Wilhelmine von Zenge. Men denne gang skræmte Kleist sin kjæreste. Hun gik til sine forældre med digterens brev, og efter deres ønske svarte hun, at hun ikke saa nogen «fremtid» i Kleists sidste plan. Hun fik et kort og koldt brev tilbake. Hun skrev til ham endnu en gang, søkte at bevare forholdet; men efter fem maaneders forløp sendte han hende nogen bitre avskedsord.

Der er ingen tvil om, at Heinrich von Kleist elsket Wilhelmine von Zenge. Men nu var den stund kommet, at han skulde vælge mellem sin mission og sine ønsker. Han *kunde* ikke vælge anderledes; *digteren* i ham fik ham til at bryte med alle hensyn, var villig til at bære selv den tyngste sorg.

I december 1801 kom Kleist alene til Schweiz, — søsteren, Ulrike, reiste hjem til Tyskland. «Det var mørk nat, da jeg traadte ind i det nye fædreland. En stille regn faldt. Jeg søkte stjerner i skyerne og tænkte paa mange ting; nær og fjern var alt morke. Det var, som jeg traadte ind til et nyt liv.»

Det var i en urolig tid, Kleist kom til Schweiz. Ogsaa her talte man allevegne om Napoleon, — «allemands ulven», «alverdens-konsulen», som Kleist kalder ham. Allerede nu var det had vakt, som siden skulde slaa ut i lyse flammer i Kleists digtning.

Til at begynde med fandt den unge digter kunstkjære venner i et par av de schweiziske byer, han besøkte. I samvær med andre unge ærgjerrigheter — mænd, hvis navne nu er blegnet ved siden av hans — skrev han færdig sit drama «Familien Schroffenstein» og begyndte paa lystspillet «Den knuste krukke».

Men idyllen fandt han ikke i byerne. Han forlot da sine nye venner og slog sig omsider ned paa en ø i Thunersjøen. Her hadde han nogen lykkelige uker, saa intet menneske undtagen den pike, som stelte for ham, «en venlig, yndig ung pike, som tar sig ut som sit døpenavn Mädeli. Med solen

staar vi op, hun planter blomster i min have og steller i kjøkkenet, mens jeg arbeider; saa spiser vi sammen. Om søndagene tar hun sin vakre Schweizerdragt paa, vi ror over fjorden, hun gaar til kirken i Thun, jeg bestiger Schreckhorn, og efter andagten vender vi begge tilbake. Mere vet jeg ikke om den hele verden.» Slik skildrer Kleist sin lykke for Ulrike.

Men den blev ikke av lang varighet. Det drama, han nu arbeidet paa, «Robert Guiscard», vilde ikke ta form, skjønt han la al sin intense kraft i utførelsen. Det var et stort anlagt verk. I dette drama skulde Aischylos og Shakespeare gaa op som i en høiere enhet, med det vilde Kleist «rive kransen av» Goethes hode. Men hvad Kleist fik formet, spottet bare arbeidets egentlige plan, — mente digteren selv. Han fortvilet da om sine evner. Og nu stod den rene nød for døren, for sin lille formue hadde han paa det nærmeste sat over styr. Brevene til Ulrike gir hans altid voksende ulykkesstemning i denne tid. Først heter det, at tre ting vil han gjerne kalde sine, før han dør: «Et barn, et vakkert digt, en stor daad.» Men han slaar snart av paa fordringerne: «Jeg har intet andet ønske end at faa dø.» Eller: «Jeg vilde gjerne gaa hen, hvor intet menneske er.»

Syk og lidende søkte han saa tilbake til søsterens værn. Han kom hjem uten ry, uten navn, uten fremtid. Ingen av hans drømme var gaat i opfyldelse. Hans eneste færdige arbeide, «Familien Schroffenstein», utkom først i det følgende aar (1803) og uten forfatterens navn. Det vakte opmerksomhet ved sin lidenskabelige kraft, ved sin eiendommelige visionære lyrik; men som dramatisk helhet var arbeidet forfeilet, fandt man. Efterverdenen har sat større pris paa Kleists første drama, om det end ikke kan stilles i rækken av hans ypperste arbeider. Det er Romeo og Julie-motivet, som ligger til grund for stykkets handling.

I 1802 og 1803 var Kleist paa reiser: i Weimar, hvor han traf Goethe og Schiller — sikkert med et stolt haab til sine egne evner, i Osmannstädt hos Wieland, i Leipzig, Dresden, Thun, Milano, tilslut i det Paris, han for to aar siden hadde forlatt. Lykkeligst var han i de uker, han bodde som gjest hos Wieland. Fyldt av begeistring lyttet den gamle

digter til Kleists «Robert Guiscard». Han tvilte ikke paa, at her hadde den tyske litteratur faat sin storste dramatiker.

Men Kleist kunde ikke faa sit arbeide færdig. Forholdet mellem ham og en av Wielands døtre var blit farlig for hans hjertefred, og han rømte fra det hele. «Hele jordens lykke vinket mig; men jeg maatte avsted,» sier han. Men den digtning, han vilde leve for, gik det fremdeles smaat med. I oktober 1803 skrev han fra Milano av til Ulrike, at han vilde opgi kampen: «Jeg træder tilbake for en, som endnu ikke er der, og bøier mig et aartusend i forveien for hans aand.»

I Paris var han ulykkelig den hele tid. Hans stemning sank til fortvilelse, da hans ven og reisefælle von Pfuel forlot ham. Han brændte sin «Robert Guiscard», som hadde kostet ham et halvt tusen vaakne nætter, — bare nogen faa fragmenter av det vældige verk er levnet os. — og bestemte sig til at søke døden. Han glemte sit had til Napoleon, hadde ingen vilje længer uten viljen til at dø — og forsøkte at komme med i den franske hær, som skulde sætte over til England. Til søsteren skrev han: «Det maa fuldbringes. Himmelen negter mig berømmelsen, det største av alle jordens goder. Vær rolig, du ophøiede, jeg vil dø slagenes skjønne død, jeg jubler ved utsigten til den uendelig pragtfulde grav.»

En fransk læge fik stanset Kleist før han naadde hæren. I begyndelsen av 1804 finder vi ham atter i Tyskland. I Mainz faldt han fuldstændig sammen og blev i flere uker liggende i vilde feberfantasier. Den trofaste Ulrike, paa hvis lille formue han nu levet, ilte til hans sykeleie. Da han langt om længe kom sig, maatte han love søsteren, at nu skulde det være slut med al digtning og alle reiser: han skulde søke et embede som andre studerte folk og sikre sig en borgerlig eksistens.

Saa gik han op paa et regjeringskontor i Berlin og bad om en stilling. Han blev unaadig mottat. Han blev spurt, om han var fuldstændig frisk, om han «var fuldstændig helbredet for alle idéer og fantasier, som nylig hadde raset hos ham.» Kleist behersket sig og svarte ja. Saa fik han høre en flom av bebreidelser: han hadde forlatt militærvæsenet, vendt den civile tjeneste ryggen, hadde gjennem-

streifet utlandet, hadde villet kjøpe jord i Schweiz, hadde villet være med paa landingen i England, *hadde laget vers!*

Kleist hørte taalmodig paa alt dette. Han hadde jo intet valg; men hans smerte finder uttryk, hvor han refererer denne straffetale for sin søster. «O, dyrebareste Ulrike,» sætter han i en parentes, hvor han nævner den forbrydelse, at han hadde laget vers. Men søsteren var i dette tilfælde enig med det officielle Preussen.

Saa fik Kleist et embede i Kønigsberg, og her blev han i to aar, 1805 - 1807. Forholdene var ikke behagelige for ham, — vanskeligst var det, at hans tidligere forlovede nu levet i Kønigsberg, hvor hun var gift med professor Krug, den store Kants efterfølger. Det første møte mellem Kleist og Wilhelmine var en stor smerte for ham.

Til at begynde med bodde søsteren sammen med ham i Kønigsberg for at passe paa, at han ikke «laget vers». Og han lot poesien ligge, saa længe hun vogtet paa ham Men neppe var hun borte, før hans digtersjæl frigjorde sig — og skapte udødelige verker.

Først romanen «Michael Kohlhaas», mandig og sterk, i et sprog, som klinger igjen av stormsuset gjennem Mark Brandenburgs furuskoge. «Michael Kohlhaas» er, som indledningen sier, fortællingen om «en av sin tids retskafneste og tillike forfærdeligste mennesker», om en mand, hvem «retsfølelsen gjorde til røver og morder». Skjønt strengt episk, gir romanen et vidunderlig psykologisk billede.

Ogsaa dramaet «Penthesilea» blev skapt i denne tid. Kleists «Penthesilea», amazonedronningen, elsker Achilles, den største av alle helte. Men hun vil være den sterkeste i forholdet, vil beseire ham, eie ham, føre ham som fange til sit fjerne land. Og da *han* blir den seirende i slaget, da *han* vil herske over hende, — da frier hun sig ved at sende sine vilde hunde imot ham. Han synker for det rasende kobbel, og amazonedronningen kaster sig over hans lik og mishandler det. Saa gir hun sig selv døden.

Kleist sendte sit arbeide til Goethe, men fik det tilbake med en streng kritik. Dette var en anden antik, end den Goethe sværmet for, og som antikiserende drama bedømte han «Penthesilea». Men Kleists sørgespil har bare efter

nærmene sammenhæng med antiken. Det var sin egen tragedie, Kleist gav, — sin kamp for herredømmet, først over Wilhelmine, siden over det digteriske stof («Robert Guiscard»). Og mens Goethe fandt sygdom ved Kleists drama, saa digteren selv sin dronnings kamp som sundhet:

> Hun sank, fordi for stolt og rikt hun blomstret! —
> Den raadne, golde ek staar trygt i stormen;
> Den friske kaster veiret tungt til jorden,
> fordi det i dens krone gripe kan!

III.

I 1806 kom Preussens krig mot Napoleon. Allerede aaret i forveien hadde Kleist ønsket kampen: «Kongen skal sende sine kammerjunkere bort, sælge sine kar av guld og sølv og stille sig i spidsen for sit folk.» Og Napoleon maa falde: «Hvorfor er der ingen, som vil jage denne verdens onde aand en kugle gjennem hodet? Hvad har disse emigranter ellers at gjøre?»

Henimot slutningen av den ulykkelige krig forlot Kleist Konigsberg. I nærheten av Berlin faldt han i fiendens hænder og blev ført som fange til Frankrik. Først høsten 1807 fik den trofaste Ulrike friet ham ut av fængslet. Men nu var Kleist sikker paa sin fremtid. Ingen magt i verden skulde nu hindre ham fra at bli digter. Han kjendte sine tidligere arbeiders værd, og mens han sat fangen i Frankrik, hadde han faat nye idéer. Det synes næsten, som de stille maaneder i det franske fængsel virket som en rekreationstid. Fuld av mot vendte han tilbake til fædrelandet, det dypt sunkne fædreland, som *hans* geni nu skulde være med om at gjenreise.

Kleist slog sig ned i Dresden, hvor han blev i to aar (1807—1809). Sammen med den unge romantiker Adam Müller utgav han her tidsskriftet «Phøbus», som skulde ta ledelsen i tysk aandsliv. I fortegnelsen over medarbeiderne fandtes Tysklands bedste navne.

Det saa da ut til at lysne for Kleist, og han lovet sig meget av sit nye foretagende. Samtidig hadde hans komedie «Den knuste krukke» lykken med sig paa scenen i Dresden, og ved en fest, som blev git efter forestillingen, blev Kleist

kronet som digter med den traditionelle laurbærkrans. Sagtens har det været et av hans livs lykkeligste øieblikke.

Men snart kom skuffelserne. Paa Goethes teater i Weimar faldt «Den knuste krukke» fuldstændig igjennem, væsentlig paa grund av en uheldig iscenesættelse. Og med «Phøbus» vilde det slet ikke gaa. Medarbeiderne skrev aldrig et ord i tidsskriftet, det var Kleist og Müller, Müller og Kleist, som evig og altid fyldte dets spalter. Og Kleists herlige dramaer, som her saa lyset, maatte lide ved at komme fordelt paa mange hefter.

Det hele foretagende maatte da opgives, og snart faldt Kleist tilbake til det gamle tungsind. Som altid, naar han følte sig syk og saaret, var han haard og uretfærdig selv mot sine venner og støtte dem fra sig ved sin bitterhet og ubeherskede voldsomhet. — Og en dag blev han fundet i bevisstløs tilstand inde paa sit værelse: han hadde prøvet at dræpe sig ved opium.

Slik saa det ut i det digtersind, som skapte dramaet «Hermannsslaget» og den vidunderlige eventyrdigtning «Kätchen fra Heilbronn». I «Hermannsslaget» er det patrioten Kleist, som har fundet digteriske uttryk for sit had til fremmedherredømmet, for sit haab paa en national reisning. For germanerne som bryter op mot Rom for at lægge morderreden øde, — det er tyskerne som gaar mot Paris. Det er vanskelig at læse «Hermannsslaget» uten at tænke paa Bismarcks gjerning. Märkerens uryggelige vilje og kraft præger Kleists frihetsdigtning.

I et helt andet plan ligger «Kätchen fra Heilbronn». Desværre er der her ikke plads til at gi en analyse av dette herlige arbeide, like merkelig ved sin fine, fortryllende lyrik som ved karaktertegningens sikkerhet. Stykket forherliger den trofaste kjærlighet, den som lider alt og ofrer alt og derved erobrer alt. Faa verker i verdenslitteraturen har evnet at gi saa dyp en skildring av *ofrets* seirende magt i menneskelivet. Næsten med religiøs styrke er tanken utformet.

Og ingen som har møtt Kätchen, kan nogen gang glemme hende. «Den som engang hadde set hende og hadde faat en hilsen av hende i forbifarten, optok hende i sine bønner, som om hun hadde gjort ham til et bedre menneske.» Uforglem-

melig er hun, hvor hun har leiret sig utenfor den gamle ridderborgs mosklædte murring, mellem sødt duftende hyldetrær, hvor sisiken kvidrer om sit rede, — uforglemmelig, hvor ridderen endelig er overvundet av hende, den fattige unge pike, og løfter hende ind til en lykkelig fremtid. Ingen prinsesse i eventyret staar i slik glans som Kleists Kätchen.

En personlig oplevelse laa til grund for Kleists drama. Han elsket Julie Kunze, en pleiesøster av digteren Theodor Körner. Men da hun stadig blandet sin familie ind i forholdet, hvad Kleist følte som en plage og en lænke, brøt han med hende. Og saa skildret han i Kätchen sit ideal av en elskende ung kvinde: hun som helt er fyldt av kjærlighet og intet krav stiller uten det at faa gi av sit hjertes rigdom.

IV.

Österriks krig med Napoleon i 1809 satte nyt mod i Kleist som i hele det tyske folk. Han ilte sydover for at hjælpe med raad og daad. Til keiser Franz sendte han et begeistret hyldningsdigt og planla utgivelsen av et «patriotisk ukeskrift» «Germania». Men saa kom slaget ved Wagram og den ydmygende fred. Kleists haab sank i graven.

I 1810 kom han til Berlin, tryg paa dronning Louises beskyttelse. Han arbeidet nu paa et drama med emne fra preussisk historie, «Prins Fredrik av Homburg». Det blev færdig paa kort tid, men Kleist fandt denne gang ingen forlægger. Og den ædle dronning, som hadde tilsagt digteren sin hjælp, døde allerede midtsommers 1810.

«Prins Fredrik av Homburg» staar i lyrisk skjønhet tilbake for «Kätchen fra Heilbronn». Men i dramatisk kraft og sikkerhet overgaar det alle Kleists skuespil. Det er en høisang om brandenburgsk soldaterære, en hyldest til de mandige egenskaper, som bar den preussiske stat frem til storhet og magt. Dramaet er nu et av de bedste tyske scenestykker. Men saa længe Kleist var i live, blev det avvist av teaterdirektørerne som av forlæggerne.

Et nyt bladforetagende (okt. 1810) førte bare til ny skuffelse for Kleist. «Berliner Aftenblade» skulde arbeide for Preussens gjenopreisning; men regjeringen vovet ikke at støtte skriftet, slik som Kleist hadde haabet. Kleist blev

bitter og saar i disse tunge dage. Han la sig ut med al verden, selv med dem, hvis naade han var henvist til. Han led umaadelig ved sine ydmygende forhold. Fra familien fik han ingen hjælp længer; den hadde opgit ham.

Tilslut saa Kleist ingen anden utvei end at søke sig ind i den hær, han for tolv aar siden hadde forlatt. Han hadde intet andet valg, om han vilde leve. Han fik, efter meget stræv, løfte paa en underordnet stilling i arméen. Men nu gjaldt det at skaffe penger til uniform. Han bad ministeren Hardenberg om forskud paa sin løn, men fik intet svar. Han reiste da til sit hjem i Frankfurt for at søke hjælp der. Men Ulrike for sammen ved synet av den ulykkelige bror — og trak sig tilbake fra ham. Fuld av smerte reiste Kleist derfra. Der var altsaa ingen længer, som holdt av ham. — Og Kleist tapte al lyst paa at gaa den militære vei, da Preussen ved denne tid sluttet forbund med undertrykkeren Napoleon og lovet ham hjælp mot Rusland. «Min hele jublende bekymring er bare rettet paa at finde en avgrund dyp nok til at jeg kan styrte mig ned i den,» skriver Kleist i disse dage.

Da var det, han møtte Henriette Vogel, en ensom og lidende sjæl som han selv. Hendes læge hadde sagt hende, at hun bar paa en indre sygdom, som snart vilde føre hende til en smertefuld død, og hun hadde bestemt sig til ikke at vente paa den. En dag hun hadde spillet og sunget for Kleist, bad hun ham om en tjeneste. Han lovet at gjøre, hvad hun forlangte. Og da hun bad ham dræpe hende, tok han straks sin bestemmelse: han vilde dø sammen med hende.

Fra nu av var det, som denne ulykkelige kvinde løftet Kleist ut over ham selv, gav ham fred og lykke. Han følte det, som om han hadde vundet et menneske helt for sig, og alt, hvad han gjennem aar hadde hungret efter, saa han nu samlet i dette menneskesind, som han hadde erobret. Til Henriette Vogel er det han skriver: «Min Henriette, mit hjerte, min lille due, mit alt, mine slotte, akre, enge og vinbjerge, mit livs sol, mit bryllup, mine barns daab, mit sørgespil, min berømmelse, min skydsengel, min Cherubim og Seraph, — jeg elsker dig.»

Den 20de november 1811 reiste Kleist og Henriette ut til et vertshus ved Wannsee nær Potsdam. Om kvelden skrev

de breve til sine venner. Til søsteren Ulrike skrev Kleist: «Jeg kan ikke dø uten, tilfreds og glad som jeg er, at ha forsonet mig med hele verden og først og fremst med dig, min dyrebareste Ulrike! — Sandheten er, at jeg ikke stod til at hjælpe her paa jorden. Og nu lev vel! Maatte himmelen skjænke dig en død, bare halvt saa rik paa uudsigelig fryd som min!» I et andet brev taler Kleist og Henriette om sine skjønne, salige drømme, nu de gaar ind til «den store opdagelsesreise».

Tidlig om kvelden den 20de gik de to venner til sine værelser. Folkene i vertshuset hørte hele natten igjennem Kleist gaa frem og tilbake over gulvet i sit rum.

Den følgende dag kl. 4 om eftermiddagen søkte de døden paa en høide ved Wannsee. Kleist skjøt Henriette gjennem hjertet, sig selv gjennem munden. Folk ilte til ved skuddene og fandt begge døde. Henriette laa paa ryggen med foldede hænder, Kleist knælte med hodet i hendes fang.

Ved siden av dem paa marken laa Novalis's «Hymner til natten», romantikens fineste og dypeste salmedigtning. I døden var Kleist naadd frem til romantikens helhetssyn. Som Novalis saa han døden som en fødsel til nyt liv, som frigjørelse, som seier.

* * *

For *vort* aandsliv har Kleist hat sin betydning. Hans «Kätchen» blev forbilledlig for «Svend Dyrings Hus», og han var blandt de dramatikere, Ibsen og Bjørnson satte høiest.

I Tyskland er han nu feiret som en av nationens største sønner. Hans dramaer spilles overalt paa tyske scener, hvert barn har hørt om hans brændende fædrelandssind. Nu den 21de november — hundredeaarsdagen for hans død — blev han allevegne nævnt som Preussens største digter.

Fredrik Paasche.

SOLRENNING.

I stille stunder, naar alt var fred,
og fuglar i skogen var sovna,
det gjekk ein ank gjenom lauv og ved,
so stortre til mergen klovna.
Kva er det som ankar i skogen?

I stille stunder, naar alt er fred,
og staaket og olstren er ende,
naar stjernor blinkar og vinkar ned,
gaar tankane fram og attende.
D'er minne og von som har møte.

Og sjæli ottast dei baae to:
fyrst prøver ho styra dei store.
Men sistpaa set ho seg stillt i ro
og lyder paa kvart det ordet.
Det verkjer so saart inni hugen.

Det frys ei skjelving til sjæli inn,
og otten til angest seg fløder.
For minnet leser upp domen sin,
so voni ligg sjuk og bløder.
Det ankar seg høgt inni hugen.

Men morgon vert det med sol um tind,
og fuglar i skogane vaknar,
og angen fløymer for lette vind,
og alt som er ilt maa spakna.
Det er so hugsamt i skogen.

Det veks og brydder for sol og dogg,
og gror so det grønkast i lidi,
og vokstren bøter paa saar og hogg:
det rettar seg alt med tidi.
Det synger so vænt inni skogen.

olstren: høirøstet snak; styr. — *von:* haap. — *ottast:* frygte.

Um hugen lenge var saar og sjuk
av alt som me angra og trega,
det strøymde stillsleg ein tone mjuk,
og solskin um alle vegar.
Det roar seg vænt inni hugen.

Og soli lyfter paa varme straum
alt det som til livsvon er ale,
fraa lægste kræket til høgste draum,
som elles laut visna i dvale.
Di fegnast me storleg ved soli.

Men soli slepper. Og atter eg staar
aaleine og liten og grundar:
det hjelper ikkje at soli straar
sitt gull. For endaa eg stundar.
Er nokonting betre enn soli?

Ei større sol enn den auga ser,
det lengtar og stundar eg etter.
Som blenk fraa fyrljos ein skimt seg tér
for hugen i stille næter.
Ein glytt inni andre heimen?

Og hjarta bylgjar som djupe hav
og bryter paa tusund av famnar.
Eg sjølv er ein storm, eit livsens krav,
som ingenting roar og jamnar.
Er eg til undergang alen?

Men gøymt i stormen som sol i sky
sit hjarta i hugen og vonar,
og trur det skal renna ein morgon ny
som sorgi og suterne sonar.
D'er *eg* i meg sjølv som vonar.

Eg leitar etter ein solskinsmann,
ein *ven* som kann hjarta stetta,
langt betre enn alle eg saag og fann:
so god at alt rangt han rettar.
D'er ein *evig* ven eg maa vinna.

Daa ser eg stordomen her paa jord,
at ævordomssoli hev runne.
Guds son er mann og min eigen bror:
den sælaste voni hev vunne.
Hev ævordomssoli runne?

stetta: tilfredsstille.

Ja runni ho er, og Jesus Krist
er sjølve den evige søli.
Eg ser det vel, og eg veit det visst:
ho rann, denne sol, i joli.
Og aldri skal soli slokna.

For *Fåren* skein i hans auga fram,
med varme som tøya og tina;
all hug maa braana, og synd og skam
vert slagg naar soli fær skina.
Vaar Frelsar, lat soli faa skina!

Du rettar til oss din sterke arm,
og stormane stilnar og stoggar;
du legg oss inn til din eigen barm,
og suti til ro du voggar.
For *fred* er ditt sigersmerke.

Ja du hev freden me ynskte saart,
den perla me tøygde oss etter.
Ditt ljos skal skina for hjarta klaart,
og solskinet sjæli mettar.
Og vaar det vert — utan vetter.

Du kveikjer krafti i visne bein
og gjev oss din eigen styrke.
Du sveiper ikring oss ei kaapa rein
og vigslar oss til vaart yrke.
Og vænt og rikt skal me veksa.

Naar hugen vaknar som vaarfrisk knupp,
lat hjarta til livet seg lauga!
Fraa draumslørd lengting lyft auga upp
og sjaa inn i Jesu auga!
Og æva vert mest for liti.

Lars Eskeland.

FREMTIDENS KRISTENDOM?

Leonhard Ragaz: *Dit Rige komme.* Udvalgte nutidsprædikener; autoriseret oversættelse ved Fernando Linderberg. (330 sider. Pris: 4 kroner).

Vi nordmænd er meget forvænt med hensyn paa sprog og stil i skrevne prækener. Ragaz er ikke den elegante causeur som en av vore. Han kjender ikke gjentagelsens hemmelighet, der borer tankerne ind og spikrer dem fast, som en anden av vore. Trods den digteriske kraft og mange skjønne billeder, eier han ikke den lyriske poetiske evne som en tredje undertiden røber. Og det er ikke den dype Johannesstemning som hos en fjerde. Han er saa rik paa tanker, at stilen undertiden blir overlæsset.

Men dette faar man ikke tid til at tænke paa. Ti her taler en fri mand med begeistring og aand om den levende Gud. Han har sprængt den traditionelle ramme for Guds virken, og forkynder en Gud, som ikke bare har grepet ind i menneskelivet i meget gamle dage og i kirkens store tider, en Gud som ikke bare har interesse for kirke og mission, men for livet i dets brogede mangfoldighet. En Gud som nu staar ved verket like ung og sterk, som da Luther skrev sin kampsalme: «Vor Gud han er saa fast en borg».

Det er naturlig, at dette kommer fra Schweitz. Der er neppe noget land, hvor den religiøse jordbund har været saa grundig bearbeidet med kritikens plog som netop der og heller intet sted hvor det etiske i kristendommen har været saa sterkt betonet. Jeg formoder dette, fordi jeg engang oppe i en av Finmarksbyerne traf paa to prækensamlinger av schweitziske prester, av hvilke den ene var meget sterk i kritiken. — Der stod en præken over temaet: «Sandheten skal frigjøre eder». Det var en høistemt hymne til videnskapens pris. Videnskapen var det, som skulde gjøre menneskene fri for overtro og frygt — ogsaa religiøs overtro og frygt. En præken om brylluppet i Kana, begyndte omtrent saa: «Vi behøver naturligvis

ikke spilde ord paa at vise, at dette under aldrig kan ha foregaat».

Den anden samling av Paul Pflüger fra 1898—99, indeholdt omtrent utelukkende moralprækener. Vi finder blandt andet disse emner: Zola, Kvindesak, Vore tjenestepiker, Kristendom og krig, Kasteaand, Pestalozzi, en profet. Indholdet er meget socialistisk. Der er stor kraft i mange av dem; men mindre av det som griper en om hjerteroten.

Selv om disse to samlinger har forvildet sig saa langt mot nord, fordi der var gjort blæst av dem, er ikke landet større, end at de har maattet virke i vide kredse. Og før sligt kommer paa prækestolen, maa det ha lydt i teologiske sale. Mot denne bakgrund med absolut frihet overfor bekjendelse og bibel, og med den sterke betoning av kristendommens etiske indhold, blir mænd som Kutter og Ragaz vel forstaaelige.

Alle prester bor naturligvis læse disse prækener. De gamle vil føle, at kraften og aanden ikke blir borte, om nogen av de gamle tankeformer opgis. De moderne vil føle, at vi ikke bør stanse, der vi staar, men altid stræbe efter dypere indhold. Ingen vil studere dem videre uten meget utbytte. Men ogsaa til andre end presten kan de anbefales meget: «Jeg er vis paa, at de vilde bli læst med glæde i mangfoldige hjem, hvis vei til kirke for tiden er overgroet med græs», sier oversætteren i forordet. Den maa ikke glemmes i julegavernes tid.

Men for deres skyld, som ikke faar den glæde at læse den hele bok, bringes en oversigt over de bærende tanker.

La mig ta mit utgangspunkt i det foredrag, som sogneprest Klaveness har anmeldt i forrige hefte: *Jesus Kristus, Hvad er han for os?* I to skarpt pointerte satser angir Ragaz sin eiendommelige stilling: «*Av den positive opfattelse av Jesus Kristus kan vi antage indholdet men ikke formen*». Sterkere lyder dog dommen over de moderne: «*Ved fri kristendom kan formen tilfredsstille os, men ikke indholdet*». «I denne frie forkyndelse savner vi just den tone, efter hvilken sjælene tørster mest, den glød,» som den religiøse trang higer imot, at «Gud var i Kristus». Klaveness tar den reservation likeoverfor dommen, at den positive fløi av den liberale retning i lange tider har arbeidet med de tanker han fremsætter. Jeg vil

gjøre en anden indvending: Ragaz glemmer, at en overdrivelse naturnødvendig avløses av en overdrivelse til motsat side, for at saa den høiere enhet kan vokse frem mellem motsætningerne. Det er uundgaaelig, naar gamle tankeformer revideres, at nogen ogsaa kommer til at røre ved indholdet. —

Der er dog forskjel paa Ragaz og den positive retning, som f. eks. Klaveness er repræsentant for. Det sees i flere av de Kristusprækener, som findes i samlingen. I «Ordet blev kjød» staar det: «Vi gir gjerne det til pris, som paa en mere *utrortes* maade synes at hæve ham op over det menneskeliges omraade». Det er dette den mere positive retning hos os ikke vil. De siger ikke som Ragaz: «Vi lægger ingen vegt paa at fornegte hans overnaturlige fødsel, hans legemlige opstandelse og mirakler, men heller ingen paa forsvaret herfor. Dette er ikke det avgjørende. Jesus var i alle tilfælde et fuldkomment menneske. Han var det meget mere end vi; det menneskelige kommer kun forvansket og forkrøblet til uttryk i os . . . Det er ganske forkjert, naar man bærer sig ad, som om det sværest forstaaelige i Jesu liv var de saakaldte overnaturlige ting, miraklerne, opstandelsen, og alt blev let at begripe, naar man saa bort fra det. For mig begynder først da de største og sværest forstaaelige mirakler: hans renhet, hans kraft, hans tro, hans kjærlighet, foreningen av hoihet og ydmyghet, alvor og spøk, steilhet og blidhet, manddom og barnlighet, bevidstheten om hans guddommelige sendelse, Gudsglansen i hans ord, den uendelige dybde i alt. At skue dette under, se det klarere og klarere, at forstaa Jesu menneskelighet, mennesket Jesus, vor store broder — det er en lykke og en del av den fornyelse av kristendommen, hvorom vi har talt »

Men nu Kristi guddommelighet? Han søker ikke den i noget overnaturlig og naturstridig, men tar sit utgangspunkt i den erfaring, at Gud kan træde os nær i et menneske. Gjennem sin sjælsrenhet, sin kraft, sin fortrøstning, gjennem noget uforklarlig hos sig vækker de hos os en ny eller endog høiere gudsbevidsthet . . . «Men se, slet ikke andet end hvad vi saaledes har erfaret i det smaa, erfarer utallige mennesker i det store gjennem Jesus Kristus. De sporer Guds tilværelse i ham og føres derved til Gud. Vi kan ikke andet: hans gjerning er for os Guds gjerning . . . I Jesu renhet skuer vi

gjenskinnet av den hellige Gud, i hans kjærlighet Guds faderhjerte. Saaledes griper vi Gud i Jesus. Men alt dette kan vi ikke bevise for nogen. Det maa staa klart for øiet i fuld frihet . . . Vi vilde fjerne resterne av det dogme som forhindrede os at se Jesus som han er.»

I de to langfredagsprækener «*Kristi Kors*» og «*Stedfortrædende Lidelse*» er det heller ikke absolut nye tanker, men betoningen gjør dem indtrængende og vækkende. «Den sande historie om Jesu kors er en tung historie, en sandfærdig historie, som vi ikke behøver at reise til Jerusalem for at opleve. Det er historien om Guds sandhet, om den evige Kristus, som endnu overalt i kristenheten blir korsfæstet av religionen, samfundet, staten og allermest av sine venner.»

«Den stedfortrædende lidelse» mister sit anstøt i den belysning, Ragaz stiller den i. Det er ikke en vred Gud, som forsones ved at en uskyldig lider straf i vort sted. Men korsets sandhet er toppunktet av den orden, som behersker hele Guds verden. Gud er kjærligheten, kjærlighet er i sin fuldkommenhet det at bringe ofre, og saaledes er Gud et offer, og den der bringer ofre, staar hans hjerte nærmest og erkjender hans kjærlighet dypest.»

Størst kraft er der kanske i paaskeprækenen: «*Hvorfor søker I den levende blandt de døde?*» . . . «Han er ikke der, hvor man fremforalt ventet at finde ham. Kirkerne med deres ord- og formtjeneste bevogter mange gange kun hans tomme grav; han er opstanden og forvandlet; omgiven av paaskestorm og foraarsglans skrider han gjennem sin faders vide verden, han virker og lever i de sociale kampe, han er i menneskenes længsel efter nyt lys og ny glæde; han staar hos kunstneren i hans atelier og holder tomandstale med tænkeren i hans stille celle, ja ogsaa i paaskestridens torden har han noget at gjøre. Kirke, form og dogme var det hus som gav ham ly og blev sluttelig hans grav; nu er han forvandlet og større end nogensinde før, endnu knapt forstaat av mange gaar han i sin nye jordiske skikkelse omkring som den opstandne og er ofte der, hvor man mindst venter ham, hos sine tilsyneladende motstandere.»

Det er ganske sikkert nogen, som vil kalde en saadan kristologi for en fantasiens Ikarusflugt. Men det er ikke tvil

om, at man er tryggere ved saadan flugt end naar man befinder sig i et hus paa pillarer, som den historiske og spekulative kritik stadig retter sine støt imot En saadan tro blir ikke avhængig av nogen evangeliske beretningers historiske paalidelighet. Den er hævet over døgnets strid, likegyldig for resultatet av kampen. Ti den bygger kun paa det, som enhver har erfaret eller kan erfare. Fra dette sikre utgangspunkt strækker den sig fremover saa langt som haab og fantasi kan naa.

Ragaz's *teologi*, hans lære om Gud er like radikal som hans kristologi. La mig citere noget fra hans præken: «*Hindringer paa veien til Gud.*» «Den første hindring paa veien til Gud er — Gud selv . . . Paa veien til den virkelige Gud stanses vi av et skuffende billede, en skygge av Gud, den guddom er et billede av vore egne og andre menneskers tanker, gudsbegrepet . . . Men Gud bor et dypere sted i vor sjæl end al vor logiske tænken. Sku ind i aasynet paa den hemmelighetsfulde og dog ikke uforstaaelige magt, som træder dig imøte fra den store verden uten om dig og den maaske endnu mere uutgrundelige indeni dig; følg sjælens sagte og dog saa sterke stemme, som kalder dig opad, som lokker og varer dig om at søke en mening i verden og i livet, en aand som bærer vor aand oppe, en godhetens magt som omfatter, beskytter og fører til seier alt rent, smukt og hellig, en kjærlighet der slutter alle livets ængstelige, længselsfulde, bekymrede barn i sine moderarme. Giv nøie agt paa denne magts spor i verdens gang og i dit eget liv, gjor det til en hovedopgave at vogte paa dens store og smaa, usedvanlige og hverdagslige aabenbaringer, læg merke til de førere, som vet mere derom end dig — og ta saa en beslutning. Og hvis det er fuldt alvor for dig, da vil det utvilsomt hænde, at den virkelige Gud, som du finder, er uendelig større og nærmere ved dig end den tapte systemets Gud, og at du allermest blir hans herlighet var der, hvor du før saa gaader og motsigelser» . . . Jesus har heller ikke lært os noget system om Gud men aapnet øinene paa os, saa vi saa den virkelige Gud . . . Dette levende, dette personlige, direkte maa komme ind i vort forhold til Gud. Saaledes gives der virkelig liv i Gud, en drikken av kilden, et

glædelig vidnesbyrd om ham, en fryd i Gud trods verdens nød og mørke.»

Tanken om Gud, troen paa Gud er det centrale i mennesket. Naar den er mere end ord og vane, maa den virke i alle retninger. Den forvandler først og fremst vor «*Tro paa menneskene*». Herom sier Ragaz: «Jeg tror paa menneskene fordi jeg tror paa Gud, og jeg tror nøiagtig saa kraftig paa dem, som jeg tror paa Gud . . . Jeg tror paa Gud fader den almægtige skaber, himmelens og jordens hersker og regent. Ham tilhører alle ting. Alt har han indblæst sin aand. Ham tilhører ogsaa mennesket . . . Derfor nærer vi endnu store forhaabninger til menneskenes fremtid. Vi vilde skamme os for vor store Gud, om vi ikke gjorde det. Vi tror paa hellige kræfter, der endnu engang kan slaa ut i sterke flammer. Vi tror paa Guds magt over menneskeskjæbne og verden.»

I prækenen «*En kongelig slegt*», hvor han citerer digterens ord: «Det er Gud en triumf, naar I i stedet for at gaa bort og knæle i støvet, staar herlig frem for ham», har vi en vurdering av mennesket, som ikke staar tilbake for Nietzsches overmenneske. —

Men den store forskjel mellem «Guds kongelige børn» og overmennesket, som hæver sig paa andres bekostning, kommer sterkt frem i prækenerne: «*Broderen*», «*Fienden*» og «*At tjene*». Her taler han uten sentimentalitet ord, som borer sig ind i sjælen. Han svinger svøpen over det kristelige hykleri: «Det er en kjendsgjerning, at i de kirkelige kredse, dem som man pleier at kalde kristelige eller religiøse, blir der hatet med en inderlighet og utholdenhet som vilde bringe verdens barn til at tape veiret. Vor saakaldte religiøse presse bruker foran fromme, honningsøte betragtninger og bak en ondartet gift av ofte usandfærdige, om ikke likefrem baktaleriske angrep paa partier, bøker eller personer fra motsatte leire . . . Og forskjellen mellem det verdslige og det fromme hat bestaar saaledes kun deri, at det ene sted træder det aapenlyst frem, det andet sted iører det sig den kristelige sagtmodighets kappe. O, det er en raatten frugt, denne kjærlighet til fienden. La os saa hurtig som mulig komme ut av denne løgn.»

Veien ut av løgnen er fællesskapet med Gud: «Han alene kan gjøre et hjerte saa rikt, at det ogsaa faar noget tilovers

KIRKELIGE SKIKKE OG TRADITION.

Av *G. O. Kløvstad.*

Vore kirkelige og kristelige skikke har større betydning end man i almindelighet er tilboielig til at tillægge dem. De har sin rot i fædrenes fromme sind, i deres kirkelige og kristelige sans, og tildels i deres skjønhetstrang. Saa har de fulgt slegten gjennem de vekslende generationer, er blit som et bindeled, der knytter barn til forældre, generation til generation. Et folk med pietet for fædrene vil ogsaa længst mulig holde paa de nedarvede skikke. Det kan være at vi i mangt og meget er vokset op over fædrene. Vor tænkning og vore anskuelser er i mangt og meget anderledes end deres. Et daarlig vidnesbyrd for os vilde det da ogsaa være om vi tænkte «de selvsamme tanker» som de; men vi skal huske at vi bygger paa fædrenes virke, fører det videre. Der er en forbindelse mellem dem og os, og trods alt det nye kan vi nok si: «Hvad har du som du ikke har mottat?» Det som kan minde om fædrene, det som kan gjøre dem nærværende vil styrke os. Et folk med historisk sans, med pietet for nationens minde og for «den saganat, der sænker drømme paa vor jord», vil heri ha en tilskyndelse til at bli et sterkt folk. Det er godt at ha noget som forbinder fortid og nutid, og som bringer os til at føle at denne fortid er vor. Hvem har ikke følt det naar han er kommen ind i en av vore faa gamle kirker? Vi ser slegt efter slegt for os i uendelig rækkefølge. De gaar ind over kirkegulvet, gamle og unge, de sitter og stirrer op mot prækestolen, samler sig om døpefunt og alter. Presten staar deroppe i alterklærne, og messen lyder ut over menigheten. Vi føler at kirkeskikkene er et fælleseie, fortidens og nutidens. Traditionen har betydning. Der ligger en styrke for katolikken i den følelse at kirkens fortid hører ham til, helt tilbake til apostlene og Kristus. Vi protestanter er mere traditionsfattige. Vi eier ikke saa-

ledes fortiden, og det er vel ogsaa en av grundene til den mangfoldighet av sekter der er vokset op av den protestantiske jordbund.

Luther viste en prisværdig pietet mot det nedarvede, og vi har derfor endnu i vore kirkeskikke meget der knytter os til hele kirkens fortid. Men paa den anden side kom ogsaa protestantismen med en polemik mot den katolske kirke, der skar et dypt indsnit i kirkens historie. Vi har saaledes for en stor del vænnet os til at se paa middelalderens kirke som noget der er os omtrent uvedkommende. Franciscus, den hellige Bernhard, Abælard, Thomas Aquin, de tilhører ikke os. Munkefromheten ser de fleste paa med et nedladende skuldertræk, for ikke at si med foragt. Vi maa se til at faa forandring i dette forhold. Likesom vi ikke har lov til at dømme dem som gaar med os paa veien, saa har vi heller ikke lov til at dømme dem som gik veien før os.

La os for det første se til at bevare de kirkeskikke vi har, saa længe de lar sig forene med den sandhetserkjendelse vi er naadd til.

Man kan ofte høre at der blir talt nedsættende om alterklærne, ogsaa det at presten skal synge bønnen fra alteret og ikke læse den. Helst vilde mange ha hele altertjenesten fjernet og omgjort gudstjenesten i kirken til noget i likhet med opbyggelserne omkring i husene.

Et tap vilde det være. Et av de baand der binder fortid til nutid vilde være skaaret over. I slegtled efter slegtled har menigheten sittet nede i kirken og set op mot alteret. Naar de under gudstjenesten søkte hen til Gud, hvilte deres øie paa alterklærne, og messens toner lød der oppefra. Messeskjorten har jo ogsaa ellers sin særlige tale til os: den minder os om at Gud og renhet hører sammen.

Om skriftemaalet tales der ofte som om det var av det onde. Det har nu engang faat historiens hævd over sig, og det var godt om flere tænkte paa at ditop gik far og mor og bøiet knæ for alteret. De som vil ha skriftemaalet væk, har de ikke været vidne til den andagtsstemning der hviler over altergjesterne, naar de gaar op til skriftemaalet? Men her maa jeg faa frembæve at naar skikkene støter vore følelser, ja kanske hos mange vækker motbydelighet, da maa de for-

andres. Fælleskalken maa nu avskaffes snarest mulig. Den strider mot vor æstetiske sans og den strider mot vore begreper om sundhet. Om vi indfører enkeltbægere, beholder vi allikevel det som knytter slegt til slegt.

En gammel kirkelig skik staar vi nu i fare for at miste: den kirkelige vielse. Vielsen i kirken har noget av en høitid over sig. Den blir til et minde i egteparrets liv, og det er vel ikke saa utenfor alle land om vielsen blir en smule festlig. Det blir noget saa graat hverdagslig over det hele om vielsen foregaar paa den maate, at brudeparret stikker indom hos lensmanden og faar sine navne skrevet ned i en protokol. Sikkert er det: man gjør folket litt mere traditionsfattig ved det end det var før. Brylupperne har hørt til de største høitideligheter i familierne, og naar man saaledes som her nord har set brudefølget komme i ordnet procession til og fra kirken under klokkernes kimen, faar man en pinlig følelse av at noget værdifuldt vil forsvinde fra bygden, fra det øieblik dette ophører. Ikke har heller folket bedt om at faa tvungen borgerlig vielse. La det bli adspurt, saa skal man faa en forstaaelse herav.

At ta væk en av de kirkelige skikke som har vundet aarhundreders hævd, det er kanske likesaa pietetsløst som at rive ned en kirke, der er bygget i hellig Olafs dage. Det er i slegt med vandalismen.

Vi har hat nok av vandalismen i vort land. Man har rasert og rasert, og først da man var kommet saa noget nær til grunden, vaagnet man.

Nu, da man har gjort sig færdig med det mur- og nagelfaste, skal man kanske begynde med de kirkelige skikke, der paa sin vis binder fortid til nutid. La os sunde os litt før vi begynder paa det.

TØR VI TRO?

Et foredrag av inspektør, cand. mag. *Joh. Hertzberg.*

«Tør vi tro?» Meningen med det spørsmaal foreningen[1]) har bedt mig tale om er vel dette: Er det ikke hazardiøst at anta den kristne tro? begir vi os ikke da ut paa vidderne? mister vi ikke fast grund under føtterne? er ikke den kristne tro *over evne?*

Jeg vil si min mening med engang: Ingen har fastere grund under føtterne end den troende. Intet er mer sundt og sandt menneskelig end den kristne tro. Og at mangle evne til at tro er at være *menneskelig defekt.* Troen er menneskets værdifuldeste evne. I *troen* kulminerer utfoldelsen av det egentlig menneskelige. Trosevnen er det mest karakteristiske ved den type vi kalder mennesket. At miste trosevnen er at avvike fra typen. Det er degeneration.

Jeg taler først om trosevnen i sin almindelighet, uten forbindelse med den kristne tro. Tro er ikke det samme som *visshet.* Vissheten har mange grader. Men selv den høieste visshet behøver ikke at være *tro.* Det er ikke *graden* av visshet som gjør den til tro. Det er dens *art.* Den visshet som er av saadan betydning for mig at jeg bygger mit liv paa den, den kalder jeg *tro.* At $2 + 2 = 4$ er toppunktet av alt som er visst. Men den visshet er forholdsvis betydningsløs for mig. Om det virkelig skulde bekræfte sig, hvad Henrik Ibsen antydet som en mulighet, at oppe paa Jupiter er $2 + 2 = 5$, saa vilde det i grunden ikke afficere mig større. Men saasnart jeg blir *personlig interessert* i *vissheten,* kan jeg kalde den tro. Det er dette *personlige element* som adskiller *troen* fra hvad jeg kunde kalde den *matematiske visshet.*

---

[1]) Norske studenters kristelige forbund.

Hvilken visshet er nu mest værdifuld for mennesket: *den matematiske visshet* eller *den personlige overbevisning?* Videnskapen akcepterer kan vi vel sige utelukkende den første. Og da vor tid har slik respekt for videnskapen, saa har vor tid ogsaa mest respekt for det som er matematisk sikkert. Men naar alt kommer til alt, hvad har hat størst betydning for menneskeslegtens fremgang, den matematiske visshet, eller den personlige visshet som vi kalder tro? Det som er matematisk sikkert, er der noget ansporende ved det? Er det ikke igrunden saa at det som er matematisk sikkert, det er vi færdige med, det interesserer os ikke længer, fordi det er det tilbakelagte. Det eneste som det *matematisk sikre* stimulerer til, det er til tilfredshet. Men de tilfredse er dog de unyttigste av alle mennesker. De er altid optat med at *se sig tilbake*, paa alt det de har gjort, og alt det de vet. Men det er de som *ser fremad* som verden har bruk for.

Det som driver verden fremad, det er *trosevnen* hos menneskene, evnen til at være sikker paa det som ikke er matematisk sikkert. Alt fremskridt er skapt av mennesker som hadde evnen til at være sikre paa det som ikke er matematisk sikkert, evnen til at tro hvor de kløgtige eller meget vidende tvilte eller likefrem protesterte, tro, trods alt og alle, saa visst og seiersikkert, at de satte livet ind om det krævdes. Og grunden til at alt fremskridt stammer fra troen, er den, at troen altid er *fremadskuende*. For troen er det ikke det nærværende, det haandgripelige, som er den egentlige eller væsentlige virkelighet i verden. Den væsentlige virkelighet for troen er *det* som endnu ikke er, det som skal vorde, det som stræbes mot, men som engang *skal* naaes. Derfor skapes intet nyt uten tro. Derfor har ogsaa alle store foregangsmænd i verden fremfor alle andre evner hat evnen til at tro.

Aleksander den stores verk er blit betegnet som det største enkeltmandsverk historien vet at berette om. Hvori bestod egentlig hans geni? Mon ikke netop i hans evne til at tro! I hans evne til at tro paa det som maatte synes enhver græker en umulighet: at den barbariske verden kunde løftes op til delagtighet i den græske kultur. Og i hans evne til at tro *saa sterkt* paa sin idé at han ikke veg tilbake for at gripe ind i rikers og folkeslags skjæbner for derigjennem at

realisere sin idé. Denne tro er Aleksanders storhet. Og det er vel ikke urigtig at si om den at den flyttet bjerge.

Og Columbus! hvor er ikke hans evne til at tro vidunderlig. I aarrækker kjæmper han for at faa fyrster og autoriteter til at dele sin tro. Stadig møter han skuffelser. Ikke mindre end 3 juntaer — vi kunde vel kalde dem kommissioner av sakkyndige — forkaster hans planer. Og da han endelig, trods alt, har faat skibe, saa er det ikke mulig at faa folk. Selv dømte forbrydere som faar løfte om frihet, vil ikke gaa med ham. Men Columbus gir sig ikke. Hans tro fører ham gjennem alle gjenvordigheter, indtil Guanahani stiger frem for hans og hans fællers undrende øine.

Og bestaar ikke Abraham Lincolns storhet i styrken av hans tro paa De forenede staters mission? Han, den fredselskende og fromme mand, betænker sig ikke paa, i samme øieblik han er kommet op paa præsidentstolen, at styrte de 30 millioner mennesker han er sat til at styre, i den forfærdeligste av alle borgerkrige. I sandhet! han maatte være sikker i sin sak. Men matematisk var den sikkerhet ikke!

Nu er det langt fra min mening at den sterke trosevne er noget privilegium for dem som er store i menneskenes øine. Vel mener jeg at intet betydelig menneske er uten trosevne. Den som ikke har trosevne er ikke noget betydelig menneske, hvilke evner han end ellers har. Men trosevnen findes ogsaa hos dem som er ringe i menneskenes øine. Ja, det merkelige er, at trosevnen er almindeligere hos dem som er ringe i menneskenes øine. Trosevnen kan findes side om side med en fremtrædende mangel paa andre evner hos et menneske. Allikevel blir der altid noget betydelig, noget respektindgydende ved et saadant menneske. I mine øine er en James Gilmour ikke mindre stor som menneske end en Columbus eller en Lincoln, han som ofret al livets komfort og sin helbred for at missionere blandt Mongoliets vildeste stammer, og som ikke gav sig før han stupte, skjønt han ingen fremgang øinet i sin gjerning.

Og hun er i mine øine ikke mindre stor som menneske, den fattige vaskerkone paa Vaalerengen som negter sig alt utover det aller nødvendigste for at kunne gi desmere til hedningemissionen, og som holder sig ren i tanke og sind hvert øieblik paa dagen, for at vente paa sin brudgom i en pletfri

bryllupsklædning. Hendes tro gir hende rang med de høieste aander.

Vor tid eier litet evnen til at tro. Derfor er heller ikke vor tid stor, og heller ikke rik paa mægtige personligheter. Tro er jo igrunden ikke andet end evnen til *personlighetens koncentration*. Vor tid er derfor ogsaa fattig paa alt det som hænger sammen med en saadan personlighetens koncentration: Korsfarerbegeistringen, offerviljen, bedriften, trofastheten, hengivelsen!

Men er det da det samme *hvad* vi tror?

Der er et gammelt ord som siger: enhver dør salig i sin tro.

Der er ikke tvil om at dette gamle ord indeholder megen sandhet. Den som tror, maa ifølge sakens natur være lykkelig. I hans sjæl er fred og harmoni. For ham stemmer alt: hans oplevelser, hans overbevisning, hans tænkning. Alt stemmer! Ingen erfaring overrasker ham eller forvirrer ham, ingen motstand knækker ham. Han ser bakom tingene og finder sammenhæng i dem. Det som sker, kommer tilslut altid til at bestyrke ham i hans tro. «Enhver dør salig i sin tro.»

Og dog *kan* vi selvfølgelig ikke nøie os med dette. Vi kan nok ha respekt for en ærlig tro som ikke er vor. Men nogen dypere interesse kan vi ikke ha for en tro hvis sandhet vi ikke kan forvisse os om. Hvorledes forvisser man sig da om sandheten av den kristne tro? Herom har Kristus sagt et ord som ingen kan komme forbi: *Vil nogen gjøre Guds vilje, han skal kjende om læren er av Gud, eller om jeg taler av mig selv.*

Men der er ogsaa et stykke vei at tilbakelægge *før* man kommer til dette ord av Kristus. Man maa *ville* anstille proven. «*Vil* nogen gjøre Guds vilje.» Der er mange ting som kan avholde et menneske fra at *ville* anstille prøven paa den kristne tros sandhet. Særlig i vor tid er der dem som stanses paa veien av sin tænkning. Men nu ligger det i troens natur at den ogsaa maa ha *tænkningen* paa sin side. For ellers blir ikke personlighetens koncentration fuldstændig. Og er ikke hele min personlighet med, saa blir der ingen tro. Særlig i vor tid spiller jo tænkningen en saa væsentlig rolle

at det *nu* allermindst kan nytte at stænge den utenfor. I *den* forstand er det ikke mulig for os at følge Paulus's ord om at «tage enhver tanke til fange under lydigheten mot Kristus.» Og saaledes skal vel heller ikke Paulus's ord opfattes

Jeg skal forsøke at antyde to veie ad hvilke den moderne tænkning kan faa fuld og hel plads i den kristne tro. Vi er i vor tid tilbøielige til at mene, at der eksisterer ingen anden sandhet end den som videnskapen sætter sit stempel under. Vi er i det hele tilbøielige til at gi videnskapen større plads i livet end der tilkommer den. Vi glemmer undertiden at livet selv er høiere end videnskapen. Det vil si, vi kan glemme det naar vi er ensidig optat av vor tænkning. Men vi glemmer det sikkert aldrig i de øieblikke da vi lever rikest og mest intenst. Vi behøvde heller ikke glemme det i de øieblikke da vi er aller mest imponeret av videnskapens seire. Thi ogsaa vor tænkning kan sige os at livet er suverænt. Det er jo videnskapen selv som har lært os at alt maa tjene livet. Det som ikke tjener livet maa do. Selv videnskapen maa tjene livet. Ja, det er netop fordi den tjener livet, at den har faat saa stor betydning. Dens betydning staar netop i forhold til den tjeneste den yder livet. Saa staar da livet over videnskapen

Og det som tilslut veileder os om hvad der tjener livet og hvad der skader det, det er ikke videnskapen, men livsinstinkterne. La mig ta et eksempel. Kjærligheten, kan den underkastes videnskapens prøvelse? Ja, nok kjærligheten som fænomen. Den kan gjøres til gjenstand for psykologisk undersøkelse. Ogsaa kjærligheten som et konkret tilfælde, tilhørende historien, kan gjøres til gjenstand for historikeres og kritikeres nøiagtige og samvittighetsfulde studium. Men ikke den kjærlighet som lever, ikke kjærligheten i det øieblik den brænder i et bævende menneskehjerte. Den maa videnskapen holde sine fingre fra. Den underkaster sig ikke videnskapens prøvelse Her er det livsinstinktet eller livet selv som træffer sin suveræne avgjørelse. Fordi kjærligheten tjener livet, faar den medhold av livsinstinktet. Planten søker mot lyset, fordi livsinstinktet siger den at det tjener livet. Videnskapen maa akceptere dette uten at forstaa det.

Saaledes er da livsinstinktets avgjørelser inappelable. Der

findes ingen høiere ret for hvilken de kan indankes. Videnskapen kan bare søke at besvare det spørsmaal: *hvorfor* livet har truffet en slik avgjørelse. Men avgjørelsen selv kan den ikke rokke ved. Naar det gjaldt livsinteresserne, har menneskene altid, længe før der eksisterte nogen videnskap, forstaat at finde ut hvad der var sandhet, og hvad ikke, fordi livet selv veiledet dem. Saaledes gaar livsinstinkterne langt i forveien. Og videnskapen følger langsomt efter.

Nu er troen en livsinteresse. Den kan da alene underkastes livets egen dom. Hvis den kristne tro tjener livet, da er den av sandheten. Hvis min tro gjør mit liv rikere og lykkeligere, gir mig mer kjærlighet, gjør mig dygtigere og virksommere, da er min tro sandhet. Og den dom er inappelabel, fordi den er livets egen dom. Videnskapen kan undersøke *hvorfor* livet har fældet en saadan dom. Men rokke ved den kan den ikke.

Har nu livet fældet den dom om den kristne tro, at den tjener livet, og derfor er av sandheten? Her støter vi igjen paa det ord av Kristus som ingen kan komme utenom: *Vil* nogen gjøre Guds vilje, han skal kjende om læren er av Gud, eller om jeg taler av mig selv. En videnskabelig sandhet kan paatvinges hvemsomhelst som overhodet kan tænke. Anderledes med den art av sandhet som her er tale om. En saadan sandhet kan man alene tilegne sig gjennem *oplevelse*, ikke ved *tænkning*. Andres oplevelse behøver vi aldeles ikke akceptere. Vi maa selv opleve.

Jeg kan da intet andet gjøre end nævne hvad *mit* liv har lært mig. Og det er, at den kristne tro tjener livet til fuldkommenhet o: at den giver livet fuld mening, fuld sammenhæng, fuld forsoning og derfor ogsaa fuld kraft. De aller bedste mennesker jeg kjender personlig, og de aller bedste mennesker jeg kjender gjennem andres omtale, de har Jesu Kristi tro. Jeg indrømmer at jeg ogsaa kjender *dem* som er naadd meget høit *uten* at ha Jesu Kristi tro. Men jeg kan ikke la være at tænke paa hvor høit netop de *kunde* naa, om de *blev* grepet av denne tro.

Jeg mener saaledes at den kristne tro, ogsaa overfor den moderne tænkning, *kan* verge om sin sandhet, nemlig ved den fuldkomne maate hvorpaa den tjener livet.

Jeg sagde jeg vilde forsøke at antyde *to* veie ad hvilke den moderne tænkning kunde faa plads i den kristne tro.

Jeg vil antyde den anden vei.

Videnskapen opererer med noget som den kalder arbeidshypoteser d: teorier som videnskapen under sit arbeide foreløbig gaar ut fra som givne, fordi de tilfredsstillende forklarer ellers uforklarlige fænomener, og paa samme tid ikke strider mot noget der kan bevises logisk eller eksperimentelt. Et moderne tænkende menneske kunde, mener jeg, henføre sin tro under samme kategori som den hvorunder videnskapens arbeidshypoteser hører. Men det er da nødvendig at *troen* ikke strider mot logikken, og heller ikke mot noget videnskabelig eksperiment. Saavidt jeg vet har ingen videnskapsmand bindende kunnet paavise nogen saadan noverensstemmelse. Jeg vil straks indskyte at jeg da med tro selvfølgelig kun mener *den levende tro,* den tro hvorpaa Jesus Kristus levet, og den tro hvorpaa den kristne *virkelig* lever, ikke den tro som han til enhver tid bekjender, og som han paa grund av ufuldkommen tænkning ofte indbilder sig at han lever paa. Tro er en personlighetens omklamren om noget umistelig. Den er beslegtet med kjærligheten, og kan likesaa litt som denne uttømme sit indhold i ord. Sandt nok: Troen har likesom kjærligheten trang til at gi sig uttryk i ord. Men hvem fandt nogensinde de ord som rummet den? Den sprænger alle ord, fordi den er aand, fordi den er uendelig. Har ikke alle verdens digtere gjennem tusener av aar lett efter altid nye ord for kjærlighetens væsen og indhold? Og vi vet jo at de blir aldrig færdige med det. Skulde det være lettere at gi troen uttryk i ord? Den virkelige tro er alene den som manifesterer sig i kraft, i liv, i personlighet, i kjærlighet. Og det er den kristne tro i denne ordets dypeste og eneste sande mening, som jeg paastaar tilfredsstiller de krav et moderne tænkende menneske stiller til en videnskabelig arbeidshypotese.

Og min kristne tro er virkelig for mig en arbeids-hypotese. Den er i egentligste forstand grundlaget for mit arbeide. Og den forklarer tilfredsstillende for mig alle fænomener. Den gir mig sammenhæng i alle ting.

Og paa samme tid strider den saavidt jeg har kunnet

bringe i erfaring ikke mot nogen etablert videnskabelig sandhet. Derimot kan det nok hænde at den kommer i strid med en eller anden moderne videnskabelig *hypotese* som for øieblikket er i velten. Men i saa tilfælde er jeg jo, ogsaa videnskabelig set, fuldt berettiget til at avvise en saadan hypotese. Og jeg er paa forhaand viss paa at alle videnskabelige hypoteser, som staar i uløselig strid med den levende kristne tro, efterhaanden vil bli opgit. Vi har kanske allerede oplevet et eksempel derpaa. Og saaledes mener jeg det *maa* gaa, fordi alt maa tjene livet, eller ogsaa dø. Da den kristne tro er livets sterkeste bundsforvandt, ja hovednerven i alt kraftig, sundt liv, saa vil den hypotese som tar grundlaget bort under den kristne tro, komme til at skade livet. Og det som skader livet er paa forhaand dømt til døden.

Og tilslut, til sidste slut, kan der jo ikke bli nogen uoverenssemmelse mellem den sandhet som livsinstinktet finder, og den sandhet som videnskapen finder. Sandheten kan jo ikke komme i strid med sig selv. Men her i livet er de to nødvendigvis adskilte. Livsinstinktet kan intet lære av videnskapen. Og videnskapen kan intet lære av livsinstinktet. De har hver sin maate. Livsinstinktet griper det væsentlige med én gang. Videnskapen gaar frem stykkevis. Men likesaa sikkert som livsinstinktet, uten vakling, erkjender sandheten av Jesu Kristi tro, i samme øieblik som den er oplevet, likesaa sikkert vil engang den famlende videnskap ogsaa naa frem til den samme erkjendelse, om ikke før, saa naar vi skal se ansigt til ansigt.

LUTHER I KATOLSK BELYSNING.

Jeg vil forsøke at gi tidsskriftets læsere et glimt av, hvorledes Luthers sjælelige utvikling tar sig ut for den moderne, høiest utviklede katolske videnskapsmands blik. Der er nemlig utkommet et stort verk av den østerrikske katolik, professor Grisar, betitlet kort og godt **Luther** (I—II bind, pris tils. mk. 26,40. Herder, Freiburg 1911), som ikke er tænkt at skulle drive mission blandt protestanter, men som ut fra den moderne upartiske historieforsknings standpunkt vil forsøke at tegne et troværdig billede av en av verdenshistoriens merkeligste mænd.

Grisar tror at kunne paavise, at Luthers sind alt som barn har været præget av trods og egenvilje, likesaa at den overdrevne strenghet, hvormed han tugtedes herfor, har git ham en varig tilbøilighet til forskræmthet og angst.

Grisar antar, at det sjælelige utgangspunkt for Luthers reformatoriske utvikling var det drag mot selvovervurdering, som han tidlig la for dagen, og som drev ham til kjærlighetsløs kritik av andres færd. Herfra, mener Gr. videre, stammer saa Luthers pessimistiske betragtning av de gode gjerninger og menneskets naturlige og overnaturlige selvvirksomhet. Hans medfødte kamplyst drev ham saa til stedse skarpere strid mot hvad han selv ansaa som gjerningshellighet og selvretfærdighet. Hans konsekvensmakeri drev ham dertil, at grundlaget for hans livsopfatning blev den, at mennesket ikke magter andet end at synde og at de troendes gjerninger ikke maa regnes som fortjenstlige. Kampen mot «gjerningerne» blir da den røde traad i hans liv. Han anbefaler f. eks. i 1516 i et brev en ven at nære motbydelighet for sin egen retfærdighet og at fortvivle om sig selv.

Grisar efterviser derpaa, hvorledes Luthers kraftige selvfølelse, sammen med hin pessimitiske menneskeopfatning gav stof til paafaldende selvbetragtninger. I 1516 skriver han

om sig selv: O hvor megen lidelse har ikke (denne selvfølelses) onde øie alt hjemsøkt mig med, og hvor driver den ikke paa med at pine mig! Fra sit faste punkt, *sjælens fordærvelse*, blev han av sin voldsomme natur drevet til at forkynde absolut avkald paa egen fortjeneste ved tilregnelsen av Kristi fortjeneste. Heri mener Gr. han blev bestyrket derved, at han — fjern som han var blit fra sin ordens idealer — følte trang til at drive alle sedelige opgaver sammen i dette ene, den tillidsfulde tilegnelse av Frelserens fortjenester. — Han støttet sig heri ogsaa paa mystikerne og trodde derfor at ha naadd langt i fromhet, han, som nøie fulgte disses anvisning om i alle ting at la Kristi aand faa virke og om at tillægge det utvortes mindre værd. Derfor fremmedes, mente Luther, Kristi ære ved at fortvile om sine gjerninger og sit eget jeg. Skakkjørt mystiks indflydelse paa Luther i hans første stadium kan, mener Gr., ikke anslaas høit nok. Grunden til hans forkjærlighet for den slags læsning tror Gr. maa søkes i hans sterke indbildningskraft og følelse. Han skriver selv uttrykkelig i 1518 (til Staupitz), at han egentlig kun er en discipel av Tauler og intet andet lærer end at man ikke skal sætte sin lid til noget uten til Jesus Kristus, altsaa heller ikke til bønnens egne fortjenester og egne gode gjerninger, fordi vi ikke blir salige ved vore gjerninger, men ved Guds barmhjertighet. Gr. benytter her anledningen til at avvise den uberettigede mening, at Luthers begyndende frafald alene skulde være diktert av materialisme og moralsk slaphet. Først senere, mener Gr., lukket Luthers egenkjærlighet i form av avgjort motsigelsesaand ham veien tilbake til kirken: Luther var nemlig saa anlagt, at netop motsigelse drev ham fremover til det yderste, og dette aandelige hovmod blev da hans egentlige ulykke. Indrømmelser til verdensaanden fremtrær herunder som en tilgift til hans fortsatte ledtog mot kirken: Luthers egteskap med en nonne var et sakrilegium, som naturlig fulgte av hans tidligere forvildelser.

Frygten vil han undfly, og derfor kaster han sig ind i et indtil da av dogmatiken ukjendt beroligelsessystem: tilliden til Kristi fortjenester alene. Anden del av dette system opstaar saa i 1518 ved læren om *den troendes absolute frelsesvisshet*, som virkes av tillidstroen paa Kristus. Herved er

da efter Luthers opfatning midlet til at faa sin indvortes fred beseglet kommet for dagen. Hin frygt, som alene kan beroliges ved den fuldvisse tillidstro, var efter Grisar alt med paa at gjøre Luther til pessimist overfor sjælens evne til gode gjerninger dengang han i sin teologiske studietid begyndte at gruble over arvesynd og naade, og frygten hadde igjen delvis sin rot i forskræmtheten fra barneaarene.

Grisar erkjender fuldt ut Luthers frelsesveis absolute originalitet som noget der helt skriver sig fra Luthers personlige egenart. Hans paastaaede mangel paa originalitet maa derfor, mener Gr., henvises til legendens rike.

Anden del av Grisars *Luther* dvæler væsentlig i mange interessante studier ved Luther *paa livets høide*. Ogsaa i denne del arbeider Gr. energisk med at følge Luthers selvbevidsthet og dens utslag efter i sømmene. Grisars rolige og saglige kapitel om Luthers opfatning av bigamiets tilladelighet i fyrstelige undtagelsestilfælder vil gjøre enhver Lutherven ondt at læse ikke mindst derfor, at det efter Grisar synes, som om Luther i disse sørgelige saker ikke viste sig videre sandfærdig og aapen. Likesaa er det smertelig at læse det følgende kapitel: Luther og løgnen. Det indeholder en vidtløftig redegjørelse for Luthers forhold til sandheten, og en eftervisning av, at han gir nødløgn og «tjenesteløgn» — d. v. s. løgn i Guds saks tjeneste — en noksaa stor plads baade teoretisk og praktisk. Grunden til endel paatagelige uefterretteligheter i Luthers uttalelser finder Grisar ialfald delvis maa søkes i hans altfor livlige fantasi, der led under selvsuggestion, og videre i et rethaverisk paastaaelig, pralerisk sind, der ofte frakjender andre aandens stormænd al fortjeneste for selv at lyse desto klarere.

Om Luthers kampmaate som billede av hans sjæl — har Gr. 4 kapitler. Først efterviser han «Luthervredens» ytringer overfor jøder, jurister og fyrster. Saa behandles hans forfærdelige lyst til at bande paven og hans rike: pavens djævel vil han være. Og i 1539 kalder han offentlig paven for varulv. Det skildres ogsaa, hvorledes han gir formelig metodisk veiledning til smudsskrifter mot sin læres fiender. Dernæst lar saa Gr. følge en psychologisk analyse av Luthers tilbøielighet til skjældsord. Faktorerne formenes at være varmblodig

temperament, at han indbildte sig at være i sin gode ret, iversyk som han var for sin egen betydning — og dertil drevet av sterk trang til at hidse sig selv op, saa indre samvittighetsuro kunde glemmes. Den grove tone fandt han ogsaa — i falsk mysticisme — berettiget, fordi han hadde at kjæmpe mot Satan. Derfor bringer han den trodsigste skjælden og smelden i system, og synes han aldrig blir skarp nok. Grisar protesterer mot, at saa var samtidens sed og skik og anfører talrike uttalelser av samtidige til bevis for sin protest.

Endelig følger saa et kapitel angaaende Luthers uttalelser om sin egen uantastelighet, storhet og retoriske kunst. Grisar lar en række ord av Luther selv vise, hvad han mener om sin betydning og sine ydelser, hvilke profetiske ord han mener sigter paa sig selv, hvilke gammeltestamentlige størrelser, der ligner ham, samt hvorledes hans lære er hævet over menneskelig kritik og alle konsiliers dom. Grisar mener dog, at en del av al denne selvophøielse maa ansees for retoriske blomster, og videre maa man erindre, at Luther paa grund av sine overdrivelser og sin kraftretorik av sin samtid blev kaldt doctor hyperbolicus. Hans talrige smigrere skadet ogsaa hans karakter At han føler sig som en ny Elias og Paulus fik ogsaa derved sin næring, at han ikke hadde nogen katolsk motstander der i aandelig utrustning stod paa høide med ham. Selv Eck, der utvilsomt længe var Luthers mest talentfulde og energiske motstander, og hvis haandbok mot Luther av 1525 paa femti aar utkom i 45 oplag, var ikke Luther helt voksen. Luther var dem, finder Gr., overlegen i sprogets plastik, livlighet, billedrigdom og i tændende retorik, samt i at skjælde og smelde. Grisar mener, at det først var de tyske jesuiter, der rigtig med kjærlighet og visdom i Jesu aand søgte at vinde Luthers tilhængere for sig.

— Den historiske korrekthet av den lærde katoliks oplysninger faar kjendere av reformationshistorien bedømme Da vil man ogsaa erfare i hvilken utstrækning det katolske livssyn trods god vilje og stor lærdom har hindret forfatteren i at gi Luthers billede fuldt ut troværdig.

Olav Sinding.

LITTERATUR-DØDEN.

Hr. Einar Skavlan i «Tidens Tegn» skriver om Sigrid Undsets roman «Jenny»:

«Slik dømmer Jenny Winge sig selv. Den smertelige skjønhet ved hendes skikkelse straaler ut fra en rank selvfølelse, en bitter og ensom renhet. Der vil kanske sogar komme teologer løpende med boken og si: se — endnu fins der da ungdom, som lider for de gamle idealer! Aanei — det er ikke saan. Den ungdom, som taler gjennem Sigrid Undsets bok, er vidt utover de ting. Ingen regel, ingen fordom, ingen ydre moral binder den. Men den bygger op sine egne skjønhetslover om ærlighet og frihet. Og dem trodser den ind paa livet, til den knækker selv.»

Ja, der kommer virkelig teologer løpende. Et saadant særsyn maa da vel selv teologer vækkes op av. Og de maa faa lov til at gi uttryk for sin beundring de ogsaa! Jeg mener et saadant særsyn som en moderne litterat, som hævder at man skal sætte livet ind. At der findes ungdom, «som lider for idealer» behøver nemlig ikke vi løpe saa lang vei for at faa se som hr Skavlan. Derfor er dette ingen overraskelse. Men en mand som er «vidt ut over de ting» er derimot en lysning av noget nyt. «Ingen regel, ingen fordom, ingen ydre moral binder den», denne nyskapning. Selv om slike meninger muligens kan ha været hævdet før?, saa præsteres der nu ogsaa meningernes mod. Nu bygger man op sine egne skjønhetslover om ærlighet og frihet. Og dem trodser man ind paa livet (?), til man *«knækker selv»*.

Der er noget overdaadig imponerende ved denne ødslen med livet, dette at agte det for ringe at knækkes over selv — bare man kunde faa leve uten idealer, regler, fordomme og ydre moral. Der er næsten martyr-sprog i hr. Skavlans proklamation. Han befrir menneskene fra at lide for de gamle idealer. «Det er ikke saan.» Men for de nye — er

ingen lidelse stor nok. De nye idealer er simpelthen dræpende.

Desværre har hr. Skavlan bragt en disharmonisk oplysning ind i den ellers «ranke selvfølelse» og de «egne skjønhetslover om ærlighet og frihet». Denne bør han fjerne i en eventuel ny utgave av sine lover. Efter de store helteord stikker nemlig Johan Herman Wessel sit parodiske skøierblik frem i Skavlans egen artikel gjennem den plathet, at de nye idealer gjør menneskene — trætte. «Det er trætheten som gjør, at Jenny ikke længer kan bruke det unge mod, som ligger bak hendes følelse og tankegang, til at reise sig igjen.»

Hr. Skavlan vil sikkert rette paa dette. For en død i træthet er hverken en død i skjønhet eller en død i frihet Likevel paastaar han, at Jennys ven ser baade «sammenhængen og skjønheten i hendes liv og hendes død». Det lille «hvorledes?», som her vil stikke sig frem, bør holdes nede. Døden for de nye idealer kan like fuldt beholdes.

Ti *ordet* «død» er en stimulans som de sterktnytende litterære kredse aabenbart har sterkt behov for for tiden. Der er en ny død, litteraturdøden, i anmarsch. Man kan studere dens symptoner hos snart sagt hele digterflokken: hos Bojer faar hun døden fra seilbaaten, hos Egge hadde hun «i sin dype nød ropt paa fjeldet, og det hadde forbarmet sig og faldt over hende», hos Sigrid Undset besørger en foldekniv det, en foldekniv med «korketrækker, hermetikaapner og mange blade», hos Jakob Knudsen er der først smeld av en jagtrifle (det er en rent gammeldags dødsmaate for litterære personer, men her gjælder det da ogsaa en teolog!), men dernæst for nr. 2 koldt isvand i en opvaskbalj, som heltinden sætter benene i for at faa lungebetændelse.

I sandhet: tiden er stor, døden er blit liten. Maa saa ikke vi teologer faa lov at komme løpende, hr. Skavlan? Dette er jo hvad netop vi ikke har magtet at bringe menneskene! *Eivind Berggrav-Jensen.*

Ovenstaaende er igrunden en avisartikel, men da «Morgenbladet» negtet den optagelse, har jeg tillatt mig at trykke den i tidsskriftet.

LITTERATUR.

Anmeldt av *Thv. Klaveness.*

Harry Fett: **Norges kirker i middelalderen.** Med 426 billeder. 16 blade plancher og 1 kunstbilag. Kr.a 1909.

Norges kirker i det sekstende og syttende aarhundrede. Med 378 billeder, 16 blade plancher og 1 kunstbilag. Kr a 1911. Begge bind utgjør dele av et større verk: **Gammel norsk kultur** i tekst og billeder. Utgit av Norsk Folkemuseum. Forlagt av samme.

Det er et utmerket smukt og fortjenstfuldt arbeide Harry Fett her har levert. I tekst og billeder stiller han her frem for os Norges kirker slik som de har set ut og slik som de har været utstyrt tiderne nedigjennem fra kristendommens gjennembrudd i landet til og med det 17de aarhundrede. Han stiller dem frem efter det vi endnu har tilbake av gamle kirker og gammelt kirkeinventar i landet. Et saadant arbeide har ikke bare historisk interesse. Det har stor praktisk betydning. Det vækker og utvikler sans for smuk og ædel kirkelig stil, og gir motiver som vil faa betydning for fremtidens kirker. Noget saadant trænges vel. For det lar sig ikke negte, at med hensyn til kirkebygning og kirkeutstyr betegner det 18de og end mer det 19de aarhundrede en sørgelig nedgang. Det er sørgelig at tænke paa, hvor mange hæslige kirker det 19de aarhundrede har skaffet vort land, og hvor mange ædle kunstskatte det har skilt os ved. Harry Fetts verk være derfor anbefalet den kirkelig interesserte almenhet i det hele, men særlig alle som faar befatning med en kirkes nybygning, restaurering eller utsmykning.

Jesu Kristi kristendom. Den første kristendomsskole. Av *Ingvar Bøhn*, sogneprest. Aschehoug.

Boken gir efter evangelierne en skildring av hvorledes Jesus skridt for skridt ledet disciplene til forstaaelse først

av hans messiasgjerning, saa helt forskjellig fra den de hadde ventet, opfødt som de var i de jødiske messiasforhaabninger, dernæst av hans guddom. Han gav dem det ikke ind i læresætninger. Han opdrog dem saa forsaaelsen tilsidst gik op for dem av sig selv. Han lot dem leve sig til den. Det er godt skildret, og boken vil læses med megen glæde og godt utbytte av alle som tror at Det nye Testamentes Jesus er Guds søn og verdens frelser. At den skulde kunne overbevise dem som ikke tror, er mindre ventelig. Dog tror jeg nok at den vil kunne være til hjælp for en og anden som hjæmper for at tro — en av dem som roper: jeg tror; herre, hjælp min vantro!

A. Halvorsen: **Billeder av livet i Finmarken i fortid og nutid.** Gyldendal.

Det er et tiltalende indblik denne bok gir os i en velsignet prestegjerning utført under breddegrader og livsforhold som de fleste av os kjender litet til. Da den tillike byr paa livfulde skildringer og er skrevet i et for vor tid nalmindelig smukt sprog, vil den kunne læses av alle med interesse. Ingen vil angre paa at ha avlagt et besøk i Talvik prestegaard og været med presten baade under hans arkivstudier og paa hans reiser omkring blandt normænd og finner. Baade er det underholdende, og gode tilskyndelser utgaar til en fra det altsammen. Navnlig vil prester ha nytte av boken. For bare at nævne ett punkt: den maate hvorpaa forf. møter læstadianismen, er efter min mening mønstergyldig evangelisk. Gid vi alle, og gid kirken til alle tider hadde møtt avvikelser paa samme vis! Da hadde det set anderledes ut i kirken end det gjør.

Forf. skal ha tak for den vakre julelæsning han her har rakt hjemmene!

I sin fars arbeide. Av *M . . . J . . .* (forf. av «Guds riges vaar). Kr.a. Steen'ske. 80 øre.

Det er en vakker liten bok, men der er ikke den beaandelse over den som der var over «Guds riges vaar». Den omspænder for meget til at forf. magter at faa stillet sin hovedtanke rigtig klart og enkelt frem for os. Dertil kommer at man oftere studser ved hans bibelutlæggelse. Jesu bekjendte

ord til sine forældre i templet: hvorfor lette I efter mig? visste I ikke at jeg maa være i min fars? skal betyde: «I vet da at jeg vil hjælpe far (Josef); hvor andetsteds skulde jeg være end hos eder; I hadde ikke behøvet at lete efter mig; jeg skulde kommet allikevel». Men dette var da virkelig ikke godt for dem at vite, al den stund han var blit tilbake og de hadde maattet lete efter ham saalænge. Døperens ord: «se Guds lam, som osv.» skal uttrykke «mismod» ved at se Jesu uanselige optræden, ja muligens «den sterke profets spot over svakheten». Det døperen videre sier i samme forbindelse (Johs. 1, 30—34) burde vist forf. at en slik opfatning er umulig. — Naar jeg saa hertil føier, at ortografien er haabløs inkonsekvent (side 34: «Der *gis* . . . *giver* de skriftlærde»; side 37: «Jesus *ga* . . . heller ikke *gav* han . . .»), har jeg nævnt mine væsentligste anker. De hindrer mig ikke i at anbefale boken. Den er rik paa anslaaende og frugtbare tanker, og gir et lyst syn paa Kristi gjerning for at forløse og løfte det hele menneskeliv.

Clara Tschudi: **Napoleons søn**. Kongen af Rom. Fangen i Wien. Gyldendal.

Man mene om Napoleon hvad man vil, alt som angaar ham, fanger uvilkaarlig vor interesse og sympati. Vi læser denne bok av Clara Tschudi med en helt anden interesse end hendes bøker om Wittelsbacherne. Vi maa tilbake til hendes «Napoleons moder» for at finde et sidestykke. Blandt alle de fyrster- og fyrstinder boken lærer os at kjende, er Napoleon den vi faar mest sympati for. De fyrster som styrter ham er nogen uslinger, og Marie Louise er et drog. Bokens egentlige gjenstand, Napoleons søn, fanger dog sympatien mest. Vi har i grunden visst noksaa litet om ham før, og holdt paa at glemme ham. Det er en berikelse at lære ham at kjende, dette barn som fødtes paa magtens høieste tinde for straks at styrtes ned derfra, men tar med sig et minde som væver sig ind i hans drømme og følger ham som et lokkende *fata morgana* op i ungdomsaarene, uten at han er istand til at løfte en fot for at gripe det; foten er lænket; vingen er stækket. Boken vil utvilsomt finde mange læsere.

Signal's julenummer anbefaler sig ved sit vekslende indhold og sine utmerket smukke illustrationer.

Studenterhjemmets julebog 1911, København, er et meget rikholdig hefte, rikt paa kirkelig og religiøst stof for dannede læsere. Den fortjener vel at bli kjendt ogsaa hos os.

Anmeldt av *Berggrav-Jensen.*

> Motto: Der er to slags bøker, de, som øker menneskenes lyst paa livet, længsel efter det gode, og de, som ikke gjør det; de første er bra, de andre er daarlige, hvor utmærket og geniale de æn kan være i enkeltheter.
> *Bjørnstjerne Bjørnson:* Aulestadbreve side 25.

Der er to slags bøker, siger Bjørnstjerne Bjørnson. Og det er ikke de formfuldendte og de ubehjælpelige, ikke de geniale og de dagligdagse, ikke de med elegant stil og de uten stil, ikke de moderne og de gammeldags. Nej, der er to slags bøker, de som øker menneskenes lyst paa livet, længsel efter det gode, og de som ikke gjør det; de første er bra, de andre er daarlige, *hvor utmærket og geniale de end kan være i enkeltheter.*

Dette er en suveræn dom. Men jeg tænker vi bøier os for den. Den er frigjørende i en tid, da lysten paa livet, længselen efter det gode ikke paa langt nær præger litteraturen slik som de utmærkede og geniale enkeltheter — de som det allikevel ikke kan nytte noget med, siger B. B.

Hvis han endnu levet, vilde det formodentlig klinge som smiger, men nu han er død maa det kunne siges: av de bøker jeg har læst og nedenfor anmelder er der iaar bare to, som jeg kan si har øket min lyst paa livet og længselen efter det gode, og disse to bøker er av *Bjørnson* selv. Det er brevene hans og gjenfortællingen efter Hugo av «**Aarhundredernes legende**». (Gyldendals forlag. 142 sider. Pris kr. 2,25).

Og dog maa jeg si, at Aarhundredernes legende tildels blev en skuffelse, fordi jeg hadde været dum nok til at læse og tro paa disse rædselsfulde annoncer, hvis vældighet er indbringende for pressen og ombringende for litteraturen, hvor man fik *spærrede* forsikringer om at legenderne var *lutter*

perler. Det er de slet ikke. Der er adskillige uklare og taakede blandt dem. Det er langt fra alle, som besidder den krystalklare umiddelbarhet, som kræves for at slike fortællinger skal kaldes fuldkomne. For barn er de ikke, de fleste av dem. Men de *bedste* dokumenterer netop sin storhet ved at være like meget for visdommens ypperste som for barnesindets enfold. Dette er f. eks. tilfældet med «padden», som jeg regner for noget av det merkeligste jeg har læst. Der skulde ikke være nogen som ikke fik læse den eller høre den nu i julen. Og det samme er tilfældet med «fattigfolk».

Nogen har spendert harme paa at denne bok blev utgit for at være av Bjørnson, mens den jo er av Hugo! Saa tertefin behøver man ikke være. Det er født paa ny i Bjørnsons hjerte alt sammen. Vil man vite, hvor egte det er hans, saa kan man efter læsningen gaa igjennem — helst synge — f. eks.

«Der gaar et stille tog»

eller

«Elsk din næste du kristne sjæl,
træd ham ikke med jernsko-hæl,
ligger han end i støvet.
Alt som lever er underlagt
kjærlighetens gjenskapermagt,
bliver den bare prøvet.»

Hele boken er en eneste utforelse i eksempler av disse linjer.

— — Det maa være tillatt — saa utfordrende som denne lille boks papirmængde er — at gjøre opmerksom paa at prisen er en uhyrlighet i forhold til mængden av stof. Første tekstord staar paa side 15! Den lille fortælling «Broen» bestaar av $^3/_4$ — tre kvart — sider tekst og 3 — tre — sider hvitt papir. Og tekstsidernes størrelse! trykken paa dem dækkes av et par fyrstikæsker! — Man bør gaa ut fra at naar de par første oplag har indbragt tilstrækkelig, saa maa der komme en utgave (med færre blanke sider!) til 50 øre. Da kan Collins efterord forkortes betydelig og et par av legenderne utgaa. Men saa har vi ogsaa faat en «folkebok» av de allerypperste.

— Tre digteres bøker grepet med forhaabninger, lagt bort med skuffelse, er ikke noget fornøielig tema. Tre dyg-

Signal's julenummer anbefaler sig ved sit vekslende indhold og sine utmerket smukke illustrationer.

Studenterhjemmets julebog 1911, København, er et meget rikholdig hefte, rikt paa kirkelig og religiøst stof for dannede læsere. Den fortjener vel at bli kjendt ogsaa hos os.

Anmeldt av *Berggrav-Jensen.*

> Motto: «Der er to slags bøker, de, som øker menneskenes lyst paa livet, længsel efter det gode, og de, som ikke gjør det; de første er bra, de andre er daarlige, hvor utmærket og geniale de æn kan være i enkeltheter.
> *Bjørnstjerne Bjørnson:* Aulestadbreve side 25.

Der er to slags bøker, siger Bjørnstjerne Bjørnson. Og det er ikke de formfuldendte og de ubehjælpelige, ikke de geniale og de dagligdagse, ikke de med elegant stil og de uten stil, ikke de moderne og de gammeldags. Nej, der er to slags bøker, de som øker menneskenes lyst paa livet, længsel efter det gode, og de som ikke gjør det; de første er bra, de andre er daarlige, *hvor utmærket og geniale de end kan være i enkeltheter.*

Dette er en suveræn dom. Men jeg tænker vi bøier os for den. Den er frigjørende i en tid, da lysten paa livet, længselen efter det gode ikke paa langt nær præger litteraturen slik som de utmærkede og geniale enkeltheter — de som det allikevel ikke kan nytte noget med, siger B. B.

Hvis han endnu levet, vilde det formodentlig klinge som smiger, men nu han er død maa det kunne siges: av de bøker jeg har læst og nedenfor anmelder er der iaar bare to, som jeg kan si har øket min lyst paa livet og længselen efter det gode, og disse to bøker er av *Bjørnson* selv. Det er brevene hans og gjenfortællingen efter Hugo av «**Aarhundredernes legende**». (Gyldendals forlag. 142 sider. Pris kr. 2,25).

Og dog maa jeg si, at Aarhundredernes legende tildels blev en skuffelse, fordi jeg hadde været dum nok til at læse og tro paa disse rædselsfulde annoncer, hvis vældighet er indbringende for pressen og ombringende for litteraturen, hvor man fik *spærrede* forsikringer om at legenderne var *lutter*

perler. Det er de slet ikke. Der er adskillige uklare og taakede blandt dem. Det er langt fra alle, som besidder den krystalklare umiddelbarhet, som kræves for at slike fortællinger skal kaldes fuldkomne. Før barn er de ikke, de fleste av dem. Men de *bedste* dokumenterer netop sin storhet ved at være like meget for visdommens ypperste som for barnesindets enfold. Dette er f. eks. tilfældet med «padden», som jeg regner for noget av det merkeligste jeg har læst. Der skulde ikke være nogen som ikke fik læse den eller høre den nu i julen. Og det samme er tilfældet med «fattigfolk».

Nogen har spendert harme paa at denne bok blev utgit for at være av Bjørnson, mens den jo er av Hugo! Saa tertefin behøver man ikke være. Det er født paa ny i Bjørnsons hjerte alt sammen. Vil man vite, hvor egte det er hans, saa kan man efter læsningen gaa igjennem — helst synge — f. eks.

«Der gaar et stille tog»

eller

«Elsk din næste du kristne sjæl,
træd ham ikke med jernsko-hæl,
ligger han end i støvet.
Alt som lever er underlagt
kjærlighetens gjenskapermagt,
bliver den bare prøvet.»

Hele boken er en eneste utførelse i eksempler av disse linjer.

— — Det maa være tillatt — saa utfordrende som denne lille boks papirmængde er — at gjøre opmerksom paa at prisen er en uhyrlighet i forhold til mængden av stof. Første tekstord staar paa side 15! Den lille fortælling «Broen» bestaar av $^3/_4$ — tre kvart — sider tekst og 3 — tre — sider hvitt papir. Og tekstsidernes størrelse! trykken paa dem dækkes av et par fyrstikæsker! — Man bør gaa ut fra at naar de par første oplag har indbragt tilstrækkelig, saa maa der komme en utgave (med færre blanke sider!) til 50 øre. Da kan Collins efterord forkortes betydelig og et par av legenderne utgaa. Men saa har vi ogsaa faat en «folkebok» av de allerypperste.

— Tre digteres bøker grepet med forhaabninger, lagt bort med skuffelse, er ikke noget fornøielig tema. Tre dyg-

tige mænd paa retur ikke noget «livsvækkende» syn. Slik er det iaar — synes jeg — med Bojer, Egge og Jakob Knudsen.

Johan Bojer: **Liv.** Roman. Gyldendals forlag. Pris kr. 4.80.

Det som tjener Johan Bojer til ros, er at man virkelig blir ærgelig paa ham, skuffet og harm. Som man blir det paa en mand, som ødelægger en utmerket affære ved at være slap og begaa dovne dumheter. Om første del av Bojers «Liv vilde jeg bruke sterke lovord. Disse scener som med adskillig ret har været karakterisert som eksportlitteratur, stødte mig ikke da. Litt søkt virker de kanske. Men de er saa fikst og humørfyldt gjort, saa man næsten altid kan fryde sig over dem — indtil man ser, at de tjener ikke nogen idé, de bare utstiller sig selv til beundring. Det er naar dette gaar op for en mot slutningen, hvor alle traader løsner istedetfor at knyttes, at man blir fløitende gal paa en mand som saa ublufærdig holder os for nar, hvor han har paatat sig saa store forpligtelser og har slikt ansvar for at det ypperlige materiale virkelig blir til noget. «Liv» viser en meget dygtig mester, som ikke forstaar at ta vare paa sine egne perler.

Hvad forfatterens natur angaar, saa blir man jo ikke stort klarere paa den efter en slik bok. Men sammen med dens forgjængere utfylder den dog linjerne i Bojers profil. Han er en uharmonisk natur, med idealistens og materialistens syn i en person, skapt i en tid, da de mekaniske menneskebarn strakte sig efter aandsværdier, mens det dog endnu var moderne — fremfor alt forfatter-moderne — at forklare alt materialistisk-mekanisk. Bojer blir ikke kvit mekanikerens skepsis overfor aandslivet. Han vil forklare en idés opkomme ved rent utvortes ting. Han forser sig paa associationslovene og gjør dem fra tilknytningslove om til tilblivelsesforklaring for aandelige livsformer. Kjærligheten vækkes av et hul paa en strømpehæl. I den grad har han mikroskopert denne sin hypotese, at han som alle mennesker med brillehorizont kaster sig med glæde over de subtileste naragtigheter som kan støtte teorien. Og dog er han samtidig en slags idealist! Den bedste av hans senere bøker, «Vort rike» bæres helt oppe av idealistens varme. Saa er det ogsaa med «Kjærlighetens øine». Han elsker idealismen, men er bundet i materialismen. — Paa

denne maate blir Bojer aldrig hel. En digter maa være hel. Ikke skrive efter en bestilling som er hans aand fremmed. Ikke tjene to herrer, ikke tænke at faa liv i den mekaniske materialismes jernmaske ved at fylde den med hengivelse til et princip som er jernet helt fremmed.

Johan Bojer blir neppe kvit klampen om foten fra den svindende skepsis med dens jordbundne sneversyn. Han vil bli et typisk overgangsfænomen. Men et *fænomen* er han virkelig, et som lyser. Og det er mer end man kan si om de fleste andre skribenter vi har for tiden.

Ikke engang om *Petter Egge*. Han stræver med blylodder paa føtterne. **Villaen** (Roman. Gyldendals forlag. Kr. 4,25) er en saa træt bok, at man ikke engang blir ærgelig paa den. Egge bestaar av tre dele: i den første er han sig selv. Der er han en fin — om end slet ikke — skarpsindig menneskekjender og livsskildrer. Dette var det som helt bar «Hjertet» og «Lænken». Her i boken er det repræsentert ved søskendeskikkelserne Grande. Men i sin anden del er han kjedelig. Da skal han lave roman og blir uttværet. Endelig i den tredje del faar vi nogen himmelspræt à la Ibsen med sneras og fjeldstup, og anden umulighetspsykologi, som hos en slik tungtbelastet aand som Egges virker dobbelt skabagtig. — Men kanske «publikum» vil ha det? Egge er blit de mange oplags mand.

Nu kan det vist ikke være mer nyt at haabe av *Jakob Knudsen*. Det er det aparte og forskruede i «Lærer Urup» (1909), som er utviklet videre i «**Rotfæstet**», en tyk bok paa 317 sider til 5 kroner (Gyldendals forlag), og ikke det sunde og staalsættende. Men hvorfor klage over en slik mand? Klagen viser at han er en forfatter, som har skjænket os overmaade meget. I stedet for at bebreide ham at han nu gaar i frø, bør vi heller si om igjen, saa mange fler faar vite det end de som kjender ham, at han er en av de faa forfattere, som har git os de usædvanlig værdifulde bøker, verker som «Gjæring» og «Avklaring», «Den gamle prest», «Sind» og «Lærer Urup».

Hans fabelagtig gode skildring av sjæleliv og milieu fornegter sig aldrig. Han river altid med. Men det er her som med Bojer: de udmerkede enkeltheter haandteres saa de blir til en forvirret helhet: en kapellan som røk-kvæler sogne-

presten for at faa hans kone — og alt uten at miste bønnesamfundet med Gud, en prestekone som opfordrer til at dræpe hendes mand, fordi hun er opdraget til at lyde sine forældre og dem alene. Det er mulig, at Jakob Knudsen i boken har hat et virkelig sjælelig-religiøst problem for øie, men hans daarlige tilrettelægning av stoffet gjør ham næsten ikke fortjent til at bli tat alvorlig. Problemet maatte i tilfælde være dette: at de religiøse følelser ikke er tilforladelige moralske veiledere, at vi ikke kan be os til klarhet, fordi vi selv behersker bønnen. Men at de rent ydre forhold da veileder os bedre. «Guds hjerte stod mig aapent, men mit menneskeliv vilde ikke vite av mig». — Saa gaar kapellanen hen og skyter sig. Han «har faat lov av Gud dertil, det er jo ikke andet end hans vilje: Liv for liv». Og hans medviderske og tilskynderske, prestefruen, faar lungebetændelse av at sitte halve natten med benene i isvand. Det blir tre mord paa 300 sider. Det skal vel være sundt og robust. Men det er for meget selv til Jakob Knudsen at være. Sundhetskrampen har tat ham.

Dr. Wilh. Schencke: **Hvad jorden gjemte.** Om utgravninger og tekstfund i Palæstina og nabolandene. Med 84 illustrationer og to karter. Pris kr. 3,50.

Skal man kunne læse Schencke med utbytte, maa man være mer overlegen end dr. Schencke er selv. Han kan nemlig ikke la være at bli irritert over sine motstanderes meninger og han gir stadig denne irritation luft. Skulde nu anderledes menende gjengjælde denne irritation, da var det umulig for dem at ha noget med boken at gjøre. Forhaabentlig kan de hæve sig over dr. Schenckes i slet forstand teologiske polemik, som stikker frem midt inde i det «faktiske», og glæde sig ved det faktiske selv. Men de bør være forberedt paa, at det stundom holder haardt at bevare troen paa forfatterens nøgternhet. Historikeren i ham klemmes nemlig svært av polemikeren. Han er utvilsomt paa kant med professor Koht's krav til en historiker (se Bismarck s. 2): han skal ikke stænge for det subjektive, men han skylder at styre det, saa ikke løse hugskot faar ta magten.

Blandt de faktiske ting er der meget overmaade interessant stof. Stof som ingen som følger med, bør være ukjendt med. Muligens er det bare et personlig skjøn, naar jeg vilde ønsket en nærmere behandling av forskjellige dele, som forf. gaar løst forbi. Det er vel den journalistiske lethet, som forbyr forfatteren at gjøre avsnittene av forskjellig længde. «El-Amarnabrevene» frister ellers til at faa vite mer. Boghaz-Køi likesaa. Her møter man de aller sidste aars utgravninger i den til ganske nylig ukjendte by Boghaz-Køi i Lilleasiens midte, sætet for den femte vestorientalske kulturkreds (hettiternes). Stoffet fra Jødeland er ikke meget berikende, sammenligningen med bibelen oftest litet slaaende.

Der er noget tilfredsstillende i at se disse utgravninger og de hypoteser, som blir bygget over dens stof, fremstillet av en religionsskeptiker. Naar man læser et verk av en religionsforsvarer om disse saker kan man stundom bli ræd for, at han kanske ser det alt for velvillig, at han har været forutindtat. Hos Schencke har man den tryghet: værre kan det ialfald ikke være. Og dette er en beroligelse og en glæde.

Theodora Hagerup Bull: **Samvær mellem mennesker.** Gyldendals forlag. Pris 1,80.

Det var engang møte at gjøre nar av Bon-ton. Nu har en av hovedstadens fruer sat op en ny Bon-ton, som er den gamle gode tone om igjen i moderne form. Vi kan saa meget vi vil gjøre ungdomsoprør mot «disse latterlig utvortes former» — fru Hagerup Bull har dog ret: «Hvis man slipper de ydre høflighetsformer, mister man let de tilsvarende følelser ogsaa.»

Jeg tror de unge, som føler hvor leit det er at støte an mot omgangsformerne og hvor trygt det er at ha sort paa hvitt at holde sig til, sommetider vilde ønsket flere virkelige regler og undertiden kunde nøiet sig med noget mindre tale. Men ellers er det en fortræffelig bok, ikke bare for unge, men for alle som ikke faar gjort det ut av samværet mellem mennesker, som der kunde komme ut av det, bare ved litt mer hensyn til de rent ydre former.

Tom Gallon: **Tatterley.** Historien om en død mand. Oversat fra engelsk av Anna Lassen. Steen'ske boktrykkeri og forlag. Pris kr. 1,80, kart. 2,25.

Denne bok er typisk for hvad vi *ikke* præsterer her hjemme: en bok paa en gang spændende og sund, til og med baaret av en idé. En gammel pengesamler av en forretningsmand og ungkar negter, at der findes anden glæde og lykke i livet end pengene og den magt de gir. En ungdomsven av ham, som det er gaat ut med, har han i huset som tjener, den trofaste, tause Tatterley. De er fabelagtig like av utseende de to fordums venner. Men Tatterley har et svart bind for det ene øie. Da Tatterley dør beslutter den enslige, venneløse rikmand at utgi sig selv for den døde og tar paa sig Tatterleys maske, for at se, hvordan hans arvinger vil ta sig frem med pengene, naar de tror den gamle er borte. Da faar han øiet oplatt for værdien av de penge han har samlet. Eksperimentet er godt gjort og den lille smule naivitet, som de engelske bøker ofte har, gjør ingen ting. Tatterley er en førsterangs underholdningsbok, trygt at gi enhver ihænde. Frk. Anna Lassen gjør os store tjenester ved sit valg av oversættelser.

Fremtidens Religion. Taler i Norske Studenters kristelige forbund. Kr. 0,50. **Optegnelser av vor religion** av en gammel militær. Aschehougs forlag. Kr. 1,40. **Nikodemus.** Til den nye prædikant Thomas av Filip, en tilfældig og taknemlig tilhører. Steen'ske boktrykkeri og forlag. Kr. 0,30.

Alt dette handler om religion. Det interessante ved de tre skrifter er den ikke-teologiske tone. Blandt talerne i Norske Studenters kristelige forbund er videnskapsmandens (H. H. Grans) og skuespillerens (Gustav Thomassens) de værdifuldeste. Det er mer disse to end de tre teologers indlæg (prof. Lyder Brun, Johannes Johnson, Gustav Jensen), som berettiger den velsignet dristige titel: Fremtidens religion. Det lille hefte er saa aktuelt, at det er en fryd. Her er da folk, som ikke vil kjegle, men kjæmpe. Det gjælder strid, ikke den kirkelige strid, men den gode strid. Det er læsning, som der er næring i!

Skuespilleren og biologen sekunderes av officeren. Men hans optegnelser savner den klarhet, som gjør dem umiddelbart tilgjængelige for enhver. Fremtidens religion vil bli sterkere og enklere end vor. Den gamle officer har hat slit

med at sætte sig ind i de mange tanker. Jeg tror derfor ikke, at andre officerer og i det hele andre mennesker vil ha det utbytte av at læse den som prester og teologer.

Har officeren her villet være noget av en teolog, saa er til gjengjæld teologen blit borte hos *Filip*, da han prækte for Tomas. Det er en gjennem fin og beaandet liten piece, som i sjelden grad forener inderlig religiøs følelse, ja *kristelig* klarhet, med varsom og selvoplevet føling med kulturmenneskets tænkesæt.

Anmeldt av *K. B.-J.*

Frank Norris: **Moran.** Et æventyr fra Stillehavet. Kr. 3,00. **Mc. Teague.** Kr. 4,50. Begge oversat av mag. Aslaug Mikkelsen. **Blix.** Oversat av Valdemar Rørdam. Pris kr. 2,75, indb. 3,25. Gyldendals forlag.

Frank Norris — indført i Norden med begeistring av Johannes V. Jensen — laver ingen problemer og rider ikke tendenser. Men han kan sætte personerne lyslevende blandt os. Og han kan skape situationer fra det mest morsomme til det mest spændende, grufulde — saa sandsynlige eller usandsynlige, at det er som en Robinson Crusoes forfatter og en Zola skulde slaat sig sammen om at ta bopæl i samme aand.

Bedst av de tre bøker er den lille Blix. Saa frisk og yndig og underholdende er ingen av de andre. Den egner sig bedre end nogen til at lære den amerikanske forfatters rike lune at kjende.

Anmeldt av missionsprest *Johs. Johnson:*

Anders Hovden: **Paa trollstillt fela.** Norli. 139 s.

Siden Faust, Arnljot Gelline, Per Gynt og Haugtussa alle har indlatt sig med troldene, saa maa de vist være en nyttig opfindelse for digterne, ikke mindst for vore landsmaalsforfattere. Hovden sier i sit indledningsdigt til denne sin sidste bok, at før i tiden tok han verden lysere og lettere:

> Live det var meg ein ljuvleg leik
> og solfyllt var all min tanke;
> men no er fela mi onnorleis stemd,
> det heile mit livssyn rengjer —
> av undertonen so er eg skræmd . . .
> av duren fraa trollstillte strengjer.

Ja, det er den gamle historie, forvandlingens lov. For somme gaar det virkelig slik som for Henrik Ibsen:

Nu er der en forandring
med alting i mit sind,
nu gaar mit mod paa vandring
ved morgensolens skin,
nu er det dagens trolde,
nu er det livets larm
som drysser alle de kolde
rædsler i min barm.

Men for det første synes jeg ikke man behøvet at gaa til troldene for at forklare hvad kamp, nederlag og slitage er det nærliggende ophav til; for det andet har denne Hovdens sidste digtsamling sletikke sin undertone av «duren fraa trollstillte strengjer». En del av disse 51 lyriske digte dirrer vistnok av harme over menneskenes daarskap og ondskapsfuldhet, men de fleste er baaret av lys optimisme og fremskridtstro og av glad fædrelandskjærlighet. Saa jeg vilde heller sætte som motto over dem Aasens:

«Livet er kjært med all sin harm,
det ljosner alt som det gjenger»,

end disse indledningsdigtets slutningslinjer:

«Eg høirer eit stormhav og gru og graat
som hjartelaust gløyper os alle.»

Lyrisk poesi er en deilig ting, og det er alle sangfugle tillatt at opløfte sin røst i skogen. Hovden er ikke — i denne bok i alfald — en av de *store* lyrikere, men han har en oprigtig trang til at synge, som gjør at man maa laane ham øre. Her og der, særlig i angrepene paa riksmaalet, er det den skjære prosa: der forekommer lignelser og ukvemsord som i altfor høi grad er landsmaal: «Storm i eit nasebor», «Kvar høkarsjæl som er so grov og stiv som grisebusti»; men ofte bryter den egte stemning gjennem og skaper sig sin form:

Ja, skam faa den som drep vor tru
paa Gud og paa det gode
og riv den høge straalebru,
reist yver ungdomsmode!

eller:

Eg vil vera dum!
Eg held paa min tru
— og lett gjenom live finn;

for daararne hev
ein formyndar, du,
og han er formyndaren min.

Dette er ikke toner fra «trollstillt fela».

Høiest naar han forresten i kraftig utformning av tanken, naar harmen løfter ham til slag; f. eks. disse plastiske linjer om den hjerteløse mammomssamler:

«Hu! lange skreider reiser seg av lik,
av folk han trakka ned i deira vaar;
dei ser med augo liksom opne saar
og stirer paa han liksom stivna skrik!»

Ellers vil jeg si tilslut, at naar patrioten, lyrikeren og presten møtes i en person, saa vilde jeg ventet noget mere uttryk for individuel og national *syndserkjendelse* end jeg finder i denne bok. Syndserkjendelsen gir en dypere og skjønnere underklang i strengene end harmen over andres trollskap og dumhet.

Kristiane Skjerve: **Religionsundervisningen i smaaskolen.** 125 s. Kr. 1.60. Aschehoug.

Kristiane Skjerve er folkeskolelærerinde i Østre Gausdal og har skrevet denne bok som en veiledning til at bruke en av hende utarbeidet ny katekisme efter grundplanen: Daab, tro, lov, bøn, nadver. Bokens sidste to tredjedele gjennemgaar undervisningsstoffet efter denne plan og indeholder mange gode vink for religionslærere i smaaskolen. Den første tredjedel behandler de almindelige grundsætninger for religionsundervisningen. Religionen som skolefag, religionslæreren, kritik av Luthers katekisme og dens «forklaringer». Forfatterindens grundsyn er dette: «Religionsundervisningens farligste fiende er for tiden den haardnakkede vedhængen ved det gamle. Det sikreste middel til at beholde den er at reformere.» Hertil sier jeg for min del ja og amen.

Særlig opmærksomhet vil vel stykket om religionslæreren vække. Forfatterinden paastaar paa den ene side at religionsundervisningen vilde bli daarligere om den tokes ut av skolerne, paa den anden side, at en lærer som ikke selv tror paa kristendommen allikevel «meget vel» (side 12) kan «paavirke barnene ikke alene moralsk, men ogsaa religiøst i kristendommens

aand»; «ja, religionstimerne kan bli likesaa kjære og likesaa indholdsrike for ham som for en troende lærer, og om han hadde valget, vilde han kanske ikke miste dem, fordi intet fag gir saa rik anledning til virkelig at opdra barnene.»

Dette synes jeg er høist ufornuftig tale og vel skikket til at reise endda flere skræmte og nervøse kristne, end vi alt har, til syn paa vor tids penible situation: Statsreligion i en tid som karakteriseres av personlig oprigtighet og overdreven individualisme. Vil vi beholde folkekirken saa faar vi nok heller samle vor kraft om to positive opgaver: Lærerskoler gjennemtrængt av levende, tidsmæssig kristendom og religionslærebøker fuldt paa høide med tidens pædagogiske krav.

Verdens religioner i deres forhold til kristendommen. 100 sider. Lutherstiftelsen. Pris 1.65.

Denne bok er skreven av *dr. G. M. Grant*, forhenværende rektor ved Queens University, Canada, oversat fra originalens 34te oplag av Birger Hall og gjennemseet av religionshistorikeren Karl Vold. Det maa være morsomt at skrive bøker paa engelsk. Tænk 34 oplag!

Muhammedanismen, denne brændende fiende av animistisk hedenskap og svidende pisk over bedærvet kristendom, — *Konfucianismen*, den kinesiske konservatismes moralsystem, som egentlig slet ikke gir sig ut for at være nogen religion, — *Hinduismen*, denne ubeskrivelige urskog av pantheisme, vild fantasi og suveræn uvidenhet om tilværelsens enkleste love, — og *Buddhismen*, en ædel aands resolute flugt fra det største av alle onder, tilværelsen, siden utartet til motbydelig munkevæsen og ceremonireligion, — dette er bokens indhold. Fremstillingen av hver av de fire religioner efterfølges av et kapitel om aarsakerne til vedkommende religions fremgang og derpaa følgende tilbakegang og utartning. Forfatteren er fjernt fra at hengi sig til de gamle ukvemsord mot ikke kristne religioner; hans religionshistoriske grundtanke er den, at den religion er den bedste som skaper det sterkeste og bedste menneskeliv for den enkelte og for samfundet, og at en religion kun holder sig ved hjælp av sine gode sider. Overfor den sidste mening vilde vel Paulus gjøre gjældende at denne verdens gud opretholder hedenskapet netop ved hjælp av menne-

skets synd («bedragets lyster»). Men nutidens religionshistorikere er vel klokere end Paulus.

Oversættelsen er desværre ikke meget omhyggelig utført. Paa side 30 staar der f. eks. om muhammedanerne: «Intet under at de dyrker ham (Muhammed) som alle andre mennesker.» Hvad betyr det? Den engelske grundtekst stikker ofte for meget igjennem. Oversætteren har ikke gît sig tid til at smelte den om; hvad menes der f. eks. med «den ydre spire for alle ting»? (Side 51) Det skulde ikke være «den sidste spire»?

Boken anbefales til alle som interesserer sig for nutidens religionskapløp, teologer og teosofer, missionsvenner og missionskritikere; den er i det hele meget letlæst og letfattelig.

Anmeldt av fru *Dagny Johnson:*

Unge vildmænd av *Jac. Maclaren.* Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag. Pris kr. 2.—.

Maclaren er en stor digter og hans bøker er værd at oversættes, f. eks. den yndefulde «Under the bonnie brierbush», da der er det ved hans bøker, at de beviser sig straks for vor sans som egte, skjøn poesi, fulde av menneskekundskap og et dypt syn paa kristendommens magt.

Dette er en ypperlig guttebok, som trods sin skotske dragt vil beta norske gutter, saa udmerket som den lokker frem den inderste varme følelse for det gode og ædle, der skjules under vildmændenes spetakler.

Læs den og fryd Dem over det lyse syn, de morsomme skildringer og al den ynde og forstaaelse der lægges over skildringen av disse gutter og deres rare lærere.

André Lichtenberger: **Lille Tot.** Prisbelønnet av det franske akademi. Pris kr. 2. (H. Aschehoug & Co.).

Der er oftest og bør kanske være noget av «man merkt die Absicht» i barnebøker — kanske jeg ikke burde tilføie «und wird verstimmt», men jeg kan ikke negte at dette med Absichten saa altfor merkbar, og naar den ogsaa usandsynliggjør handlingen, det forstemmer mig meget. Denne bok er likesaameget en formaning til visse mamaer som en bok om en søt liten gut, *altfor* søt er han nok.

Den er morsom sier barna mine, baade de smaa og den store, men hun, den store, tilføiet: «det er nu likesaameget om Tots mama da. Hun er ikke glad i Tots papa.» Og temaet forsaavidt er jo ikke barnlig.

Interiørerne er godt skildret — den kan vel ikke for intet være prisbelønnet av det franske akademi — franske som de er i skildringen av mamas veninde i sin utrolige tomhet paa interesser og ogsaa i skildringen av det letvint søndrede og atter letvint rekonstruerede forhold mellem mama og papa.

Men slik gut som Tot findes ikke, han *er* lavet, som saa mange smaa barnehelte fra «Sir Evelyms myndling» til «Edith Vernon» og andre engelske berømte gutter og piker, som vi kjender fra de gamle barnebøker.

Barnebøker er i det hele to slags: *om* barn og *for* barn, naar man skal se literært paa det, og det bør baade forfatter og publikum gjøre sig klart, men barn tænker bare paa om boken er morsom. Og Tot er morsom.

Vi tre i hytten av *Dikken Zwilgmeyer* (H. Aschehoug & Co.) er akkurat skrevet for unge piker, som finder den «græsselig morsom», som alle frk. Zwilgmeyers bøker, sier de. Skal jeg kritisere den vil jeg si, at handlingen kanske er litt søkt og de 3 unge piker merkelig litet hyggelige mot hverandre, saa hett som slike veninder pleier at ha det.

Der er tillike — og det er væsentlig for mig naar jeg skal omtale den — i en vis varsom form en liten kjærlighetshistories begyndelse, likedan som «Inger Johanne», bok for unge piker, som peker hen paa at frk. Zwilgmeyer med sin utmerkede naturlige maate kunde ha evne til *der* at bli en god, kjærlig, fornuftig raadgiver for de unge piker paa det punkt, som hun hittil berører kun saavidt at det gir læseren en anelsesfuld spænding, som lægger glans over den kanske litt ubetydelige handling i boken.